Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi

Ekrem Sarıkçıoğlu

FAKÜLTE KİTABEVİ

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE DİNLER TARİHİ 10
Yazar Hakkında: 10
Önsöz 10
Giriş 10
1- İslâm'da Dinler Tarihi 11
2- Batı'da Dinler Tarihi 11
3- Türkiye'de Dinler Tarihi 12
4- Türkiye'de Dinler Tarihi İle İlgili Eserler 13
ORTA DOĞU TARİH ÖNCESİ DİNLERİ 13
1- Hz. Adem Ve Havva 14
2- Tarihi Buluntular Ve Yorumları 15
ESKİ MEZOPOTAMYA DİNLERİ 17
1- Sümerluerin Dinleri 17
Ahiret İnancı 18
2- Babil Ve Asur Dinleri 18
2. 1- Tanrılar Sistemi 18
2. 2- Kâinat Tasavvurları 19
2. 3- Sihir Ve Büyü 20
2. 4- Ölümden Sonraki Hayat 20
3- Vahdaniyet Tezahürleri Politeizme Tepkiler 20
3. 1- Hz. İbrahim 20
3. 2- Hz. Yunus 21
3. 3- Hz. Hezekiyel 21
3. 4- Hz. Danyal 22

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ESKİ MISIR DİNİ 22
Mürüvvet Kurnan, Hacettepe Üni. 22
1- Dini Literatür 23
2- Kâinat Tasavvurları 23
3- İlâhlar Ve Üstün Kuvvetler 23
4- Amonefis Ve Reform Teşebbüsü 24
5- Hz. Yusuf 24
6- Firavun Ve Rahipler 25
7- Ölümden Sonraki Hayat Tasavvurları 25
ESKİ ANADOLU DİNLERİ 26
1- Tarih Öncesi İnançları 26
1. 1- Kutsal Hayvanlar 27
1. 2- Kültleri 27
1. 3- Ölüler Kültü 27
1. 4- Kült Yerleri Ve Mabetleri 28
2- Hitit Dini 28
2. 1- Tanrıları 28
2. 2- İbâdetleri 29
2. 3- Kehanet Ve Büyücülük 29
2. 4- Ölülerle İlgili Adetleri 29
2. 5- Mabetleri 30
ESKİ ARABİSTAN DİNLERİ 30
1- Eski Kuzey Arabistan Dinleri 30
1. 1- Tarihî Genel Bakış 30
1. 2- Tanrı Tasavvurları Ve İnançları 31
1. 3- Kültleri 32
1. 4- Vahdaniyet Tezahürleri Ve Politeizme Tepkiler 33
1. 4.1- Hz. İdris (a.s.) 33
1. 4.2- Hz. Nuh (a.s.) 33
1. 4. 3- Hz. Hûd (a.s.) 34
1. 4. 4- Hz. Salih (a.s.) 35
1. 4. 5- Hz. İbrahim (a.s.) 36
İbrahim Dini: 36
1. 4. 6- Hz. Lût (a.s.) 37
1. 4.7- Hz. İshak (a.s.) 37
1. 4. 8- Hz. Yakub (a.s.) 37
1. 4.9- Hz. Eyyub (a.s.) 38
1. 4.10- Hz. Şuayip (a.s.) 38
2- Güney Arabistan Dinleri 38
3- Orta Arabistan Dinleri 39
3. 1- Kültleri 40
3-2. Hz. İsmail (a.s.) 41
3- 3. Hanifler 41
ESKİ AVRUPA DİNLERİ 41
1- Yunan Dinleri 41
1. 1- Yunan Tanrılar Dünyası 42
1. 2- Ölümden Sonraki Hayat Tasavvurları 43
1. 3- Politeizme Tepkiler 43

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

2- Romalıların Dini 44
2. 1- Roma Tanrılar Dünyası 44
2. 2- Roma Dininin Gelişmesi 45
3- Eski Cermen Dinleri 46
3. 1- Kâinat Tasavvurları 46
3. 2- Tanrılar Ve Kültleri 47
3. 3- Rahiplik Ve Kült 47
3. 4- Kader İnancı 47
3. 5- Ölüm Tasavvurları 47
3. 6- Ahir Zaman Tasavvurları 48
4- Keklerin Dini 48
4. 1- Kâinat Tasavvurları 48
4. 2- Kültleri 49
4. 3- Ölümden Sonraki Hayat Tasavvurları 49
5- Slavların Dini 49
5. 1- Tanrı Ve Tabiatüstü Kuvvetler 49
5. 2- Ölümle İlgili Tasavvurları 49
ESKİ AMERİKA DİNLERİ 50
1- Aztekler 50
2- Mayalar 51
3- İnkalar 51
4- Çibçalar 52
5- Güney Amerika Piramitleri 52
6- Eski Amerika Dindarlığının Güncel Tezahürleri 52
GELENEKSEL TÜRK DİNİ 52
1- Geleneksel Türk İnanç Ve İbâdetlerinin İsmi 53
2- Tanrı Tasavvurları 53
3- Tabiat Kuvvetleri Ve Manevi Güçler 54
3. 1- Dağ Ruhu Ve Kültü 54
3. 2- Ateş Ruhu Ve Kültü 55
3. 3- Atalar Kültü 55
3. 4- Yeraltı Ruhları 55
3. 5- Çocuk Ruhları 56
4- İbadetleri 56
5- Ruhban Sınıfı 56
6- Ölüm Ve Ölü İle İlgili İnanışlar 57
6. 1- Yas Tutma 57
6. 2- Ölü Gömme Adetleri 57
7- Diğer Dinlerle İlişkileri 58
7. 1- Budizm 58
7. 2- Mecusilik 58
7. 3- Maniheizm 58
7. 4- Hıristiyanlık 58
7. 5- Musevilik 59
MECUSİLİK 59
1- Kutsal Kitapları 59
2- Zerdüşt 60
3- Tanrı Tasavvurları 61

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

4- Manevi Varlıklar 62
5- Dualizm 62
6- Zaman Tasavvurları 62
7- İbadet Şekilleri 63
8- Ahiret Tasavvurları 63
9- Hesap Günü 63
10- Günümüzdeki Durumları 63
GNOSTİK DİNLER 64
1- Sâbiîlik 65
1. 1- Sâbiîlerle İlgili Araştırmalar 65
1. 2- Tarihçesi 66
1. 3- Kutsal Kitapları 67
1. 4- Tanrı Tasavvurları 67
1. 5- Kainat Tasavvurları 68
1. 6- İnsan Tasavvurları 68
1. 7- Kurtuluş Tasavvurları 69
1. 8- Ahir Zaman Ve Mehdilik Tasavvurları 69
1. 9- Kıyamet Ve Ahiret Tasavvurları 69
1. 10- Temel İbadetleri 70
1. 11- Cemaat Üyeliği Ve Rahiplik 70
1. 12- Mabetleri 71
2- Manihaizm 71
2. 1- Mani 71
2. 2- Kutsal Kitapları 72
2. 3- Tarın Tasavvuru 72
2. 4- Kainat Ve İnsan Tasavvurları 73
2. 5- Kurtuluş Tasavvurları 74
2. 6- Ahir Zaman, Mehdilik Ve Kıyamet Tasavvurları 75
2. 7- İbadet Anlayışları 75
2. 8- Toplum Yapıları 76
HİNT DİNLERİ 76
1- Hinduizm 76
1. 1- Kutsal Yazıları 77
1- Rigveda: 77
2- Samaveda: 77
3- Yacurveda: 77
4- Atharvaveda: 77
1. 2- Kainat Görüşleri 78
1. 3- Karma (Misilleme Kanunu) 79
1. 4- İnanç Sistemleri 79
1. 5- Kült, İbadet 81
1. 6- Rahiplik 81
1. 7- Sosyal Hayat 81
1. 8- Ahiret Tasavvurları 82
1. 9- Hinduizmin Gelişmesi Ve Yeni Akımlar 82
1. 9. 1- Transzendental Meditasyon 82
1. 9. 2- Hare Krishna 83
1. 10- Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı 84

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

2- Yogaizm 84
2. 1- Ananda Marga 85
2. 2- Neo-Sannyas Bhagawan Shree Rajneesh Hareketi 85
3- Caynizm 86
3. 1- Kutsal Kitapları 86
3. 2- Cayna 86
3. 3- Kâinat Tasavvurları 86
3. 4- Kurtuluş Ve Hidayet Öğretisi 87
3. 5- İbadetleri 87
4- Sihizm 88
4. 1- Sihizm'in Doğuşu 88
4. 2- Sihizm'in Gelişmesi 88
4. 3- İnanç Ve İbadetleri 89
5- Budizm 89
5. 1- Buda'nın Hayatı 89
5. 1. 1- Tarihsel Buda 89
5. 1. 2- Ruhsal Prensip Buda 90
5. 2- Kutsal Kitapları 91
5. 3- Tanrı Tasavvurları 91
5. 4- Hidayet Ve Kurtuluş Öğretileri 92
5. 5- Ölüm Sonrası Hayat Tasavvurları 94
5. 6- Rahiplik 94
5. 7- Budizm'de İbadet 95
5. 8- Budizm'in Ana Cereyanları 95
5. 9- Budizm'in Yayılması 96
5. 10- Tibet Budizm'i Veya Lamaizm 97
5. 11- Çin Budizmi 98
5. 11. 1- Çan-Tsung (Zen) Mezhebi 98
5. 11. 2- Tsing-To (Jodo) Mezhebi 98
5. 12- Sayentoloji Mezhebi 99
UZAK DOĞU DİNLERİ 99
1- Çin Halk Dini 99
2- Taoizm 100
3- Konfüçyanizm 101
3. 1- Kitapları 102
3. 2- Öğretisi 102
3. 3- Musiki Ve Ritim 102
3. 4- Kemalat 103
3. 5- Devlet Öğretisi 103
3. 6- Devlet Yönetimi 104
4- Japon Milli Dini (Şintoizm) 105
4. 1- Kutsal Yazıları 105
4. 2- Kainat Tasavvurları 105
4. 3- Metafizik Kuvvetler 105
4. 4- Kült 106
4. 5- Ahiret Tasavvurları 106
4. 6- Devlet Şintosu 106
5- Yeni Japon Dinleri 106

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

6- Vietnam Cao-Dai Dini....107
7- Sun Myung Moon Ve Birlik Hareketi....108
8- Kargo- Kültü....109
YAHUDİLİK....110
Yahudi Kavramı:....110
İsrail:....110
İbranî:....110
Musevî:....110
1- Hz. Mûsâ....111
2- Sînâ Hayatı Ve On Emir....112
3- Hz. Harun (a.s.)....112
4- Hz. Hızır (a.s.)....113
5- Yeşû B. Nûn Ve Hâkimler Devri....113
6- Hükümdarlar Devri....114
6. 1- Hz.Dâvûd (a.s.)....114
6. 2- Hz. Süleyman (a.s.)....114
7- Devletin İkiye Bölünmesi....115
7. 1- Hz. İlyas (Elia, Elijah)....115
7. 2- Hz. Eliyasa (a.s.)....116
7. 3- Hz. İşaya (Yeşayahu)....116
7. 4- Hz. Yeremya....116
7. 5- Zü'1-Kifl (As)....116
8- Sürgün Devri....117
9- Filistine Dönüş....117
10- Hz. Üzeyir (Ezra)....117
10- İsrail Oğulluğundan Yahudiliğe....118
11- Orta Ve Yeni Çağlar....118
12- Yahudilikte İnanç Temelleri....119
12. 1- Allah'a İman....119
12. 2- Âhirete İman....120
12. 3- Meleklere İman....120
12. 4- Peygamberlere İman....120
12. 5- Kitaplara İman....121
12- 6. Mesih İnancı....122
13- İbâdet Ve Gelenekleri....123
13. 1- Dualar....123
13. 2- Oruç....123
13. 3- Zaman Hesapları....123
13. 4- Bayramları....123
13. 5- Gelenekleri....124
14- Gıda Kuralları....124
15- Sembolleri....124
16- Yahudi Mistisizmi (Tasavvufu)....124
15. 1- Sabatay Sevi....125
15. 2- Hassidizm....125
17- Yahudilikte Yeni Akımlar....126
17. 1- Ortodoks Yahudilik....126
17. 2- Reformcu Yahudilik....126

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

17. 3- Muhafazakar Yahudilik....127
18- Türkler Ve Yahudiler....127
19- Yahudiliğin Diğer Dinlere Bakışı....127
HIRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU....128
1. Hz- Zekeriya....129
2- Hz. Yahya....129
3- Hz. İsa (a.s.)....129
3. 1- Mesiyanizm (Mehdilik)....132
3. 2- Şeriat Sorunu....132
3. 3- Hz. İsa'nın Tebliğ Alanı....133
3. 4- Dünyadan Ayrılışı Ve Değerlendirmeler....133
3. 5- Tanrısal İsa....134
4- Mesihlik Beklentileri....134
4.1- Tanrısal Devlet Yankıları....135
5- Kutsal Yazılar....136
5. 1- Sahih Yazılar....136
5. 2- Apokrif İndiler....138
6- İlk Cemaat Ve Ayrılıkların Ortaya Çıkışı....138
6. 1- Putperest Kökenli Hıristiyanlar Sorunu....139
6. 2- Havari Kavramındaki Anlaşmazlıklar....139
6. 3- Cemaat İdaresindeki Anlaşmazlık....139
6. 4- Komünyon Konusundaki Ayrılıklar....139
6. 5- İsa'nın Şahsı Konusundaki Ayrılıklar....139
6. 6- İsa'nın Geliş Gayesindeki Anlaşmazlıklar....140
7- Yahudi Hıristiyanlar Veya Ebionitler....140
8- Yahudi-Hıristiyanların İnanç Meseleleri....141
8. 1- Cemaat Başkanlığı....141
8. 2- Havarilik Meselesi....141
8. 3- Hz. İsa'nın Durumu....141
GÜNÜMÜZ HIRİSTİYANLIĞI....142
1- Paulus....142
2- Hıristiyan İnançlarının Gelişmesi....143
3- Marcion....143
4- Hıristiyanlığa Baskılar....143
5- Konstantin Ve Hıristiyanlığın İmparatorluk Dini Olması....144
6- İsa'nın Varlığı Hakkındaki Doktrin Kavgaları....145
7- Hıristiyanlıkta İnanç Esasları....146
7. 1- Tanrı İnancı....146
7- 2. İsa Ve Tenleşme (Incarnatio)....147
7. 3- İsa'nın Sıfatları....147
7. 4- Kutsal Ruh....148
7. 5- Üçlü Birlik (Teslis)....148
7. 6- Meryem....149
7. 7- Kurtuluş Ve Hidayet....149
7. 8- Diğer İnançları....149
7. 8.1- Ahiret....150
7. 8.2- Melek, Şeytan, Cin....150
7. 8. 3- Peygamber Ve Kutsal Kitaplar....150

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

8- Kilise Gizemleri (Sacramentum) 150
8. 1- Vaftiz 151
8. 2- Güçlendirme (Confirmatio) 151
8. 3- Nikah Veya Evlilik 151
8. 4- Ruhbanlık 151
8. 5- Barışma (Tövbe, Günah Çıkarma) 151
8. 6- Hastalara Yağ Sürme 151
8. 7- Efkaristiya (Komünyon, Eucharistia) 151
9- İbadetleri 152
9. 1- Komünyon (Missa) Ayini 152
9. 2- Haç İşareti 152
9. 3- Rabb'in (İsa'nın) Duası 152
9. 4- Diğer Dualar 152
10- Bayram Günleri 152
10. 1- Noel Zamanı 152
10. 2- Paskalya Devresi 153
10. 3- Pazar Günü Kutlamaları 153
11- Kilise Ve Kısımları 153
12- Kilise Memuriyetleri 154
12. 1- Papalık 154
13- Katolik Ve Ortodoks Kiliselerin Ayrılması (Skizma) 155
14- Papalığın Dünya Hakimiyeti Ve Politik Çöküşü 155
15- Halk Dindarlığı 156
16- Zındıklıkla Mücadele 157
17- Karşıt Cereyanlar 157
18- Reform Hareketleri Ve Martin Luther 158
18. 1- Huldrich Zwingü 159
18. 2- Johannes Calvin 159
19- Günümüzün Büyük Kiliseleri 160
19. 1- Katoliklik 160
19. 2- Protestan Kiliseler 161
19. 3- Ortodoks Kiliseler 161
MİLLİ KİLİSELER 162
1- Süryanî Kilisesi 162
1. 1- Diğer Hıristiyan Cemaatlerle İlişkileri 163
1. 2- Süryanilerin Çöküşü 163
1. 3- Siiryanilerin İnanç Ve İbadetleri 164
2- Ermeni Kilisesi 164
2. 1- Ermeni Kilisesinin Gelişmesi 164
2. 2- Ermeniler Ve Türkler 165
2. 3- İnanç Ve İbadetleri 165
3- Mısır Kıpti Kilisesi 165
3. 1- Günümüzdeki Durumları 166
4- Habeşistan Kilisesi 166
5- Nesturiler 166
5. 1- Nestoryanizm'in Zayıflaması 167
6- Maronitler 167
BAĞIMSIZ HIRİSTİYAN MEZHEPLERİ 167

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

1- Babtistler 168
2- Hür Protestanlar (Serbest Kilise) 168
3- Metodistler 168
4- Hür Kardeşler (Freier Brüderkreis).....168
5- Mennonitler 169
6- Kutsal Askerler (Salvation Army).....169
7- Kuveykırlar (Dostlar Cemaatı).....169
8- Pfingst Cemaatı (Hıristiyan Cemaatı Birliği).....169
9- Katolik Havariler (Irvingianlar) 170
10- İsa Mesih İmparatorluk Kardeşliği.....170
11- Adventistler 170
12- Hıristiyan İlimleri Cemaatı (Christian Science) 170
13- Tanrısal Devlet Kilisesi 170
14- Mormonlar.....171
15- Swedenborgianlar (Yeni Kilise) 171
16- Yahova Şahitleri 171
17- Tanrı Kilisesi (Armstrong Kilisesi).....171
18- Monoteist Kilise Hareketleri (Teslissiz Kiliseler) 171
18. 1- Üniteryanlar.....172
18. 2- Lorberiaıı'lar.....172
18. 3- İsa Mesih Havariliği (Apostelamt Jesu Chtisti).....172
19- Afrika Mesihçi Hareketleri 172
19. 1- Nazareth Baptist Kilisesi 173
19. 2- İsa Mesih Kilisesi 173
DİNİ-FELSEFİ MEZHEPLER 173
1- Theosophie Mezhebi 173
2- Anthroposophie.....174
3- Rocy Cross Mezhebi.....174
4- Kâinat Helezonu 174
5- Spiritizm (Ruhçuluk).....175
6- Ufoloji, Uzay Gemileri Mezhebi 176
İSLAMİYET 177
1- Hz. Muhammed.....177
2- Kur'an.....178
3- İman Esasları.....178
3. 1- Tanrı İnancı 178
3. 2- Melekler Ve Fizik Ötesi Varlıklar.....179
3. 3- Kitaplara İman 180
3. 4- Peygamberlere İman.....181
3. 5- Ahirete İman.....182
3. 6- Kader Ve Kaza 183
4- Diğer Dinlerin Mehdi Ve Mesih İnançlarına Bakışı 183
5- Hidayet Öğretisi 184
6- Din Ve Vicdan Hürriyeti 184
7- Tabiat Felsefesi 184
8- İbadetler.....184
8. 1- Namaz 184
8. 2-Oruç 185

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

8. 3- Zekât 185
8. 4- Hac 185
9- Ahlâkî Ve Hukukî Kurallar 185
10- İslam'dan Ayrılan Yeni Dinler (Veya Mezhepler) 186
10. 1- Dürzilik 186
10. 2- Kadiyanîlik 186
10. 3- Bahailik 186
DİNLER ARASI DİYALOG 187
1- Vatikan'ın Aktif Rolü 188
2- İslam Alemindeki Gelişmeler 188
3- Türkiye'deki Yankılan 189
4- Hıristiyanlığın Diğer Dinlere Dogmatik Bakışı 190
4. 1- Yahudiliğe Bakışı 191
4. 2- İslam'a Bakışı 191
4. 3- Hinduîzm'e Ve Budizm'e Bakışı 192
5- İslam'ın Diğer Dinlere Bakışı 192
6- Diyalogun Başarı Şansı 193
7- Diyalog Üzerindeki Kuşkular 194
8- Tebliğ Ve Misyon Sorunu 195
9- Dünya Dinleri Parlementosu 195
Dinlere Çağrı 196
Bibliyografya 196

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE DİNLER TARİHİ

Yazar Hakkında:

Ekrem Sarıkçıoğlu, 1943 İsparta doğumludur. Liseyi İsparta'da okumuş ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden (1966) mezun olmuştur. Doktorasını M.E.B. bursu ile gittiği Almanya Nürnberg-Erlangen Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde (1971) Dinler Tarihi alanında yapmıştır. Doçentliğe Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (1977), profesörlüğe Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (1983) yükselmiştir. 1985-1994 döneminde dekanlık görevinde bulunmuştur. Sarıkçıoğlu, halen Kasım 1998 tarihinde tayin edildiği İsparta Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. 1999-2002 yıllarında S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü görevinde bulunmuş, 2003 tarihinden itibaren de Dekanlık idari görevini yapmaktadır.
Tel: (0246)218 26 21.

Önsöz

Yayına sunduğumuz bu kitabın Birinci Baskısında, bir zamanlar inananlarına ümit ışığı olmuş ve bu gün taraftarları kalmayarak tarihin karanlıklarına gömülmüş ölü dinler ile, günümüz milyonlarca insanının hayatını yönlendiren yaşayan dinlere yer vermiştik. Yine 1930'lardan önce dinler hakkında yazılmış kitapların ağırlığını teşkil eden, dinlerin kökenleri ve din duygusunun ortaya çıkışı ile ilgili felsefî, pozitivist teorilere güncelliğini kaybetmesi sebebiyle yer vermemiştik. Bu teorilerle ilgili spekülasyonlar iki asra yakın bir süre tartışılmış, bilimsel bir gelişme gösterememiş; din aleyhtarlarının spekülasyonları olmaktan ileri gidememiştir. Ayrıca bu teorilerin tartışma yerinin Din Felsefesi olduğu şüphesizdir. Bu sebeple çoğu dinler tarihi kitaplarında rastlanan ilgili teorilere İkinci Baskıda da yer vermedik.
Dinler Tarihi dersleri esnasında öğrencilerimin sorularından ve karşılaşılan tartışmalardan, Kur'an'da isimleri geçen peygamberlerin yaşadıkları zaman ve çevrelerin bilinmediği, tarihi akış içinde dinler tarihi konularıyla irtibatlandırılamadığını gördük. Bu eksikliği gidermek amacıyla Kur'an'da adı geçen peygamberlere yaşadıkları coğrafi çevre ve zaman içinde yer vermeya çatıştık. "Vahdaniyet Tezahürleri" başlıkları altında özetle ele aldık.
Okuyucunun kendi inançları ile anlatılan konular arasında bağlantı kurabilmesine yardımcı olabilmek için zaman zaman İslâmî görüş te açıklamalara değindik.
İslamiyet başlıklı bölümde, İslam inanç ve ibadet konularına diğer dinleri ve onların etkileriyle Müslümanlar arasındaki tartışmaları dikkate alarak yer verdik. Bazı Müslümanların zihinlerindeki problemlerin çözümüne ışık tutmaya çalıştık.
"Dinler Arası İlişkiler ve Diyalog" konularının günümüzde yoğun bir biçimde gündeme gelmesi, İslam'ın diğer din ve mezheplere, diğer din ve mezheplerin de İslam'a bakışları ve yaklaşımlarına değinmeğe ihtiyaç duyduk.
Kitabın Birinci Baskısında ele alınan konulardan bazı kısımların içeriğini, yine öğrencilerimden ve meslektaşlardan gelen istekler üzerine genişlettik. Ayrıca günümüzde yaşayan dinlerin önemli tarihî mezhepleri yanında, Avrupa'da ve Türkiye'de aktif misyon faaliyetleri sürdüren, güncel mezhep veya dinsel görünümlü akımlarına da yer verdik. Dipnot ve Htaratürle ilgilenenlere daha geniş bilgi kaynaklarının yofunu göstermek istedik. Herbir bölüme o bölümde geçen tarihi ve coğrafi isimleri gösteren haritalar yerleştirdik.
Konuların İslamla karşılaştırılmaları esnasında yararlandığımız Kur'an âyetlerinin tercüme ve meallerinde Süleyman Ateş'in "Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli" isimli eserinden yararlandık ve ayet meallerini iktibas ettik, dipnotlarda tekrar tekrar gösterme ihtiyacını duymadık.
Okuyucularımıza takdim ettiğimiz 3. Baskıda gözden kaçan maddi hataları düzeltmeye çalışmakla birlikte, kitabın genel karakterinde köklü bir değişiklik yapma ihtiyacı hissetmeden kapalı bulduğumuz bazı kısımlara yeni ilaveler yaparak berraklık kazandırmaya çalıştık.
Genel Dinler Tarihî kitaplarındaki konuların özel uzmanlarınca yazılmalarının gereğini hissetmemiz nedeniyle Gnostik ve Bâtınî dinlerden olan Sâbiîlik ve Manihaizm'i, sayın Doç. Dr. Şinasi Gündüz'e; "Mısır Dinini'1 sayın Doç.Dr. Mürüvvet Kurhan'a özel araştırma alanları

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olması sebebiyle, teliflerini kendilerine bıraktık. Yazma nezaketinde bulundukları için kendilerine müteşekkirim. Ayrıca sayın Gündüz'e tashih ve tenkitlerindeki yardımlarından dolayı da teşekkür ediyorum.
İsparta, 2000 Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu

Giriş

Tarihte ve günümüzde yaygın anlamda herhangi bir dini benimsemeyen insanlara rastlanmakla birlikte, dini olmayan hiçbir topluma rastlanmaz. Bu gerçek bize, dinin toplumlar ve insanlar için tabii bir ihtiyaç olduğunu gösteriyor. İnsanlığın yaşadığı sürece var olduğu gibi, bundan sonra da var olmaya devam edecektir. İşte, insanlığın kopmaz bir parçası olan dinleri ve içeriklerini kendine araştırma konusu edinen İlim dallarından birisi Dinler Tarihidir. Vasıflayıcı metoduyla, belirli bir dinîn savunmasını üzerine almış Kelâm ve Din Felsefesi gibi ilimlerden ayrılmakla birlikte, onlara İhtiyaçları olan malzemeleri ulaştırır. Tarihsel ve filolojik metotlardan faydalanarak çeşitli ülke ve milletlerin, küçük veya büyük toplumların din ve inançlarını inceler. Çeşitli dînler arasındaki tarihsel İlişkileri açıklamaya çalışır.
Bu çalışmalar esnasında, bazı bilim adamları dînleri' sınıflama ve gruplandirma girişiminde bulunmuşlardır. Bazı Batılı Bilginler dinleri "Kurucusu Olan Dinler" ve "Geleneksel Dinler" diye gruplandırırken, bazıları da "Millî
Dinler" ve "Evrensel Dinler" diye gruplandırmışlardır. [1][1] İslâm Bilginleri ise, dinleri "Hak Dinler" ve "Batıl Dinler" veya "Vahye Dayanan Dinler" ve "Tabii Dinler" diye, ikili guruplara ayırmışlardır. Bu smıflanıalarda ahlâk, erdemlilik vs. gibi manevî değerler üzerine bina olan ve Tek Tanrıya inanan dinleri "Hak Dinler", bu özellikleri taşımayanları da "Batıl Dinler" olarak İsimlendirmişlerdir. Birinci kısma "Milel", ikinci kısma "Nihal" adını vermişlerdir. Bunun en güzel örneği Şehristânî ve Bağdâdî'nin el-Müel ve'n-Nihal isimli eserleridir.
Bütün bu sınıflama gayretleri, değerli bilimsel araştırmalar olmakla beraber, yapılan hîç bir sınıflama, henüz bütün dinleri içine alabilecek bir çözüme ulaşamamıştır. Dinlerden bazıları, ya sınıflamaya uymamakta veya sınıflamadışında kalmaktadır. Bu sebeple, dînlerle ilgili sınıflamalarda din bilginleri arasında birlik sağlanamamıştır. Buna rağmen biz öğretim yönündeki kolaylığı ve sadeliği düşünerek, coğrafî bölgelere göre dinleri açıklamaya çalışacağız ve bu arada tarihsel akışı da göz önüne almaya gayret edeceğiz. Bu sınıflama ve sıralamalardan aslında kendimiz de tatmin olmamakla beraber, daha başka bir çözüm yolu bulamadığımız için, günümüzde en çok tercih edilen bu yoldan biz de yürüyeceğiz!
Konuya geçmeden önce İslâm Alemi'nde, Batı'da ve Ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmalarına kısaca değinmenin genç araştırıcılar için yararlı olacağı kanaatındayım.

1- İslâm'da Dinler Tarihi

İslâm âleminde, din felsefesi, tasavvuf ve dinler tarihi alanları birbiri içinde ele alınmıştır. Bununla beraber, dinler ilminin felsefî bölümü marifetullah, kelâm ve tasavvuf adları altında incelenirken, İslâmiyet dışındaki çeşitli dinlerle ilgili çalışmalar da başlamıştır. Abbasiler devrinde İbn Mukaffa (723-759), Eski İran dini ve mitolojisi hakkındaki eserleri Arapça'ya tercüme etmiştir. Bu sırada Hint dinleri efsanelerine ait bazı eserler de tercüme edilmiştir. Keldânî'lerle ilgili çalışmalar yapılmış, "Kitab-ı Mezâhib ul-Keldâniyyin fi'1-Asnam", "Kitab-ı Esrar ul-Kevâkîb" ve "Kitab'ul-Karâbîn" isimli eserler Arapça'ya çevrilmişlerdir. Saîd Feyumî, hicri 330 yılında Tevrat'tan bazı kısımları Arapça'ya çevirdikten sonra bu konularda açıklamalar ve tefsirler yazmıştır. Yahudilerin Talmud isimli meşhur kitapları yanında bazı şer'î kitapları da tercüme edilmiştir." [2][2]
Daha ilk zamanlarda başlayan Hıristiyan mezhepleri ve Sâbil'lik hakkındaki araştırmalar genişleyerek Çin, Hint ve Eski Mısır dinlerine kadar uzanmıştır. İslâmiyet dışındaki dinlerden bahseden İlk kitap Kur'an olmakla birlikte, bahsettiği konulara kısa ve işaretle değinerek ayrıntılara girmemiştir. Fakat bu haliyle Müslümanların diğer dinlerle ilgilenme ve

[1][1] G.Menching, Die Religion, München, tarihsiz, ss.58-64; Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, 2. Baskı, Ankara 1975, ss. 85-91; Mehmet Şemseddin, Tarih-i Edyan, Dersaadet 1338, ss. 26-34.
[2][2] Mahmud Esades-Şeydişehri, Tarih-i Edyan. istanbul 1912-1913, s.2.; M.Şemseddin, Tarih-i Edyan, Dersaadet 1338, s. 17.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

araştırmalarına kapı açmıştır.
Gerçek anlamda ilk Dinler Tarihini Ebu Mansur Bağdâdî'nin (ö. 1037) "El-Fark beyne'1-Firak" ve Ebû Nasr Mutahhir ibn Tâhir el-Makdîsî'nin (ö.l.340) "Kitabu'l-Bed'i ve't-Tarih" adlı eserinde görmekteyiz. İkincisinde Çin, Hind, Tibet, İran, Türk, Yahudi, Hıristiyan ve Sâbiî dinleri hakkında Önemli bilgiler verilmektedir. Yine aynı yüzyılda Ebu Muzaffer Tahir b. Muhammed Esfarânî (ölm. 1078) ve Kâdî Ebu Bekr el-Bâkillâî (ölm. 1013) tarafından milel ve nihale dâir eserler yazılmıştır.
Hicrî 4. yüzyılda Kurtubalı Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm'ın (944-1064) "Kitabu'1-Fasl fi'1-Milel ve'1-Ahvâî ve'n-Nihal" adlı dört ciltlik eseri, bu konuda yazılanların en önemlisidir. Birinci ve ikinci ciltlerde sofistler ve çeşitli felsefî mezheplerden, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan bahsetmiş, Tevrat ve İncil'deki tahribatları ispata çalışmıştır. Üçüncü ve dördüncü ciltlerde ise, İslâm Mezhepleri hakkında bilgi vermiştir. Ama bu eser, daha sonra Ebu'1-Feth Muhammed Şehristânînin (ölm.h.548) yazdığı "El-Müel ve'n-Nihal"e nazaran metot bakımından zayıftır. Şehristânî, Ebu Mansur Bağdâdî'nin eserinden faydalanmış, İslam Mezheplerinden, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan başka, Sâbiîlik ve Hint dinleri hakkında değerli bilgiler vermiştir. [3][3] Yalnız, bu eserlerde modern ilmî metotları aramak haksızlık olur. Birer tarihî kaynak olmaları yönünden kıymetlidirler. Müslümanlarla temasta bulunan milletlerin dinleri hakkında kendilerine ulaşan bilgileri yansıtırlar.
Ne yazık ki İslam'ın ilk zamanlarındaki bu bilimsel çalışma ve gelişmeler, Orta Çağ skolastiğinin İslam dünyasını da etkisi altına almasıyla, yavaşlamış ve durmuştur. Kur'an'ın açtığı ilim ve araştırma kapısı diğer din ve tabiat bilimlerinde de görüldüğü üzere bir süre sonra kapanmıştır.

2- Batı'da Dinler Tarihi

M.Ö. 5. yüzyılda Heredot, incelediği milletlerin dinleri üzerinde de merakla durmuştu. Çiçeron, Salluste, Lucien ve Pulutarch gibi antik yazarlar da tanrılarla ilgili yazılar yazmışlar; genellikle Roma ve Yunan dinlerinden bahsetmişlerdi.
Orta Çağ'da ise tek hakikatin Hıristiyanlık olduğu inancıyla, Batılılar diğer dinlerle ilgilenmeyi lüzumsuz gördüler. Ancak sömürgecilik ve aktif misyonerliğin doğmasından sonra, diğer dinlere karşı ilgi başladı. Lord Herbert de Charbury ve Anthony Collius gibi bazı âlimler çeşitli dinleri sınıflamaya çalıştılar.
Aydınlanma Devri'nde tabii ilimler alanındaki gelişmeler, özellikle canlı ve cansız varlıkların en küçük birimlerine inerek onların temel yapıları hakkında elde edilen başarılar, din bilimlerinde de benzer çalışmaların yapılarak, din ve inançların temel elementlerine inilebileceği, dinlerin doğuşu ve gelişmeleriyle ilgili yapının izlenebileceği düşüncesini çağrıştırdı. Araştırma alanı olarak, henüz diğer kültürlerle ve dinlerle karışmamış ilk ve saf inanç elementlerinin İlkel Toplumlarda bulunabileceği kanaatini güçlendirdi. Araştırma alanı olarak, "İlkel Toplumlar" seçildi. Bu yönde elde edilen bazı bilgiler araştırmacıları ümitlendirdi ve çalışmalarını hızlandırdı.
Kongo ve Amazon havzaları başta olmak üzere dünyamn çeşitli bölgelerindeki İlkel toplumlar ve inançları araştırılmaya başlandı. Bazı bölgelerde rastlanan, totem, tabu, mana, ruh, büyü, şaman (medizienman) vs. gibi kavramlar tabii ilimlerdeki atom ve hücre örneğinde algılandı, üzerlerinde heyecanla duruldu. Ancak bütün bu çalışmalar bazı dini kavramların daha İyi algılanma ve yorumlarından öte gidememiştir.
Modern, karşılaştırmalı din araştırmaları ise, yaklaşık bir asır önce MaxMüller ile başladı. Müller, Avrupa müsteşriklerini toplayarak din ilminin önemini kendilerine anlattı. Yapılan çalışmalarda kutsal kitaplar tercüme edilerek ilim âleminin istifadesine sunuldu. Max Müller'in "Mukayeseli Mitoloji" İsimli eseri, 1856 da yayınlandı ve bunu 1870 yılında "Dinlerin Esası ve Gelişmesi" hakkındaki ders notları takip etti. Bu ilk araştırmalar, diğer dinleri anlama arzusunu kamçıladı ve büyük ilgi topladı.
1896-1898 yıllarında Hollandalı Tiele'nin "Elements of the Science" ismiyle yayınlanan ders notları, dinler tarihî gelişmelerinin güzel bir örneğidir. Keşfettiği hususlar, yalnız dinler tarihi için değil, etnoloji , sosyoloji ve psikoloji için de önemlidir. Bundan kİsa bir zaman sonra Paris, Brüksel ve Roma Üniversiteleri ders programlarında dinler tarihi dersleri görülmeğe

[3][3] M. Şemseddin, 18.

başlandı. Tylor'm "Primitive Culture" (1871), Emile Durkheim'ın "Les formes elementaires de la vie religieuse (1912)" ve Wilhelm Wundt'un "Völkerpsychologie (1906)" ismiyle yayınlanan eserleri, din iimindeki gelişmelerin somut örnekleridir.
Dinler tarihi araştırmalarının ikinci aşamasında pozitivist düşüncelerle birlikte, filolojik ve tarihî hakimiyet kendini göstermektedir. Değerlendirme metodu, yerini tasvire bırakmıştır. Ölçü ve kıymetler, psikolojik, sosyolojik ve tarihsel yönlerden açıklanmaya başlanmış, geçmişteki ve zaman muzdaki dinlerin araştırılmasında büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Uzmanlaşmalarda ileri gidilmiş ve objektiflik en yüksek kanun olarak hedeflenmiştir. Ancak, ilk devirlerdeki araştırıcıların hatası ayrıntıları ihmal etmeleriyken, ikincilerin hatası ayrıntılara aşırı kıymet vermeleri olmuştur. Bu devrin en büyük ismi, Ernest Kenan'dır.
Birinci Dünya savaşı, Dinler tarihi sahasında da kuvvetli değişiklikler meydana getirmiştir. Her ne kadar filolojik, tarihî ve tenkidi araştırmalar yapıldı, pozitivist metot pek çok yerde devam etti ise de, tarihçilik devri sona ermiştir. Dinler tarihinin üçüncü safhası diyebileceğimiz günümüzde, artan uzmanlaşmalar üzerine çıkabilmek, dinî tecrübe varlığının derinliklerine nüfuz edebilmek ve son metafizik özelliklere ulaşabilmek hedef haline gelmiştir. Bu gelişmelerin neticesi, dinin fenomenolojik araştırmalarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Max Scheler, Rudolf Otto, Jean Hering ve Gerardus van der Leeuw tarafından geliştirilen din fenomenolojisi, dinin bütün konularını filozofik, teolojık, psikolojik ve metafizik teorilerden uzak, sistematik ve nesnel bir şekilde inceleme yolunu açmıştır. [4][4] Sosyal etkileri de "Dinlerarası Diyalog"da kendini göstermiş, toplumsal barış için ümit verici çalışmaların başlamasına katkıda bulunmuştur.

3- Türkiye'de Dinler Tarihi

İslâm âleminde âdet olduğu üzere Türkiye'de de yazılan pek çok tarih kitaplarında yazarlar Hz. Adem'den başlayarak, zamanlarına kadar geçen olaylardan bahsederlerdi. Bu genel tarihlerde yer alan Peygamberler Tarihi ve dolayısıyla diğer dinler hakkında verilen bilgilerin, bugünkü anlamda dînler tarihi ile pek ilişkisi yoktur. Bu hal, 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Nihayet, ıslahat hareketleri içinde kurulan Darü'l-Fünunfedebiyat Fakültesinin 1874 yılı programında "Tarih-i Umumi ve İlm-i Esatiri'1-Evvelin" dersinin bulunduğu görülür.
İkinci Meşrutiyet'ten sonra, 1911 de Şer'iye ve Ulûm-ı Edebiye müderrislerinin toplanarak aldıkları kararda; Ulûm-ı Şer'iye dersleri arasında, 6 saat "Tarih-i Din-i İslâm ve Tarih-i Edyan" dersleri birlikte yazılmıştır. 1914 yılında ise, Ulûm-ı Şer'iye şubesinin Darü'l-Fünun dahilinde bulunmasına lüzum görülmeyerek 1. Abdülhamid adına inşa edilen "Medresetü'l-Mütehassisîn"e bağlanan Medresetü'l-Mütehassisîn'de "Tarih-i Edyan" derslerinin bulunduğu görülür.
Cumhuriyetten sonra din eğitimi, İstanbul İlahiyat Fakültesi'ne bırakılmıştı. Burada, "Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi" ve "Dinler Tarihi" dersleri de okutuluyordu. Ama, Enstitü de fazla ömürlü olamadı ve 1936 da kapatıldı. Türkiye'de fetret devrine giren dîn eğitimiyle birlikte, dinler tarihine de ara veriliyordu. Bu durum, 1949'da Ankara Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesinin açılmasına kadar devam etti. Eğitim programlarına dinler tarihi dersleri de kondu. Daha sonraları açılan İmam Hatip Okulları, Yüksek İslâm Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri programlarında da bu derse yer verildi. [5][5]

4- Türkiye'de Dinler Tarihi İle İlgili Eserler

Tespit edilebilen en eski eser, Şemseddin Sami'nin 1878 yılında yayınlanan "Esatir" isimli kitabıdır. Bu kitapta, Japon, İskandinav, Amerika ve Eski Avrupa Efsaneleri yer almaktadır. Eser, mitoloji ile ilgili olmakla beraber, dinler tarihine yakınlığı sebebiyle anılmaya değerdir. Doğrudan doğruya dinler tarihini kendine konu alan ilk eser ise, Ahmed Mithat Efendinin 1911 yılında yayınlanan "Tarih-i Edyân"ıdır. Eser, Çin, Japon ve Hint dinlerini ihtiva eder. 1912-1915 yıllarında yayınlanan Mahmud Esad b. Emin Seydişebrî'nin Tarih-i Edyan'ı ise, dinler tarihine giriş mahiyetindedir. Özellikle dinlerin doğuşları hakkındaki teorilerden ve

[4][4] Joachim Wach, Vergleichcnde Religionsforschung, Stuttgari 1961.
[5][5] Bkz. Hikmet Tanyu Türkiye'de Dinler Tarihinin Tarihçesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1961, s. 109 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ilkel dinlerden bahseder. M. Şemseddin'in 1919 yılında yayınlanan Tarih-i Edyan'ı ise, özellikle ilkel dinler üzerinde durmaktadır. Kısaca Çin ve Japon dinlerine de değinir. Hilmi Ömer (Budda)'nın 1935 yılında İstanbul'da yayınlanan "Dinler Tarihi", Hint ve Çin dinlerinden bahseden değerli bir eserdir. İçerik zenginliği bakımından henüz aşılamamıştır. Eserin ikinci cildinin yayınlanacağı planlanmış ise de gerçekleşemediği anlaşılmaktadır. Tarihteki belli başlı tüm dinleri ilk olarak kendine konu alan eser, Ömer Rıza Doğrul'un 1949 yılında yayınlanan "Yer Yüzündeki Dinler" isimli kitabıdır; Geniş halk kitlelerine sade bir dille ilk bilgileri vermesi bakımından faydalıdır.
1950'den sonra gelişen dini hayata ve din eğitimi ihtiyacına paralel olarak "Dinler Tarihi" ile ilgili çalışmalar ve yayınlarda da gelişmeler olmuş, sayılan artmıştır. Piyasada bulunabilen günümüz çalışmalar arasında ders kitabı ve el kitabı olabilecek en önemli bir çalışma merhum Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük'ün birlikte hazırladıkları "Dinler Tarihi", (Ankara, 1993, 472 sayfa) isimli eseridir. Tarihi dinlerin günümüz mezheplerine, mesihçî, sentezci yeni dini akımlara yer vermesi, Misyonerlik ve Dinler Arası Diyalog gibi dinler arası sorunlara değinerek Dinler Tarihini güncelleştirme girişimlerine katkıda bulunmuştur. Yine Mehmet Aydın'mn "Din Fenomeni", Konya 1993, isimli çalışması, dinleri kendi mensuplarının dilinden öğretmeye özen göstermesi, metot bakımından ülkemiz için yeni bir yaklaşımdır.
Bunlar dışında ülkemizde yaşayan çeşitli din mensuplarının kendi inanç ve ibadetlerini cemaatlarına veya çevrelerine anlatabilmek için hazırladıkları, irili ufaklı telif veya tercüme çalışmalarının sayıları da her geçen gün artmakta, ülkemiz din bilimleri çalışmalarına yardımcı olmaktadır.

ORTA DOĞU TARİH ÖNCESİ DİNLERİ

Literatür:
1- Cari Klemen, Die Religionen der Erde, C.I, München 1966, s.7-41.
2- Firuzan Kmal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962, s. 32-52.
3- Sedat Veyis Örnek, 100 soruda İlkellerde, Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul 1971.
Dinler Tarihi'ni, dinlerin başlangıcından itibaren ele almak istersek, dinin ne zaman ortaya çıktığı sorusu hatırımıza gelir. Buna olumlu bir cevap vermek pek mümkün değildir. Çünkü düşünen insanla beraber dinin de tarih sahnesine çıktığı görülmektedir. Ancak düşünen insanın dünyada nerede ve ne zaman ilk olarak göründüğü sorunu tarih boyunca insanların meraklarını dâima meşgul etmiştir. Günümüz tabiat tarihi, antropoloji ve arkeoloji bilimleri de bu konuyla yakından ilgilenirler ve bilimsel verileri değerlendirmeye, yorumlamaya çalışırlar. Kur'an da "De ki: Yeryüzünde gezin, bakın yaratmaya nasıl başladı, sonra Allah, son yaratmayı da yapacaktır... " (Ankebut,20) buyurarak bu yöndeki araştırmaları teşvik etmektedir.
Tabiat Tarihçileri tespit edilebilen en eski insan benzeri veya insansı varlıkların fosil örneklerinin içerdiği radyoaktif potasyuma göre hesaplanan[6][6] yaşlarını günümüzden 1,5-2 milyon yıl kadar öncelere götürürler ve üzerlerinde çeşitli yorumlar yaparlar. Ancak bu fosil örneklerinin temsil ettikleri paleolitik türler tarihin karanlıkları içinde kaybolmuş, soyları devam edememiştir. [7][7]
Bilim adamları, günümüz insan soyununj atalarını "Homo Sapiens Sapiens" ismini verdikleri örnek köke dayandırırlar. Fosil örneklerin yaşlan toprak altında kalan dişlerde biriken florin İçeriğine göre hesaplanır. [8][8] Bunlar, Dördüncü Buzul Devrinden, yaklaşık 40 bin yıldan beri yeryüzünde görülen, çeşitli renklerdeki günümüz insanlarının atalarıdır. Medeniyetin kurucuları, ziraatın, hayvancılığın ve âlet yapımının kâşifleri bu insanlar olduğu düşünülür. [9][9] Genetik bilginlerinin yaptıkları hesap ve tahminler de Antropologların hesaplarını doğrulamaktadır. İnsandaki genetik değişmelerin hesaplarından hareketle bu neticeye

[6][6] Ayşe Başaran, Tıbbi Biyoloji, 4. Baskı Bilim Teknik Yayınevi, 1996, s. 402.
[7][7] Ali Demirsoy, Kalıtım ve Evrim, Ankara 1984, s.750-765.
[8][8] Ayşe Başaran, Tıbbi Biyoloji, s. 406.
[9][9] Demirsoy, s.766-781.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

varmaktadırlar. [10][10] Bölge olarak da ilk insanlığın Doğu Afrika'dan (Sudan-Habeşistan) dünyaya dağıldığı kanaatındadırlar. Adem ve Havva rivayetlerinin de yaklaşık aynı bölgelerle irtibatlandırılması manidardır.

1- Hz. Adem Ve Havva

Bu konuda Tevrat'la Kur'an arasında ayrılıklar vardır. Kur'an'da yaratma emrinin yaratılışın başında mı, ortasında mı, sonunda mı olduğu belli değildir. Tevrat'a göre, başlangıçta hiç bir şey yoktu, boşluk, karışıklık ve karanlık hakimdi. Allah önce ışığı yarattı ve karanlıktan ayırdı. Böylece gün ve gece oldu. Bu yaratma fiilinin meydana geldiği ilk günde oldu, ancak Güneş ve Ay henüz yaratılmamıştı. Bu durumda gece ve gündüz nasıl meydana geldi sorusu cevapsız kalıyor. İkinci günde sema, üçüncü gün kuru ile yaş, kara ile deniz birbirinden ayrıldı. Halbuki bunların ayrılabilmesi için daha önce yaratılmış olması gerekiyordu! Daha sonra bitkiler de belirlendi. Dördüncü gün Güneş, Ay ve yıldızlar yaratıldı. Beşinci gün sularda ve havada yaşayan hayvanlar, kanatlı kuşlar yaratıldı. Altıncı gün Allah "Adem'i kendi suretinde yarattı" ve yedinci gün dinlendi. [11][11] Bu haberler Kur'an'da yoktur. Kur'an'a göre Allah yorulmaz ve dinlenmeye de ihtiyacı yoktur. Ancak Kur'an da yaratılışın altı zamanda olduğunu söylüyor. Ayrıca bir şeyin olmasını istediği an "Ol" demesinin yeterli olduğu beyan ediliyor. Bu iki ifade ilk bakışta tezat gibi görünüyorsa da, "Ol der ve olur" sözü Allah'ın kudretini, altı zaman sözü ise, geçmişte alemi nasıl yarattığının haberi oluyor. Zaman İfadelerinde kullanılan "Yevm" kelimesi Kur'an'da çeşitli manalara gelir. Bazı ayetlerde 12 saat, yani gece ve gündüz veya 24 saat bir gündür. Yİne Allah'ın yanında bir "Yevm"in insanların bin senesine mukabil olduğu söyleniyor. Başka bir ayette "Gün"ün karşılığı elli bin sene olarak gösteriliyor. Bunlardan "Yevm" kelimesinin anlamını insani ölçülerle sınırlamanın mümkün olmadığı, ancak alemin altı zaman sürecinde yaratıldığı anlaşılıyor.
Tevrat insanın yaratılışı hakkında "Tanrı Adem'i kendi suretinde yarattı" diyor. Kur'an'da böyle bir ifade yoktur. Kur'an;
"Zatına benzer hiç bir şey yoktur" [12][12] ayetiyle Adem'in ve oğullarının Tanrı'nın suretinde yaratıldığı görüşünü reddediyor. Ancak Tevrat ayetine paralel bir Hadis rivayeti sebebiyle Tevrat'ın bu ifdesi Müsliimanlarca görme, işitme vs. gibi Tanrı'mn "Kendi sıfatında" yaratıldığı seklinde yorumlanmıştır. Kur'ana;
"Adem'in yasak ağaçtan yediği" [13][13] haberi vardır ki, buna göre, ağaçlar ve bitkiler Adem'den önce yaratılmış olmalıdırlar. Yine *"Siz ikiniz ondan bol bol yeyiniz, fakat "Şecereye" yaklaşmayınız"* [14][14] ifadeleri daha önce ağaç ve üzerinde bittiği toprağın varlığı anlamlarına geliyor. Daha sonra da insanın "Nutfeden" [15][15] yaratıldığı ifadelerinden Kur'an'ın insanın biyolojik tarihine değil, yaratılışındaki bazı safhalara işaret ettiği sonucu çıkıyor. Bunlar Allah'ın Adem'i bir anda yaratmış olmasına engel olmadığı gibi, safhalar halinde yaratmış olmasına da engel değildir. Ancak aşağıdaki ayetler, ilk insanın safha safha yaratılmış olabileceği anlamını güçlendiriyor. Ayrıntılar bilinmemekle birlikte, tabiat bilimcilerinin ve tabiat tarihçilerin çalışmalarıyla bazı Kur'an ayetleri arasındaki ilgi hayret vericidir. İstikbalde yapılacak bilimsel çalışmaların konuya daha berrak ışık tutacağı şüphesizdir:
"İnsanı yaratmaya çamurdan başladı." [16][16]
"Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi." [17][17]
"İnsan üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? (Yani insan üzerinden öyle uzun süreler geçti ki henüz kendisi, anılan bir şey değildi. Topraktan süzüle süzüle çeşitli merhalelerden geçerek uzun zamanı aşarak nihayet nutfe haline

[10][10] Robert F.Weaver-Philip W. Hedrick, Genetics, Iowa 1989, s.526 v.d.; Cecie Starr-Ralph Taggart, Biology, the Unity and Dîversity of Life, California 1989, 5.Baskı, s.702 vd.
[11][11] Tekvir: 81/11, 26.
[12][12] Şura: 26/11.
[13][13] Araf: 7/22.
[14][14] Araf: 7/19, Bakara: 2/36.
[15][15] el-Hac: 22/5.
[16][16] Secde: 32/7.
[17][17] Nuh: 71/17.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

geldi).” [18]
“Oysa O, sizi aşama aşama yarattı” [19]
“Sonra onu düzeltti, ona kendi ruhundan üfledi” [20]
“Sonra onun neslini bir Özden, hakir bir su(yun tizün)den yaptı” [21]
“Sizi ondan (yani yerden) yarattık yine oraya döndürürüz ve sizi bir kez daha ondan çıkarırız” [22]
“Ki, siz, mutlaka tabakadan tabakaya bineceksiniz!” [23]
Yukarıdaki ayetlerin yorumunda İhvan us-Safa risalelerinin yazarları, İbn Miskaveyh vs. gibi İslam alimleri insanın tekamülle yaratıldığını söylemişler, ancak bilimsel temele yerleştirememişlerdir. [24] Günümüz müfessirlerinden Süleyman Ateş de;
“Onu düzenle(yip insan şekline koydu)ğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın” [25] ayetindeki “Zaman, süre, feizâ” anlamından, Adem'in zaman süreci içinde yaratıldığı kanaatına varmaktadır. Dinler için önemli olan Allah'ın yaratma fiilinin inananlarca kabulüdür. Nasıl yaratıldığı, mahiyetinin ayrıntıları, bilimsel araştırılması ve yorumlan ile günümüzde Fen Bilimleri yakından ilgilenmektedir.
İslam'ın “Ehl el-Kitab” olarak isimlendirdiği Yahudi, Sabii, Hıristiyan ve İslâm dinlerince de genel görüşe göre, ilk İnsan, diğer bir ifade ile günümüz insan soyunun ilk atası Hz. “Adem”dir. Allah yeryüzünü insan soyunun yaşayabileceği bir duruma getirdikten sonra Adem ve Eşini arza indirmiştir. [26] Günümüzün naklî bilgileri ışığında bu inişin mahiyeti ve tarihini belirlemek henüz güçtür. Bazı müslüman düşünürler Kur'an'ın El'araf suresinin 2. Ayetinde;*“Sizi evvela yarattık, sonra size suret verdik”* ve Meryem 58. ayetinde *“İşte bunlar, Allah 'in kendilerine nimetler verdiği peygamberlerinden Adem'in zürriyetinden, Nuh ile beraber taşıdıklarımızdan, İbrahim ile İsmail'in neslinden,hidayete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir”,* ifadesindeki peygamberlerin Adem soyundan geldiğini vurgulamasını, Adem soyu dışında da insanların olabileceği işareti kabul ederek Adem öncesinde de Allah'ın başka bir insan soyu yarattığının nakli delili şeklinde yorumlamışlardır. [27] Yine Kur'an'daki adem kelimesinin bazı ayetlerde Hz. Adem anlamında özel isim, bazı ayetlerde insan anlamında cins isim olarak kullanıldığını ifade ederek yorumcuların ve düşünürlerin dikkatini çekmişlerdir. Bilimsel araştırmaların da gelişmesiyle gelecekte konunun daha da açıklığa kavuşacağı şüphesizdir.
Tevrat'da Hz. Adem'in eşinin ismi, ilk kadın olarak “Havva”dır. Kur'an'da isim zikredilmez. Tanrı emrini çiğnemeleri sebebiyle bu çiftin cennetten çıkarıldığı rivayet edilir:
“Birbirinize düşman olarak inin, sizin yeryüzünde kalıp bir süre yaşamanız lâzımdır”, [28] denir. Ceza olarak içinden çıkarıldıkları “Bahçe” anlamındaki Cennetin dünyada veya dünya dışında olup olamayacağı konusunun tartışmaları devam etmektedir.
Kur'anı Kerim Hz. Adem'in dünya hayatından, başka bir ifade ile cennet dışındaki hayatından bahsetmez. Ancak daha önce O'na eşyanın;
“Bütün isimlerinin öğretildiği” [29] söylenir kî, buradan Hz. Adem'in tabiat veya başka şeyler hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılıyor. Tevrat, Adem oğullarından Kabil'in çiftçilik, Habil'in hayvancılık yaptığını ve iki kardeşin aralarındaki anlaşmazlığı haber veriyor. [30] Kur'an ise, isim zikretmeden bu iki kardeş arasında ortaya çıkan kıskançlık, kavga ve öldürme olayına işaret ediyor. [31] Bu rivayetleri Peygamber Adem'in yaşaması muhtemel

---

[18] Kur'an, İnsan Suresi, 1; Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara, s. 577.
[19] Nuh: 71/14, Ateş, 570.
[20] Secde: 32/9.
[21] Secde: 32/8.
[22] Taha: 20/55; Ateş, 314.

[23] İnşikak: 94/19; Ateş, 589.
[24] Muhammed Hamidullah, Dinler Tarihi Konferansları, 3 Nisan 1977 Erzurum.
[25] Hicr: 15/29.
[26] Nisa: 4/l; Araf: 7/24.
[27] Amiran Kurtkan, Sosyolojik açıdan Tasavvuf ve Laiklik, Kutsun Yayınevi İstanbul 1977, s. 69-77.
[28] Bakara: 2/36; Araf: 7/24.
[29] Bakara: 2/31, 33.
[30] Tekvin, IV,2-4.
[31] Mâide: 5/27, 31.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

çağlara işareti bakımından değerlendirmek mümkündür. İnsanlığın ziraata ve hayvancılığa geçtiği devirlere işaret eden deliller sayılabilir. Günümüz arkeolojisinin bilinen keşifleriyle tarihiendirmek de mümkündür.Kur'an'da Hz. Adem'in oğullarından "Şif"den söz edilmez. Müfessirlerin bu konudaki açıklamaları tamamen Tevrat ve Talmud haberlerine dayanır. [32][32]

İlk insanla ilgili diğer dinlerin görüşleri ise, her dinin kendi yapısına göre farklılıklar gösterir. Efsanevi yaratıcılara dayandırılır. İnsanın bir yaratıcı tarafından yaratıldığı ve insanlığın da ondan türediği düşüncesi dinler arası yaygın, ortak bir inançtır. Örneğin Eski Yunan'da Zeus "Pandora"yı, Eski Türklerde Karahan "Kişiyi" yaratmıştır. [33][33]

2- Tarihi Buluntular Ve Yorumları

Tarihin yazısız devirlerinde yaşayan toplumların inançları hakkındaki sualler çok eski devirlerden kalma arkeolojik buluntularla, bu buluntuları günümüz ilkel toplumlarının inanç ve âdetleriyle karşılaştırılması ve yorumlanmasıyla cevaplandırılmaya çalışılır.
Çeşitli bölgelerde üzeri taşlarla örtülü tarih öncesi devirlerden kalma iskeletleri kemikleri bulunmuştur. Bunlardan bazılarının çömelık, mSbnvonal şekilde gömülmüş oldukları ve bugünkü ilkel kavimlerdekt ölü, 1 şekillerine benzediği görülür. Van Tilki Tepe mezarlarında olduğu W bazen bu iskeletlerin bulunduğu çukurlar kırmızı renklidir, cesetlerin girine kırmızı bir sıvı veya kırmız, bakır dioksit serpilmiştir. Cesedin fümesinden sonra kemiklerin üzerinde bu kırmızı maddelerin kalmasının özel bir şekilde gömüldüğünün açık delilleridir. Mezolitik ve Neolitik ve yeni Taş) devirlerinden kalma kafataslarının batı yönüne dönük olduğu görülür. Daha sonraki devirlerde de görüldüğü gibi, sanki vücut kendinden ayrılan ruhuna, güneşin battığı yerde bulunduğu tasavvur edilen ölüler âleminin yolunu gösteriyor gibidir. Yine Taş Devrinde görülen ve Tunç devrinde yaygın hale gelen ölülerin yakılması âdeti, cesede bağlı olmayan bir ruhun bulunduğuna ve ölümden sonra yaşad.ğına dâir bir inançla ilgili olmalıdır. Tunç devrinde rastlanan cesetlerin üzerlerinin taşla bastırılması, çömelik cesetlerin sıkıca bağlanmaları, küpleri içine katılmaları veya bazı uzuvlarının kırılmaları, koparılmaları gibi âdetler, ölülerden korkulduğunun açık delilleridir. Bu türlü gelenekleri, günümüzde bazı ilkel kabilelerde de görmekteyiz. Ölülerden, hastalık veya tabiat üstü kuvvetlerle ilişkileri olduğu tasavvurlanyla da kaçılmış,korkulmuş olabileceği ihtimali üzerinde de durulabilir. Fakat elimizde yeterli kanıtlar yoktur. Cesetlerin sakatlanması, bağlanması vs. gibi işlemler ölülerden korkulduğunun, kötülüklerinden emin olma girişimlerinde bulunulduğunun açık görüntüleri olmalıdır.
Bazı ilkel kabilelerde de görüldüğü gitti, cesetlerin kırmızıya boyanması, ölülerin dostluğunu kazanma, insan üstü güçlerinden yararlanma gayretlerine yönelik olabilir. Kırmızı boya, kanın yerine geçiyor olmalıdır. O zamanlar kan, içinde özel bir kuvveti içeren bir sıvı sayılmalı ve bu hayatsal gücün ölülere yardımda bulunabileceğine inamlmalıdır. Taş Devri'ndeki bazı gelenekler, ölülerin tasavvur edilen özel gücünden faydalanılmağa Çalışıldığını da göstermektedir. Örneğin kırmızıya boyanmış alt çene kemiğinin muhafaza edilmesi vs, gibi. Hatta, gücünün taşıyıcıya geçmesi için tarih öncesi devirlerin insanı, onu beraberinde taşımış da olabilir. Onu, kendisine güç kazandıracak bir muska (amulet) olarak görmüş olabilir.
ndisine güç kazandıracak bir muska (amulet) olar yoksa düşüncesi iskelet sahibine hakaret etmek değildir.
Ölünün gömülmesinde, cenaze ile beraber ölünün hayatında taşıdığı bazı aletler ve ziynet eşyaları da gömülmüştür. Bunlar, sahiplerine uğur getiren, musibetlerden koruyan, gizli kuvvetlerle yüklü muskalar olmalıdır. İlk zamanlar sadece süs eşyaları olarak kullanılırlarken, sonradan kendilerine tabiat üstü kuvvetler isnat edilmiş olmalıdır. Taş Devri mezarlarında hayvan dişlerine ve kıymetli taşlara rastlanmıştır. Altın ise, Neolitik (Yeni Taş) Devirde ortaya çıkmaya başlar. Tunç Devri'nde, kutsal sayılan mineral, bitki ve hayvan nesneleri tunç kaplarda veya deri torbalar içinde ölülerin yanına konmaktadır. Ölü, hayatta iken bunları taşımış, kullanmış olmalıdır. Taş ve Tunç devirlerinde ölünün yanına günlük hayatta işe yarar hiç bir kıymeti olmayan küçük taş veya tunç baltaların, heykelciklerin

[32][32] Tekvin,IV,l-26; V,l-6; The Talmud, H.Polano, London and New York 1978, 372 sayfa, s.15-22.
[33][33] Bkz. Mustafa Erdem, Hz.Adem, Ankara 1993, s.1-12.

vs.nin konduğu da görülür. Muhtemelen bunlar, muska cinsinden, büyülü güçlerine inanılan eşyalar olmalıdırlar.
Mezarların önlerindeki toprakların kullanılmış olması ise, daha sonraları ölülerin çeşitli şekillerde kutsaîlaştırılmış ve kendilerine hürmet edilmiş veya mezar başında dinsel âyinler yapılmış olabileceği ihtimallerini ortaya koymaktadır.
Taş Devri sonlarından kalma bazı mağaralarda av sahnelerini gösteren kabartmalara rastlanmıştır. Bunlar süsten daha çok, avlamayı düşündükleri hayvanlara karşı yapılmış birer büyü olmalıdırlar. Yine, Güneş'e ve Ay'a benzer kabartmaların bulunması, Güneş'e ve Ay'a hürmetin, tazimin olabileceği kanaatini uyandırmaktadır. Bronz Devri'nâ&n itibaren sık sık Güneş'i temsil den şekillerin bulunması ona karşı daha önce de bir tazimin olabileceği kanaatini kuvvetlendirmektedir. Fakat tarih öncesi insanın, insan suretindeki ulûhiyetlere inanıp inanmadığı konusunda kesin bilgimiz pek yoktur. Gerçi bazı mezarlardan küçük insan figürleri çıkarılmıştır, ama bunların tanrılar olarak tazim edildiklerini ispat etmek güçtür, ölünün kendisi de resmedilmiş olabilir. Ancak bulunan figürlerin çoğunun kadın oluşu, göğüs ve karın kısımlarının olağan üstü bir şekilde, abartılarak belirtilmiş olması, bunların yüksek varlıklar olarak düşünülebileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İdol ismi de verilen bu figürlerin, basit heykelciklerin, her hangi bir felâket veya hastalıktan kurtulmak maksadıyla büyü veya adak olarak kullanılmış olmaları da muhtemeldir. Burdur Hacılar Nahiyesi ve Konya Çatal Höyük kazılarında ortaya çıkan kadın figürleri Geç Paleolitik ve Neolitik Devirlerde "Büyük Ana" yatandığını gösteren nesnel örneklerdir. Tokat Horoz Tepede bulunan Tunç devrine ait çocuğunu emziren bir ana heykelciği, Kalkolitik Çağda idollerle temsil edilen Büyük Ana (Ana Tanrıça) kültünün devamını gösterdiği gibi; Çorum Alaca Höyük ve Tokat Horoz Tepe boğa ve geyik heykelcikleri de, bazı kutsal hayvanlara inanıldığını, onlara tazim edildiğini göstermektedir Ancak biz, tarih öncesi insanların tanrılarını nasıl tasavvur ettiklerini, bilgi yetersizlikleri sebebiyle kesin olarak bilemiyoruz . Mezarlara konan eşyalar, muhtemelen "Yeraltı Tanrılarına" sunulan çeşitli hediyeler de olabilirler. Mezarlarda bulunan sığır, köpek, keçi ve koyun kemikleri mezar başında kesilen ölüye kurban geleneğinin varlığına işaret olabilir.
Tarih öncesi devirde ölümden sonraki hayata, Ulu Tanrı'ya ve yüksek varlıklara inancın olduğu muhakkaktır. Ancak mücerret inanç ve düşünceleri günümüze ulaştıracak yazı vs. gibi vasıtalar henüz icat edilmediği için kesin yorumlar yapmak güçtür. Olmadığını iddia etmek haksızlık olur. Çok tanrıcılık kalıntıları şeklinde belgeler bırakan bu çağlarda Ulu Tanrı ve vahdaniyet inancını tebliğ eden peygamberlerin de gelmesi muhtemeldir. Kutsal kitapların rivayetleri örneklerle doludur. Hz. Adem ve İdris bunun ilk örnekleridir. Hz. İdris'in Tevrat'daki ismi Henoh'dur. [34][34] Kuran;
"O çok doğru bir peygamberdi, onu yüce bir yere yükseltmiştik" [35][35] buyurarak övgüyle anar. Ne zaman ve nerede yaşadığı hakkında tarihi bir belge bulmak mümkün değildir. Ancak torununun Hz. Nuh olduğu yolundaki Tevrat haberleri dikkate alınırsa, Kuzey Arabistan'da İrem bölgesinde (Lût Gölünün güney batısında) 4. bin yıl sanlarında, yaşamış olması muhtemeldir. [36][36]

ESKİ MEZOPOTAMYA DİNLERİ

Eski çağların Orta Doğu kültürlerinin taşıyıcıları dil ve ırk yönünden farklıdırlar. Aralarındaki kültür birliği ve kökler SümerlİIere kadar inen Mezopotamya etkisidir. Sümerlilerce geliştirilen çivi yazısı çoğu Batı Asya kültürlerince, özellikle dînî alanlarda kullanılmıştır. Verimlilik, bereket ve büyü kültleri ve tasavvurları çeşitli isimler altında günümüze kadar gelmiştir. Bölgenin Kur'an'da adı geçen Peygamberlerin de yaşadıkları, faaliyetlerini sürdürdükleri, çoğu kez karşı çıktıkları çevreler olması; hâlen aramızda yaşayan bâtıl inançlara kaynak teşkil etmeleri; bizim de üzerinde yaşadığımız coğrafî çevreler olmaları; önemini bir kat daha artırmaktadır. Günümüz politeist inançlarının kökenlerine de ışık tutan en eski yazılı belgeleri içerdiği gibi, Eski Arabistan çok tanrıcılığı ve putperestliğine de ışık

[34][34] Tekvin,V,18-19.
[35][35] Meryem: 19/56-57.
[36][36] Günümüz Arkeolojik araştırmaları İrem şehrinin Eski Filistin'in Edom bölgesinde olduğunu ortaya koymuştur. Bkz. John D.Davis, The Westminster dictionary of the Bible, Philedelphia, 1944, s.267.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

tutması bakımından Eski Mezopotamya din ve kültürlerinin bilinmesi İslam tarihi için de çok değerlidir.
19. Yüzyıl başlarına kadar bilgilerimiz Heredot, Strabo, Alexandır Polyhistor vs. gibi Eskiçağ tarihçilerinin haberlerine ve Bâbil'deki Bel Rahibi Berossos'un (m. ö.260) eserlerinden kalma bazı bilgilere dayanıyordu. Ayrıca, Kitab-ı Mukaddes'in haberleri de bazı açıklamalar getiriyordu. Çivi yazısının çözülmesi, ilim dünyasına geniş ufuklar açtı. G. Grotefend'in ilk defa, Farsça çivi yazılarını okumayı başarmasından sonra, Elam ve Bâbil çivi yazıları da çözüldü. Bölgenin kültür hayatı kısmen aydınlandı. Yapılan arkeolojik kazılarda Mezopotamya'nın dîni ve kültürüyle ilgili çok zengin bir malzeme ortaya çıktı. Bilhassa Asurbanibal'ın (m.ö.668-626) kendisine kadar gelen edebi eserleri ve çivi yazısı ürünü kitabeleri Ninova Saray kütüphanesi için kopya ettirmesi ve bunların elimize geçmiş olması, bilgilerimizi zenginleştirdi. Bugün, bu kütüphanenin büyük bir kısmı Londra British Müzesinde saklanmaktadır.
Bölgenin kültür taşıyıcıları, henüz kökleri belli olmayan, ancak dillerinin Türk Dili yapısına yakın olması sebebiyle bölgeye kuzeydoğudan geldikleri tahmin edilen Sümerlilerdi. Burada ziraat ve ekonomide yüksek bir kültür kurmuşlardı. Arkeolojik kazılarda, bunlarla ilgili yaklaşık 250 bin kadar çivi yazılı tablet bulunmuştur. Çivi yazısı, m. ö. 3500 yıllarında ortaya çıkmış olmalıdır ve insanlığın bilinen en eski yazısıdır. Önce resim yazısı şeklinde başlayan bu yazı zamanla gelişerek şematik çivi yazısı haline gelmiş ve heceleri ifâde eder olmuştur.
Sümerliler'in inançlarıyla ilgili en eski delillerin ortaya çıkmasını arkeolojiye borçluyuz. Yaratılışla ilgili Sâmî efsanelerin kaynağı da yine Sümerlilerdir. Hatta, Sâmî edebiyatının meşhur Gılgamış ve Tufan efsaneleriyle ilgili bir kısım muhtevaya da Sümerce metinlerde rastlanır.
Bu medeniyetin kökleri m. ö. 4500-4000 yıllarına kadar iner. Yapılan kazılarda bu devirlerden kalma çok sayıda Ana Tanrıça ve boğa figürlerine rastlanmıştır. Sümerliler buraya m.ö. 3500 yıllarında gelmişler ve yüksek bir kültürü oluşturmuşlardır. Bölgenin hâkim dili Sümerce olmuştur. M.ö. 3000 yıllarına gelindiğinde bölgede en az 12 şehir devleti kurulmuştu. Kiş, Uruk, Ur, Nippur, Lagaş, Larsa vs. bunlardandı. Devletlerin her biri surlarla çevrili bir şehir ve çevresindeki köy ve arazilerden oluşuyordu. Şehrin merkezinde birer tapmak bulunuyordu. Şehrin idaresi önceleri halkın elinde iken, şehirler arası savaşlar krallıkların doğmasına sebep olmuştu. Günümüze ulaşan bir belgedeki Sümer krallar listesine göre, Tufandan önce sekiz kral yaşamıştı. Şehir devletlerini birleştiren ilk kral Kiş hükümdarı E tana'dır (m.ö. 2800). Şehirler arası mücadeleler sonunda zayıflayan Sümer, önce Elâmlıların (m.ö.y. 2530-2450), sonra daAkadların (m.ö 2234-2279) saldırılarına uğramış ve istila edilmiştir. Sümerlİler zaman zaman bağımsızlıklarını kazandılarsa da Sümer medeniyeti en son ihtişamını 3.Ur sülalesi zamanında yaşamıştır. İlk kral Ur-Nammu bilinen en eski kanun derlemesini hazırlatmıştır. Amorilerin Mezopotamya'yı ele geçirmeleriyle m.ö.1900 den sonra özgün kimliklerini kaybetmişlerdir. Fakat dilleri dinsel metinlerde yaşamaya devam etmiştir.

1- Sümerluerin Dinleri

Literatür:
1- Eduard Meyer, Geschichte des Altertums, c. 1-2, Stuttgart 1954, s.453-463.
2- Helmer Ringgren, Religions of the Ancient Near East, London 1973, s.1-46.
3- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, Stuttgart 1959, s.178-186.
4- H.Schrn Ökel, "Sümer Dini", Çev. Turhan Özdemir, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 19, s. 197-217 ve c. 21, s.367-390.
Sümerce'de ulûhiyet İçin kullanılan deyim "Dingir" aynı zamanda "Gök" anlamına da gelir. Eski Türkçe'deki "Tengiri" kelimesini hatırlatır. Hiyeroglifinde kullanılan işaret "Gök" manasında "An, anu" şeklinde telaffuz edilir. "Yüksek, ulu" anlamını da içerir. An Sümer-Bâbil ilâhlar meclisinin başıdır. Allah anlamındadır.
Onun hiç bir putu ve heykeli olmamıştır. Mekânı gök kubbenin en üst katmdadır. Diğer ilâhlar ona saygı gösterirler, onu ziyaret ederler. Mabedinin Uruk'dakiadi E-an-na (Gök Evi)

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

dir. Her şeyin sahibi ve diğer ilâhların atası sayılır. [37][37] "Ulaşılması mümkün olmayan uzaklarda oturur ve güncel dini hayatta görülmez. Ancak yaratılış efsanesine göre, An, Kive kâinat Tanrıça ve ezeli-ebedi varlık Nammu tarafından yaratılmışlardı."[38][38]
Karısı sayılan "Kî" (Sâmice Antu, Enki) yer tanrıçası veya yerin kendisi kabul edilirdi. Daha sonraları yerini İnanna'ya bırakmıştır. Anlil, An'ın oğlu, fırtına ve havanın tanrısıdır. Atmosferin hâkimidir. Nippur şehrinin ilâhı sayılmıştır. Bu üç ilâh (An, Anlil, Enki) Sümer panteonunun başında bulunurdu. Diğer ilâhlar daha aşağı kademelerde sayılırdı.
İnanna, An'ın kızı ve Uruk şehrinin saygın tanrıçasıydı. Daha sonraları An'ın karısı olarak da yorumlanacaktır. Batı Asya, Yunan ve Roma sanatında yaygın olarak görülecek ismine İştar, Afrodit, Venüs olarak sık sık rastlanılacaktır. İnanna (İştar) Dumuzi (Temmuz) motifi bütün bölgelerde görülecektir. Tüm Orta Doğu ve Ak Deniz havzasını etkileyecek büyük tanrılar da ortaya çıkacaktır. Bunlar Güneş İlâhı Utu, Ay İlâhı Narma, Savaş Tanrısı Ninurta, Yeraltı Tanrısı Nergal ve karısı Ereşkigal idiler. Tanrılar ilgili tabiat gücünün idarecileri sayılırlardı. Fakat tabiatla özdeştirilmezlerdi. İlâhlar arası ilişkiler insan aileleri ve akrabalıkları gibi tasavvur edilirdi. Bu ilişkiler çeşitli yorumlarla anlatılırlardı. Çeşitli yüzyıllarda yapılan yorumlarda, ülkeler ve imparatorluklar arasında ilâhlarla ilgili çeşitli görüşler türemiştir. Bâbil, Yunan ve Roma panteonlarında (tanrılar meclislerinde) değişik isimlerle anılmalarına sıkça rastlanır. Örneğin Ninhursak, kültü Anadolu'dan Roma'ya kadar yaygınlık kazanacak Ana Tanrıça Kübele'nin (Sibel'in) öncüsüdür.
Şehir devleti aynı zamanda "Tanrı Ülkesi" sayılırdı. Şehir işlerinin idaresi, ziraat işlerinin organizasyonu mabette yapılırdı. Mabet, aynı zamanda devletin idare ve taht merkezi idi. Mabetlerin yanında Sümerlilere has kutsal yapılar olan Zikkuratlar da görülür. Bunlar, merdiven şeklinde yükselen piramit kulelerdir. Meşhur Bâbil kulesinin ilk örneklerini teşkil ederler.
Ayinlerde en büyük vazife râhîp krala düşerdi. Kendisine âyin esnasında diğer rahipler yardım ederlerdi. İnanna-Dumuzi âyinlerinde rahibeler de yer alırlar, kutsal fahişelik görevlerini yerine getirirlerdi. Bu davranışlar ülkede bereketin yaygınlaşması için âyinin bir parçası idi. Bitki ve hayvan kurbanlarının sunulduğu takdis edilmiş su ve buhurun kullanıldığı âyinler, İslâm'dan önce Araplarda Kabe tavaflarında görüldüğü gibi, çıplak olarak yerine getirilirdi.

Ahiret İnancı

Sümerlilerde ölümden sonra ruhun yaşadığına dâir inançlarının olduğu, mezarlarına koydukları eşyalardan anlaşılır. Ruh, yeraltı âlemine, yeraltında bulunduğuna inanılan Habur nehrini geçerek giderdi. Bazı görevli ruhlar da, ona refakat ederlerdi. Fakat bu ölüler âlemi, dönüşü olmayan neşesiz bir yer sayılırdı. Bunun için Sümerliler dualarında, uzun ömür, sağlıklı hayat isterlerdi.

2- Babil Ve Asur Dinleri

Literatür:
1- Helmer Ringgren, Religions of the Ancient NearEast, London 1973, s. 49-121.
2- Cari Clemen, Die Religionen der Erde, c. I, s.42-61.
3- F.Heiler, Die Religionen der Menschheİt, s. 178-197.
4- Mehmet Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara 1966, ss. 82-90.
m.ö. 2600 yıllarından beri, Sami soydan bazı kavimlerin Mezopotamya topraklarına göç ederek, pek çok şehir devletleri kurduklarını biliyoruz. İlk Sami hakimiyeti, I. Sargon'un (m.ö.2350) Akad Devleti'ni kurması ile başladı. Sümer, Ur şehrinin 3. hanedanı 2. Sami ayaklanmasıyla yıkıldı. m.ö. 2000 yıllarında Kenan göç dalgalarıyla Güney Mezopotamya'da İsin ve Larsa hakimiyetleri kuruldu. Önce bir Doğu Kenan hanedanı Babil'i başkent yaptı, onun en meşhur hükümdarı Hamurabi idi. Babilin bu ilk hanedanı m.ö. y.1530 da son buldu. Bu zamanlarda Anadolu Hindu-Cermen bir halkın idaresinde idi. Zağros dağlarından güneye inen Kassitler Mezopotamya'nın karışık durumundan istifade ederek hakimiyetlerini

[37][37] M.Eliade, Die Religionen und das Heilige, Salzburg, 1954, s.92-94
[38][38] Eyüp Ay, İlahi Mesajın Kadim Medeniyetlerdeki İzdüşümleri, İslami Araştırmalar, IX, 1996, s. 189.

kurdular. Ancak üstün Babil medeniyetinin etkisi altında kaldılar. Bölgenin kuzeyinde Asur imparatorluğu güçlenirken, selefleri Hurri ve Mitanni'lerin tesirleri de devam ediyordu. Gelişen Asur devleti kısa zamanda tüm bölgeye hakim oldu, bir süre için Mısır'ı dahi (m.ö.681-612) istila etti. m.ö. 625-538 de Aramilerin Kaide hanedanı ortaya çıktı. Bu devletler yüzyıllar boyunca dünyanın hakim devleti rolünü oynadılar. Sami olmayan Sümer kültürüyle, Sâmi kavimlerin kültür ve inançlarının karışımından yeni sentezler ortaya çıktı ki, biz bu suretle Bâbil ve Asur dinlerinden söz edebiliyoruz.

2. 1- Tanrılar Sistemi

Babil ve Asur dini çok tanrılı bir görünüm arz eder. Bâbil, başlangıçta pek çok şehir devletlerinden ibaretti. Din de pek çok tabiat ilâhlarının mahalli kültlerinden gelişmişti. Her bir kült yeri, kâinatın sureti ve en yüksek ilâhın kendi makamı olduğunu iddia ediyordu. Başlangıçta 600'ün üzerinde hürmet gören ulûhiyet vardı. Sonraları bunlar birbirleriyle karışarak hakim şehrin koruyucu ilâhları olarak kabul edildiler. Böylece Kral Hamurabi (m.ö.1728-1686), Babil'i başşehir yaptığında İmparatorluğunun dînî merkeziliğİne de yükseltti. Bâbil şehrinin ilâhı Marduk ilâhlar meclisinin başına geçti. Diğer ilâhların hakimiyeti Marduk karşısında çözüldü. Astrolojik sistem rahiplerin gayretleriyle Marduk'a atfedildi. Tevrat'ın haber verdiğine göre [39][39] Bâbil'de yapılan ve göklere ulaştığı söylenen kule de, Marduk şerefine yapılmıştı. Arkeolojik kazılar neticesinde, bu kulenin sadece 90 m. yüksekliğinde olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra, Asurlular da kendi bütün ilâhlarını Marduk'da birleştirdiler.

Tanrı Asur'a tazim ve tapma, Kral Sanharib (m.ö.705-681) zamanında yaygınlaştı. Tanrı Asur, Asurlulann yaratılış mitolojisinin anlatımında bahar ve ekinoksta (gece ve gündüzün birbirine eşit olduğu gün) başlanan yeni yıl bayramının baş şahsiyeti olmuştu. Tevrat'ın bildirdiğine göre Hz. İbrahim'in terk ettiği Kalde'nin Ur şehrindeki Sümerlilerden kalma mavi sakallı Ay ilâhı Nannar'dı. Bu ilâh Harran'da Sin İsmiyle anılmıştı. Akadlarm nizamı ve adaleti koruyan güneş ilâhı Şamaş'a kuzeyde Nippur ve güneyde Larsa şehirlerinde ibâdet edilmişti. Şamaş, Nannar-Sin'in oğlu sayılıyordu kî, aya İbadetin ne kadar eski olduğunun bir işaretidir. Gök ilâhı Anu'ya eski bir şehir olan Uruk'da hürmet ve İbâdet edilirdi. Bundan başka Ea (Sümerce: Enki) tatlı su okyanusunun, Nergal yeraltı dünyasının ve ölüler âleminin ilâhları sayılırdı.

Bu dindeki dikkat çeken hususlardan biri, büyük ilâhlar üçlülüğünün (teslis'İn) ortaya çıkmasıdır. Yalnız bu ilâhlarda, ebedî kurtarıcılık özelliği yoktur. Panteonun başında üç kozmik ulûhiyet vardı. Gök tanrısı Anu (Sümerce: An) idi, Helenistik devirde Zem ile özdeşleştirilmişti. Tanrıların başı ve tüm ilâhların atası ve hakimi idi. Diğer ilâhlar ondan sudur etmişti. Bir nevi vahdet dinlerindeki Allah kavramını ifade ediyordu. Yerin ve dağların ilâhı Ellil İdi, onun proto tipi Sümer hava tanrısı Enlil idi. Suların ilâhı, rabbi ise Ea (Sümerce:Enki) idi. Sümerlilerdeki gibi hikmetin, yeminin kuruyucusu ve insanların dostu sayılırdı. Yeraltı âleminin ve suların hakimi sayılırdı. Daha sonraları da hareket ve dönüşün semavî üçlülüğü, güneş (Şamaş), ay (Sin), yıldızlar (İştar) birliği ortaya çıktı. Güneş ilâhı Şamaş, Sin'în oğlu sayılır. Batı Samilerince çok hürmet edilen, adaletin koruyucusu bir ilâhdı. Susa harabelerinde bulunan Hamurabi Kanunları Şamaş adına yapılmıştı. Yaklaşık 300 paragraftan oluşuyordu. Seleflerinden I. Sargon gibi, O da kendinin beklenen Mehdi olduğuna ve bu kanunlarla dünyadaki adaleti gerçekleştireceğine inanıyordu. Yine Sin'in kızı ve Şamaş'ın kız kardeşi sayılan İştar (Sümerce:İnanna) Sabah ve Akşam yıldızının (Venüs Gezegeninin) temsilcisi idi. Verimlilik ve duyusal aşkın Ana tanrıçasıydı. Pek çok verimlilik ilâhını kendinde birleştirmişti. İştar Arbela şehrinin tanrıçası idi, adına meşhur bir tapmak yapılmıştı. Sonraları Ninova'nın da tanrıçası olmuştu. Asurlular tarafından av ve savaş ilahesi, aynı zamanda aşk tanrıçası ve ana tanrıça sayılması nüfuzunun yaygınlaşmasına sebep olmuştu. Kendisine yapılan ibâdetlerde kutsal fahişelik de bulunmakta idi.

Bu semavi üçlülüğe Hz. İbrahim'in karşı çıktığını, ona karşı mantıki gerekçeler ileri sürdüğünü Kur'an [40][40] onaylıyor. Doğup batan ve geçici şeylerin tanrı olamayacağını

---

[39][39] Tekvin, ll.

[40][40] En'am: 6/76, 78.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

vurguluyor.
Temmuz (Sümerlilerde Dumuzi, Fenike ve Yunan'da Adonis) İştar'ın oğlu ve sevgilisi sayılırdı. Zamanla kuvvetlenerek bitkiler ilâhı karakterini almıştı. Güzün çürüyüp ölen ve baharda tekrar dirilen tabiatın ebedi tekrarında kendini gösterirdi. Temmuz her sene yaz güneşinin kavurucu sıcaklarında parçalanır ve ölürdü. Aynı şekilde bitkiler de onunla beraber sararır, solardı. Oğlunu kurtarmak isteyen annesi İştar, cehennem yolculuğu ile dönüşü olmayan Ereşkigal ülkesine giderek ölüm kaderini bozmak isterdi. Bu durum Mısırlıların Öziris mitolojisinde de taklit edilmiştir. Elimizde bulunan Temmuz'a ait ilâhiler, bitkiler ilâhının dünyadan ayrılması üzerine ruhanilerle cemaat arasında karşılıklı hitaplarla, kadınların acı çığlıklarıyla söylenen mersiyelerden ibarettir. Bu ibâdetlere Yahudi peygamberlerinden Hezekiyel de şahit olmuştu. [41][41] Temmuz daha sonra rahiplerin gayretleriyle Eanın oğlu sayılmış ve Mardukla birleştirilmiştir.
Bâbü'in diğer meşhur tanrıları olarak yağmur ve zenginlik dağıtan fırtına tanrısı Adad, Asurtularm savaş ve av tanrısı Ninurta, Amorilerin Tevrat'da anılan mahsulün koruyucusu Dagon zikredilebilir. Marduk'un oğlu Nabu da insanların kaderlerini levhalar üzerine yazan ilâhi kâtipti.
Bütün bu ilâhlar ilk zamanlarda efsanevi kahraman veya başlangıçta şahıslaştırılan tabiat kuvvetleri idiler. Monoteist dinlerdeki melek inancının, ilahlaştırılması olarak da yorumlamak mümkündür. Fakaf daha sonraları insanî şekillerde tasvir ve tasavvur edildiler veya sembolik olarak vücutlaştmldılar. Bütün bu ilâhların kültleri kendilerinde gizli kuvvetlerin bulunduğu sanılan âyinlerle birleştirildi. Bu ibâdetler yeminli özel rahipler tarafından idare ediliyordu.

2. 2- Kâinat Tasavvurları

Bilinen kâinat, gök, yer ve yeraltı bölgelerine ayrılıyordu. Zikredilen ilâhların üçlülüğü de kâinatın bu nizamına uymuştu. Fakat, Eski Mezopotamya'nın temel tasavvurlarından biri bütün semavî ve dünyevî olayların birbirine eşitliği düşüncesi idi. Bilhassa yıldızlar, ilâhların gizli bir yazısı olarak tasavvur edilmekte ve onun okunuşu, mânâlandmlması insanlar için mümkün olmakta idi. Bundan dolayı Bâbilliler daha ilk zamanlarda yıldızların hareketi hakkında bazı bilgiler geliştirmiş ve yıldızların hareketini büyük bir kesinlikle hesap etmişlerdi. Aynı şekilde haftanın yedi gün, senenin 365 gün olarak hesap edilmesi onlara dayanır. Haftanın yedi günü tanrılara atfedilmişti. Marduk-Jüpiter (perşembe), Nabu-Merkür (çarşamba), Nergal-Mars (salı), Ninurta-Satürn (cumartesi), İştar-Venüs (cuma) idi, bu beş gezegene ilâveten pazar Şamaş'a (güneşe), pazartesi Sin'e (aya) atfedilmişti. Mitolojiler gezegenlerin ilâhlarla ilgisini ve onların karakterini yansıtır. Bu Mezopotamya kültüm daha sonra Yunan ve Romalılar tarafından benimsenmiştir. Tanrılar dünyaları çoktan tarihe karıştığı halde, bugün dahi müneccimlerin kehaneti eski Mezopotamya mitolojilerine dayanır.

2. 3- Sihir Ve Büyü

Eski Mezopotamya'da metafizik ve ruhsal varlıklarla ilişki kurmak, çeşitli büyü ve sihir yöntemleriyle onlardan faydalanmak, dünyevî arzular için onları yönlendirmek sanatı din adamlarının görevlerinden sayılıyordu. Bir kimseye veya eşyaya olumsuz etkiler için Kara Büyü olabileceği gibi, ondan kurtulmaya, hastalıkları iyileştirmeye yönelik Ak Büyü de olabilirdi. Kökleri Sümer Akad metinlerine kadar inen gizemli faaliyetler, tüm Orta Doğu ve Akdeniz çevresindeki politeist sistemleri etkilediği gibi, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanları da etkilemiştir. Bu konuda pek çok kitaplar yazılmış ve dinlerin yasaklamalarına rağmen insanların ilgisi önlenememiştir. Aradan binlerce yıl geçmiş olmasına rağmen Mezopotamya kökeni ve etkisi hâlâ kendini göstermektedir. Kur'an'da Hârut ve Mârut isimli varlıkların Babil'de halkı uyararak sihri öğrettiği anlatılır. [42][42] Çok sayıdaki arkeolojik literatür de Kur'an'm bu işaretini doğrular. [43][43]

---

[41][41] Hezekiyel: 8, 14.
[42][42] Bakara: 2/102.
[43][43] Ernst binden, Eski Orta Doğu ve İslam Ülkelerinde Cin İnancı, İstanbul 1996, 225, s.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

2. 4- Ölümden Sonraki Hayat

Eldeki metinlerde iyi amellerin karşılığının dünyada görüleceği, kötü amellerin karşılığının da cezalandırılacağı anlatılmaktadır. Fakat, ahirette ki karşılıktan nadiren söz edilmektedir. İnsanın ölümden sonra vardığı yer, dünyanın batı tarafmdadır. Yedi sur ve yedi kapı ile çevrilidir. Buraya Tanrıça Ailatu hükmeder. Dönüşü olmayan neşesiz bir yerdir. Ölüler tozlarla kaplı, karanlık bir yerde otururlar. Arkalarından içki ve yiyecek kurbanı yapılmadığı müddetçe, bulanık su içerler ve toprak parçaları yerler. Bilhassa (lömülmeyenlerin ve arkasında nesil bırakmayanların durumu çok fenadır. Ancak harpte ölenlerin durumu biraz daha iyidir ve bunlar temiz su içerler. Diğer taraftan bazı metinlerde, ölülerin girişte Anunakis tarafından muhakeme edildiklerinden de bahsedilir.
Ölüler âlemine giden ölüler, orada yarasalar gibi kanattan bir örtü taşırlar. İçinde bulundukları âlem ise, karanlık ve üzeri yok edici bir tozla kaplıdır. Bu toz İştar'ın "Cehennem yolculuğunda" dediği gibi, oranın sakinlerinin yiyeceğidir. [44][44] Başka bir yeraltı dünyası tasvirinde ölüler âlemi, dünyanın gece tarafı olarak gösterilir. Buranın reisi ölümdür. Ölüm, karanlık ve cinlerle dolu bir devlet sarayında oturur ve emrindeki cinlere emirler verir. Onlar da geceleyin bütün dünya üzerine dağılarak, insanlara uğursuzluk ve fenalık saçarlar.

3- Vahdaniyet Tezahürleri Politeizme Tepkiler

Sistematik politeizmin en eski örneğini gördüğümüz Mezopotamya'da, "Yüce tanrı" tasavvurlarına Sümer Gök Tanrısı "An"da rastlarız. Ancak ona zevce ve çocuk isnatlarıyla, rahip spekülasyonlarıyla sistematik bir politeizmin çiçekleri açmıştır. Önceleri insan aileleri örneğinde tasavvur edilen ilâh ailelerinin suretleri yapılmıyordu. Zamanla suretleri ve putları da yapılmaya başlandı. Bu gelişmelere tepki gösteren maddî ve tarihî vesikalar yoktur. Bu konudaki en eski bilgiler naklî rivayetlere dayanır. Bunlar Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an haberleridir. Tevrat'ın Tekvin kitabına göre coğrafî bölge olarak Hz. Nuh'un Tufan sçnrası Ur'a yerleştiği anlatılır. Tufan'dan kurtulan aile ve kabile mensuplarıyla birlikte bu bölgeye gelip yerleşmiş olmalıdır. Daha sonra da tebligatını sürdürdüğünde şüphe yoktur. Çünkü torunlarından Hz. İbrahim dedesinin taşıdığı vahdaniyet bayrağını taşımaya devam edecektir.

3. 1- Hz. İbrahim

Hz. Nuh'un torunlarından Azer' in oğludur. Babası Azer (Tevrat'ta Tarah), annesi Karnebo kızı Emseta'dır.[45][45] Başka rivayetler de vardır. Doğumuyla ilgili bir kehanetten dolayı Nemrut'un kötülük yapmasından korkulduğu için çocukluğu babasının yanında değil, şehirden uzakta yaşayan büyük dedesi Nuh'un yanında geçmiştir. Talmud rivayetlerine göre Hz. Nuh öldüğünde İbrahim henüz 15 yaşında idi. Yine Nuh'un yanında yetişmiş ve ondan ilk eğitimini almıştı. Daha sonra babası Azer'in yanına, Nemrut'un da yaşadığı şehre, muhtemelen Ur'a geldiğinde 40 yaşlarının üzerinde olmalıdır. Çünkü buradan hicreti esnasında 50 yaşlarında olduğu rivayet edilir. Ur'da Allahın varlık ve birliğini tebliğ ederek, çok tanrıcılığa ve putlara karşı çıkmıştır. Ancak daha önce, muhtemelen Ur'a ilk geldiği zamanlarda babasını ve çevresindeki insanların yıldıza, aya, güneşe taptıklarını görünce bir ara acaba kavmimin İnancında bir doğruluk var mı? diye düşünmekten kendini alamamış, önce yıldızın sonra ay ve güneşin de Allah yanında tanrı olabileceğini düşünmüş, hepsinin sırayla batıp gözden kaybolduklarını görünce,
"Ey kavmim, ben sizin (Allah'a) ortak koştuklarınız şeylerden uzağım, ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben O(na) ortak koşanlardan değilim!" [46][46] demiştir. Tarihi araştırmalar da Hz. ibrahim'in bu ifadelerini onaylıyor. Allah kavramını ifade eden kelimenin An, En, olduğunu; İştar'ın (yıldızın) kızı, Sin (ay) ve

[44][44] H.J.Schoeps, Die Religionen, s. 73.
[45][45] The Talmud, 31.
[46][46] Enam: 6/76, 79.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Şamaş'ın (güneşin) oğulları sayıldığını ortaya koyuyor. Kutsal kitaplar Nemrut'un onu ateşe attırarak cezalandırmak istediğini, ancak ateşin yakmadığını, bir mucize olarak ateşten kurtulduğunu anlatırlar. Ateş mekanının açık alan değil, bir bina olduğu;
"Haydin, dediler, bunun için bir bina yapın ve bunu ateşe atın" [47][47] ifadesinden anlaşılıyor. Talmud, kardeşi Haran'ın da İbrahim'le birlikte ateşe atıldığını, Allah'a güvende bir an şüpheye düşmesi sebebiyle yandığını söyler.[48][48] İbrahim'in alevler arasından canlı ve sağlam olarak çıkması serbest bırakılmasına yol açar. Ancak üzerindeki baskılar taşıyamayacağı kadar ağır olmalı kî, ailesiyle birlikte Mezopotamya'yı terk etmek, göç etmek zorunda kalır. Hz. İbrahim karısı Sara'yı, yeğeni Haran oğlu Lût'u alarak beraberindekilerle birlikte önce zamanın merkezi şehri ve konaklama yeri Harran'a, oradan da Filistin bölgesine, Lût gölünün batısına göçer.
Hz. İbrahim'i ateşe attıran Ur şehri hükümdarının kim olduğu hakkında kesin bilgimiz yoktur. Nemrut kelimesi "Sultan, kral, melik, hükümdar" anlamındadır. Özel isim değildir. Batılı Araştırıcılar Tevrat'ın rivayetlerinden hareketle onun Hamurabi veya onun soyundan birisi olabileceği kanaatındadırlar. Bu sebeple Hz. İbrahim'in yaşadığı zaman hakkında m.ö. 20.17. yüzyıllar arasında çeşitli rakamlar verirler. [49][49] Kanaatımızca ise, Nemrut Akad Devletinin kurucusu I. (m.ö.y.2350) olabilir. Kur'an işaretlerinden hareket edersek, Nemrut'un 1 Sargon olma ihtimali daha kuvvetlidir. Sami birliğini sağlayan ilk büyük hükümdardır. Hz. İbrahim'in Filistin bölgesine göçünden sonra ise, tebliğini kendi ailesi içinde sürdürdüğünü, hükümdarlardan uzak kalmaya çalıştığım görüyoruz. [50][50]

3. 2- Hz. Yunus

Hz. İbrahim'in soyundandır. Yahudilerin Babil'e sürgün edilmeleri üzerine ailesi de sürgüne gönderilenler arasında bulunuyordu. Asurluların Ninova halkını irşat için görevlendirilmişti. Yahuda kralı Ozıyas ve İsrail kralı 2. Yerobeam (m.ö.785) zamanının sonlarına doğru Galüe de dünyaya gelmiştir. Kur'an'ın çeşitli sûrelerinde adı geçer. [51][51] Kendisine atfen onuncu kürenin ismi "Yunus" dur. Zünnun ve Sahib ul-Hud olarak da anılır. İslamî literatürde künyesi Yunus b. Matta, Tevrat'da Zablon kabilesinden Amittay oğludur. Şehir halkı sözünü dinlemeyince öfkelenip Tanrısal izni almadan şehri terk etmek istemiş ve bir gemiye binmişti. Gemi batma tehlikesi geçirince, suya atılacak günahkârın tespitinde kur'a ona çıkmıştı ve Dicle nehrine atılmıştı. Rivayete göre kendini yutan balığın karnında bir süre (rivayetler 4 dakikadan 40 güne kadar çeşitli süreler verirler) kalmış ve daha sonra balık onu kıyıya atmıştı. Hatasını anlayıp pişman olan Yunus (a.s.) tekrar Ninova'ya dönerek tebligat görevini sürdürmüştür. [52][52] Bu defa tüm şehir halkı kendisini ve tebliğini kabul etmiştir. [53][53]
m.ö. y. 600 yıllarında Eski Ahid'de kendisine atfedilen Yunus Kitabı henüz yazılı veya sözlü olarak tespit edilmemişti. Kitabın anlatım malzemesinin kaynağı problem olarak görülür. Sözlü rivaystlerin bilinmeyen bir müellifçe toplanıp üzerinde çalışılması muhtemeldir. Destan dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan Yahudilerle taşınmış ve bölgesel şekillere dönüşmüştür. Bu sebeple Eski Yunan ve Hint hikayelerinde de paralel efsanelere rastlanır. [54][54]

3. 3- Hz. Hezekiyel

m.ö. VI. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Yahuda devletinin yıkılıp halkı Babil'e sürüldüğünde (m.ö.597) halkı arasında idi. Nippur yakınlarında Kebar kanalı üzerindeki Tel-Abib'e yerleşti. Evli idi ve karısı y. 587 de Kudüs kuşatması esnasında ölmüştü. İsrail Oğullarını

---

[47][47] Saffat: 61/97.
[48][48] Talmud, 39-41.
[49][49] R.de Vaux, 257-263.
[50][50] Hz. İbrahim'in daha sonraki hayatı için Kuzey Arabistan Dinlen bölümüne bakınız.
[51][51] Kur'an, VI,86; XXI,84; XXXVI1,139-148; LXIII,48.
[52][52] Eski Ahid, Yunus Kitabı; 2.Krallar. 14,25; Kur'an. Enbiya: 21/87, Kalem: 68/88; Saffat: 61/139-148; el-Kalem: 68/48-50; ve Yunus Suresi.
[53][53] Yunus: 10/98.
[54][54] Ernst Sellin, Georg Fohrer, Einleitung in das Alte Testament 10. Baskı, Heidelberg 1965, s.485 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ve çevresindekileri çok tanrıcılığa karşı korumaya çalıştı. Peygamberliği m.ö. 592 yılında başlar. 571 de halen hayatta idi. Ümit vaazları vererek inananların maneviyatını güçlü tutmaya çalıştı. Kitab-ı Mukaddes'in "Hezekiel Kitabı"nda şahsı ve çalışmaları hakkında geniş bilgi vardır. Yahudilerin Babil esaretinden kurtuluşundan sonra kavmiyle birlikte Filistin'e döndüğü ve görevini orada sürdürdüğü rivayet edilir. Kitabının ortaya çıkışı ise, m.ö. y. 3. yüzyıl olduğu kanaati yaygındır. [55][55]
Müslüman müfessirler Bakara Suresinde (259) anlatılan olayda, ören yerine yolu düştüğünde önündeki harap binalar karşısında şaşkınlıkla "Allah, bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?" dediği için ölen ve yüz yıl sonra tekrar dirilerek, ölüm ve haşri yaşayan hikmet sahibi kişinin Hezekiel (a.s.) olduğu kanaatindedirler. [56][56]

3. 4- Hz. Danyal

m.ö.VI. yüzyılda Babil sarayında yaşamıştır. Yahuda kabilesindendi. [57][57]
Nabukednazar'ın Kudüs'ü kuşatması (m.ö.606)[58][58] sonunda esir olarak küçük yaşta Babil'e götürülmüştü. Zekâ ve üstün yetenekleriyle sarayın dikkatini çekti. Kendisine hikmet ve rüyaları anlama yeteneği verilmişti. Medler'in ülkeyi fethinden sonra da Darius kendisine saygı gösterdi. Onu vezir tayin etti. Hz. Danyal çevresini aydınlatmaya çalıştı. Fars kralı Kurus'un 3.saltanat yılına (m.ö.536) şahit olduğu rivayet edilir. Ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmez.[59][59] Kur'an'da ismi anılmamakla birlikte, Müslümanlar arasında şöhret bulmuş, sevilen bir peygamberdir. Tarsus'da ismini taşıyan bir makamı vardır.
Eski Ahid'de yer alan kitabında Hz.Danyal'ın yaşadığıaltı hikaye anlatılır.Bunlardan "ben" üsluplu olan Kitab'ın 2. kısımın m.ö.605 ten önce Babil'e götürülen Danyal tarafından yazıldığı iddia edilir.İçinde bazı rüya ve vizyonların bulunması Yahudi ve Hıristyanlar tarafından ahir zaman hakkındaki kehanetleri olarak algılanır.Metin tahilil ile ilgili araştırcıların kanaati kitabın m.ö.32.Yüzyıllarda ortaya çıktığı yönündedir. [60][60]

ESKİ MISIR DİNİ

Mürüvvet Kurnan, Hacettepe Üni.

Literatür.

1- Barguit P., Les textes des Sarcophages egyptiens du Moyen Empire, Paris, 1986.
2- Budge Wallis E.A, The Gods of the egyptians, 2 Vol, New York, 1969.
3- Daumas FrançoİS, La Civilisation de l'Egypte pharaonique, Paris, 1967.
4- Dunand françoise -Zivie- Coche Christiane, Dieuxet Hommes en Egypte, Paris, 1991.
5- Erman Adolphe, des Pharaons, Paris 1939.
6- Faulkner R., ithe Anrient Egyptian Piramid texts, 2 Vol Oxford 1969.
7- Hornung Erik, les Dieux de l'Egypte, Paris 1986.
8- Kolpaktchy Gregoire, le livre des Mort des anciens egyptiens, Paris 1991.
9- Jacq Christıan, Nefertiti et Akhenaton, Paris 1990.
10- Lalouette Claire, Textes sacres et textes profanes de l'ancienne Egypte, Paris 1987.
11- Leveque J., Sagesses de l'Egypte ancîenne, Paris 1983.
12- Montet Pierre, L'Egiypte eternelle, Paris 1970.
13- Moret Alexandre, le Nil et la civilisation egyptienne, Paris 1929.
14- Rachet M.F. et Guy, Dictionaire dela civilisation egyptienne, Paris 1970.
15- H.J.Schoeps, Religionen Gütersloch 1964, s.78-93.
16- Traunecker Claude, les Dİeux de t'Egypte, Paris 1991.
17- Helmuth von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, Frankfurt 1957, s.25-37.
18- Talat S. Halman, Eski Mısır Şiiri, İstanbul 1972.

---

[55][55] Sellin-Fohrer, 442-458.
[56][56] S.Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali,42.; Kitab-ı Mukaddes, Hezekiel Bab 37,1-14. 9.
[57][57] Daniel, I,3-7.
[58][58] Ö.Faruk, Harman, İsl Ans.,VIII,480-481.
[59][59] Aynı eser ve yer.
[60][60] Sellin-Fohrer,518-527.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

19- E. A. Wallis Budge, The Book of the Dead, New-York.
Firavunlar ülkesi Mısır, Dünya tarihinde en-Eski yazılı metin ve belgelerin ortaya çıktığı, inanç tarihiyle ilgili en eski metinlerin Mezopotamya'dan sonra bu bölgede bulunması pek çok yönden önemlidir. Ayrıca Kur'an'da adı geçen Peygamberlerden Hz.Yusuf (m.ö. XIV.yy.) ve Hz. Musa'nın yaşadıkları çevreler ve Firavunlarla ilişkileri olması bakımından da Müslümanların ilgi alanıdır. Piramitleriyle, hayvan şeklindeki tanrılarıyla ve resim yazılarıyla Eski Yunanlılar tarafından sırlar ülkesi olarak görülmüştü. Ancak yazarlardan Heredot, Josephus, Porphurius, Piodor kendi ilanlarıyla Mısırlılarınkini karşılaştırdıklarında çoğu kere yanlış hükümlere varmışlardır. Mısır yüzyıllar boyunca meçhul ve harikalar diyarı olarak kaldı. Nihayet 1799 yılında Napolyon'un Mısır seferi sırasında Rosette'de üzerinde üç çeşit yazı bulunan bir kitabeye rastlandı. Bu kitabe, 1822 yılında Fransız J.F.ChampolIion tarafından doğru olarak mânâlandınldı ve dolayısıyla hiyeroglif yazısı çözülmüş oldu. Bundan sonra, eski Mısırlılar hakkındaki bilgilerimiz birdenbire arttı ve Eski Mısır ilmi doğdu. Günümüz Batı Üniversitelerinde bu alanda araştırma ve öğretim yaptİran bölümler vardır.
Eski Mısır'da Nil boyunca yaşayan göçebe kabileler Neolitik Çağ'dan itibaren (m.ö.5000-4000) yerleşik hayata geçtiler. Toplumun gelişmesi sonucu kabileler şehir devletçiklerini ve vilayetlerini kurdular. Tarihi devirlerde Yukarı Mısır'da ve Delta bölgesinde (Aşağı Mısır'da) krallıklar ortaya çıktı ve vilâyetler krallıklar etrafında birleştiler. Nehen Kralları Öteki devletlere hakimiyetlerini kabul ettirerek Mısır'ın siyasi ve kültürel birliğini sağladılar. Bu gelişme yazılı tarihe geçişi kolaylaştırdı. m.ö. 3100 dolaylarında Aşağı ve Yukarı Mısır kral Menes tarafından birleştirildi. Menfis adıyla yeni bir başkent kuruldu.
İlk taş piramit grubunun yapımı 3.Sülalenin (m.ö.2686-2613) ikinci firavunu Coser zamanında gerçekleşti. Keops, Kefren ve Mikerinos'un muhteşem piramitlerinin yapımı ise 4. Sülale dönemine (m.ö.y.2613- y.2494) rastlar. Eski dünyanın en güçlü 2-3 devletinden biri olarak yaşayan Mısır, Önce Asurluların sonra da m.ö. VI. yy. da Perslerin saldırılarıyla yıkıldı. M.ö. 332 yılında Büyük İskender Mısır'a girdi ve Makedonya hakimiyetini başlattı. Dış hakimiyetlerden zaman zaman kurtulan Mısır Müslümanlar gelinceye kadar Romalıların hakimiyetinde kaldı.

1- Dini Literatür

Hiyeroglif yazısının kökleri m.ö.3100 yıllarından öncelere kadar giden resim yazısından gelişmedir. Sümer resim yazısından esinlenerek geliştiği tahmin edilir. Ancak farklı bir gelişme göstermiş, Mezopotamya'da çivisel stilize şekle dönüşürken, Mısır'da resimsel sembolleri oluşturmuştur. M.ö. y. 2686, y. 2613 yıllarında büyük gelişme göstermiş ve m.s. 2. ve 3. yüzyıllarda Hıristiyanlığın yayılmasına kadar kullanılmıştır. Bilinen en son hiyeroglif kitabesi m.s. 394 yılından kalmadır.
Hiyeroglifin çözülmesinden bu yana pek çok kazılar yapılmış, piramitlerde, mezar taşlarında, mabed duvarlarında, sandukalarda ve papirüs sayfaları üzerinde değerli metinler bulunmuştur. Hikâye, şiir ve masallar yanında bilhassa ahlâk kaidelerini içeren Hikmetler Kitabı zikre değerdir. Yine ölülerin mezarlarmdaki hayatlarını gösteren ve âhiret için ölülere bilgi vermek gayesiyle mezarlara konmuş veya yazılmış metinler bulunmaktadır. Bunlarda; ölünün yeni hayatı nasıl kazanacağı, Tanrı Öziris gibi tekrar nasıl dirileceği öğretilmektedir. Piramitlerin duvarlarına yazılan Piramit Metinleri ve tabutların kenarlarına yazılan Tabut Metinleri ünlü ölüler Kitabı'nın ilk basamakları ve öncüleridir. Bu kitapta yılanlara ve devlere karşı ölenlerin kendilerini nasıl savunacakları öğretilir. Bunun için büyülü formüller ve sözlere yer verilir. Özellikle, insanların hesaba çekilişleri resimlerle gösterilir. Bu kitap, elde bulunan dünyanın en eski kutsal kitabıdır.

2- Kâinat Tasavvurları

Eski Mısırlılar, çoğu milletlerin aksine, dünyayı erkek, göğü dişi olarak tasavvur etmişlerdi. Dünyanın yaratılışı hakkında Piramit Metinlerinde "İnsanlar ve Tanrılar yok iken, ölüm mevcut değil iken, ezeli karmaşa okyanusunda karalar ve sular meydana geldi" deniliyor. Güneş Tanrısı ve diğer varlıkların çıkışı hakkında ise, sayısız mitolojiler anlatılıyor. Genellikle, Mısırlılar gökyüzüne bir okyanus gözüyle bakarlardı. Güneş, ay ve yıldızlar da bu okyanusta gemilerle dolaşırlardı. Güneş akşamleyin dünyanın altındaki karanlık bir

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

nehirden geçerek her sabah doğu tarafından yeniden görünürdü.
Takvim ile ilgili çalışmaları da vardı. Büyük bir ihtimalle m.ö. 3. bin yılda bir takvim bulmuşlardı. Bu takvim Siriyus yıldızının görülmesiyle başlıyordu. Yılı 365 gün olarak hesap etmişlerdi.

3- İlâhlar Ve Üstün Kuvvetler

Yıldızlar ve tabiat kuvvetleri, bitkiler, hayvanlar ve ölüler âlemi, çok eski zamanlardan beri kaderin hakimleri olarak görülürdü. Muhafazakârlık Mısırlıların özelliği idi. Animizm ve ruhçuluk gibi en eski kült şekilleri burada uzun zamanlar yaşamıştı. Eski hayvan kültlerini kaldırmayarak, müşahhas 1 aştıran tanrı tasavvurlarına bağlamışlardı. Tanrılarını insan vücutlu, hayvan başlı olarak resmetmişlerdi. İzis inek boynuzlarıyla, Horus şahin başıyla, ölüler ilâhı Anubis çakal başıyla resmedilmişlerdi. Bu da, uzun zamanlar yabancıların hayretlerine sebep olmuştu. Büyük bir kayadan yontulmuş yirmi metre yüksekliğindeki Giza Sfenks'i insan yüzlü ve hayvan vücutlu idi.
Kutsal sayılan hayvan türlerinin seçiminde, daha çok mahalli kültlerin tesiri görülür. Meselâ, timsah tanrılarına hemen Nil kenarlarında, aslan tanrılarına çöl kenarlarında rastlanır. Bununla birlikte, Mısırlılar'da totemizm, yani İnsanın veya klânm özel bir hayvan türüyle kendini aynı sayma inancına rastlanmaz. İbâdet edilen boğa, inek, kedi, yılan ve timsahlar ilgili tanrının vücutlaşmış şekli olarak tasavvur edilirdi, Mısır'ın ilâhlar dünyası, Babilliler'inkinden pek farklı değildi. Önemlerine rağmen burada da Nil nehri, ay veya yıldızlar bizzat tanrı sayılmamışlardı.
Güneş İlâhının önemi büyük olmuştur. İsim ve şekillerine çok rastlanır. Mısır dininin merkezinde yer almıştır. Güneş ilâhı için en eski ve en yaygın isim Re'dir. V. Sülale zamanında (m.ö.2500) en yüksek ilah olarak kendisine ibadet edilmişti. Daha sonraki Helyopolis ilahiyatında ise "Re", ilâhların dedesi ve aynı zamanda her bir firavunda yeniden vücutlaşan "İlâhî hükümdar" olarak kabul edilmişti. Çeşitli mitolojiler, Güneş ilâhı Re'nin gündüz gemisiyle gök okyanusu üzerinde seyahat ettiğini ve akşamleyin batıda gece gemisine binerek büyük yeraltı okyanusundan doğuya, güneşin doğduğu yere gittiğini, ölülerin de bu esnada O'nu ilahilerle, methiyelerle selamladıklarını anlatırlar. Kahire yakınlarındaki Helyopolis şehri, Re'nin en büyük kült yeriydi. Bir tepe üzerinde, göğün altında kendisine dua edilirdi. Çoğu mühür taşları ve muskalarda resmedilen ölü böceği, sadece ölüm ve tekrar doğuşun sembolü değil, aynı zamanda, Güneş Tanrısı Re'nin de nadir sörünen sembolüydü. Başlangıçta mahalli güneş tanrıları olan pek çok tanrılar zamanla Re'de birleşmişlerdi. Tanrı kral Horus bunlardan biriydi. Yeni devletin muhteşem tanrısı olmuştu. Yine Teben şehrinin mahalli tanrısı Amon, Teben'in başşehir olmasından sonra "Re" ile birleşerek, "Amon-Re" namıylabin yıl boyunca Yeni İmparatorluğun ünlü bir tanrısı olmuştu.
Amon-Re kültünün baş rahibi, firavundan sonra devletin en yüksek şahsiyeti olarak görülürdü. Mabedi ise, zengin harp ganimetleriyle doluydu. En fazla politik nüfuz sahipleri de, yine Amon-Re rahipleri idi. Sanat tarihi bakımından çok Önemli olan bu eski güneş kültü kalıntıları, bugün halen Karnak köyündedir.
Güneş ilâhlarının yanında, bilhassa ilk devirlerden gelen yaratıcı tanrı Ptah, önemli bir yer alır. Ptah'a eski başşehir Memfıs'te hürmet ve ibâdet edilmişti. Ptah daima insan suretinde resmedilen tek ilâhtır. Bilhassa sanatkârların koruyucusu idi. Daha sonraları sırlarla dolu, mezar ve ölüler ilahı Sokar ve Öziris'le kaynaşmıştı. Karısı, aslan başlı savaş ilahesi Zehmet'ti., İnsanlara, bulaşıcı hastalıkları gönderirdi. Bazen Ptah'la beraber aynı sayılmıştı. Kutsal Apis boğasının esas kült yeri ise, Memfis'ti. Kültü geç zamanlara kadar kuvvetle yayılmış ve devam etmişti. Bazen ona Serapis ismi altında da hürmet edilirdi. Günümüze kadar, pek çok siyah boğa mumyası bulunmuştur.
Tanrıçalar arasında en önemli yeri izis alır. Mısır dininin son zamanlarında şöhreti artarak, tanrılar dünyası içinde en yüksek mevkii almıştı. Bilhassa kültü, imparator Kaligula zamanında bütün Roma İmparatorluğuna yayılmış, hatta Pompei'de bir İzis mabedi bulunmuştu. Meryem Ana suretinde görüldüğü gibi, İzis oğlu Horus'un bakıcısı olarak kucağında bir çocukla resmedilir. Şefkatli ana olarak çok sevilir. Hıristiyanlıktaki Meryem Ana kültüyle yakın ilişkisi hemen göze çarpar. Yine, kocası Öziris de önemli bir yer alır. Hakkındaki mitolojiye göre, Öziris kardeşi Seth tarafından hileyle bir tabutun içine

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kapatılarak öldürülür. Tabutuyla beraber Nil sularına atılan ceset Suriye'deki Biblos'a sürüklenir. Diğer bir habere göre de vücudu parçalanarak bütün ülkeye saçılır. Fakat karısı îzis onu ölüm çığhklarıyla arar. Nihayet oğlu Horus'un Seth ile yaptığı savaşta kaybettiği gözünü ona ilâç olarak vererek Öziris'i hayata kavuşturur. Bundan sonra Öziris yer altı dünyasının hükümranı olur. Horus ise, dünyanın hükümdarı ve bütün firavunların atası veya firavunlar onun inkarnasyonu ve vücutlaşmış şekli sayılır.
Öziris'in ölümü; eski çağda tabiatın ölümü ve onun dirilmesi, tabiatın yenilenmesi olarak manalandırılmıştır kî, Mezopotamya'da Temmuz'a, Suriye'de Attis'e ve Adonis'e benzer. Oziris bitkiler tanrısı karakterinde görülür. Yunan Sır dinlerinde de önemli rol oynamıştır. Eski Mısır'da pek çok kült ve tanrıların arasında yükselerek, Mısır'ın millî ilahı olmuştur. Hatta kültü Mısırlı tüccarlar ve tayfalarla bütün Ak Deniz havzasına yayılmış, Tuna ülkelerine kadar ilerlemiştir.
Eski Mısır tanrıları arasında, inek tanrısı Hator da önemli bir yer işgal ederdi. Resimlerini, iki inek boynuzu arasındaki güneş kursu temsil ederdi. Kadınların ve serbest aşkın tanrıçası sayılırdı. Tanrıça Basted kedi başlı, kadın vücutlu olarak resmedilmişti. Eğlence tanrısıydı. Kendisine müzik ve dansla ibadet edilirdi. Basted kedi suretinde göründüğü için, kedi Mısır'ın kutsal hayvanlarından sayılmış ve mumyalanarak gömülmüştü. Kazılarda pek çok özel kedi mezarlıklarına rastlanmıştır. Aslan başlı Mut ise, Teben'de gök ve güneş tanrıçası iken, zamanla harp tanrıçası sayılmıştır.

4- Amonefis Ve Reform Teşebbüsü

Hz. Musa'dan bir buçuk asır kadar önce, muhtemelen Hz. Yusufun Mısır'da bulunduğu sıralarda 18. sülaleden genç kral 4. Amonefis (m.ö. 1377-1358), dini bir reformatör olarak ortaya çıkmıştı. Bütün Mısır tanrılarını kaldırarak, hepsinin yerine tek tanrı ve canlı olarak gökteki Aton dediği güneş kursunu yerleştirmek istemişti. Yaptığı iş bir nevi monoteizm, yani tek tanrıcılık idi. Kendisine de Eknaton (Aton hoşlandı) unvanını vermişti. Fakat, Amon rahiplerinin tepkisi üzerine devletin başkentini Teben'den Orta Mısır'daki Teli el-Amarna şehrine taşımıştı. Zamanında hayvan başlı insan figürleri ve diğer tanrı isimleri ortadan kaybolmuş, Öziris ismi dahi âbidelerden silinmişti. Ayinlerde Eknaton'un şair olarak güneşe dair yazdığı ilahiler okunmuştu. Ölüm ve tanrının adaleti hususlarında ise, Eknaton bir açıklamada bulunmadı. Ancak, Eknaton'un reform hareketi rahipler tarafından zındıklık olarak görüldü ve Asya'daki bazı toprakları kaybetmesi, kendisine kızan tanrıların cezası olarak yorumlandı.
Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Tutanhamun, babasının yolundan gitmeyerek eski başşehir Teben'e geri döndü. Tanrı Amon-Re'yi tekrar eski yerine oturttu. Bundan sonra Amon-Re büyük tanrı, diğer tanrılar da Tanrısal yardımcılar olarak görüldü. Genç yaşta ölen Tutanhamun'un cesedi, müteşekkir rahipler tarafından altın bir tabuta kondu ve mücevherlerle doldurularak gömüldü.

5- Hz. Yusuf

Hz. Yusuf (m.ö. 14. yy.) Yakub (a.s.)'ın hanımlarından Rahel'den Harran'da doğdu. Annesi Filistin' e gelirken kardeşi Bünyamin'in doğumunda öldü. Ailenin küçük oğlu ve yetim oluşu sebebiyle babası ona diğer kardeşlerinden daha çok ilgi gösteriyordu. Dedesi İshak (a.s.) da biraz fazla ilgi göstermiş olabilir. Bunda sevimliliğinin de etkisi olmalıdır. Ancak bu, kardeşlerinin kıskançlığına ve düşmanlığına sebep oldu. Ondan kurtulmak için planlar hazırlamaya başladılar. Önce öldürmeyi düşündülerse de, sonradan onu bir kuyuya atmak suretiyle kurtulmanın yolunu seçtiler. Babalarına da kurtların parçaladığını söylediler. [61][61]
Onu bulan Medyenli kervancılar Mısır'a götürdüler ve Firavunun memurlarından Potifar'a köle olarak sattılar. Yusuf efendisine sadakatla hizmet ederken iftiraya uğradı ve ihanetle suçlandı. Hapse atıldı. Ancak Firavunun gördüğü bir rüyayı doğru yorumlamasıyla hapisten kurtuldu. Firavunun güvenini kazanarak ambar memuru oldu.
Bölgede başlayan kıtlık sebebiyle buğday almaya Mısır'a gelen kardeşleriyle karşılaştı ve babası ve tüm ailesinin Mısır'a göçmesini ve yerleşmesini sağladı. Böylece İsrail oğullarının

[61][61] Tevrat, Tekvıı,XXXVIII

Mısır hayatı başlamış oldu. [62][62] Hz. Yusuf 110 yaşlarında vefat etti ve Mısır âdetlerine göre mumyalanarak gömüldü. [63][63] Hz. Yusufun Mısır'a gelmesi muhtemelen IV. Amonefis zamanına rastlamahdir. Tell-el-Amarna'da keşfedilen Tutu isimli bir adamın türbesinde, onun kralın baş hizmetçisi, taahhüt işlerinin takipçisi, hazinelerinin kontrolcüsü ve Sami ırktan olduğu yazılıyor.[64][64] Bu bilgiler Hz. Yusufa atfedilen tüm görev ve özellikleri yansıtıyor. İsim farklılığı Mısır dili ve isim değişiminden olabilir. Tutu Hz. Yusufun Mısır'daki ismi olmalıdır.
IV. Amonefis'in Hz. Yusuf gibi vahdaniyeti savunması, politeizmle mücadele etmesi ve puta tapıcılığı yasak etmesi ve bu yönde reformlara girişmesi ve bu yöndeki ısrarlarını başka bir yolla açıklamak mümkün değildir. Nitekim Kur'an'da Hz. Yusuf un Mısır'da tebliğden vazgeçmediğine, kendisine inananların olduğuna işaret ediyor. [65][65] Gelecekte ortaya çıkacak yeni bilgiler ve belgeler konuya daha da açıklık getirecektir.

6- Firavun Ve Rahipler

Devlet sisteminin üzerine kurulduğu teokratik Mısır krallığı, dünyanın en eski teşkilâtıdır. Firavun, güneş ilahının oğlu olarak henüz hayatta iken bir tanrı sayılırdı. Ancak firavunlara karşı yapılan resmî ibâdet, Ölümlerinden sonra başlardı. O, yaşayan güneş veya dünyadaki güneşin sureti olarak adlandırılırdı. Tanrısal tabiatlarını koruyabilmek için kendi kız kardeşleriyle evlenmeleri şarttı. HelyopolİS ilahiyatına göre ise, tanrı Amon-Re saltanat sürmekte olan her bir firavunun suretini alırdı. Mabette ise firavun, baba tanrının karşısındaki yegane Tanrısal varlıktı. Çeşitli âyinleri ve kurban merasimlerini idare etmekle yükümlü idi. Bu sebeple rahipler onun vekili sayılırlardı.
Rahipler devlet memurları şeklinde, bütün ülkeye dağılmışlardı. İlâhlarına efendiler gibi hizmet ederlerdi. Sabahleyin mabedin kapısını açarak tanrılarını
uyandırırlar, üzerlerine muhteşem örtülerini örterler, yiyecek sunarlar ve şereflerine güzel kokular tütsülerlerdi. Merasimlerde tanrı resimlerini taşırlardı.

7- Ölümden Sonraki Hayat Tasavvurları

Mısırlıların âhiret tasavvurlarını piramitler deki kitabelerden ve papirüs metinlerinden anlamaktayız. Mısırlılar ölen kişinin mezarda yaşamaya devam ettiğine inanıyorlardı. Bu sebeple mezarlara yiyecek, içecek koyuyorlar, belirli zamanlarda kurban sunuyorlardı. Henüz Eski İmparatorluk zamanında görülen, ölüyü yağlama, mumyalama vs. gibi işler ölümden sonraki hayatla ilgilidir. Mısırlılara göre insan, beş kısımdan meydana geliyordu: Bir vücut, birisim, bir ah (gölgesi), bir ba ve bir ka idi. Zikredilen son üç kavramı tarif etmek, açıklamak çok zordur ve şimdiye kadar yapılan açıklamalar tartışmalıdır. Büyük bir ihtimalle binlerce yıl boyunca değişikliklere uğramış olmalıdır. Ah, Tanrısal kuvvettir. Tanrısal aydınlanma âyininden sonra insana geçer. Ba, kuş şeklinde tasavvur edilen bir çeşit ruhtur, göğe çıktığı gibi mezardaki mumyaları da ziyaret eder, çeşitli suretlere girebilir. Ka, koruyucu peri olarak tasavvur edilen hayat kuvvetinin şahıslaştırılmasıdır. Ka insanla beraber doğar, fakat ölümünden sonra da mevcudiyeti devam eder ve ölülere sunulan yiyeceklerle kendini doyurur.
Ölenin cesedine gösterilen ihtimam, çok eski devirlerden beri gelen ve Yeni imparatorluk devrinde kemâle ulaşan mumyalama âdeti, açıkça ölülerin mezarda yaşamaya devam ettiği inancını göstermektedir. Yalnız buradan, Ölülerin başka bir dünyada yaşamaya devam ettiği inancının varlığına hükmetmek biraz zordur.
Öte dünya tasavvuru hakkında da çeşitli telakkilerle karşılaşılmaktadır. Başlangıçta, Mısırlılar ölülerin uzak bir ülkede ikâmet ettiklerini sanıyorlardı. Daha sonraları ise,

---

[62][62] Tekvin, XXXIX-IIIL

[63][63] Tekvin.L (Bölüm 50).

[64][64] R. de Vaux, İsrail Oğullarının Mısır'a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası", Ondokuzmayıs Üni. İlahiyat Fak. Der. Sayı: 3, Samsun 1989, s. 176-177.

[65][65] Yusuf: 12/40; Yine Firavun'un adamlarından biri şöyle der: evvelce Yusufda size apaçık burhanlar getirmişti. O vakit de onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Hatta o vefat edince dediniz ki, Bundan sonra Allah asla bir peygamber göndermez"'.(el-Mü'minun: 23/34). Bu nakli haberleri arkeoloji tamamlamış oluyor.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

dünyadan ayrılanların gökte oturduklarına ve bir merdivenle yukarı çıktıklarına İnandıklarını görüyoruz. Burada ruhlar Güneş Tanrısıyla beraber, onun gemisiyle dünyayı dolaşıyorlardı.
Diğer bir görüşe göre de, Öziris'in yeraltı dünyasına gidiyorlardı. "Ölüler Kitabı"nda tasvir edildiği üzere, orada, ölünün muhakemesi yapılırdı. Öziris tahtına oturur, hakikat tanrıçası Maat ölüyü içeriye getirir, ölünün kalbi atmaca başlı Horus ve çakal başlı Anubis tarafından tartılır, kâtip Tanrı Thot'da neticeyi yazarak Öziris'e bildirirdi. Ölü, Öziris'in çevresindeki 42 hakimin Önünde hiç bir kötülük etmediğine dair itirafta bulunur, eğer söylediği hakikate uyuyorsa rahmete kavuşurdu. Burada monoteizm olmamakla beraber, üstün bir tanrı anlayışı da görülüyordu. Hüküm giyenlerin cehennem azaplarını tasvir eden bazı resimler ise, geç devirlerden kalmadır. Kendilerine gönderilen peygamberlerin tebliğlerinin kalıntıları olabilir.

ESKİ ANADOLU DİNLERİ

Literatür:
1- Hikmet Tanyu, Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara 1973, s.98-120.
2- U. Bahadır Alkım, Anatolien I, Genf 1968.
3- James Mellaart, Excavation at Hacılar, Edinburg 1970.
4- C.I-II. F. Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962.
5- Tahsin Özgüç, Öntarihte Anadolu tdeollerinin Anlamı. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Der. c. II, s. 1.
6- Ankara 1943.
7- Tahsin Özgüç, Die Bestattunsbrauche im vorgeschichtlichen Anatolien, Ankara 1948.
8- Ekrem Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, 9. Baskı Ankara 2000.
Anadolu'nun tarih öncesi devirleri, tarihin karanlıklarından başlayarak Hititler'e (m.ö. 2000-1660) kadar sürer. Ancak, Hititler'in komşularından öğrendikleri çivi ve hiyeroglif yazılarım kullanmaya başlamaları İle Anadolu tarih çağına girer. Hitit kaynaklarından öğrendiğimize göre Hititler öncesi halka "Hattiler" deniyordu. Dilleri de hattice idi. Anadoluya Hatti Ülkesi deniyordu. Bu isim Hititlerce de kullanılmaya devam edilmiştir. Tarih öncesi devirler hakkındaki bilgilerimiz ise, tamamen jeoloji ve arkeoloji ilimlerinin bize ulaştırdığı keşiflere dayanır. Çeşitli bölgelerde yapılan kazılardan, Kabataş Devri'nden beri Anadolu'da insanın yaşadığı görülmektedir. Bu konuda Ankara çevresinde, Antalya, Burdur ve İsparta yakınlarında, Kars dolaylarında, Gaziantep ve Adıyaman bölgelerinde, Antakya havalesinde Bafra ikiztepe'de yapılan kazılardaki keşifler bize ışık tutmaktadır.

1- Tarih Öncesi İnançları

Kabataş ve Yontma taş devirleriyle ilgili buluntulardan, o çağların inanışlarıyla ilgili bilgiler edinmek şimdilik pek mümkün olamamaktadır. Dinsel yorumlara imkan veren keşifler, Neolitek (Yenitaş) devirlerle başlamaktadır. Bu hususta bize İlk ışığı Çatalhöyük kazıları tutmuştur. Radyo-karbon metoduyla yapılan tarihlemelere göre, xıı. tabaka m.ö. 6800 yıllarına kadar inmektedir. I. tabaka da m.ö. 5700 yıllarına kadar gelmektedir. III-X tabakalar arasında bol miktarda rastlanan kült odalarında pişmiş kilden yapılmış Ana Tanrıça heykelcikleri, boğa başı ve boynuzlan, kadın göğsü rölyefleri bulunmuştur. Ana Tanrıça, genç kadın, doğuran kadın ve yaşlı kadın olarak tasvir edilmiştir. Heykelciklerden birinde Ana Tanrıça iki aslanın koruduğu bir taht üzerine oturmuş, ölüm ve hayatın sahibi olarak bir insan kafasını ayakları altına almış şekilde tasvir edilmiştir. Tanrıça heykelleri genellikle insan şeklinde (antropomorf) süratlendirilmiştir. ÇatalhÖyük'de ortaya çıkan Tanrıça heykellerinin benzerlerine ve daha gelişmiş örneklerine Burdur Hacılar ilçesi kazılarında da çok sayıda rastlanmıştır. Ancak Hacılar m.ö. 5700-5600 yılları ve daha sonrası olarak tarihlendirilmektedir. Bu arada Hacılarda, Çataihöyük'de oiduğu gibi Ana Tanrıçanın eşi olarak genç ve yaşlı şekillerde tasvir edilmiş erkek heykelciklerine de rastlanmıştır. Hacılara yakın bir bölge olan İsparta havalesinde ortaya çıkan Ana tanrıça sembolleri henüz Tunç çağına ulaşmaktadır. Kazıların ilerlemesiyle daha da eskilere inmesi muhtemeldir. Bafra İkiztepe kazılarında da Tunç çağından kalma pişmiş topraktan yapılmış Ana tanrıça figürlerine çok sayıda rastlanmıştır. Samsun Arkeoloji Müzesinde

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

sergilenmektedirler. Van bölgesinde Kayaaltı "Yedi Salkım" mağara resimlerinde de çok sayıda Ana Tanrıça, güneş, geyik figürlerine rastlanmıştır. Tarihleri günümüzden 15.000 yıl öncelere kadar götürülmektedir. [66][66] Filistin Bölgesinde İrem şehri çevresinde Nuh tufanı olurken, Anadolu'da da politeizmin ve putperestliğin ne derece yaygın olduğunun işaretleridir.
Genellikle eski yerleşim yerlerinin kült odalarında bulunan, özellikle cinsel organları belirli, çıplak kadın heykelciklerinin tapınmak için, dinsel maksatla yapıldıkları şüphesizdir. Bunların kesin örneklerine tarihi devirlerde bol miktarlarda rastlamaktayız. Taş-Bakır (Kalkolitik) devrine ait buluntularda, Ana Tanrıça tasvirleri daha da ağırlık kazanmaktadır. Ancak, bu arada erkek uluhiyet tasvirleri yavaş yavaş terk edilmekte, heykelcikler, tabiilikten sembolikliğe doğru ilerlemekte, stilize edilmektedir. Ana Tanrıça inancı, hayatın çeşitli sahalarında görülmekte, vazolar ve seramikler üzerinde Ana Tanrıçayı sembolize eden kadın göğüslerine rastlanmaktadır. Bu kanaatimizi m.ö.18. yüzyıla ait Kayseri, Kültepe Karum'da bulunmuş Ana Tanrıça göğüs tasviri de desteklemektedir. Kaplar, vazolar üzerindeki ana Tanrıça sembolleri kap içine konan yiyecek ve içeceğe bereket kazandırması, korunması dileğiyle yapılmış bir amulet (muska) da olabilir. Yine bazı toprak kaplar üzerine boyalı içice daireler, ağırşaklar üzerindeki dairesel geometrik şekiller Ana Tanrıça kültünü, verimlilik kültünü yansıtan stilize göğüs sembolleri olmalıdır.
Neolitik ve Kalkolitik devirlerde gördüğümüz bu Ana Tanrıça inançları, komşu ülkelere nazaran Anadolu'da daha çok gelişerek tarihi devirlerdeki meşhur Kübele kültünü hazırlamıştır. Ancak bu İnancın dışında ilkel kavimlerde gördüğümüz, sureti yapılan ilahlar dışında mücerret olarak düşünülen, yaratıcı, sonsuz kuvvet ve irade sahibi bir tanrı tasavvuru olup olmadığını bilemiyoruz. Geç devirlerde, Hititler öncesi Koloniler devrinde ise, komşu ülkelerin dini inançlarına paralel tanrı tasavvurlarının Anadolu'da da görülmeğe başladığına, Mısır ve Mezopotamya'daki gibi ana, baba ve oğuldan oluşan tanrı ailelerinin ortaya çıktığına, her tanrıya belirli bir kudret ve vazife verildiğine şahit oluyoruz.

1. 1- Kutsal Hayvanlar

Bazı hayvan türlerinin kutsallığına dair çeşitli örnekleri, dinler tarihinde görmekteyiz. Anadolu'da yapılan kazılarda da bazı hayvanlara değer verildiği anlaşılmaktadır. Konya-Çumra ilçesi Çataihöyük'de kült odaları duvarlarında boğa başı ve boynuzlarına, leopar resimlerine rastlanmış, bazı rölyeflerde Ana Tanrıça bir boğa veya koç başı doğurur şekilde tasvir edilmiştir. Yine, Erken Bronz Devri'ne ait Denizlli-Çivril ilçesi Beycesultan'da ve Bafra İkiztepe'de boğa rölyefleri ve stilize boğa boynuzları bulunmuştur. Bunlardan Suriye ve Mısır'da olduğu gibi, boğanın verimlilik tanrısı sembolü veya verimlilik tanrısının kutsal hayvanı olarak anlaşıldığı görülmektedir. Hatta boğanın erkek, geyiğin dişi uluhiyetleri temsil ettiği de zannedilmektedir. Yine Erken Kalkolitik çağ olarak tarihlenen Eskişehir-Bozöyük arası Demircihöyük'de bol miktarda sığır başlarının düzenli olarak gömülü bulunması, [67][67] daha sonraları Frigya bölgesinde bol miktarda ortaya çıkması, [68][68] sığıra özel bir dini anlam verildiğine şüphe bırakmamaktadır.
Çatalhöyük VII. tabakada bulunan bir kült odası duvarında bir cesede hücum eden akbaba tasvirine rastlanmıştır ki, bu akbabanın ölümle veya ölüler ilâhı ile ilişkisinin olabileceğini hatırlatmaktadır. Ancak, bunun tek tasvir olarak kalması, dinsel anlamını genelleştirme imkanı vermemektedir.

1. 2- Kültleri

Kalkolitik Devir Anadolu insanı, Çumra Çatalhöyük, Yozgat Alişar, Haymana Ahlatlıbel, Eskişehir Demircinöyük, Bafra İkiztepe ve diğer bazı kazı yerlerinde bulunduğu gibi, tanrı ve kutsal hayvanları temsilen, pişmiş kilden veya taştan idoller yapmıştır. İlk zamanlar bunlar daire veya kare vücutlu iken, zamanla insan şeklini almışlardır. Bu idollerin herhangi bir musibet veya hastalıktan kurtulmak için, kurban, adak veya büyü maksadıyla

[66][66] Afif Erzen, Doğu Anadolu ve Urartılar, Ank.1992, s. 10-12.
[67][67] Manfred Korfmarın, Demircihüyük, Türk Arkeoloji Der., XXV-1, Ankara 1981,s.l45.
[68][68] M.Korfmann, Aynı eser, XXIV-2, s.47.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kullanılmış olabilecekleri düşünülür. Arkeoloji uzmanı Tahsin Özgüç, kadın figürlerinin Ana Tanrıça
kültüyle birlikte evin, ailenin koruyucu tanrılarını temsil etmiş olabileceğini, sıhhat, bereket ve emniyeti korumaya yarayan büyülü kuvvetleri ihtiva eden bir çeşit muska vazifesi gördüğünü, insanı nazardan, şer kuvvetlerden koruyan nesneler olabileceğini ileri sürmektedir.
Çatalhöyük'de tespit edilen kült odası duvarlarındaki el ve ayak izleri, parmak izleri resimleri, stilize edilmiş boğa başı, çift yüzlü balta resimleri de, koruyucu sihirli güçlere sahip semboller olabilir. Yine kült odası duvar resimlerinden birinde leopar kürküne bürünmüş dans eden kalabalığın bulunması, bunlardan birinin davula benzer bîr alet çalması, bir kısmının akrobatik hareketler göstermesi, bazılarının ellerinde ok ve yay bulunması, Şamanizm'in kült ve av danslarını hatırlattığı gibi, resimde boğa, geyik, domuz, ayı, kurt ve köpek suretlerinin bulunması, tasvirin bir av büyüsü olabileceği ihtimalini de ortaya koymaktadır.

1. 3- Ölüler Kültü

Tarih öncesi devirlere âit mezar ve mezarlıkların ortaya çıkarılması bize devrin insanlarının inançları hakkında bazı ip uçları vermektedir. Bu devirlerde ölen çocuklar, genellikle evin içine, zeminin altına veya ocağın yanına gömülüyorlardı. Çocukların evin içine gömülmelerinin sebebi, onların evlerine doymadan ayrılmaları ve evdeki hayatlarına ruhen devam ettikleri inancı olabilir. İstisna olarak, Samsun Tekkeköy ve Sandıklı Kusura'da çocukların evin dışına gömüldükleri de görülmektedir.
Ölülerin cesetleri çürüyünceye kadar, gömüldüğü yerde bırakılıyor ve daha sonra, ölü evlerine kaldırılıyorlardı. Ölünün cesedi çürüyünceye kadar, ruhunun cesedi başında kaldığına inanılıyor olmalıdır. Toprak, küp ve sandık mezarlar 2. veya 3. bir ölü için de kullanılabiliyordu. O zaman eski ölünün kemikleri kenara itiliyordu. Bu husus, hemen hemen bütün kültür bölgelerinde aynıdır. Belki de bunlar, mekan darlığından ortaya çıkan aile mezarlarıdır. Zaman ve mekana bağlı olmayan ahiret tasavvurlarıyla de ilgili olabilirler. Batı Anadolu'da oda mezarlarına m.ö. 1200 yıllarına kadar sürekli bir şekilde rastlanır.
Anadolu mezarlarında, ölülerin şahsi malları da görülür. Bunlar, bıçak, bilezik, küpe, balta, kirman ve ölünün hayatında kullandığı kültür nesneleridir. Küpe ve bilezikler ölüden çıkarılmadan, ölüyle birlikte gömülmüşlerdir. Çorum Alacahöyük'de içine bir çengele et takılmış küp ve kemik kalıntılarına rastlanmıştır. Bu, ölüye sunulan kurbanın bazı kısımlarının ölüye takdim edilmiş asındandır. Tarih öncesi, Anadolu insanı ölümden sonra yaşadığına, yeyip tieine aletlerini kullanmaya devam ettiğine inanıyordu. Tokat Horoztepe'de mezar eşyaları arasında sistrum ve çalpara gibi müzik aletleri de bulunmuştur. Bu beple yiyecek ve içecek hediyelerinden de istifade ettiğine inanılıyor, lüzumlu yaları cesediyle birlikte mezara gömülüyordu. Mezar çevrelerinde bulunan sığır, köpek keçi, koyun kemikleri mezar başında yapılan kurban merasimlerinin varlığını da göstermektedir.

1. 4- Kült Yerleri Ve Mabetleri

Anadolu'da, 2. bin yıllarına kadar halk tapınma yeri olarak, ya tabiatta kendileri için kutsal bildikleri bir alanı, açık havayı seçiyorlar, ya da oturdukları evin bir odasını ibâdet için ayırıyorlardı. Bu son uygulamadan kült odaları ortaya çıkmıştır. Bunun açık örneği, Çatalhöyük'de 3-10. tabakalar arasında bulunan 40'i aşkın kült odasıdır. Bundan, Neolitik Çağda hemen her evin tapınmak için kullandıkları bir kült odası olduğu anlaşılmaktadır. Bu geleneğin devamını, Kalkolitik Devir Hacılar ilçesinde de görüyoruz.
Beycesultan kült mahallerinin bir oda şeklinde değil, sağlı sollu olmak üzere, iki odadan teşekkül ettiği görülür. Bu şekilde, üç çift mabet bulunmuştur. "İkiz Kült odaları" diye de isimlendirilen bu yapılar, ufak değişiklikler ile birlikte Bronz Çağı sonlarına kadar önemini yitirmemiştir. Beycesultan ikiz kült odaları üç kısımdan oluşur: Giriş, mihrap, din görevlileri odası. Bronz Çağı Anadolu'sunda, çeşitli yerlerdeki kazılarda da benzeri mabetciklerin yapıldığı görülür. Bu sebeple, Beycesultan dini yapılarının önemi büyüktür, daha sonraki mabet yapılarına örnek teşkil etmektedir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

2- Hitit Dini

Literatür:
1- Firuzan Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962, s.204-226.
2- Eduart Meyer, Geschichte des Altertums, c.1-2. Stuttgart 1954, s.713-719.
3- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, s.193-197.
Anadolu'da ilk defa yazıyı kullanan, inanç ve ibadetleriyle ilgili en eski yazılı belgeler bırakanlar Hititlerdir. Kendilerine "Nesili", dillerine de "Nesice" diyorlardı. Hitit kelimesi ise, Tevrata dayalı, Avrupa Gülerinden alınmadır. Çorum Boğazköy'de ortaya çıkarılan Hitit devlet arşivi vesikalarının, dörtte üçü dinsel metinlerdir. Bunlar, mabet talimatnameleri, bazı hastalıklara karşı büyülü sözler ve işlenen günahlara kefaret için sunulan kurban yöntemlerinden bahseden yazılardır. Bir de tanrıları tasvir eden metinler vardır ki, bilhassa tanrı heykel ve kabartmaların inin tanınmasında en büyük rolü oynarlar. Mezopotamya politeizminin Batı'ya taşınmasında köprü rolü oynamışlardır.
Hatuşas (Boğazköy) arşivinin verdiği bu dinsel belgelerin dışındaki arkeolojik malzemeler, dinsel metinlerin verdiği bilgileri tastık etmekte veya tamamlamaktadır. Bunların başında, yazılı kaya açık hava mabedi duvarlarındaki tanrı tasvirleri gelir. Burada, hemen her tanrı kendi sembolüyle gösterilmiş ve elleri üzerine Hitit hiyeroglifi ile adları yazılmıştır. Ancak Hitit hiyeroglifi tamamen okunamadığından, bazı noktalar henüz meçhul kalmaktadır.

2. 1- Tanrıları

Bugüne kadar yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre, Anadolu'nun ilk tarihî milleti olan Hititlerin (yaklaşık m.ö. 1850-700) dini çok tanrılı bir dindir. Esasen bir metinde "Binlerce tanrıdan" söz edilir. Bunun sebebi, Hititlerin kendi tanrılarının dışında bir zamanlar Anadolu'da yaşamış diğer kavimlerin tanrılarına da tapmış olmalarıdır. Bu sebeple Hitit tanrılar meclisinde Hani, Luvi, Hurri, Mitanni tanrıları yanında, Sümer, Akad, Asur tanrıları gibi komşu ülkelerin tanrıları da yer almış ve Hitit panteonu kozmopolit bir karaktere bürünmüştür.
Mezopotamya tanrılarından gök, yer ve okyanus tanrılarını temsil eden Anu, Enlil ve Ea üçlüsü Hititlerde de saygı görmüştür. Yine ay, güneş, yıldız tanrıları Sin, Şamaş, ve İştar üçlüsü de Hitit panteonunda yer almıştır. Bunlardan başka, tanrı Asur'a ve Mezopotamya'daki Kiş şehrinin baş ilahı Zababa'ya, daha Proto-Hatti'ler zamanından beri tapınılmış idi.
Kültepe devrinde Anadolu'nun yerli kavimlerinden olan Hattilerin tanrılarına da tapıldığı, Hattice dualardan ve tanrı isimlerinin anılmasından anlaşılmaktadır. Bunlardan en önemlisi, "Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası" unvanıyla anılan Vuruşemu ile oğlu Telipinu, kızı Mezullaş ve torunu Zintuhu uluhiyetleridir.
Luvi tanrılarına gelince, bazıları hâlâ tartışma konusudur. Hititlerin tazim ettikleri en önemli Luvi tanrısı, fırtınanın hakimi sayılan Dattaş'tır.
Mitanni asıllı tanrılara, daha çok "Yeni Devlet" vesikalarında rastlanır. Bilhassa, Hurri-Mitanni kültürünün tesirinde kalan Kuzey Suriye bölgesine Hititler hakim olduktan sonra, bu yeni cereyanın tesirine kapılmışlardır. HİInd-Avrupa asıllı Mitanni tanrılarının İndra, Mitra, Varuna gibi Hint asıllı tanrılar olduğu görülür.
Hititler özellikle Hurri kavminin dinine büyük ilgi göstermişlerdir.
Nitekim, Hitit metinlerinde yüzlerce Hurri tanrısının ismi zikredilmektedir. Hatta, Hurrilerin baş ilahı Teşup ile zevcesi Hepat da Hitit tanrılar meclisinin baş ilahları olmuşlarıdır.
Hitit milli tanrılarına gelince, en önemlisi fırtına tanrısı Teşup, zevcesi baş tanrıça Hepat, deniz tanrısı Aruna, ocak tanrısı Haşşaş, güneş tanrısı Utu, ateş tanrısı Pahhur, pınar tanrısı Şuppihılia, aşk ve harp tanrıçası Lelvani, atalar tanrısı Şuinaş'tır.
Bu tanrılardan, Hititlerin de, Romalılar gibi ocak ve atalar kültüne, Babilliler gibi ateş ve güneş kültüne sahip olduklarını anlıyoruz. Bir metinde, "Yerin ve göğün kralı, yukarı ve aşağının hakimi, hüküm veren, kahraman kral Şamaş" denilmektedir ki, bu Hititler arasında Mezopotamya'dan gelen güneş kültünün de çok büyük rol oynadığını göstermektedir.
Gerek yazılı metinler, gerek kabartmalar, Hititlerin tanrılarını insan şeklinde tasavvur ettiklerine şüphe bırakmamaktadır. Tanrı efendi, insan köle rolündedir. Nasıl ki, köle

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

efendisine yalvarır, bir isteğini rica yoluyla dile getirirse, insan da, tanrısına dileklerini aynı şekilde yalvararak dile getirir, efendi de ona ihsan ve lütufta bulunur. Diğer taraftan, Hititlerin ölen krallarına "Tanrı oldu" demeleri, krallarının da kutsallığına inandıklarını gösterir. YİNe tanrılarını insanlar gibi tasavvur ederek, onların da maddi, manevi ihtiyaçlara sahip olduklarına, evleri, aşkları ve intikamları, çocukları olduğuna inanırlar.

2. 2- İbâdetleri

Eldeki kaynaklar, Hititlerin toplu ibadetlerini göstermiyor. Fakat, kral ve kraliçenin çeşitli bayram ve kurban merasimleri esnasında yaptıkları ibadetlere büyük yer vermektedir. İbadetlerin ilk şartı temizlikti. Tanrıların evine, yanı mabede girebilmek, dua edebilmek, kurban sunabilmek için evvela temiz olmak lâzımdı. Tanrılarla insanların ruhu ayrı olmadığı için, onlar da insanlar gibi her gün yemeğe, içmeğe muhtaçtılar. Tanrıların yiyecek ve içeceklerine domuz ve köpek gibi murdar hayvanların yaklaşması, dinen haram sayılırdı. Temizliğe riayet edilmediği için, eski krallardan Hantili, tanrılar tarafından krallıktan azledilmişti. Mezopotamya kavimler indeki zanlı kimselerin suçlu olup olmadığını suya atmak suretiyle tespit usulü Hititlerce dinsel anlamda kullanılıyordu. Yani, bir kimsenin günahkâr olup olmadığını anlamak için suya atılır, batarsa suçlu ve günahkâr, batmazsa günahsız ve temiz sayılırdı.
Tanrılara muhtaç oldukları yiyecek ve içecek sunulduktan sonra, hizmet karşılığı olarak uzun ömür, sağlık ve refah, savaşta zafer vs. gibi insanî dileklerde bulunulurdu. Mesela bir kraliçeye rüyasında görünen tanrı "Kalbinde yaşattığın kocana bir asırlık ömür veriyorum", diye müjde vermiş ve kraliçe de ona "Eğer kocam yaşarsa sana yağ, bal ve meyve vereceğim", diye vaatte bulunmuştu. Hititler adak kurbanlarından başka, günahlarının affı için kefaret kurbanları da sunarlardı. Kurban, her türlü gıda maddesinden olabilirdi. Kanlı kurbanların ise sığır, keçi ve koyundan olduğunu yazılı metinlerden ve kabartmalardan anlıyoruz. Suriye'de yaygın olarak gördüğümüz insan kurbanı âdeti, Hititler arasında da vardı. Ancak, komşularında olduğu kadar yaygın değildi.

2. 3- Kehanet Ve Büyücülük

Hititler, tanrıların iradelerini öğrenmek için çeşitli usullere baş vururlardı. Şimşek çakması, yıldırım çarpması, kuşların uçması gibi tabii hadiseler tanrı iradesinin tezahürü sayılırdı. Falda kullanılan deyimlerin Akadca oluşundan, falcılığın Anadolu'ya Babil'den geldiği anlaşılmaktadır. Kahinler kuş falına bakarak kuşun uçuş istikametine veya diğer hareketlerine göre yorumda bulunurlardı. Bazen rahip, mabette istihareye yatmak suretiyle rüyalarını krala tefsir ederdi.
Hititler kötü ruhların ve perilerin varlığına inanırlar, şerlerinden korkarlardı. Büyü yapmak ise, yasaktı ve cezası ölümdü. Ancak, büyünün karşısında karşıt büyü yaparak, eski büyüyü çözmeye izin verilirdi.

2. 4- Ölülerle İlgili Adetleri

Hititler öncesi devirlerde üç türlü ölü gömme tarzı vardı. Eski Hitit devleti zamanında ölülerin yakılmadan gömüldükleri, Alişar ve Boğazköy buluntuları ile anlaşılmıştır. Bu arada ölülerini küp mezarlara veya taş sandık mezarlara gömme adetlerine de rastlanmıştır. Yeni Hitit devleti zamanında ise, aynı şekilde küp mezarlara veya taş sandık mezarlara ölü gömme adetleri vardı. Ancak cesetler yakıldıktan sonra küplere veya taş sandıklara konurdu. Kazılarda bulunan bu mezarların hediye bakımından fakir oluşlarından, halka ait mezarlar olduğu anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar Yeni Devlet zamanından kalma kral mezarlarına rastlanmamış olması, Hitit krallarının cesetlerinin de yakılmış olabileceği kanaatini kuvvetlendirmektedir.
Yazıhkaya civarındaki Bağlarbaşı ve Mankayası mevkiindeki kayalıklarda yapılan araştırmalar, hem iskeletli mezarların bulunduğunu hem de bir ölü yakma detini gösteren küp mezarlarının varlığını ortaya koymuştur. Arkeolojik deliller Eski Hitit devleti zamanında ise, ölenlerin gömüldüğünü, Yeni Hitit devleti zamanında ise, kral ailesinin ve Hitit büyüklerinin yakılmakla beraber, halka ait ölülerin gömüldüğünü göstermektedir. Ölüleri

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yakma âdetleri ve mezarların hediye bakımından fakirliği, bu milletin ölümden sonrası bir hayata, kendilerine has bir şekilde inandıkları kanaatini kuvvetlendirmektedir. Mezopotamya dinlerinde olduğu gibi zayıf bir öte dünya inancı olabileceği gibi, Hinduizme benzer özel bir ruh ve tenasüh inancı da olabilir.

2. 5- Mabetleri

Hitit mimarisini en güzel bir şekilde aksettiren binalar, Boğazköy'de ortaya çıkarılan mabetlerdir. Bunlardan başka, Yazıhkaya açık hava mabedinde ve Alacahöyük'te yapılan kazılardan anlaşıldığına göre, mabetler, belirli bir yöne ve belirli bir şekle göre inşa edilmemiştir. Genellikle arazinin durumu ve ihtiyaca göre bir plan tatbik edilmiştir. Hitit mabetlerinin hususiyeti, orta yerde müstakil bir şekilde uzun bir salonun etrafında küçük bir oda vardır ki, burası en kutsal bir yer sayılırdı. Mabetlerin pencereleri derin şekilde açılır ve damlan düz olurdu.

ESKİ ARABİSTAN DİNLERİ

Literatür.
1- Hartmut Gese, Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandâer, Stuttgart 1970, s.7-232.
2- Helmer Ringgren, Religions of the Ancient Near East, London 1973, s.124-175.
3- Eduart Meyer, Geschictte des Altertums, c. 1-2,1954, s. 399-414.
Bugünkü Arabistan yarımadası İle doğuda Fırat nehri, kuzeyde Anadolu ve batıda Akdeniz'in çevrelediği geniş bölgenin eski inançlarını tespit çok güçtür. Bu sebeple bu geniş bölgeyi Kuzey Arabistan, Güney Arabistan ve Orta Arabistan olarak üç kısımda ele alacağız.

1- Eski Kuzey Arabistan Dinleri

Eski Kuzey Arabistan dinlerinden gayemiz batıda Akdeniz, doğuda Fırat nehri, Güneyde Akabe Körfezi ve Arabistan Çölleri, kuzeyde Toros dağlarının çevrelediği bölgedir.
Konumuzu aydınlatan yazısız kaynaklar, arkeolojinin bize sunduğu mabetler, kült yerleri ve çeşitli kült aletleri gibi, ifade güçleri sınırlı malzemelerdir. Ayrıca tanrı resim ve heykelleri, mühürler ve üzerinde dini motiflerin yeraldığı süslü paralar da, birer zengin kaynak teşkil ederler.
Yazılı kaynaklar ise, Bronz Devri ortalarında görülmeye başlar.
Bunların en eskisi, Mısır dilinde ve m.ö. 19. yüzyıl ortalarından kalmadır. Yine Akadca diplomatik haberleşme mektupları, Asur kralları tarafından yazdırılan kitabeler, kuzey komşuları Hıtitlerle yaptıkları anlaşmaları içeren Hititçe metinler ve kuzeybatı Sami dili olan Ugaritçe metinler pek çok bilgiyi ihtiva ederler. Bunlar ilahiler, dualar, efsaneler, yeminler, tanrı üsteleri, mabet idaresine ait talimatnamelerdir. Demir devrinde Kenan ve Aram dillerindeki kitabelere rastlanır. Özellikle bina takdisi ile ilgili yazılan, anlaşma ve mezar kitabelerini, tanrı resimlerini ve duaları içerirler.
Fenike kitabelerine ise, m.ö. 1000 yıllarından sonra rastlanır. Suriye dillerindeki bu metinler, m.ö. 1. yüzyıla kadar görülmeye devam ederler. Daha sonraları yerlerini Yunanca ve Latince metinlere bırakırlar.

1. 1- Tarihî Genel Bakış

Bölgenin Tevrat ve Kur'an'da adı geçen peygamberlerin ve kültürlerin yaşadığı yerler olması dolayısıyla tarihi üzerinde durmakta yarar vardır. Suriye ve Filistin mağara bulgularında insan hayatıyla ilgili Paleolitik ve Mezolitik devirlerden kalıntılara, delillere çok miktarda rastlarız. Paleolitik devrin sonlarına doğru, Neandertal akrabalarına, Homo Galilensis'e Kuzey Filistin ve Karmel bölgesinde rastlanır. Bilhassa iyi korunmuş 9. bin yıldan kalma Mezolitikum'a Natuf-Vadisi kültünde (Kudüs'ün kuzey batısı) şahit olunur. Natuf insanı, ince uzun yüzlü, yaklaşık bir buçuk metre boyunda idi. Daha sonraları bu tipe Mısır'da, Gezer ve Biblos'da Sami-Hami en eski halkın temsilcileri olarak sıkça rastlanacaktır. Temelde toplayıcılıkla geçinen bu insanlar sonraları tarıma da geçmişlerdir. Artık mağaraların dışında

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

da kalıntılarına sıkça rastlanır. Suriye-Filistin Bölgesi Neolitik belgelerine 8. bin yıllarından itibaren rastlıyoruz. Taş evlerden ve çevre duvarlarından oluşan sabit yerleşim yerleri zamanın özelliğini yansıtır. Hayvan avcılığı yanında hayvan yetiştiriciliği de yapılır. Önce keçi, sonra koyun ve domuz, daha sonra da sığır çoğalır. Köysel yerleşim yerlerinde yaşayan insanların ana geçim kaynağı ziraattır. Bu kültür Ugarit'de, Amig Ovasında (bilhassa Teli el-Cude'de) dir. Biblos ve Eriha'da da tespit edilmiştir. Keramik'in keşfi üzerine 6.binin ikinci yarısında toprak kaplar yaygınlık kazanır ve Keramik Neolitik'i görülür. Yine bunlarla Kuzey Suriye'nin Güney Anadolu ile ilişkisi tespit edilir.
Ürdün Geçiti'nde Neolitikle aynı zamanda Megalit kültürde ortaya çıkar ve doğudan batıya yaygınlaşır. Bazı dikili taşlar (menhir), mezar odaları (dolmen) Taş daireler (Cromlechs) yerleşik ve ziraatla uğraşan halka ait olmalıdır. Çünkü böyle kültürler Megalit çağa giriyor. Geri kalan Suriye-Filistin bölgesinde Neolitik çiftçi kültürü yaygındır.
5. bin yıl ortalarından itibaren artan yoğunlukta bakır kullanımı görülüyor. Yine de sert ve keskin taşlar kullanılmaya devam ediyor. Bu taşbakır devri 4. bin yılın sonlarına kadar devam ediyor. Başlangıcında halk değişiklikleri de olmalıdır. Belirli bir fakirleşme de görülür. Biblos'da bir süre Taş-Bakır devri yerleşimi kesilir. Sonra kuvvetli bir Mezopotamya keramik akımı başlar. Gelişmiş çiftçi kültürlerinde rastlanan boyama görülür. El-Ubed eşyalarını ihtiva eden tabakada, çömlekçi çarkının kullanımı tespit edilir. Fakat boyama geriler. Ürdün nehrinin öte tarafında sulama kültürü, buğday, arpa, zeytin ve incir ziraatı kendini gösterir. 4. Bin yıl ortalarında Mezopotamya Uruk kültürü benzeri gelişmeler olur. Şehir ve sulama kültürü, küçük krallıklar zamanında olmalı. Muhtemelen Taş-Bakır devrinden erken Bronz devrine geçişte Güney ve Orta Suriye'de Sami kavimlerin rolü hesap edilebilir.
4. bin yıl sonunda Bronz devri başlar. Bronz , bakır ve kalayın bir karışımıdır. Bakıra göre daha çok sertlik gösterir. Bu devirde çok fazla kullanıma girmiştir. Arkeoloji ve tarih ilimleri bunu daha alt sınıflara ayırırlar. Erken Bronz devri Suriye-Filistin bölgesinde 3. bin yılı kapsar. Artık Lübnan'dan Mısır'a 1 .Sülale zamanında kereste ihracı başlar. Mısır'ın ana ithal limanı Biblos'tur. Mısırlıların Biblos'ta ki varlıkları 2. ve 3. sülale zamanlarına kadar vesikalara dayanır. Biblos şehir tanrıçası Hator ile özdeşleştirilmiştir. 4. Bin yılda Mezopotamya'nın Suriye üzerinden Mısır'a tesiri de görülür. Akad hanedanının kurucusu Sargon Akdeniz sahillerine ulaşır. Bu fetihler için o tanrı Dagon'a teşekkür eder. [69][69]
Erken Bronz devrinde Orta ve Güney Suriye'de Batı Samilerin Kenan diyaleği teşekkül etmelidir. Yer isimlerinin hemen hepsi Sami dilindedir. Örneğin Eriha, Batı Sami Ay tanrısına göre isimlendirilmiştir ki, Samiler öncesi bir halkın delilidir. Fenike büyük şehirleri Tirus, Sidon, Beyrut, Biblos (Gebal) vs. gibi Sami isimler taşırlar.
Orta Bronz devrinin başında (m.ö.2100-1600) pek çok yerde yerleşim bölgelerinin yıkıldığı görülür. Bu Kuzey Suriye (meselâ: Amik ovası) için de geçerlidir. Bu ancak yeni göç dalgalarıyla açıklanabilir. Buna Mezopotamya'da Amurru halkı deniyor. Eski Mezopotamya sülaleleri bu Amurru göçlerine bağlanabilir. 12. sülale zamanında Mısır Kuzey Suriye'ye kadar tesirini genişletir. 18. yüzyılda Biblos kral mezarları isminden yerli sülaleler biliniyor. Orta Bronz devrinde Mısır zayıflıyor. m.ö. 17. ve 16. yüzyıllarda Hiksoslar bir süre Suriye, Filistin ve Mısır'a hakim oluyorlar. Bu arada güney Kafkaslardan gelen Hurriler kuzey Suriye'ye nüfuz etmeye başlıyor. Ardından Hititler geliyor. Orta ve Geç Bronz devirlerinde (m.ö. 1600-1200) Suriye bir süre Mısır ve Hitit rekabeti arasında kalıyor. III. Tutmosis m.ö. 1480'li yıllardan itibaren Suriye'ye seferler düzenleyerek Mitanni tesirindeki ayaklanmaları bastırıyor. Halefi II. Amenofıs de seferleriyle Mısır hakimiyetini pekiştirir. m.ö. 15. yüzyıl ortalarından itibaren kuzey Suriye'de Hitit imparatorluğunun baskısı görülmeğe başlar. Bilhassa III.-IV. Amenofıs zamanlarında Mısır, Suriye üzerindeki hakimiyetini tamamen kaybeder. Konuyla ilgili bilgiler Ugarit arşivlerinde belgelenmektedir. [70][70]
m.ö. y. 1200 yıllarında kuzeyde Demir devrinin başlamasıyla Suriye'de büyük değişiklikler görülür. Denizden gelen göçler Anadolu'yu ve Suriye'yi etkiler. Filistin ve Fenike şehirleri istila edilir. Kara tarafından da Arami göç dalgaları Kenan ve Filistin arasındaki boş bölgelere yerleşir. Doğu Ürdün'e Ammonitler, güneyine Moabitler ve Lût Gölünün güney batısına Edomitler yerleşir. Küçük küçük şehir devletleri kurulur. Sonraları orta bölgedekiler

[69][69] Hartmut Gese, s. 12.
[70][70] Hartmut Gese, s. 15.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Şam krallığının üyeleri olurken, kuzeydekiler Hama Krallığına bağlanırlar. Ancak güçlü şehir devletleri bağımsızlıklarını sürdürürler. İsrail Oğulları Filistlerin tesir alanına girerler, bu durumlardan Hz. Davud zamanında tamamen kurtulacaklardır. Bu devirler Akdeniz havzasında Fenike kolonileri kurulur. Kartaca'nın kuruluşu rivayetlere göre m.ö. 814 olarak tarihlendirilir. Bu koloniler Tirus şehir tanrısı Melkart'm bölgeleri sayılırdı. Kıbrıs, Anadolu'nun güney sahilleri, Rodos, Girit, Mısır'da Memfis'de kurulan koloniler vasıtasıyla Mezopotamya ve Suriye dinsel kültürleri Batıya ulaşır. Daha sonraları bölge ana hatlarıyla Yunan ve Roma hakimiyetlerine girer. [71][71]

1. 2- Tanrı Tasavvurları Ve İnançları

Tarih öncesi devirlere ışık tutan çeşitli kazılarda bol mücevherlerle gömülmüş toplu mezarlarla beraber, embriyonal şekilde gömülmüş ferdi mezarlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar, ölüm sonrası ile ilgili tasavvurlara sahip olduklarını göstermektedir. Yine, tarihi m.ö. 7000 yıllarına kadar uzanan kutsal bir bina Yeriho'da bulunmuş ve içinde balçıktan yapılmış hayvan heykellerine, göğsünü kollarıyla kapatan bir kadın heykeline rastlanmıştır ki, Bronz devrinde karşılaşılan verimlilik tanrıçalarını hatırlatmaktadır. Bu türlü Cilalı Taş (Neolitik) devrinden kalma idollere diğer yerlerde de rastlanır. İdollerden bazıları baba, bazıları da anne ve çocuk tasvirleridir. Bunlardan o zamanlar verimlilikle ilgili tanrı ailelerinin varlığına inanıldığı kanaati çıkarılabilir. Bulunan hayvan heykelleri de, bu tanrıların kutsal hayvanları olabilirler.
m.ö. 3. Bin yılda tanrıça Ba'lat'ı görüyoruz. m.ö. 1400 yıllarından kalma Ugarit metinlerinden anlaşıldığına göre, panteonun başında tanrı El bulunmaktadır. Bu isim, aynı zamanda tanrılar için kullanılan genel bir isimdir. Bütün Sami dillerde vardır. Mezopotamya'da El isminde bir uluhiyetin varlığı m.ö. 26. yüzyıldan kalma belgelerde vesikal aşın ıştır. Yani 3. bin yıl ortalarında Sargon öncesi metinlerde şahit olunur. Mezopotamya'nın en eski Samüerinde de El en yüksek tanrıdır. Ugarit metinlerde El açıkça tüm ilâhların üstünde ve ilâhlar meclisinin başında görülür. İlâhlar meclisi toplantılarında elçiler El ile konuşurlar. Diğer ilahlar ona gelir, önünde secde eder ve onu tazim ederler. El Astar'ı çökerttiği ve Baal'i öldürdüğü gibi diğer ilâhlara dahi istediğini yapabilir. [72][72] Bir ilahı krallığa getirebilir. Baal krallığını kurabilmek, içinde bir saray yapabilmek için onun iznine muhtaçtır. Onu ölümden uyandırma iznini Anat'a o vermiştir. Yine Anat'a Akhat'ı öldürme iznini de El vermiştir. Keret ve Daneî'i kendisi takdis etmiş, Keret'in hastalığında şifa vermekte tüm ilahların aciz kalması üzerine, yalnız El ona şifa vermiştir.
Ancak El diğer tanrılarda görülen aktif mücadeleyi sevmez, pasif sükûneti tercih eder. Fakat her şeyi taşıyan, idare eden odur. Tanrıların varlığı da ona bağlıdır. O, değişen dünyanın ardındaki kutsal dünyadır. Hükümdarlık unvanı tanrılar arasında yalnız El için kullanılır. Ezeli hükümdar olarak vasıflandırılır. O hükümdarlığını Baal gibi sonradan kazanmış değildir. O ebedî hâkimdir. Bu hakimiyeti, tanrılara da şâmildir. Yaratıcılığın ifadesi Boğa ile sembolize edilir. El bütün insanların yaratılmışların hakimidir, yaratıcısıdır. Bunun için ona insanlığın atası, yaratılmışların yaratıcısı da denir. Tanrılar meclisindeki tüm ilahların atası sayılır.
Tanrı El'in karısı Ugarit metinlere göre Asirat'tır. Bu tanrıça Hitit rivayetlerinde Elkunirşas'ın karısı Aşertu'dur. Mezopotamya'da Amurru'un karısı olarak geçer. Genellikle bütün tanrıların annesi olarak tazim edilir. Diğer tanrılardan Asirat'm oğulları olarak bahsedilir. El'in karısı olarak Elat (ellat) ismiyle de anılır. Verimlilik tanrıçası olarak da tazim görür. Sidon ve Tirus'da meşhur kült yerleri vardır.
Dagon, tanrı El başkanlığındaki Tanrılar Meclisi üyelerindendir. İlk olarak Amirit'ler öncesi devirlerden kalma eski Akad metinlerinde görülür. Akad hükümdarlarından Sargon ve Naramsin Kuzey Suriye'yi fethedebildikleri için, tanrı Dagon'a şükrederler. Dagon'a tazim Hamurabi devrinde zirveye ulaşmıştı. Sümer panteonunun büyük tanrılarından Enlil ile aynı sayılmıştı. Eski Ahid'e göre, Filistin bölgesinde de baş tann olmuştu. Efsanede Dagon, tahıl ve pulluğun bulucusu sayılıyordu. Topraktaki yaratıcı gücü temsil ediyordu.
Baal, Sami dillerde Rab, mülk sahibi, efendi manalarına gelir. İkinci bin yıl ortalarından

[71][71] Hartmut Gese.s. 18-19
[72][72] Hartmut Gese, s. 95.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kalma bir Hitit anlaşma metnin de "Lübnan ve Suriye Dağları" hakimleri olarak kullanılır. Hava tanrısı olarak şöhret bulmuştu. Önceleri Baal Hadad olarak kullanılırken, sonradan "Hadad" İsmi kullanılmaz olmuştur. Hava tanrısı Hadad Mezopotamya'da Adad, Addu, Haddu ve Dada gibi isimlerle bilinir. Baal kültü bütün Suriye bölgesinde yaygın olduğu gibi, 2. Amenofıs (m.ö. 15. yy. hn 2.yarısı) zamanında Mısır'da Memfıs bölgesinde denizcilerin koruyucu patronu olarak da tazim görmüştü. Kur'an'da İlyas Peygamber kavmini *"En güzel yaratanı bırahpta Baal adlı puta mı tapıyorsunuz!"* diye uyarmıştı. [73][73] Ugarit metinlerin büyük bir kısmını tanrı Baal ile ilgili çeşitli efsane metinleri teşkil eder. Kültü çok yaygındı. Baal Harran ay tanrısı Sin'in bir tezahür şeklidir. Yani sıfat olarak kullanılır. Bunun yanında belirli bir tanrının adı olarak da sıkça kullanılır. m.ö. 19 yüzyılda Dagon'a atfedilen Özellikler ona atfedilmişti. Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da kültü çok yaygındı. Fenike papirüslerinde de ismi sıkça zikredilir. Temmuz-İştar efsanesi ona da teşmil edilmişti. Boğa ile de temsil edilir oldu. Yüce tanrı El'e karşı gelmesi üzerine yakalanıp, El huzuruna çıkarılır, ancak kız kardeşleri Anat ve Astarte 'nin şefaatıyla kurtulur. [74][74]
Ugarit metinlerde ayrıca İştar ile aynı sayılan Astarte isimli tanrıçadan başka, Baal kızları olarak Pidray , Talay, ve Arsay İsimli tanrıçalara da rastlanır. Güneş Şamaş olarak büyük tanrıçalar arasında sayılır. Gök ve yer isimlerine tanrılar olarak da rastlanır. Yıldızlar, güneşin efendisi sayılır. Astarte Akşam Yıldızı olarak kabul edilir. Kültü bir zamanlar Ur'a ve Harran'a yayılan Ay tanrısı da Yarih'tir.

1. 3- Kültleri

M.ö. 2. bin yıllarda kült işlemlerinin yüksek yerlerde yapıldığı gibi, yerleşme merkezlerinde de bunun için mabetler inşa edildiğine şahit oluyoruz. Yüksek kült yerleri, kurban sunmak için yapılmış bir çeşit mihraplardı. Mabetler ise, kurban yakma mihrabı ile onu çevreleyen avludan ibaretti. İçerde tanrıların ikamet yeri olarak putların yer aldığı bir oda bulunurdu. Sonraları bu oda, üç bölmeli bir salon şeklini almıştı. Ön salon, ana salon ve en geride de, en kutsal salon bulunuyordu. Mabedin etrafı yüksek bir duvarla çevrilirdi. Orta salonda kurban olarak sığır, keçi, güvercin ve diğer hayvanlar kesilirdi. Yine hububat kurbanları da burada takdim edilirdi. Bilhassa, adak kurbanları büyük önem taşırdı. Eski Ahid'ten [75][75] anlaşıldığına göre insan kurbanlarının varlığı da görülmektedir. Moab'lar felaket zamanlarında ilk doğan çocuklarını kurban ederlerdi. [76][76] Adrammelek ve Anammelek putları için Aramiler ve Samarya'ya yerleşen Asurlular da çocuk kurbanında bulunurlardı, felaket zamanlarında en çok sevdikleri çocuklarını gizlice kurban etmekten çekinmezlerdi. [77][77]

Kült işlerinde, yani ibadet ve ayinlerde hükümdar büyük rol oynardı. Merasimlerin pek çoğu, saray çevresinde yapılırdı. Kralın yanında baş rahip bulunur ve gerektiğinde ona vekalet ederdi. Rahipler beyaz keten bir elbise giyerler ve kazınmış başlarına bir örtü bağlarlardı. Hizmet sürelerinde, her türlü cinsel hayattan uzak dururlardı. Ayrıca kahinlik hizmetlerini de yürütürlerdi. Kült işlerinde mabet şarkıcıları da hizmet ederler, saygı görürlerdi.
Fenikeliler her sene ölen ve dirilen bitki tanrısı için ayin düzenlerlerdi. Biblos'daki Baalat (Afrodit) mabedinde Adonis merasimleri yapılırdı. Adonis şenliklerine kutsal fahişelikte bağlanırdı. Mısır tesiriyle bu Oziris şenliği olarak tefsir edilirdi. Bugün ismine Nehr İbrahim denen, Adonis nehri kaynağında bir Afrodit mabedi vardı. Burası Adonis'in ölüm yeri sayılırdı. Adonis'i domuz suretine giren Ares yaralayarak öldürmüştü. Mabette kutsal bir havuz bulunur ve bu havuza kurbanlar atılırdı. Nehrin her yıl belirli mevsimlerde kırmızıya dönüşmesi, Adonis'in ölümcül yaralanmasının ilanı sayılırdı. Daha sonraki devirlerde bu kült, Roma'ya kadar yayılmıştır.

---

[73][73] Saffat: 61/125.
[74][74] Hartmut Gese, 51-59.
[75][75] Eski Ahid, Genezis, 22, Hakimler, 11,30.
[76][76] 2. Krallar, 3, 27.
[77][77] 2. Krallar, 17, 31.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

1. 4- Vahdaniyet Tezahürleri Ve Politeizme Tepkiler

Kitab-i Mukaddes ve Kur'an'daki vahdaniyet tarihinin pek çok kahramanı bu bölgede yaşamıştır. Yukarda değindiğimiz arkeolojik tarihi belgeleri geride bırakan çok tanrıcılığa, putperestliğe karşı Allah'ın birliğini savunan peygamberlerin çoğu bu bölgede yaşamış, çevrelerine hidayet ve medeniyet yolunu göstermeğe çalışmışlardır. Bu mücadeleyi dikkate almadan evrensel dinleri ve gelişmeleri anlamak mümkün değildir.

1. 4.1- Hz. İdris (a.s.)

Hz. İdris hakkındaki haberler çok sınırlıdır. Kur'an'da ve Tevrat'da onun "Yüce bir makama" yükseltildiğinden haber verilir. [78][78] Tevrat'taki ismi "Henoh veya Enoh"dur. Yaşadığı yer ve zamanla ilgili elimizde hiç bir bilgi yoktur. Ancak Hz. Nuh'un dedesi olduğu hakkındaki Tevrat rivayeti dikkate alınırsa, Hz. Nuh ile aynı bölgede, yani Filistin'de yaşamış olabileceği söylenebilir. Talmud'ta züht ve takvası ile ilgili rivayetler vardır. [79][79]
Kavmine hikmetli sözlerle konuştuğu ve yaşadığı bölgeye barışı ve adaleti getirdiği anlatılır. [80][80] m.ö. 4.bin yıl ortalarında veya ikinci yarısında yaşamış olmalıdır.

1. 4.2- Hz. Nuh (a.s.)

Tevrat ve Kur'an'da büyük peygamberler arasında anılan Hz.Nuh hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Anne ve babasının isimlerine Kur'an'da rastlanmaz. Yahudiliğin 2. Derecedeki kutsal kitabı Talmud'a göre babası Lemeh, annesi Hz. İdris'in oğlu Elişhu'nun kızı Aşmua'dır. [81][81]
Kur'an ve Tevrat'a göre Hz. Nuh, kavmine Allah'ın varlığı ve birliğiyle ilgili ilahi emirleri tebliğ etmiştir. Çok tanrıya inanan kavmi ve ileri gelenleri onu delilikle itham ve öldürmekle tehdit etmiştir. Ancak tehdidin bir hükümdar veya benzeri bir idari otorite tarafından yapıldığına dair işaret olmaması, yaşadığı bölgede henüz bir devlet ve hükümdar otoritesi olmadığını ortaya koymaktadır. Yani Mezopotamya ve Mısır dışında bir bölgede yaşadığını da dolaylı olarak anlıyoruz.
Kutsal kitaplarda Hz. Nuh'un dünyanın hangi bölgesinde yaşadığı ve Tufan olayının nerede geçtiğine dair açık bîr habere rastlanmaz. Tevrat ve Talmud haberlerinde Hz. İbrahim'in Tufan sonrası Hz. Nuh'un çiftliğinde Mezopotamya'nın Ur şehrinde doğduğu, Hz. Nuh'un yanında büyüdüğü ve torunu olduğu rivayet edilir. [82][82] Tevrat Ehli bu haberlere dayanarak Tufan olayını Mezopotamya'da aramış; Hz. Nuh'un Tufan öncesinde de aynı bölgede yaşamış olabileceği ihtimalini düşünmüştür. Ayrıca Gılgamış Destanının da burada doğuşu ve Ur'da yapılan arkeolojik kazılarda rastlanan bir su baskını izi, Tufan kalıntısı ve işareti sayılmak istenmiştir. [83][83] Ancak Mezopotamya'nın kuzey taraflarında aynı ize rastlanmaması, araştırıcıların ısrarlarını biraz zayıflatmışsa da kanaatlerini değiştirmemiştir. Geleneksel Kur'an müfessirleri de genelde Tevrat Ehlinin kanaatlerine olumlu bakmıştır. Spekülasyona açık konu hakkında yapılan günümüz yayınlarında da benzeri görüşler tekrar edilmektedir.
Kanaatimizce, Kur'an'ın politeist Nuh kavminin putlarından bahsederken Vedd, Suva, Yagus, Yeuk ve Nasr gibi put isimlerini sayması [84][84] ve bu isimli putların Orta ve Güney Arabistan'a kadar uzanan geniş bir bölgeye yayılmış olması, Hz. Nuh'un Arabistan yarım adasında yaşamış olabileceğini hatıra getirirse de, bu isimlerin güneş, ay ve yıldızları sembolize eden Mezopotamya ilahlarının mahalli isimleri olduğunun keşfi, [85][85] bu ihtimaliyeti ortadan kaldırmıştır.

---

[78][78] Kur'an XIX, 58; Tevrat, Tekvin V, 24.
[79][79] The Talmud, ss. 17-18.
[80][80] The Talmud, s. 19.
[81][81] The Talmud, trans. H.Polano, London, New York 1978, s. 22
[82][82] Tevrat, Tekvin, XI, 26; Talmud, 31 vd.
[83][83] V. Gordon Childe, Doğu'un Prehistoryası, çev. Şevket A.Kansu, 2. Baskı Ankara 1971, s. 113 vd., 131.
[84][84] Nuh: 71/23.
[85][85] Maria Höfner, "Die vorislamische Religionen Arabiens", Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandaer, von Hartmut Gese, Maria Höfner, Kurt Rudolph, Stuttgart 1970.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Kur'an'daki en kuvvetli mekân işareti, yok olan Nuh kavminin topraklarına [86][86] AD kavminin mirasçı [87][87] olduğu ve AD'ın merkezinin de "İrem" [88][88] şehri olduğu haberidir. İrem'den Tevrat'da da söz edilir. [89][89] Dolayısıyla İrem'in Hz. Nuh'un ve kavminin de yaşadığı yer olduğu anlaşılmaktadır. Orta Çağ alimleri sözlü rivayetlere dayanarak İrem'in yerini Yemen'de Umman Denizi sahilinde, tarihî şehir kalıntılarında aramışlardır. Günümüzde gelişen Tevrat Arkeolojisi araştırmaları ise, bu yerleşim yerinin Batı Şeria'da Lût gölünün güneybatısındaki "Edom"un merkezi olduğu kanaatindedir . Karısı Naamah ve oğullarından biri Nuh'a inanıp gemiye binmedikleri için Tufanda Ölmüşlerdi. Nuh kendisine inanan oğullan, gelinleri ve diğer müminlerle Tufan sonrası bölgeyi terk ederek Mezopotamya'nın Ur kentine yerleşmiş olmalıdır. Çünkü torunu İbrahim orada doğmuş ve kendisi de Tevrat haberlerine göre Ur yakınlarında ölmüştür.

Hz. Nuh'un yaşadığı devirle ilgili açık bir belge yoktur. Tevrat haberlerine göre, Hz. Nuh'un torunu Azer'in oğlu İbrahim Tufan'dan 292 yıl sonra doğmuş ve büyük dedesi Nuh'un (a.s.) yanında büyümüştür. [90][90] İbrahim 15 yaşında iken de vefat etmiştir. Bu haberden hareketle Tufan'la ilgili bir tarih tesbiti yoluna gidilmiş ve Süryanî rahip Aziz Günel Nuh'un gemisinin m.ö. 2347 yılında Kardo (Cûdî) dağına oturduğunu hesap etmiştir. [91][91] Batılı ilâhiyatçılar da Tevrat'a dayanarak Tufan olayının m.ö. 22. veya 21. yüzyıllar da olabileceğini düşünmüşlerdir. [92][92]

Ancak Kur'an'ın gemi yapılırken "Tahta ve çivi" kullanıldığını ifade etmesinden [93][93] Nuh'un maden devrinde, muhtemelen Erken Bronz Çağında yaşadığı anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu tarih y. m.ö. 2650 civarları olmalıdır.[94][94] Kur'an'ın haber verdiği İrem bölgesinin bu yıllarda birdenbire İnsandan yoksun kalması, önceki halkının ufak yapılı sonra gelenlerin uzun boylu, iri vücutlu oluşları bu ihtimaliyeti artırmaktadır.

Geminin oturduğu yere işaret eden "Cûdî" kelimesi de özel isim değil, sıfat isim olarak kabul edilirse, "Bereketli, münbit yer" anlamına gelir ki,[95][95] Nuh'un

"Ya Rabbi beni bereketli bir yere indir" [96][96] duasıyla örtüşür, duanın kabulüne işaret eder.

Yine Kur'an ayetlerinden tufanın mahalli ve Nuh kavmiyle sınırlı olduğu berrak bir şekilde anlaşılır ki, konuyla ilgili son zamanlarda yapılan yayınlardan, ilgili ayetlerin farkedildiği müşahede edilmektedir.

Yine Tevrat haberlerine göre ilk defa kendisine şeriat verilen peygamber Hz. Nuh'dur. Buna göre yakın akraba evliliği, leş ve kan yenmesi, kan dökülmesi yasak edilmiştir. Tüm bitki ve hayvanların yenmesi helal kılınmıştır.[97][97]

1. 4. 3- Hz. Hûd (a.s.)

Nuh kavminin yok olmasından sonra boşalan bölgeye "Ad" kavminin yerleştiğine Araf: 7/69 ayeti işaret ediyor. Yine Ad kavminin merkezi şehrinin de yüksek sütunlarla süslü irem olduğunu söylüyor. [98][98] Müfessirler Ad kavminin diğer lakabı olan "Ahkâf (kum tepeleri) kelimesinden hareketle, İrem'i kum tepeleri çokça bulunan çeşitli bölgelerde, özellikle Yemen'de aramışlardır. [99][99] Muhtemelen îbranilerin atası olarak bilinen Eber'le aynı kişi olabileceği on üzerinde durmuşlardır. [100][100] Günümüz Arkeoloji ise İrem'i eski Edon

---

[86][86] A'raf: 7/69.
[87][87] Fecr: 89/7.
[88][88] Tevrat, Tekvin, 36, 43; 1 .Tarih 1,54.
[89][89] John D.Davis, The Westminster Dictionary of The Bible, Philadeiphia 1944, s. 267.
[90][90] Tekvin,XI,10-32.
[91][91] Aziz Günel, Türkiye Süryaniler Tarihi, 29. - Bekir Aksoy, 91.
[92][92] Maurice Bucaille, Tevrat İnciller ve Kur'an, ter. M.Ali Sönmez, Konya 1979, s.61.
[93][93] Kamer: 54/13.
[94][94] E. Sarıkçıoğlu, Kur'an ve Arkeoloji Işığında Hz.Nuh ve Tufan Olayına Yeni Bir Yaklaşım, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, sayı, 1-4, 1996, s.201 vd.
[95][95] Sarıkçıoğlu, aynı makale, s. 202 vd
[96][96] Müminun: 23/29.
[97][97] Tekvin, 9/2, 6.
[98][98] Fecr: 89/7, 8.
[99][99] "Ahkâf, T.Diyanet Vakfı İsl. Ans.I,549.
[100][100] Muhammed Esad, Kur'an Mesaj, Meal Tefsir, İşaret Yayınları, 1998, s.244.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

bölgesinde, Lût gölünün güney-batısmda bulmuştur. Kanaatimizce bu tespit Hûd: 11/89 daki Hz. Şuayb'm sözlerine de uygundur. Anılan kum tepelerini bölgede çok miktarda bulmak da mümkündür.
Hûd kavmi de Nuh kavmi gibi putlara tapıyordu. Politeistti. Allah'ın birliğiyle ilgili tebliğleri kabul etmiyordu. Toplumda adalet değil, zorbalık hakimdi. Putlarına işaret olarak yol kavşaklarına ve yüksekçe yerlere (Hermes sütunları veya Phallus denen) ağaç veya taş sütunları dikiyordu. Kur'an bunu Şuara suresi 128,129 da Hz. Hud'un *"Siz her yol üzerine bir işaret yapıp boş şeylerlemi uğraşıyorsunuz? Sanki ebedi kılınmak umuduyla, bir takım anıtlar da mı ediniyorsunuz?"* sözleriyle tenkit ettiğini haber verir. Bunun üzerine Allah Hz. Hud ve kendisine inanan çok az kimse dışındaki tüm Ad kavmini bir kış mevsiminde, bir hafta süren soğuk ve şiddetli fırtına ile cezalandırmıştı.[101][101] İrem'in bulunduğu Beerşebe bölgesinde yapılan arkeolojik araştırmalara göre bu boylu boslu, iri vücutlu insanlar yaklaşık m.ö. 2600 yıllarında gelmiş olmalılar. Kuzeyden geldikleri tahmin edilmektedir.[102][102] Kur'an'ın;
"Size yaratılışta onlardan ziyade boy bos (ve kuvvet) verdi." [103][103] ayetini açıklamış ve belgelendirmiş oluyor. Arkeoloji yine bu insanların kısa bir süre sonra yaklaşık m.ö. 2200 sona erdiklerini ve arkalarından yeni göç dalgalarının bölgeye geldiğini söylüyor ki[104][104], dolayısıyla bu bilgiler Hud kavminin felâket çağına da işaret olabilir.

1. 4. 4- Hz. Salih (a.s.)

Kendilerine "Ashab-ı Hıcr" da [105][105] denen Samud kavmine [106][106] Salih (a.s.) peygamber olarak gönderilmişti. Tevrat'da bahsi geçen Nuh'un torunlarından Arpahsad oğlu "Saleh" ite aynı kişi olabilir. [107][107] Akad dilinde "İbadet eden, dua eden" anlamına gelir. Samud kavminin oturduğu bölge bazı ayetlerde;
"Bağlar ve pınarlar içinde, ekinlerin ve meyvesi yumuşak, hoş hurma ağaçlarının içinde, bir de dağlardan ustalıkla evler yontulmuş.." [108][108] hoş bir yer olarak tasvir edilirken, diğer taraftan bir devesinin içtiği suyu dahi tartışma konusu yapacak kadar kurak, su kıtlığı çekilen bir bölge olarak tasvir ediliyor. Anılan kuyu suyunun bir gün deveye, diğer gün komşuların hayvanlarına tahsis edilmesi, nöbetleşe su içmeleri, [109][109] bedevilerin devenin içtiği suyu çok bularak deveyi kesmeleri [110][110] Hz. Salih'in bölgenin kısmen çöl veya çöl ile iç içe bir bölgesinde yaşadığı hissini veriyor. Ayet küçük bir vaha ve çevresini hatırlatıyor. Kavmin yaşadığı alan geniş bir bölgeye yayılmış olmalı ki, bazı kısımlarının bağlık ve bahçelik olduğu da anlatılıyor.
Ancak bölgenin neresi olabileceği konusunda daha önce çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Salih'in Filistin'de Petra bölgesinde yaşamış olabileceği kanaatında olanlar olduğu gibi, güneyde Yemen bölgesinde yaşamış olabileceğini düşünenler vardır. Geleneksel rivayetlere dayanan genel kanaat Suudi Arabistan'ın kuzey-batısında Madain Salih kasabasında yaşamış olabileceği doğrultusundadır. Tayma şehrinin 110 km. güneybatısına düşer. Sakinleri bedevilerdir, su ihtiyaçlarını kuyulardan karşılarlar. [111][111] Her ne kadar bölge eski bir yerleşim yeri ve m.ö. 5. yy-darı kalma belgelere rastlanmışsa da henüz Samud kavmine işaret olabilecek bir belgeye rastlanmamış veya henüz arkeoloji 3. bin yıla kadar inememiştir.
Mevcut bilgilere göre, bölgede Ay, Güneş ve Venüs yıldızı üçlüsüne ve Arabistan'ın diğer bölgelerinde de tapılan putlara tapınılıyordu. [112][112] Mü'min: 40/30-31 ayetlerinde bölgede

---

[101][101] el-Hakka: 69/7.
[102][102] Roland de Vaux, The Early History of Israel, London 1971, s.53.
[103][103] A'raf:7/69.
[104][104] Vaux,55.
[105][105] Hıcr: 15/ 80, 82.
[106][106] A'raf: 7/ 73; Tevbe: 9/61.
[107][107] Tekvin, X, 24; XI,13-15.
[108][108] Şuara: 26/147, 149.
[109][109] Kamer: 54/28; Şems: 91/13.
[110][110] Şems: 91/ 14.
[111][111] F.S.Vidal, Al-Hıcr, E.I.IV,365
[112][112] Daha fazla bilgi için, Bkz. Maria Höfner, H.Gese, K.Rudolph, Die Religionen des alten Arabiens,s.373-382.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yaşamış milletlerden Nuh, Ad ve Samud kavimlerinin ardarda zikredilmeleri, Hz. Şuayb'm kavmini önceki bölge halklarının başlarına gelenlerle uyarması,[113][113] özellikle ayette Ad kavminden sonra onların bölgeye hükümdarlar yapıldığı haberi? [114][114] Ad kavmi topraklarına Salih kavminin mirasçı olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Şuarâ: 26/147-149 da bölge tasvir edilirken "Bahçelerde, çeşme başlarında?, Ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında?, Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz" ifadeleriyle anlatılması, toplumun ana yerleşim yerinin yeşillik ve verimli bir yer olduğu kanaatini de veriyor. Bu tasvirler Madain Salih bölgesi tasvirlerine pek benzemiyor. Burası yani Hicr Lût gölünün güney ve güneybatısındaki İrem merkezli bölgeleri olabilir. Nitekim Kur'an'da Salih kavmi için anlatılanlar, Ad'tan sonra onları hükümdarlar yapması, ovalarında köşkler, dağlarında evler yapmaları[115][115], verimli ve havadar topraklara, en azından Ad kavmi topraklarına veya yakınlarına sahip olmuş olabileceklerini gösteriyor. Ayrıca A'raf suresinde Nuh, Hud, Salih ve Lût peygamberlerin ve kavimlerin ardında zikdilmesi aynı bölgeye gönderilen peygamberler oldukfarı ihtimalini de kuvvetlendiriyor. [116][116]

Hz. Salih'le birlikte Kur'an'ın dişi devesine de yer vermesinin sebebi, kanaatımızca o zamanlara kadar vahşi hayat süren devenin ehlileştirilmesinde Hz. Salih'in öncülük rolü üstlenmesi olabilir. Çünkü günümüz arkeolojisine göre devenin ehlileştirilmesi m.ö. 12. yy.dan sonradır. [117][117] Kervanlarda kullanılması ise, m.ö. VIII. yy .dan sonradır.[118][118] Bu bilgiler Hz. Salih'e niçin karşı çıktıklarını ve bir kayaya sıkışmış olarak bulduğu dişi deve yavrusunu özenle koruma ve ehlileştirme gayretlerini yadırgamalarını anlamamıza yardımcı oluyor.

Hz. Salih'in kavmi, bölgenin diğer halkları gibi putlara tapıyorlardı. Politeist idi. Hz. Salih'in vahdaniyet çağrısını kabul etmediler. [119][119] Kendisine çok az kişi inandı. İnanmayanlar onu bir gece baskını ile öldürmek istedi ve ölümle tehdit etti. [120][120] Önce devesini kestiler. Bunun üzerine Allah'ın gazabına uğrayan bu kavim korkunç bir deprem, [121][121] gürültü [122][122] "Ve yıldırımlarla" [123][123] yok oldu.

Hz. Salih m.ö. 3. bin yılın ikinci yarısında Hz. Hud'tan sonra ve Hz. İbrahim'den önce Filistin bölgesinde yaşamış olmalıdır. Ancak kesin bir tarih ve yer göstermek eldeki bilgiler ışığında mümkün değildir.

1. 4. 5- Hz. İbrahim (a.s.)

Hz. İbrahim Harran üzerinden Filistin topraklarına doğru beraberinde hanımı, kardeşi oğlu Lût ve sürülerine bakan hizmetlilerle birlikte ilerler. Yol üzerinde konakladıkları her yerde mescitler yapar. Önce batı Filistin'e yerleşir, daha sonra Sina'da Mısır hakimiyetinde ki topraklara giderse de Mısır uç beylerinin davranışlarından hoşlanmaz geri döner. Tevrat'a göre Lut gölünün batısına yerleşir. Ancak kuzeni Lût'un çobanlarıyla kendi çobanlarının otlak yüzünden kavga etmeleri üzerine onun Sodom'a gitmesine izin verir. 86 yaşlarında iken karısının cariyesi Hacer'den oğlu İsmail, 100 yaşlarında da Sara'dan İshak doğar. Sara ve Hacer arasındaki anlaşmazlık üzerine oğlu İsmail ve Hacer'i Mekke'ye götürdüğü rivayet edilirse de, kanaatımca bu misyon gayesiyle, vahdaniyeti yaymaya yöneliktir. Bu sırada İshak henüz 4, İsmail 18 yaşlarındadır. Hz. İbrahim delikanlı oğlunu ve annesini alarak Mekke bölgesine gelir ve oğlu İsmail ile birlikte Kabe'yi inşa eder ve bu bölgenin emniyetli bir yer olması için Allah'a dua eder. [124][124] Kur'an'ın bu haberleri, Tevrat'ın verdiği bilgiler

---

[113][113] Hud: 11/89.
[114][114] A'raf: 7/74.
[115][115] A'raf: 7/74.
[116][116] A'raf: 7/59, 84.
[117][117] W.F. Albright, The Archaelogy of Palestine, London, 1949, s.206 v.d.
[118][118] R.de Vaux, The Early History of Israel, London 1978. c.I. s. 223 v.d.
[119][119] Hud: 11/62.
[120][120] Neml: 27/48-49.
[121][121] A'raf: 7/78.
[122][122] Hud: 11/67; Hicr:15/83; Kamer: 54/31.
[123][123] Fussilet: 41/13, 17.
[124][124] Bakara: 2/127; Nur: 24/35.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ışığında İsmail'in 18-20 yaşlarında ve babasına yardım edecek yaşta olduğunu onaylıyor. İsmail'in bebekliği ve Hacer'le ilgili anlatılan abartılı efsanevi olaylar, Filistin bölgesinde Hz. İbrahim'in yakın ç6vresında henüz Mekke'ye göçmeden önce olmalıdır.
Sara'nın 127 yaşlarında Hebron yakınlarında ölümü üzerine (T kvin XXIII, l)Hz. İbrahim Keture isimli bir hanımla daha evlenir ve ondan altı çocuğu olur. [125][125] Büyüyüp olgunluk yaşlarına gelince, vahdaniyeti yaymaları için İsmail'de olduğu gibi, onları da çevre bölgelere gönderir. [126][126] Yanında sadece İshak kalır.
175 yaşlarında öldüğü zaman, karısı Sara'nın yanına, Makpela mağarasına gömülür. [127][127]

İbrahim Dini:

Kur'an'da "İbrahim Dini'den" söz edilir. İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olmadığı vurgulanır. [128][128] Kur'an ve Tevrat ışığında Hz. İbrahime baktığımızda:
1- Allah'tan başka tanrı kabul etmez, Güneş, Ay, Yıldızlar vs. gibi varlıkların uluhiyetini, çocuk isnadını ve putlarla temsillerini reddeder. [129][129]
2- Kur'an'a göre ahirete ve haşre inanır. [130][130] Tevratta ahiret inancı ile ilgili açık bir ifadeye rastlanmaz, ancak Sara'nın ve kendisinin merasimle gömülmeleri ve ilahi adalet düşüncesi Ahiret inancının olduğunun işareti sayılabilir.
3- Peygamberliğe inandığı gibi, kendisinin de bir peygamber olduğu şuurunda idi. Kur'an ve Tevrat bu konuda hem fikirdir. [131][131]
4- Meleklerin varlığına ve bunlardan bazılarının Allah'ın mesajını peygamberine getirdiğinin şuurunda olduğuna Kur'an ve TeVrat şehadet eder. [132][132]
Hz. İbrahim'in ibadetleri hakkında Kur'an ve Tevrat işaretlerine bakacak olursak şunları tespit edebilirz:
1- O mabet yapmayı seven bir kişidir. Kur'an'da
"Kaabe'yi yaptığı ve insanları hacca davet ettiği" [133][133] Tevrat'ta kurban sunakları (mezbahlar) yaptığı [134][134] ve kurban sunduğu [135][135] anlatılır.
2- Namaz kılar [136][136] Tevrat bunu secde ettiği şeklinde [137][137] ifade eder.
3- Yoksulları doyurur, insanlara iyilik eder. [138][138] Tevrat ise bunu insanlara Allah'ın yolunu tutmalarını, adaletle ve barışla hareket etmelerini tavsiye ettiği şeklinde beyan eder. [139][139]
4- Allah'la yaptığı ahit gereği sünnet olmayı kendi ailesine ve İnananlara emreder. [140][140]
5- Şeriat olarak Nuh kanunlarına tâbidir. Zamanında yaşanan olaylardan Lûtîliğin, [141][141] kan yemenin, [142][142] katlin, [143][143] ana-baba bir kardeşlerin evlenmelerinin yasaklığı [144][144] anlaşılıyor. Henüz mirasla ilgili bir hüküm de yoktur. Çünkü kendi servetinin tamamını Sara'dan doğan oğlu İshak'a bırakırken, ikinci hanımı Ketura'dan ve kölelerinden doğan

---

[125][125] Tekvin, XXV, l.
[126][126] Tekvin, XXV, 6 v.d.
[127][127] Tekvin, XXV, 7-10.
[128][128] Bakara: 2/132; Al-i İmran: 3/67.
[129][129] Bakara: 2/126, 128,131; En'am: 6/74, 78, 81; İbrahim: 14/35; Şuara: 26/81;Meryem: 19/44-46; Ankebut: 29/17; Sâffat: 38/86; Müntehine: 60/4; Tekvin,12/7; 15/1-21; 17/1; 18/1-22; Talmud, ss.36-42.
[130][130] Şuara: 26/81,85, 87; Ankebut: 29/25.
[131][131] Bakara: 2/126; Hadid: 57/26; Tekvin, 12/7; 15/1-21; 17/1; 18/1-22.
[132][132] Hicr: 15/51, 58; Zariyat: 51/24, 34; Tekvin: 16/7, 13; 18/1-22; 19/1.
[133][133] Bakara: 2/127; Hacc: 22/27.
[134][134] Tekvin, 12/7-8; 13/18.
[135][135] Tekvin, 22/5.
[136][136] İbrahim: 14/40.
[137][137] Tekvin: 22/5; Nur: 24/52.
[138][138] Nisa: 4/25; Enbiya: 21/73.
[139][139] Tekvin, 18/19.
[140][140] Tekvin, 17/10, 14.
[141][141] Tekvin, 18/8.
[142][142] Tekvin, 19/1.
[143][143] Tekvin, 19/4-6.
[144][144] Tekvin, 20/12.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

çocuklarına hediyeler vermekle yetiniyor. [145][145]

1. 4. 6- Hz. Lût (a.s.)

Hz. İbrahim'in kardeşi Haran'm oğludur. Onunla birlikte Filistin'e göç etmiştir. Bir müddet Hz. İbrahim'le birlikte yaşamış, ancak sürülerinin otlağı konusunda Hz. İbrahim'in çobanlarıyla kendi çobanlan arasında anlaşmazlıklarının ortaya çıkması üzerine ayrılarak Lüt Gölünün güney batısına Sodom'a yerleşir. [146][146] Hatta bir ara komşu şehir devletleriyle yapılan savaşta esir düşer ve Hz. İbrahim tarafından kurtarılır. [147][147]
Hz. Lût da çevresindeki politeist insanları Allah'ın birliğine inanmaya, haram fiillerden uzak durmaya davet eder. Ancak alay edilir ve ölümle tehdit edilir. [148][148] Bunun üzerine Allah'ın gazabına uğrayan şehre korkunç sesle, gökten kükürtlü ateş yağarak tüm şehir ve yaşayanlar ölürken, Lût ve iki kızından başka geride kimse kalmaz. [149][149] Kur'an Hz. Lût'un inanmayan karısının da felâkete uğrayanlar arasında olduğunu, yalnız kendsine inananların kurtulduğunu söyler. [150][150]

1. 4.7- Hz. İshak (a.s.)

Kur'an'ın âlim ve sadıklardan olacağını müjdelediği ve bereketler verdiğini ifade ettiği [151][151] İshak (a.s.) Hz İbrahim'in Sara'dan doğan oğludur. Bu sırada Sara 90, İbrahim 100, İsmail henüz 14 yaşlarında idi.[152][152] Doğumunun 8. günü babası kendisini sünnet etmişti. Bu sırada İbrahim (a.s.) Hebron yakınlarında oturuyordu. Tevrat'a göre kurban edilmek istenen oğul da İshak'tır. [153][153] Sâffat suresi [154][154] de kurban edilmek istenen oğulun müjdelenen oğul olduğuna işaret eder. Bununla birlikte İslâm âlimlerinin çoğu kurban edilenin Hacer'den doğan ilk oğul İsmail (a.s.) olduğunu savunurlar. [155][155] İshak (a.s.) Suriye'de Fırat nehri kenarında yaşayan amcası Nahor'un torunu Rebekka ile evlenir. [156][156]
Bu sırada 40 yaşında olan Hz. İshak'ın (a.s.) 60 yaşlarına geldiğinde İkiz çocukları olur ve önce doğana Esav, sonra doğana Yakub ismini koyar. [157][157]
İlerleyen zaman içinde ülkede kıtlık baş göstermesi üzerine bir süre babasının da yerleştiği Filistîler bölgesinde Gerar'a göçer. Orada hem ziraat, hem hayvancılıkla uğraşır, zenginleşir. Ancak çobanlarıyla bölge halkı arasında su meselesinden anlaşmazlık çıkınca, ayrıldığı Beerseba'ya geri döner. Orada bir mabet yapar, inancını çevresine tebliğe çalışır. Çevre beyleriyle anlaşmalar yaparak barış İçinde yaşamaya çalışır. Oğullarından Yakub'uh kardeşi Esav ile anlaşmazlığı sebebiyle Yakub dayısının yanma kaçar ve orada evlenir. Bir süre sonra Yakub çocuklarıyla Hebron'a baba ocağına geri döner. Oğulları ve torunlarıyla birlikte hayatını sürdüren Hz. İshak 180 yaşlarında vefat eder. Oğulları tarafından toprağa verilir. [158][158]

1. 4. 8- Hz. Yakub (a.s.)

Hz. İshak'ın ikiz oğlundan ikincisidir. m.ö. 2. bin yılın ortalarına yakın bronz çağında yaşamış olmalıdır. Tefekkürü ve hikmeti seven bir mizaca sahiptir. Tevrat onu kurnazlıkla vasıflandırır. Kurnazlığıyla kardeşi Esav'm ilk doğum hakkını satın almış ve babasına varis

---

[145][145] Tekvin, 25/2-6.
[146][146] The Talmud, 46.
[147][147] Tekvin, XIII-XIV.
[148][148] Kamer: 54/36.
[149][149] Tekvin, XIX; The Talmud, 48-51.
[150][150] et-Tahrim: 66/10.
[151][151] es-Saffat: 38/112. v.d.
[152][152] The Talmud, 57; Tekvin,XXI,5
[153][153] Tekvin, XXII.
[154][154] Sâffat: 38/101-102
[155][155] Şaban Kuzgun, Kur'an'a göre Hz. İbrahim, s.73-78.
[156][156] Tekvin, XXIV.
[157][157] Tekvin, XXV,20; XXV,25 v.d.
[158][158] Tekvin, XXV,28.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olarak kendini takdis ettirmiştir. [159][159] Kardeşi kırlarda dolaşıp avlanmaktan hoşlanırken, o dedesi İbrahim'in (a.s.) yanında evde kalmayı, onu dinlemeyi ve eğitimi tercih ediyordu. Hz.îbrahim'in vefatında henüz 15 yaşlarında idi. Kardeşiyle olan anlaşmazlıklarında da ona hediyeler vererek, güzel sözler söyleyerek gönlünü almasını, olayları lehine çevirmesini bilmişti. [160][160] Ailesinin tavsiyesi üzerine Harran'daki dayısı Laban'ın yanma giderek onun kızları Lea ve Rahel ile evlenmişti. Bir süre orada kaldıktan sonra hanımlarını ve çocuklarını alarak Hebron'a babası yanına geri dönmüştü. Yolculuğu esnasında dedesi gibi o da konak yerlerinde mescitler yapmış, ailesini ve çevresini politeizmden korumaya çalışmıştı. Beytlehem yakınlarına geldiklerinde karısı Rahel'i Bünyamin'in doğumunda kaybetmişti. [161][161]

Hz. Yakub'un lâkabı İsrail idi. 12 oğlu olmuş ve bunlar daha sonra İsrail Oğullarının 12 boyunun soy ataları olmuşlardır.
Nihayet Yakub babası İshak'ın yanına Hebron'a ulaşır ve birlikte yaşamaya başlarlar. Babası vefat ettiği zaman kardeşi ile birlikte yanında bulunuyordu ve babalarını birlikte Makpela mağarasında toprağa verdiler. Büyük kıtlık oluncaya kadar Hebron'da kaldı. Daha sonra oğlu Yusuf un daveti üzerine Mısır'a göçtü, ömrünün son 17 senesini Mısır'da geçirdi ve 147 yaşında öldü. [162][162] Vasiyeti üzerine mumyalanarak Filistin'e götürüldü ve atalarının yanına Makpela mağarasına gömüldü. [163][163]

1. 4.9- Hz. Eyyub (a.s.)

Efsanevî bir kişiliği olan Hz. Eyyub'un kimliği hakkında fazla bilgi yoktur. Eski Ahid'deki manzum "Eyyub Kitabı" ve hikmetli sözleriyle meşhur olmuştur. Sabır ve şükrün sembolüdür. Yaşadığı rivayet edilen Uz şehrinin Galile'nin kuzeydoğusuna düşen Basan bölgesinde olduğu kanaati hakimdir. İslâm âlimlerinin çoğu da bu görüşe katılırlar. Bu sebeple Hz. Eyyub'un Şam taraflarında yaşadığını kabul etmişlerdir. Samda onun adına bir türbesi dahi vardır. [164][164] m.ö. 14. yüzyıldan kalan ve Basan'da bulunan Akadca bir metinde A-ya-ab (Eyyub) isminde bir prensten bahsedilmesi onun Eyyub olabileceği ihtimaliyetini güçlendirmiştir. [165][165] Buna karşın günümüz Yahudi araştırıcılarının genel eğilimi Uz şehrinin Lût gölünün güneybatısındaki Edom bölgesinde Kirbet el-İts olduğu yönündedir.
İslam bilginleri onu peygamberler sırasında Hz. Yusuftan sonraya yerleştirirler. Kur'an'da ismi dört sûrede anılır ve sabrın, şükrün örnek şahsiyeti olduğu vurgulanır. [166][166] Ancak tarihi şahsiyeti hakkında bilgi verilmez. Yahudi kaynaklarına dayalı olarak onun Hz. İshak'ın soyundan, annesinin veya karısının Hz. Lut'un kızlarından olduğu ileri sürülmüştür. Fakat elimizde sağlam bir bilgi yoktur. Ancak Hz. İbrahim'in Sara'dan sonra evlendiği hanımlarından olan çocuklarının soylarından olması da muhtemeldir, Şeref isimli oğlunun Kur'an'da Zü'1-Kifl ismiyle anıldığı ve övüldüğü, Şam havalesinde tevhid inancını yaymaya çalıştığı rivayet edilir. [167][167] Tevratta Zü'1-Kifl ismi geçmez.

1. 4.10- Hz. Şuayip (a.s.)

Sina Yarımadasında, Akabe körfezi ile Humus vadisi arasında bulunan Medyen ve Kızıl Deniz ile Medyen arasında yaşayan Eyke halklarına peygamber olarak gönderilmişti. Tatlı dilli bir zattı. Allah'ın vahdaniyeti yanında alışverişte, ölçüde hile yapmamaları, eksik tartmamaları, âhiret gününden korkmaları hususunda kavmini uyarmıştı. [168][168] Kendine inananlara karşı yapılan zulümlere ve tehditlere, şirke zorlamalara karşı mücadele etti. Din ve inanç

---

[159][159] Tekvin, XXVII.
[160][160] Tekvin, XXXIII.
[161][161] Tekvin, XXX,24; XXXV,18.
[162][162] Tekvin, Nil, 28.
[163][163] Bkz. Tekvin, 49 v.d. bölümler.
[164][164] Abdullah Aydemir, İslami Kaynaklara Göre Peygamberler, Ankara 1992, s. 98.
[165][165] Samuel Terrin, Job, The Encyclopedia of Religion, VIII, 97.
[166][166] En-Nisa: /163; En'am: 6/84; Enbiya: 21/83-84; Sad: 38/41, 44.
[167][167] Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, C.6, s.474.
[168][168] Kur'an, II,85; XI,84.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

hürriyetini savundu. Nuh, Hud, Salih ve Lut kavimlerinin başına gelenleri anlatarak kavmini uyardı. [169][169] Uyanlara aldırmayan Medyen halkını şiddetli bir deprem [170][170] Eyke halkını da şiddetli bir sıcak ve ateş yağmuru yok etti. [171][171]
Hz. Şuayb'ın Medyen'de yaşaması dolayısıyle, İslam bilginleri Medyen'de yaşayan ve sâlih bir kişi olan Hz.Musa'nın kayın pederi rahip Yesrun [172][172] ile Şuayb'ı aynı kişi saymışlardır. Konunun açıklığa kavuşabilmesi için elimizde yeterli belge yoktur.

2- Güney Arabistan Dinleri

Literatür.
1- Maria Höfner, "Die VorİslamİschenReligionen Arabiens"in: Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandaer, Stuttgart 1970, s. 234-402.
Güney Arabistan dinlerinin en tipik örneğini, Saba'da buluruz. Saba, Güney Arabistan'ın en eski devleti olduğu kadar, en fazla kaynak malzemenin de bulunduğu bir yerdir. m.ö. 400 yıllarına kadar bu ülkeyi kendilerine Mukarrib denen hükümdarlar idare etmişti. Kur'an'da ve Eski Ahid'te adı geçen Saba melikesi Belkıs'ın [173][173] m.ö. 935 yılında ölen Hz. Süleyman ile ilgili hikâyesi dikkate alınırsa, Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın çağdaşı ve m.ö. 10. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Keşfedilen tarihi belgeler henüz m.ö. 10. yy.a ulaşmamaktadır. Belkıs'ın Kuzey Arabistan'da yaşamış "Saba" isimli bir kavme mensup Arap kraliçesi olabileceği ihtimali üzerinde duranlar da vardır. Güneşe taptıkları haber verilmekle birlikte bu inanç tüm Orta Doğu için geçerlidir, mahalli bir özelliği ortaya çıkarması bakımından yeterli değildir. Bilmen tarihi ilk Saba hükümdarı Yisa Amar (m.ö.720) dır. Asur hükümdarı 2. Sargon'a hediyeler gönderdiği rivayet edilir. Diğeri, 1. Karibul-Vatar (m.ö.695) dır. Her ikisi de, Asur tarih yazarlarınca anılırlar. Mukarrib unvanı, "Rahip kral" manasına gelir. 2. Karib ul-Vatar'dan sonra, bu unvan kelimesinin yerini "Melik" kelimesi almıştır. Pek çok belgeler eski devletin teokratik bir devlet ve imparatorluk, tanrısının da ülkenin tek hakimi olduğunu, hükümdarın tanrının yeryüzündeki vekili sayıldığını gösterir. Bu inanç, 2. Karib ul-Vatar zamanında zayıflamış ve sonraları sadece bir teoriden ibaret kalmıştır.
Kitabelerde en çok zikredilen tanrı isimleri Astar, Almakah, Zat-Himyan, Zat-Badan, Havbas ve Sama'dır. Nadiren Vedd ve Başam isimlerine de rastlanır.
Almakah, Saba devletinin ve ülkenin tanrısıdır. Başlangıçta Saba kavminin tanrısı olup, Saba'nın imparatorluk haline gelmesiyle, onun da imparatorluk tanrılığına yükselmiş olması muhtemeldir. Ay ile yakından ilgisi görülür. Tanrılar protokolünde ise, üçüncü yeri alır. İlk yeri alan ise, sulama ve ziraatle ilişkisi görülen Astar'dır. Mezopotamya'daki Iştar ve Kenan Ulardaki Astarte ile aynı olduğu hatıra gelebilir. Yalnız, Astar onların aksine erkek olarak tasavvur edilir. Sonraki devirlerde, kendisine Zu-Farat ve Zu-Ziban unvanları da verilmiştir. Venüs yıldızı ile de ilişkili olduğu görülür. Bu gezegen bazen Sabah Yıldızı, bazen Akşam Yıldızı olarak tasavvur edilir.
Zat-Himyan ve Zat-Badan ise güneşle ilgili tanrıların isimleridir. Astar, Almakah ve Zat-Himyan, Venüs, Ay ve Güneş tanrılarıdır. Bu üçlü tanrı grubu, resmi Saba teslisi sayılabilir. Bu teslis literatürde Ay-baba, ve Güneş-anne ve Yıldız-oğul olarak görülür. Bununla Sabahların ay, güneş ve venüs yıldızına taptıklarım söyleyebiliriz. Kur'an'da özellikle güneşe taptıklarının haber verilmesi, eski çağlarda görülen Ana Tanrıça inancının ve kültünün Saba'da çok yaygın olduğunun da bir işareti olmalıdır.
Bunlardan başka Havbas, Sama, Basanı ve Vedd isimli tanrılar da zikredilebilirler. Havbas ismine m.ö. 7. yüzyıldan başlayarak m.s. 3. yüzyıla kadar gelen kitabelerde rastlanır. Ay tanrısı olarak telakki edilen Vedd "Dostluk ve sevgi" manasına gelir. Main devlet tanrısıydı. Geç devirlerde Katabarrkitabelerinde sık sık rastlanan keçi suretindeki Başam ay ile ilişkili idi.. Kadın tanrıçalardan Zat-Gadran (bol su veren) ve Zu-Samavî m.ö. 4. yüzyıldan itibaren görülmeğe başlar. Gök Tanrıçası Zû-Samavî Suriye bölgesindeki Baalşamin'i hatırlatır.
Güney Arabistan'ın Kataban ve Hadramavt gibi bölgelerinde de Ay, Güneş, Yıldız tanrılarına

[169][169] Kur'an, XI,89.
[170][170] Araf: 7/91.
[171][171] Sad: 38/12-13; Kaf: 50/14.
[172][172] Çıkış: 111,1.
[173][173] Bkz. Kitab-ı Mukaddes, 1. Krallar, X,l-13; 2.Tarihler, IX,l-I2; Neml: 27/22-44; Sebe: 32/15, 18.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Saba'dakilerin aynı veya değişik isimlerle tapılırdı. Bölgenin esas inancı Saba'dakinden farklı değildi. Tanrıların insan suretindeki tasvirlerine ise, eski devirlerde rastlanmaz. Putlar genelde hayvan suretlerinde tasvir edilirlerdi, insan kurbanları ise bu bölgede pek görülmez. Ancak kehanet ve fal çok yaygındır.
Güney Yemen'de ölüler kayalara oyulan odacıklara gömülürdü. Mezar hediyesi olarak ölülerin yanma çeşitli mücevherler, mühürler, muskalar ve mutfak e§yaları konurdu. Figür ve rölyeflere de rastlanır. Bunlardan, ölümden sonraki bir hayata inandıkları anlaşılmaktadır.

3- Orta Arabistan Dinleri

Literatür.
1- Kur'an-ı Kerim. İbn al-Kalbî, Putlar Kitabı, Çev. Beyza Düşüngen (Bilgin), Ankara 1969.
2- Neşet Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahüiye Çağı, Ankara 1971, s.102-112.
Orta Arabistan'la ilgili malzeme Güney Arabistan'dakinden çok daha azdır ve yetersizdir. Halkın hayat ve inancıyla ilgili fazla bir belgeye rastlanmaz. Ancak, en önemli kaynak Kur'an-ı Kerim ve İbnul-Kelbi'nin "Kitabu'l-Asnam" isimli eseridir. Bunlar vasıtasıyla, Cahiliye Çağı Arap inancı ve adetleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz.
Dünyanın çeşitli yerlerinde ve zamanlarında yaşamış ve halen yaşamakta olan çok tanrıcı ve putperest kavimlerin çoğunda görüldüğü üzere, Hîcaz bölgesinde de çok tanrıya inanılmakla birlikte, bunların üzerinde mutlak güç ve kudret sahibi yüce bir varlığa da inanılıyordu. Bu yüce varlığın ismine "Allah" diyorlardı. Ancak Allah'ı çok uzaklarda pasif bir tanrı olarak tasavvur ettikleri için, günlük işlerinde çevrelerinde putlarını gördükleri, Allah'la aralarında şefaatçi olduklarına inandıkları, düşük derecedeki ilahlara tapıyorlardı. Yüce Allah'ı ise, büyük tehlikelerde, güçlerinin sınırlı olduğuna inandıkları İlahlarından ümit kestikleri zamanlar hatırlıyorlardı. Bu durumu Kur'an şöyle açıklar:
"Denizde boğulma korkusunun şiddeti size geldiği zaman, Allah 'tan başka taptığınız bütün putlar hatırınızdan kaybolur. Yalnzı O'na dua edersiniz. Fakat Allah sizi kurtarıp karaya çıkarınca da yüz çevirirsiniz"
Ayrıca müşriklere, arzın ve üstündeki varlıkların, göklerin ve Arş'ın, mülkiyet ve hazinelerinin kimin olduğu sorulduğunda da "Allah'tır" derlerdi. Allanın varlığını inkar etmezlerdi. Allah'tan başka, daha pek çok Tanrısal varlıkların mevcudiyetine de inanırlardı. İsimlerini Lât, Menat, Uzza, Hübel vs. olarak adlandırdıkları bu ilahların tabii kaya, ağaç, heykel vs. şeklindeki putlarla müşahhaslaştırdıklarından, kendilerine "Putperest" de denmiştir. Bunlardan Menat, Lât ve Uzza'yı dişi telakki edip Allah'ın kızları diyorlardı. Bunlar bütün Arabistan'da hürmet görürlerdi. Hübel erkek sayılırdı. Bu tanrıları içinde en eskisi Menat idi. Putu büyük bir taştı, Mekke ile Medine arasında, Kudayd denen bir mevkide bulunurdu. Bilhassa Evs ve Hazrec kabileleri tazim ederlerdi. Ama, kültü bütün Araplar arasında yaygındı.
Lât, kültü Orta ve Kuzey Arabistan'da yaygındı. Merkezi kült yeri Tâifde vr Putu beyaz bir granit taştı ve bugünkü Taif Camii yerinde bulunuyordu, olduğu verimli dere, onun arazisi sayılırdı. Lâfın mücevher taşlarla, altın ve "Müşle, tütsü ve kumaşlarla dolu bir cabcab'ı (puta yapılan takdimelerin konduğu bir kuyu) vardı.
Üç tanrıçadan en genci Uzza, güçlü, kuvvetli manasına gelir. Kültü, bütün Arabistan'a yayılmıştı. Kült yeri Mekke'de, Nahle deresinde üç samura ağacı idi. Buraya Gatafan Kâbesi de denirdi. Putun bu ağaçlarda oturduğuna inanılırdı. İslam'ın gelişinden sonra Hz. Muhammed'in emriyle ağaçları kesilmiş, evi de yıkılmıştır. [174][174] Arabistan'ın kuzey bölgelerinde, Uzza ile Venüs gezegeni arasında ilgi kurulurdu. Bu üç tanrıça dışında Kur'an'da Nuh kavminin;
"Tanrılarınızı bırakmayın, ne Vedd'i ne Suva'ı ne de Yegus'u, Yeûk'u ve Nasr'ı bırakmayın" [175][175] dedikleri Vedd (ay), Suva, Yagus, Yauk ve Nasr (güneş) isimli tanrılar da zikredilir. Bunlar, önceleri kabile tanrıları olmalıdır. Bu tanrılara, Güney Arabistan'da da rastlanır. [176][176]

---

[174][174] İbn al-Kalbi, Putlar Kitabı, Çev. Beyza Düşüngen, Ank. 1969, s.32-36.
[175][175] Nuh: 71/23.
[176][176] Bkz. Yukarda Hz. Nuh'un yaşadığı bölge konusuna.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Orta Arabistan'ın meşhur tanrılarından birisi, Hübel'dir. Putu insan suretinde idi ve Kabe'de bulunuyordu. Kuzeyde Muaz bölgesinden getirilmişti. Putu önündeki susuz kuyu cabcab vazifesi görürdü ve önünde fal okları atılırdı.
Kabe'de bulunan İsaf ve Naile putları, Huzaa ve Kureyş kabilelerince tazim görürdü. Kureyş'in hürmet ettiği tanrılardan Menaf, Kuzey Arabistan'da Zeus ile aynı sayılırdı. Ayrıca Ruda, Şems, Kuzah ve diğer başka tanrılara tapıldığı olmuştur.

3. 1- Kültleri

Politeistler putlarına Allah'a ibadet eder gibi tapınırlar, sevgi beslerler, onlar için kurban sunarlardı. Kurbanların en önemlisi deve idi. Koyun ve sığır da makbul sayılırdı. Kurbanı herkes sunabilirdi. Kurban hayvanının eti, ya toplu bir ziyafetle tüketilir veya vahşi hayvanlara bırakılırdı. Kurban hayvanının kanı ise, tamamen akıtılırdı. O tanrının hissesi sayılırdı. Sürüde ilk doğan hayvan da kurban edilirdi. Kurbanın kemiklerinin kırılması ise, yasaktı. Çünkü kemikler sağlam kalırsa, kurban hayvanının tekrar dirileceğine inanılıyordu. Yine bazı hayvanlar
sürüden seçilerek, sürünün bereketi için tanrıya hediye edilir ve serbest bırakılırdı. Artık bu hayvanlara dokunulmaz, çalıştırılmaz ve kesilmezdi. Tanrıya vakfedilen dişi hayvanların sütü ise tamamen misafirlere ve fakirlere ayrılırdı. Bu türlü hayvanlar, ya sürüde bırakılır veya bir kült yerine verilmesi tercih edilirdi.
Kült yerleri ise, yerleşik halka aitti. Bu ziyaret yerlerinde kült taşları veya bir kült evi bulunurdu. Bunlar Kabe gibi birer bina idiler, mabet değillerdi. Ayrıca, her bir putun kutsal bölgesi vardı ve buna himâ denirdi. Hima içinde avlanılması ve ağaçlarından kesilmesi yasaktı. Burada, yalnız tanrıya bağışlanan hayvanların otlamasına izin verilirdi. Sürüden bir hayvanın tesadüfen veya yanlışlıkla o bölgeye girmesi halinde de geri alınamazdı. Artık o, tanrının hissesine düşmüş sayılırdı.
Putlar ise, acayip şekillerdeki taşlardı. Rivayete göre, yalnız Vedd ve Hübel putları olmak üzere, iki tanrının putu insan suretinde idi. Bunlar Araplara dışarıdan gelmişlerdi. Araplar, önceleri bu şekildeki tanrı suretlerini bilmiyorlardı. Kült taşlarına, ansab veya asnam derlerdi. Bir kült yerinde, ekseriya pek çok asnam bulunurdu. Putlar önünde kurban kesilir ve kanı puta sürülür veya serpilirdi. İbâdet olarak putun veya kült taşının etrafında dolaşılır, tavaf edilir, okşanıp öpülür, üzerine elbise, silah vs. asılırdı. Puta verilen hediyeler, putun yanındaki cabcab denen bir mağara veya çukura konulurdu.
Bu durumu İslamiyet öncesi Arapların ve diğer Sami kavimlerin bilgi ve kültür noksanlığına verenler olabilir. Onların çağımızda da dünyanın ileri ve medeni ülkelerinde bu türlü inançların yaygın olduğunu hatırlamaları gerekir. Konu kültür problemi değildir. İlkel bir kişi dahi, bir taş dikmekle, bir taş yığmı meydana getirmekle veya bir heykel yontmakla yeni bir tanrı yarattığını iddia etmez, düşünmez. Dünyada hiç kimse taşa taş olarak tazimde bulunmaz. Önünde huşu duyulan bir taş varsa, o taşa tanrının geldiğine, onda ilahi ruhun ikamet ettiğine veya onu tanrının ruhlandırdığına inanıldığı içindir. Artık o taşta tanrının vücutlaşmış olduğuna, onunla ilişki kuran kimsenin, Tanrı ile ilişki kurduğuna inanılır, onunla konuşulur, önünde huşu duyulur. Kutsal taş ve bulunduğu yer, Tanrının insanlarla ilişki kurduğu ,biatlara cevap verdiği bir mekan olur.
Genellikle putlardan söz edildiğinde bir tanrı resmi veya heykel tasavvur edilir. Özellikle Eski Yunan ve Roma gibi plastik sanatlarda ilerlemiş milletlerin dinlerinde hayal ettikleri heykel ve kabartmalar şeklinde ortaya koydukları örnekler düşünülür. Putların kutsallığı fiziki görünümlerinden gelmez. Onlarda ilahi ruhun, ilahi gücün bulunduğuna, içlerinde oturduğuna inanmaları, onları kutsallaştırır. Özellikle Araplar, çevrelerinde plastik sanatların çok ilerlemiş olmasına rağmen, hlarım şekillendirme ihtiyacını duymamışlardır. Suriye'den getirilen Hübel putu Vedd putu dışındaki putların hemen hepsi kaba bir taş sütunu veya kaya İçlinde idi Uzza putu üç ağaçtan ibaretti. Mekke'nin fethinden sonra kesilerek kültüne son verilmiştir. Cidde sahilindeki Sa'd putu, uzun bir kaya parçasıydı. Fals tu kara dağların ortasında kırmızı bir burundu.Uzaktan bakıldığında insan görünümünü andırırdı. Putlara taş olarak değil, içinde varlığına inandıkları ilahi "Üçten istifade için taparlardı. Ondan yardım beklerlerdi." Hatta Kur'an'ın açıkladığı gibi, bazıları Biz onlara (putlara) ibadet etmiyoruz, ancak bizi Allah'a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz derlerdi. Allah katında şefaatçi olduğuna inanır, dünyevî kazanç, zenginlik, sıhhat, uzun

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ömür beklerlerdi. [177][177]

3-2. Hz. İsmail (a.s.)

Hz. İbrahim'in karısı Saranın cariyesi Mısır asıllı Hacer'den doğan oğludur. Tevrat'a göre, İsmail doğduğunda Hz. İbrahim 86, İshak doğduğunda 100 yaşında idi. Sara'nın kıskançlıkla Hacer'i ve İsmail'i evden çıkarmasını Hz. İbrahim'e söylediğinde İsmail en az 18-20 yaşlarında olmalıdır. [178][178] Ancak İsmail ve annesinin evden uzaklaştırıldığında İsmail'in henüz bebek olduğu rivayetine Tevrat'ta rastlanır.[179][179] Tevrat, İsmail ve annesinin Hz. İbrahim'in biraz uzağında Sina'nın güneyine Paran çölüne yerleştiklerini anlatır.[180][180] Kur'an'm haber verdiği Hz. İbrahim karısı ve oğlunu çok uzaklara bugünkü Mekke'ye getirmesi ise 15-20 yaşlarında iken olmalıdır. Çünkü İsmail ile birlikte Kabe'yi inşa etmesi İsmail'in babasına yardım edecek yaşta olduğunu gösterir. Bir müddet sonra da kalbi hüzünle dolu olarak:
"Rabbımız, ben çocuklarımdan birini senin Beyt-i Haram'ının yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Namaz kılsınlar diye (böyle yaptım). Sen de insanlardan bir takım gönülleri onları sever yag ve onları çeşitli meyvelerle besle ki onlar şükretsinler" [181][181] duasıyla ayrılır.
İsmail, çevredeki göçebelerden Cürhüm kabilesinden bir kızla evlenir. Annesi Hacer burada vefat eder. Hz. İbrahim'in oğlunu ziyaret için bir kaç defa geldiğine dair hikayeler de anlatılır. [182][182]
"Bir zamanlar İbrahim'e Beytin yerini açıklamıştık.." [183][183] ifadesinden Hz. İbrahim'in Hacer ve İsmail'i Allah'ın emriyle, bir görev için Filistin'den getirdiği ve Kabe'nin inşaat yerini kendisine işaret edildiği anlaşılıyor. Burada Hz. İsmail'in Mekke ve çevresinden geçen kervanlara, göçebelere Allah'm birliğini tebliğ etmiştir. Olayın iki eşin kıskançlık anlaşmazlığına bağlanması Hz. İbrahim'in peygamberliğine aykırı düşer ve basite indirgemek olur. Nitekim Sara'dan sonraki evliliğinden doğan oğullarını da olgunluk yaşlarına ulaşınca bölgenin çeşitli yerlerine yerleşmeleri için göndermiştir. Hedef muhtemelen vahdet inancını yaymak olmalıdır. Burada Hacer'in annelik duygusuyla seçimini oğlu İsmail'den yana yaptığı ve ondan ayrılmadığı anlaşılıyor.
Hz. İsmail 137 yaşında vefat ettiğinde [184][184] annesi Hacer'in kabri yanına, yani Kabe'nin Hıcr'ına gömülür.

3- 3. Hanifler

Arap yarımadasında, özellikle Hicaz bölgesinde politeistler arasında yaşayan, kendilerine "Hanif" denen kimseler de vardı. Bunlar ne Yahudi ne de Hıristiyan olmadıkları halde Allah'ın varlığına ve birliğine inanırlar ve dualarında Allah'a yönelirlerdi. Hz. İbrahim dinini yaşattıklarına inanıyorlardı. Kendilerini tebliğle görevli hissetmemekle birlikte, vahdaniyet inançlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Kur'anda bunlara işaretler vardır. [185][185] Bunların Hz. İsmail'in dinini yaşatmaya çalışan müminler olmaları da muhtemeldir.[186][186]

ESKİ AVRUPA DİNLERİ

Eski Avrupa dinleri deyince hatırlarımıza günümüzde taraftan pek kalmamış Avrupa kıtasının eski dinleri; başta Eski Yunan Dini olmak üzere, Roma, Cermen, Kelt ve Slav

---

[177][177] Bkz. Ekrem Sankçıoğlu, Kur'an'a Göre Müşrikler, Putperestler, İslami Araştırmalar Dergisi, Temmuz 1986.
[178][178] Tekvin,XVI,16;XXI,5-11;Talmud, 52 v.d.
[179][179] Tekvin,XXI,14-20.
[180][180] Tekvin,XXI,21
[181][181] İbrahim: 14/ 37.
[182][182] Talmud, 53 vd
[183][183] (Hac,26)
[184][184] Tekvin, 25/17.
[185][185] Al-i İmran: 3/ 60; Rum: 30/ 30, En'am: 6/ 79, Yunus: 10/ 105.
[186][186] Şaban Kuzgun, Hz.İbrahim ve Haniflik, Ankara 1985, s.148 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kavimlerinin inançları ve günümüze ulaşan kalıntıları gelir. Özellikle en görkemlileri geride bıraktıkları putları ve mabetleriyle sanat dünyasını süsleyen Yunan ve Roma dinleridir.

1- Yunan Dinleri

Literatür:
1- Hans-Joachim Schoeps, Religionen, Gütersloh 1964, s.137-153.
2- H.von Glasenapp, Die Nichtchristlichen Religionen, s.131-143.
3- F. Heiler, Die Religionen der Menschheit, s. 452-484.
Eski Yunan dini, eski Babîl ve Mısır dinleri gibi çok tanrılı bir dindir. Yâni Zeus'a aynı zamanda Roma'nın Apollon'u, Mısır'ın Amon-Re'si, ve Kuzey Arabistan'ın El'i olarak tapınılabilir. Bütün bu dinlerde tanrıların birbirleri arasındaki mücadelelerine inanılır ve mitolojileri anlatılır. Mitolojiye yükselen tarih öncesi devirleri yansıtır.
İsrail Oğullarının Mısır'dan çıkarak, Hz.Musa komutasında Filistin'e, Kenan İline akın ettikleri zamanlarda îyon'lan ve Akalan izleyen Dor'lar (m.ö. 12. yüzyılda) Yunanistan'a akın ettiler ve bu ülkede kuvvetli bir kültürü hazır buldular. Fakat, önceki kavimlerden kendi dini tasavvurlarına neleri kattıklarını bilemiyoruz. Daha çok Girit Adası ve Anadolu kültürünün kuvvetli etkileri görülmekle birlikte, bu ada dünyasının ve kültürünün çıkışı henüz yeterince açıklanamamıştır. Ancak, Suriye ve Anadolu ile ilişkilerinin güçlü olduğu da şüphesizdir.
Yunan dini ve ibâdetleri ile ilgili bilgilerimiz genelde arkeolojik kaynaklara dayanır. Bunlar, arkeolojik kazılar neticesinde bulunan mabet, tanrı resimleri, kurban hediyeleri, kitabeler, taş ve tuğladan yapılmış heykeller, üzeri dinsel resimlerle süslü kaplardır. Yine, Eski Çağ yazarlarının sayısız haberleri; mitolojik hikâyeler ve efsaneler; Hıristiyan yazarların putperestlerin inanç ve İbâdetlerini tenkitleri dolayısıyla anlattıkları haberler de bize ışık tutmaktadır.

1. 1- Yunan Tanrılar Dünyası

Eski Yunanlılar, tanrılarım insan varlığının en üstün suretleri olarak görüyorlardı. Tanrılar göğün uzaklarında bir yerde oturuyor, dünyaya hükmediyorlardı. Özellikle, Tesalya'daki 3000 metre yüksekliğinde ekseriya bulutlarla kaplı olan Olimpos dağının tepesinde oturdukları tasavvur edilirdi. Tanrıların ve insanların babası, gök tanrısı Zeus burada hüküm sürerdi. O, hak ve adaletin, dünya nizamının ve kaderin koruyucusu idi. Homer'e göre O, insanlarla doğrudan doğruya ilişki kurmayan, elçileri vasıtasıyla görüşen tek tanrıydı. Zeus'un bu şekilde yüceltilmesi politeist dinlerin pek çoğunda olduğu gibi, Yunanlılarda da henoteizm'e karşı bir meylin varlığını göstermektedir. Bu yüceltmede, tanrıların bir kısmı Zeus'un bünyesinde kaybolmuş ve bazıları da Zeus'un çeşitli isimlerinde yaşamaya devam etmiştir.
Gök Tanrısı olarak tabiatın nizamım Zeus elinde tutmaktadır. O içinde bulunulan zamanı ve geleceği bilir. Yeminin kutsiyetini, misafirin ve mültecinin hakkını korur. O yine, evin, ailenin ve devletin koruyucusudur. Onun en meşhur bayramı, dört senede bir defa yapılan, bütün Yunan şehir ve kabilelerinin katıldıkları Olimpiyat şenlikleri idi. Şenlikler esnasında kan dökmek, kesinlikle yasaktı. Arapların "Haram aylar" benzerinde görüldüğü gibi, bu zamanda bütün Yunanistan'da sulh hüküm sürerdi. Homer'e göre, ilk Olimpiyat oyunları m.ö. 776 yılında Yunanistan'da başlamıştı. Ancak, bin yıldan fazla bir zaman kesintisiz devam eden bu oyunlar, Hıristiyanlığın hakimiyeti ile, m.s. 393 yılında kral Theodosius'un saltanat zamanında durdurulmuştu. m.ö. 460 yılında Olimpiya'da tamamlanan, 22 metre yüksekliğindeki Zeus mabedi çok meşhurdu ve içinde tanrının altın ve fıldişinden yapılmış putu bulunuyordu. Zeus'un zevcesi Hera idi. Şerefine, genç kızların katıldığı, özel oyun ve yarışlar düzenlenirdi. Olimpiya'nın en eski mabetlerinde, Heranın putu da bulunurdu.
Zeus'un, tabiat ve kehânet tanrısı olarak Kuzey Yunanistan'da bir meşe koruluğunda tâzİm edilen Dodenanın kült yeriyle de İlişkisi bulunmaktaydı. Bazen, verimlilik tanrısı olarak bir boğa suretinde temsil edilirdi. Mitolojiye göre, boğa suretine girerek, Fenike Kralının kızı Avrupa'yı deniz üzerinden Girit adasına; bir kral oğlu olan genç ve güzel Gânymed'i de Olimp dağına aynı şekilde kaçırmıştı. Ganymed OlİmP dağında Zeus'un emriyle tanrılar sakisi olmuştu. Zeus hakkındaki tasavvurlar, onun ölen ve tekrar dirilen bitki tanrılarıyla

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

da yakından alâkalı olduğunu göstermektedir.
Önemi bakımından Zeus'la mukayese edilebilecek diğer bir tanrı ise, ahmet tanrısı ApoIIon'dur. Önce Anadolu'da dehşet saçan zâlim bir tanrı olarak ortaya çıkmış, daha sonra da tamamen Yunan ruhuna uymuştu. Onun ana kült yeri, daha önce bir yılan tanrısı kültünün bulunduğu Delphi idi. îkiyüzün üzerindeki kült isimlerinden anlaşıldığına göre, Apollon da, pek çok tanrıyı bünyesine almıştı. Güzellik, müzik ve ahengi kendisinde vücutlaştırmış ve kültü, bütün Yunanistan ve Anadolu'ya yayılmıştı. Yay, org ve defne onun ululuk işareti idi. Her dört senede bir defa Apollon adına Delphi'de oyunlar düzenlenirdi. Mabedinin içinde, dünyanın ortası sayılan göbek taşı bulunurdu. Bunun üzerindeki üç ayaklı bir kürsüye kadın bir kâhin oturarak, gelecekten haber verirdi. Bu sebeple devlet işleri, koloni kurmalar ve günlük işlerle ilgili konularda tavsiye için Apollon mabedine gidilirdi. Harp, salgın hastalıklar veya kötü mahsul durumlarında tanrının öfkesini bertaraf için gerekli kefaretler orada tespit edilirdi.
Olimpos dağının tanrılar meclisi kadın üyelerinden yer tanrıçası ve Zeus'un zevcesi Gaya da önemli ilâhlardan sayılırdı. Zeus'un diğer zevcesi Hera, aynı zamanda kadınların ve evliliğin koruyucu tanrıçasıydı. Atina şehrinin koruyucu tanrıçası Athena ise başlangıçta bir fetişe bağlı olarak Akropolis'e girmişti. Bir şehir tanrıçası olmasına rağmen, Yunanistan'ın pek çok yerlerinde kutsal sayılmıştı. Zeus'un kızı Pallas Athena, bir harp tanrıçası idi. Aynı zamanda harp arabasının, kavalın, pulluğun ve dokuma tezgâhının bulucusu sayılırdı. Her sene şerefine şenlikler tertip edilir, müzik ve jimnastik yarışmaları yapılırdı.
Posaydon, Zeus'un kardeşi ve deniz tanrısıdır. Yunan öncesi bir tanrıdır. Yer Tanrıçasının kocası da sayılır. Sarayı denizin derinliklerinde bulunur. Onun en büyük kült yeri Korint'teki İsthmos'da idi. Her sene Şerefine araba koşuları yapılırdı. Ekseriya kısrak suretinde tasvir ve tanzim alırdı. Kanatlı gök kısrağı Pegasos, Posaydon'un zürriyetinden sayılırdı.
Zeus'un diğer kardeşi, yeraltı dünyasının tanrısı sayılan Hades'tir. üzerinde hükümranlığını sürdürdüğüne inanılır. Bu merhametsiz ve yenilmez tanrıya kurban olarak kara koyun sunulur ve bu esnada eller yere vurulurdu. Kültü bütün Yunanistan'a yayılan önemli tanrılardan biri de, Hermes idi. Zeus'un oğlu ve tanrılar elçisi olarak tasavvur edilirdi. Süratin temsilcisi ve ruhların yöneticisi sayılırdı. İnsanların ruhlarını Hades'e götüren o idi. Yine rüyaları gösteren, insanların gözlerine sopasıyla dokunarak uyutan ve uyandıran da o idi. Çoban kavalının ve rebabın kâşifi de yine Hermes sayılırdı. Perilerin ve güzellik tanrıçalarının musiki korolarını, o idare ederdi. Sırlı bir varlığı bulunmakta idi. Orta Doğu'da Hızır tasavvurunda da görüldüğü gibi, ümit edilmedik bir şekilde, ümit edilmedik bir zamanda birdenbire İnsanların karşısına çıkıverir, yardım ederdi. O, yolların, seyyahların ve tüccarların, fakat aynı zamanda hırsız ve hilekârların da koruyucu patronu idi. Bu çeşitli özelliklere sahip olan Hermes bereket ve çobanlar tanrısı olarak da saygı görürdü. Yol kavşaklarında şerefine dikilen phallus sütunları kutsal sayılırdı. Bunun için bütün Yunanistan'da yollara ve meydanlara dikilmiş "hermen" İsimli bu taş sütunlar erkeklik ve hayat gücünün de sembolü idiler. Güreş okullarının ve halk hizmetine açık binaların girişlerinde Hermes sembolleri bulunurdu.
Yukarıda zikrettiğimiz ilâhlardan başka, Eski Yunan dininde önemli rol oynayan diğer ilâhlar da vardı. Bunlardan Ares, kaba kuvvetin tanrısıydı. Savaştaki vahşet ve çılgınlığın temsilcisiydi. Artemis, av tanrıçasıydı. Kendisine periler refakat ederlerdi. Afrodit, güzellik ve aşk tanrıçasıydı. Mitolojiye göre, Kıbrıs'da deniz köpüğünden oluşmuştu. Korint'de onun kültü, Babil'inlştar kültünün etkisinde kaldığı hatıra gelen kutsal fahişelikle birleşmişti. Kocası Hefaistos ve oğlu aşk tanrısı Eros'tu. Kurban ateşi ve ocak tanrısı Hestiya'dır. Çoban tanrısı Pan, rüzgâr tanrısı Aydos, karısı ve sabah kızıllığı tanrıçası Eos ve ay tanrısı Helana önemli tanrılardandı.
Homer'in anlattığı eski Yunan tanrıları, Aristo'nun da ifâde ettiği gibi ölümsüz insanlardı. Ahlâkî bakımdan, insanlardan pek üstün değillerdi. Sadece insanlardan kuvvetçe üstünlerdi. Tanrılar da insanlar gibi sevişirler, öfkelenirler, sevinirler, acı çekerler, kin tutarlardı. Her işlerinde gizli bir maksatları bulunurdu. Bu sebeple kendilerine güven duyulmazdı. Dünyada otururlardı. İstedikleri zaman, İstedikleri kuvvetleri de yoktu.
Kralların Zeus'un soyundan geldiğine, onları Zeus'un kral seçtiğine inanılırdı. Krallar, Zeus'un yeryüzündeki temsilcileri olarak âyinleri idare etmekle yükümlü idiler. Aynı zamanda, baş rahip sayılırlardı. Ancak Firavunlar da görüldüğü gibi, açık bir ulûhiyet iddiasında bulunmazlardı. Zeus adına, hak ve adaleti tesis etmeye çalışırlardı.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

1. 2- Ölümden Sonraki Hayat Tasavvurları

Çok eski tasavvurlara göre ölüler, evlerinin yakınında, mezarlarda vasamaya devam ederlerdi veya belirli bir zaman sonra dünyaya tekrar geri dönerlerdi. Bu inancın yanında, ölenlerin, gölgelerin yaşadıkları, yeraltında bir Ölüler alemi bulunmakta idi. Artık dünya yüzüne çıkamadıkları için, üzüntü içinde hayatlarını sürdürürlerdi. Yalnız seçkinler ve kutsallar "Eıysium" denen ve dünyanın batı kenarında bulunduğu tasavvur edilen, kutsallar adasına giderler ve orada ölümsüz olarak yaşarlardı. Ölümden sonra, âhirete inanmayanlar da eksik değildi. Odyssee'de Achilleus: "Günlük bir işçi hayatı sürmeyi, fakir bir çiftçinin tarlasında boğaz tokluğuna çalışmayı, hiç bir hayatın olmadığı ölüme seve seve tercih ederim" demişti ki, mevcut zayıf âhiret inancını kabul etmeyenlerin de varlığına işaret etmektedir.
Eski Yunanlıların âhiret inancına olan ihtiyaçlarını sır dinleri müşahhas tasvirlerle gidermeye çalışmıştır. Buna göre: günahkârların yeraltında bir cehennemde cezalandırılacağı, iyilerin ise Tanrısal bir dünyada, yani kutsallar Adası'ında mükâfatlandırılacağı telkin edilmiştir. Daha sonraki devirlerde, Orfikler tarafından hazırlanan ruh tasavvurlarına göre, ruh cesedin yok olmasından sonra serbestçe yaşamaya devam ederdi. Vücut ruhun mezarı İdi, ruh vücuttan kurtulduktan sonra, gerçek hayata kavuşurdu. Onlara göre insanlar, bir kısır döngü çemberinden ibaret olan ruh göçü (tenasüh) içinde bulunurlardı. Kurtuluş, ancak tenasüh çemberinden kurtulmakla olurdu. Meşhur filozoflardan Pythogoras, Empedoklas, Eflatun gibi bazıları da Orfikler'in bu inancında idiler.

1. 3- Politeizme Tepkiler

Orphik ekollerin politeizme karşı çıktığı bilinir. Özellikle Xenophanes çok tanrıcı inançlara, mitolojik tanrı tasavvurlarına karşı mücadele eder. Homer ve Hesiod'u tenkit eder. Bunların insanlıkla ilgili olan bütün kötü şeyleri tanrılara da mal ettiklerini, tanrıları insan kılığında tasarlayıp, hırsızlık, zina, aldatma gibi bütün kötü şeyleri yapabileceklerini tasarladıklarını söyler ve devam eder: "Eğer, öküzler ve aslanlar da resim yapabilselerdi, kendi tanrılarını öküz ve aslan şeklinde çizerlerdi. Nitekim, her ulus da kendi tanrısına kendi sıfatlarını verecektir. Böylece, zenciler, tanrılarını yassı burunlu ve siyah kıvırcık saçlı olarak tasarlayacaklar, buna karşılık, Kuzey Trakyalılar, mavi gözlü ve sarı saçlı bir tanrı düşüneceklerdi" der. [187][187]
Xenophannes'e göre, gerçekte Tanrı, bu sıfatların hepsinden uzaktır. Bunlardan hiçbiri Tanrı 'ya mal edilemez. Tanrı birdir, sonsuz ve hareketsizdir. Ne doğar, ne ölür, ne de değişir. Bununla birlikte, Tanrı, alemdeki bütün değişmeleri ve bütün hareketleri idare eder. Kendisi hiçbir vakit hareket etmeyen ve yer değiştirmeyen bu Tanrı, her şeyi duyar ve görür. Xenophanes, başka Tanrıların varlığını da kabul eder. Ama, bütün bu Tanrıların üstünde onların hepsine birden hakim olan bu tek ve güçlü Tanrı'yı koyar. Bundan dolayı, Xenophanes'in tek tanrıcılığı daha tam bir monoteizm değildir. Çünkü alemi İdare eden bu tek Tanırdan başka, bu tek Tanrı'ya bağlı olan başka tanrıların varlığını da kabul eder. [188][188]
Heraklit'e göre alemi idare eden prensip Logos ile Tanrı aynı şeydir. Tanrı, alemin içinde bulunan, alemi düzenleyen ve idare eden prensibin, yani, logos'un kendisi olarak göz önünde tutulur. Logos alemin her noktasına nüfuz etmiş, bütün bölümlerinin içine işlemiştir. Hatta ferdi ruhlar, dünya ruhu olan Logos'tan birer parça, birer bölümdürler. İnsan ölünce ruhu bütüne kavuşur. Alemdeki olguları düzenleyen tanrı, aynı zamanda alemin içindedir. Bu görüşüyle Heraklit, monoteist ve panteist bir görüşü savunmuştur. [189][189] Parmenides'e göre ise, bu alem ve Tanrı birdir, aynıdır. Varlığın kendisidir. Geleneksel Yunan dinine karşı çıkanlardan biri de Anaxagoras'tır. Tapınılan tanrıların aslında taş kütlelerinden başka bir şey olmadıklarını söylemiştir. Bundan dolayı tanrılara karşı saygısızlıkla suçlanmış ve ülkesinden sürgün edilmiştir. [190][190]

---

[187][187] Kamuran Birand, İlk Çağ Felsefe Tarihi, s. 17.
[188][188] Birand, 17-18.
[189][189] Birand, 19.
[190][190] Birand, 24.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

2- Romalıların Dini

Literatür.
1- H.J.Schoeps, Religionen, s. 156-164.
2- H.von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, s. 58-268.
3- F. Heiler, Die Religionen der Menschheit, s. 484-500.
Romalıların dini, hakimiyetlerine aldıkları ülkelerin çeşitli kült elementlerin karışımından gelişmiştir. Temel esasları, krallar devrinden başlayarak İmparatorluk Devri'nin geç zamanlarına kadar, kült ve dinî merasimlerde kendini korumuştur. İtalya yarımadasında çok eski devirlerden beri Hindu-Cermen ve Lâtin kavimleri oturuyor, ziraatla meşgul oluyorlardı.
Yine, Anadolu'dan Orta-İtalya'ya geldiği zannedilen ve dilleri bugün halen bir bilmece olan Etrüsükler de bu yarımada da oturmuşlardı.
Etrüsüklerin dini, Roma dini üzerine kuvvetle tesir etmişti. Bilhassa cok gelişmiş ölüler kültü ve âhiret inançları, halen muhafaza edilen mezar ve duvar resimleriyle süslü metropollerden (ölü şehirlerinden) anlaşılmaktadır. Yine Etrüsüklerce kuş uçuşlarının gözetilmesinden, kurban hayvanlarının bağırsak ve karaciğerlerinin incelenmesinden, tanrıların istekleri ve istikbal anlaşılabilirdi.
Latinler, Sabinler vs. gibi kavimler ise genellikle şehirlerde otururlardı. Bu şehirlerin en önemlisi. Roma idi. Her kavmin kendisine has bir kültü vardı ve en önemli kült, Jüpiter Latiaris'inki idi. Roma şehrinin, Lâtin'lerin politik önderliğini almasından sonra (m.s. 4. yüzyıla kadar), Jüpiter'in kültü gelişmiş ve ihtişamlı merasimlerle kutlanmıştı. Önemli İlahlardan biri de Ay Tanrısı Diana idi. Bütün Lâtin'ler tarafından sayılır, hürmet görürdü. O'nun en meşhur kült yeri, Aricia'da Nemi Gölü kenarındaki bir koruluk idi. Kültü, İmparatorluk Devrinde de devam etmişti.
Eski Roma dini, aile ve devlet kültü üzerine bina edilen bir halk dini örneğiydi. Bu sebeple Romalılar, kendilerine has bir dinin yaratıcısı sayılmazlar. Dinsel ihtiyaçlarını, başkalarından almak durumunda kalmışlardı. Buradaki yabancı dindarlık elementlerine bakılırsa, Roma dinine üç büyük akımın olduğu görülür. Bunlar; m.ö. 8. yüzyılda Etrüsük, 6. yüzyılda Yunan ve 3. yüzyılda Helenistik-Doğu dalgalarıdır. Ancak bu dinletin karışımı, Roma dini tarihinin henüz başında Etrüsük ve Lâtin elementlerinin birbirine karışmasıyla başlamış ve bugünkü "Eski Roma Dini" olarak isimlendirdiğimiz din ortaya çıkmıştır.

2. 1- Roma Tanrılar Dünyası

m.ö. 753 yıllarından bize ulaşan rivayetlere göre, Romulus ve Romus ikiz kardeşler tarafından kurulan Roma şehrinin en eski ve yüksek tanrılar üçlüsü Jüpiter, Mars, Quirinus idi. Bu tanrıların her biri özel bir kült rahibine sahipti. Rahipler kült derecelerinde, kraldan sonra en yüksek mevkii alırlardı. Jüpiter tipik bir Hindu-Cermen tısıydı. Daha sonraki devirlerde Zeus'la eşit tutulmuştu. Işık tanrısı olarak kabul biliyordu ve dolunay günleri O'na atfedilirdi. Çünkü, o gün güneşin batmasıyla yer ve göğün ışığı sönmüyordu. Yine aynı günde Jüpiter rahipleri Roma kalesinde kendisine beyaz bir koyun kurban ederlerdi. Burada ancak kahinler için serbest olan bir meydan vardı. Kâhinler buradan göğün durumunu, kuşların uçuşunu gözetlerler, Jüpiter'in gelecek hakkındaki düşüncelerini ve arzularını öğrenmeğe çalışırlardı. m.ö. 509 yılında kalenin güney uçunda, büyük bir Jüpiter mabedi bina edildi ve daha önce burada Jüpiter Feretrius'un mabedi bulunuyordu. O, bir şimşekle suçluları öldürmüştü. Jüpiter rahipleri anlaşmaların koruyucuları sayılırlardı. Yine burada, eski bir fetiş (kutsal sayılan bir taş) bulunuyordu. Anlaşmalar bu taşın yanında yapılır, bu esnada da bir domuz okla öldürülmek suretiyle kurban edilirdi. Manası: "Nasıl ki ok domuzu öldürdüyse, anlaşmayı ve vazifelerini Roma halkı tutmazsa, aynı şekilde onları da Jüpiter öldürecektir" demekti. Zeus'un zevcesi Hera olduğu gibi, daha sonraları, Jüpiter'in zevcesi de Juno olmuştur. Romalılar atalarının inançlarını tamamen bırakıncaya kadar sadık kaldıkları en yüksek tanrı, Jüpiter optimus, maximus (en byüyük, en iyi) idi. Onun önünde halk titrerdi. Hatta Antiochuse Epiphanes gibi bir yabancı kendi başşehrinde bir mabet yaptırarak, O'nun kültünü yaymaya canla başla gayret etmişti. Jüpiter'e karşı yalnız Yahudiler, kendi inançlarını ve Allah'ın üstünlüğünü savunabilmişlerdi. Fakat, bu direnişleri

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

fayda vermemiş, Hadrian zamanında Kudüs'teki Süleyman Mabedi yıkıntıları üzerine Roma baş tanrısı Jüpiter'in mabedi bina edilmişti. Hıristiyanlığın hakimiyetine kadar bu mabet ayakta kalmıştı.
Jüpiter gibi, diğer bir tanrı da Mars idi. O, halk tanrısı ve halkın, şehrin, mahsulün koruyucusuydu. Şehir duvarı dışında Mars Meydanı'nda adına bir mihrap yapılmıştı. Beş senede bir defa halk, manevi temizlik için O'nun ibâdet ve âyinlerine katılırlardı. Ekin tarlalarındaki kutsal temizlik işleri, yine O'nun ismiyle yapılırdı. Mars bayramında atlar, silâhlar ve savaş boynuzları temizlenirdi. İbâdet esnasında tanrıyı mihrapta duran bir mızrak temsil ederdi. Rahipleri silâhlar kuşanarak tılsımlı danslar yapar, Romanın zaferini, düşmanların mahvını sembolize ederlerdi. Yine, namına her sene pek çok defalar at yarışları düzenlenirdi.
Üçüncü tanrı Quirinus ise pek meşhur değildir. Muhtemelen, ilk zamanlarda Mars gibi bir rol oynamış ve daha sonra da Mars'la kaynaşmış olmalıdır.
Diğer Eski Roma tanrıları ev ve tarlanın koruyucuları idiler ve âyinler eski ziraat kültünü aksettirirdi. Tanrıça Tellus ekin toprağının, tanrıça Ceres ekinin ve mahsulün koruyucu tanrıçalarıydı. Tellus'a baharda (15 Nisan) ekin esnasında güzel bir inek kurban edilirdi. Birkaç gün sonra da (19 Nisan), Ceres için şenlikler yapılırdı. Flora ve Ops mahsulün koruyucularıydılar . Hakikatte her bir ziraat bölgesinin koruyucu özel bir tanrısı vardı. Bu tanrıların isimlerini, eskiden kalma dua listelerinden öğrenmekteyiz.
Faumıs, sürülerin tanrısı ve geyiklerin koruyucusuydu. Onun Lüperdi nammdaki rahipleri sürülerin kurtlardan korunması için etrafı törenlerle dolaşırlar ve merasimlere katılanlara kurbanın derisinden kesilmiş sırımlarla vurarak kutsarlardı. Dokundukları sürüde ve tarlada verimin artacağına inanılırdı. Bu tabiat tanrıları listesine, daha pek çoklarını da dahil edebiliriz. Mesela: Etrüsük'lerin verimlilik tanrısı Satürn (Chronos), ki namına 17 Aralıkta şenlikler yapılır ve o gün için bir deliler kralı seçilerek bir nevi karnaval tertip edilirdi. Su tanrısı Nepton (Posaydon), Ateş Tanrısı Vulkanus (Hephaistos) Yunan karakteriyle kendilerini gösterirler.
Roma dini için ev ve aile tanrılarının bulunması onun özelliklerindendir. Yanus ev kapısının tanrısıdır. İlkel inançlarda görüldüğü gibi, Romalılarca da ev kapısı gizli bir kuvvet taşıyıcı siydi. Daha sonraları Yanus her bir şeyin başlangıcının tanrısı oldu. Harp zamanlarında mabedi açılır, sulh zamanlarında kapanırdı. Vesta, evdeki ocak ve ocak ateşinin tanrısıydı. Bunun için evde yapılan bütün bayramlar ocak kenarında yapılırdı. Yemin ve adaklar da alevlerin dinen temiz olduğu anda yapılırdı. Devletin büyük bir aile olarak tasavvur edilmesinden sonra Yanus ve Vesta gibi tanrılar da devlet tanrıları arasına girdiler. Yanus rahipleri, rahipler sınıfının en üst tabakasını teşkil ettiler. Vesta'nın rahibeleri ise altı bakire kızdan ibaretti. Bunlar, devletin ocak ateşini devamlı yakmakla görevliydiler ve yüksek bir dereceye sahiptiler. Penatlar ve Larlar da ev tanrılarındandı. Yine ölen ataların ruhlarına hürmet de, ev kültlerine dahildi. Çeşitli zamanlar, kurban kesilerek onların hoşnutlukları kazanılmaya çalışılırdı.
Nihayet, Genius üreme gücü ve koruyucu ruh sayılırdı. Başlangıçta O Şahıslaştırılmış tenasül kuvvetiydi. Her bir erkek Genius'a ve her bir kadın Yuno'ya sahipti. Daha sonraları, Genius koruyucu ruh olarak kabul edildi. Eski Roma tanrılarının bir kısmı da (sadakat, devlet refahı vs. gibi) bazı kansız, mücerret tasavvurların vücutlaştınlmasından meydana geliyordu. Bazen mahalli yerlerin özelliklerine göre çeşitli tanrı tasavvurları da göze çarpıyordu. Meselâ, bataklık kenarlarında FebrİS isimli bir ateş tanrıçası takdis edilirdi. Fazilet, sadakat v.s. gibi ilk zamanların tanrıları sonradan imparatorun vasıfları olarak ilan edilmiş ve imparatorun şahsında kaybolmuştu.

2. 2- Roma Dininin Gelişmesi

Romalıların ruhsal ve Coğrafya ufuklarının, m.ö. 6. yüzyıldan sonra genişlemesiyle, tanrılarının ilgi ve etki alanı da ziraat, çobanlık ve harplerin dışına çıkarak gelişti. Pek çok yabancı tanrılar zamanla Roma'ya girdiler. Fethedilen ülkelerin tanrıları, şeklen getirilerek Romalıların geniş hoş görüleriyle Mabette devamlı bir yer aldılar. Fakat bu, sadece dini hoşgörülük değil, tamamen bilerek izlenen, din politikası idi. Bu yabancı tanrılar, mabetteki yerli tanrılara refakat ederken, bir müddet sonra bunlar da esas yerli tanrılardan sayılmaya başlandılar. Jüpiter, Mars ve Quirinus'tan teşekkül eden üçlülük yerini 6. yüzyılda Jüpiter,

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Juno RegİnaveMinerva'nın yeni üçlülüğüne bıraktı. Delfi'de bulunan Apollon kültüyle ilgili kehanet kitapları, Roma'ya getirilerek Jüpiter Mabedi'nin bodrumuna kondu. Apollon için, 15 kişiden ibaret özel bir rahipler teşkilatı kuruldu.
Bununla, artık Yunan tanrıları Roma'ya girmeye başladı. Topluma sunulan ilk Yunan tanrıları, yarı tanrılar veya Herkül ve Zeus'un çocuklarından Caster ve Pollox gibi efsanevî kahramanlardı. Bunlar için, şehir merkezinde bir mabet kurulmuştu. Apollon adına, 431 yılında Roma'da özel bir kült yeri inşa olundu ve halkın koruyucu patronu olarak kendisine hürmet edildi. Artemis, İtalya'nın eski tanrılarından Diana ile birleştirildi. Sıhhat ilâhı Asclepios'un kutsal hayvanı, yılan idi. Hekimlerin taşıdıkları yılan simgesi buradan gelmektedir. 217 yılında ise Yunanlıların on iki Olimpik ilâhlar sistemi resmen Roma devlet kültüne kabul edildi. Yerli tanrılarla birleştirildi. Bundan sonra resmi dolarak aşağıdaki tanrılar birbirine eşit sayılıyordu:
Zeus-Jüpiter, Hera-Juno, Posaydon-Nepton, Athena-Minerva, Ares-Mars, Afrodit-Venüs,Apollon-Apello, Artemis-Diana, Hephaîstos-Vulcanus, Hestia-Vesta, Hermes-Mercurius, Demeter-Ceres.
Artık Yunan tanrılarının da Atina'da Agora isimli serbest meydanda olduğu gibi, Roma'da Forum meydanında altınla kaplı heykelleri bulunuyordu. Bu suretle Doma tanrılarının da mitolojileri gelişerek çehre ve renic sahibi oldular. m.ö. III. yüzyıldan itibaren ise, Doğu tanrıları da Roma'ya nüfuz etmeye başladı. İsa'nın doğum yıllarında kültleri önemli rol oynadı. Dinlerin karışımı için en mühim tarih m.ö. 204 yılıdır. Çünkü II. Pön Savaşı'ndan sonra Roma'nın etrafındaki tehlikelerin artmasıyla Magna Mater'in küitü Roma'ya getirildi. Tanrıça Kübele (Sibel) nin siyah taşı devlet hesabına Firigya'dan Roma'ya taşındı. m.ö. 191 yılında adına mabet yapıldı. Kübele'ye, Magna Mater ismi altında ibadet edildi, massa kültüyle ilgili olarak kadınlar tarafından rağbet gören Sır Dinİeri'nin kan vaftizi büyük rol oynamıştır.
Cumhuriyet döneminin son zamanlarına doğru dinde genel bir düşüş görülür. Buna, Yunanlıların dini tenkitlerinin Roma'ya da nüfuz etmesi sebep olmuştur. Örneğin, Çiçero gibi bazı yazarlar halkın tanrılara olan inançlarını sarsmaya çalışmışlardır. Mabetler yavaş yavaş eski ihtişamlarını kaybetmeye, kült âyinleri ihmal edilmeye, dini takvimlerde karışıklıklar görülmeye başlanmıştır. İmparator Avgustos bu çöküntüyü Önleyebilmek için (m.ö. 12) rahiplerin önemli memuriyetlerini de üzerine almış, yeni mabetler yaptırmıştır. Sezar ve Avgustos'uii Tanrısallığı ilân edilmiş ve dolayısıyla imparator kültünün geliştirilmesine çalışılmıştır. Bundan sonra kurbanlar imparator resimleri önünde Genius'a kesilmiştir. Jüpiter, imparatorluğun baş tanrısı ilân edilmiş ve diğer milletlerin baş tanrıları da kendi aralarında eşit sayılmışlardır. Yine bu devirde İzis, Serapis, Adonis vs. gibi Doğu tanrıları Roma'ya girmeye devam etmişlerdir. m.ö. 160 yılında, Caligula zamanında Mısır'dan alman İzis takdisi devlet kültü olarak kabul edilmiş ve m.s. 38 yılında kendisine özel bir mabet İnşa edilmiştir.
Yabancı Sır Dinlerinin Roma'nın eski diniyle karışması; Romalılarda, derin hayat problemlerini ifade ve anlama özlemini doğurmuştur.

3- Eski Cermen Dinleri

Literatür.
1- H. von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, Frankfurt am Main 1963, s. 122-130.
2- H.J. Schoeps, Religionen, Gütersloh 196l, s. 118-130.
Cermenler, dil bakımından Keltler'e ve İtaliklere en yakın olan Hindu-Avrupaî bir halk gurubudur. İsimlerinin Keltler'den mi, Cermenler'den mi geldiği konusu henüz doyurucu bir şekilde açıklığa kavuşturulamamıştır. Kelime m.ö. 80 yılında Poseydonyos'da görülmektedir. Cermenler, Güney İskandinavya ve Kuzey Almanya olan yurtlarından yayılmışlardır. Çeşitli tasavvurlara sahiptiler ve belirli ortak bir dinleri olmamıştır. Biz burada, aralarındaki ortak ve genel esaslardan bahsedeceğiz.
Cermen dinleri hakkındaki en eski haberler, Eski Çağ yazarlarından Cesar, Strabo, Tacutus, Ammianus Mercellinus, Jordanes ve Prokop'da bulunmaktadır. Daha sonra, Hıristiyan misyonerlerinin faaliyetleri, putperestlik âdetlerine karşı kanunlar ve benzerleri hakkındaki haberler takip etmektedir. Bu hususta ekseriya Runen Metinleri (eski Cermen yazısıyla

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yazılmış metinler) ve büyülü sözler önemli bîr yer tutarlar.
Cermen inancının en eski delilleri, İsveç ve Norveç'teki Taş ve Bronz devirlerinden kalma, kaya resimlerinde kendini göstermektedir. Banların, ölülerle ilgili âdetleri ve ruh inançları, bazı ihtimallerle tespit edilebilmektedir. Genellikle Cermen boyları hakkındaki kaynaklar az olmakla beraber, "Edda" ve "Sagas" adındaki eserlerde Eski Cermenler hakkında kıymetli dokümanlar vardır. Ancak, bazı konularda anlatılan Tanrı mitolojilerinin, ne derece bütün Cermen boyları için geçerli sayılabileceği sorusu, cevapsız kalmaktadır. Bununla beraber, Cermen dinleri hakkındaki ana kaynak yine de Edda'dır.

3. 1- Kâinat Tasavvurları

Kâinat, üçü yeraltında, üçü yeryüzünde ve üçü de gökte olmak üzere dokuz âlemden meydana gelir. Yeraltında: Niflheim(sis ülkesi) kî, burada soğuk ve ölüm karanlığı hakimdir.
2- Niflhel (Tanrı Hel'in ülkesi) ki, burada yeraltı tanrısı Hel ikâmet eder. Yaşlılık ve hastalıktan ölenler, buraya gelirler.
3- Siyah Alfenheim ise, esmer cücelerin ikâmetgâhıdır. Yeryüzünde:
1- Midgard, ortadaki insanların dünyasıdır.
2- Jötunheim, orman devlerinin ülkesidir.
3- Vanenheim, belirli Tanrısal varlıkların ülkesidir. Gökte ise:
1- Muspelheim, başkanları Surtur olan ve alevler saçan "Ateş Devleri"nin ülkesidir.
2- Işık Alfenheim, ışık dostu olan ruhların ikâmet yeridir.
3- Asgard, tanrılar ülkesidir. Burada tanrılar şatolarında otururlar. Yer ile göğü ise Bifröst İsimli bir köprü bir birine bağlar.

3. 2- Tanrılar Ve Kültleri

Cermenler'in en önemli tanrıları Frey, Ziu, Donar ve Wodan'dır. Tacitus bunları Mars, Jüpiter ve Merkür ile aynı saymıştır. Bunların en eskisi, Gök Tanrısı Ziu (Tyr) dır. Eski Saksonlar'da, Saxnot ismiyle adlandırılır. Hukuki ve kutsal hayatın temsilcisidir. Batı ve Kuzey Cermenler de ise, tamamen harp tanrısıdır.
Donar, fırtına ve verimlilik tanrısıdır. İzlanda köylerinin en sevimli ulûhiyetidir. Aynı şekilde, Normanlar ve Vikingler onun kültünü geliştirmişlerdir. Kültü, Hıristiyanlık devirlerinde de uzun zamanlar yaşamıştır. Mitolojinin, içki düşkünü ve çiftçilerin koruyucu tanrısı olarak vasıflandırdığı bu tanrı, devlere veya Midgard yılanlarına karşı harp ederek, koruyuculuk yapardı. Donar'ın silahı çekiçti. Çekicini devlere karşı fırlattığında, şimşekler çakardı. Bu sebeple; çekiç ve balta şekilleri, Kuzey Avrupa muskalarında sık sık sihirli bir işaret olarak kullanılırdı.
Wodan, harp ilâhıdır. Aynı zamanda, yazı ve büyünün üstadı sayılır. Bölgelerde Odin ismiyle anılır. Kaynaklarda tek gözlü, başında fötr sırtında mavi palto taşıyan, bir ihtiyar olarak tasvir edilir. Silâhı ktir Sekiz ayaklı, büyülü atı Sleipnir, O'nu havalarda taşır. Omuzunda dığı iki karga da, çeşitli uçuşlarında gördüklerini O'na fısıldayarak haber verirler.
Frey, kadın tanrılardan, verimlilik ve aşk tanrıçasıdır. Ayrıca, iki cinsiyetli Nerthus ve geleceği gören tanrılar annesi ve Odin'in karısı Frigg büyük rol oynar.
Cermenlerin dini, çok tanrılı bir dindir. Tek tanrı inancına hiç bir bölgede rastlanamamıştır.

3. 3- Rahiplik Ve Kült

Cermen kavimleri bir rahipler sınıfı ve teşkilâtı bilmiyorlardı. Kurban takdimini herkes kendisi yapabilirdi. Ancak önemli âyinleri, bölgenin dünyevî yöneticileri yerine getirirdi. İbâdet işleri, daha ziyade kutsal korularda ve takdis edilmiş yerlerde icra edilirdi. Sonraları, evlerde, kurban salonlarında yapılmaya başlanırdı. Nadir olarak, insan kurbanı da görülürdü. Bilhassa insan, Tanrı Odin için kurban edilirdi. Strabo'nun anlattığına göre, Kimbernler'de beyazlar giymiş ak saçlı rahibeler, savaş esirlerinin başlarına çiçekler takarak, büyük bir bakır kazanın yanına götürürler ve başlarını kazanın kenarı üzerine tutarak, boyunlarını keser ve kanlarını kazana akıtırlardı. Kazanlara akan bu kanlara bakarak da, istikbalden haber verirlerdi. Adam von Bremen, Upsala'da baharın ekinoks (gece ile gündüzün birbirine eşit olduğu gün) zamanında, gece ve gündüz dokuzar kişi

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kurban edildiğini ve sonradan cesetlerinin bir koruluğa asıldığını anlatır. [191][191]
Alman halk inançlarına göre, sayısız su kaynaklan, dağlar, ormanlar, evler, ruhlar ile ilgili, cücelerin, perilerin devlerin bulunduğu yerlerdi. Bu varlıklar, insanlara karşı çoğunlukla müspet davranırlar, otların, taşların, yazı sözlerin büyülü kuvvetlerini öğretirlerdi. Upsala'daki kült yerlerinden anlaşıldığına göre, Cermenler sonraki devirlerde, mabet ve tanrı resimleri de yapmışlardı.

3. 4- Kader İnancı

Cermen tanrıları, Odin'in başkanlığında bir tanrılar ailesi olarak, dünyanın zirvesindeki Asgard denen ülkede yaşarlardı. Ancak, onların ülkesi de insanlarınkine benzerdi. Cermenlere göre, tanrılar insan suretinden yükselmiş, sihirli kuvvetlere sahip varlıklardı. Onlar da var olma ve yok olma kaderinin hakimiyeti altında bulunurlardı. Bu sebeple, ebedî değillerdi. Tanrı Odin (Wodan), felâket zamanım öğrenebilmek için, Dev Mimir'e bir gözünü, harp tanrısı Ziu Fenris kurdunu bağlayabilmek İçin, sağ elini kurban etmek zorunda kalmıştı. Tanrılar, kendi kaderlerini ve yokluğa doğru gittiklerini bilirler, ama onu güçleri yetip değiştiremezlerdi. Kâinatın mahkûmu olduğu kaderi planlayan ve tatbik eden üç kader tanrıçasıydı. Bunlar dev bir dişbudak ağacı üzerinde oturan: Urd (olmuş), Werdandi (oluyor) ve Skuld (olacak) isimli ilâhlardı. İnsanlar ve tanrıların hayat ipliklerini eğirir ve dokurlardı.

3. 5- Ölüm Tasavvurları

Cermenlere göre, ölüm, insanları daha önce yaşamış ailelerinin yanına götüren bir vasıta idi. Ölen kişi, mezar tepeciklerinde daha önce ölmüş aile fertlerine kavuşarak, dünyadaki hayatlarını toplu olarak devam ettirirlerdi. Ölüler âleminin hâkimi, Tanrıça Hel idi. O'nun ülkesine Göll isimli bir nehir üzerinde bulunan ve bir kız tarafından korunan, altın köprüyle varılırdı. Suçsuzlar, Hel'in ülkesinde cezasız, fakat neşesiz bir hayat sürerlerdi. Günahkârlar ise, diğer ölülerin yanında Cehennem köpeği Garm tarafından işkence görür, içinde kılıçlar bulunan çamur kuyularına düşerek yaralanır, acı çekerdi. Harpte ölenlerin kaderleri ise, başkaydı. Onlar, şeref salonlarına giderek, savaş oyunlarıyla eğlenirler, ölüm yaralarının derecesine göre, tekrar tekrar gençleşerek sıhhat bulurlardı. Heidrun Keçisinin sütü ise, onlara ebedi bir hayat bahşederdi. Şehrimnir isimli erkek bir domuz da, yenildikten sonra her defasında yeniden dirilerek, onları etleriyle beslerdi. Oradaki şarkıcı ve çalgıcılar da, onları eğlendirirler, bitmeyen günlerin neşe ile geçmesini sağlarlardı.

3. 6- Ahir Zaman Tasavvurları

Tanrı Baldurs'un ölümünden sonra, dünya dâima kötüye gidecek, ahlâk günden güne çökecek, kardeşler birbirlerini vuracaklardır. Kardeş çocukları, soy bağlarını koparacak, zina ve harpler çoğalacak, hiç bir erkek diğeriyle barışık olmayacaktır. Artık Kıyamet gününden önce, Fenris Kurdu ve Midgard Yılanı bağlarını koparacak ve dünyayı kaplayan son bir harp olacaktır. İşte o zaman, güneş kararmaya başlayacak, dünya denizin içine çökecek, yıldızlar gökten düşecek, yeryüzünü duman ve ateş kaplayacak, muazzam bir sıcaklık, göklere yükselecektir. Fakat, her şey yok olduktan sonra, dünya yeniden denizden yükselecek, yeni bir hayat başlayacaktır. Tanrılar ise, ida Meydanı denen geniş bir alanda toplanacaklar ve önceki devirlerden kalma altın levhaları bularak kaybettikleri gerçekleri öğreneceklerdir. Bütün musibetler, rahmete çevrilecek ve altından yapılmış saraylarda oturarak, hayatlarının tadını çıkarmaya devam edeceklerdir.

4- Keklerin Dini

Literatür.
1- H.von Glasenapp, Die nichtchristlichen Retigionen, Frankfurt anı Main 1963, s.231-235.
2- HJ. Schoeps, Religionen, Gütersloh 1961, s. 131-133.

[191][191] Glasenapp, 128.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

3- F.Heiler, die Religionen der Menschheit, Stutigart 1959, s.542-551.
Keltler, Hindu-Avrupaî milletler arasında, kelime hazinesi ve kültür bakımından, Cermenlere en yakm olanıdır. Yunan ve Roma yazarları, anıtlar üzerindeki kitabeler, paralar, eski İzlanda ve Welsh literatürleri, Keltler hakkında gerekli bilgileri ulaştırmaktadır. Keltler, m.ö.600 yıllarında Batı ve Orta Avrupa'da hâkimiyet sağlamışlardı. Beşinci yüzyılda büyük göçlerle, büyük bir kısmı Küçük Asya'ya, diğer bir kısmı da Batı'ya, İspanya ve Portekiz'e kadar uzanmışlardı. Fakat bugüne kadar Keltler, ancak Galya ve Britanya adasında, özellikle İrlanda, Welsh ve İskoçya'da kendilerini koruyabilmişlerdir. İrlanda ve Welsh, Kelt dili ve kültürimün ana merkezi olmuştur. Kıta bölgesinde ise, Sezar'ın Galya'ya yaptığı seferlerle Keltler çabucak Lâtinleştirilmişlerdir.
Yaşadıkları bölgelerde bulunan kitabelerde pek çok Kelt tanrı isimleri rivayet ediliyorsa da, bu tanrıların çoğunun yüzleri tasvirlerinde belirli değildir. Keltler'in dini hakkında en eski rivayet Aristoteles, Cesar, Lucan, Lukian, Casjus Dio ve diğer Eski Çağ yazarlarının eserlerinde, Hıristiyanlık devrinde de, Gregor von Tours gibi kilise yazarlarının hatıratlarında, azizlerin efsanelerinde bulunmaktadır. Kelt efsanelerine, şiir Ve tercümeleriyle ilk ilgiyi uyandıran 1760 yılında İskoçyalı James Macpherson'dur. III. Yüzyıldan beri gelen İrlanda efsanelerini İskoçya'ya taşımıştır.
Kelt dinî hakkındaki kaynaklan, yukarda zikredilenler başta olmak üzere, çeşitli kitabeler, anıtlar, kabartmalar ve tanrı resimleriyle kaplı paralar, teşkil ederler. Bunlara, İrlanda'da bulunan 12. yüzyılda toplanmış Leinsler Kitabı'nı, 14. yüzyıldan kalma Welsh dilinde, bir el-yazması olan Mabinogion v.s. gibi kitapları ilâve edebiliriz. Bu metinler, yarı mitolojik kaynak sayılırlar. Çünkü tanrılar, bu eserlerde kral, kahraman veya büyücü konumundadırlar. Yine bazı Kelt şiirleri de, bu konuda bilgi vermektedir. Yalnız bunlar, Keklerin dinlerinin tarihini yazmaya yetecek kadar değildir. Ancak, çeşitli haberlerden toplu bir dînî tasavvur meydana getirilmeye çalışılmaktadır.

4. 1- Kâinat Tasavvurları

Keklerden, dünyanın yaratılışı hakkındaki hiç bir haber gelmemektedir. Kek rahiplerine Druid denir. Druidler'in iddialarına göre, güneşi, ayı, dünyayı ve göğü kendileri yaratmışlardır. Kelt rahiplerinin bu iddiaları gibi, Brahmanlar da, kendileri kutsal kurbanı yerine getirmezlerse, güneşin doğmayacağım iddia ederlerdi. Halk efsanesine göre, dünyanın pek çok kısımları (nehirler, denizler, kaynaklar, tepeler, ormanlar vs.) ulûhiyetin yerine geçen büyük bir dev tarafından yaratılmıştı. Druldlere göre, ruhlar ve gök yok edilmeyecek varlıklardır. Ancak, bir zaman gelecek, yeryüzüne su ve ateş hakim olacaktır. Fakat, gök hiç bir zaman çökmeyecektir. Yeraltı dünyası hakkındaki tasavvurlarına göre ise, orada korkunç hiç bir şey yoktur, mesut bir ikâmet yeridir. Bazı tepelerin içinde, peri sarayları bulunur ve oralara ancak seçkinler girebilirler. Kutsallar adası Avalonis ve Periler ülkesi Emain bunlardandır. Galya'daki kitabelerde Keklerin Harp tanrıları üçlülüğü görülür. Bunlar: Halk Kralı Teutates, Esus ve Şimşek tanrısı Taranis'tir. Bunlardan başka, verimlilik tanrısı Dağda; el sanatları tanrısı Lug tüm Kelt ülkelerinde tanınan ilâhlardır. Lug, Lyon ve Leiden gibi şehir isimleriyle bugün dahi adını yaşatmaktadır. Dagda'nın kızı Brigit, şiir ve hakimlik sanatının tanrıçası sayılırdı. At tanrıçası Epona da meşhur ilâhlardandı. Kültü Roma İmparatorluğu içlerine kadar yayılmıştı.

4. 2- Kültleri

Kült işleri ise, teşkilatlı falcılar sınıfının elinde bulunuyordu. Britanya'da çıkan, Druidler denen yüksek rahipler, özel bir sınıfı teşkil ederlerdi. Hatta, tarikatlar dahi kurmuşlardı. Kurbanlar, ekseriya kutsal korularda, kutsal ağaçların altında veya kutsal su kaynaklarında, Druidler afından sunulurdu. Keklerin geç devirlerinde. Roma mabetleri göz önüne narak mabetler yapılmıştı. İrlanda'da ise Kelt mabetlerine 5. yüzyıldan nra rastlanır. Romalılar'ın haberlerine göre, Keltler'de insan kurbanı da yaygındı. Tarihçi Caesar'ın anlattığına göre, insan kurbanım, salgın hastalık ve harp zamanında yapıyorlardı. Zira "'Tanrılar Sultanı" insanların havatı için, insan takdim edilmedikçe, sükûnet bulmuyordu. Plinius ise, Keltler'de yamyamlık olduğunu iddia etmektedir. Romalılar'ın geniş hoş görülerine rağmen, Druidleri sıkı takibinin sebebi bu olabilir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Keklerin tanrı inançları hakkında pek bilgi verilmiyor. Bununla beraber, büyü ve Panteizmle karışık, pek çok mahalli koruyucu tanrılara inandıklarına şahit olunmaktadır. Ülkenin tabiat ruhları ile kaplı olduğuna, druidlerin yağmur yağdırma vs. gibi, gizli kuvvetlerle ilgili, büyülü sözleri ve yemin formüllerini bildiklerine inanılırdı. Geç zamanlarda, eski tanrı inançlarına, perileri, cüceleri, kutsal kaynakları, bazı ağaç ve taşları da ilâve etmişlerdi.

4. 3- Ölümden Sonraki Hayat Tasavvurları

Kekler, ruhun ölümsüzlüğüne ve tenasühe inanıyorlardı. Fakat, bunun dünyadaki iyi ve kötü amellerin karşılığına göre olup, olmadığı belli değildir. Kekler, hayata Çemenlerden daha çok ümitle bakarlar. Çünkü, Cermenlerde kaderden kurtuluş yoktur. Tanrıların da insanların da sonları karanlıktır. Ama, Keltler'de ölüm, uzun yaşamanın merkezidir. Bu sebeple, onlafda ölüm korkusu yoktu, kolayca intihara dahi gidiyorlardı. Özel bjr ölüler ülkesinin, Batı'da bir adada olduğu, kabul ediliyordu. Bazıları da, bu Öte dünyanın, suların altında bir olduğuna inanıyorlardı. Cehennem inancı ise mevcut değildi.

5- Slavların Dini

Literatür:
1- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, s. 552-561.
2- HJ.Schoeps,Religionen, s.133-136.
3- H.Von Giasenapp, Die nichtchristlichen ligionen, s.283-286.
4- İbn Fadlan Seyahatnamesi, Çev. R. Şeşen, İstanbul 1975,
5- Slavlar da Kekler gibi, Avrupa kavimlerindendir. Volga ve Dinyeper nehirleri arasında otururlardı. Doğu Slavları: Ruslar, Ukraynalılar, Kır. Güney Slavları: Hırvatlar, Sırplar ve Bulgarlar'dır. Batı Slavları: Çekler, Slovenler, Lehler (Polonyalılar) Sorbenler ve Keşubenler olmak üzere çeşitli boylara ayrılırlar.
Slavlar hakkındaki en eski haber, 6. yüzyılda yaşamış Bizans tarihçisi Prokebun'un, eserinde Got savaşını anlatırken, kısaca Slav dininden de bahsetmesiyle görülür. Onuncu yüzyılda Rusya'yı ziyaret eden, İbn Fadları da Seyahatnamesinde Slavlar'm dini hakkında bilgi verir. Ayrıca, kahramanlık destanlarından, masallardan ve eski âdetlerden de Slavlar'in dinleri hakkında bilgi edinilmeğe çalışılmaktadır.

5. 1- Tanrı Ve Tabiatüstü Kuvvetler

Verilen haberlere göre, Slavlar, Anten isminde, her şeyin yaratıcısı bir varlığa inanıyorlardı. Bu, iyi ve güzel tanrının karşısında, diğer dinlerde olduğu gibi, kötü ve menfi bir varlık da bulunuyordu. Fakat bu, prensipleşmiş bir dualizm değildi. Doğu Slâvlarmdaki Henoteizm, baş tann Perun idi. Perun, gök, şimşek ve fırtına tanrısı sayılırdı. Nowgrad'da onun adına söndürülmeden yakılan bir ateş vardı. Kült putu, ağaçtan idi. Önünde kurbanlar kesilirdi. Kiev'deki putu, altın ve gümüşten yapılmıştı. Mabedi, 988 yılında kral Wladimir'in Hıristiyanlığı kabulünden sonra yıkılmıştı. Doğu Slavları'nda, bundan başka ateş tanrısı Svaro'nun oğlu, güneş ve kurban tanrısı Pazbog bulunmaktaydı. Tanrıçalara ise, pek rastlanmaz. Ayrıca, rüzgâr ve harp tanrısı Stribo, av ve hastalık tanrısı Hors, ziraat ve ticaret tanrısı Mkos gibi, tanrıların da olduğu zikredilmektedir. Ay, kader ve ölüler tanrılarının bulunduğuna, ruhlara, vampirlere, perilere inandıkları da rivayet edilmektedir.

5. 2- Ölümle İlgili Tasavvurları

Eski haberlere ve Arap seyyahlarının verdikleri bilgilere göre: Slavlar, ziraatla ilgili kültleri ve idollere tapma âdetleri yanında, ölülere ait âyinlere büyük önem verirlerdi. Cesedi yakma âdeti, yaygın idi. Bu esnada, ölüye pek çok hediyeler takdim edilirdi. İbn Fadlan, cesedin yakılması sırasında, ölüye refakatçi olarak karısının veya kölesinin de kurban edildiğini, âhirette lâzım olacağına inandıkları eşyalarla birlikte, onları da yaktıklarını haber veriyor.
Ölü ruhlarına saygı, uzun zaman devam etmiştir. Ruhlar, çok basit, tehlikeli ve acayip şekillerde tasavvur edilmiştir. Vampir ve kurt şeklinde dolaşan ruhlar olduğu gibi, gizlice

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

rahmet veya felâket getiren ev ruhları da vardı. Ev ruhları ekseriya, cüceler şeklinde tasavvur edilirdi. Sularda boğularak ölen çocukların ruhlarından ise, su cinleri ve perileri oluştuğuna inanılırdı.

ESKİ AMERİKA DİNLERİ

Literatür.
1- H. von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, s.37-45.
2- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, s. 97-107.
3- Walter Krickeberg, Die Religionen des alten Amerika, Stutigart 1961.
Amerika kıtası tarihinde de eski yüksek kültürlere rastlanır. Bu kültürlerin bazıları, eski çağlara kadar gerilere gittiği gibi, bazıları da Orta Çağ Avrupa Tarihine paralel bulunur. Meksika'da Tolteklerin ve Azteklerin yüksek kültürü, Guatemala ve Yukatan'da Mayaların devleti, Kolumbia'da Çibçalar, Peru ve Bolivya'da İnkalar görülür. Ancak, Orta ve Güney Amerika'nın İspanyollar tarafından zaptı, hepsinin de acıklı sonunu hazırlamış ve tarih sahnesinden silinmiştir.
İlk defa Eski Amerika dinlerinden bahsedenler, istilacı kuvvetlerle ülkeye gelen, çoğunluğunu rahiplerin teşkil ettiği, İspanyol ruhanîleridir.
Yine, yarıkan Kızılderililerin ve idare memurlarının yazdıkları tarihler de halkın dinî durumunu aydınlatırlar. Özellikle, kuvvetli gözlemcilerin haberlerini, son yılların arkeolojik kazılarıyla yapılan araştırmalar tasdik etmektedir. Yine, Azteklerin ve eskilerin anlattıkları haberleri vesikalandırmaktadır.
Ayrıca, dinler tarihi için kıymetli bir eser olan, Kiçe kavminin "Popul Vuh" (Nasihatlar Kitabı) isimli kutsal kitabı, 1530 yılında Hıristiyanlığı kabul etmiş bir Kızılderili tarafından ana dilinde, fakat Lâtin harfleriyle kaydedilmiştir. Bu kitabı, Dominikahlar mezhebinden Francisco Ximenez, aslından veya kopya bir nüshasından 1700 yılında İspanyolca'ya tercüme etmiştir. Bu kitap, dünyanın ve insanların yaratılış efsanelerini, tanrılar tarihini ve ilk devirlerin kahramanlarını ve nihayet Kiçe Kavminin hükümdarlar tarihini, ihtiva eder. Eser, Eski Amerika Kültürü için en kıymetli dokümanlardan biridir.
Güney Amerika'nın Anden bölgesi kültür kavimleri ise, meramlarını ifâde edebilmek için, yazı yerine düğümlü iplik sistemi kullanıyorlardı. İpliğin düğüm şekli, rengi, uzunluğu, mânâ ve sayı ifâde ediyordu.

1- Aztekler

İspanyolların 1521 yılında Meksika'yı zapt etmeleriyle, burada yaşayan Aztekler devleti de çökmüş ve kaybolmuş oldu. Azteklerin isimleri, mitolojik ülkelerinin ismi olan Aztlan'dan gelir. Dilleri, Nahua halkına âit bir dil gurubuna dahildir. Bunlar, m.s. 14. yüzyılda Meksika platolarında askerî monarşilerini kurmuşlardı. Kültür bakımından, kendilerinden daha önce burada bir devlet kuran, Toltekler'e bağlıydılar. Gelişmiş bir matematik ilmi üzerine bina edilen tarihleri bulunmaktaydı. Kâinat tasavvurlarına göre, dünya ezelî bir denizden çıkmıştı. Yeryüzünün altında, dokuz yeraltı âlemi vardı, üzerinde ise, dokuz veya onüç gök tabakası dururdu. Dünya, daha önce geçirdiği dört büyük tabiat felâketiyle, dört defa yıkılmış ve son bulmuştu. Bu felâketler, "Güneş" adı verilen devirlerle isimlendirilirlerdi. Birincisi, "Su Güneşi"dir ki, tufanla dünyanın her tarafını suların kaplaması ile: ikincisi, "Kaplan Güneşi" dir ki, kaplanların güneşi ve yeryüzündeki canlıları yemesiyle; üçüncüsü, "Ateş Güneşi"dir ki, gökten ve volkanlardan gelen ateşin yeryüzünü tamamen yakmasıyla; dördüncüsü, "Rüzgâr Güneşi"du ki, fırtına ve kasırgaların bütün canlıları yok etmesiyle son bulmuştu. Şimdiki dünya devri ise, en sonuncudur, depremlerle son bulacaktır. Ancak, daha önceki felâketlerde nrılar, yeni bir dünya görmeyi arzu etmişler, dünyayı yeniden onarmışlardı. Bu yıkılan dünyanın onarımına yardım etmeyecekler ve dünya bir daha yenilenmeyecektir.
Azteklere göre, göğün en üst katında tanrı Tonacatecutli karısıyla beraber otururdu. Ana rahmine çocuk ruhlarını gönderen onlardı. Hakimiyetleri altında, sayısız tanrılar, yarı tanrılar, eski devirlerin kahramanları, iyi ve kötü cinler, tabiat ve ata ruhları bulunurdu. Mabetlerde, yalnız tanrılara ibâdet edilirdi. Rahipler, itina ile düşünülmüş ve tecrübe edilmiş merasimleri, öğrenmek zorunda idiler. Aztek ve Toltek ülkelerinde, öncelikle Ketsalkovatl

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

(Kanatlı Yılan) olmak üzere, Tezcatlipoce ve Huitzilopochtli'ye bölgenin büyük mabetleri atfedilmişti. Efsaneye göre; Ketsalkovatl, bakire Kimalman'ın semavî bir zümrüt taşını yutmasından sonra doğmuştu. Efsanevî Tollan devletinin rahip kralı idi. Tollan ve Toltek ülkelerine çeşitli sanat ve kültürleri öğreten o idi. Rakip ilâhların entrikalarıyla, ülkesini terk ederek uzaklara gitmişti. Ketsalkovatl, Azteklerin son zamanlarında fırtına ve gece göğünün hakimi bir tanrı olarak tasavvur edilirdi. Uzak bir gelecekte, dünyaya geri döneceğine inanılırdı. Bu sebeple, İspanyol komutanı Cortez'in gelişini, Ketsalkovatl'ın geri dönüşü zannederek İspanyolları dostça karşılamışlardı. Yanıldıklarını anladıkları zaman ise, iş-işten geçmişti. Ketsalkovatl'ın rakibi, gece ve harp tanrısı, Tezkatlipoce idi. Korkunç bir yüze sahip, büyük bir büyücü ve entrikacı olarak tasavvur edilirdi. Başka bir harp tanrısı sayılan Huitzopoçtli, Azteklerin milli tanrısı idi. Yer tanrıçası Tlazolteotl, gökten düşen tüyle dolu, yumuşak bir top vasıtasıyla Huitzilopoçtli'ye hamile kalmıştı ve onu silahlarıyla birlikte doğurmuştu. Diğer önemli tanrılardan: Tonaliuh, güneş tanrısı; Tlaloc yağmur ve Tlazolteotl yer tanrı asıydı. Bunlardan başka, verimlilik, ateş, yıldız vs. gibi pek çok tabiat varlıklarını temsil eden tanrılar da vardı. Ölüler âleminin hakimi dokuz yeraltı dünyasının da hükmedicisi Mictlantecutü idi. Kültü, göğün büyük bir itina ile gözetlenmesiyle hazırlanan takvimlere göre, tespit edilirdi. Şerefine yapılan sayısız bayramlardan başka, doğum ölüm vs. gibi insan hayatının önemli hadiselerinde âyinlerle tazim edilirdi. İbadetler, mabet ve özel kült yerlerinde dua, sadaka ve kurban sunmakla yapılırdı. Yeni doğan çocuk, maddi kirlerden ve manevî şer kuvvetlerden korunmak için su ile yıkanırdı. Manevi temizlik için, oruç tutulur, cinsi faaliyetlerden uzak durulur ve asketik yollarla tövbe edilirdi. Aztekler'de insan kurbanı yaygın bir gelenekti. Periyodik olarak, ateş tanrısına insan kurbanı sunulurdu. Bu kurbanlar sayesinde, güneş ve ayın hareketlerine devam edebildiklerine inanılırdı. İnsan kurbanının sunulduğu, "Tlacatecco" adı verilen mihraplarda, un, bal ve çocuk kanından büyük bîr put yapılır, sonra da kurban olarak, ortası oyularak, hazır bulunanlar tarafından yenirdi. Kurbanlar, daha ziyade harp esirleri ve çocukları arasından seçilirdi. Kurbanlık kişiyi dört kişi sıkıca tutar ve bu esnada, rahipler de taş bıçaklarıyla göğsünü yararak çalışan kalbini dışarı çıkarırlardı. Rivayetlere göre, yamyamca ziyafetler de eksik olmazdı. Kurbanlık için, özel surette beslenen gençler kızartılarak yenirdi.

Rahipler, hiyararşik olarak teşkilatlanmışlardı. Manastırlarda evlenmeden yaşarlardı. Kendilerini hadım etmeleri, kulak ve dilden kan aldırmaları, rahipliğe giriş şartlarmdandı.

İnsanların ölümden sonraki kaderleri ise, ölüm şekillerine bağlı idi. İhtiyarlık ve hastalıkla ölen erkek ve kadınlar, yeraltı dünyasına giderlerdi. Boğularak veya ateşli bir hastalıktan ölenler, yıldırım çarpmasına uğrayanlar, yağmur tanrısı Tlaloc'un doğuda bir dağ üzerinde bulunduğu tasavvur edilen, cennetine giderlerdi. Bunun için, ölülerini yağmur tanrısının rengi sayılan mavi ile boyayarak gömerlerdi. Harpte ölenler, kurban edilenler ve doğum esnasında ölen kadınlar, güneş tanrısının gökteki cennetine ulaşırlardı. Yani ölümden sonra dünya hayatının karşılığı sayılan ceza ve mükâfat yoktu.

Kaynaklardaki önemli haberlerden biri de, Tezcoco Kavmi prenslerinden Nezahualcoyotl (oruç tutan Koyotl) adında birinin, Tevrat'taki Süleyman Meselleri'ne benzer destanlar yazmış olmasıdır. Yaptırdığı dokuz katlı mabette, kâinatın yaratıcısı, görünmeyen bir tanrıya iman ve ibâdet edilmesini savunmuş, kanlı kurbanları kaldırmıştı.

2- Mayalar

Mayaların dinine genel olarak bakılırsa, pek çok hususlarda, Aztekler ile aynı oldukları göze çarpar. Hiyeroglif yazıları ve kutsal top oyunları benzerlik gösterir. Yalnız Mayalar, Aztekler gibi, zalim ve kan dökücü değillerdi. İnsan kurbanı çok nadir görülürdü. Genellikle, bitki ve hayvan kurbanında bulunurlardı. Panteonlarının zirvesinde yüksek ve pasif tanrı Hunabku bulunurdu. Aktif tanrı İtzamna, güneş tanrısı ve kült kahramanı sayılırdı. AztekIerİn Ketsalkovatlına benzeyen tanrı, Kukulkan idi. Takvim ve ilimlerin kâşifi, mahsulün koruyucusu, o idi. Ayrıca, yağmurun, zelzelenin, yıldızların da tanrıları vardı. Yeraltı dünyasının hâkimi, Hunahpu idi. Maya platolarının efsanesine göre, ülkeyi denizden o yükseltmişti ve hayatın bütün ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra da insan oğlunu mısır bitkisinden o yaratmıştı.

Kült bakımından da Azteklere benzerdi. Kurban olarak meyve, çiçek, hindi ve köpek takdim

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ederlerdi. İnsan kurbanı nadirdi. Ancak belirli zamanlarda, kutsal saydıkları derin bir kuyuya, bakire kızları kurban olarak atarlardı. Azteklerde ki sibi, top oyununu da biliyorlardı. Mabedin geniş avlusu, aynı zamanda futbol sahası sayılırdı.

3- İnkalar

İnkalar, bugünkü Peru'da yaşamışlardır. Devletleri 1532 yılında İspanyol komutanı Pizarro tarafından zapt edilinceye kadar, ayakta durmuştu. Topraklarının büyük bir kısmı, İnka'nın yâni devletin malıydı. Her bir erkek vatandaş, belirli bir yaşa kadar, bu topraklarda çalışmakla ve askerlik hizmetiyle yükümlü idi. İhtiyaç sahipleri, lüzumunda devlet deposundan tahıl, pamuk ve diğer ihtiyaçlarını, temin ederlerdi. İhtiyarlıklarında ise, ihtiyaçları tamamen devlet tarafından karşılanırdı. Devlet başkanı İnka, Güneş'in torunu sayılırdı. Efsaneye göre, onun selefi Manko Kapak, kız kardeşi karısıyla birlikte Titicaca gölünde bir mağarada görünerek, kuzey-batıya çekilmiş ve insanlara çeşitli aletlerin yapımını ve kullanılmalarını öğretmiş, Kuzko'da (Cuzco) bir devlet kurmuştu. Bunlardan son altı hükümdar tarihen belgelenmiştir.
İnkalar'a göre, tanrı Virakoça dünyanın yaratıcısı sayılırdı. Hakkındaki güzel ilâhiler, inananların dindarlığını göstermektedir. Kuzko'daki (Cuzco) Güneş Mabedinde, güneş tanrısı înti ve şimşek tanrısı Kokeilla ile beraber bir arada bulunurdu. Üç altın put İle temsil edilirdi. Ayrıcı deniz, ay ve önemli yıldızların da kendilerine has tanrıları vardı. Dini merasimler mabetlerde yapılırdı. Kurban olarak çiçek yiyecek ve içecek, giyecek sunulur ve banlar ateşe atılarak yakılırdı. Bazen, Lama hayvanı da kurban olarak ateşte yakılırdı. İnka'nın tahta çıkması ve ya ölmesi, yahut bulaşıcı hastalıkların, kıtlıkların baş göstermesi gibi, önemli olaylarda, çocuk ve yetişkin kimseler de kurban edilebilirdi. Dini hizmetleri, çeşitli derecelerdeki rahipler ve manastırlarda yaşayan rahibeler yerine getirirlerdi. İnka, esas karısı olan, kız kardeşi dışındaki diğer karılarını, bu rahibeler arasından seçerdi.
ölülerini mumyalayarak gömerlerdi. Ruhların, derin bir deniz üzerinde bulunan, kıldan yapılmış bir köprüyle, "Dilsizler Evine" gittiğine inanırlardı. Sahilde yaşayanlar ise, ruhların köpek balıkları tarafından Guano adasına taşındıklarına inanırlardı.

4- Çibçalar

Nacaragua gölü ile Ekvator arasında yaşarlardı. Yüksek kültüre sahip Anden kavimlerinden idiler. Kutsal şehirleri olan Suamoy (Soğamoso), seçimle gelen bir rahip kral tarafından idare edilirdi. Hintlilere benzer kast sistemleri vardı. Rahipler, makamlarını anaerkil bir usulle miras bırakırlardı. Yüksek sınıfı, sırayla savaşçılar, tüccarlar, sanatkârlar ve çiftçiler teşkil ederlerdi. En aşağı sınıf paryalardı. Kanunların tatbikçisi, aynı zamanda ulûhiyeti de kabul edilen, hükümdardı.
Çibçalar arasındaki bir rivayete göre, insanlar her şeyin anası Baçve (Bachue)'nin kutsal Iguagua gölünde görünen, bir erkek çocuktan hâmile kalmasıyla meydana gelmişlerdi. Sonra Baçve insanlığın atası olan o kişiyi, yılan suretine sokarak, göle salıvermişti. Diğer bir rivayete göre de, ilk ata Kaziken, erkekleri san topraktan, kadınları da içi boş bitki saplarından yaratmış ve kendisi de, güneş ve ay olarak, göğe çıkmıştı. İnsanlara medeniyeti öğreten de, yine Baçve idi. Gizli bir şekilde ortadan kaybolmuştu.

5- Güney Amerika Piramitleri

Eski Amerika yerlileri tarafından yapılmışlardı. "Teotihucan" adı verilen medeniyete âit (m.ö. 200. m.s. 700) büyük kalıntılardı. Kat kat beş taraçadan oluşuyordu. 60 metreyi aşanı en yüksek olanıdır. Daha küçükleri de vardır. Maya yurdunda (Chiapas Eyaleti) diğer piramitlerde olmayan ve bir ölü odası, taş bir lahiti bulunan, duvarları kabartmalarla süslü, "Kitabeler Mabedi" adında bir piramit daha vardır. Meksika piramitlerinin tepesinde bir tapınak kaidesi ve tabanı bulunur. El-Castillo piramidi ise dokuz katlı ve muhteşem görünümdedir.

6- Eski Amerika Dindarlığının Güncel Tezahürleri

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Eski Amerika yerlilerinin katliamlardan kurtulabilenler sömürgeciler tarafından tarıma yaramayan çöl ve dağlara doğru sürüldüler. Geçim kaynakları ellerinden alınan halkın bir kısmı açlık ve hastalıkla kırıldı. Ortak kültürlerinden günümüze ulaşanlar: Turistler için gösterilen kült dansları ve dans esnasında giyilen elbise modelleri, üzerlerindeki işlentilerdir. Sürüldükleri Missisippi ve Misouri nehirlerinin gerilerinde, Teksas ve Yeni Meksika çöllerinde, Kanada sınırlarında varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Genelde Hıristiyanlaştırılmış olmakla birlikte, ortalarında aralanndan "Ruhlar Dansı" ismiyle bir hareket ortaya çıkmış Çenmüzde "Peyote Kültü" ismiyle devam etmektedir.
Peyote, Kızıl Derililerin değişen hayat şartlarında gelişmiş dini şuurun üdür Ruhlar Dansında, mehdi-mesih beklentileri ve ümitleri vardır. Buna bir lütufla dolu olarak gelecek bir liderin, kendilerine cennet hayatını atacağına inanırlar. Bu lider ve yöneticiyi Tanrı'nın bir an önce göndermesi için Kült dansları yaparak, ata ruhlarıyla ve Tanrısal alemle ilişki kurmaya çalışırlar. Zaman aralarında Gökle ve Ata Ruhlarıyla ilişki kurduğuna inandıkları liderler de Bunlar genelde, eğitimli, istiğrak durumuna çabuk geçebilen yetenekli kişilerdir. Rüya ve istiğrak yollarıyla ruhsal gök seyahati yapan bu kişilerin bazıları dağlarda inziva hayatı yaşarlar. Bu mehdi rolündeki kutsal kişilerin güç gösterilerinde eski kült tababeti ve şifa dağıtma eylemleri büyük rol oynar. Bazen yaptıkları efsunlarla savaşçılarına Beyazların kurşunlarının da değmeyeceğini söylemişlerdir. [192][192] Ayrıca savaşlarda şehit düşenlerin, Müstakbel Mehdilerin gizemli güçleriyle tekrar hayata döneceğine, kabilelerine geri geleceğine inanırlar.
Peyote Kültü aktif mehdi-mesih hareketlerinin Beyazlarca bastın İmasından sonra başlamıştır. Peyote havuç, turp vs. gibi depo köklü bir kaktüs bitkisidir. Uyuşturucu özelliği vardır. Bundan yiyen insanlar istiğrak ve vecd haline girip olağanüstü sesler duyar, suretler görürler. Bu onlar için kutsal bir bitkidir. Peyote Kült mensupları kiliselerine önceleri "Church ofthe First Born" adını vermişleri. Bugün ise, "Native American Church" adını kullanırlar. Peyote bitkisi uluhiyetle insanları birleştiren bir vasıta olmuştur. Hatta Kitabı Mukaddesin günahkar Eski Dünya mensupları için olduğunu, kendilerinin ise, Tanrısal vahye peyote vasıtasıyla doğrudan doğruya ulaştıklarını, Kitabı Mukaddesin kendileri için olmadığını söylerler. Kilise ayinleri Peyote merasimleriyle birleşmiştir. Eski Hıristiyanlık öncesi inanç ve geleneklerle Hıristiyanlığın sentezinden ortaya çıkmış yeni bir dini cereyan görünümündedir. [193][193]

GELENEKSEL TÜRK DİNİ

Literatür.

1- Ünver Günay-Harun Güngör, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul Ocak Yayınları, 1997, 406.
2- Hikmet Tanyu, Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul 1978.
3- Abdülkadir İnan, Şamanizim, Ankara 1954.
4- Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976.
5- İbrahim Kafesoğlu, Eski Türk Dini, Ankara 1980.
6- S. Buluç, Şamanizm, İslam Ansiklopedisi (maddesi). W.Radlof, Sibiryadan, c.I kitap 2, İstanbul 1956.
7- Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihi, Ankara 1962.
8- Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Ankara 1971.
9- Hans Findeisen, Schamanentum, Stuttgart 1957.
10- Mircea Eliade, Schamanismus, Stuttgart.

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden önce Budizm, Hinduizm, Maniheizm, Mecusilik, Musevilik ve Hıristiyanlık gibi dinlere de girdiklerini görürüz. Ancak bunlar topluca değil, bazı boyların geleneksel inançları dışındadaki bu dinlerden bazısını benimsemesi şeklinde olmuştur. Toplu haldeki benimseme sadece İslam'a girişte görülür. Saydığımız dinler dışında halkın tarih öncesi devirlerden beri inandığı, geleneksel halk dini diyebileceğimiz, Eski Türk Dinidir, Bu konuda yeterli araştırma ve bilginin varlığından söz etmek güçtür. Mevcut bilgiler ışığında konu yorumlanmaya çalışılır. Konu hakkında bugüne kadar yapılan

[192][192] Ernst Benz, Neue Religionen, Stutgart 1971, s.68-72.
[193][193] Benz, s.71-81.

çalışmaların başında Ü. Günay ve H.Güngör'ün hazırladıkları "Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi" gelmektedir.
m.ö. 2. yüzyılda, Hunlar ve diğer Türk kavimlerinde, geleneksel olarak yaygın bir Gök Tanrı inancının varlığı görülür. Tevrat kökenli teoriler, Türklerin soy tarihini Hz. Nuh'un oğullarından Yafes'e (y. m.ö.2500) dayandırırlarsa da arkeolojik belgeler daha öncelere gitmekte, tarilfin karanlıklarında kökler kaybolmaktadır. Oğuz Han'ın putlara ibâdetin baş düşmanı olduğu, putperestliği savunan babasını bertaraf ederek, yönetimi ele aldığı rivayetleri de kökte monoteizme ulaşma arzuîarının parıltılarıdır. Soyut bir kavramın yazısız devirde belgelerine ulaşmak kolay değildir.
Günümüzde ulaşılan etnolojik bilgiler ve tarihi belgelerle kesin sonuçlara ulaşmak mümkün görünmüyor. Arkeolojik ve etnolojik belgeler genelde politeizme götürürken, Orhun Abideleri gibi geç devir yazılı kaynaklarda monoteist izlere de rastlanmaktadır. Türklerin geleneksel dini tarihinde aydın zümrenin inançları ile halk tabakalarının inançlarını birbirinden ayırarak iki ayrı sonuca varmak mümkündür. Ancak, bugüne kadar yapılan araştırmaların çoğunluğu, Türk halk inançları ile ilgili folklorik araştırmalardır. Aydın tabakanın inançları ile ilgili araştırmalar, hemen hemen yok gibidir. Tabii, bunun gerçek sebebi, malzeme ve kaynak kısırlığı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.
Bizim de aşağıda verebileceğimiz bilgiler, genelde Türklerin geleneksel halk inançlarıyla ilgilidir. Ancak, tarih boyunca çeşitli Türk boylarının, Budizm'i, Hinduizm'i, Mecusîliği, Maniheizm'i, Hıristiyanlığı, Yahudiliği ve sonunda İslam dinini kabul etmeleri sebebiyle, muayyen bir dinden bahsetmek de doğru değildir. Günümüz Türk halk inançlarında bu dinlerin etkilerini ve izlerini bulmak da mümkündür. Burada sınırlı sayfalar arasında "Geleneksel Türk Dini'" üzerinde ana hatlarıyla duracağız, ilgi kurdukları evrensel dinlerle ilişkileriden kısaca bahsedeceğiz.
m.ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Heredot'un, İskitlerin ölü gömme âdetleri hakkında vermiş olduğu bilgileri, son zamanlarda Orta Asya ve Altay Dağlarında yapılan kazılar da onaylıyor. Bu arkeolojik keşiflerde ortaya çıkarılan mezarların ve içindeki eşyaların tarihi, m.ö. 3000 yıllarına kadar inmektedir. M.s. 4. yüzyıldan kalma, Çin kaynakları ve 18. yüzyılda Orta ve Kuzey Asya'yı dolaşan Radlof un görüp anlattıkları da, hemen hemen tarihî ve arkeolojik bilgilere paralellik göstermektedir.

1- Geleneksel Türk İnanç Ve İbâdetlerinin İsmi

Türklerin geleneksel inanç ve ibâdetlerinden bahsedilirken, Batılı Etnologların etksinde "Şamanizm" deniliyordu. Literatürde "Şaman", "İlkel büyücü" mânasına geliyor. Kelimenin aslı Tunguzca'dır. Yakutça karşılığı "Oyun" veya "Udayan"dır. Altay Türklerinde "Kâm" veya "Gam"dır. Ayin ve ibâdetlerle ilgili işleri yöneten kimseye verilen, "Şaman" isminden türetilen "Şamanizm" deyimi gerçekte Geleneksel Türk Dininin gerçek ifâdesi değildir. Hatta, Çarlık Rusya'sı zamanında, Türk boylarından bir gurup Rus Çarına giderek, dinlerinin Samanlık olmadığını, bu tâbirin kendileri için kullanılmamasını İstemişlerdi. Fakat Batılı Misyoner ve Etnologlar, bu yanlış ve İstenmeyen deyim üzerinde özellikle durarak, dünya literatürüne genel bir ıstılah olarak "Şamanizm" kelimesini yerleştirmişlerdir.
Kitabımızın birinci baskısında "Eski Türk Dini" deyimini kullanmıştım, Ü. Günay ve H. Güngör beylerin yeni çalışmalarında "Geleneksel Türk Dini" deyimini kullanmaları beni tekrar düşünmeye şevketti. Tarih boyunca içinde evrensel dinlerin de bulunduğu çeşitli dinleri benimsemiş olmaları ve onlardan daha rahat ayrılabilmesi için Günay ve Güngör'ün tekliflerini daha yerinde buldum ve onlara uydum.

2- Tanrı Tasavvurları

Eski Türklerde ulûhiyet inancı henoteizm'di. Yâni kâinatı ve her şeyi yaratan, ulu bir tanrının varlığına inanılmakla beraber, kendisine kadın ve çocuklar da isnat ediliyordu. Diğer bir ifade ile, pek çok Tanrısal varlıklar kabul edilmekle beraber, bunlar arasında kudret sahibi bir baş tanrıya inanılmaktaydı. Türklerde "Tarın" kelimesi, eskiden hem "Gök" hem de "İlâh" anlamına kullanılıyordu. Büyük bir ihtimalle: komşuları Çinlilerde görüldüğü üzere, bir zamanlar "Gök Tanrı'ya" da tapmış olmalıdırlar. Gök Tanrı'nın göğün en üst katında, karısıyla birlikte oturduğuna inanıyorlardı. Sonraları, Tengiri kelimesi ile ifâde edilen, gök

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ve ilâh mefhumlarının bir birine karışmaması için, ulûhiyet başka isimlerle adlandırılmış olmalıdır. Nitekim, Altay Türkleri bu ulu varlığa Ülgen, Ülgön (ulu) veya Bay Ülgen (zengin ulu) adını vermişlerdir. Tatarlar "Kuday", Yakutlar "Tanara", Çuvaşlar "Tura" veya "Tora" adını kullanırlardı. Bunlara ilaveten Türk kavimlerin Idİ, Ugan, Çalab, Bayat vs. gibi terimlerini de zikretmek mümkündür. [194][194]
Genelde, Tanrı göğün en üst katında karısı Umayla beraber oturan, insan şeklinde bir varlık olarak tasavvur edilirdi. Abakan Türkleri, Gök Tanrının çadırından bile bahsederlerdi. Altay Türkleri'ne göre, Bay Ülgen altın kaplı bir sarayda, altın bir taht üzerinde otururdu. İnsanları, ovaları, ormanları, ateşi, güneşi, ay ve yıldızları, gök kubbeyi yaratan, idare eden, kaderi belirleyen, dâima Bay Ulgen'di. İnsan oğluna yine çocuk veren o idi. Her şeye gücü yetmekle birlikte, yalnız iyilikten hoşlanırdı.
Orhun Kitabelerinde de Türk hakan ve beyleri, dâima kendilerini ve milletlerini koruyan Gök Tanrı'ya şükrederlerdi. Başardıkları işlerden bahsederken, "Tanrının inayetiyle" demeyi, ihmal etmezlerdi. Yine; tanrı adını, tek başına, diğer tanrı ve ruhlarla karıştırmadan zikrederlerdi. Bu da bize, onlarda hâkim, Ulu Tanrı inancının ne derece gelişmiş olduğunu göstermektedir.
Altay Türklerine göre, Ulu Tanrı Ülgen'in yedi veya dokuz oğlu, dokuz kızı ve bir çok yardımcı ruhları vardı. Ülgen'in Oğulları: Karşıt, Pûra-Kan, Yayık-Kan, Burça-Kan, Karakuş, Paktı-Kan, Er-Kan idiler. Her boy, bunlardan birini kendi boyunun koruyucu ruhu sayardı. Ülgen'in kızlarına toplu olarak Ak Kızlar yâni, "İffetli Kızlar" denirdi. İyi ruhlar zümresine giren bu kızlar, âyin esnasında kamlara ilham ve heyecan verirlerdi. Onları temsil eden, oyuncak biçimindeki bebekler, kâmın cübbesinde asılı dururdu. Ülgen'in yardımcı ruhları ise, elçilik vazifesini görürler ve dünyaya en yakın semada otururdu. Bunlardan; Yayık, Suyla, Karlık ve Utkuçu isimli tanrılar panteonun ileri gelen ruhlarmdandı. Lebed Türklerine göre, Bay Ülgen'in dört oğlu vardı: Pırçak-Kan, Töz-Kan, Kara-Kan ve Suylap'tı. Sonuncunun oğlu, Sarı-Kan'di. Pirçak-Kan'm oğlu Kırgız-Kan'dı. Kargaşan Irmağı kenarında yaşayan Lebed Türklerİ'nİn koruyucu ruhu sayılır. Kara-Kan'dan başka, bütün diğer tanrılar insanlara iyilik ederdi. Kara-Kan ise, tanrılar âleminden ayrılarak yeraltına, karanlık âleme çekilmişti. Ölülerin hâkimi olan Erlik, Kara-Kan'ın oğluydu. Erlik'in de, Ulap ve Kölök admda iki oğlu vardı. Bütün bu Tanrısal varlıklar, yerin altında karanlık bir dünyada yaşarlardı. Bunların hepsine birden Aza denirdi. Azaların emrinde şeytanlar vardı ve bunlar vasıtasıyla insanlara eziyet ederler, kurban isterlerdi.

3- Tabiat Kuvvetleri Ve Manevi Güçler

Eski Türkler gök, yer ve yeraltı âlemlerinin bazı ruh topluluklarıyla, manevi güçlerle dolu olduğuna, her bîr yerin manevî sahipleri bulunduğuna inanırlardı. Gök Tanrı insanlarla ruhlardan oluşan elçiler vasıtasıyla konuşurdu. Şaman'a gök seyahatmda ruhlar refakat ederlerdi. Ayrıca, tabiattaki her bir varlığın sahibi bir ruh vardı. Hiyerarşik olarak vazife yaparlardı. Bütün nehirlerin, denizlerin, göllerin, dağların, tepelerin içinde veya üzerinde yaşayanların koruyucu ruhları vardı.
Güneş, ay, yıldız, gök gürültüsü, şimşek gibi tabiat kuvvetleri semavi ruhlar şeklinde tasavvur edilmekteydi. Hunlarm güneşi ve ayı ululadıkları Çin kaynaklarında zikredilir. Yine modern etnolojinin verdiği bilgilere göre Yakutlarda bu kült devam etmektedir. Güneş ve ay iki kardeş telakki edilir ve onlara Tanrısal güçler izafe edilirdi. Bazı kahramanların güneşin ve ayın lutruyla türediğine inanılıyordu. Aynı şekilde yıldızlar ve gezegenler de kutsallaştınlırdı. En önemlisi Venüs vani sabah yıldızı idi. [195][195]

3. 1- Dağ Ruhu Ve Kültü

Türklerde dağ kültü, Gök Tanrı kültüyle ilgilidir. Hunların eski vatanı olan, Yen-si-yan ve Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-Yoan dağı, Hunlarm her yıl üzerinde Gök Tanrıya kurban kestikleri dağdı. Hun hakanları, Çin ile yaptıkları antlaşmaları Hun Dağı denilen, bir dağın tepesinde kurban keserek ettikleri yeminlerle onaylarlardı. Türkler, dağları tanrı makamı

[194][194] Ünver Günay-Harun Güngör, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul l997, s. 35.
[195][195] Günay-Güngör, 45.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olarak görürlerdi. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın görünmesi, bu inancın yerleşmesine sebep olmuş olmalıdır. Bu sebeple, Orta Asya dağlarının çoğu, Türkçe veya Moğolca mübarek, kutsal, büyük ata, büyük hakan anlamlarına gelen, sıfat isimlerle anılırlardı: Han Tanrı, Buztağ Ata Kayrakan vs. gibi.
Her kabilenin kendisine mahsus kutsal bir dağı olduğu gibi, kabilelerden kurulan büyük birliklerin de müşterek kutsal dağları vardı. VII. yüzyılda bütün Türk kabileleri ve Gök Türk imparatorluğuna katılmış yabancı boylar için, Ötüken dağının ve ormanlarının kültleri olduğunu, Gök Türk ve Uygur kitabelerinden anlıyoruz. Bu kutsal mahallerde, Gök Tanrı'ya, Yersu'ya (yerin ve suların tanrısına) ve ecdat ruhlarına tazim edilirdi. Orhun Irmağı kaynaklarında ve çevrelerinde bulunan dağların da, Hunlar zamanından beri, çeşitli Türk kavimlerince kutsal sayıldığı, kült yerleri olarak kullanıldığı bilinmektedir.
Günümüz Altay boylarının da kutsal dağları vardır. İlâhîlerinde ortak olarak zikrettikleri Altay sıra dağlarıdır. Türkler için dağlar, göller, ırmaklar hep ruhlarla dolu, canlı varlıklardır. Kendilerinden bahsedildiğinde dağlardan mı, sulardan mı, yoksa coğrafî İsim taşıyan insan oğlundan mı, bahsedildiğini anlamak güçtür. Bütün bu nesneler, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi olan varlıklardır. Ruh bizzat dağ, dağ bizzat ruhtur.

3. 2- Ateş Ruhu Ve Kültü

Türkler eskiden beri ateşe saygı göstermişler ve ateşte kutsal bir ruhun olduğuna inanmışlardır. Altaylılar bu ruha "Ot ezi" (ateş sahibi); Yakutlar aynı mânâda "Ot iççite" derlerdi. Ateşin gökten geldiği, Türk boylan arasında yaygın bir inançtı. Onda temizleyici bir kuvvet gördükleri, tarihen sabittir. Ateşin, insanı kötülüklerden, kötü ruhlardan, hastalıklardan koruyan bir özelliği olduğu inancı, çeşitli vesilelerle yapılan merasimlerden anlaşılmaktadır. Ateşi, gelecekten haber veren bir vasıta olarak da kullanırlardı. Onu, canlı bir varlık olarak tasavvur ederler ve ona karşı saygıda kusur etmemeğe çalışırlardı. Altay ve Sibirya Türklerinde ateşe kurban sunulması, yeni evlilerin ateşe merasimle yağ dökmeleri, yiyecek ve içecekten ateş ruhuna da bir pay ayırmaları âdetti.
Ateşin, gökten ülgen tarafından gönderildiğine inanılırdı. Ateşe karşı, kötü söz söylenmezdi. Küfür etmek, ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak kesinlikle yasaktı, Ateşe bakıp, kehanette bulunmak eski bir gelenekti. Senenin belirli günlerinde büyük bir ateş yakılır, kurban sunulur, dualer okunur, daha sonra da bu ateşin alevlerine bakılırdı. Alevler yeşilimsi olursa, yağmur ve berekete, iyi mahsul alınacağına; kırmızı renkte olursa, salgın hastalıklara; siyah olursa hükümdarın ölümüne işaret sayılırdı.
Karagas'lara göre, ateş ıslık çalarsa uzaktan bir yolcu geleceğine işaretti. Ancak ateş gece ıslık çalarsa iyi değildi, şeytanın yakına geldiğinin işaretiydi. O zaman şeytanın uzaklaşması için, kutsal sayılan ardıç otundan bir parça ateşe atılırdı.
Yakutlar ocakta külün kıpırdadığını görürlerse, uog kuta oynyûr (çocuk ruhu oynuyor) derler, ateşin ailede bir çocuk olacağını haber verdiğine inanırlardı. Bir şey düşünürken ateş ıslık çalarsa, o şeyin olmayacağına hükmederlerdi.
Ateşin temizleyici gücünden yararlanmak, kötü ruhları kovmak için, VI. yüzyıl Batı Göktürkleri, ülkelerine gelen yabancı elçileri ateş arasından geçirirler, elçilerin beraberinde getirmeleri muhtemel kötü ruhları engellemek, büyülerini bozmak isterlerdi.

3. 3- Atalar Kültü

Ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma adeti, geleneksel Türk inancının önemli yanlarından birini oluşturur. Hunlar her yıl mayıs ayının ortalarında atalarına kurban sunarlardı. Göktürkler ve Uygurlar da Hunlar gibi, kutsal dağlar üzerinde toplanarak Tanrıya ve atalara kurban sunarlardı. Hatta ölülerini kıymetli eşyaları ile birlikte gömerlerdi. Altaylılardaki "Töz" ismi verilen suretlerin atalar kültüyle ilgili olduğu da bilinmektedir. Hatta hayvan kültlerinin varlığına da şahit oluyoruz. Bunlar şahin, kartal, tavşancıl, sungur, çakır gibi kuşlardır. Göktürklerde kurttur. Göktürk ve Uygur hükümdarlarının bayraklarında "Kurt başı" bulunurdu. Bunun yerini Kırgızlarda "İnek", Altay ve Sibirya mitolojilerinde kartal almıştı. [196][196]

[196][196] Günay-Güngör, 52-54.

3. 4- Yeraltı Ruhları

Yeraltı âlemi, genellikle korkunç ve kötü ruhların yaşadığı yerdir. Altaylılar, bunlara "Kara töz, habis ruh, kara neme" gibi isimler verirler. Yeraltında yaşadığına inanılan, korkunç şekillerde tasavvur edilen, ayna, ada, yör vs., gibi ruhlar da vardır. Kötü ruhların başında, Yeraltı Dünyasının hakimi sayılan, Erlik Kan gelir. İrle Kan veya İl Kan, Erlen Kan da, Erlik Kan'm diğer isimlerinden başkası değildir. Altaylılara göre, Erlik Kan, yeraltınm en alt katında, kara çamurdan veya kara demirden yapılmış bir sarayda, kara taht üzerinde, saltanat sürer. Yeraltında, kıyılarında korkunç canavarların yaşadığı bir ırmak da bulunur. Büyük felâketleri, salgın hastalıkları gönderen, yine Erlik Kan'dır. Bunlarla o, kendisine kurban gönderilmesi için şantajlara girişir. Şaman dualarında Erlik Kan, Kayra-Kan (Kesici Han) olarak da anılır. Çünkü Altaylılar iplik gibi tasavvur edilen ruhu onun kestiğine inanırlar. İnsanların canını alan Erlik, onları yeraltına götürür, orada sorguya çektikten sonra, köle olarak kullanır. Erlik'i temsil eden put veya tasvirler yapılmaz.
Erlik'in, yedi veya dokuz oğlundan bahsedilir. Bunlar: taş bilekli Bay Bahadır, Kanış; bakır bilekli Kerey Kan, Uçar Kan, Yabaş Kan, Kömür Kan, Şedey Kan'dır. Yeraltı ve yerüstündeki bütün kötü ruhları, onlar idare ederler. Şaman yeraltına inerken ona yol gösterirler. Babaları ile şaman arasında aracılık yaparlar. Bazen, koruyucu ruh olarak da tazim edildikleri görülür. Altay boyları, Erlik ile oğullarına zayıf, hatta hasta hayvanları kurban ederler. Eksериya; bunlar adına, kara boğa veya inek keserler, hiç bir zaman at kurban etmezler.
Erlik'in, sekiz veya dokuz kızı vardır. Bunların belirli vazifeleri yoktur. Oyun oynar, dans ederler, yeraltına kurban götüren şamanı kandırıp, babalarına götürülen, kurbanı elinden almağa çalışırlar. Dualarda; kara yüzlü, kara saçlı ve şehvetperest varlıklar olarak tasvir edilirler.
Yeraltında ölü ruhlarının bulunduğuna da inanılır. Lebed'ler, aza dedikleri, kötü ruhun baskısı altında bulunan kimseyi kurtarmak için, kara renkli bir hayvan kurban ederler. Teleütler, ölünün ruhunun, kırkı çıkıncaya kadar mezarlıkta yaşadığına, ara sıra evine gelmek istediğine inanırlar ve bunlara "Üzüt" derler. Gerek aza, gerek üzüt' ün kasırgada dolaştığına inanılır. Erlik Kan emrindeki bu ölü ruhları, yaşayanların ruhlarını kapmak isterler, hastalık saçarlar.

3. 5- Çocuk Ruhları

Altay Türklerine göre, insan ruhu (kut) doğmadan önce ölçte bulunur. Teleütler, çocuğa ruh veren Enem Yayuçı'nın göğün dördüncü katında yaşadığını söylerler. Denildiğine göre, çocuğun ruhu kırmızı bir kurt şeklinde anne vücuduna girer. Çocuğun ne kadar yaşayacağım, Doğum ilahesi tayin eder. Onlara göre, üçüncü kat gökte oturan ve hayvan yavrularına can veren, Ermen Kan adında başka bir ilahe daha vardır. Altaylılara göre, Ülgen, çocuğun doğması için, oğlu Yayık'a emir verir. Yayık da, göğün beşinci katında bulunan ve dişi olarak tasavvur edilen, gökteki "Süt ak kol" (süt akı göl)den ruhu alarak ana rahmine kor ve hayatı boyunca ona yardımcı olur. Yakutlara göre, çocuğun ruhu bir kuş şeklinde gökten inerek, anne karnına girer.

4- İbadetleri

Tarihî kaynaklar her yıl düzenli olarak yapılan resmi dini törenlerden söz ederler. Hunlar yılın beşinci ayında Gök Tanrıya ve Yer-Su'larına kurban sunarlardı. Yine her yıl başında Türk boylarının beyleri hükümdarın karargahındaki tapınakda toplanarak Tanrı'ya ibadet ederlerdi. İbadetin merkezini kurban merasimi teşkil ederdi. En makbul kurban at kurbanı idi. Sığır ve davar İkinci derecede gelir. Doğan güneş ve geceleyin ay ululanırdı. Kansız takdimelerde (saçılarda) şarap, pirinç, buğday, darı, süt gibi gıda maddeleri sunulurdu. [197][197]

[197][197] Glinay-Güngör, 62-64.

5- Ruhban Sınıfı

Eski Türklerde, dinî âyin ve kurban merasimlerini yöneten, ruhlarla insanlar arasında aracılık yapan, kişiler vardır. Bir çeşit din görevlisi özelliğindeki bu kişilere, "Kâm" denir. Tunguzlar, bunlara "Şaman" derler. Kâmlar, çeşitli ruhlarla ilişki kurmasını bilen kişilerdir. Normal insanlar, ruhların hangi tabiatta, hangi huyda olduklarını, nelerden hoşlandıklarını bilemezler. Onların, hangi cins kurbanlardan memnun kalacaklarını tayin edemezler. Ancak, kâm veya şamanlar ata ruhlarından aldıkları kuvvet ve ilham ile bütün bunları bilirler. Bir yandan iyi ruhların insanlar için faydalı, hayırlı tesirlerini devam ettirmelerini sağlamağa, diğer yandan da çeşitli çarelere baş vurarak, kötü ruhların zararlı faaliyetlerini önlemeğe çalışırlar. Kâm, bu maksatla düzenlediği âyinlerde, ruhlar ile temasa geçip onları hoşnut ederek, istenilen neticeyi almaya gayret eder.
Kâmların istikbalden haber verdiklerine de inanılır. Mervizî, Kırgızlardan bahsederken şöyle diyor:
"Her sene belli bir günde bir adam getirilip başına şarkıcılar, çalgıcılar ve bunlara benzer insanlar toplanır. Bunlar eğlenmeğe başlarlar. Meclis hoş bir hal alınca bahsedilen adam bayılır. Sar 'a tutmuş bir kimse gibi yere düşer. Bu halde iken yeni senede olacak olaylar sorulur. O da senenin bolluk mu, yoksa kıtlık mı, yağmurlu mu, yoksa kuraklık mı, hulâsa yeni senede neler olacaksa haber verir. Onlar bu kimsenin söylediklerinin doğru olduğuna inanırlar" [198][198]
Altay kabilelerine göre kâmlık ailede irsen intikal eden ve bilhassa çocukluk çağında sar'a nöbetleri ile gelen bir hastalık sayılır. Belirli bir eğitim görmekle herkes kâm olamaz. Kamlık fıtrî ve adeta kaçınılmaz bir kader meselesidir. Sayısız örnekler kamlık kabiliyetinin patolojik olduğunu gösterir. Radlofa göre kâmlık nöbetleri beklenmedik bir zamanda gelir. Aday Önce kendinde büyük bir yorgunluk hisseder, vücudu kasılıp titrer ve bu hali esnemeler takip eder. Göğsü daralır, bir takım acayip sesler çıkararak ağlar, gözleri döner. Bir müddet sonra sıçrayıp ayağa kalkar, deli gibi dönmeğe başlar ve nihayet ağzından köpükler saçarak yere yıkılır, vücudu duygusuzlasın Bu ızdıraph haller bir müddet devam eder. Nihayet günün birinde davulunu alıp çalmağa başlar, sakinleşir, kendine gelir. Kâm olmaktan kaçınan kimsenin delireceğine veya genç yaşta öleceğine inanılır.
Kâmlar, genellikle zeki, hayâl perest ve şâir ruhlu insanlardır. Ayin esnasında büyük bir vecd içinde kendisinden geçip göklere çıktığını veya yeraltı âlemlerine indiğini ve buralarda gördüğü garip varlıkları, olayları ayrıntılarıyla anlatır. Ancak, ayıldıktan sonra hiç bir şey hatırlamaz. Kamların, ak veya kara kamlar olarak, ikiye ayrıldıklarından bahsedilir. Birinciler, yalnız göğe ve başta aydınlık âleminin hâkimi olan Ülgen ile ilgili, iyi ruhlarla teması sağlar. İkinciler ise, yalnız yeraltının korkunç ruhunu temsil eden Erlik ve ona bağlı ruhlarla ilgili âyinleri düzenler. Bu iki çeşit kâm veya şaman, kıyafet, bakımından da birbirlerinden ayrılırlar. Ak kâmlar, kara kâmlara göre, daha sade ve gösterişsiz giyinirler. Kadınlar ise, yalnız kara şaman olabilirler.

6- Ölüm Ve Ölü İle İlgili İnanışlar

Eski Türkler, hastalık gibi, ölümü de kötü ruhların bir eseri sayarlardı. Altay Türklerine göre, yeraltı dünyasının hâkimi olan Erlik, yeryüzüne gönderdiği Aldaçı'lar vasıtasıyla, insanların ruhunu yakalatarak hayatlarına son verdirirdi. Yakutlar da, ölümü insan ruhunu kötü ruhların kapması ile açıklarlar. Tasavvurlarına göre, ölümü meydana getiren ruhlar, ya ailenin ölmüş fertlerine veya yabancı Ölülere ait ruhlardır. Ölüm halinde, ruhun bir kuş şeklinde uçup gittiği de tasavvurlar arasındadır. Bunun yansımalarını Orhun Kitabeleri'nde de görürüz. Ölülerin etrafında cereyan eden her şeyi duyduklarına ve gördüklerine de inanılır.
Altay Türklerine göre, zaman geçtikçe insan oğulları azalacak, günah işlemekten çekinmeyecekler. İyi tanrı Ülgen, bu günahkâr topluluktan uzaklaşacak. Tanrı Erlik yeryüzüne çıkacak, kötülükleri teşvik edecek. Bundan rahatsız olan tanrı Ülgen yeryüzündeki insanları kendi taraflarına kazanabilmek için, kötü karekterli oğlu Erlik ile savaşacaktır. Sonunda Ülgen galip gelecek ve yeryüzüne tek başına hükümran olacaktır.

[198][198] Ramazan Şeşen, İbn Fadlan Seyahatnamesi, İstanbul 1975, s. 99.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Daha sonra da, bütün ölüleri dirilterek haşir gününü başlatacaktır.

6. 1- Yas Tutma

Eski Türk dininde, ölen için duyulan acı, çeşitli şekillerde ve bazı merasimlerle ifâde edilir. Hunlar, adetleri üzerine saçlarını keserlerdi. Kahramanlar için göz yaşı dökmez, yüzlerini yaralayarak kan akıtırlardı. Çin kaynaklarına göre, Türk'lerde aile fertleri, Ölünün bulunduğu çadırın kapısı önünde ağlayıp feryat ederken, yüzlerini bıçakla yaralayıp kanlı göz yaşları dökerlerdi. Orhun Kitabelerinde, Bumin Kağan ile kardeşi Kül Tikin'in ölümü münasebetiyle, komşu kabilelerden gelenler arasında yasçı kimselerin bulunduğundan bahsedilir. Yas merasiminde bulunan kimselerin, matem alâmeti olmak üzere, kulak ve saçlarını kesmeleri âdetti. Kirgızlarda ölünün gömüldüğü gün, dul kalan zevcesi İle kızları saçlarını keserlerdi. Hunların, kesilen saçları diğer kıymetli eşyalarla birlikte, mezar içine koydukları kazılardan anlaşılmaktadır. Nitekim, Urga civarında Noyin-Ula'da bulunan bir Hun mezarında, ipek örtüye sarılı 17 saç Örgüsü bulunmuştur. Kırgızlar, matem işareti olarak, ölenin atının kuyruğu ve yelesini keserlerdi.

6. 2- Ölü Gömme Adetleri

Çin kaynaklarına göre, milâdi 1. asırda Moğolistan'ın kuzeyinde oturan Hunlar, kabile reislerini sırmalı elbiseler içinde gömerlerdi. Yine Çin kaynakları, miladi 5-8. asra kadar Gobi Çölünün kuzeyinde, Kara İtiş havalesinde yaşayan Türklerin ölüyü atı ve eşyaları ile birlikte yaktıklarını kaydederler. Yine aynı kaynaklardan öğrenildiğine göre, Yenisey'in yukarı taraflarında yaşayan Dubo'lar, ölüyü bir tabuta yerleştirdikten sonra, dağların tepesine veya ağaçların üstüne koyarlardı. Göktürklerde, ölen hakan veya beyin mezarına, hayatta iken öldürdüğü düşman sayısınca taş heykeller dikmek âdetti. Bunlara balbal denirdi. Bundan maksat, balbalın temsil ettiği kişinin, ölüler dünyasında, ölene hizmet etmesini sağlamaktı. İbn Fadlan'ın anlattığına göre, Hazarlar ile Oğuzlarda ölüyü nehir yatağına gömmek adetti. Bunun için, yönü değiştirilen ırmak yatağında, dayanıklı malzemelerle bir mezar hazırlanır ve ölü buraya gömüldükten sonra, sular eski yatağına çevrilirdi.
Mervizî, Kırgızların ölülerini yaktıklarını haber veriyor: "Onlar ateşin ölüleri temizlediğini ve günahlardan arıttığını sanırlar. Bu yakma âdeti, onlar arasında eskiden vardı. Fakat, Müslümanlarla komşu olduktan sonra, ölülerini gömmeğe başladılar", diyor. 8. yüzyılda Orta Asya'yı dolaşan Plano Carpini'nin verdiği bilgilere göre, Türklerde bir bey ölünce gizlice gömülürdü. Ölünün önüne et, süt vs. gibi yiyeceklerle donatılmış bir masa konur, ayrıca ölünün atı da bütün takımıyla beraber mezara gömülürdü. Yine mezarın başında bir at kesilip yenildikten sonra, ölenin arabası ve evi tahrip edilirdi. Mezarın basma sırığa geçirilmiş bir at dikmek âdetti. Bütün bu merasimlerin gayesi, öleni gittiği yeni âlemde kullanacağı canlı, cansız çeşitli eşyalarla donatmak ve yeni hayatını kolaylaştırmaktı.
1924-25 yıllarında, Rus arkeologlar tarafından Selanga nehri havzasında, Noyan-Ula dağlarındaki kurganlarda yapılan kazılarda, Hun prenslerine âit mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Hun prensleri, genellikle yüksek dağlara gömülmekte idi. mezarlarının içine dolan kar suları çabucak donar ve asırlarca erimeden kalırdı. Bu sebeple, ölüyle birlikte gömülen kumaşlar, ağaç eserler ve hatta cesetler, konserve olmuş şekilde, çürümeden, zamanımıza kadar gelebilmişlerdi. Mezarların dış kısmı, piramit şeklinde taş ve toprakla yükseltiliyordu. Mezarın iç kısmı, genellikle iki kısımdan meydana gelirdi. Mezar çukurları yavaş yavaş derinleşir ve bir dehlize girilirdi. Bu dehlizden, tabutun konduğu bölüme geliniyordu. Tabut, bu iç hücrede açılan bir kuyuya gömülüyordu. Bu hücre, muntazam kesilmiş kalas ve kütüklerle kapatılıyordu. Bazı tabutların kapaklarında ipek kumaş kalıntılarına rastlanmıştır. Bundan, tabutların ipek kumaşlarla kaplandığı anlaşılmaktadır. Mezar koridorlarında, matem alâmeti olarak, yağlı kumaşlara da rastlanmıştır. Yine, mezarlarda at takımları, ipekli elbiseler, ev eşyaları bulunmuş ve hatta bir vazoda çay kalıntıları görülmüştür. Bu mezarlarda atlar, insanlara mahsus odaların dışına gömülüyorlardı. Pazarcık kurganlarında, bol miktarda donmuş at cesetlerine rastlanmıştır.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

7- Diğer Dinlerle İlişkileri

Türklerin diğer dinlerle ilişkileri çok eskilere gitmektedir. Budist misyonerleri m.s.2.yy.dan itibaren Türk ülkelerinde görülmeğe başlar. Daha sonraki tarihlerde Mecusi, Hıristiyan, Musevi, Mani dinlerinin Türkler arasında yayıldıklarına şahit oluyoruz. Yine Çin dinlerinden Konfüçyanizm ve Taoizm'in Türkler üzerinde etkileri de şüphesizdir.

7. 1- Budizm

m.ö.6. yy.da Hindistan'da doğan Budizm, 3.yy'dan önce Baktriya ve Gandhara'ya daha sonra da Orta Asya'ya gelmiştir. 3. ve 4. yy.da Taşkent ve Merv'de Budist mabetleri bulunuyordu. Özellikle Çin'e doğru uzanan kervan yolları boyunca kurulan manastırlar asırlarca faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Hotan ve Miran, Tumşuk ve Kuça şehirlerinde kurulan "Vihara" denen manastırlarda "Toyin" denilen rahipler misyonlarını sürdürmüşlerdir. Günay ve Güngör'e göre, "Buhara şehri aslında adım bu manastırlardan almakta(dır). İslam dünyasında medreselerin kurulmasında ve Selçuklular zamanında onların bütün İslam memleketlerine yayılmasında bu Budist Viharaların etkisi olmuştur". [199][199] Türkler arasında daha çok Budizm'in Mahayana ve Lamaizm kolları yayılmıştır. İhtişam devirleri İslam'ın gelişine kadar sürmüş, daha sonra yerini hızla İslam'abırakmıştır. Lamaizm kolu ise Moğolistan ve bazı Türk boylan arasında etkisini hala sürdürür.

7. 2- Mecusilik

Mecusiliğin Türkler arasında ne zaman yayılmağa başladığını tarihen tespit güç olmakla birlikte, Zerdüşt'ün (m.ö.630-553) Amuderya nehri sahillerinde büyüdüğünü, ilk vahiylerini aldığını dikkate alırsak Türklükle yakın ilişkisinden söz etmek pek hayali olmaz. Daha sonra Pers bölgesine göç ettiyse de, ölümü ülkesinde Zerdüştiliğin yayılmasından rahatsız olan Turan ülkesi hükümdarı Arcataspa elinde olmuştur. Bütün bunlar Mecusilikle Türkler arasındaki ilişkilerin henüz Zerdüşt'ün hayatında başladığı ihtimalini ortaya koyuyor. İslam öncesinde başta Buhara ve Semerkant'da Mecusî mabetleri vardı ve Mâveraünnehir'de Mecusilik hakimdi.[200][200] Etkilerinin Orta Asya'da da olduğu ve Budizmle rekabet ettiği kaynaklardan anlaşılıyor.

7. 3- Maniheizm

Türkçe metinlerde "Üç Odki Nom" ve "İki Yıldız" isimleriyle anılır. Kurucusu Mani (216-277) henüz hayatında iken dünyanın dört bir bucağına misyonerler göndererek dininin yayılmasına itina göstermiştir. Bu arada İran'la komşu durumundaki Türk illerine de misyonerlerin gitmesi tabiidir. Bunların başında Sogdlu tüccarlar geliyordu. Uygurlardan Bögü Kağan (759-779) Maniheizmi devlet dini olarak kabul etmiş, etrafa misyonerler göndermiştir. Uygurların kabul ettiği "Dinâveriye" mezhebi, Maniheizmin hilafet merkezi olarak BabiPi değil, Semarkand'ı kabul ediyordu. Babil'i hilafet merkezi kabul edenlere "Dinderân" deniyordu. "Bia" adı verilen mabetlere Türkler "Tengrilik" veya "Çaydan" diyorlardı. 10. yy. dan itibaren bu dinin mensuplarına Türkistanda "Acarf" deniyordu. [201][201]

7. 4- Hıristiyanlık

Hıristiyanlığın Orta Asya'daki varlığı ile ilgili bilgiler 4.yy'dan öncelere gitmemektedir. İlişkiler genelde Doğu Kiliseleriyle olmuştur. Başta Nesturyanizm gelir. Özellikle Baykent, Buhara gibi ticaret yolu çevresinde kurulan yerleşim yerlerinde görülür. Henüz 332 yılında Merv'de bir Hıristiyan Piskoposluğuna rastlanır. 7. Ve 8. Yüzyıllara ait, Orta Asya ve Urallardaki Hıristiyan eserleri Karluklara aittir. Aynı yüzyılda Nesturilik Kırgızlar, Uygurlar, Naymanlar, Kereitler ve Hımlar arasında da yayılmıştı. Talaş şehri müslümanlarca

---

[199][199] Günay-Güngör. 111.

[200][200] Günay-Güngör,128.

[201][201] Günay-Güngör, 129-136.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

fethedildiğinde oradaki büyük kilise camiye çevrilmişti. Daha sonraki devirlerde Hıristiyanların hızla İslam'a geçtiklari görülür. 15. yy. dan sonra haklarında bilgi bulmak zorlaşır. [202][202]
Bizans Melkit kilisesinin misyon faaliyetleri de diğerlerinden geri kalmaz. İpek Yolu üzerinde ve Maveraünnehir de misyon merkezleri kurulur ve Çin'e kadar misyonerler gönderilir. Ancak Nesturîler kadar başarılı olamamışlardır. Esas başarılarını Doğu Avrupa ve Balkanlarda göstermişlerdir. Hatta Hıristiyanlığı kabul eden Türk boyları milli benliklerini dahi kaybederek, Slavlaşmış veya çevre milletlerin içinde kaybolmuşlardır. Bulgarlar, Kumanlar, Kıpçaklar, Uzlar vs. bunun örnekleridir. Milli benliklerini kaybetmeden günümüze ulaşabilenler Gagauzlar (Gök Oğuzlar)dır. Ortodoks Hıristiyanlardır. Dillerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Hatta 14. yy.da Dobruca'da Balık Bey liderliğinde bir devlet dahi kurmuşlardı. Halen Moldavya cumhuriyetine bağlı olarak yaşarlar. [203][203]

7. 5- Musevilik

Türkler arasında Museviliği kabul edenler Hazarlar olmuştur. Mesudi, bunu halife Harun Reşid (768-809) zamanına götürmektedir. Yahudi kaynakları ise, olayın 7. Yüzyıldan itibaren başladığını, Bizans'taki Yahudi baskılarından Hazarlara sığman Yahudilerin büyük rol oynadıklarını söylerler. Mezhep bakımından Museviliğin Karai koludur. Tevrat dışında kutsal kitap kabul etmezler. Bölgedeki Selçuklu hakimiyetiyle tarih sahnesinden çekilmişledir. Halkın büyük bir kısmı da İslamı kabul etmiştir. Geride kalanlar Moğol istilasında Kırımda toplanmışlardır. Sovyet İhtilalinden sonra diğer inananlar gibi sıkıntılara maruz kalmışlardır. Dini terminolojilerinde sinegog yerine Kenasa, Hahambaşı yerine "Gahan", "Gazan"; Yehova yerine Tenkri isimlerini kullanırlar. Azerbaycan'daki Musevi kolonilerin tarihi 7-10. yüzyıllara uzanır. Orada "Dağlı Yahudiler" ismini alırlar. Baku ve Guba'da sayıları yoğunlaşır. [204][204]

MECUSİLİK

Literatür:
1- W. Hınz, Zarathustra, Stuttgart 1961.
2- Avesta, Die Heiligen Bücher der Parsen, Übersetzt von Fritz Wolf, Strassburg 1910, Tıpkı Basım: Berlin 1960.
3- H.von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen,s. 288-300.
4- F. Heiler, Die Religionen der Menschheit, s.419-438.
Mecusiliğin kurucusu Zerdüşt'tür. Kelimenin aslı "Zarat-Uştra"dır. Bunun Latinceleşmiş şekli "Zaratustra", Yunancalaşmış şekli "Zoraaster"dir. Kurduğu dine de Zoraastrianizm veya bu dindeki tanrı için kullanılan Ahura-Mazda ismine İstinaden, "Mazdaizm" veya ülkeye atfen "Parsizm" denir. Kur'an bu din için
"Mecûs" [205][205] deyimini kullanır. İbadetlerinde kullandıkları ateş yakma adetinden dolayı, "Ateşperest" olarak da İsimlendirilirler.
Kurucusunun ismi, Zarath (güzel, doğru) ve Uştra {develer) kelimelerinin terkibinden meydana gelir. "Güzel develere sahip olan" anlammadır. Halk etimolojisi, Zerdüşt ismini "Yaşayan yıldız" olarak manalandırır. Efsaneye göre, kendisine dağılmakta olan bir yıldız çarparak onu göğe çıkarmış ve bir sebeple kendisine "Yaşayan yıldız" anlamına "Zaratustra" ismi verilmiştir.
Mecusilik hakkındaki bilgileri biz çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Batı dünyası uzun zamanlar ikinci el haber olan Yunan ve Latin yazarlarının eserlerinden yararlanmıştır. Oxford'Iu alim Thomas Hyde, 1700 yılında "Historia religionis veterum Perserum, eorumque Magarum" isimli bir eser yazmış ve bu kendisinden sonraki yazarlara kaynak olmuştur. Hyde göre Zerdüşt, İsa tarafından da sözü edilen bir peygamberdi. Ezra (Üzeyir a.s.) ve diğer Yahudi peygamberleri, kendisinden faydalanmışlardı. Hyde'nin bu eseri,

[202][202] Günay-Güngör, 142-147.
[203][203] Günay-Güngör, ss. 148-153.
[204][204] Günay-Giingör, ss.161-167.
[205][205] El-Hac: 22/17.

Voltaire ve Lessing'e de kaynak olmuştu. Fakat 18. Yüzyıl ortalarına kadar bu dinin Kutsal Kitabı Avesta kesin olarak bilinmiyordu180. Nihayet 7 Kasım 1754 tarihinde genç bir Fransız alimi olan Anquetil Duperron, Parsiliğe meyletmiş bir Fransız askeri rolünde, Hindistan'daki Parsiler arasına girmeyi başardı ve onlardan ders gördü. Sonunda, bazı kitapları ve bu arada Avesta'yı da, iki mendil ve iki gömleğine doldurarak Fransız Doğu Hindistan Cemiyetine kaçırmaya muvaffak oldu. Daha sonra, Avesta'yı Fransızca'ya tercüme ederek 1771 yılında Paris'te yayınladı. Bu suretle ilim dünyası Mecusiliğin ana kitabına, temel kaynağına ulaşmış oldu.

1- Kutsal Kitapları

Zerdüşt'ün ölümünden sonra ortaya çıkan, kutsal kitabın ismi Avesta'dir. Apasîak kelimesinden türemiştir. Genellikle "Esas metin" olarak tercüme edilir. Başlangıçta, Apastak yalnız sözlü rivayet olarak anlaşılmış olmalıdır. Bunun Ermenice avandem (anlatmak, rivayet etmek) kelimesinden türemiş olabileceğini iddia edenler de vardır. Kutsal kitabın Gata'lar bölümünün Zerdüşt'e kadar, gerilere inme ihtimali büyüktür. Diğer bölümler, daha geç devirlerde meydana gelmiştir. Avesta, eski İran diyaleğinde yazılmıştır. Bu diyaleğe Avestacada denir. Eski Hint diliyle akrabalığı vardır. Bugünkü Farsça diyalektler arasında en fazla Afgan diyaleğine yakındır.
İran rivayetlerine göre, Ahamenidler zamanında sahih sayılan bir Avesta metni mevcuttu. Bize ulaşan Avesta metnine ise, bir takım ilâveler yapılmıştır. Ahamenidler devrindeki metin, Farsların Büyük İskender'le yaptığı savaşlar esnasında kaybolmuştu. SasanİIer devrinde kutsal yazılar tekrar toplanmaya çalışıldı ise de, Müslümanların İran'ı fethi sırasında tekrar yaralar aldı. Mevcut metin ise, pek çok güçlüklerden kurtulabilen, çeşitli düzeltmelerden geçerek günümüze ulaşabilen kısımlardır. Zerdüşt'le ilişkisini tespit ve sıhhatini kontrol çok güçtür.
Avesta ifade ve muhteva bakımından anlaşılması çok zor kitaplardan biridir. Daha ilk zamanlarda Avesta'yı anlama problemleri doğmuş ve şerhlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki, bu şerhlere "Zend" (ilim) adı verilir. Zamanla Zend ve Avesta'mn birleşmesinden, "Zend-Avesta" meydana gelmiştir.
İslâmî rivayetlerde Avesta'mn 10. yy. da Bağdat'ta görüldüğü haber verilmektedir. Fakat bugün 21 kitaptan meydana gelen Kutsal Kitabın 19. Kitabı olan Videvdat (cinlerden korunma kitabı), tam olarak elde bulunmamaktadır. Günümüzde mevcut el yazmalarının en eskisi 13. yy. dan kalmadır ve Hindistan'da korunmaktadır. Farsça olanlar İse, 17. Yüzyıldan daha öncelere gitmezler. Eldeki matbu kitap ise, yaklaşık 500 sayfa civarında olup, bir harabe manzarasını gösterir.
Ana kısmını 72 bölümden meydana gelen ve ibadet kitabı olarak kabul edilen, Yasna teşkil eder. Yasna'nın 28-34 ve 43-51 bölümlerinden meydana gelen 16 bölüme Gata'lar denir ki, Zerdüşt'e kadar gerilere gittiğinde uzmanlar ittifak halindedir. İfade ve şekil yönünden, Hindu-Cermen devrini aksettiren Atharva-Veda ile paralellik gösterir.

2- Zerdüşt

Yerli rivayetlere göre, Zerdüşt Arya ülkesi denen bir bölgede yaşamıştır. Burası, genellikle kabul edildiği gibi, İran'ın doğuşudur. Gataların haber verdiği coğrafî ve iktisadî şartlar, bu bölgenin hayvancılıkla geçinen dağlık bir bölge olduğunu gösterir. Yaştlardan çıkartabildiği kadarıyla, Zerdüşt'ten önce bu bölgede yaşayan halk, çok sayıdaki tanrılara tapıyor, nehirlere, dağlara ve göllere sığır ve koyun kurbanında bulunuyordu. Mabetleri yoktu. Dua ve kurban hizmetleriyle meşgul olan, rahipler vardı ve zenginlerin hediyeleriyle geçiniyorlardı. Hintlilerin Mitra'si büyük hürmet görüyordu. Soma içkisinin yerini, bunlarda Haoma almıştı. Bu, tanrıların da içtiğine inanılan, kült rahiplerinin bol bol içtikleri, sarhoş edici, kutsal bir bitki suyuydu. Zerdüşt böyle bir çevrede doğup büyümüştü. Ancak nerede ve ne zaman doğduğu, uzun zamanlar münakaşa konusu olmuştur. Bazılarına göre, Zerdüşt yaklaşık m.ö. 1000 yıllarında veya Ahamenidler devrinde yaşamıştı. Yunan yazarları ise, onu çok eski devirlere götürmüşler ve Eflatun'dan 6000 sene önce yaşadığını iddia etmişlerdi. Bir kısmı da, onun m.ö. 2000 yıllarında yaşadığı kanaatında idi. İran kaynaklarına göre ise, Zerdüşt Büyük İskender'den 258 sene önce yaşamıştı ki, ekseri

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

tarihçiler bu rakamı kabul ederler. Yani Zerdüşt'ün m.ö. 6. Yüzyılda Ahamenidle/ devrinde yaşadığı kanaatindalar. Farsça çivi yazılarından ve Yunan rivayetlerinden öğrenilen, Büyük Daryus'un babası Viştaspa (m.ö. 621-581) ile Yasna 51,16 da zikredilen Zerdüşt'e inanan hükümdar Viştaspa'nın aynı kimse olduğu kanaati, bu görüşleri kuvvetlendirmektedir. Buna göre, Viştaspa, Zerdüşt'ün dinine girerek onda büyük bir imparatorluğun kurulması için gerekli enerjiyi görmüş olmalıdır. Bu hesapla Zerdüşt'ün m.ö. 630 yılında Horasan bölgesinde doğduğu anlaşılmaktadır.
Zerdüşt'ün annesi Dugdova, babası Poyruşaspa'dır. Spitama soyuna mensup oldukları söylenir. Zerdüşt, beş kardeşten üçüncüsüdür. Yedi yaşına gelince, babası onu zamanın adetleri gereğince bir mürebbiye verir. Onbeş yaşlarına gelince, yaşıtlarına göre onun çok daha gelişip olgunlaştığı dikkati çeker. Yirmi yaşlarında çevre bölgelerde seyahatler yapmaya başlar. Babası oğlunu evlendirmek için bir kız beğenirse de, adetlerine muhalif olmasına rağmen, Zerdüşt evleneceği kızı görmekte ısrar eder, görür ve öyle evlenir. Ancak bu hanımın ismini bilmiyoruz, fakat ondan Zerdüşt'ün işatyastra adında bir oğlu ve üç kızı olduğu rivayet edilir.
Yirmi yaşlarından sonra, Zerdüşt'te büyük ruhsal değişiklikler olur. Sık sık dağlara ve ıssız yerlere çekilerek kendine has bir inziva hayatı sürmeye çalışır.
Tahminen otuz-kırk yaşlan arasında, bir bahar bayramında, Daitya (Amu-Derya?) nehri kenarında Vohu-Manah isimli bir melek kendisine görünür ve Ulu Tanrı Ahura-Mazdanın vahyim getirdiğini müjdeler. Bu hadisenin m.ö. 600 yılı mart ayma rastlaması muhtemeldir ve kral Hüsrev'in doğum zamanına da rastlar. Rivayete göre, Peygambere çağn Zerdüşt'tün uzun bir inziva hayatından sonra olmuştur. Bu esnada o, yakındaki bir dağda bulunan mağarada tefekkür ve ibadetle meşgul idi. Ondaki iç buhran, onun Tanrısal alemle ilişki kurmasıyla son bulmuştu ve kendisine görünen melek ona peygamberlik vazifesini getirmişti. Kendi ifadesine göre o, meleği görmekle kalmamış aynı zamanda iç kulağı ile onun öğrettiklerini öğrenmişti. Artık daha sonraları da melekle ilişki ömrünün sonuna kadar devam edecektir.
Zerdüşt'ün Vohu-Manah ismini verdiği melek isminin, kelime manası "İyi ruh, iyi duygu, iyi düşünce" anlamındadır. Zerdüşt melekle karşılaşma olayını şöyle anlatır:
"İyi ruhla kendimi kaybettiğimde, kimsin, kime aitsin? diye bana sordu. Onun birinci sualine, ben Zerdüşt'üm, yalancıların hakiki bir düşmanıyım, fakat doğru insanların da güçlü bir destekleyicisi olmak isterim, dedim," [206][206]
Zerdüşt' ün peygamberliğe çağrılışından sonra, bu vazifeye nasıl başladığını bilmiyoruz. Parsilerin rivayetlerine göre o, on yıl kadar bir süreyle kendi memleketinde vahiy edilenleri anlatma ve öğretme faaliyetlerinde bulundu. m.ö. 600-590 yılları arasında, bu çalışmalarının hiç bir olumlu sonucunu görmedi. Memleketi Bakteriya'da başarı kazanamadı ve kendi soyundan sadece Madyomanha'yı kendisine inandırabildi. Nihayet, kendi halkının düşmanlığı karşısında tek çıkar yolun ülkesini terk etmek, hicret etmek olduğunu anladı. Muhtemelen m.ö. 590 yılı kış mevsiminde doğuya doğru yola çıktı. Zerdüşt bu konudaki ruhsal durumunu şöyle anlatır:

"Hangi çevre beni gizler?
Beni gizleyecek nereye gitmeliyim?
Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi
Asaletten ve rahiplikten uzaklaş tınlıyorum,
Kendilerine hizmet ettiğim vatandaşlarım beni rahat bırakmıyor.
Hattâ ülkemin yabancı hakimleri bile!
Ey her şeyi bilen Rabbim, artık
Seni nasıl memnun edebilirim?" [207][207]

Burada Zerdüşt'ün içinde bulunduğu sıkıntıları ve şikâyetlerini görüyoruz. Muhtemelen O, m.ö. 590 Ocak ayında geceleyin yola çıkar. Kışın soğuğunda Horasan dağlarına doğru ilerler. Yol üzerinde ülkenin ileri gelenlerinden birinin kapısını çalarsa da, kabul edilmez. Peygamberin hicret yolu belli değildir. Ancak, doğuya ilerlemeye mecbur kalır ve

[206][206] Yasna, 43,47.
[207][207] Yasna, 46,1.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

beraberindekilerle Kavi Viştaspa'nın ülkesine sığınır. Burada kendisine yalnız iltica hakkı verilmekle kalınmaz, aynı zamanda dinini tebliğe de izin verilir.
Ancak bir süre sonra burada da huzuru kaçar. Yerli din adamlarının kuvvetli muhalefetiyle karşılaşır. Rivayete göre, rahipler kendisine otuzüç sual yöneltirler ve bunların tartışmaları günlerce devam eder. Hatta hükümdar Kavi Viştaspa da toplantılara katılır ve tartışmalardan etkilenir. Muhalifleri Peygambere büyücülük ve sihirbazlık isnat ederler. Zerdüşt zindana atılır, aç bırakılır. Bu sıkıntı ve baskılardan hükümdarın sevdiği atını tedavi ederek kurtulur.
Rivayetlerden anlaşıldığına göre, Zerdüşt Horezm'e gelmiş ve bu ülkede iki sene çeşitli vaazlarda bulunmuş ve inancını kökleştirmiştir. Ülkenin asillerinden bazılarını dinine kazanmıştır. Bunların başında Fraşa-Oştra gelmektedir. Onu ve kardeşi Camaspa'yı, Zerdüşt doğru inancın koruyucuları olarak över. Yine rivayete göre, Kraliçe Hutavsa Zerdüşt'ün vaazlarından etkilenerek kocası Viştaspa'nın da bu dine girmesine vasıta olur. Hükümdarın kardeşi Zayravaray ve Prens Spentodaîa da ünlü müminler arasında sayılır. Bu arada ülkenin ileri gelen kadınlarından biriyle de evlenir.
Viştespa'nın yeni dini kabulünden sonraki otuz senede, Zerdüşt vaazlarına devam eder. Ancak şöhreti ülkenin sınırlarını aşmış, komşu ülkelerde de huzursuzluk ve muhalefet sesleri yükselmeğe başlamıştır. Hızla yayılmaya başlayan yeni din, ailelerin bölünmesine sebebiyet vermekte, bazıları ülkelerini terk ederek Viştaspa'nın ülkesine göç etmekte idiler. Buna son vermek isteyen Turan ülkesi hükümdarı Arcataspa, Viştaspa'nın ülkesine hücum eder. Zerdüşt, Arcataspa kuvvetleri tarafından yakalanarak m.ö. 553 yılında 77 yaşında iken öldürülür.

3- Tanrı Tasavvurları

Zerdüşt, kendisini tebliğ hizmetine çağıran tanrıyı "Ahura-Mazda" diye adlandırıyordu. İsmi, "Her şeyi bilen Rab" olarak tercüme edebiliriz. Gatalarda, tanrı isminin her iki kısmı, Ahura ve Mazda kelimeleri ayrılmayan bir bütün teşkil ederler. Kelime olarak Ahura "Rab", Mazda, "Her şeyi bilen, hakim" manalarına gelir. Doğrudan doğruya tanrı kelimesi ise, Gatalarda hiç geçmez. Zerdüşt Yasna 44/3-6 da, Ahura-Mazda'yi tasvir ederken, şöyle der:

"Güneşi ve yıldızlan kim yörüngesine oturttu?
Ay'ı hemen kendine alıp kaybediveren kimdir?
Dünyayı onun aşağısında tutan, kimdir?
Gök kubbeyi düşürtmeyen kimdir?
Sular ve bitkileri tutan kimdir?
Rüzgârı ve bulutları koşmaya sevk eden kimdir?
Uykuyu ve uyanıklığı yaratan hangi Yaratıcıdır?
Sabah, öğle ve akşam vazifedeki.
Sorumluluk şuurunu uyandıran kimdir?
Ey hâkim-i mutlak,
Seni ezel ve ebed olarak ruhumla buldum"

Zerdüşt, Ahura-Mazda adını verdiği Allah'ı "Gerçek nizam ve fiiliyatın yaratıcısı ve rabbi" olarak sıfatlandırır. Varlıklara hayır ve şerri takdir eden O'dur. Her şeyi bilen ve gören, iyiliğe iyilikle, kötülüğe kötülükle karşılık veren O'dur. Ancak iyi ve kötüyü kader olarak, önceden takdir etmemiştir. Bu sebeple kader değişebilir. İyi ve kötü kuvvetler mücadelesinde insan iradesi serbesttir. Tanrının bütün varlıkları yarattığı günden beri yalancılar da doğrular gibi, fiillerinde serbesttir. Geç devir Avesta yazılarında ise, Ahura-Mazda'nın sadece iyi ve temiz varlıkları yarattığı, kötü ve temiz olmayan varlıkları ise, şeytanî kuvvet Ehriman'm yarattığı ifade edilir. Ahura-Mazda'ya özel bir vücut isnat edilmez. Onun ateşten bir varlık olduğu, bir nur, bir alev olduğu şeklinde tasavvur edilir.

4- Manevi Varlıklar

Ahura-Mazda'nın elçilik hizmetini yürüten melek Vohu Manah'tan başka, Gatalarda Sraoşa (itaat) adında bir meleğin varlığından da söz edilir. Bunlar dışında mahiyetleri pek belirli

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olmayan, anlaşılamayan, manevi varlıkların mevcudiyetleri de dikkati çekmektedir. Bazı araştırıcılar, Ameşa Spentas adındaki yedi kutsalın, kendilerine ait vücutları olmayan, birer kavram olduğunu; gerçekte ise bunların, Ahura-Mazda'nın sıfatları olduğunu İddia ederler. Avesta'nın geç devir yazılarında ise, Ameşa Spentas baş melek olarak gösterilir. Spenta Mainyu, kutsal ruh olarak, Ahura-Mazda'dan ayrı vasfedilirken, bazen tanrı'nın İsimlerinden biri olarak görülür. Manevi varlıklardan Yazata'lar, iyilik varlıkları arasında sayılırlar. Bunlar arasında Mitra ve Verasragna gibi Zerdüşt öncesi İran halk dininin ilahları da vardır.
Nihayet bütün canlıların semavi resimleri sayılan Fravaşilerden de söz edilebilir. Bunları Eflatun'un ideleriyle de karşılaştırmak mümkündür. Aynı zamanda, koruyucu melekler olarak da kabul edilirler. Bunlardan başka, kötü güçler, şeytanî varlıklar da bulunmaktadır. Aka Mainyu (kötü ruh) ve Aşme (ölüm sarhoşluğu) bunlar arasındadır. Kötü varlıkların başında Angra-Mainyu, diğer adıyla Ehriman bulunur. Emrindeki şer kuvvetler, dünyayı kaplamıştır. Zamanla sayıları artmaktadır. Bu şer kuvvetler, genellikle Zerdüşi öncesi politeist İran'ın ilâhlarıdır. Zerdüşt, bunların anlamlarını ters çevirerek, kötü ruhlar olarak vasıflandırmıştır. Sonraki devir Avesta yazılarında ise, İranlılar, düşmanlarını Ehriman'in hizmetindeki şer kuvvetler olarak görmüşlerdir. Meselâ, Yunanlılar, Romalılar, Türkler ve Araplar, şeytanın askerleri olarak vasıflandırılmışı ardır.

5- Dualizm

Zerdüşt dünyadaki çeşitli hadiselerin kaynağını yukarıda bahsettiğimiz hayır ve şer kuvvetlerin, yani meleklerin ve şeytanların faaliyetleri olarak görmüştür. Ona göre, Tanrı Ahura-Mazda ve emrindeki melekler bütün canlıları iyiliğe ve güzele sevk ederken, Angra-Mainyu Ve emrindeki şeytanlar da kötülüğe ve yanlış yola sevk etmektedirler. Dünyada bu iki kuvvet, mutlak hakimiyeti sağlamak için birbirleriyle mücadele halindedirler. Bu kuvvetler, yalnız ahlâkî değil, metafizik olarak da anlaşılırlar. Pozitif bir kuvvetle, negatif bir kuvvet, yaratıcı bir kuvvetle, yıkıcı bir kuvvet ezelden beri karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bunlar, çok vakit ezelde Zaman Tanrısından (Zervan'dan, Dehr'den) çıkan "İkizler"; Ahura Mazda, Angra Mainyu olarak da gösterilirler. Bazen, aydınlık ve karanlık olarak yan yana getirilirler. Aydınlığın efendisi Tanrı Ahura-Mazda, karanlığın efendisi Şeytan Angra-Mainyu sayılır. Bu zıt kuvvetlerin mücadelesinde, nihâî zafer Ahura-Mazda'nın olacaktır. Onun mutlak hakimiyeti, güneş gibi aydınlık olacaktır. Bu sebeple, Mazdaistler (Mecusiler) ideal temizlik ve aydınlığın sembolü olarak, ateş yakarlardı. Kendilerine ateş yakan anlamına Asravan denirdi.
Onların bu geleneği Müslümanların dikkatini de çekmiş ve onları Ateşperest olarak vasıflandırın ıslardır.

6- Zaman Tasavvurları

Mecusiliğe göre, yaratılıştan kıyamete kadar zamanın süresi her biri üçerbin sene devam eden, dört devreden meydana gelen 12.000 senedir. Muhtemelen, 12 sayısı burç ve ayların sayıları ile ilgili olabilir. Başlangıçta, Zervan'dan meydana gelen ikiz varlıktan biri olan Angra-Mainyu, Ahura-Mazda'yı kıskanarak ezelde saldırmışsa da, başarı gösterememiştir. Aradaki düşmanlık devam edip gelmiştir. Bundan sonra da Tanrı Ahura-Mazda ve Angra-Mainyu arasında başlayan savaş 9.000 sene sürecektir:
1- Devrede (1-2.999) senelerinde) Ahura-Mazda melekleri, iyi ruhları ve Fravaşileri, yani canlıların ezeli ruhsal suretlerini yaratır. Bütün bunlar, yalnız sonsuz bir gelecekte mevcutturlar.
2- Devrede (3.000-5.999 yıllarında) sonsuz yaratılış maddeye dönüşür. Maddeye dönüşen ilk insan Gayomart ve hayvanlar aleminin ilki boğa ruhu, olgun ve günahsız bir hayat sürmeye başlarlar. Angra-Mainyu, birinci devredeki ilk hücumunun boşa gittiğini ve nihai zaferi de Ahura-Mazda'nın kazanacağını görerek tekrar yeni bir saldırıya geçmek ister. Bu defada, Ahura-Mazda galip gelir.
3- Devrede (6.000-8.999 senelerinde) Angra-Mainyu dünyaya girer, ilk insanı ve ilk boğayı öldürür. Fakat ilk insan ve boğa kaderlerini önceden hissederek, ölümlerinden önce nesillerini bırakmayı ihmal etmemişlerdir. Bu arada Angra-Mainyu'nun yarattığı devler ve cinler de, dünyayı doldururlar, yeryüzüne yayılırlar. Yeryüzünde iyi ve kötü birbirine karışır.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

4- Devrede (9.000-12.000 yıllarında) insanlara yardım etmek için Ahuda-Mazda Zerdüşt'ü gönderir. Tanrı, onun ruhunu henüz ikinci devrin başında yaratmıştı ve o zamandan beri sonsuz âlemde ruhen yaşıyordu. Zerdüşt'ün içinde yaşadığı bu dünyaya tebliğinin tesiri on asır sürecektir. Daha sonra, zamanın ilerlemesiyle dünyanın umumî ahlâkî durumu da kötüleşecektîr. Nihayet Zerdüşt'ten sonraki ikinci bin yılda, yine Zerdüşt'ün zürriyetİnden bir peygamber gelecek ve bu durum üçüncü bir yılda da tekrar edecektir. Ancak üçüncü bin yılda gelen ve bir çeşit mehdi diyebileceğimiz teblîğcinin ismi Saoşyant olacak ve dünyaya hakim olarak yeryüzünü şer kuvvetlerden temizleyecek, Zerdüşt'ün tebliğini yenileyecek, dünya Zerdüşt müminleri ile dolacaktır. Bin yılın sonunda ise, hakimiyeti Ahura Mazda'ya teslim edecek ve bu suretle dünya son bulacaktır.

7- İbadet Şekilleri

Zerdüşt'ün koyduğu ibadet şekli hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Bugün Parsilerin yaptığı ibadet şekillerini, Zerdüşt'e dayandırma imkânı yoktur. Dine yeni girenlerin cemaata nasıl alındığı hakkında bir şey bilmiyoruz. Günümüzdeki inananlar, manevî bağlılık alâmeti olarak bir kuşak kuşanırlar. Zerdüşt'ün dinî reformunun ana sembolü, her türlü kanlı kurbanın reddidir. Karanlık mağaralarda yapılan Mitra'ya ibadet yerine, temiz ve gün ışığında yapılan ibadetler konmuştur. Geniş bir meydana kurulan mihrap önüne ateş yakılır ve eller havaya kaldırılarak dua edilir, Zerdüşt hayvan kurbanını kaldırarak, kurban yerine ateş yakma âdetini koymuştur. Bu ateş, Ahura-Mazdanın ateşi olarak vasıflandırılır.
Açık meydanlarda kurulan ateş mihrapları, zamanla gelişerek "Ateşgede" denen büyük mabetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Genellikle âteşgedeler, kare şeklinde açık bir avlu ve buna bitişik, üzeri kubbeyle örtülü boş bir odadan ibarettir. Bu odada kutsal ateş yanar. Cemaat ise açık avluda toplanır ve ibadet eder. Eskiden mabetler gün ışığına kapalı, kutsal ateşin yandığı binalardı. Ateşe hiç bir insan eli değmezdi. Ateşi koruyan rahipler nefesleriyle ateşi kirletmemek için ,ağız ve burunlarını modern cerrahlar gibi örterlerdi. Ateşi maşa ve kürekle karıştırırlar, üzerine takdis edilmiş odunlar koyarlardı.

8- Ahiret Tasavvurları

Zerdüşt vaazlarında sık sık yakında meydana gelecek bir hesap gününden haber veriyordu. Yalnız, bu hesap günü Mazdaist olmayanlar içindi. Çünkü, ölümün 4. günü sabahı ruh ahirete gider. Eğer mümin ruhu ise, Sraoşa tarafından gök cennetine götürülür. Kafir ruhu ise, dünya ile ahıreti birleştiren Sinvant Köprüsü (ayrılık köprüsü, sırat köprüsü) denen bır geçidin altında kurulu cehenneme düşer. Köprünün ortası bir kılıcın ağzı gibidir. Mümin geçerken genişleyip 15 mızrak eninde rahat bir yol olur ve mümini ebedi ışık cennetine ulaştırır. Kâfir ruh geçerken köprü dikine genişleyerek üzeri kıldan ince, kılıçtan keskin olur ve imansız ruhu cehennemin sonsuz derinliklerine düşürür. Hatta köprü başında bekleyen melekler, mümin ruha kılavuzluk edip cennete götürürken, imansız ruhu cehenneme iter.
Bizim cehennem olarak isimlendirdiğimiz mekana, Zerdüşt "Yalan Evi" veya "Yalan Yeri" der. Bu yer yeraltında bulunan üstü kubbemsi bir mekân olarak tasavvur edilir. Kötü kişilerin, kötü varlıkların yeri burasıdır. Sakinlerine takdim edilecek yiyecekler çirk ve pisliktir. Karanlık, ızdırap ve gürültüyle dolu bir yerdir.
Müminlerin gidecekleri yer ise, cennettir. Zerdüşt buraya "Övgü Evi" der. Buraya ilk giren Tanrı'dır. Zerdüşt burada ümmeti ile birlikte mükafatlandırılacaktır. Sevabı ve günahı eşit olanlar ise, cennet ve cehennem arasında bir yerde (arâsatta) kıyamet ve hesap gününe kadar bekleyecektir.

9- Hesap Günü

Ferdi ruhun dünyadan ayrılışından sonra karşılaştığı ferdi muhakemeden başka, bir de Haşir gününde genel muhakeme tasavvur edilir. Buna göre, zaman olgunlaşınca, dünyanın ömrü dolunca, yani Zerdüşt'ten sonra gelen üçüncü bin yılda Mehdi Saoşyant gelecek ve bin yıllık çalışmadan sonra hakimiyeti Tanrı Ahura-Mazda'ya devredecektir. Bundan sonra haşir başlayacak, ölenler eski vücutlarına tekrar kavuşacaklar ve hesap meydanında

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

toplanacaklardır. Orada herkesin kendi yaptıkları, amelleri kendilerine görünecek, haklılar haksızlardan ayırt edilecektir. Tanrı yanında Kutsal Ruh ve Mehdi Saoşyani olduğu halde, Tanrısal mahkemesini kuracak, Tanrısal adalete göre iyiyi ve kötüyü ateşle birbirinden ayıracaktır. Cehenneme gidenler üç gün boyunca eziyet görecek, cennettekiler de onları seyredecektir. Bundan sonra herkesi içine alan büyük bir ateş gelecek, müminlere ılık bir süt, kafirlere erimiş bir maden tesiri yapacaktır. Ateş insanlardaki temiz olmayan kalıntıları tamamen yakıp temizleyecektir. En sonunda, bütün insanlar Tanrı Ahura-Mazda'nın cennetine gireceklerdir.

10- Günümüzdeki Durumları

Mecusiliği günümüzde yaşatmaya çalışan İran'da ve Hindistan'da dini guruplar vardır. İran'dakiler dağınık ve sayıları da çok azalmıştır. Küçük bir azınlıktırlar. Kendilerine "Gabriler" denir. Hindistan'dakilerdaha derli-topludur ve kendilerine "Parsiler" denir. Bombay ve Bombay'ın kuzey bölgelerinde, Karnataka ve Karaçi illerinde toplu halde bulunurlar. Müslümanların İran'ı fethinden sonra İslam idaresinde yaşamak istemeyenlerin bu bölgelere göç ettiği tahmin edilmektedir. Geçimlerini daha çok ticaret ve zanaatla kazanırlar. Ölülerini mezarlık olarak Dahnıa veya "Sessizlik Kuleleri" adı verilen yerlere koyarlar. Buraları yaklaşık 12 ayak yüksekliğinde silindir biçimindeki binalardır. Damına çıplak cesetier yanyana sıralanır. Zamanla cesetler akbabalar tarafından yenir veya kurur. Etten sıyrılan kemikler, kulenin zemin katına konur. Yabancıların mezarlıklarına girmelerine izin vermezler. Komşuları gibi ölülerini yakmamalarının veya gömmemelerinin sebebi ateşi ve toprağı kirletmemek içindir. Ancak İran'dakiler komşularının etkisiyle ölülerini toprağa gömerler. Toplam nüfuslarının yaklaşık 300.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.

GNOSTİK DİNLER

Doç. Dr. Şinasi Gündüz Ondokuzmayıs Üni. Samsun

Literatür:

1- K. Rudolph, Gnosis the Nature and Hİstory of an Ancient Religion, Edinburgh (1983).
2- G. Quispel, Gnostik Studies, (2 cilt) İstanbul (1974).
3- G. Filoramo, A History of Gnosticism, Oxford (1990), s.20-14.
4- W. Foerster, Gnosis, I. Patristic Evidence, Oxford (1972).
5- H. Jonas, The Gnostic Religion, Beacon Hill (1958).

Gnostisizm'in tarifini yapmak genellikle zordur. Bununla birlikte, tanrı, alem, insan, kurtuluş ve bilgi gibi konularda kendine has açıklamalar getiren dinî-felsefî bir akım olduğu söylenebilir. m.ö. 5. ve 4. Yy.Mardan itibaren çeşitli Ortadoğu toplumlarında yaygın olarak görülür. Her ne kadar bazı bilim adamları "Gnostik Din" başlıklı eserler yayınlamışlarsa da gnostisizm kendi başına bir din değildir. Çeşitli dinî gelenekler içerisinde doğal bir gelişim ya da kültürel etkileşim sonucu oluşan bir akımdır. Yahudilik ve Hıristiyanlık içerisinde gnostik inanç ve öğretileri temsil eden ekoller olduğu gibi, tamamıyla gnostik karaktere sahip Sâbiîlik ve Maniheizm gibi dinî gelenekler de mevcuttur. Bu arada Ortadoğu kökenli gnostik inanç ve öğretilerle Hint geleneği arasında da çeşitli konularda dikkate değer benzerlik ve paralellikler vardır.

Suriye, Mezopotamya, Mısır, Filistin, Ürdün ve Anadolu'da İslam hakimiyeti öncesi dönemlerde yaşayan yerli halkın inanç ve 'düşünce yapısı incelendiğinde çeşitli gnostik akımların izlerine rastlanır. Örneğin Maniheizm ve Sabiilik bunlardandır. Yine İslam öncesi dönemde Hıristiyanlık ve Yahudiliğin sapık mezhepleri olarak bilinen Elkesailer, Valentinianlar, Setianlar, Mağariler, Kukiler, Esseniler, Bardaisancılar ve Simoncular gibi irili ufaklı birçok akım gnostik inanç ve öğretileri içerirler. Ayrıca Hermetistler, çeşitli sır dinleri mensupları, Yahudilik ve Hıristiyanlık içerisinde yer alan çeşitli mistik-hareketler de gnostik inanç, öğreti ve hayat tarzını yansıtırlar. Kısaca islam öncesi dönemde gnostisizm, bu yörenin bir alt kültürü konumundaydı ve farklı dil, din ya da cemaat mensubu olan insanların efsanelerini, inançlarını ve İbadetlerini şekillendiriyordu.

Bütün gnostik inanç ve öğretilerin temelinde dikkat çekici üç unsur bulunur:

1- Hayat ve ışık tasavvurlarına dayalı bir yüce varlık inancı.
2- Zıt prensipleri ifade eden bir dualizm anlayışı.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

3- İnanılan yüce varlığın dışında olan ve yaratıcı tanrı tasavvurunu ifade eden demiurg düşüncesi.

Hayat ve ışık küİtü bütün gnostik akımların dinsel yapılarında yer verdikleri önemli bir özelliktir. Yüce varlığa verilen isimler arasında "Hayat", "Yüce Hayat", "İlk Hayat", "Nur", "Işık", "Işık Kralı" ve "Yüce Işık" gibi isimler oldukça dikkat çekicidir. Gnostiklere göre "Hayat", düzen, huzur ve verimliliğin kaynağı ve varoluşun sırrıdır. Çoğunlukla ilahi alem bir "Hayat Ağacı" tiplemesiyle tasvir edilir. Hayat Ağacı'nın özünde varlığı tam olarak bilenemeyen ve tanımlanamayan yüce tanrı bulunur; yüce tanrı etrafında yer alan ve bir bakıma Hayat Ağacı'nın dallan ve yaprakları gibi düşünülen ilahi varlıklar ve alemler ise, bu yüce varlığın tezahürlerinden veya tecellilerinden ibarettir. Böylelikle tanrının bîr ismi olarak kullanılan Hayat, gnostİklerce sık sık "Bilinemez", "Kavranamaz" ve "İfade edilemez" olarak nitelenir.

Gnostik öğretinin arka tarafında madde-mânâ, aydınlık-karanlık, ruh-beden ve dünya-öte dünya gibi değerler arasında var olduğuna inanılan katı bir dualizm bulunur. Gnostikler genelde alemi, ışık alemi ve karanlık alemi şeklinde ikiye ayırırlar. Işık ya da nur alemi iyiliği, hakikat ve gerçeği temsil ederken karanlık ve zulmet alemi kötülüğü, yalanı ve gerçek olmayanı temsil eder. Işık alemiyle karanlık alemi arasında bitmek tükenmek bilmeyen sürekli bir mücadele ve çekişme vardır. Madde ve maddi olan her şey, yani içinde yaşadığımız dünya, bedenlerimiz ve bu dünyaya ait olan her şey kötülük alemine aittir ve dolayısıyla bizatihi kötüdür. Ruh ve ruhsal olan varlıklar ise ışık alemine aittir ve yapısı gereği iyidir. Kötülük alemiyle iyilik alemi ya da ışık ile karanlık veya nur ile zulmet arasındaki bu mücadelede başarılı olacak olan, iyilik, yani ışık veya nurdur. Genel hayatın sonunda kötülük ve zulmet, ışık tarafından dizginlenerek tahakküm altına alınacak ve onun emrinde olan madde ve maddi alem yok edilecektir. Genel hayatı temsil eden insan açısından da asıl olan, iyilik alemine ait olan ruhsal varlığına değer vermek ve kötülüğe ait olan maddi yapısına, yani bedenine ve bedenin istek ve arzularına boyun eğmemektir.

Gnostik inanç ve öğretilerin temelinde yer alan dikkat çekici özelliklerden bir diğeri ise Demiurg düşüncesidir. Maddeyi ve maddi unsurları kötülük ve karanlıkla özdeşleştiren gnostikler, maddenin varlığının yüce tanrıdan kaynaklanmadığını, onun yaratıcısının başka bir varlık olduğunu kabul ederler. Yüce tanrıdan başka bir varlık olan bu yaratıcı güce Demiurg denir, ismi Yunanca demiourgos (halk için çalışan) teriminden türetilen Demiurg, evreni ve insanın maddi varlığım yaratan güçtür. Demiurgun temel karakteristik özellikleriyle ilgili benzer düşünce kalıpları ortak olmakla birlikte gnostik gelenekler arasında Demiurgun kaynağı, nitelikleri ve faaliyetleri konusunda farklılıklar da mevcuttur.

Gnostik sistemlerin insan anlayışı oldukça dikkat çekicidir. Gnostik düşüncede insanın yapısıyla ilgili bir üçlülüğe (triolojiye) yer verilir. Buna göre insan üç unsurdan; ruh, beden ve nefsten oluşur. İnsanı oluşturan bu üç unsurdan ruh köken itibarıyla ışık alemine aittir. O, ilahi takdir gereği kötülük alemine ait olan yeryüzüne ve kötülüğün bir parçası olan bedene düşmüş ya da atılmış bir varlıktır, bir cevherdir. Öte yandan beden ve nefs ise yapıları gereği kötü tabiatlı ve süflidirler; zira bunlar kötülük alemine aittirler. Işık alemiyle karanlık alemi arasında ezelden beri mevcut olan mücadelenin bir aşamasında ruh, kötülük ve karanlığı yenmek ve tahakküm altına alabilmek gayesiyle yüce ışık tanrısı tarafından ışık ve nur aleminden karanlık alemine, yani maddi aleme indirilmiş ve beden içerisine konulmuştur. Gnostiklere göre, beden içerisinde ruh, hapishanedeki bir tutsak gibidir. Zira, ruhu çepeçevre kuşatan beden, onu elden kaçırmamak amacıyla tutsak etmiştir ve onun iyilik ve ışığının dışa aksetmemesi amacıyla da elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Ruh ise maddi aleme ve bedene atılmış olmaktan hiç memnun değildir. O, kendi asıl vatanı olan ilahi aleme geri dönebilmek, yükselebilmek için yanıp tutuşmakta ve bunun özlemini çekmektedir. Işık ve iyilikle ezeli-ebedi mücadelesinde bir ışık unsuru olan ruhu tutsak etmiş olan kötülük, ruhun kaçmasını engellemek için bedeni ve her türlü dünyevi arzu ve ihtirası temsil eden nefsi kullanmaktadır. Kısacası ruhun bu dünyadan kaçışı beden ve nefs ile engellenmeye çalışılmaktadır.

Hidayet, sütlî madde alemine düşen ruhun tekrar ilahi aleme yükselmesidir. İlahi âlemin bir parçası olan ruh ölüm süzdür. Ölüm, ancak süflî olan maddi varlıklar ve -insan söz konusu olduğunda- beden için geçerlidir. Hidayet kutsal bilgi ile başlar. Ancak bu bilgi kazanılan, alınan, ulaşılabilen bir bilgi değil, verilen, bahşedilen ve bağışlanan bir bilgidir. Duyu ve algılarımıza dayalı tecrübe dünyamıza ait verilerle bu bilgi kavranamaz,

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

anlatılamaz ve ifade edilemez. Ruh, gerekli şartları yerine getirerek bu bilgiyi almaya hak kazanırsa Yüce Kurtarıcı tarafından bu bilgi kendisine ilham edilir. Kendilerine bu bilgi bağışlanmış kişilerin bunu dışa aksettirmeleri, İfşa etmeleri büyük suçtur.
Gnostik düşünceye göre ruhun, bu bilgiye doğrudan vakıf olma veya kendi kendine ulaşabilme imkanı yoktur. Bu durumda ruh, yüce tanrının gerçekliğiyle ilgili bu kutsal, gizli bilgiyi kendisine getirmekle görevli olan bir kurtarıcıya, bir aydınlatıcıya ihtiyaç duyar. Bu kurtarıcı, yüce tanrı tarafından bilgiyi almaya hazır durumda olan ruhlara ilahi bilgiyi iletmekle görevlendirilmiştir. Kurtarıcı ya da mürşidin çarpıcı özelliği, süflî alemde irşat edici olarak görevlendirilmeden önce bizzat kendisinin de ilahi takdir gereği bu kötü alemde yaşamayı, burada kurtuluşun yolunu aramayı ve nihayet kurtarıcı bilgiye vakıf kılınarak süflî alemden kurtarılmayı tecrübe etmiş olmasıdır. Yerinde bir ifadeyle o, bizzat kendisi kurtarılmış olan bir kurtarıcı, irşat edilmiş olan bir mürşittir. Mürşitsiz hidayet ve kurtuluş olmaz.

1- Sâbiîlik

Literatür:
1- Şinasi Gündüz, Son Gnostikler. Sâbiîler İnanç Esasları ve İbadetleri, Ankara (1995).
2- Aynı yazar, "Kur'an'daki Sâbiîlerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme", Türkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Samsun (1992).
3- Aynı yazar, The Knowledge of Life, Oxford (1994).
4- E.S. Drower, The Mandaeans of Iraq and İran, Oxford (1937).
5- K. Rudolph, Die Mandaer, (2 cilt) Göttingen (1960-1961).
6- Aynı yazar, Thegonie, Kosmogonie und Anthropogonie in den mandaischen Schriften, Göttingen (1965).
7- E.M. Yamauchi, Mandaic Incantation Texts, NewHaven (1967).
Günümüzde toplara nüfusları 20.000'i geçmeyen Sâbiîler, genellikle güney Irak'ta Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerdeki küçük yerleşim merkezlerinde yaşarlar. Ayrıca Basra ile Bağdat gibi büyük şehirlerde gümüş ve altın işlemeciliği yapan Sâbiîlere rastlamak mümkündür. Bundan başka İran'da Karun nehri boyunca yer alan yerleşim merkezlerinde de az sayıda Sâbiî yaşamaktadır.
Arap komşularınca Sâbiî (Subbi ya da Subbâ) diye adlandırılmalarına rağmen Sâbiîler, gerek kutsal kitaplarında gerekse kendi aralarında kendilerine bu ismi vermezler. Onlar kendilerini Mandenler (arifler, bilenler) ya da Nasuralar (kutsal öğretileri koruyup gözetenler) olarak adlandırırlar. Manden ismi, Sâbiîler arasında cemaatın bütün üyeleri için kullanılırken, Nasura İsmi daha ziyade rahipler ve cemaatin diğer ileri gelenleri İçin kullanılmaktadır. Ayrıca onlar, ataları için de Nasura ismini kullanırlar. Öte taraftan Sâbiîlerin dili olan MandencenİN bir fiil kökünden türetilen ve "Vaftiz olan (gusül eden)" anlamına gelen "Sâbiî" terimi, Sâbiîlerin en göze çarpıcı ibadetlerinden birisi olan sık sık vaftiz olmaları dolayısıyla komşularınca onlara bir isim olarak verilmiştir.

1. 1- Sâbiîlerle İlgili Araştırmalar

Kur'an'da üç yerde [208][208] isimlerinden bahsedilen Sâbiîlerin kim oldukları ve nerede yaşadıkları konusu, erken dönemlerden itibaren birçok İslam aliminin ilgisini çekti. Miladî 9. asrın ilk yarısına kadar yaşayan İslam alimleri, Sâbiîlerin güney Irak'ta yaşadıkları ve kendilerine mahsus belirli bir dinlerinin olduğu gibi bazı değerlendirmeler yaptılar. Bu ilk dönem İslam alimlerinin değerlendirmeleri oldukça yüzeysel ve dış gözleme dayalı olmakla birlikte genellikle doğruydu. Halife Me'mun dönemi, Sâbiîlerin kim oldukları konusunda günümüze kadar gelen spekülasyon ve yanlış değerlendirmeler açısından bir dönüm noktası oldu. Bu dönemde, o zamana kadar Sabitlikle hiçbir ilgisi olmayan, çevrelerinde "Putperestler" ve "Harranîler" gibi adlarla tanınan ve geleneksel Asur-Babil politeizmini (gök cisimlerini ve onlar,ı sembolize eden putlara tapınmayı) devam ettiren Harranlılar, Sâbiî adını aldılar. Bu adı almalarının nedeni, Halife Me'mun'un ölüm tehdidinden kurtulmaktı. Zira Me'mun, onların putperest yapılarını İslam devletinde zimmî (anlaşmalı)

[208][208] Bakara: 2/62, Maide:5/69, Hac: 22/17.

statüsüyle yaşamalarına mani olarak görmüş ve onları, ya Müslüman olmaları ya da Kur'an'da adı zikredilen gruplardan birine girmeleri konusunda tehdit etmişti. İnançları konusunda sıkışan putperestler "Sâbiî" ismine sığındılar. Harranlı putperestlerin böylelikle Sâbiî ismini almalarından sonra, birçok Harranlı bilgin (ünlü Sabit ibn Kurrâ ve İbrahim ibn Hilâl gibi) Sâbiî adı altında Bağdat gibi merkezlerde meşhur oldu ve bunların bazıları kendi inançlarım (Sâbiîlik adı altında) hararetle savundular. Bu arada gerçek Sâbiîler ise dinlerinin bir gereği olarak inançlarını dışa vurmamaları ve bilim ve edebiyat gibi sahalarda herhangi bir varlık gösterememeleri nedeniyle bir bakıma unutuldular. Dolayısıyla bu dönemden ibaren İslam alimleri eserlerinde Sâbiîlik adı altında Harran politeizmine geniş yer verdiler. Diğer yandan el-Bağdadî, Bîrunî ve İbn Nedim gibi bazı İslam alimleri, Sâbiîleri "Harran Sâbüleri" ve "Vâsıt Sabitleri" diye ikiye ayırarak, güney Irak'ta yaşayanları kasteden Vâsıt Sabitlerinden "Gerçek Sabitler" olarak bahsettiler. Ayrıca bunlar, Harranlıların aslında Sabit olmadıklarını, Sabit ismini sonradan aldıklarını açıkça ifade ettiler. Bununla birlikte Sâbiîlik konusundaki bu karmaşa sonraki dönemlerde de devam ederek günümüze kadar geldi. İslam kültürü açısından hiç de yabana atılmayacak bir öneme sahip olan bu din ve cemaat hakkında, yakın zamanlara kadar Müslümanlar tarafından ilk elden kaynaklara dayalı bir çalışma maalesef yapılamadı.
Öte yandan Batılılar, Sabitlerle oldukça erken bir dönemden (16. yy) itibaren ilişki kurdular. İran ve Irak'ta faaliyet gösteren -başta Cizvit misyonerleri olmak üzere- çeşitli batılı araştırıcı ve misyonerler, ilk zamanlar "Vaftizci Yahya Hıristiyanıarı" adını verdikleri Sabitlerle ilişki kurarak, onların kutsal kitaplarını kendi ülkelerine götürmeye ve bu dinle ilgili bilgi vermeye başladılar. Önceleri gözlem ve gezi notlarından öteye geçmeyen bilgiler, 19. yy'in sonları ve 20. yy'in ilk yarısından itibaren yerini Sabitlerle ilgili oldukça ciddi çalışmalara bıraktı. Sabit literatürünün neredeyse tamamı çeşitli Batı dillerine çevrildi ve onlarla ilgili birçok eser yazıldı. Sabitlerle ilgili önemli çalışmalar yapan modern araştırmacıların başında M. Lidzbarski, E.S. Drower, K. Rudolph ve JJ. Buckley gelmektedir.

1. 2- Tarihçesi

Her ne kadar Sabitler, kendi dinlerinin Hz. Adem'le birlikte başlayan bir "İlk-din" olduğunu iddia etseler de Sabitliğin tarihçesi günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce başlar. Sâbiîlik m.ö. son iki yüzyıl içerisinde Filistin-Ürdün bölgesinde mevcut olan heterodoks Yahudi akımları içerisinde filizlenir. Bu tarihte Kudüs'teki ana cemaat tarafından temsil edilen, resmi Yahudilik anlayışına karşı çıkan birçok cemaat mevcuttu. "Kumran Cemaatı" olarak da bilinen Esseniler, Vaftizciler ve Nasuralar, bunlar arasında en önemlileriydiler. Sâbiîlik açısından özellikle Nasuralar dikkat çekicidir. Zira kutsal kitaplarında Sabitler, Filistin'deki atalarından Nasuralar olarak bahsederler ve onların Yahudilerle olan mücadelelerini anlatırlar. Nasuralar ekolü, resmi Yahudilik anlayışına karşı çıkan gruplar arasında en önemlisiydi. Bu nedenle Yahudiler, o dönemde kendi içlerinden ortaya çıkan her yeni hareketi Nasuralardan olmakla suçladılar. Nitekim o dönemde Hz. İsa ve cemaatı da onlar tarafından ilk zamanlar Nasuralar ismiyle isimlendirildiler.
Sabitler tarafından "Büyük bir önder" ve "Bir ışık peygamberi" olarak adlandırılan Hz. Yahya da büyük ihtimalle Nasuralar cemaatıyla ilişki içerisindeydi. Hz. İsa'nın çağdaşı olan Yahya, Yahudi toplumunun bir üyesi olarak doğmuştu. Ancak sonradan bir peygamber olarak Yahudiliğe karşı çıkmış ve Kudüs dışında kendi cemaatını kurmuştu. Hz. İsa, risaleti öncesi zaman zaman, yaşça kendisinden büyük olan Hz. Yahya'nın vaazlarını dinlemeye gelirdi; hatta bir defasında bizzat onun eliyle gusül abdesti aldı. Yahya'nın faaliyetleri resmi Yahudi teşkilatını telaşlandırmıştı. Böylelikle onlar, Roma'nın bölgedeki valisi olan Herodos Antipas'ı çeşitli gerekçelerle Yahya aleyhine kışkırttılar ve neticede Yahya tutuklandı. Birçok eziyet ve işkenceden sonra Hz. Yahya, başı kesilmek suretiyle idam edildi ve taraftarları sıkı takibat ve katliama tabi tutuldu. Bu katliam olayına Sabitler kutsal kitaplarında geniş yer verirler. Ginzanın ifadesine göre Yahudiler, başta 365 ileri gelen olmak üzere binlerce Nasurayı (Sabitlerin atalarını) katlettiler. Katliamdan kurtulanlar ise, zamanın Arsakid kralı himayesinde kuzey Mezopotamya'ya doğru kaçtılar. Sâbiî kutsal kitapları bunların sayısının 60.000 civarında olduğunu vurgular. Bir müddet sonra Nasuralar-Sâbiîler buradan güney Mezopotamya'ya göç ederek yerleştiler. Mecusiliğin İran'da resmi din olarak kabul edildiği m.s. 3. yy'ın ilk yarısına kadar Sabitler bu bölgede altın çağlarını yaşadılar. 7. yy'da Irak'ın

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Müslümanlarca fethedilmesi üzerine, diğer yöre halkı gibi Sabitler de zımmi statüsüyle islam hakimiyeti altına girdiler.
Bu tarihi süreç içerisinde Sabitler, değişik inanç ve kültür mensubu çeşitli halklarla komşuluk ilişkileri içerisinde yaşadılar. Doğal olarak zamanla bu geleneklerden çeşitli alanlarda etkilendiler. Kendi temel Yahudi kültürleri yamsıra İran dinlerinden (ölü ile ilgili bazı törenler, ayin yemekleri ve yıldızlarla ilgili çeşitli tasavvurlar konusunda olduğu gîbİ), Babil-Asur dininden (sihir ve büyü formülleri vb) ve Hıristiyanlıktan (Pazar gününün kutsallığı gibi) çeşitli unsurları aldılar. Ancak Filistin'deki katliam ve takibat nedeniyle Yahudilere karşı birçok polemik geliştirdiler ve zamanla Yahudilikten iyice uzaklaştılar.

1. 3- Kutsal Kitapları

Oldukça zengin bir dini literatüre sahip olan Sâbiîlerin kutsal kitapları iki ana grupta toplanır: Yazılı metinler ve sır metinleri.
Yazılı metinler kendi aralarında temel kitaplar, esoterik (gizli) özelliğe sahip metinler, divan, şerh ve tefsirler, astrolojik metinler, büyü ve sihir yazmaları şeklinde çeşitli gruplara ayrılabilir. Sâbiî kutsal kitapları arasında en önemli yeri oluşturan temel kitapları Ginza, Draşia d Yahya ve Kolasta'dır. İki ana kısma (Sağ Ginza ve Sol Ginza) ayrılan ve "Hazine" anlamına gelen Ginza yaklaşık 600 sayfadan oluşur. Adem'in Kitabı diye de adlandırılan bu kutsal kitap, çeşitli dualar, teoloji, mitoloji, ölüm ve ölüm sonrası hayat ve benzeri konuları ihtiva eder. Draşia d Yahya (Yahya'nın Öğretileri), adından da anlaşılacağı gibi büyük ölçüde Yahya'yı, onun hayatı ve öğretilerini konu alan bir kitaptır. Kolasta (Kolleksiyon ya da Övgü) ise gusül, ayin yemekleri ve benzeri ibadetlerle ilgili dua ve uygulamaları konu alan günlük ibadet kitabıdır. Yalnızca rahipler ve rahip adaylarınca kullanılmasına izin verilen gizemli kitaplara Alf Trisar Şualia (Bin oniki Soru), Alma Rişaia Rba (Büyük İlk Alem) ve Alma Rişaia Zuta (Küçük İlk Alem) örnek olarak verilebilir. Bu eserler çoğunlukla ilahiyat konularıyla çeşitli mitolojik tasavvurları ele almaktadır. Divan, şerh ve tefsirler çeşitli konularla müstakil olarak ilgilenen kitaplardır. Astrolojik metinler ise gelecekle ilgili kehanette bulunma, eksorsizm (kötü ruhları ve cinleri kovma) ve doğum, ölüm, yeni yıl ve evlenme gibi durumlarda ilgili kişinin ve günün ad, saat ve tarihiyle ilgili -ebced hesabına benzer yollarla- çeşitli astrolojik hesaplar yaparak ilgili olayları yorumlama konusunda bilgiler veren metinlerdir. Bunların en önemlisi Sfar Malvaşia (Burçlar Kitabı)'dır. Sâbiî sır metinleri ise çeşitli dönemlerde hastalık, kara büyü, sihir, bela, afet ve benzeri kötülüklere karşı çanak, çömlek gibi eşyalar üzerine ya da metal veya papirüs sayfalara yazılan kısa muskalar ve sihir metinleridir.
Sâbiîler kutsal kitaplarının, yaratılışta yüce Tanrı tarafından ilk insan Adem'e vahy olunduğuna inanırlar. Sâbiî literatürü üzerinde yapılan çalışmalar, bu literatürden bir kısmının m.s. 2. ya da 3. yüzyılda derlendiğini ortaya koymaktadır.
Sâbiî kutsal metinlerinin yazılı olduğu dil Aramcanın doğu lehçelerinden birisi olan Mandencedir. Günlük hayatta Arapça konuşan Sâbiîler, bu dili anlamadan sadece ibadet dili olarak kullanırlar. Bu dili okuyup yazabilme ayrıcalığı ise yalnızca rahiplere aittir.

1. 4- Tanrı Tasavvurları

Sabitlerin tanrı tasavvurlarının temelinde gnostik bir dualizm mevcuttur. Bu dualizme göre bir tarafta ışık ve nur alemi, diğer tarafta ise karanlık alemi bulunur. İşık aleminin başında "Yüce Hayat" "Kudretli Ruh" ve "Yüceliğin Efendisi" gibi isimler de verilen Malka d Nhura (Işık Kralı) bulunur. Malka d Nhura, en üstün niteliklerle mücehhez ve bütün eksikliklerden münezzeh olan yüce varlıktır. Ginza'daki şu ifade onu en iyi şekilde tanımlar:
"Sana hamd olsun! ...kudreti dışa taşan ve sonsuz olan Gerçekliğin Tanrısı, bitmek bilmeyen saf Nur ve yüce Işık; merhametli, bağışlayan, rahim (müşfik) ve şefkatli (yüce varlık); bütün inananların kurtarıcısı, bütün iyiliğin sahibi, kudretli, akıllı, (her şeyi) bilen, gören, hikmet sahibi olan ve her şeye gücü yeten (varlık); yukarı, orta ve aşağı ışık alemlerinin hepsinin sahibi, izzetin yüce siması, saltanatında bir ortağı olmayan ve tahtını paylaşacak bir şeriki bulunmayan sonsuz ve görünmez (varlık)."
Işık aleminde yüce varlık Malka d Nhura'nın etrafında sayısız nurani varlık bulunur. Uthria (zenginler) ve Malkia (krallar) diye adlandırılan bu varlıkların görevi, Malka d Nhura'yı

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

takdis ve teşbih etmektir. Işık alemi ve bu alemin varlıkları kötülükten tamamıyla münezzehtirler. Bu alem yokluk, eksiklik, fanilik ve yanlışlık gibi sıfatlardan da tamamıyla uzaktır. Sâbiî kutsal kitaplarında, yönlerden kuzeyde olduğuna inanılan Işık aleminin düzen, varlık ve verimliliği sembolize eden Hayat (Hiia) prensibinden oluştuğu ifade edilir. Böylelikle hayat prensibi bütün Sâbiî ilahiyatına baştan sona hakimdir.
Öte yandan dualizmin diğer kanadını oluşturan karanlık alemi de ışık alemi gibi benzer bir yapılanmaya sahiptir. Işık aleminin hayat prensibinden oluşmasına karşılık, karanlık alemi yokluk, eksiklik ve düzensizliği sembolize eden kaos ya da Kara Su'dan oluşmuştur. Yönlerden güneyde olduğuna inanılan bu alemin başında zaman zaman Ur ya da "Büyük Canavar" diye de adlandırılan Malka d Hşuka (Karanlık Kralı) bulunur. Malka d Hşuka, karanlık alemindeki sayısız kötü varlığın yaratıcısı ve yayıcısı olarak nitelenir. Birçok olağanüstü nitelik ve güçlere sahip olan bu varlık, kötü ve karanlık vasıfların tümüne sahiptir. Ginza'da onun, aslan başlı, ejderha gövdeli, kartal kanatlı ve kaplumbağa sırtlı korkunç bir surete sahip olduğu, dudaklarının kalınlığının yaklaşık 800.000 km olduğu, nefesinin demiri erittiği ve bir bakışıyla dağları sarstığı belirtilir. Buna rağmen, yüce Işık Kralı karşısında yer alması nedeniyle onun bir aptal ve sersem olduğu vurgulanır.
Malka d Hşuka'nın etrafında sayısız kötü varlık, devler, şeytanlar, kötü ruhlar, canavarlar ve benzeri varlıklar bulunur. Bu varlıklara ilaveten karanlık alemi içerisinde bir de düşmüş ışık varlıkları vardır. Bunlar kötü varlıklarla işbirliği ya da ezeli bir takdirin (kaderin) bir tezahürü olarak karanlık alemine atılmış varlıklardır. Bunların başında Ruha isimli bir dişi figür gelir. Ruha, özellikle alemin ve insanın yaratılışı mitolojisinde kötü varlıkları harekete geçirmesi konusunda Malka d Hşuka'yı kışkırtan bir varlık olarak nitelenir. Ayrıca ışık alemiyle karanlık alemi arasında bîr bakıma aracı varlıklar olan Yuşamin, Abatur ve Ptahü (maddi alem ve insanın yaratıcısı) gibi figürler de karanlık alemine atılmış varlıklar arasındadır.
Sâbiî ilahiyatına göre Malka d Nhura gibi Malka d Hşuka da ezeli ve ebedidir. Dünyanın sonunda bütün kötü varlıklar yok edilecek, ancak karanlık ve kaos prensibiyle karanlık tanrısı Malka d Hşuka varlığını ebediyen sürdürecektir. Bununla birlikte bunlar Malka d Nhura tarafından kendi kabuklan (alemleri) içine hapsedileceklerdir.

1. 5- Kainat Tasavvurları

Sâbiîlerin kainatın ve yeryüzünün oluşumu ile ilgili tasavvurları baştan sona mitolojiyle iç içedir. Buna göre, kainat yaratılmadan önce karanlık alemiyle ışık alemi birbirinden tamamen ayrı idiler, Karanlık alemi, yapısı gereği kaos ve düzensizlik halinde Kara Su'dan oluşmuştu; hayat ve verimlilik unsurları taşımıyordu. Bu sebeple Karanlık Kralı, ışık alemi varlıklarını ele geçirip tutsak etme planlan kurmakta idi. Durumdan haberdar olan Işık Kralı ise buna karşı çeşitli tedbirler almıştı. Nitekim, ışık elçisi Manda d Hila'yı özel görevle gizlice karanlık alemine göndermişti. Yanındaki kutsal silahlarıyla Karanlık Kralı'nı yakalayıp zincire vurmuştu. Ancak sonradan ışık aleminde yaşayan bazı ışık varlıkları, kendilerinin dışındaki alemleri ve varlıkları merak ederek ışık alemiyle karanlık alemi arasındaki perdeleri aralayıp Kara Su'ya (karanlık alemine) bakmışlar. İşte onların bu merakı ışık aleminden düşüşün ya da atılışın başlangıcı olmuş.
Kainatın yaratılışı açısından özellikle Yuşamin, Abatur ve Ptahü'in düşüşleri çok önemlidir. İkinci Hayat, Üçüncü Hayat ve Dördüncü Hayat olarak da adlandırılan bu üç varlık, ışık alemiyle karanlık alemi arasında bir bakıma temas kurma ve aracılık yapma görevini üstlenirler. Bir başka açıdan bu üç varlık, yaratılışla ilgili karanlık alemine düşüşün üç aşamasını oluştururlar. Yuşamin ve Abatur, düştükleri karanlık alemin sınırlarında kendilerine ait bir dünya kurmak isterlerse de başarılı olamazlar. Nihayet Abatur, kendi aleminin perdesini aralayarak Kara Su'ya bakar ve o anda Kara Su'da kendi sureti yansır. Bu yansımadan Dördüncü Hayat olarak adlandırılan Ptahi! oluşur. Ptahü ker.disir.de bulunan ışık parçacı ki arıyla Kara Sular içinde kendisine ait bir dünya yaratmaya çalışır; ancak bunda başarılı olamaz. Daha önceden karanlık alemine atılmış olan ve Ptahil'in bu çalışmalarını gören Ruha, Karanlık Kralı büyük canavar Ur'la işbirliği yapar, onun zincirlerini çözer ve ikisi birlikte Ptahil'e dost görünerek onu maddi alemi yaratma işinde teşvik ederler. Zira, niyetleri Ptahil'in yaratacağı dünyaya sonradan hakim olmaktır. İlk girişiminde başarılı olamayan Ptahü, Işık Kralı'na yardım etmesi için yalvarır.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Bu arada ileriye dönük planlarını gerçekleştirme yönünde dişi figür Ruha ile Karanlık Kralı birleşirler ve bundan kötü varlıklar olan 7 gezegenle 12 burç doğar. Ptahil'in yalvarmaları karşısında Işık Kralı ona hayat nurunu verir ve Ptahü bununla kara sularda dünyayı yaratır. Bu dünyanın maddi yönleri Kara Sudan, hayat ve verimlilik taşıyan yönleri ise Hayat Nurundan oluşur. Bu yaratılış tamamlandığında kötü güçler kara suyla birleşen hayat nurunun (ışık varlığının) kaçmaması için bu dünyanın etrafına kendi çocukları olan 7 gezegen ve 12 burcu yerleştirirler. Böylelikle Ptahil'in dünyası tamamıyla gözetim altına alınmış olur. Kötü güçler bununla da kalmayıp hileyle dünyayı Ptahil'in elinden alır ve onu cinler, devler ve şeytanlar gibi sayısız kötü varlıkla doldururlar.
Görüldüğü gibi dünyanın yaratılışı olayında yaratıcı güç, üce Işık Tanrısı değil, düşmüş ışık varlığı olan demiurg Ptahil'dir. Sâbiî literatüründe dünyanın yaratıhşıyla ilgili nadiren monistik (dünyayı yaratanın yüce Tanrı olduğu şeklinde) yaklaşımlara da rastlanmaktadır. Ancak bunların Sâbiîliğe sonradan adapte edilmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

1. 6- İnsan Tasavvurları

Sabitlerin insanın oluşumu ve yapısı ile ilgili tasavvurları, kainatın ve dünyanın yaratılışı rnitolojisiyle bir bütünlük arz eder. Yarattığı dünyanın kötü güçlerce ele geçirilip doldurulduğunu gören demiurg Ptahü, hiç olmazsa dünyada kendisine vekalet edecek bir varlık oluşturmak ister ve insanı yaratmayı planlar. Ancak, kötü güçler yine onu kandırmayı başarırlar ve onunla bu konuda da işbirliği yaparlar. Böylelikle insanın maddi yönünü oluşturan ceset, Ptahil-tarafından yaratılır. Ancak bu yaratma işi başarısızlıkla sonuçlanır; zira yaratılan varlık hayat unsurundan yoksun, dolayısıyla cansızdır. Ona can vermek için kötü güçler türlü yollar denerler, fakat bir türlü başarılı olamazlar. Sonunda Ptahil, yüce Işık Tanrısına yalvarır ve kendisine yardım etmesini ister. Bu seslenişe cevap olarak İşık Kralı, insanın ruhunu ışık aleminden yeryüzüne indirir ve bir ışık elçisi (Manda d Hiia) aracılığıyla cansız bedene yerleştirir. Bunun üzerine insan (Adem) ayağa kalkar ve konuşur. Sâbiî inancına göre Adem, İnanan bir insandır. Zira yüce Tanrı insanı kötü varlıkların eline bırakmamış; ruhun bedene konuluş anından itibaren onu eğitmesi için Manda d HiİIa'yı ve onu korumaları için de üç ilahi muhafızı (Hibil, Sitil ve Anuş) yeryüzüne indirmiştir. Böylelikle İlahi yolu tanıyan ilk insan yüce Işık Krah'na itaat eden bir varlık haline gelmiştir. Ayrıca Adem'in yeryüzünde yalnız kalmaması amacıyla Havva da yaratılmıştır. Öte yandan Sâbiî kutsal metinlerinde Havva'nın yaratılışı ve yapısı konusunda zaman zaman farklı yaklaşımlara da rastlanmaktadır. Dünyanın süfli yapısı nedeniyle insanın Adem ve Havva olarak ikiye ayrıldığı şeklinde görüşlerde mevcuttur. Adem'le Havva'nın evliliklerinden üç erkek ve üç kız dünyaya gelmiş ve bunlar vasıtasıyla insanlık çoğalmıştır.
Görüldüğü gibi Sâbiîlere göre insan madde ve ruhtan oluşan iki farklı unsurdan meydana gelir. Ceset maddi varlığı itibarıyla kötülük ve karanlığı, ruh ise iyilik ve nuru temsil eder. Ceset varlık itibarıyla bu süfli aleme aittir; ruh ise takdir gereği ilahi ışık aleminden bu süfli dünyaya indirilerek cesede konulmuştur.

1. 7- Kurtuluş Tasavvurları

Sâbiî düşüncesine göre süfli bedene yerleştirilen ruh, bu durumdan hiç de memnun değildir. O, bu süfli dünyadan kurtulmak ve kendi mekanı olan ışık alemine tekrar yükselmek için çırpınıp durmaktadır. Diğer yandan kötü ve karanlık güçler ise ele geçirdikleri bu ışık varlığını elden kaçırmamak için birçok önlem almış ve onu çepeçevre kuşatmışlardır. Onlar bir taraftan mal mülk ve çeşitli dünya nimetleriyle, diğer taraftan ise hırs, şehvet, kıskançlık ve diğer pek çok nefsî istek ve arzuyla ruhu bu dünyaya bağlamaya çalışırlar. Bu durumda ruh, beden içerisinde bir hapishane hayatı yaşar.
Sâbiîlere göre kurtuluş yalnızca ruh için geçerlidir; zira beden bu süfli dünyaya aittir. Ruhun kurtuluşu ise beden hapishanesinden ve dünyadan kurtulmasına bağlıdır. Kurtuluş için ruhun gerekli olan şeyleri yapması, yani doğru inanç ve ibadetlere bağlanması gerekir. Ancak bu bile kurtuluş için yeterli değildir. Zira Sâbiî düşüncesine göre kurtuluşun tek yolu ilahi kurtarıcı bilgiye (buna manda, yani "Hikmet" ya da "Kutsal bilgi" denir) sahip olmaktır. Bu bilgi İse kazanılan veya öğrenilen bir bilgi değil, bahşedilen, verilen bir bilgidir. Bu kurtarıcı bilgiye sahip olmak için insanın yapması gereken şey, bu bilgiyi alabileceği uygun

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ortamı hazırlamaktır, işte bu da doğru iman ve ibadetlerle mümkündür. Doğru inanç ve ibadetleri izleyen bir ruha kurtarıcı bilgi ilahi kurtarıcı (İng. redeemer) tarafından iletilir. Bu bilgiye sahip olan ruh, bu süfli alemden tamamıyla temizlenerek ilahi nur alemine, yüce Işık Kralı'nın katma yükselir. Böylelikle kurtuluş gerçekleşmiş olur.
Sâbiîler, kurtuluşun ilk örneğinin ilk insan Adem'in şahsında gerçekleştiğine inanırlar. Yaratıldıktan sonra Adem, kötü varlıklardan uzak durmuş, yüce Işık Kralı'na yönelmiş ve kurtuluş için yalvarmıştır. Buna mukabil kendisine Manda d Hiia vasıtasıyla kurtarıcı bilgi gönderilmiş, böylelikle Adem'in ruhu ışık alemine yükselmiştir. Adem'in şahsında cereyan eden bu kurtuluş modeli, bütün Sâbiîler için bir örnektir.

1. 8- Ahir Zaman Ve Mehdilik Tasavvurları

Sâbiîler, ilk insanın yaratılışından kıyamete kadar dünyanın yaşının 480.000 yıl olarak hesaplarlar. Bu süre 4 döneme ayrılır. Adem'in yaratılışıyla başlayan ilk dönem 216.000 yıl sürer. Bu dönem sonunda insanlık kılıç ve hastalıkla yok edilmiş, ancak bundan bir çift kurtulmuştur. 156.000 yıl süren ikinci dönem sonunda da ateş ile insanlar yok edilmiş; yine sadece bir çift kurtarılmıştır. Toplam 100.000 yıl süren üçüncü dönem sonunda ise insanlar bu defa su (tufan) ile yok edilmişler ve bu olaydan sadece Nuh ve ailesi gemiyle kurtarılmışlardır. Şu an içinde bulunduğumuz son dönem ise bu son tufanla başlayıp kıyamete kadar devam edecek olan son 8000 yıldır.
Sâbiîlere göre dördüncü dönemin son 2000 yılı, yani Nuh'tan 6000 yıl sonra Kudüs' ün kuruluşuyla başlayarak dünyanın sonuna kadar devam edecek olan süre ahir zamanı temsil eder. Ahir zaman kötülük, zulüm, fitne ve savaşların gittikçe arttığı bir dönemdir. Bu dönemde Sâbiîler aleyhine zulüm ve takibat yoğunlaşır. Ayrıca bu dönemde tabii denge de bozularak altüst olur; kıtlık, kuraklık, doğal felaketler ve çölleşme yaygınlaşır. Bu dönemde pek çok şey ters yüz olur (efendilerin hizmetçi ve hizmetçilerin efendi olması gibi). Bundan başka salgın hastalıklar ve çeşitli belalar insanları kasıp kavurur. İşte bu dönemin sonlarında dünyanın sonunun iyice yaklaştığını gösteren çeşitli işaretler görülecektir. Bunların başlıcalan gökten bir yıldızın okyanusa düşmesi, yedi denizde kırmızı suların akması ve bundan içenlerin kısır kalması ve son olarak büyük bir fırtınanın çıkmasıdır. Bu işaretlerden sonra ahirzaman kahramanı ve mehdi diyebileceğimiz Praşai Sıva ("Son savaşçı" ya da "Son kral") ortaya çıkar ve yeryüzüne hakim olur. Mehdinin döneminde bütün ahlaki kötülüklere son verilir; savaşlar, fitneler ve zulüm kaybolur. Ayrıca doğal düzen de bu saadet döneminden olumlu olarak etkilenir. Öyle ki hiç kış olmaz. Böylelikle mehdi Praşai Siva dönemi bir altın çağ olur. Mehdinin hükümranlığı dünyanın sonuna kadar devam eder.

1. 9- Kıyamet Ve Ahiret Tasavvurları

Sâbiîler yeryüzü hayatı sonunda genel bir kıyametin olacağına inanırlar. Buna göre yeryüzündeki hayatın sonunda önce havanın zehirlenmesiyle bütün canlılar yok edilecek; sonra da yeryüzünün kendisi ve yeryüzünü çevreleyen gezegenler ve burçlar yok edileceklerdir. Kıyamet sonrası ruhlar için genel bir hesap yapılacaktır, ancak bu hesap yalnızca günahkar ruhlar için yapılacaktır. Zira dünya hayatında insanlar öldüğünde ruhları dünyayı çevreleyen ve bir bakıma gözetim evi görevini ifa eden 7 gezegenden sırasıyla geçerek Abatur'un terazisine ulaşır ve oradan ışık alemine doğru yükselirler. Ölen kişi eğer inanan bir kimseyse bunun ruhu şimşek hızıyla bu gözetim evlerini geçer ve ışık alemindeki cennete (Munai Kuşta'ya) ulaşır. Ancak ölen kişi inanmayan ya da günahkar olan bir kimseyse bunun ruhu bu gözetim evlerinde takılır ve işkenceye tabi tutulur. İşte genel hesapta kıyametle birlikte yeryüzünden kurtarılan günahkar ruhlarla daha önceden yeryüzünden ayrılmakla birlikte günahkarlıkları nedeniyle gözetim evlerinde alıkonup eza ve işkence çeken ruhlar, Abatur'un terazisinde tartılarak yargılanacak ve günahlarını çekmek üzere bir çeşit cehennem olan Suf Denizi'ne atılacaktır. Günahları sona erdiğinde bu ruhlar,da tekrar ışık alemine alınacaktır. Sâbiî inancına göre Sâbiî olmayanların ruhları günahlarının çokluğu nedeniyle ebediyen Suf Denizi'nde kalacaktır.
Ayrıca Sâbiîler, kıyamet esnasında kötülük tanrısı Malka d Hşukanın yakalanarak ebediyen kendi kabuğuna hapsedileceğine inanırlar. Bu arada Yuşamİn, Abatur ve Ptahil gibi düşmüş

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ışık varlıkları da tekrar ışık alemine kabul edileceklerdir.

1. 10- Temel İbadetleri

Sabitlerin yaşantısı dini kurallarla baştan sona disiplin altına alınmıştır. Onlar ibadetlerin, kişiyi kurtuluş için gerekli olan ortama ileteceğine inanırlar ve bu nedenle ibadetlerin uygulanmasına çok önem verirler. Sâbiî ibadetleri arasında en önemli olanı vaftizdir. Masbuta, tamaşa ve rişama şeklinde üç çeşit vaftiz vardır. Tam vaftiz olarak da adlandırılan masbuta, rahip gözetiminde bir akarsuya dalıp çıkmak şeklinde yapılan bir boy abdestidir. Bu vaftizin her Sâbiî tarafından haftada en az bir kere Pazar günü yapılması zorunludur. Tamaşa ise dini kirlenmeler sonrası bir Sâbiînin rahibe gereksinim duymaksızın kendi başına nehre üç kez dalıp çıkması şeklinde yaptığı gusüldür. Üçüncü vaftiz türü olan rişama, İslam'daki normal abdeste benzer bir yıkanmadır. Vaftizin mutlaka bir akarsuda ya da akarsudan açılan kanallarda yapılması gerekir. Sâbiîler akarsulan ilahi ışık alemiyle ilişkili olarak görür ve onları "Hayat suyu" diye adlandırırlar. Öte yandan durgun sulan ise pek hoş karşılamazlar. Haftada en az bir kez vaftiz olmadan başka dinî gün ve bayramlarda, evlilik, doğum, ölüye dokunma, ciddi hastalık ve bir yolculuktan dönme gibi durumlarda ve kavga, yalan söyleme ve küfretme gibi günah sayılan şeyler akabinde de vaftiz olurlar.
Sâbiî ibadetleri arasında çeşitli nedenlerle tertiplenen ayin yemekleri, törenleri de önemli yer tutar. Bunlardan en önemli olanı masikta adı verilen törendir. Bu tören ölen bir kişinin ruhunun gözetim evlerinden (7 gezegenden) hızla geçerek ışık alemine ulaşması için yapılır. Rahip gözetiminde çeşitli özel yemekler hazırlanır ve bunlar vaftiz, dua ve benzeri ayinler eşliğinde yenilir. Ölüm olayı dışında ata ruhlarını anma, rahipliğe giriş töreni ve mabedin temizlenmesi gibi sebeplerle de ayin yemeği merasimleri düzenlenir.
Sâbiîlerde rükûlu ve secdeli bir namaz olayı yoktur. Ancak kuzeye dönerek yapılan günlük dua ayini vardır. Sâbiîler günün belirli saatlerinde (Ginza'ya göre 3 kez gündüz, 2 kez gece) yüce Işık Kralı'na dua ederler.
Sâbiîler ayin yemeklerine hazırlık aşamasında güvercin ve koç kurban ederler. Bu kurbanlar ayrı bir ibadet şekli olmaktan ziyade ayin yemeği törenlerin bir parçasıdır. Kurban hayvanı ancak bir rahip tarafından kesilebilir. Rahip kurban sırasında kuzeye döner ve elinde küçük bir değnek tutar. Kesim sonrası bu değneği hayat suyu adım verdiği nehre atar.
Sâbiîlikte yiyip içmeme şeklinde bir oruç söz konusu değildir. Bunun yerine Sâbiîler eli, dili, kalbi, kulağı ve diğer organları kötülükten uzak tutmak şeklinde bir oruca davet edilirler.
Sâbiîler, yılın çeşitli gün ve saatlerini uğursuz (mbattal) olarak adlandırır ve o zamanlarda iş yapmamaya, dışarı çıkmamaya gayret ederler. Öte yandan belirli günlerde de bayram yaparlar. Bayramlar arasında en önemli olanı bir çeşit bahar bayramı olarak kutladıkları beş günlük Panja ya da Parvania bayramıdır. Bu bayram, ayın hareketlerine göre hesaplanan Sâbiî takviminin son ayı ile yeni yılın başlangıcı arasında oluşan beş günlük ara zamanda kutlanır. Bu süre zarfında duaların kabul olunacağına ve günahların affolunacağına inanılır. Ayrıca Sâbiîlerin Dihba Rabba, Dihba Hnina ve Dihba Daimana adını verdikleri diğer çeşitli bayramları da vardır.
Bazı gnostik dini geleneklerin aksine Sabitlikte dünyaya önem vermemek ya da dünyadan el etek çekme tarzında bir asketik yaşantıya yer verilmez. Her ne kadar dünyanın kötü güçlerce yaratılan bir yer olduğuna inansalar da Sâbiîler evlenme, çocuk sahibi olma veya iş kurma gibi hususlara oldukça önem verirler.

1. 11- Cemaat Üyeliği Ve Rahiplik

Sâbiîlikte toplum içinde kastlar ya da birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış sınıflar mevcut değildir. Bununla birlikte toplumda dini ayin ve törenleri idare eden rahipler grubu vardır. Sâbiîlikte teorik olarak vücutça kusursuz ve sağlam olan ve soyunda bir zındıklık ya da dinden dönme olayı olmayan herkes rahip olabilir. Ancak pratikte rahiplik babadan oğula geçen bir meslek şeklinde algılanmaktadır. Rahip olacak kişinin evli olması ideal olarak görülen bir durumdur. Rahipler görev öncesi dönemde uzun müddet bir rahip gözetiminde (ona yardımcı olarak) adaylık veya öğrencilik dönemini yaşarlar. Daha sonra düzenlenen bir rahipliğe giriş töreniyle rahip olurlar. Sâbiîlikte rahiplik hiyerarşik yapı açısından dört gruptan oluşur. Rahiplikteki en üst tabakaya riş ama adı verilir. Bu görev bir bakıma bütün

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Sâbiî toplumunun da liderliği demektir. Günümüzdeki Sâbiîlerin bir riş ama'sı bulunmamaktadır. Ganzibra'lık ise yöresel baş rahiplik görevine tekabül etmektedir. Normal rahiplere tarmida, yardımcı rahiplere ise aşganda adı verilmektedir.
Sâbiî rahipleri, her Sabimin dini tören ve ayinlerde giymek zorunda olduğu rasta'ya (beyaz ayin elbisesine) ilaveten giyim kuşamlarını rahipliklerinin nişanı olan bazı şeylerle tamamlarlar. Bunlar arasında en önemli olanı sağ elin küçük parmağına takılan altın bir yüzük, zeytin dalından yapılan ve törenlerde sağ elle tutulan uzunca bir asa, ağzı ve burnu kapatacak şekilde başa sarılan sarık ve saçları bağlamak üzere başa bağlanan bir kurdeledir. Yalnızca rahiplere has olan bu şeylerin uygun şekilde giyilmesi ya da taşınması bir rahip için çok önemlidir. Bu nesnelerden yüzükle asa rahibin ölümünde kendisiyle birlikte gömülür.
Sâbiî cemaatı içerisinde Hıristiyanlıkta olduğu gibi bir dine kabul töreni yoktur. SâbÎî bir ailede doğan herkes cemaatin doğal üyesi kabul edilir. Kutsal kitaplarda açık bir ifadeye rastlanmamakla birlikte dışarıdan bir kimsenin (Sâbiî bir anne babadan doğmuş olmayan bir kişinin) Sâbiî olması mümkün değildir.
Her Sâbiînin bir dünyalık ismi, bir de gizli dini ismi olmak üzere iki ismi vardır. Dini isimler çocuğun doğumunda rahiplerce çeşitli astrolojik hesaplamalar yapılarak tespit edilir. Dışarıya karşı Sâbiîler dünyalık isimlerini kullanırlar; kendi aralarında ve ibadetleri esnasında ise asıl isimleri olan dini isimlerini kullanırlar. Sâbiî cemaatının gizlilik prensibine riayet etmesi çok önemlidir. Dinin herhangi bir kuralı ya da bir öğretisinin dışarıya (Sâbii olmayanlara) aktarılması büyük günah -hatta küfür- olarak görülür. Her Sâbiî kutsal elbisesi olan beyaz rastasını giymek zorundadır. Zira rastasız olarak ölmek, ölüm sonrası büyük cezalara maruz kalmak demektir. Dolayısıyla genellikle Sâbiîler, dış elbiselerinin altına rastalannı da giyerler. Sâbiîliğin bu katı ve taviz vermez yapısı cemaat arasında dine ilgisiz kalma ya da din değiştirme hadiselerinin giderek artmasına neden olmaktadır.

1. 12- Mabetleri

Sâbiî mabetlerine mandi adı verilir. Mandi, genellikle bir nehir kenarında kuzeye doğru yapılmış, güney tarafında bir kapı bulunan penceresiz, küçük ve basık bir kulübeden ibarettir. Bu yapının güneyinde nehirden bir kanalla açılan ve diğer bir kanalla nehre tekrar bağlanan küçük bir vaftiz havuzu bulunur. Mandi içerisinde herhangi bir döşeme ya da tezyinat bulunmaz; burada herhangi bir ibadet de yapılmaz. Mandi bir bakıma ışık aleminin yeryüzündeki bir sembolü olarak telakki edilir. Rahiplerin dışında diğer cemaat üyelerinin buraya girmeleri yasaktır; rahipler ise yalnızca belirli zamanlarda mandi içine girebilirler. Dolayısıyla esasen mandinin bir mabet olduğunu söylemek bile çok zordur. Zira o, mabetten ziyade bir kült kulübesi mahiyetindedir.

2- Manihaizm

Literatür:
1- S.N.C. Lieu, Manichaeism, Manchester University Press (1985).
2- J.P. Asmussen, Manichaean Literatüre, New York (1975).
3- L. Cinillo, A. Roselli (ed.), Codex Manichaicus Coloniensis, Merra Editare Cosenna (1986).
4- The Cologne Mani Codex, tr. By R. Cameron, A.J. Dewey, Scholars Press (1979).
5- K. Rudolph, Gnosis, Edinburgh (1983), s.326-342.
Manihaizm, MS 3. Yüzyılda Mani tarafından kurulmuş olan gnostik bir dini gelenektir. Gelişmiş bir misyonerlik teşkilatına sahip olması nedeniyle, kîsa zamanda kendi doğuş mahalli olan Güney Iran ve Mezopotamya sınırlarını aşarak Mısır, Anadolu, Avrupa ve Asya içlerine kadar ulaşan Manihaizm, 4. yüzyılda birçok bölgede Hıristiyanlığın en büyük rakibi konumuna geldi. 8. yüzyılda (762/63' te) Bögü Han' in bir genelgesiyle Doğu Türkistan'da Uygurların resmi dini oldu. Ancak 6. yüzyıldan sonra Batıda, 12. yüzyıldan sonra da Asya'da gerilemeye başlayan Manihaizm, Mezopotamya ve İran'ın m.s. 7. yüzyılda Müslümaniarca fethedilmesiyle doğduğu bu bölgede zamanla yok oldu. Günümüzde mensubu kalmamış olmasına rağmen, İslam hakimiyeti öncesi dönemde Ortadoğu'da etkin olan ve inanç esasları ve gnostik hayat anlayışı açısından oldukça dikkat çekici olan bir dindir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Manihaizm'le ilgili kaynaklar başlıca 2 grupta toplanabilir. Birinci grup, Manihaizm'in ilk el kaynaklarından olan Manihaist yazmalardan oluşur. İkinci grup ise Manihaizm'le ilgili bilgi veren çeşitli ikinci el kaynaklardır. Kendisi de önceleri bir Manihaist olan St. Augustin gibi çeşitli kilise babaları ve İbn Nedim ve el-Biruni gibi İslam alimleri bunlar arasında sayılabilir.

2. 1- Mani

m.s. 216'da Güney İran'da doğan Mani, Hıristiyanlarca sapık sayılan Elkesai mezhebine mensup bir aile içerisinde yetişti. Babasının ismi Patik, annesinin ismi Meryem idi. Kaynaklar Mani'nin doğum yeri hakkında görüş birliğine varamazlar. Ancak Biruni, Mani'nin doğum yerinin, Mardinû köyü olduğunu haber verir. Mani'nin yetiştiği yöre ve civarında Mani'nin de mensubu olduğu Hıristiyanlığın Elkesai mezhebi yanısıra, Sabitlik ve Mecusilik gibi inanç sistemleri de yaygındı ve bunlar Mani'nin düşünce sisteminin oluşmasında çeşitli^ şekillerde etkili oldular. Manihaist metinlere göre Mani henüz 5-6 yaşlarındayken, ağaçların kendisinin önünde eğilip yüceliğine şahadet etmeleri gibi çeşitli tecrübeler yaşıyordu. 12 yaşındayken Mani, "İkizim" adını verdiği, "Kutsal Ruh" olarak da yorumlanan ilahi bir elçi vasıtasıyla çeşitli ilhamlar aldı. Yaklaşık 20 yaşında bu İlham alma tecrübesi tekrar başladı ve bundan sonra Mani, inanç sistemini şekillendirmeye ve bunu etrafa yaymaya başladı. İlk tebliğini babasına ve diğer aile büyüklerine yaptı ve onları kendi dinine kazandı. Kral I. Şapur zamanında Mani'nin hareketine oldukça geniş bir tolerans gösterildi ve bu sayede o, başta İran olmak üzere çeşitli yörelerde dinini yayma fırsatı buldu. Nitekim I. Şapur'a olan minnet borcunu, ona atfen yazdığı Şapuragan isimli eserle bir bakıma ödemeye çalıştı. Zerdüşt ve Mani taraftarlarının birbirlerine karşı olan rekabeti Şapur'un 30 senelik saltanatı süresince fiili bir durum yaratmadı. Mani öğretisini yaymak için İmparatorluk sınırlan içinde seyahatlar yaparak cemaatlar kurdu.
Öğrencilerini Doğuya, Batıya göndererek misyon çalışmalarını genişletti. Horasan Maniheizmin merkezi oldu. I. Şapur sonrası dönemde Manihaizm'e gösterilen tolerans bir müddet devam etti. Ancak I. Behram döneminde (274-277) buna son verildi. Özellikle imparatorluğun Mecusi baş rahibi Kartir'in yayınladığı bir genelgede yer alan, Mecusilik dışında aralarında Manihaizm'in de bulunduğu bütün dinlerin takibat altına alınmasıyla, Manihaistlere karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatıldı. Nihayet Mani yakalandı, zindana atıldı ve 26 günlük zindan hayatı sonrası 216'da başı kesilmek suretiyle öldürüldü. Cesedi taraftarlarınca Ktesifpon'a gömüldü.Mani'nin öğrencileri, dinlerini tebliğ için gittikleri yörelerde onun misyonunu başarıyla temsil ettiler. Onu, Mecusilere "Zerdüşt'ün manevi oğlu" (Saoşyant), Budistlere "Geleceğin Buddha'sı" (yani Mahraya) ve Hıristiyanlara "Paraklit" diye isimlendirerek anlattılar.

2. 2- Kutsal Kitapları

Mani, dinsel inanç ve öğretilerini bizzat kendisi kaleme alan ender din kurucularından birisidir. O, eserlerini zaman zaman resim ve figürlerle süslemiş, böylelikle düşüncelerini resim ve şekillerle de anlatma yoluna gitmiştir. Eserlerinin büyük bir bölümünü Aramcanın doğu lehçesiyle yazan Mani, öğretilerini 7 kitapta bir araya getirmiştir. Bunlar:
1- Hayat İncili.
2- Hayat Hazinesi.
3- Pragmateia.
4- Sırlar Kitabı.
5- Devler Kitabı.
6- Mektuplar.
7- İlahiler ve Dualar.
Bunların dışında o, kendisini himaye eden I. Şapur'a atfen Pehlevi dilinde yazdığı Şapuragan isimli eserinde de yukarıdaki 7 kitabında ifade ettiği inanç ve öğretilerini özetlemiştir. Ancak Mani tarafından yazılan bu kitaplardan hiçbiri bütünüyle günümüze kadar ulaşamamıştır. Yakın zamanlara kadar bu literatürle ilgili bilgileri çeşitli Kilise Babalarının, Süryani ve Arap yazarlarının eserlerinden öğrenebilmekteydik. Ancak 20. yy'ın başlarından itibaren yapılan çeşitli araştırma ve kazı faaliyetleri sonucu Mani'nin talebeleri ve diğer Manihaist yazarlar tarafından yazılan binlerce sayfalık yazılı dokümanlar bulundu.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Doğu Türkistan'da yer alan Turfan bölgesinden Cezayir'e kadar çok geniş bir bölgedeki çeşitli yerleşim merkezlerinde bulunan ve Kıptice, Süryanca, Uygurca, Çince, Farsça ve Latince gibi dillerde yazılmışlardır.
Batılılarca Dublin, Berlin ve Köln gibi merkezlere götürülen bu literatür, Günümüzde gerek Mani ve gerekse Mani'nin yazdığı kitapların içeriğiyle ilgili en önemli kaynak konumundadır.

2. 3- Tarın Tasavvuru

Bütün gnostik dinlerde olduğu gibi Manihaizm'de de bir gnostik dualizm fikri mevcuttur. Bu dualizm, birbirine zıt iki asli prensip ve bu prensiplerin birleriyle olan ilişkilerine dair üç zaman tasavvuruna dayalıdır. İki asli prensip, ışık ve karanlık ya da iyilik ve kötülüktür. Nitelik olarak birbirinden tamamen farklı karakterlere sahip olan bu prensiplerin her ikisi de başlangıçsız ve sonsuzdur. Işık dünyasına hakim olan yüce ışık (nur) Tanrısı "Yüceliğin Babası', 'Işık Aleminin Krair veya kısaca "Tanrı" diye adlandırılır. Bazı metinlerde ondan, İran geleneğine uygun tarzda Zarvan ismiyle de bahsedilir. Mani bu yüce varlığı şöyle tanımlar: "O hayat sahibidir ve sonsuza değin yaşayan, her şeyden önce var olan ve her şeyden sonra da var olacak olandır. Her şey onun varlığına bağlıdır ve onun gücüyle yaşayacaktır." Yüce Tanrı, uluhiyet, nur, güç ve bilgiden oluşan 4 kudrete sahiptir. Kendisinin başka ışık alemleri de (12 aeon, ışık alemi) vardır. Hava, rüzgar, ışık, su ve ateşten oluşan beş unsurdan müteşekkil olan ışık alemi, ayrıca beş ilahi niteliğe de sahiptir. Bunlar akıl, düşünce, idrak, bilgi ve temkinden(?) ibaret olup aslında yüce varlığın niteliklerinin bir açılımından ibarettir. Ayrıca bu alem sevgi, İman, sadakat, iyilik ve hikmet niteliklerine de sahiptir. Yüce Tanrı ile birlikte tüm ışık alemi bir "Hayat ağacı" olarak da tasvir edilir.
Öte yandan karanlık alemi de ışık alemine benzer, ancak onun tam aksine bir yapılanma gösterir. Bu alemin de başında bir yüce varlık olan karanlık kralı ya da tanrısı bulunur. Karanlık tanrısı, bazen yılan başlı, ejderha vücutlu, kuş kanatlı, balık kuyruklu ve yabani hayvan ayaklı bir canavar olarak da tanımlanır. Onun etrafında sayısız kötü varlık ve 5 zulmet alemi bulunur. Bunlar duman, ateş, rüzgar, su ve karanlıktır. Aynı zamanda karanlık tanrısının birer niteliği olan bu alemlerin her birinde kötü varlıklar ikamet eder ve bir kötü yönetici (arkon) bulunur. Işık aleminin aksine tamamıyla olumsuz niteliklerle donatılmış durumdaki karanlık alemini baştan sona "ölüm zehiri" olan bir duman kaplamıştır. Ayrıca bu alemde maddeyi sembolize eden ve'sayisız dallarından savaş, şiddet, kin ve her türlü kötülük fışkİran bir "Ölüm ağacı" mevcuttur. Bu iki asli alemden ışık alemi, mekan olarak kuzeyi, doğuyu ve batıyı kaplarken, karanlık alemi güneyi kaplar. Bunlar arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir zıtlık ve çekişme söz konusudur.
Bu iki alemin birbirleriyle olan münasebetleri açısından zaman, Mani tarafından üç kısımda ele alınır. Bunlar ışık ve karanlık arasındaki çekişmede bir bakıma pasif mücadelenin söz konusu olduğu geçmiş ve gelecek zamanlarla, aktif bir mücadelenin yaşandığı şimdiki zamandır.
Geçmiş zaman, ışık ve karanlık alemlerinin birbirlerinden kesin olarak ayrılmış oldukları devirdir. Bir başka ifadeyle, her iki alemin birbirinin sınırlarına tecavüz etmeksizin kendi mekanlarında bulundukları, birbirlerine karşı pasif bir mücadele yürüttükleri asli durumu içeren bir zamandır. İçinde bulunduğumuz zamanı da kapsayan şimdiki zaman ise, birbirine zıt bu iki prensibin, yani ışık ile karanlığın yer yer birbirine karıştığı ve aralarındaki mücadelenin aktif olarak sürdüğü devirdir. Üçüncü zaman olan gelecek zaman ise, bu aktif mücadele sonunda her iki tarafın tekrar kendi sınırlarına çekilmeleri suretiyle geçmişteki asli konumun tekrar sağlanacağı devirdir.

2. 4- Kainat Ve İnsan Tasavvurları

Manihaizm'e göre ışıkla karanlık arasındaki aktif mücadele, kaos ve verimsizlik özelliklerine sahip olan karanlığın (huşuk), hayat ve düzen niteliklerine sahip olan ışık alemini ve ışık varlıklarını ele geçirebilmek amacıyla ışık alemine karşı saldırıya geçmesiyle başlar. Bu amaçla karanlık güçler ışık alemi sınırlarına gelirler. Yüce ışık tanrısı ise karanlığın bu saldırısını bertaraf edebilmek ve onu tekrar kendi mekanına hapsedebilmek, ezeli pasif konumuna döndürmek için üç aşamalı bir planı yürürlüğe koyar. İçinde yaşamakta

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olduğumuz şimdiki zamanı da içeren bu plana göre, Yüce Işık Tanrısı, üç safhanın her birinde karanlığa karşı mücadeleyi yürütmek üzere, kendisinin tezahürlerinden başka bir şey olmayan üç ıiahi varlık yaratır.
Birinci safhada yüce Işık Tanrısı önce "Yüce Ruh" ya da "Hikmeti yaratır" undan ise "Hayatın Anası" zuhur eder. Hayatın Anası da mütecaviz karanlık güçlere ^Şi savaşması için İlk İnsan' ı (Anaş Kadmi, Hürmüz) yaratır ve onu 5 unsurla donatır. Aynı zamanda İlk İnsan' in elbiseleri ve silahlan olarak da adlandırılan bu beş unsur ateş, rüzgar, su, ışık ve havadır. ManİhaistIerin İlk İnsan olarak adlandırdıkları bu mitolojik varlık, insanlığın babası olan Adem değil, İlahi bir varlıktır. İlk İnsan, yanındaki silahlarıyla birlikte savaşmak üzere karanlık alemine iner; ancak savaşta yenilerek tutsak edilir ve elindeki silahları karanlık güçlerce (arkonlarca) yutulur. Böylelikle aktif mücadelenin ilk safhası karanlığın zaferiyle sonuçlanır. Ancak Maniheistler, İlk însan'm bu yenilgisinin aslında bir mağlubiyet olmadığını, fakat ilahi takdir gereği karanlığa verilen bir yem olduğunu ifade ederler. Bir Manihaİst metinde bunun, vahşi aslanı yakalamak ve sürüsünü ondan emniyete almak için bir kuzuyu yem olarak vermek suretiyle ona tuzak kuran çobanın durumuna benzediği ifade edilir. Zira çoban, böylelikle aslan kuzu için geldiğinde onu yakalayacak ve sonra da yaralanan kuzunun yaralarını sararak tekrar iyileştirecektir.
İkinci safhada Işık Alemi açısından öncelikli olarak yapılması gereken şey, bu ilk sıcak çarpışma sonucunda karanlık aleminde esir edilen mitolojik ilk insan ve onun beş silahının kurtarılması işidir. Bunun için yüce ışık tanrısı "Yüce Mimar" ya da "Hayat Ruhu" adı verilen kurtarıcı varlığı yaratır. Bu kurtarıcı varlığın İran geleneğindeki ismi Mitra'dır. Bunun da yanında "Işık Ademîleri" adı verilen beş oğlu ya da silahı vardır. Böylelikle Hayat Ruhu, ilk insan'ı kurtarabilmek için faaliyetlere başlar ve ona çağrıda bulunur. İlk insan bu seslenişe karşılık verir ve böylelikle karanlık aleminden kurtularak ışık alemine döner. Bu kurtuluş motifi, daha sonraki dönemde kurtulmak isteyen herkes için de bir prototip bir model teşkil eder. Bu kurtuluştaki "Seslenme ve buna karşılık verme" motifi tüm gnostik geleneklerin kurtuluş doktrinlerinde önemli bir yer tutar. Bu şekilde İlk İnsan' in kurtarılmış olması ışık güçleri açısından bir başarıdır; ancak kurtarma işi henüz tam olarak gerçekleşmemiştir. Zira arkonlar tarafından yutulan ilk insan'ın beş silahı hâlâ karanlık aleminde tutsaktır. Bunları da kurtarabilmek amacıyla Hayat Ruhu (Kutsal Ruh) karanlık alemi İçerisinde kozmosu oluşturmaya başlar. Bunun için o, kötü arkonlarca yutulmuş ışık parçacıkları vasıtasıyla yıldızlan, yeryüzünü ve gökyüzünü yaratır. Böylelikle kozmos ışık ve karanlık unsurlarından meydana gelmiş olur; zira onun hareketsiz maddi yönü karanlık unsurlardan, hayat taşıyan ruhsal yönü ise ışık unsurlarından teşekkül etmiştir. Daha fazla ışık saçan güneş ve ay gibi varlıklar daha fazla ışık parçacıkları taşımaktadır. Bu kozmik alemdeki ışık unsurlarının kurtarılabilmesi için Yüce Işık Tanrısı kötülük ve karanlığa karşı aktif mücadelesinin üçüncü ve son safhasını yürürlüğe koyar.
Üçüncü safhada "Üçüncü Elçiyi" yaratır. Onun vasıtasıyla semavi bir çarkı büyük bir su çarkı gibi döndürerek dünyadaki ışık kısımlarını aya ve güneşe çıkarır.
Her ayın ilk yarısında çıkarılan ışık kısımları, bir ışık sütunu halinde göğe yükselir . bu suretle dolunay meydana gelir. Ayın ikinci yansında ise, bu ışık kısımları "Neşe" ve oradan da "Işık Cennetine" gönderilir. Samanyolu ışık sütunu olarak tasavvur edilir. Bu hususun ölenlerin ruhları olarak da, tasavvuruna rastlanır.
Bu kurtuluş mekanizmasında "Üçüncü Elçi", kötü arkonların yutmuş oldukları ışık unsurlarını kurtarabilmek amacıyla arkonlar arasında dolaşır ve kendisini onlara cazibeli bir kadın ve çekici bir erkek suretinde gösterir. Onun bu görüşünden erkek ve dişi arkonlar etkilenirler. Böylelikle erkek arkonların karalara dökülen menisinden bitkiler dünyası, denize dökülenlerden ise bir deniz canavarı oluşur. Dişi arkonlardan düşen düşüklerden ise yeryüzündeki ifritler meydana gelirler. Bu ifritler yeryüzündeki bitkileri yiyerek döllenir ve böylelikle hayvanlar alemini oluştururlar. Bu şekilde arkonlardan yeryüzüne düşen her varlıkta da karanlık unsurları yamsıra ışık parçacıkları da bulunur. Işık parçacıkları en fazla bitkilerde bulunur. Ayrıca daha az olmak üzere hayvanlarda ve ifritlerde de ışık unsurları mevcuttur.
Olayların bu şekilde ışık alemi lehine geliştiğini ve kendi kontrolünden çıktığım anlayan Karanlık Tanrısı kendi aleminde tutsak ettiği ışık unsurlarını kaybetmemek amacıyla son bir atak yapar ve "Üçüncü Elçi"ye karşılık, yeryüzünde kendi emrinde çalışacak bir varlık yaratmaya karar verir. Bunun için iki seçkin ifrit olan Aşkalun (Saklas "Aptal") ve Namrael

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

(ya da Nebroel) görevlendirilir. Bunlar diğer karanlık varlıklarda kalan son ışık unsurlarını da kendilerinde toplarlar ve sonra birleşirler. Onlardan "Üçüncü Elçi"nin erkekle dişi suretine benzer şekilde olan ilk insan (Gehmurd) çifti, yani Adem ve Havva doğar. Görüldüğü gibi, bütün gnostik sistemlerde olduğu gibi Manihaizm'de de insanın yaratıcısı yüce tanrı değil, kötülük güçleridir. İnsan vücudu cinlerin bedensel görünüşüdür. İnsanlardaki Şehvet ve vücut cinlerden insanlara kalan bir mirastır.

2. 5- Kurtuluş Tasavvurları

ilk insan çifti olan Adem ve Havva'nın karanlık güçlerince yaratılması üzerine yüce ışık tanrısı Adem'e gerçeği anlatmak ve ona kurtuluşun yolunu öğretmek üzere ilahi elçi "Muhteşem İsa'yı" gönderir. Muhteşem İsa, Adem'e ilahi çağrıyla gelir ve Adem bu çağrıya müspet cevap verir. Daha sonra muhteşem İsa, Adem'e kurtarıcı ilahi bilgiyi getirir, böylelikle Adem, kendi mahiyeti ve ilahi alemle ilgili hakikati kavramış olur ve kurtuluşu hak eder. Dolayısıyla karanlığın süfli planı bir kez daha alt edilmiş olur. Öte yandan Adem ile Havva'daki ışık unsurları aynı oranda değildir. Havva'da daha az ışık parçacıkları mevcuttur. Adem, kendisini bu süflî dünyaya bağlayacağı için Havva'yla cinsel ilişki kurmaması konusunda İsa tarafından uyarılır ve ilk zamanlar buna riayet eder. Ancak kendisinde ışık unsurlarını daha az bulunduran Havva, Adem'den ilgi göremeyince babası kötü arkona ilgi duymaya başlar ve onunla birleşir. Bu birleşmeden Kabil doğar. Sonra Kabil annesiyle birleşir ve bundan da Habil doğar. Bu uygunsuz birleşmelerin biri diğerini takip eder ve daha sonra bir arkon (Sindid), Havva'ya kendisiyle birleşmesi konusunda Adem'i sihirle nasıl kandıracağını öğretir. Böylelikle Havva tarafından kandırılan Adem de kendisini tutamayarak Havva'yla birleşir ve bu birleşmeden Şit doğar. Şifi Adem'in kendisi yetiştirir ve ona hakikati öğretir. Adem'in oğlu olan Şit bütün gnostik toplumlarca Adem'in gerçek oğlu ve gnostiklerîn atası olarak kabul edilir. Kötü arkon Sindid, Adem'i kandırarak yeniden birleşmesi için tekrar Havva'yı kışkırtır. Adem yine Havva'ya aldanır; ancak bu defa Şit, Adem'i ikaz eder ve onu kendisiyle birlikte doğuya, ışık alemine gelmeye davet eder. Böylelikle ölümü sonrası Adem ve onun nesli ışık alemine yükselir. Diğer yandan Havva ve onun nesli ise cehenneme gider.

Bu şekilde kötü beden içerisinde ışık alemine ait olan ruhun hapishane hayatı yaşadığı İnsanlık üremeye ve çoğalmaya devam eder. Ancak Adem'in kurtuluşu onun soyundan gelen bütün insanlık için bir örnek, bir model teşkil eder. Adem'den kaynaklanan insanlığın kurtuluşu için Muhteşem İsa, bütün ışık elçilerinin babası olarak kabul edilen "Işık Zihni'ni" (Manuhmed) görevlendirir. Işık Zihni, 5'li niteliğiyle kurtarılacak olan her insana manen gelir. Ruh, onu bu 5'li özelliğinden tanır ve onun davetine icabet eder. Diğer yönden kurtuluşu hak etmeyen ve dolayısıyla Işık Zihni tarafından uyarılmamış olan ruh ise kurtuluşu hak edene ya da son hesap gününe kadar yeryüzünde tekrar tekrar doğar. Dolayısıyla Manihaizm'de sınırlı bir reinkarnasyon (ruh göçü) düşüncesi vardır. Buna göre ruhun reinkarnasyona tabi olması bir yönden onun kötülük ve karanlıktan bir temizlenme sürecidir; diğer yönden ise bu ilahi elçi tarafından uyarılmayı hak etmeyen ruha beden hapishanesinde tekrar tekrar kalma cezasının verilmesidir.

Kurtuluş \için ruhun, öncelikle gerekli hazırlıkları yapması, süflî maddi dünyadan ve bedenin istek ve arzularından uzak durması gerekir. Bu arada kendi yapısını bilmesi ve kurtuluş için bir özlem duyması şarttır. Daha sonra ilahi elçinin davetine icabet etmeli ve onun gösterdiği yola girmelidir. Ancak bu sayede o, ilahi elçi tarafından getirilen kutsal bilgiye vakıf olarak kötü beden ve maddi alemden soyutlanabilir.

Mani, çeşitli zamanlarda ilahi elçilerin (Paraklit) insanlara kurtuluş yolunu öğretmek üzere yeryüzünde yaşadıklarına ve kendisinin bu Işık elçilerin sonuncusu olduğuna inanır. Kendisinden önce yaşamış olan Zerdüşt, Buddha ve İsa gibi bütün şahsiyetler insanlara kendisinin de tebliğ ettiği kurtuluş yolunu öğretmek üzere gelmişlerdir. Kendisi ise son elçidir. Kendisinden sonra başka bir elçi gelmeyecek; ancak yalancı elçiler zuhur edeceklerdir. Maniheistler, son ışık elçisi olan Mani'nin yeryüzünden ayrıldıktan sonra doğrudan ışık alemine gitmediğine, yükselişte ilk durak olan ayda yeryüzündeki son ışık nüvesinin de kurtuluşuna kadar beklemekte olduğuna ve oradan ruhlara yol göstermeyi sürdürdüğüne inanırlar.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

2. 6- Ahir Zaman, Mehdilik Ve Kıyamet Tasavvurları

Mani'ye göre, ruhların yeryüzü ve beden hapishanesinden kurtularak ışık alemine yükselmelerine paralel olarak dünyada zulüm ve şiddet artacak, kötülük çoğalacaktır. Zira, yeryüzünde tutsak olarak yaşayan ışık unsurları birer ikişer burayı terk ettikçe yeryüzünde daha az ışık unsuru kalacak, dolayısıyla onlardan kaynaklanan iyilik ve barış da azalacaktır. Mani'ye göre ahir zamanda yalancı peygamberler zuhur edecektir. Ayrıca "Yalancı Mithra" (deccal) ortaya çıkacak ve insanları saptırmaya çalışacaktır.
Ahir zamanda son ışık parçacığının da kurtuluşunun yakın olduğu bir dönemde dünyanın sonunun yaklaştığının habercisi olan büyük bir savaş zuhur eder. Bundan itibaren dünyaya yalnızca günah ve kavga egemen olur. Daha sonra ışık elçisi İsa Mesih, ikinci kez yeryüzüne gelir ve insanları yargılamaya başlar. Bunun için o, dünyanın tam ortasına oturur ve iyiyi kötüden ayırır. Bu ayırıma göre o ana kadar henüz yeryüzünden ayrılmamış olan ManiheİstIer ona katılarak onun sağ tarafına oturur ve kazananlardan olurlar. Onun solunda yer a^an günahkarlar ise cehenneme atılırlar. Bu arada ona katılmış olan inananlar meleklere dönüştürülür. Daha sonra İsa Mesih, Samanyolu şeklinde tezahür etmiş olan ilahi varlığa ve evreni ayakta tutan 5 ışık ruhuna yerlerinden ayrılmaları için işaret eder. Onların bir anda ayrılmaları üzerine bütün kainat yüzüstü çöker ve 1468 yıl sürecek olan büyük bir ateş çıkar. Işık elçisiyle birlikte geride kalmış olan son ışık unsurları da ilahi ışık alemlerine yükselirken, savaşı kaybeden karanlık gücü ve taraftarları ışık alemine karşı bir daha benzer bir tecavüzde bulunmamaları için, kendileri için hazırlanmış büyükçe bir çukura atılırlar ve çukurun deliği büyükçe bir kayayla kapatılır. Böylelikle iyilikle kötülük arasındaki aktif mücadele dönemi tamamlanmış ve geçmiş zamandaki ışık ve karanlığın birbirlerinden ayrı olarak varlıklarını sürdürdükleri asli konuma tekrar dönülmüş olunur.

2. 7- İbadet Anlayışları

Mani'nin öğretilerine göre, ruhun yeryüzü ve beden hapishanesinden kurtulabilmesi için kendi saflığına zarar verecek ve tutsaklığını devam ettirecek olan bazı fiillerden uzak durması, çeşitli dini ayinleri yerine getirmesi gerekir. Bu nedenle Maniheistler "Beş Emir" ve "Üç Mühür" kuralına uymakla yükümlüdürler. Uyulması gereken beş emir arasında oruç, dua ve sadakaya devam etmek, yalan söylememek, herhangi bir canlıyı öldürmemek ve et yememek, temizlik ve saflığa dikkat etmek, mala mülke önem vermeyip fakirliği gözetmek ve alçakgönüllü ve mütevazi olmak yer alır. öte taraftan üç mühür ise eline, diline ve duygularına (ya da düşüncene veya beline) hakim olmak prensibidir. Ağzın mührü, kötü söz söylememeyi, et yememeyi ve içki içmemeyi gerektirir. Mani'ye göre, ette bitkilerden daha az ışık nüveleri bulunur. Her ne kadar hayvanlar bitkilerle beslenseler de yedikleri bitkilerde var olan ışık zerrelerinin bir kısmı hayvanların vücutlarından kaçarlar. Kalan diğer kısım ise hayvanların cinsel birleşmeleri nedeniyle ete dönüşür. Dolayısıyla Mani, taraftarlarını bitkisel diyet uygulamaya çağırır. Bitkilerdeki ışık miktarı da türden türe değişiklik arz eder. Bitkiler içerisinde en fazla ışık unsuru salatalık, kavun ve karpuz gibi sebze ve meyvelerde bulunur. Öte yandan insanı sarhoş etmesi ve yüce ışık tanrısını düşünmekten alıkoyması nedeniyle içki içmek de yasaktır. Elin mührü ise, inanan kişiyi madde içerisinde tutsak olan ışık unsurlarına zarar verecek herhangi bir davranışta bulunmaktan alıkoyar. Bunun için ManİhaistIerce ideal olan bir davranış tarzı hiç bîr hayvanı öldürmemeyi, hiç bir bitkiye zarar vermemeyi, hatta toprağı sürmemeyi ve hasat yapmamayı öngörür. Hatta dindar bir Manihaist bir ota basmamalı, bir ekini çiğnememelidir. Sudaki ışık unsurlarını kirletebileceği endişesiyle yıkanma dahi hoş görülmez. Son olarak gönlün ya da belin mührü ise evlenmemeyi ve cinsellikten uzak durmayı gerektirir. Zira Manihaizm'e göre, maddi varlığın devamını sağlayan ve yeni bedenlerin oluşmasına imkan veren evlenme kötü arkonların adetini taklit etmeden ibarettir; dolayısıyla hoş görülmez.
Manihaizm'in bu katı kurallarına uyma açısından Manihaist cemaat iki gruba ayrılır: Seçkinler ve dinleyiciler. Tam anlamıyla bu kurallara uyum gösterenler elit bir tabaka olan seçkinlerdir. Halkın ekserisini oluşturan dinleyiciler ise bu kuralların çoğuna (özellikle evlenmeme, toprağı ekip-biçmeme gibi kurallara) tam olarak riayet etmez. Bu durumda Mani'nin öğretisine göre, kurallara tamamen riayet eden elitler öldüklerinde temizlenmiş

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olarak doğrudan ışık alemlerine yükselirler. Öte taraftan kurallara riayet etmeyen kimseler ise elitler tabakasından birileri olarak doğuncaya kadar reinkarnasyon sistemine tabi olur ve yeryüzünde tekrar tekrar doğarlar. Onların yaşantılarında elitlere yaptıkları hizmetler ve dini öğretiyi destekleme konusunda gösterdikleri tutum, bir sonraki doğumlarında daha iyi birisi olarak bedenleşmelerini sağlayacaktır. Diğer taraftan bunların yalnızca şu 10 kurala riayet etmeleri Manihaizm'e mensubiyeti devam ettirmeleri için yeterlidir: Tek evlilik yapmak, zinadan, yalandan, hırsızlıktan, riyakarlıktan, putperestlikten, sihirden, hayvanları öldürmekten ve din konusunda herhangi bir şüpheden uzak durmak ve son olarak elitlere hizmet etmek.
Manihaistlerin günlük dua (namaz) ve oruç uygulamaları da vardır. Buna göre seçkinlerin günde 7 vakit kuzeye yönelerek'dua etmesi şarttır. Dinleyiciler ise yalnızca 4 vakit dua edetler. Dua esnasında yüce ışık tanrısına hamd ve onu tespih içerikli çeşitli metinler ve ilahiler okunur. Ayrıca yılın değişik zamanlarına serpiştirilmiş birçok oruç günlerine de riayet etmek şarttır. Seçkinler, 30 günü Berna kutlamaları öncesine denk düşen yılın son ayında ardarda olmak üzere, toplam 100 gün oruç tutarlar. Bu arada Pazar günleri tutulan haftalık oruç da buna dahildir. Bundan başka en önemli ayinlerden bir diğeri ise günlük olarak düzenlenen, seçkinlerin genel yemeğinin düzenlenmesidir. Bunu düzenlemekle sorumlu olan dinleyiciler, yemek için salatalık, kavun, karpuz, çeşitli meyve suları ve buğday ekmeği temin ederler. Bu hizmetleri karşılığında günlük olarak günahlarının kefaretini ödemiş sayılırlar. Ayrıca haftalık olarak yapılan tövbe ve günah itirafı törenleri de vardır. Bu arada yılda bir kez cemaat halinde tövbe ayini de yapılır. Son olarak, dinleyicilerin gelirlerinin 7'deyada 10'da birini cemaat için vermeleri dini bir görev olarak telakki edilir.
Manihaistlerin kutladıkları çeşitli kutsal gün ve bayramlar da vardır. Bunlar arasında en önemlisi Bema bayramıdır. Bema, bir bayramdan ziyade bir yıllık anma töreni görünümündedir. Mani'nin Şubat ya da Martta ıstırap çekerek Öldürülmesi anısına, oruç ve yıllık tövbe ayı olan yılın 12. ayının nihayetinde bu seremoni düzenlenir. Bu tören için bir bakıma ışık elçisi Mani'yi temsil eden beş basamaklı bir kürsü (bema) hazırlanır ve üzerine Mani'nin resmi asılır. Daha sonra Mani için çeşitli ilahiler, dualar ve methiyeler okunur. Bundan başka musafaha yapma ve kutsama törenleri de yapılır. Ayrıca Maniheistler ölüler için anma törenleri de düzenlerler.

2. 8- Toplum Yapıları

Manihaizm, oldukça gelişmiş bir hİyerarşik toplumsal yapı öngörür. Buna göre genel olarak cemaat, dinin katı asketik kurallarına sıkı sıkıya bağlı olan seçkinler ve bu kurallara uymamakla birlikte seçkinlere hizmet etmeyi temel gaye edinen dinleyiciler olmak üzere iki gruba ayrılır. Seçkinler, tutsak ışık unsurunun kurtuluşu için çaba gösteren dünyevî elçiler olarak görülürler; zira onlar yedikleri yiyeceklerdeki ışık unsurlarını tasfiye eder ve yemekten sonra geğirerek onların serbest kalmalarına yardımcı olurlar. Yemeğe başlamadan önce seçkinler, yiyecekleri yemeğin elde edilişinde ve hazırlanmasında kendilerinin bîr sorumlulukları olmadığını da vurgulayan bir başlama duası yaparlar ve bununla asketik yaşantı sürmeyen dinleyicilerin hata ve günahlarından sorumlu tutulmamayı amaçlarlar. Manihaizm'de her ne kadar dinleyiciler, dînde kabul edilmeyen dünyevi bir yaşam sürüyor ve dini öğretilere tam olarak riayet etmiyor olsalar da onların cemaat içinde oynadıkları rol önemli ve değerli görülür. Zira, ışık unsurlarının kurtarılması işiyle uğraşan seçkinlerin yaşamlarını sürdürmelerine yardım etmek ve buna uygun ortam sağlamakla onların da ışığın kurtarılışı görevinde aktif rol oynadıkları kabul edilir.
Manihaist cemaat içerisinde vaaz, dini öğretileri talim, cemaatı temsil etme, ayinleri idare etme gibi işleri doğal olarak seçkinler grubuna dahil olanlar yürütürler. Öte yandan seçkinler grubu içerisinde de bir takım hiyerarşik yapılanma söz konusudur. Bu şu şekilde sıralanır:
1- Mani'nin vekili oıarak cemaatı yöneten bir lider.
2- Havarileri temsilen 12 öğretici.
3- 72 piskopos.
4- 360 kişilik yaşlılar grubu.
Üstten alta doğru sıralanan bu dört grubu sade seçkinler ve onları da dinleyiciler kitlesi takip eder.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

HİNT DİNLERİ

Literatür:
1- Cari Ciemen, Die Religionen der Erde, München 1966, c, l,s. 108-166.
2- Helmuth von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, s. 147-173.
3- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, s.368-418.
4- Shankara, Tefrik Etme Hazinesi, İstanbul 1976.
5- Upanişadîar, derleyen M.Ali Işın, İstanbul 1976.
6- Ö. R. Doğrul, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, s. 73-78, 97-105.
7- Ramayana, Çev.Ö .R. Doğrul, İstanbul, 1975.
8- H. J. Schoeps, Religionen, s. 169-186.
9- H.Glasenapp, Die Religionen Indiens, Tübingen, 1943.
10- Ömer Hilmi (Budda), Hind Dinleri, İstanbul 1935.
11- Reller, 627-648.
12- F.W. Haack, 82-91.
Tarih boyunca Hint Yarım Adasında doğmuş ve gelişmiş dinlere Hint Dinleri denir. Bunların genel karakterleri birbirlerine benzemekle birlikte, tarihî gelişmelerin veya kurucularının da etkisiyle kendilerine has özellikleri, özel gelişmeleri vardır. Başta Hint yarımadasının geleneksel dini Hinduizm gelir. Bunu Budizm, Yogaizm, Caynizm ve bunlara bağlı mezhep ve akımlar takip eder.

1- Hinduizm

Günümüzdeki çok tanrıcı inançların en renkli temsilcisidir. Köy mabetlerinde bazen sayıları yüzleri bulan putlarıyla dikkati çeker. 200 milyonu aşan Hintli Müslümanlarla içice yaşarlar. Hindu, Müslümanların Indus Nehri'nin etrafında oturan halka verdikleri isrnin Farsça'sıdır. Tamamen coğrafî bir deyimdir. Halkın inanç ve düşünce sistemini ifâde için "Hinduizm" deyimi kullanılır. Genel olarak kullanılan Brahmanizm kelimesi ise, Tanrı Brahman'dan değil, Hint rahipler sınıfı Brahmanlardan gelmektedir. Biz Hinduizm ve Brahmanizm tâbirlerinden, en eski Vedalar Devri'nden bugüne kadar gelen, Hintlilerin duyuş, düşünüş, inanış ve hayat tarzlarınf anlıyoruz. Hindular ise kendi dinlerini anlatmak için "Sanâtana Dharma" (Ebedî Düzen) deyimini kullanırlar.
Bu günkü Hinduizm'in meydana gelişinde şu veya bu şekilde hizmetleri olan siyah, sarı ve beyaz ırklardan çeşitli halkların rolü vardır. Hindistan'ın en eski sâkinlerinin, kuzeyden gelen milletlerle karışarak kaybolmuş, Afrika ve Malenezya asıllı zenciler (Negrolar) olmaları muhtemeldir. Sarı ırkı, Kuzey Hindistan'ın Mon-Khmer milletleri temsil ederler. Beyaz ırk için de binlerce yıl önceden kuzeyden göç eden, bugünkü Dravidlerin selefleri düşünülür. Belki de Akdeniz Havzası'nın eski milletleriyle bir yakınlıkları olabilir. Tahminen m.ö. 1500 yıllarında İranlılarla akraba, Hindu-Avrupaî dil ırkından Aryalar Hindistan'a göç etmişlerdi. Aryaların, Hint kültürünün yaratıcıları olduğu hakkında, XX. yüzyıl başlarında bazı iddialar ortaya konuldu ise de, 1921-22 yıllarında Mohenco-Daro (Sind'de) ve Harappa (Pencab'm güneyi) bölgelerindeki kazılar, Aryaların göçünden evvel m.ö. 2500 yıllarında, Indus Bölgesi'nde çok gelişmiş bir şehir kültürünün varlığını ve Aryaların çok üstün bir kültürle karşılaşmış olduğunu ortaya koydu. Ama maalesef, arkeolojik bilgi kaynaklarının henüz yeterince çözülememesi sebebiyle, hangi kavmin Indus Kültürü'nü yarattığını ve hangi dili konuştuğunu bilemiyoruz. Yalnız Anadolu kültürüyle bazı ilişkileri olduğu şüphesizdir. Bu, o zamanlar gelişen milletlerarası dünya kültürü olarak vasıflandırılabilir. Orada bulunan sanat eserleri, mühürler ve amuletler (muskalar) Indus halkının bugünkü Hindulara benzeyen resim kültürüne (bir tanrı tasviri Yoga gibi oturan Şiva'yı hatırlatmaktadır) sahip olduklarını; timsah, yılan, boğa gibi kutsal hayvanlara, incir ağacı ve allus taşı (linga) gibi nesnelere taptıklarım; gamalı haç'ı (svastİka) sembol olarak kullandıklarını göstermektedir. Muhtemelen m.ö. 1500 ve 1250 yıllarında kuzey batının dar geçitlerinden Pencab'a göç eden Aryalar bu eski kültürü yıkarak Doğu'ya doğru ilerlemiş; fakat bu arada kuvvetli bir şekilde yerli kültürün tesiri altında kalmışlardır. Böylece Hinduizm, yerli kavimlerle Arya'ların inanç karışımlarından yeni bir sentez olarak ortaya çıkmış olmalıdır.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

1. 1- Kutsal Yazıları

Hindu'ların dinsel yazılarının başında Sanskritçe yazılmış Vedalar gelir. Veda, kelime olarak "Bilgi, ebedî hikmet" anlamındadır. m.ö. 1250 ve 800 yılları arasında çıkan dinsel metinlerin büyük bir mecmuasıdır. Henüz m.ö. V. yüzyılda dilinin grameri üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu dil bugün de tahsilli Hintli' lerin dinsel dilidir. Vedalar literatürü dört metin gurubundan meydana gelir:

1- Rigveda:

Kurban ilâhilerini bilmek mânasına gelir ve çoğu dört satırlık 1028 ilâhiden oluşan on kitaptan meydana gelir. Büyük bir kelime hazinesiyle tanrıları, bilhassa tanrılar kralı Indra'yı kurban yemeğine davet eder. Rigveda, m.ö. 1500 yıllarında Hindistan'a göç eden Aryalar'ın çeşitli sosyal durumlarını da gösterir.

2- Samaveda:

Melodiler vedası mânasına gelir. Rahipler kurban esnasında müzikse! bir şekilde, ahenkle okuyarak, kurbana refakat ederler.

3- Yacurveda:

Muayyen kurban sözlerinin vedasıdır. Bazı kısımları nesir, bazı kısımları, manzum yazılmış kurban sözleri ve dualardan teşekkül eder. Rahip, bu duaları kurban esnasında mırıldanarak okur.

4- Atharvaveda:

Sihirli sözler vedasıdır. Brahmanlar hayatın çeşitli durumlarında okumak zorundadırlar. 6000 beyitlik 731 ilâhiden oluşan büyük bir mecmuadır. Önceki kitaplara nazaran daha geç devirlerde yazılmıştır.
Brahmana İse, daha sonraları rahipler tarafından yazılarak kutsal kitaplar arasına katılmıştır. Genel olarak kurbandan ve öğrenciler için yazılmış hikmet ve ilahiyatla ilgili meselelerden bahseder.
Upanişadlar, Vedalar literatürünün sonuncusudur. Ağırlık merkezini kurban tekniği ve hidayete ulaştırmadaki yorumu teşkil eder. Ancak Upanişadları Vedalardan saymayıp Brahman ve Hint dîninin ikinci derece kitaplarından kabul edenler de vardır. Burada kurban hâkimiyeti, bir kurtuluş tasavvufuna, kurtuluş mistiğine dönüşür. Upanişadlar'a göre insan ruhlarının (Atman), kâinat ruhuyla (Brahman) birleşmesinden mevcudat meydana gelmiştir. Ebedî mutluluğun da gayesi bunu bilmektir. Atman-Brahman mistiğine göre insan ve kâinat birleşerek harika bir aydınlarıma şeklinde ebedî mutluluğa ulaşır. Bütün Vedalar literatürü Rîshis'lerin (ilk devirlerin kutsal kâhinlerinin) aldığı vahiy ve ilham (Shuriti) olarak kabul edilir. Genellikle ezelî varlığın, yâni Tanrı Brahman'ın nefesi olarak görülür. Bazıları ise, Vedaların bir tanrı tarafından vazedildiğine veya ezelden beri mevcut bir varlık olduğuna inanır.
Mahabharata ve Ranıayana adlı iki büyük efsane de Vedalara dahildir: Birincisi, 100.000 Sanskritçe beyitle Kuruş ve Pendus Kabileleri arasındaki savaşın hikâyesidir. Bu arada pek çok eğitici ve öğretici şiirleri de içerir. Bunların en meşhuru Bhagavadgita, ulular şarkısı mânasına gelir. Ekseriya söylendiği şekliyle "Gita" Mahabharata'nın 6. Kitabını teşkil eder. Tanrı Vişnu, Ulu Krişna olarak dünyevî surette görünür ve efsanede belirtilen büyük savaştan Önce kahraman Aryuna'ya, tanrı, dünya ve ruhun varlığı üzerine bilgiler verir. Aryuna, harp alanında, muhalifleri arasında akrabalarını ve dostlarını görerek harp etmek istemez; fakat arabasını idare eden Tanrı Vişnu O'nu, savaş vazifesini yerine getirmesi için ikna eder. Sözlerini şu esasa dayandırır: "Geçici olan yalnız insanların vücutlarıdır, ruhları ise ölümsüzdür: Bhagavatgita'ya göre, tanrı kendini dünyaya yaymıştır. O, her şeydir ve her şeydedir. Aynı zamanda kâinatın hâkimidir. Kendini, severek Tanrı Krişna-Vişnu'ya

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

teslim edenlere, Tanrı da rahmetiyle meyil eder, cevap verir.
Kitabın şahsi dindarlığı desteklemesi, Avrupa ve Hindistan'daki birçok kimseler için önem taşımaktadır. Meselâ, Mahatma Gandi şöyle diyor: "Eğer hayal kırıklığına uğrarsam, Bhagavaîgita 'yi açarım; bir beyit buradan, bir beyit şuradan okurum ve büyük ıstıraplar içindeyken, hemen gülmeye başlarım".
Ramayana, efsanevî bir şehzade olan Rama'nın hayat hikayesini 24.000 beyitle anlatır. Buna göre, Rama'nın karısı Sita, Devler Kralı Ravana tarafından Seylan (Lanka) Adası'na kaçırılır. Rama da, okyanus üzerine köprüler kuran maymunlar ordusunun yardımıyla, karısı Sita'yı kurtarmaya muvaffak olur. Eserdeki 18 Purana (eski hikâyeler) efsanevî muhtevasıyla, dünyanın yaratılışından, ibâdetlerden ve hikmetlerden bahseder. En meşhur Purana "Bhagavata", Krişna Destanı'yla büyük bir tesire sahiptir.
Yukarda bahsettiğimiz kitaplardan başka çeşitli mezheplerin muhtelif kutsal yazıları da vardır. Ancak bunlar, bütün Hindular tarafından kabul edilmezler. "Tantra" (metin) ve "Ağama" (rivayet) ismi altında toplanan yazılar, birinci bin yılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Manu'nun Kanun Kitabı ve diğer efsanevî eserler de Smriti'den (vahiyden) sayılır. Bu muazzam literatür, eski aydınların dili olan Sanskritçe İle yazılmıştır. Ancak, 1400 seneden beri Hinduizm'in literatür üretimi yavaş yavaş Sanskritçe'den uzaklaşmıştır. Şairler, çeşitli yeni Hint dillerini tercih etmektedirler. Bu dillerin en önemlileri Hintçe, Bengalce, Marathca ve Gucaratca'dır. Bu dillerde yazılan Tanrılar Tarihi, geniş bir çevrenin faydasına sunulmuştur. Bu eserler Sanskritçe literatürün bir devamı mahiyetindedir. Buna karşılık Arya olmayan Dravid dillerde (Kanarace, Telegu, Tamil ve Malayanca) yazılmış literatürün bir kısmı da, m.ö. I. bin'de kaleme alınmıştır. Her ne kadar Sankritçe literatürden etkilenmiş olsalar da, dil ve İçerik yönünden bağımsız bîr özellik sergilerler.

1. 2- Kainat Görüşleri

Hinduların tasavvurlarına göre kâinat ebedîdir; fakat onu teşkil eden dünyalar (Tanrı Brahman'da, yâni Brahman-Yumurtasında) devamlı bir değişiklik halindedirler. Periyodik olarak meydana çıkar, devam eder ve yok olurlar. Dünyanın ne şekilde ve nasıl yaratıldığı uzun zaman sonra nasıl yok olacağı konusunda, her bir ekol ve mezhep ayrı bir görüşe sahiptir. Bunlar, dünyanın teşekkül ettiği elementlere, Tanrı'dan çıkış şekillerine göre, çeşitli görüşler geliştirmişlerdir. Dünya, Tanrı tarafından idare edilir. Tanrıyla var olan bir cevherden veya ebedî atomlar yumağından meydana gelmişlerdir. Her bir dünyanın toprağında, denizlerle çevrili kıtalarında, insanlar ve hayvanlar yaşarlar. Yeraltı dünyasının üst katlarında cinler (demonlar) oturur. Yeryüzünün üzerinde ise, birbiri üzerinde duran semavî ikâmetgâhlar bulunur.
Dört yüzlü Brahman'dan, bir çayıra kadar bütün canlılar, ezelden beri var olan, maddî vücuda bürünmüş, Ölümsüz ruhlara sahiptirler. İyi ve kötü amellerin karşılığına binaen işleyen bir prensibe göre, bir varlıktan diğer bir varlığa dolaşmak zorundadırlar. Ekseri mezheplerin kabul ettiği, ulu ve ebedi tanrı Işvara dışındaki diğer tanrılar da dahil, bütün varlıklar, bu genel kâinat kanununa tabidirler.
Bu tasavvurlara göre, her bir kâinat sisteminde bir Ateş Tanrısının, bir Indra'nın vs. nin var olduğu kabul edilir. Eğer ilâhî varlıklarda bulunan ruhların amelleri, bulundukları seviyeye uygun değilse, karşılığı olarak tekrar yeryüzünde doğarlar. Onların yerlerini ise, uygun karmaya sahip, başka ruhfar alarak aynı vazife ve yetkilere sahip olurlar. Dünyanın doğrrrasmda ve batmasındaki süreli değişiklikler ise, milyonlarca sene süren belirli bir tarihî turnede meydana gelirler.
Ölümlü tanrıların en çok yaşayanı Brahman'dır. Hayatı, yüz Brahma senesidir. Bu 311.041.000.000.000 insanî sene karşılığıdır. Hayatının sonuna ulaşınca dünya sistemi de bozulur. Yokluk gibi anlaşılmaz ve hissedilmez bir cevher olur. Yine bu kadar uzun yıllar mutlak sükunette kaldıktan sonra, yeni bir dünya, yeni bir Brahman doğar. Brahman'ın hayatında da birbirini takip eden beşeri günler ve geceler gibi zaman değişiklikleri olur. Bir Brahma gününün sona ermesiyle, dünyanın bir kısmı yok olur ve dünya sisteminin sadece aşağı kısımları °u yokluğa girer. Yeni Brahma gününün doğmasıyla da dünya sisteminin üst taraflarında kısmi bir yaratılış başlar. Bir Brahma günü bir "Kalpa"dır ki, 1000 büyük dünya yaşını ihtiva eder. Bir dünya yaşı (Mahayuga) ise 320.000 x 4 insan yaşıdır. Yani büyük bir dünya yaşı Krita, Treta, Dvapara ve Kali olarak adlandırılan devirlerin toplamından

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

meydana gelir ve sırayla 4, 3, 2, 1 bin (Tanrı Yılını) aksettirir, Yugalar (dünya devirleri), süreklilik ve kalitelerine göre muhteliftirler. Birinci Yuga, devirlerin en uzunudur. Bu devirde, umumi bir saadet vardır. İnsanlar adaletli ve hakikat peresttirler. Bunu takip eden her bir Yuga1 da devamlı bir fenalaşma görülür ki, en sonunda, yani Kali-Yuga'da ahlakta olduğu gibi, her şeyde düşme olur; tabiat ve insan hayatındaki bu düşüş zirveye, en derin noktasına ulaşır. Nihayet tekrar mesut bir dünya yaşı başlar ki, zamanla kendini takip edecek kötü devirlere meydanı bırakmak zorundadır. Bu dört yuganm her birinde, kendinin onda biri kadar süren sabah kızıllığı ve akşam kızıllığı bulunur.
Bugün biz, m.ö. 17 Şubat 3102'de Krişna'nın ölümüyle başlayan bir Kali Yuga'mn Sabah Kızıllığı'nda bulunuyoruz. Mahabharata'da tasvir edilen harpler, bizim Kalpa'mızm Dvapara-Yugası'nda, Rama ve Ravananın maceraları, Treta-Yuga'sında meydana gelmiş olmalıdırlar. Hindular, bu muazzam zaman hesabına alışıktırlar. Metafizik bilgileri, yâni tarihî kahramanlarının binlerce yıl önce yaşadıklarını kabul ettikleri gibi, kutsal yazılarının da tasavvur edilemeyecek kadar çok eski devirlerde vahiy olduğuna, Mahabharata ve Ramaya yazarlarının anlattıkları hadiseleri, bizzat yaşadıklarına inanırlar. Anlattığımız Hint dünya görüşü, ekseri Hindular tarafından kabul edilir. Anlattıklarımıza zıt mezhep ve ekol görüşlerine de rastlamak mümkündür.

1. 3- Karma (Misilleme Kanunu)

Hinduizm'in zıtlıklar üzerindeki son hakikat inancı, hidâyet inancı nedir? O, ebedî bir kâinat kanunun hakim olduğu, adına "Karma" denen, bir kâinat nizamının varlığına inançtır. Karma, ahlâkî bir kâinat nizamıdır. Bu hayatta işlenen ameller, Karma kanununa göre canlının kaderine tesir eder ve tekrar vücut bulmasında rol oynar. Bunun sonucu olarak, bütün canlılar kendi durumlarını, kendi amelleriyle kazanırlar. Eğer iyi bir canlının durumu kötüye gidiyorsa, o, daha önceki varlığında işlediği kötü amellerinin karşılığını görmektedir. Eğer kötü ameller İçindeki bir varlığın durumu da iyiye gidiyorsa, o da daha önceki amellerin kazancından hâla istifâde ettiği mânâsına gelir. Karma, otomatik ve merhametsizce işleyen, daha önceki varlık şeklinin mükâfatı ve mücazatı olarak tesir eden, bir karşılık nizamıdır. Böylece karma kanununun kararı ile, yeryüzündeki bütün kaderler, insanın serbest iradesi ortadan kalkmadan, çeşitli şekillerde ortaya çıkarlar. Karma için, müspet veya menfi tesir edecek amellere de, canlının kendisi karar verebilir. Yâni Karma, herhangi bir varlığın dünya hayatının toplu bir neticesidir. Hayat muhakemesinin kendisi, başlangıçsız ve sonsuzdur. İnsan, sonu olmayan bir tenasüh zincirinde seyahat edip durur. Bu sebeple ölüm, bir korku vasıtası, bir yokluk değil, bir varlıktan diğerine geçiştir. Binaenaleyh Karma, tenasüh (ruh göçü) inancına bağlı olarak, Hint düşüncesinin büyük idarecisidir. Upanişadlar Devri'nden beri görünür. Her bir Hintli iyi amellerle tekrar dünyaya gelişinde, iyi bir vücut kazanmaya, gelecekteki hayatını emniyet altına almaya gayret eder. Aksi takdirde, şimdiki günahları sebebiyle, tekrar doğuşunda bitki veya hayvan olarak dünyaya gelmekten korkar. Hatta onun doğduğu kast (sosyal sınıf) dahi, amellerinin neticesidir.
Hinduizm, dünyanın ve mevcudun sonunu tanımaz. Bu açıdan, tarihî olaylar Hindulara göre, geçmişin değerlendirilmesi değil, ebedî olarak devam eden şimdiki zamanın yansımasıdır. Sansara Çarkının, yâni tekrar doğum ve ölüm girdabının dönmesi, hiç bir zaman duracak değildir. Bütün yaşayan varlıkların ezelden beri süre gelen kaderleri, sadece maddî örtü ve şekillerinin değişmesinden ibarettir. Ruhları, ölümsüz ve ebedîdir. Karma kanunu ile iyi ve kötü davranışlarına göre ilâhî, beşerî, hayvanı veya nebatî vücutlar alırlar.

1. 4- İnanç Sistemleri

Hinduizm kurulmuş bir din değil, tarihî gelişmelerin ortaya koyduğu bir dindir. İslâmiyet gibi belirli inanç sistemi yahut Budizm gibi açıkça çizilen bir hidayet yolu yoktur. O'nda fetişizm (hayvan kültü, meselâ, inek Ganj Bölgesi'nde kutsal sayılır), politeizm, panteizm, henoteizm gibi çeşitli dinsel rîayatın tezahürleri yan yana görülür. Hinduizm, birbiri üzerine tarihlenmiş dinsel görünümlerin bir yumağı gibidir. O'nda tenakuzların, yüksek veya basit görüşlerin, çeşitli adaletlerin yan yana bulunması sebebiyle O, "Bütün dinlerin bir ansiklopedisi" olarak isimlendirilir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Hinduizm'in belirli esaslarının, öğretilerinin veya tasavvurlarının tespit edilemeyişi, O'nun bir özelliğidir. Bu sebeple büyük bir dînî tolerans göze çarpar. Bu dinde kutsal varlıkların sayısı sınırsızdır. Kurtuluş yollan da pek çoktur. Et yiyen veya vejeteryan olan Hindular yanında, şehvet şenlikleri yapan, gayet sıkı asketik bir hayat süren Hindular da vardır. Hinduizm'de Pahların sayısı da çoktur. Eskiden dört başlı Brahma'nın, dünyanın meydana gelişinde büyük rol oynadığı tasavvur edilirken, sonradan bir çeşit dünya ruhu olarak kabul edilmiştir. Tanrı Şiva ve Vişnu'nun itibarları eski devirlere göre artarak büyük tanrılar sınıfına girmişlerdir. Eskiden Şiva, diğer adıyla Rudra (kırmızı) korkunç bir ilâh sayılıyordu. Zâlim ve şehvet perest olarak kabul ediliyordu. Verimlilik tanrısı olarak da sembolü phallus ve hayvanı boğa idi. Oğlu kabul edilen Ganeşa, yağmur ve bitkiler tanrısı sayılıyordu.
Hintlilerce hürmet edilen ve kendisine tabiat üstü kuvvetler veya belirli kutsiyetler atfedilen varlıkların başında, tabiatın çeşitli görüntüleri gelir. Yer-ana, bazı dağlar (Kaylasa, Himalaya), acayip şekillerdeki taşlar (mesela, Şiva'nın phallusunu yani erkeklik uzvunu hatırlatan) ve bazı nehirler (Gani, Yamuna vs.) kutsal sayılırlar. Aynı şekilde özel bitkiler (incir ağacı, tulsistaude vs.) ve hayvanlar (maymun, timsah, yılan vs.), bilhassa kimsenin öldürmeye mezun olmadığı inekler kutsaldırlar. Bazı mezhepler, cemaat başkanlarına uluhiyet atfederek tazimde bulunurlar. Ölmüş kahramanlara ve azizlere de yardım için dua edilir. Köylüler genellikle, kuvvetleri sadece çevresine tesir ettiğine inandıkları, mahallî köy ulûhiyetlerine (Gratna-Devatas) kurban sunarlar. Cinlerin (Rakshasa, Bhıtta vs.) varlığına da inanır ve onlardan korkarlar. Panteonun yüksek varlıklarına geçiş, yüksek tanrılara toplu halde refakat eden Gandharvalar (semavî müzisyenler), Apsaralar (güzel periler) ve Yakshalar (hazine ruhları) gibi yarı Tanrısal varlıklarla olur. Hastalıkları getiren ve götüren (mesela, aşı tanrıçası Shitala gibi) pek çok tanrıçaların da varlığına inanılır.
Vedalar Devri'nde önemli rol oynayan pek çok tanrılar, bugün önemlerini kaybetmişlerdir. Kendilerine nâdir olarak dua edilir. Tehlikede olanların yardımına koştuğuna inanılan Ashvin, dostluğun koruyucusu sayılan Mitra, yollar tanrısı Pushan ve sanat tanrısı Vishvakarman bunlara örnek olarak gösterilebilir.
Tanrıların belirli tabîi varlıkları idare ettiklerine inanılır. Surya güneşin; Soma ayın; Vayu rüzgârın; Varıma suyun; Indra yağmurun; Ağni ateşin; Yama ölüler âleminin; Kubera da emrindeki hazinelerin hâkimidir.
Vedalar'da İndra, harpçilerin semavî örneğidir. Agni ise, tanrıların kurban rahibidir. Bugün bir yay ve çiçekten bir okla, bir papağanın üzerine binmiş olarak tasvir edilen Kama, Vedalar'daki aşk tanrısıdır. En sevilen tanrılardan biri de Ganesha'dır; fil başlı, iri vücutlu bir erkek suretindedir. Binek hayvanı faredir. Kendisine, engelleri, müşkülleri ortadan kaldırması İçin dua edüir. Bundan dolayı Ganesha'ya atfedilen bir dua ve O'nun resimleri pek çok Hint kitaplarının başını süsler. Harp tanrısı Skanda'dır, kendisine Karttikeye yahut Subrahmanya da denir ve Dravidler Bölgesi'nde pek çok taraftarı bulunur.
Panteonun zirvesinde üç büyük tanrı vardır: Brahma, Vişnu ve Şiva. Brahma, dünyanın yaratılışını, Vişnu muhafazasını, Şiva da yıkılışını sembolize eder. Fakat bu tasavvur, tamamen felsefi bir düşüncedir; dinsel hayatta pek etkisi olmaz. Genelde zannedildiği gibi Brahma, Brahmanizm'in en yüksek tanrısı değildir. O ancak, Ulu Tanrı Işvara'nın emriyle dünyaya şekil veren usta (Demiurg) dur. Eski literatürde rastlanmaz. Yaratıkların efendisi Prayapati ve diğer yaratıklarla ilgili eski mitolojiler kendisine atfedilmiştir. Seyahatlarını bir kaz üzerine binerek yaptığına inanılır. Karısı Sarasvati ise bilgeliğin tanrıçasıdır. Kült yerlerinin çok az olması, Hinduların gönüllerinde O'nun pek yerinin olmadığını göstermektedir.
Hinduların en yüksek tanrıları Vişnu ve Şiva'dır. Pek çok semavî varlıklar ruh göçüne mahkum oldukları halde, taraftarları onların ebedî ve Karmanın dışında kaldıklarına inanırlar. Vişnu'dan, Vedalarda da bahsedilir. Yalnız O'nun disk, lotos, midye ve gürz taşıyan ve kartalı Gradu'ya binmiş vaziyette seyahatini gösteren suretlerine nadiren rastlanır. Ekseri resimleri, dünya ejderi üzerindeki istirahatını tasvir eder vaziyettedir. Güzellik ve tarih tanrıçası olan karısı Lakshmi (Shrİ) genellikle kocasının ayaklarına masaj yapar vaziyettedir. Vişnu'nun, insanlığı kurtarmak için, musibetleri yok etmek için, insan veya hayvan suretinde çeşitli defalar yeryüzüne indiğine inanılır. Balık suretine girerek insanlığın 2. atası Manu'yu tufandan kurtarması, âhir zamanda Kalki (Mehdi) olarak geleceği haberleri bu efsanelerdendir.
Şiva, Vedalarm fırtına tanrısı Rudra ve Aryalar öncesi pek çok tanrıyla birleştirilir. Üzerine

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

beyaz küller serpilmiş bir yahut beş başlı münzevî (asket) olarak veya insan kafataslarından bir zincir olarak tasvir edilir. Sembol olarak dört elinde bir kanat, bir yay ve bir davul taşımaktadır. O, bir tarafta phallus (Hnga) semboliyle de büyük atadır. Nihayet O, Yogahk eden bir askettir. Karısı Parvati (Dağkızı)'dir. Şiva, merhamet ve kurtuluş getiren bir varlık olarak da tasvir edilir. Karısı Parvati, ekseriyetle Durga namıyla da adlandırılır. Hem yumuşak hem de vahşi bir tabiata sahiptir. Cinlere karşı koyabilen bu müthiş savaşçının merhametini kazanmak için eskiden kendisine kurban sunulurdu.
Diğer taraftan bütün canlı varlıklara yiyecek temin eden merhametli bir anne olarak da saygı görür.
Tanrılar hakkındaki görüşler çeşitli ekollere ve mezheplere göre değişir. Karmamimanza ve klasik Sankya Öğretilerine göre istisnasız bütün tanrılar ruh göçüne tabidir. Bu sebeple en yüksek kâinat prensibi, Karmanın mukabele kanunudur. Bütün iyi ve kötü fiiller otomatik olarak mükafatını da, cezasını da görür. Hindularm bir kısmı ise, monoteisttir. Çünkü, İshvara isimli kâinatın ebedî bir Rabbi'ne ve diğer yüksek varlıkların O'nun fani hizmetçileri ve memurları olduklarına inanırlar. Dünya ve Tanrı'nın ilişkileri ise çeşitli şekillerde düşünülür.
Hindularm inanç sistemleri kısaca Mahatma Gandhİ'nin Amentüsünde özetlenebilir:
"Ben kendimi bir Sanatani Hindu diye isimlendiriyorum. Çünkü ben Vedalara, Upanişadlara, Puranalara ve Hindu yazılarının hepsine ve avaîaralara (Vlûhiyetin çeşitli varlıklar içinde inkarnasyonu), tenasühe (reinkarnasyona) inanıyorum, Benyine Veda anlayışı içinde varnashrama'ya (Hint sisteminin kast ve hayat kademelerine) inanıyorum. Geniş anlamda ineğin korunmasına inanıyorum. Putlara tazimi de reddetmiyorum"[209][209]
Gandhi'nin amentüsünü şöyle sistemleştirebiliriz:
1- Hinduizm dışındaki kutsal yazılar da dahil, tüm kutsal yazılara.
2- Çeşitli Tanrısal tezahürlere.
3- Tekrar doğum (reinkarnasyon) tasavvuruna.
4- Sosyal ve dinsel kast sistemlerine.
5- Hayat kademeleri tasavvurlarına.
6- İnsan dışı kutsal yaratıklara (ineğe saygı vs. gibi).
7- Putlara (tanrı suretlerine) tazim ve imandır. Bütün bunlar Hint kutsal yazılarının da içeriğini yansıtırlar.

1. 5- Kült, İbadet

Bütün Hindu'larda görülen ortak sembol, "Om" kelimesinin süslü, Sanskritçe yazısıdır. Bütün dinsel metinlerin başında yer alan bu birbirine bağlı "A, u, m" harfleri, Brahma'yı veya Vişnu, Şiva, Brahman üçlülüğünü ifade eder. Bu hususta pek çok tefsirler yapılır.
Veda'lara mensup Aryalar, üzerinde görünmeyen tanrıların oturduklarına inandıkları, önlerine otlar saçılmış, açıktaki kurban banklarında, tanrılarına dua ederlerdi. İbadetlerinin muhtevasını tanrılar adına yakılan ateş, zahire, pasta, kesilmiş hayvan ve soma içkisinin takdimi teşkil ederdi. Bugün Vedalar devrindeki gibi kurbanlar sunulmakta ise de, Epen ve Purana'lar Devri'nden beri bazı değişiklikler olmuştur. Mabetlerde, Tanrıyı temsil eden sembol ve suretler önünde, bir takım hareketler yapılır. İlâhiler söylenmesi, putların yıkanması, yağlanması, süslenmesi, ışıkların değiştirilmesi, tütsülerin yakılması, bitkisel yiyeceklerin ve çiçeklerin hediye edilmesi semavî varlıkları hoşnut edeceğine inanılır. Hayvan kurbanı bugün yalnız Durga gibi bazı tanrılara yapılır. Bayramlarda, tanrı resim ve heykelleri muhteşem arabalar üzerinde merasimlerle şehrin veya köyün sokaklarında gezdirilir. En meşhur bayram Divali'dir. Bu bayramda evler ve caddeler Lakshmi'nİn şerefine lâmbalarla donatılır. Holi Bayramı'nda ise Hindular birbirlerine kırmızıya boyanmış sular serperler. Sayısız tanrı bayramlarından başka kutsal yerlere yapılan ziyaretler ve hac seferleri de Hindularm hayatlarında önemli rol oynarlar. Hacılar, kutsal sularda, bilhassa Benares, Mathure ve Allahabad vs. gibi yerlerde banyo yaparlar.
Bir Hindu'nun bütün hayatı, doğumundan ölümüne kadar muayyen merasimleri yerine getirmeye bağlıdır. Riyazet ve hadımlıK, adakların yerine getirilmesi ve meditasyon, kalbin aydınlanmasına, iyi bir karmanın kazanılmasına yardım eder. Vedalar Devri'nde ölenlerin

[209][209] Lahneman, s.l9.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

cesetleri kısmen gömülür, kısmen yakılırdı. Bugün ise asketlerin dışında (onlarınki diz çökmüş bir vaziyette gömülür.) bütün cesetler yakılır. Dulların yakılması hiçbir vakit genel bir kaide olmamıştır. Ancak 1829 yılanda İngilizler gelinceye kadar prenslerin saraylarında bu adet sık sık tekrar edilirdi. Bütün yasaklara rağmen, bugün dahi arada sırada dulların yakılma adetine rastlanmaktadır. Bu dinî merasimin sonunda kadının kocasıyla gökte birleşeceğine inanılır. Dulların yakılması yerine tekrar evlenmemeleri tavsiye edilir.
Hinduizm, bir peygamberlik müessesesi tanımaz. Onlar için kaideler, adetler, Kast vazifeleri imandan da ilahiyattan da, önemlidir. Dinin, iman ve amel kısmını tespit edecek Papalık vb. gibi otoriter bir dini müessese yoktur. Ekseriyetle, sayısız mahalli ilahlara hürmet edilir. Bilhassa köylerde onlara pirinç, meyve vs. gibi yiyecekler kurban olarak takdim edilir. Büyük ilahlar, süslenmiş mabetlerde resim ve heykeller şeklinde bulunurlar. Her sabah çan sesleriyle uyandırılırlar, giyindirilirler ve takdim edilen kurbanlarla doyurulurlar. Bayramlarda, arabaların üzerine oturtularak caddelerde dolaştırılırlar.

1. 6- Rahiplik

Hinduların, atadan evlada miras kalan ve Brahmanlar denen rahipler sınıfı vardır. Bu sınıfa mensup olanların sayısı bir hayli yüksek olmasına rağmen (15 milyon), ancak küçük bir kısmı mabed ve din hizmetlerinde çalışırlar. Diğer çoğunluk ise çeşitli dünyevî mesleklerle meşgul olur. Ayrıca değişik tarikat ve mezhep manastırlarında yaşayan rahipler, serbest münzeviler ve asketler de (sadhu, sannyasİ) halkın hizmetlerinde bulunurlar.

1. 7- Sosyal Hayat

Hintliler için Karma Doktrini, bütün canlılar arasındaki farklılığın yegane sebebidir. Hepsi de ezelden beri bağlı oldukları kaderin mahkumudurlar. Çünkü bütün Hindu mezheplerinin inandıkları ebedi kainat kanunu (karma), tanniardan başlayarak bitkilerde sona eren canlıların derecelenmesini, sınıflara ayrılmasını zorlamaktadır. Yine bu kanun, dinde olduğu gibi Hinduların cemiyet sistemlerinin de temelini teşkil eden Kast Sistemi'nin sabit kalıplarını kurmuştur. Kast, aynı işle meşgul olan, atadan miras kalan hakları, vazifeleri ve adetleri ile birbirine sımsıkı bağlanan şahıslar gurubudur. Bir Kast seçilemez, ancak onun içinde doğulur, muhafaza edilir. Aynı Kastın üyeleri ile evlenilir ve aynı Kastın üyeleri ile yine, aynı sofraya oturulur. Bu, adece inanç meselesi değil, ayn, zamanda bir iktisadi meseledir de. Meslekler ona-ayrılmıştır Bilhassa temiz sınıflardan rahipler, askerler ve çiftçiler g.b, yukarıdan g° Kastın menfaatleri büyüktür. En üst sınıf rahipler B rahmanlardır, vazifelen dini Uçrevler ve öğretmenliktir. Yiyecek, banyo ve diğer insanlarla münasebetlerinde dini fertiklerini koruyabilmeleri için, çok sıkı yaz.lı emirleri bulunmaktadır, ikinci finemli sınıf, Kshatriya denen muharipler, askerler sınıfıdır. Bu sınıfa krallar ve devlet memurları dahildir. Fiziki kuvvetlerini yükseltmekle, artırmakla yükümlüdürler, üçüncü sınıf, Vaishya denen çiftçiler ve sanatkarlar sınıfıdır. Çalışma alanlar,, çobanlık, çiftçilik, ticaret vs. gibi mesleklerdir.
Bu üç yüksek Kastta doğanlara bir nevi ikinci doğum sayılan bir merasim yapılır Bu sebeple, iki kere doğanlar da denir. Bunların haricindeki Shudra denen ekseriyet ise, muhtelif mesleklerde çalışarak iki kere doğanlara hizmetle yükümlüdürler. Yine bu Kastlar kendi aralarında, mesleklere itibar edilen temizlik derecelerine göre, pek çok bölümlere ayrılırlar. Bir kısmı dince temiz sayılmayan Paryalar (Dokunulmazlar) olarak görülürler. Mesela, balıkçılar ve kasaplar gıb. canlılar, öldürenler, çanak çömlek yapanlardan daha aşağı sayılmaktadırlar. Hmt cemiyetinin en aşağı gurupları ise, "Pancam" denen beşinci bölümlerde toplanır ki, üyeleri şehir temizlikçileri, tuvalet temizlikçileri, yankesiciler vs. gibi temiz sayılmayan meslek sahipleridir. Hindu olmayanların sınıfı ise, pepsinden aşığıdır. Zira, onların hiçbir Kastı yoktur.
Hinduların dünya görüşüne göre, bu Kast hiyerarşisi tamamen kainatın ebedi kanununa ait bir yapıdır. Her Kastın kendisine has düğün, nişan merasimlen, yeme, içme, giyinme ve meslek kaideleri vardır. Bir Kast sistemine karşı gelmek, o kimsenin Kasttan çıkarılmasına, dolayısıyla varlığının yok olmasına sebep olabilir. Tabu ki, teknikleşme ve endüstrileşme, modern Hind'in Kast varlığını sarsmıştır. Mesela, yemek kaidelerine riayet, ancak köylüler arasında hayatını sürdürür. Hint anayasası 1949'da gelişmeye aykırı olduğu gerekçesi ile

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

nüfuslar. 70 milyonu bulan Parya ile Kastı olmayanlar sınıfını yasakladı. Fakat, evlenme meselelerinde Kast sistemim çok sıkı olarak tatbik ederler.

1. 8- Ahiret Tasavvurları

Bir kimse ölünce, ruhu yeni bir varlık olarak görünmeyen ince bir vücuda bürünür. Eğer buna hemen muvaffak olamazsa, hayalet (Preta) olarak etrafta dolaşır ve açlığım akrabalarının ölüler için sunduğu kurbanlarla gidermeye çalışır. Eğer amelleri, davaramşlan çok kötüyse, ruh göçü dünyada da olabilir veya birlerce yıllık Cehennem hayatı buna ara verebilir, iyiler, amellerinin karşılığı olarak, kısa yahut uzun bir müddet semavî alemde yaşarlar. Ruh göçü çemberinden kurtulanların durumları ise muhtelif şekillerde tasavvur edilir. Vishnuist ve Shivaist sistemlerin ekserisine göre, onlar, dünya üstü bir alemde, tanrının huzurunda ebedi olarak yaşarlar. Sankhya, Nyaya-Vaisheshika ve Mimansa mezhepleri ise, ferdi ruhun dünyadan tamamen ayrı, özel bir hayat yaşadığını tasavvur ederler. Shankara'ya göre ise, ferdi ruh, tamamen çözülerek küllî ruhda kaybolur.

1. 9- Hinduizmin Gelişmesi Ve Yeni Akımlar

m.s. VIII. ve IX. yüzyıllarda aydın sınıf arasında eski Veda metinlerinin yeniden yorumlanması filozof ve reformatör Shankara tarafından yapıldı. O'na göre Brahma, bir uluhiyet, şahıs olmayan bir birlikti. Bu görüş Ortodoks Brahmanlar arasında büyük rağbet gördü. Shiva'ya tapanlar ise Shankaranın kendisi ana tanrıça Shakti'ye tapmasına rağmen, Shankara'yı Şiva'nın bir inkarnasyonu olarak gördüler. Shankara ilmi, aşağı ve yüksek olmak üzere ikiye ayırır. Aşağı ilim, dünyayı hakikat olarak kabul etmektedir. Yüksek ilim ise, dünyanın bir hayal olduğunu ve yalnız ruh tarafından idare edildiğini kabul etmektedir. Yüksek İlim derecesine ve Brahma'ya yalnız Veda tahsili ve tefekkürle ulaşılabilir.
Diğer bir reformatör de, Shankara'dan 200 sene sonra gelen, Ramanuya'dır. O'na göre Brahman, Vişnu'nun vücutlaşmışıdır. İlahi sevgi ve teslimiyetle uluhiyet ve semavi güzellik görülebilir, ulûhiyete ulaşılabilir.
Çağımızın yeni düşünce akımları ve misyon faaliyetleri Hinduizm'in içinde yeni hareketlerin doğmasına sebep olmuştur. Hindistan dışında misyon faaliyetlerini yaymakla dikkatleri üzerlerine çekmektedir. Bunlardan en önemlileri Tranzendental Meditasyon ve Hare Krishna hareketleridir.

1. 9. 1- Transzendental Meditasyon

Literatür.
1- Reller, 591-608.
2- Friedrich W. Haack, 183-215.
3- J.Lahnemann,74-78.
Hindu rahibi Maharishi Mahesh Yogi tarafından 1958 de Madras'da "Ruhsal Yenilenme Hareketi" ismiyle meditasyon tekniğine dayanan dini bîr hareket olarak kurulmuştur. Manevi temellerini tüm dünyaya yaymayı hedefler. "Maharishi Mahesh Yogi" İsmi dini bir üstünlük ve makam unvanıdır. Maharishi "Büyük Önde", "Büyük Kâhin" manasınadır. Mahesh, özel ismidir, Yogi, Hindu yoga temrinlerini ifade eden bir unvandır. Kurucusunun esas adı, Mahesh Prasad Warma'dır.
Maharishi Mahesh Yogi programını hocası Guru Dev unvanlı Swami Brahmananda Saraswati'ye dayandırır. Guru Dev, Shankaranın (yaklaşık m.s. 800) manevi mirası Shankaracharya'nın temsilcisi idi. Bhagavad Gita'nın doğru tefsiri konusunda ortaya çıkan tartışmalarda Maharishi kendi tercümesi ve yorumuyla meşhur oldu. Bu tefsir "Eski Bilginin Yeniden Canlandırılması" sayıldı. Hint dini tarihinin en büyük otoritelerinden Shankara'ya dayanan bu din felsefesinin "Transzendental Meditation"un ardında Advaita-Öğretisi bulunur. Meditasyon tekniğinin kökünde de Mantra-Meditasyon ve Tantrizm vardır. Dini görüşün temelinde insanın içinde bulunan Tanrısalı ortaya çıkarmaktır. Buna göre:
1- Yoga yolu mutlakla kaynaşmaktır. Dünyadan kopmak değil, şuurlu aktif hayat yolunu seçmektir.
2- İnsan şuurunun derinliklerindeki sınırsız, yaratıcı güce inançtır. Batı ilerici tasavvurlarla

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yoğrulmuş, Hint dini rivayetlerinin yorumudur.
Maharishi Mahesh Yogi yaklaşık 1918 de doğmuş, fizik eğitimi görmüştür. Daha sonra Guru Dev'in öğrencileri arasına katılmış, hocasının 1953 de ölümü üzerine Himalayalarda iki sene inzivaya çekilmiş ve daha sonra inziva hayatını bırakarak Güney Hindistan'a göçmüş ve vaaz ve konferanslarına başlamıştır. 1959 yılında aktif misyon faaliyetini hızlandırmış, dünyanın çeşitli ülkelerine misyon seyahatlanna başlamıştır. Kendi ülkesi Hindistan'da fazla ilgi görmemekle birlikte Birleşik Amerika ve Avrupa'da daha çok taraftar bulmuştur. 1976 da A.B.D. de "Transzendental Meditation" taraftarlarının sayısı milyonu aşmıştı.
Maharashi ruhsal yenilenmeyi vurgularken yeni "Bilimsel" görünümlü açıklamalarını da artırmıştır. Trans. Med. ile Komünist daha iyi bir komünist, Hıristiyan daha iyi bir Hıristiyan olur, diyordu. Dini ve dünyevi görüşlerinin ardında Hinduizm büyük rol oynar. 1973 de A.B.D. de özel "Maharishi International University" kurmuştur. Tanrı Brahma'ya yönelik meditasyonlarla yeryüzündeki cinayetleri, trafik kazalarını, savaşları, felâketleri ve kıtlıkları azaltacağı sulh ve huzuru artıracağı savunulur.
Her ne kadar dini grupların tepkisini çekmemek için ayrı bir dinsel faaliyet olmadıklarım söylerlerse de, 19.10.1977 tarihli New Jersey Mahkeme kararı onları yeni bir din olarak görmüş ve tescil etmiştir. Dünya Aydınlanma Devrinin başladığını savunurlar ve bunun için bir "Dünya Hükümeti ve Başkanı"LI tayin etmişlerdir. "Siddhi-Programm" denen bir teknikle, uçmak, görünmez olmak, duvarlar içinden geçmek gibi "Olağanüstü yeteneklere" ulaşılabileceğini ileri sürerler. Sistem Hint Din Felsefesi üzerine kurulmuştur.[210][210] " Yeni Mezhep üyelerinin eski dinlerinden ayrılmalarını istemez. Ancak zaman içinde eğiterek, kendi temel felsefesini yerleştirmeye çalışır. Ayinleri Guru Dev'in resmi önünde, yapılır. Çiçek ve meyve kurbanları sunulur. Kişiler manevi, büyülü güce, Brahma'ya ulaşmaları için yönlendirilir. Kötü karmanın bertaraf edilmesi, iyi karmanın toplanması İçin, fert olumlu hareketlere yönlendirilir. Pek çok ulusal ve uluslararası teşkilâtları vardır. Hinduizm'in bir mezhebi olduklarım göstermemeğe çalışırlar, gizlerler. Bilimsel bir programın ürünü oldukları intibaını vermeğe çalışırlar. Kâinat tasavvurlarını Hint Felsefesi oluşturur.

1. 9. 2- Hare Krishna

Hint Krishna mezhebinin Batı'daki uzantısıdır. İnancın merkezini Tanrı Vişnu'nun meşhur avatarası Krishna'nın tazimi teşkil eder. Krishna her şeyin yaratıcısı olduğu gibi, bütün canlılarda da mevcuttur. Hareket uluhiyet yolunun açıcısı sayılır. "Bhakti" tanrıya teslimiyet demektir. Tarihi Krishna hareketinin devamıdır. Bengalli rahip Sri Caitanya (1486-1534) kadar gider. Günümüz temsilcisi ve kurucusu Guru Swamİ Prabhupoda (1896-1977) dır. Kalkuta Üniversitesinde İngiliz Dili, Felsefe ve Ticaret öğrenimi tahsil etmiş, 1926 da mezun olmuştu. Bir ara ticaret ve fabrika idareciliği yaptı. Üstadı Bhaktisidanta Sarasvvati'nin kendisini Tanrı Krishna inancını Batı'da yaymakla görevlendirmesi üzerine 1965 de 70 yaşlarında New York'a geldi. Monoton bir şarkı söylemeğe başladı:

"Hare Krishna, hare Krishna,
Krishna Krishna, hare hare,
Hare Rama, hare Rama,
Rama Rama hare hare..."

New York'da (1966 da) misyon merkezini kurdu. Dünya aydınlanma devrinin başladığını söyledi. Mezhebin temel felsefesi Hinduizm'e dayanır. Ortaya konan yol, saf, dinsel bir sistemden çok, insanın şahsına sunulan sükûn, heyecan ve stresten uzaklaşma, sabır ve dayanıklılık ve zekanın güçlendirilmesi yönünde teknik sunma görünümdedir. İmtihan korkusu, aşk ızdırabı ve aile içi kavgalardan bunalan gençlere sığınak teşkil eder. Prabhupoda diğer Hindu Guruları gibi, Vedaların vahiy olduğuna inanır. Dini liderler, Krishna'nın kendisi veya Brahma veya Norada ve Yasudeva'nın efsanevi suretleri sayılır. Vyasa, çeşitli zamanlarda kutsal vahiyleri hayata geçiren Kutup-Guru sayılır. Aynısı Narada için de geçerlidir. Her ikisi de Tanrısal hidayetin taşıyıcılarıdır. Krishna'nın ihtişamını tebliğ ederler.

[210][210] H.Reller, 591-608. Friedrich W. Haack,183-215. Lahnemann, 78-85.

Günümüz, Ahir zamanın kötü devri "KaliYuga"dır. Kendisi de bir nevi Hindu Mehdisi'dir. Swami Prabhupada ve öğrencileri kendilerinin ne Hindu ne de Hintli, ne de başka bir millet olmadıklarını, tebliğlerinin bağımsız, ancak tüm dinlerin temel hakikatlerinin bir ifadesi olduğunu, söylerler. Yazılarının muhtevası Hint-Veda muhtevasıdır. Açıklamalarına göre:
1- Tevrat, İncil, Kur'an vs. gibi dünyanın kutsal kitapları mutlak hakikatları içerirler. Ancak Vedalar dünyanın en eski vahiy belgesidir. Bilhassa Bhagavat-Gita Tanrı sözlerinin kendisidir.
2- Tanrı veya Krishna ezelidir, her şeyi bilen her yerde hazır ve nazır, kadir ve tüm mahlûkata hayat ve zürriyet verendir. Tüm kâinatın gücünü elinde tutandır.
3- İnsan Tanrının ruhsal varlığından bir parçadır, bu sebeple fani değildir.
4- Tüm insanlar kardeştir. İnsanlığın ortak babası Tanrı'dır.
5- Yemekten önce tüm yiyeceklerimizden Tanrı'ya kurban olarak sunulabilir.
Şu anda insanlık Kali Yuga'nın (Ahirzaman kötülüklerinin doruğa ulaştığı bir devrin) içinde, Tanrı'dan uzak ve kargaşa halinde yaşamaktadır. Kurtuluş Yolu Tanrı'yı bulmaktan, isimlerini düşünmekten geçer. Hare Krishna şarkısını söylemekle, ruha ezeli şuur dolar. Bu sevgi ve kulluk teslimiyetidir. Bununla tekrar doğum-ölüm çarkı, tenasüh durur, ruh saadete kavuşur. Kâinatın sahibi, yaratıcısı Tanrı, Krishna'dır. Tüm Hint panteonu Ondan doğmuştur. Indra, Varuna, Agni, Rudra, Brahma'nın kendisi yarı ilah olarak Onun yarı ilah dereceleridir. Tüm varlığın içeriği, kendisi Krishna'dır. Saadetin muhtevasıdır. Krishna maddenin dokunmadığı, ulaşamadığı varlıktır. Maddeye iman cehaletten (Avidya) ortaya çıkar. Bu avidya bir illizyondur, maya'dır, göz aldanması ve yanılgıdır. İnsanı karmanın içine sürükler. Kurtuluşa yalnız Vidya (ilim ve aydınlanma) ile ulaşılır. İlim, Krishna tarafından kendini arayan insana, ferdin tanrısı olarak vahiy edilir.
Buna sevgi ve teslimiyetle ulaşılır. Ruh maddeden kurtulur ve ferdi tanrı karşısında ebediyen yaşar. Böylece Shankara'nın mutlak monizmi ve Sankyanın gayri şahsi dualizmi reddedilir. Krishna şarkısının tekrar tekrar söylenmesiyle tüm insanlığın yolu açılır. Ancak burada bir Guru'nun önderliğine, şeyhliğine ihtiyaç vardır. O Kurtuluş Yolunu sağlamlaştırır. Gurular, Krishna'nın görünen lütufiandır. Tanrının kutsallarıdır. Krishna onların ağzından konuşur. Onların sözleri gerçektir, hatasızdır.Amerika ve Batı Ülkelerinde mabet merkezleri her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Ana Merkezleri Los Angeles'tadır, [211][211] sağlarlar. Vejeteryan bir hayat sürerler.

1. 10- Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı

Hinduizm'in diğer dinlere bakışını iki ana gurupta toplayabiliriz. Dogmatik, Uzlaşmacı ve Çoğulcu. Bunları Hinduların diğer dinlere yaklaşımında eş zamanlı olarak görmek mümkündür. Ancak bu yaklaşım tarzları eşit oranda temsil edilmezler. Ağırlık dogmatik yaklaşımdadır:
1- Dogmatik Hindu düşüncesinde dinsel çoğulculuğun temelini "Sanatana dharma" anlayışı teşkil eder. Buna göre, kendi sistemlerini, ezeli-ebedi yol, fıtri, evrensel din olarak görürler.O yeryüzündeki bütün inanç sistemlerini kapsayan bir üst yapı, evrensel din veya din ötesi bir sistemdir. Diğer dinler ise, Hinduizm'in içinde yer alan, Şivacılık, Vişnuculuk, Tantrizm vs. gibi birer mezheptirler. Ancak Vedaları tanımayanlar, kabul etmeyenler ise, "zındıklardır.
2- Uzlaşmacı ve çoğulcu tutum temsilcilerinden Ramakrishna (1836-1888) yer yüzündeki pek çok dini geleneğin mevcudiyetini, Tanrı'nın insanlara bir lütfü ve inayeti olarak görür ve insanları en yüce gayeye, Tanrısal İdrake ulaştıracağına inanır. İbadet sistemleri ayrı dahi olsa, dini sistemlerin gayesinin aynı olduğunu söyler. Ramakrishna'dan sonra gelenler diğer dinleri müspet, fakat kurtuluşa ulaştırmada yetersiz sistemler olarak yorumlarlar.
Vivekananda'ya göre, dünyadaki bütün din kurucuları Hz. İsa, Hz.Muhammed vs. Tanrı'nın birer avataralandır. Her biri Tanrı tarafından
oluşturulan değişik dini sistemlerdir. Gandhi'ye göre ise, dinlerin özünde bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık sadece bu hakikati algılamaya çalışan kişinin gözündedir. Bütün peygamberler hürmete layıktırlar. Önemli olan ruhun kurtuluşudur. İnsan ibadet

[211][211] RelIer,627-648. F.W.Haack,82-91.

edeceği tanrıyı seçme hürriyetine sahiptir. [212][212]

2- Yogaizm

Literatür:
1- James Hewitt, Yoga, London 1970.
2- Sophy Hoare, Yoga, İstanbul 1978.
Yoga, psiko-teknik yaratıcı bir irade terbiyesidir, "Antreman" anlamına gelir. Huzur ve sükûnete götürecek yüksek bilgiye ulaşmak gayesi ile, bütün ruhsal kuvvetlerin tefekkür, vecd ve istiğrakla bir noktaya toplanmasını, düşüncenin belirli noktalara yoğunlaştırılmasını öğretir. Şuur ve duyguların en yüksek hallerine ulaşmada vasıta olarak kullanılır. Yoganın bir sistem olarak kurulduğu tarih tespit edilmemekle beraber, çok eski zamanlardan beri varlığını, Indus bölgesinde yapılan kazılarda ortaya çıkan Yoga pozisyonundaki bir tanrı heykeli İspat etmektedir. Yapılan açıklamalara göre, bu heykel m.ö. 2500 yıllarında Indus Vadisinde oturan Aryalar öncesi halkın Yoga temrinleri yaptıklarını göstermektedir. Veda'larda da tanrıların ve hikmetli kişilerin ruhsal konsentrasyon sayesinde çeşitli gizemli eylemleri yapabilme gücünü kazandıkları bildirilmektedir. Daha sonraki devirlere âit literatürde Yoga ile İlgili fikirler daha da gelişmiştir. Yoga Hindulara has bir düşünce ve teknik değildir. Gelişmesinde Caynist ve Budistlerin de büyük hissesi vardır. Bu metotlu tefekkürle Hindular, Vişnu ve Şiva İle bağ kurmayı veya Mücerret Mutlakla bir olmayı arzu ederken; Caynist ve Budistler de hidayet ve kurtuluşlarını bu teknikte görürler.
Yoga sisteminde, Sankhya (Shanklıya) felsefesinin kozmoloji, fizyoloji ve psikolojiye dâir görüşleri benimsenmiştir. Yalnız Yogayı Sankhya'dan ayîran özellik, Sankhya' nın ateist görüşünü reddetmesi ve kurtuluşa kavuşturan bilgiye varmak için en etkin çarenin vecd ve istiğrak olduğunu kabul etmesidir. Yoga sisteminin şahsî bir tanrıya yönelmekteki gayesi, Tanrı'ya inananları memnun etmek içindir. Yogaya göre, Tanrı'nın varlığı ezelî ve ebedî olan insan ruhlarından farksızdır. Tanrı ile insan arasındaki fark, madde ile ilişkilerindedir. Tanrı'nın madde ile ilgisi kurtulmuş ruhlardaki gibi tamamen kesilmiş değildir. Böyle olsaydı Tanrı'da şuur bulunmazdı. Ancak O, aşağı maddenin unsurlarından temizlenmiş, saf ve asil bir cevherle birleşmiştir. Bunun için O, yüksek kudret ve hikmet sahibidir. Tekrar doğum, günah ve sevap işleme özelliğinden yoksundur.
Bu sistemi açıklayan kitaplar, düşüncenin bîr nokta üzerine nasıl toplanabileceğini; duyguların duyulara sebep olan konulardan nasıl çekilip, âtıl hale getirilebileceğini; dış dünyanın tesirlerine tâbi olan düşüncenin nasıl İptal edilebileceğini ve atman üzerine nasıl toplanabileceğini ayrıntılarıyla anlatmışlardır. Yoga temrinleri düzenli yapıldığı takdirde, insanı tabiî eğilimlerinden kurtaracağı, hidayet bilgisine ulaştıracağı, güçlükleri ortadan kaldıracağı, ifade edilir. Yükseklere çıkabilen veya derinlere inebilen istiğrak, fikirlerin başka konulara yönelmesini önler. Yoga eğitimi, mensuplarının geçmesi gerekli bir sıra safhalardan ibarettir. Bunlar arasında "Asana" denen nefes alıp vermeyi saymak, nefesi tutup gözleri belirli bir noktaya -mesela burun ucuna, göbeğe vs. yedikmek gibi çeşitli hareketler vardır. Şuuru kaybetme temrini olan Yoganidra da (Yoga Uykusu'nda) hayatın söndüğüne inanılır. Halbuki bu hİpnotik uykudan başka bir şey değildir. Yine "Trataka" adı verilen, gözlerin küçük bir noktaya dikilmesi neticesinde, vücut tahta parçası gibi sertleşmektedir. Bu yollarla Yoga temrinlerini yapan kimse, yüksek bilgilere ulaşır. Yüksek ruhsal kuvvetlerle açlık ve susuzluk duygulan söner, sivri uçlu şeylerle vücut yaralanmaz, vücut görünmez olur, eter içinde dolaşabilir. Nihayet ruh, maddeden tamamen ayrılarak, şuur altında yeni karma toplayan ruhsal kuvvetler yok olur. Yoga ilmi, Budizm'in ve Caynizmin düşünce sistemlerine de temel olmuştur.
Hinduizm'in klasik Yogası "Yoga Sutra" isimli eserdeki 194 veciz sözle tespit edilmiştir. Bu metnin yazan, hakîm Patanjaü sayılır. Eserin, hangi tarihte yazılmış olduğu bilinmemektedir. Genellikle Hintliler, bu kitabın yazarı Patanjali ile m.ö. 2. yy'da yaşamış gramerci Patanjali'nin aynı kişi olduğunu kabul ederler. Bununla beraber, Yoga Sutra'nın MS: 420 yıllarına doğru yazılabileceğini ve bu kitabın yazarı Patanjali'nin gramerciden ayrı bir kimse olduğunu iddia edenler de vardır. Bugünkü Yoga Sutra'da Budist düşüncelerinin izlerine de rastlanır. Sutra'nın daha eski bir metne dayanıp dayanmadığı tartışma

[212][212] Ali İhsan Yitik, Hinduizm'in Diğer Dinlere Bakışı, II. Türkiye Dinler Tarihi Sempozyumu, 8-9 Kasım 1996.

konusudur.
Bir çok sistemlerde olduğu gibi, Yoga sisteminde de reform teşebbüsleri olmuştur. 1861 yılında Shiv Dayal Singh, Kâbir'den mülhem olarak dinler üstü bir mistik öğretmiş ve özel bir Yoga geliştirmiştir. Kendisine tâbi "Radlıasvamis" isimli cemaatı bugün Kuzey Hindistan'da yaşamaktadır.
Yeni bir Yoga öğretisini de Bengalii Aurobindo Ghosh (1872-1950) etrafında pek çok talebe toplayarak öğretmiştir. Bunda o, Hint ve Batı düşüncelerinin senteziyle insanı metafizik kabiliyetlerle donatma yolunu aramıştır.

2. 1- Ananda Marga

"Ananda Marga"yı Türkçe"ye "Saadet Yolu" diye tercüme edebiliriz. Cemaat 1955 de Hindistan'in Bihar Eyaletinde kuruldu. İnsanlığın sosyal ve ruhsal ilerlemesine katkıda bulunmak iddiasındadır. Kurucusu Prabhata Ranjana Sarkar'dır. Taraftarları kendisine "Margîc" derler. 1921 de orta halli bir ailenin oğlu olarak doğdu. Kalkuta'da liseye gitti ve babasının ölümüne kadar "Gazete Yazarı" olarak çalıştı. Tantra-Yoga-Meditasyon grubuna girdi. Eski Yoga tekniğini geliştirebilmek için, çağdaş psikoloji ve sosyoloji ile ilgilendi. Kendini "Uluhiyetin Tezahürü" (Taraka Brahma) olarak açıkladı. Mezhep, Yoga ve Meditasyon temrinleriyle ferdi ve cemiyeti ahlaken yükselterek saadete ulaştıracağını savunur. Dünyada 2,5 milyon kadar taraftarının olduğu tahmin edilmektedir. Hindistan, Amerika ve Avrupa'da taraftarları vardır.[213][213]

2. 2- Neo-Sannyas Bhagawan Shree Rajneesh Hareketi

Hindistan'da Poona'da şehrinin mutena semtlerinden Koregaon Park'da Ashram Vakfı binaları vardır. Bu binalar, Krishna Evi, Zerdüşt Evi, Lao Tzu evi'dir ve cemaatın üniversel ruhunu temsil' ederler. Ashram (dergâh) üyelerinin yaklaşık 4/5 Batılı, 1/5 yerli halktandır. "Bhagwan Shree Rajneesh Movement" denen bu cemaatın lideri Tanrı benzeri şahsiyet olarak kabul edilir. Rajneesh Chandra Mohan 1931 de Madhya Pradesh Eyaletinde doğdu. 21 yaşında bir "Aydınlanma" yaşadı. Tanrının kendisini ona açtığını, vahiy ettiğini hissetti. Üniversitede Felsefe tahsili ederken 1957 de üniversite eğitimini bıraktı. Gazeteciliğe başladı. Ülkeyi dolaştı. Meditasyon tekniklerini öğrendi. 1966 dan sonra gezici vaiz olarak Hindistan'ın büyük şehirlerinde dolaşmaya başladı. 1969 da öğrencilerinin himayesinde Bombay'da kendi Ashram'ını kurdu. Onun Tantra-ayinleri halkın dikkatlerini çekmeye başladı. 70'li yıllarda çoğunluğu Amerikalı öğrenciler olan ziyaretçiler tarafından aranmaya başlandı. Vaazlarını Hintçe ve İngilizce yaptı. Bir süre sonra halkın tepkisi üzerine Bombay'dan sürüldü. 1974 de Üniversite şehri Poona'ya yerleşti. Açık dergâhını (ashrarnını) kurdu. Batı Psikolojisinin karşısına Tantra-Yoga mezhebini alternatif olarak koydu. Taraftarlarına göre o üstattır, Şiva'nın avatarası, düşük derecedeki tezahürüdür, insan görünümünde tanrıdır. Taraftarlarına göre O aynı zamanda bir peygamber, bir Guru'dur. Modern Psiko-Teknik uzmanı olarak, Tantra, Zen ve Sufizm gibi çeşitli mistik yollan birleştirmiş, Doğu-Batı sentezini gerçekleştirmiş, insanları kozmik varlık şuuruna ulaştırmıştır. Taraftarları Batı ülkelerinde yaygınlaşmaktadır. [214][214] İstanbul'da da küçük bir cemaatlarının olduğu bilinmektedir. Dünyadaki taraftarlarının sayısı 300.000 kadar tahmin edilir.

3- Caynizm

Literatür.
1- Ö. Hilmi Budda, Hint Dinleri, İstanbul 1935.
2- Helmuth von Glasenapp, Die Religionen Indiens, Tübingen 1943.
3- H.Von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, s. 114-120.
Caynizm'in kurucusu olan Cayna (Jaina) savaşçılar ve prensler sınıfı olan Kşatriya kastındandır. Kendisine muzaffer anlamına Cina, büyük kahraman anlamına Mahavira adı

[213][213] Reller, 707-729; Haack, 216-246. Lahnemann, 78-85.
[214][214] Reller, 730-743; Haack, 128-146. Lahnemann, 85-93.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

verilmiştir. m.ö.VI. yüzyılda yaşayan Cayna perhiz ve riyazatla geçen bir ömür sürmüş ve üzerine hiç bir şey giymemiştir. Öğretisini, mensup olduğu asiller ve halk arasında yaymaya çalışmış pek çok taraftar ve mürit kazanmıştır. Rivayete göre 72 yaşlarında Pâvâ isimli yerde ölmüştür

3. 1- Kutsal Kitapları

Mahavira'nın yaptığı vaazlar önce sözlü olarak rivayet edilmiştir. m.ö.300 yıllarında Pataliputra da toplanan bir konsil kaybolan metinleri toplamaya çalışmış, bir kısım metinleri toplamayı başarmışsa da, rivayetlerin büyük bir kısmının kaybolmasını önleyememiştir. Sözlü rivayetlerden kalanlar, Mahavira'nın ölümünden 980 sene sonra Vallabhi'de toplanan Beyaz Giyenler Konsili tarafından "Siddhanta" isimli bir kitapta bir araya toplanmıştır. Eser Prakrit dilindedir. İçinde rahiplerin uyması gereken kaideler, Caynizm'in öğretileri ve efsaneler yer alır. Caynistler bunların m.ö. y. m.s. VIII. yüzyıllar arasında tespit edildiğini kabul ederler. Tenkitçi tarihsel eserlere göre de, eserin en eski metinleri m.ö. III. yüzyıla kadar gerilere gitmektedir.
Caynizm'in "Hava Giyenler" mezhebi ise, Beyaz Giyenler mezhebinin bu kutsal kitabını gayri sahih (apokrif) sayarak kabul etmezler. Onlar için, kaybolan kitapların yerini dört büyük üstatlar grubunun meydana getirdiği "Vedalar" isimli esef almaktadır. Caynistlerin dünya tarihini, kâinat tasavvurlarını, felsefelerini, ahlak ve ibadet hakkındaki görüşlerini ihtiva etmektedir. Her iki mezhebin sahih saydıkları kitaplardan başka, pek çok ilahiyat, hikaye ve ahlâk kitapları da vardır.

3. 2- Cayna

Buda'nın çağdaşı ve Buda gibi bir prens olan Tima (Cayna) da asketizmi kendisine kurtuluş yolu olarak seçti. Ebeveyninin Ölümünden sonra evini, karısını ve çocuklarını terk ederek rahipliğe girdi. Bir sene sonra üzerindeki elbiseyi de atarak çıplak dolaşmaya başladı. Nehir kenarındaki bir ağaç altında 12 sene süren tefekkürden sonra Ruh GÖçü'nden (Samsam) kurtuluş yolunu buldu. Bu şekilde o, bir Jina (muzaffer), Tirtankara (geçit açan), Mahavira (Kahraman), Bagavat (kemale ermiş, kâmil) kişi oldu. Bundan sonra o, çeşitli şeref isimleriyle anılır. Vaazlarıyla halkı aydınlatmaya çalışmış, etrafına çeşitli halk kesimlerinden rahip ve rahibeler toplanmıştır. Yaklaşık 30 sene süren manevi yaşantıdan sonra m.ö. 527 de Parapuri'dç öldü. Avrupalı araştırıcılara göre, m.ö. 447 veya 467 yılma rastlar. Onun nirvanaya girişi Caynist takvimin başlangıcı sayılır. Cemaatı zamanla Bihar ve Orissa'da yayılmıştır. Sonraları rahiplerden bir kısmı üstadın koyduğu çıplak gezme adetini bıraktılar. Böylece, tarikat cemaatı ikiye ayrıldı: Dig-ambara (Hava Giyenler) ve Svetambara (Beyaz Giyenler). m.s. I. yüzyılda diğer dini meseleler sebebiyle iki mezhep arasında nihai ayrılık meydana geldi.
Caynizm çeşitli hükümdarlar himayesinde I. binin ikinci yarısında Kuzey Hindistan'da, Dekkan'da ve Güney-Hindistan'da, II. binin başlarında Gucarat'da yayılarak ihtişam devrine ulaştı. Ancak Budizm'in ve sonra da İslam'ın Hindistan'da yayılmasıyla geriledi. Günümüzde 2 milyon kadar Caynist olduğu tahmin edilmektedir.

3. 3- Kâinat Tasavvurları

Caynistlere göre, bu dine uyanlar ölümsüz ve ebedidirler. Bu alemin kurucusu yoktur. Alem muazzam büyüklüktedir ve etrafında bir boşluk vardır. Bu alemin ortasında dairevi, yuvarlak biçimde dünya bulunur. Dünyanın ortasında da Dünya Dağı vardır. Denizler ve kıtalar bu Dünya Dağı'nın etrafında dairevî olarak dizilmişlerdir. Yerin altında ise, yeraltı alemi bulunur. Burada cinler ve periler, şer varlıklar yaşarlar. Onun da altında Cehennem Bölgesi ve içinde de ağır cezalı olanlar bulunur. Cezalan bitinceye kadar burada kalırlar. Yeryüzünde ise, kat kat sıralanmış gökler alemi bulunur. Bu çeşitli katlarda güçlerine göre, Tanrısal varlıklar otururlar. Tanrıların arasında uzun ömürlüleri bulunmakla beraber, sonunda onlar da fanidirler. Gökler aleminin üzerinde bir alem daha vardır ki, burası sırrı merci'dir. Burada kurtulmuşlar otururlar. Bu makam, tekrar dünyaya gelme zahmetinden kurtulanlar içindir. Alem ebedi ve yaratılmamıştır. Buradaki nizamlar değişmez, ne büyür

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ne küçülür, ne de parçalanır. Dünya ebedî olan canlı ve cansız varlıklardan teşekkül eder. Cansız varlıklar mekan, hareket, sükûnet, zaman ve maddedir. Canlı varlıklar ruhsal varlıklardır. Sonsuz derecede çokturlar, bütün dünyaya nüfuz ederler, karada, suda, ateşte, rüzgarda, bitkilerde, hayvanlarda, cehennem varlıklarında, insanlarda ve tanrılarda vücutlaşırlar. Ruhlar, varlık bakımından birbirlerinden tamamen bağımsızdırlar, fakat birbirlerine tesir edebilirler. Her biri yaratılmamış ve parçalanmaz bir birliğe sahiptirler. Her bir ruh tabiaten sınırsız çoklukta özelliklere ve kabiliyetlere sahiptir. Her şeyi bilir, sınırsız enerjisi vardır. Zevk ve ızdıraplar dışma çıktığında kutsiyet durumunda bulurlar.
Cansız varlıkların, yani ruhsal olmayan varlıkların en önemlisi maddedir. Madde duyularla kavranamayan, parçafanamayan, sonsuz sayıdaki atomlardan meydana gelir. Atomlar genişleyebilir, büzülebilİr ve böylece büyük veya küçük mekanları doldurabilir. Her bir atom, koku, renk ve tat duyarlığına sahiptir. Kendi kanunlarına göre biriyle veya diğeriyle birleşir küme meydana getirirler. Bu suretle dünyanın çeşitli fenomenleri ortaya çıkarlar.
Madde ruha nüfuz edebilir ve ruhda derîn değişikliklere sebep olabilir. Ruha nüfuz edebilen madde, ruhun külli İlmini ve sınırsız enerjisini örter ki, artık ruhun tanıma gücü çok zayıflaşır, kuvveti azalır. Kendi tabiatının özelliklerini kaybeder, fani vücuda bürünür, arzu ve ızdırablarla şaşırır. Kendinde belirli bir kader teşekkül eder ve bu onun dört varlık şeklinden birinde, yanı hayvan, insan, semavî varlık veya cehennem! varlık olarak, belirli bir zaman süresince var olmasını zorunlu kılar. Ruha nüfuz eden maddeler onda, bütün Hint felsefesinin kabul ettiği sırlarla dolu cevheri şeyi, oluşu ve canlıların varlığına karar veren "Karma" yi meydana getirir.
Ruh ve karma cevherinin ilişkisi, başlangıçsız ve sonsuzdur. Ne zaman ki, bir ruh faaliyet halindedir, o zaman onun işgal ettiği mekanda bulunan madde kısımları ona nüfuz ederler ve tozların yağ sürülmüş vücuda yapışıp kaldıkları gibi, madde unsurları da ruha yapışıp kalırlar. Alınan maddeler ruhda karmanın belirli şeklini alır ve karmaya göre vücudun çeşitli kısımlarını meydana getirir. Karmanın şekli, ruha dolan maddenin devamı ve geleceği ise, ruha nüfuz eden maddenin meydana getirdiği amellerin ahlâkî kalitesine bağlıdır. İyi ameller iyi karmayı, kötü meller kötü karmayı yaratırlar. Karmanın teşekkülünden sonra kendi icraatını yapması, onun kendini tüketmesine sebep olur. Fakat her an, her hareket yeni karmanın teşekkülüne de sebep olur, tükenen yerini yenisi alır. Böylece başlangıçsız ve sonsuz olarak varlık zinciri birbirini takip eder gider.

3. 4- Kurtuluş Ve Hidayet Öğretisi

Cayna öğretisinin gayesi, Hintlilerin bütün metafizik sistemlerinde olduğu gibi ruhu, doğum ve ölüm çarkının ebedi dönüşünden, girdabından kurtarmaktır. Ruhu, sansara (samsara)'nın değişmezliğinden, tekrarından bıkkınlığından, karmaşıklığından kurtarmaktır. Bu hedefe ulaşmak bütün ruhlar için mümkün değildir, çünkü pek çok ruh tabiaten abhavyas, yani kendisinde kutsiyete ulaşma yeteneği ve bilgisi yoktur. Doğum ve ölüm çemberinde ebediyen döner durur. Fakat özel kabiliyete sahip ruhlar, sayısız vücutların sonunda "Kemâlâtın sükûnetine" (siddhi, nirvana) ulaşabilirler. Kendi benliklerini olgunlaştırmaya çalışarak kirli maddeden ruhu ayırmayı, ruhu kurtarmayı arzu ederler. Burada iki önemli husus vardır: Birincisi, yeni karma maddesinin ruha nüfuz etmesini önlemek, ikincisi, ruhda ki mevcut karmayı imha etmek zarureti. Karmaya karşı müdafaa ve karmayı parçalama şartı, beş yasağa bağlıdır. Bunlar: öldürmemek, "Çalmamak, yalan söylememek, iffetsiz yaşamamak, hırsla fazla mal sahibi olmaya çalışmamaktır. Her şeyden önce sıkı bîr disiplin, güçlüklere sabır, nefsin öldürülmesi, tahsil ve tefekkür gerekmektedir. Kısaca, kutsallık yolunu açan, çeşitli suretlerdeki iç ve dış asketizmdir. Sadece, dünyayı tamamen terk edebilen, zihinlerini bütün dünyevi şeylerden çevirebilen, kurtarabilen rahip ve rahibeler, kendi nefısleriyle yaptıkları çetin mücadeleler sonunda kemalâta ulaşabileceklerini, samsaradan kurtulabileceklerini ümit edebilirler.
Küllî bir ilim sahibi olarak, bir kavalin olarak, yeryüzünde ızdırapsız ve arzusuz bir halde karmasının son kalıntılarını tüketinceye kadar tlolaşan ruh, kirlerini atmış su kabağının daima su üzerinde kaldığı gibi, hiç bir maddi güçlükle karşılaşmadan dünyanın zirvesine kadar yükselir. Kainatın zirvesinde şemsiye şeklinde duran, muhteşem sırr-ı merci'de (Ishatpragbhâra) vücutsuz, görünmez bir surette ikâmet eden kutsalların yanına ulaşır. Bunlar, en son varlıklarının üçte ikisi oranında mekân genişliği işgal ederler. Artık orada

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

sonsuz ve ölümsüz, eksilmeyen saadetleri tadarlar. Hiç bir zaman sansaranm girdabına düşmezler. Külli ilim ve güçlerine rağmen, dünyevi şeylerle meşgul olmadan, dünyaya sırt dönmüş olarak sükûnetle yaşarlar.

3. 5- İbadetleri

Cayna cemaatının ruhanî yönetimi rahip ve rahibelerin ellerindedir. Rahipler gibi halk da günlük belirli ibadetleri yerine getirirler. İbadet esnasında Tirthankaralar üzerine ilahiler söylerler, tefekkür ve tövbede bulunurlar. Belirli hareketleri yerine getirirler. HİÇ bir canlı varlığı ine itmemeğe gayret ederler ve bundan dolayı bitkisel gıdalarla beslenirler. Sarhoş edici içkiler kullanmazlar, çünkü Caynalar'a göre sarhoşluk veren şeylerde canlı varlıklar bulunur. Ağızlarına bir canlının kaçmasından korkarak, karanlık bastıktan sonra yemek yemezler. Hatta titiz asketler, havada bulunan canlıları kazara yutmak endişesiyle,modern cerrahlar gibi devamlı olarak ağızlarını bir örtüyle kapatırlar. Caynist cemaatların kurduğu, bütün hayvanların bakıldığı ve tedavi edildiği Cayna Hastaneleri meşhurdur. Dindar Caynalar açlıktan ölmeye büyük değer verirler.
Caynalar, semavî dünyalarda pek çok tanrıların varlığına inanırlar. Fakat bunlar daha önce de işaret edildiği gibi, ruh göçüne mahkûmdurlar. İnsanlara kurtuluş yolunda yardım edemezler. Tirthankaralar da nirvanaya girdikten sonra, dünyevi hadiselere tesir edecek güçte değillerdir. Buna rağmen kendilerine geniş bir kült İthaf edilmiştir. Yanı Caynalar, Tirthankaralar'ı düşünmekle, onları takdis etmekle, ruhun yükseleceğine aydınlanacağına inanırlar ve onlara bol bol hürmet ederler. Muhteşem Cayna mabetlerinde duran heykelleri takdis ve tazim ederler. Önlerinde İlâhiler okurlar, meyve ve sebze kurbanı sunarlar. Önlerine lâmbaler ve tütsüler korlar, putları yıkarlar, yağlarlar ve çiçeklerle süslerler. Yine Tirthankaralar'm yaşadığına inanılan yerleri ziyaret ederler. Parasnath Dağı, Shatrunjaya, Girnar ve Abu meşhur ziyaret dağlarındandır. Dünyevi istekler için de Tirthankara ve tanrılara dua edilir, hatta bazı Caynalar Bhayron, Hanuman, Ganesha gibi, Hindu Tanrılarına da dua ederler. Mabetlerindekİ ibadetler, rahipler tarafından değil, halk tarafından idare edilir. Bazen, Brahmanların ücretle Cayna mabetlerinde çalıştıklarına rastlanır.

4- Sihizm

Literatür.
1- G.Tümer-A. Küçük, Dinler Tarihi, 2.Baskı Ankara 1993,s.100-106.
2- Abdurrahman Küçük, Sihizm, A. Ü.ilahiyat Fak. Der. Cilt 28, 1986, s. 391-417.
3- Huzeyfe Sayım, Sih Dini'nin Kurucusu Guru Nanak 'w Hayatı ve Öğretileri, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 1986, 100 sayfa.
Sihizm, İslam ve Hinduizm karışımı dinsel bir harekettir. Günümüzde yaklaşık 6-7 milyon taraftarının olduğu tahmin edilmektedir. Taraftarlarının çoğunluğu Hindistanda yaşamakla birlikte, Hint kökenli taraftarlarıyla başta İngiltere ve Kanada olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardır.
Kurucusu Nanak, Lohor' un güneybatısına 60 km. uzaklıktaki, şimdi Nankana Sahib adını taşıyan, Tal vandi köyünde 1469 da doğdu. Çocukluk ve gençlik çağları köyde geçti. Evlendi ve iki oğlu oldu. Yüksek sayılabilen bir kasta mensuptu. Çocukluğunda geleneksel Hindu eğitimi aldı. Genç yaşta köyünden ayrılarak Sultanpur şehrine gitti ve orada Müslüman bir idarecinin hizmetinde çalıştı. Boş zamanlarında inzivaya çekilip, derin düşüncelere dalardı. Rivayete göre birinde "Yaratıcı, korku ve düşmanlıktan uzak, doğmamış, zâtı ile var olan, yüce Tanrı'yı" idrak etti. Onu vaaz etmekle görevli olduğunu hissetti. 1500 yılına doğru Sultanpur'u terk edip, "Tek ve gerçek olan Tanrı" hakkındaki düşüncelerim vaaz etmeğe ve dolaşmaya başladı. Vaazlarıyla şöhret buldu, çeşitli dinlere mensup kutsal yerleri, bu arada Mekke'yi de ziyaret etti. Hindu ve Müslümanlarla tartışmalara girişti.
Hayatının sonlarını kendisine hediye edilen, Kartapur köyünde geçirdi ve 1539 yılında 70 yaşlarında öldü. Geride iki oğlu ve çok sayıda öğrenci taraftar (sih) bırakarak Dünyadan ayrıldı.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

4. 1- Sihizm'in Doğuşu

İslam'in Hindistan'a yayılmasından sonra, mensuplarının birbirlerine olan ilgisi, Tanrı'nın birliği-çokluğu tartışmaları, meşhur hükümdar Kabir'in (1435-1528) teşviki, Ekber Şah'ın (1542-1605) monoteizm etrafında dinleri birleştirme gayretleri, bu yönde faaliyet gösteren Nanak'ın etkisini artırdı. Nanak, bir din kurma iddiasında bulunmamakla birlikte, politeizmi, puta tapıcılığı ve kast sistemini kaldırarak İslam ve Hinduizm arasında bir uzlaşma aramıştı. Bu uzlaşma hareketi, yeni bir sentezi ortaya koydu. Sih hareketini ortaya çıkardı. İslam'ın vahdaniyet, Tek Tanrı inancıyla, Hint felsefesinin "Maya", "Nirvana", "Tenasüh" tasavvurlarını birleştirdi. Hinduizm'in "Avatara" (tanrının tenasühü) inancını reddetti.

4. 2- Sihizm'in Gelişmesi

Nanak, ölümünden önce sadık öğrencilerinden "Angad"ı halefi ve havarisi olarak görevlendirdi. Ölümünden sonra, Hint etkisiyle benimsedikleri tenasüh tasavvur!arıyla, onun ruhunun halifesi "Angad"a geçtiğine, yeni halife ve gurularda Nanak' in ruhunun tezahür etmeğe devam edeceğine, inanmaya başladılar. Cemaat ikiyüz yıla yakın bir süre, Nanak' in ruhunu taşıyan gurularca idare edildi. Bu silsile, X. Guru Govind Sing'in 1708 de ölümüyle son buldu..
Nanak ve ona tabi olanlara, önce "Nanakpanthi", sonra da "Sih" (sa'nskritce çırak, öğrenci) adı verildi. Kendileri ise, cemaat ve inançlarını "Gurmat" deyimiyle ifade ederler.
Nanak ölümünden önce, Angad'ı halife seçmişse de, öğrencilerinden bir kısmı ona değil, Nanak'ın oğlu Sri Chanda'ya uymayı doğru buldular ve "Udasis" cemaatını oluşturdular. Sakal ve sarığı terk etmekle geleneksel Şili'lerden ayrıldılar. Angad görevi sürdürdüğü 1552 yılına kadar Nanak'ın şiirlerini toplamıştı. Pencap'da kullanılan "Gurmukhi" isimli kutsal metin Angad'a dayanır. 3. Guru "Amar Das" (ölm.1574) dır. Doğum ve evlilikle ilgili Sih adetlerinin törenleşmesinde katkıları olmuştur. Sİh cemaatmdaki önemli gelişmeler 5. guru Arjun'un zamanında olmuştur, Arjun daha önce Amritsar'da yapımına başlanan Altın Mabed'i (Harimandir'S) tamamlatmış, kutsal kitap "Adi Grand"ı, toplatmıştır. 1606 da ölümü üzerine yerine oğlu Hargobind (ölm.1664) 6. guru olarak Sihlerin başına geçmiştir. Rangh Singh (1780-1830) zamanında bir Sİh krallığı kumlduysa da, 1849 da İngilizlerce yıkılmıştır. 1947 de Hindistan'ın bağımsızlık cereyanlarına Sihler de katılmış, Pencap'da bir Sih Eyaleti kurulması gerçekleştirilmiştir.

4. 3- İnanç Ve İbadetleri

Sihler Allah'ın varlığına ve birliğine İnanmakla birlikte, onun ölümlü insan tarafından yeterince kavranamayacağı kanaatindadırlar. İnsanların anlayabilmesi için, Allah onlara akıl ve anlayış vermiştir. Her yerde hazır ve nazırdır. Her şeyde görülebilir. Sihler arasında adı "Nam" dır. Kurtuluş, dünya ve değer verilen şeylerin boş ve aldatıcı "Maya" olduğunu kavramakla başlar. Aksi halde ruh, tekrar doğum ve ölüm çemberinden kurtulamaz. Kutsal kitapları "Adi-Granth" (Granth Sahip)dir. Granth, kitap anlamınadtr. Çeşitli vezinlerde manzum olarak yazılmıştır. Büyük bir kısmı Gurmukhi harfleriyle eski Hinci dilinde yazılmıştır. Yaklaşık orta boy 1200 sayfadır. Zeyli Dasam Granth'tır. Canlıların fiillerinin gelecek hayattaki hallerine tesir edeceğine (karma'ya) ve ruh göçünei.
İbadetleri sadedir. Tanrı'ya yönelik dualar, bir nevi abdest sayılabilecek yıkanmalar ve Amritsar şehrine "Hac" için gitmekten ibarettir. Günlük ibadet, Adi Granth'ı okumak ve dua etmektir.
Ölülerini Hindular gibi yakarlar. Dul kalan kadın ve erkeklerinin evlenmelerine izin verirler. Sigara ve şarap içmezler. Cinayet cezalarını paraya dönüştürürler. Askerliğe, ziraata, sanata büyük değer verirler. Diğer din mensuplarına saygıyla bakarlar.

5- Budizm

Kökleri Hint Sankya felsefesine dayanması nedeniyle günümüz materyalist düşünürlerin ilgi gösterdiği bir yol olması yanında, bir süre İslam öncesi Türklerin milli dini olması, mistik metotlarının Tasavvuf da kullanılması sebebiyle milli ve dini kültürümüz bakımından

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

önemlidir. Kurucusunun ismi Huda'dır, "Uyanmış, aydınlanmış" anlamına gelir. Budizm de, Buda'nın kurduğu inanç sisteminin, dinin adıdır. Sistem ve kurucusunun hayatı hakkında pek çok tartışmalar vardır. Genellikle Buda'nın ölümü m.ö. 483 olarak kabul edilirse de bu hususta m.ö. 652 veya 353 veya 252 yıllarında öldüğüne dair Hint-Budist rivayetleri de vardır. Günümüzde yaklaşık 250 milyon taraftarı olduğu hesap edilir.
Eski Çağda bir kaç Yunanlı Hindistan'da Brahmanlara, Şramana denen Budist rahiplerinin varlığını biliyordu. Bu Şramana kelimesini Samanayoy (Pali Dilinde Samana) olarak kullanmışlardı. Budist rahiplerinin Baktriya ve İran'a kadar geldikleri de kaydedilir. Yine Kilise Babalan Buda ve öğretisinden haber verirler.
Kur'an Buda'dan doğrudan doğruya bahsetmemekle birlikte bazı Müslüman araştırıcılar "Zü'1-Kifl" kelimesini Buda'nın doğum yeri Kapilavastu ile mukayese ederler ve zü'l-kif kelimesindeki besleyici veya gıda manalarından hareketle Buda'nın babasının ismi Suddhodana (saf, temiz olan gıda) ile bağlantı kurmaya çalışırlar. Bazıları da Tin süresindeki "Tin" (incir) kelimesinden hareketle, Buda'nın altında vahyini aldığı incir ağacına işaret olduğunu ileri sürerler.187 İslam'la Buda arasında köprüler kurmaya çalışırlar.
XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın Güney ve Doğu Asya ile artan ilişkileri sonucu haberler çoğalmaya başlar. Ancak ilk bilimsel araştırmalar 19. yüzyılda başlar. Sinologlar, Tibetistler ve Hindologlar bu konuda büyük rol oynamışlardır. Hatta, 1882 yılında Londra'da "Pali Text Society" kurulmuş ve senelerce tetkikli metin ve tercüme yayınlarında bulunmuştur. Üyelerinden en meşhurları, T.W.Rhys ve H.Oldenberg'dir. 20. yüzyıl başlarından itibaren ise, Sanskritçe metinlere eğilinmiş ve Th. Stcherbatsky, O. Rosenberg ve Belçikalı L.de la Vallee'nin çalışmaları ile büyük mesafeler alınmıştır. Müslümanların çalışmalarında ise, bu konuda fazla bir şey görülmez. Hint Dinlerine karşı büyük ilgi duyan Birunî dahi, Budistlerin hiç bir kitabına ulaşamamaktan yakınır.

5. 1- Buda'nın Hayatı

Buda'nın hayatını, diğer din kurucularında olduğu gibi, belirli bir devirde yaşamış ve bir inanç sistemi kurmuş kimse olarak ele alırsak, bununla sadece Budist olmayanların, Buda hakkındaki görüşlerini aksettirmiş oluruz. Budistler ise, Buda'ya iki ana yönden bakarlar:

5. 1. 1- Tarihsel Buda

Bir insan olarak Buda muhtemelen m.ö. 563-483 yıllarında Kuzey Hindistan'da yaşamıştır. Yaşadığı yer "Taraf adındaki bataklık ve ormanlarla kaplı, havası nemli bir bölgedir. Bu konudaki ilk tarihi belge, 1896 yılında
bulunmuştur ve Kral Aşoka'nın m.ö. 250 yıllarında diktirdiği bir âbidedir. Üzerinde "Burada ulu (zat) doğdu yazısı vardır. Yine aynı bölgede, 1898 yılında "Piprâvâ" denen yerdeki bir mezarlıkta bulunan kaplardan birinde, eski dil ve yazı ile, "Bu kap Şakya soyundan Ulu Buda 'nın kutsal eşyasıdır ve Sukiti 'nin ve kardeşlerinin, oğullarının ve kadınlarının vakfıdır", ibaresi bulunmuştur. Bu belgeler bize, Buda'nın doğup büyüdüğü bölgeye işaret etmektedir.
Babası Shuddhodana Kosala Krallığına bağlı küçük bir beyliğin hâkimiydi. Eski metinlerde "Raca" diye bahsedilir. Beyliğin baş şehri, Kapilavastu idi. Annesinin isminin Maya olduğu ve doğumundan yedi gün sonra öldüğü rivayet edilir. Sülalesinin ismi, Şakya'dır; bu sebeple kendisine, "Şakya Soyunun İnzivacısı" unvanı verilmiştir. Şahsi ismi Siddharda (başardı, gayesine ulaşmış) veya aynı anlamda Sarvarthasidha'dır. Aile ismi Gautama'dır. Buda kelimesi ise, bir isim değil, O'nun sıfatıdır. Çünkü O, Bodhi'yi (derin bilgiyi) kazanmıştır. Artık o uyanmış, gerçeği tanımıştır. Kendisine "Kemalâta ermiş" anlamına "Tathagata" da denir.
Prens Siddharta, varlıklı ve idareci bir ailenin oğlu olarak yetişmiş ve zamanın en iyi eğitimini görmüştür. Evlenme çağına geldiğinde, kuzeni Yaşodhara ile evlenmiş ve Rahula isminde bir oğlu olmuştur. Henüz 29 yaşında ailesinin karşı çıkmasına rağmen, dünya hayatına sırt çevirerek Uruvela Ormanında inzivaya çekilmiştir. İnsanın varlığı ve gayesi probleminin baskın düşüncesi altında, bulunduğu hayattan tatmin olmamıştır. Önce, problemin çözümü için meşhur Brahmanları aramış ve onları takip etmiştir. Brahmanlar

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

onu tatmin edememiştir. Bunun üzerine, hidayet ve kurtuluş bilgisini kazanabilmek için, riyazet hayatına başlamıştır. Nefsine yaptığı senelerce süren işkenceden sonra, umduğunu bulamayan Siddhartha, bu yolu da terk ederek, "Bodhi Ağacı" ismi verilen bir incir ağacı altına gelmiş ve tefekküre başlamıştır. Yedi senelik bir arayıştan sonra, dünya hayatının sırrını çözdüğünü, tenasüh çemberinden kurtulmanın yolunu bulduğunu, ilan etmiştir.
Artık bundan sonra, gezici vaiz olarak ülkede dolaşmaya, vardığı hakikatları açıklamaya başladı. Pek çok öğrenci kazandı, öğretisini etrafa yaydı, itirazlara cevap verdi. Kendisine sevgi ve hayranlıkla biat edenler olduğu gibi, kıskançlık ve düşmanlıkla öldürmeye teşebbüs edenler de olmuştur. Kurduğu tarikatı ve çalışmaları kontrol ve idare etti. Daha sonra kendisine ailesi de tâbi oldu. Tebliğ sahası ise, kendi küçük ülkesi ile batı ve güney komşuları olan, Magadha ve Kosala bölgeleri idi; merkezinde Patna ve Benares bulunan, 81. ve 87. meridyen daireleri arasındaki bölgeye, tekabül ediyordu. Rivayete göre, Buda 80 yaşlarında Kuşinagara'da ağaçlar altında ölmüştür.

5. 1. 2- Ruhsal Prensip Buda

Buda ile ilgili bilgiler,daha ilk zamanlarda efsanelerle süslenmiş; efsane ve tarihi gerçekleri birbirinden ayırmak çok güçleşmiştir. Zaten, Buda'mn fiziki varlığının Budistler için fazla önemi yoktur. O ilahi alemden haber getiren bir peygamber değildir. O kendi içinde keşfettiği kurtuluş yolunu aydınlatan, "Öğreti çarkını" harekete geçirendir. Çünkü Buda, şahsında hakikati bulmanın bir örneğidir. Herhangi bir Budist, Buda'yı şahsi bir varlık olarak düşünebilir. Fakat ilahiyatçılar Buda'yı şahıs olarak tasavvur etmeyi kabul etmezler. Onlara göre, Buda, aydınlanmış, çeşitli zamanlarda, çeşitli varlık ve şahsiyetler içinde dünyaya gelmiş, ezelî tipin bir örneğidir. O'nun ferdi karakteri Önemli değildir. Tenasühe inanan Budistlerce, Buda'nın m.ö. 563 yılında ilk defa dünyaya gelmediği inancı gayet tabiidir. Nasıl ki diğer ruhlar, pek çok defalar dünyada doğdular; hayvan, insan ve tanrı olarak yaşadılarsa, Gautama da çeşitli zamanlarda, çeşitli yerlerde yaşamış, bütün canlıların ortak kaderini tatmıştır. Bir Buda'nın ruhsal kemalâtına tek bir hayat kâfi gelmez, ancak yüzyıllar boyunca pek çok defalar dünyaya gelerek yavaş yavaş olgunluğa erişir. Bu seyahat, tasavvur edemeyeceğimiz kadar uzundur. Alışılagelen hesaplara göre bu sonsuz üç devirden (Mahakalpa'dan) daha uzundur. Sene olarak hesap edilirse, yaklaşık 3 x 1056 eder. İşte bu zaman boyunca Buda, faziletlerin bütün çeşitlerini yerine getirmiştir. Elle yapılan pek çok Buda heykelleri, bu olgunluğun uzun hazırlıklarını simgeler. Efsâneler, Buda'nın çeşitli hayatlarında, dünyanın ve kötülerin efendisi Mara ile mücadelelerini, Buda'nın zenginliklerini, dünyevî hakimiyeti nasıl feda ettiğini anlatırlar.
Buda'nın öğretisi ferdi bir açıklama olsaydı, vazifeler yükleyen bir otorite de olmazdı. Hakikatte O, Gautama'nın şahsında gizlenmiş, Buda tabiatının ruhsal prensibinden ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Budistler, Buda'ya ruhsal prensip gözüyle bakar ve O'na Tathagatha derler ve O'nun dharma-vücudundan bahsederler. Buda'yı tarihsel vücudundan ayırır, yeryüzünde her zaman görünen veya aynı öğretiyi açıklayan, sayısız Tathagathalar zincirinin sonsuz halkalarından biri olduğu gerçeği üzerinde dururlar. Bu sebeple Tathagatha, varlık bakımından bir gurubun cüzüdür. Budist sanatı, yedi Tathagatha'yı yâni Şakyamuni ve altı selefini, altında aydınlandıkları, hakikate kavuştukları yedi ağaçla temsil eder. Mathura ve Aganta'da, yedi Budalar insan şeklinde tasvir edilirler ve pratikte birbirinden ayırt edilmezler.
İnsanî vücudunu ise, O'nun hakiki şahsiyetini örten tesadüfi bir vücut olarak görürler. Bu görünen vücut arkasında, normal ölümlülerin vücudundan ayrı, inanç gözüyle görülebilen, anlaşılabilen diğer bir varlığının olduğunu kabul ederler.
Budistler buna, "Bozulmayan vücut, saadet vücudu vs." gibi isimler vermişlerdir. Bu aydınlanıp yükselen vücutta, 32 tane büyük, 80 tane küçük, Budalık işareti vardır. Özellikle, 32 işaret listesi bütün mezheplerce kabul edilir. Bu sebeple Budanın resimleri ve heykelleri hiç bir vakit O'nun gerçek insani vücudunu göstermez, Onlar, Buda'nın aydınlanıp yükseldiği kabul edilen vücudunun tasvirleridir. Bu vücut, normal insan vücudu gibi sınırlanmış değildir. Bir hardal tanesi büyüklüğündeki bir mekânda hareket edebildiği gibi, üç adımda Indra'nın göğüne çıkabilir. Batılı araştırıcıların tarihî Buda üzerinde durmaları ise, yalnız kendi görüşlerini aksettirir. Budist inananlarının inançlarını yansıtmaz. Budistler, tarihi Buda'ya değil, onun ilerisindeki aydınlanmış Buda'ya önem verirler.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

5. 2- Kutsal Kitapları

Buda, gezici vaiz olarak öğretisini tebliğe çalışmıştır. Fakat, kendisi bir kitap bırakmamıştır. Vaazlarını, o zamanlar konuşulan Maghadi diyaleğinde (bugünkü Bihar diline yakın) yapmıştır. Budistler, Buda'nın vaazlarının Pali-Kanon ismindeki kitapta toplandığını, bunların önce orijinal şekliyle 400 sene kadar sözlü olarak rivayet edildikten sonra yazı ile kayda geçirildiğini kabul ederler. İlmî araştırıcılar ise, buna şüphe ile bakarlar. Çünkü, Pali dilinin Magadhi dili ile aynı olmadığı, yine Buda'mn konuşmaları Pali diline çevrilse dahi, o kadar uzun zaman süreyle aslını koruyamayacağı kanaatmdadırlar. Bununla beraber Pali-Kanon'nun çekirdeğini Buda'nın sözlerinin teşkil ettiği de şüphesizdir. Pali-Kanon büyük sayıdaki kitaplardan meydana gelir. İçinde pek çok tekrarlar vardır. Eser, Pitaka (sepet) denilen üç bölüme ayrılır: Bunlar, Vinaya-Pitaka (Tarikat Disiplini Sepeti), Sutta-Pitaka (öğreti Sepeti) ve Abhidhama-Pitaka (Skolastik İnanç Felsefesi Sepeti)dir. Sonuncunun geç devirlere ait olduğu şüphesizdir. Budistlere göre O, Buda tarafından tanrılar için açıklanmış bir hakikat kitabıdır, İnsanlar için değildir.
Kutsal sayılan geç devirlere ait yazılar ise, çeşitli şekillerde izah edilmektedir. Mesela, "Prajnaparamita-Sutra" (Kâmil imandan Metinler) Buda'mn kendisi tarafından vahiy edildiği, fakat bunu ashabının anlaması zor olduğu İçin yeraltında ejderhalar sarayında saklandığı, zamanın olgunlaşması üzerine büyük bilgin Nagar Juna tarafından yeraltından yeryüzüne çıkarıldığı, söylenir ve buna bütün Budistler inanır. Yine, geç devirde ortaya çıkan ve Buda'ya isnat edilen kitapların ise, Buda'nın maddi vücudundan değil, O'nun manevî, tabiat üstü vücudundan ortaya çıktığı iddia olunur.
Buda'mn vecizeleri diyebileceğimiz Sutralar üzerine bina edilen, isimlerini bilmediğimiz, sistematik eserlere de Shastra denir. Budizm'in toplu literatürü çok geniş bir muhtevadadır. Meselâ, Tripitakanın "Taisho Issaikyo" adı verilen Japonca tercümesi, 2184 eseri içeren bir mecmuadır ve her biri 1000 sayfalık 55 ciltten oluşur.

5. 3- Tanrı Tasavvurları

Genellikle, Buda'nın öğretisinin ateizm olduğu, hatta Budizm'in hiç bir tanrıyı tanımaması sebebiyle, din sayılamayacağı iddiaları vardır. Buna karşı olanlar da, Tanrı inancının bir din için mutlak zaruret olmadığını, dolayısıyla Budizm'in tanrısız bir din olduğunu, iddia ederler. Konunun açıklığa kavuşması için, önce tanrı kavramları üzerinde durmaya ihtiyaç vardır.
Bütün dinlerde insanın dışında üstün bir güç tasavvuru vardır. Bu bazen kâinatı yaratan ferdi Tanrı, bazen fert olmayan ise fert üstü telakki edilen ulûhiyet veya "Kâinat kanunu", nihayet tanrılar gurubu veya tanrılardan pek açıkça ayırt edilmeyen melekler gurubudur. Bu görüşler açısından, yaratıcı bir Tanrı'mn varlığı konusunda Buda açıkça bir tavır almamıştır. Konuyu tartışmamıştır ve Budistler de, kâinatı kimin yarattığı konusunda ilgisiz görünürler ve konunun kendilerine bir fayda getireceğine de inanmazlar. Onlarca hidayet ve kurtuluş, dünya ve ızdıraplarından kurtulmaktır. Tenasüh çemberinden kurtulmaktır. Hatta kurtuluşu bulmuş, Nirvana'ya kavuşmuş olan ruhun, Brahman ilahiyatına göre, kâinatı yaratan Brahma'dan çok üstün olduğu görüşünü savunurlar. Budistlerce Brahma, gururla dolu ve kendi kendine, "Ben Brahma'yım Büyük Brahma'yım, Tanrıların sultanıyım, ben yaratılmadım, kâinatı ben yarattım, kâinatın efendisi benim, ben yaratabilirim, değiştirebilirim doğrultabilirim, ben her şeyin atasıyım" diyerek, gururlanır. Tathagata ise, böyle çocukça düşüncelerden, sözlerden uzak durur. Bu telakki ile Budistler, tanrıyı reddetmezler, ancak tanrıya karşı ilgi de göstermezler.
Mistik rivayetlerdekİ ulûhiyet sıfatları ile Nirvana mukayese edilirse, muhteva bakımından arada pek fazla bir fark olmadığı görülür. Budizm'de Nirvana'nın kozmik bir faaliyeti yoktur, dünya tanrının dünyası değildir. Dünya, bizim hırsımızdan ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, dünyevî her şeyi reddederler. Diğer yönden Budistler, Nirvana'nın ebedî, zevalsiz, hareketsiz, ihtiyarlığa ve ölüme duçar olmayan, doğurmayan, doğrulmayan, kadir ve bir sığınma mercii, selâmet yeri, en doğru ve en yüksek hakikat, güzel ve iyi, gizli ve anlaşılmaz olduğunu söylerler ve inanırlar. Bazen, Buda da Nirvana'nın şahislaşmış vücudu olarak telakki edilir ve dinî hislerin objesi olur.
Budizm, politeizme karşı çok müsamahalıdır. Her bir kaynak, her bir ağaç, nehir, hayvan

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

vs. kendinde bir ulûhiyet saklar. Yine, hastalık ve yangın gibi felâketlerden, sahiplerini koruduklarına inanılır; ruhsal varlıkların mevcudiyetine inanılır. Bu sebeple de, pek çok koruyucu ve yardım edici olduğu tasavvur edilen ulûhiyetlere dua edilir. Tanrılara dua etmeye itiraz edilmez, çünkü Budist ilâhiyatçılar bunları halkın ihtiyacı olarak görürler.
Genellikle Budistler'de monoteizm tasavvuru yoktur. Ancak, Nepal ve Tibet'teki bazı mezhepler, İslâmiyet'le denge kurabilmek için, Allah yerine kadir, âlim ezelî, ebedî bir Buda'yı koyarak, Buda'nın varlığı ve meditasyonuyla kâinatın yaratıldığını ileri sürerler.
Budistlerce, her şeyi idare eden yegâne kuvvet karmadır. Ebedi "Kâinat kanunu"dur ve fiiliyata karşı mukabele şekliyle kendini gösterir. Tanrıya inanan dinlerdeki Tanrı'Hin Budizm'deki karşıtı, bu prensiptir diyebiliriz. Ebedî bir tanrıya inanılmamakla beraber, karma'ya tâbi ve fâni olan Brahma ve Indra gibi ulûhiyetlere inanılır. Bilhassa halk tarafından dünyevî zenginlikler için, kendilerine dua edilir; fakat bunların kainat ve hidayet meselelerinde, hiç bir tesirleri yoktur. Mahayana ve Vacrayana mezhepleri, Hindu adetlerine olan eğilimleri dolayısıyla tanrılara büyük Önem verirler ve kült işlemlerinde bulunurlar. Buna karşı, Seravada mezhebine mensup Siam ve Kamboçya'da bu işleri Budist olmayan Brahmanlar yerine getirirler.

5. 4- Hidayet Ve Kurtuluş Öğretileri

Buda'nın düşüncelerinin Hint din felsefesiyle yakın bağlara sahip olduğu şüphesizdir. Buda'nın yetiştiği çağlarda çoğu tanrılaştırılmış tabiat kuvvetleri olan Veda Tanrıları, kuvvetlerini kaybetmeğe başlamışlardı. Yeni bir manevi güç aranıyor ve bu güç iki kavram ve isimde toplanıyordu. Atman ve Brahman. Brahman, kutsal sözlerdeki kuvvet, kurbanlardaki tabiat üstü büyüklüktü ve nihayet kainatın yaratıcısı ve taşıyıcısı oldu. Atman ise, şahsiyete hakim "Ben" tasavvuru olarak, kainata hakim ve kainatta da mevcut "Ben" tasavvurunu doğurdu. Zamanla, her ikisi de bir birine yaklaşarak, ayrı iki açıdan bakılan aynı mutlak güç olarak görüldüler. Tanrı fikri burada kayboldu, kuvvet fikri ağır bastı.
Tanrı fikrinin zayıfladığı Buda öncesi Hindistan'da, kurtuluş ve hidayet fikirleri önem kazanmaya başladı. Varlık, ruhsal bir prensibin maddeye bağlanması, maddeye sarılması olarak düşünülüyordu. Neticesi ızdıraptı. Duyular hayatı da, ızdırap, hayal ve şaşkınlık olarak görülüyordu. Hastalık, ihtiyarlık, ölüm gibi dünyevî eksiklikler, ruhsal prensibin madde içindeki ezikliğinin deliliydi. Artık, bu bağ ve ızdıraptan kurtulma arzusu, günden güne canlanıyordu. Ölüm ise, canlıyı dünyadan kurtaramıyordu, çünkü tenasüh buna mani oluyordu. Vücudun yok oluşu, yeni bir vücudun var olmasını zorunlu kılıyordu. İnsan, bir hayvanda, bir bitkide, yeniden vücut bulabilirdi. Ruhun, bir vücuttan diğer vücuda, bir varlıktan diğer varlığa, ebedi olarak dolaşması, acı bir esaret anlamından başka bir şey değildi. Bu doğum ve ölüm okyanusundaki şaşkınlığa "Sansara" denir. Ruhun, insan ve hayvan vücutları arasındaki yerini, ahlâkî davranışlar belirler. Bu tasavvura "Karma" (amel, iş) denir. Karma, bir hayatın bütün amellerinin yekûnudur, daha sonraki vücuda etkisidir. Artık burada, ilâhî bir hüküm görülmez. Karma'nın mahkemesi tabiat kanunu gibidir. İşte bu Karma tasavvuru da varlıktan, vücuttan kurtulma yollarını arama düşüncesini kuvvetlendirdi. Verilen cevaplar iki yönde toplanıyordu: Birincisi, Yoga yolu idi ki, fiziksel ve ruhsal denemelere dayanıyordu. İkincisi, varlıkların gerçek yönünü tanımaya, bilmeye yönelikti. Burada varlığın mahiyeti tanınıyor. Maddenin hile ve kurnazlıklarla ruhu nasıl esareti altına aldığı öğreniliyor, ruhu bu esaretten kurtarma yolları aranıyordu.
Yukarda zikrettiğimiz bu ortam içinde yetişen Buda, bulduğu kurtuluş ve hidayet yolunu, dört kutsal hakikat olarak aşağıdaki vaazıyla ilan etmişti:
"Ey Rahipler: Burada iki aşırılık var, teslim olmak zorunda olmadığı dünyayı reddetmemek. Hangileri mi? Biri duyuları sevindiren, aşağı, kaba, kötü, asaletsiz ve gayesiz zevklere teslimiyet; diğeri kendini ızdıraplı, asaletsiz ve gayesiz nefsi işkenceye teslim etmek. Evet, Ey rahipler, Tathagata burada her iki aşırılıktan da uzak durdu, gözü açan, aklı aydınlatan Orta Yolu tanımaya gitti. Bu yol sükûnete, tanımaya, aydınlanmaya, Nirvana'ya götüren yoldur. Fakat bu nedir ey rahipler! Tatagata 'yi aydınlığa götüren, gözünü açan, anlayışını berraklaştıran ve sükûnete, tanımaya, aydınlanmaya Nirvana'ya götüren orta yol nedir?
Bu asil, sekiz kısımh yoldur, yani: doğru görüş, doğru istek, doğru konuşma, doğru fiil, doğru hayat, doğru irade, doğru düşünce (sati), doğru tefekkür (samadhi)dir. Evet, Tatagata'yı aydınlanmaya götüren, gözü açan ve anlayışı berraklaştîran ve sükûnete,

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

tanımaya, aydınlanmaya, Nirvana'ya götüren Orta Yol budur, ey Askerler!
Ey Rahipler, ızdıraplar hakkındaki asıl gerçek şudur: Doğum ızdıraptır, yaşlılık ızdıraptır, hastalık ızdıraptır, ölüm ızdıraptır, sevilmeyenle birlikte olmak ızdıraptır, sevilenden ayrılmak ızdıraptır, arzu ettiğine ulaşamamak ızdıraptır, kısaca bunlar ızdırabın beş varlık sebebidir.
Ey rahipler, Izdırapların kaynağı hakkındaki asıl hakikat şudur: zevk ve ızdıraba bağlı, burada-şurada zevk arayan, yani oluş ve yok oluş peşinde koşan duyusal zevkler arayan, Tekrar Doğumlara götüren hırstır.
Ey rahipler, Izdıraplan Bastıran asıl hakikat şudur: Tüm ızdırapsızlıklarda bu hırsın bastırılmasıdır. Bu hırstan vazgeçmek, reddetmek, geçip gitmesini sağlamaktır, barındırmamaktır.
Ey Rahipler, Izdırabı Bastıran Yolun asıl hakikati şudur: Aynı şekilde bu sekiz kısımh yoldur. Yani: Doğru bakış, doğru konuşmak, doğru fiil, doğru hayat, doğru azim, doğru düşünce, doğru tefekkürdür" [215][215]
Öğretinin temelini oluşturan bu vaaz daha sonralan şöyle geliştirilmiştir:
Birinci Hakikat. Izdırabın ne olduğudur. Buda'ya göre doğum, hastalık, yaşlılık ve ölüm ızdıraptır Nefret edilenle beraber olmak da, sevgiliden uzak olmak da ızdıraptır Arzu edilene, istenilene ulaşamamak da ızdıraptır Kısacası dünyaya sarılmak ızdıraptır
Bazen bize zevk veren şeyler, diğerlerine ızdırap verebilir. Genelde zevklerimiz karşısındakör oluruz. Halbuki, başkalarının ızdıraplanna ortak olabildiğimiz ölçüde, hissettiğimiz acıların alanı da genişler. Mesela, kızarmış bir güvercin lezzetlidir, fakat bu lezzet bizde güvercinin hislerini unuttuğumuz nispette devam eder. Eğer biz kendi arzularımız için, bir başkasının saadetini yıktıysak, bizdeki başarı ve üstünlük sevinciyle beraber, şuur altında bir suçluluk hissi de duyarız.
Sevindirici olmakla beraber, kaybetme korkusu ve muhafaza endişesine bağlı olan şeyler de kişiye ızdırap verirler. Budistler buna "Dönüş ızdırabı" derler. Mesela, çok sevdiği mücevherlerinin çahnabileceği korkusuyla uykularını kaçîran kimseler gibi. Ancak, kendini bu his bağlarından kurtarabilenler korkuyu atar, manevi saadete kavuşurlar.
Dünyevi zevkler gönlümüzün derin arzularını susturmaya yeterli olamazlar. Her ne kadar kendimizi tatmin etmeye çalışsak da, hayalin sonsuzluğunda gerçek tatmine ulaşamayız. Zevklerin geçiciliği duyumsuzluğa yol açar, ruhu da rahatsız eder.
İkinci Hakikat. Izdırapların Kaynağı Meselesi. Izdırabın kaynağı, canlıları doğumdan doğuma sürükleyen zevk ve ızdırapların refakat ettiği, yaşama arzusudur, yani zevkleri tatmin etme arzusudur. Hayata karşı sevgi, susuzluk ve yaşama isteğidir. Ağır, ızdıraplı hastalık duruaılarında dahi, biraz daha çok yaşayabilmek için büyük fedakârlıklar da bulunuruz.
Üçüncü Hakikat, Izdırapların Kaldırılması Meselesi. Varlığın ızdırap olduğunu tanıyarak, his ve duygularla beslenen yaşama arzusunu dindirmektir. Nasıl ki, lâmbanın alevi yağ gelmeyince, beslenemeyince sönerse, hayat ve "Ben" denen şey de, yaşama arzularının dindirilmesiyle sona erer. Fakat nefsi arzular, kin ve hayranlık gibi, insanın üç büyük eksikliği, insani zafiyetleri yeniden meydana çıkarır ve hayat alevini yeniden yakar. Bütün yaşama istekleri, Karmanın ağırlığını daima artİran nefsin, hayata olan susamış lığından gelmektedir. Böylece hayat ebediyete doğru, ebedi bir tekrarla akıp gitmektedir. Buna karşı Skandhas'ı (dünyanın ve hayatın ızdtrap olduğunu) tanımak, dünya bağlarını zayıflatır. Yaşamaya karşı olan susamışlık ise, dünyanın dört temel fenalığını, yani şehvanî zevkleri, varolma zevklerini, yanlış inanç ve cehaletleri kaldırmakla giderilir, dindirilir.
Dördüncü Hakikat. Izdırapları Kaldırmaya Götüren Yofun ne olduğudur. Bunlar, sekiz kutsal yoldur:

Doğru	inanç,
Doğru	istemek,
Doğru	konuşmak,
Doğru	hareket,
Doğru	yaşamak,

[215][215] Johanncs Lâhnemann, Weltreligionen im Unterricht, Teil I, Femöstliche Religionen, Göttingen 1986, s. 165.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Doğru karar,
Doğru düşünmek (sati),
Doğru tefekkürde bulunmaktır

Yukarda anlatılan dört kutsal gerçekten birincisi, bize büyük bir yük yüklemez. Fakat diğerleri, nefsimizin tepkisiyle karşılaşır. Normal olarak, biz ızdırablarla meşgul olmayı pek sevmeyiz. Onları, his perdemizin ardına atmaya çalışırız. Onlarla meşgul olmanın, hayatı çekilemez hale getireceğine inanırız. Hatta, onları doğrudan doğruya ifade etmekten kaçınarak, kapalı bir şekilde anlatmaya çalışırız. Bu sebeple ölüm, cinsi hayat, hastalık, sindirim hayatı vs. ile ilgili kavramların pek çok çeşitli, kapalı ifade şekillerine her dilde rastlarız. Mesela, ölümle ilgili ifadelerde, insan ölmez, son nefesini verir, ebedi uykuya dalar, dünyadan ayrılır, yaratıcısına döner, öte tarafa gider, Hakk'ın rahmetine kavuşur vs. ölüm gerçeği ile karşı karşıya gelmek, alışılmamış bir sıkıntıyı ifade eder, gerçeği dolaylı şekilde ifade etmeye çalışırız. Üzücü olaylar karşısında gerçeği görmemek için, gözlerimizi kaparız. Cesede bakmaktan sıkılırız, yüzümüzü çeviririz. Başka bir ifade İle, hayatın tadını alabilmek için, ızdırablardan uzak kalabilmek için, avcıyı gören deve kuşu misali, başımızı kuma sokarız, gözlerimizi kapatırız. Buda da, sözünü dahi etmekten kaçtığımız bu gerçeklerin, dünyadaki her şeyin izdirap olduğunu söylüyor. Bu hakikatları anlamanın çok zor olduğunu anlatabilmek için, şöyle bir misal veriyor:

"Çok uzaktan bir biri ardınca atılan iki oku, bir anahtar deliğine isabet ettirmek çok zordur. Yüz kısma bölünmüş bir kıl tanesini, yine o kadar çok bölünmüş başka bir kıl tanesine tesadüf ettirmek ve delmek daha zordur. Fakat, dünyadaki her şeyin ızdırap olduğu hakikatim anlamak, bunlardan çok daha zordur".

Bilhassa halk için beş ahlâkî yasak vardır: "Canlı varlıkları öldürmekten uzak duracağım; Jsmetsizlıkten uzak duracağım; Verilmeyeni almaktan uzak duracağım; Yalandan uzak duracağım; Tüm uyuşturucu ve sarhoş edici maddelerden uzak duracağım". [216][216]

Daha sonra rahipler bunlara beş yasak daha ilave etmişlerdir. Bunlar:

"Zamansız yemekten uzak durmak; dans, şarkı, müzik ve sahne oyunculuğundan uzak durmak; her türlü süsten ve çelenklerle, güzel kokularla ve kremlerle süslemekten uzak durmak; yüksek ve büyük yataklara yatmaktan uzak durmaktır." [217][217]

Budizm kast sınıflarını kabul etmez. "Nehirlerin denize döküldükten sonra isimlerini kaybettikleri gibi, Buda'nın tarikatına girişten sonra da kastlar isimlerini kaybederler" derler. Rahipler için öngörülen fakirlik, halka teşmil edilmez. Halkın ticareti, çiftçiliği, askerliği, servetini artırma ve hırsızlardan koruma gayretleri küçük görülmez. Ancak kârda ve zararda şaşırmamak veya sevinmemek gerektir, derler.

5. 5- Ölüm Sonrası Hayat Tasavvurları

Budizm, ruhların çeşitli varlık şekillerinde tekrar tekrar vücut bulduklarını öğretir. Kötü amellerde bulunanların ruhları, ölümden sonra kötü karmalarıyla uzun zaman cehennem azabı görürler ve daha sonra da yer yüzünde yeni bir vücutla doğarlar. İyi amellerde bulunanlar ise, Tanrılar Aleminde ikâmet etme mükafatını kazanırlar. Kemalatlarma göre, gök tabakalarından birine giderler, bir müddet orada yaşarlar. Bilge kişiler ise, tanrılar dünyasının zevkli hayatına da önem vermezler, çünkü semavî varlıkların da bir gün gelip, dünyanın ızdıraph hayatına geri döneceklerini bilirler. Tanrıların da saadet hayatları geçicidir. Gerçek saadet ise, ızdırablardan nihâî kurtuluşla, yalnız Nirvana'ya ulaşmakla olur.

Nirvana nedir? Nirvana kelime olarak "Sönmek, dinmek" manasına gelir. Hinayana Mezhebi'nin görüşüne göre, henüz bu dünyada üç büyük yükten, kin, hırs ve boş ümitlerden kurtuluştur. Bunu gerçekleştiren kutsal kimse ölümüyle, varlığını teşekkül ettiren sebeplerin bütün çeşitlerini imha etmiş olur. Tekrar vücut bulma imkanlarını ortadan kaldırmış olur. Bu durumda Nirvana, bir yokluk demektir. Nirvaiia'yi boş bir mekanla mukayese edenler de vardır. Fakat bu izafî bir yokluktur, mutlak değildir. Ona ulaşabilenler, ifadesi mümkün olmayan dünya üstü zevklere kavuşabilirler.

---

[216][216] Lâhnemann, s.166

[217][217] Lâhnemann, s.l66.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Mahayana Mezhebi ise, Nirvana'yı bir lâmbanın sönüşüyle karşılaştırır ve Hinayana Mezhebi'nin görüşünü, kalitesiz bir Nirvana olarak vasıf eder. Önemli olan Bodhisaiva'nın ulaştığı yüksek ve gerçek Nirvana'dır ki, bu hareketli bir durumdur, hareketsizlik değildir, der. Bu duruma yükselmiş kutsal kişi cehaletten, ızdırablardan ve Karma'dan kurtulmuş olur; bütün canlıların saadeti için ebedî olarak çalışır.
Budizm, ferdi kurtuluşu öğreten bir sistemdir. Genel kurtuluşu mümkün görmez; çünkü varlıkların sayısı sınırsız derecede büyüktür. Fert, ancak sayısız varlık durumlarından geçerek, yavaş yavaş kendisini ve dünyayı terk ederek kurtuluşa ulaşabilir, yani Nirvana'ya kavuşabilir. İslam'da olduğu gibi, bir haşır ve hesap günü tanımaz.

5. 6- Rahiplik

Budistler arasında en büyük ayrılık rahiplerle, normal hayat süren halk arasındadır. Rahiplik, Budizm'in çekirdeğini teşkil eder. Esasında yüksek hedefe yönelik şartlara, ancak rahipler uyabilir. Rahipler, toplu halde veya münzevî olarak yaşarlar. Rahipliğe "Sangha" denir. Sangha, tabii olarak Budist cemaatının bir kısmını teşkil eder. Aradaki oran çeşitli zamanlara ve ülkelere göre değişmektedir. Mesela Çin'de m.s. 450 yıllarında 77258 rahip ve rahibe varken, 75 sene sonra m.s. 525 yılında 2.000.000 olmuştur. Seylan'da m.s. 450 yılında yalnız 2500 rahip varken, bu rakam 3901 yılında 7300 olmuştur.
Rahipler, Budizm'in üstün sınıfını teşkil ederler. Kelimenin açık ifadesiyle, yalnız bunlar hakiki Budistlerdir. Rahip olmayanlarla rahipler arasındaki hayat farkının uzlaşması mümkün değildir. Her ne kadar rahip olmayanın daNirvana'ya ulaşabileceği ifade edilirse de, arkasından ya tarikata girmesi veya hayatı terk etmesinin zorunlu olduğu ilave edilir. Rahip olmayan bir kimse mevcut hayatıyla, ancak daha önceki hayatında rahip hayatı yaşadıysa, NİrvanaNirvana'ya ulaşabilir. Fakat, Mahayana Mezhebi daha ileri giderek, rahip olmayanın da gayretiyle müstakbel Buda olabileceğini kabul eder. Yalnız, bu kimsenin dağ başında haydutlar arasına düşmüş, korkudan titreyen ve bu durumdan kurtulmak isteyen birisi gibi, nefsi hayattan nefret etmesi, kurtulmaya çalışması gerekir.
Manastır hayatı, Hinayana kaideleri ile tespit edilmiştir. Tabir, "Vinayati"den (kötülükten iyiliğe, kargaşadan düzene götürmek anlamından) gelmektedir. Rahipler , Hinayana kaidelerini yerine getirmeye çalışırlar. Manastır nizamı, "Pratimoksha" kaidelerinde tespit edilmiştir. Çeşitli mezhepler, bu kaidelerin sayısını 227 ve 253 arasında verirler. Bunlar, çeşitli kaynaklarda bir birine yakın olarak tekrar edilirler. Prati-moksha kelimesi "Günahlardan dönmek veya techizatlanmak ve zırh" anlamlarına gelir.
Rahip hayatının üç temel esası: fakirlik, bekârlık, sükûnettir. Rahiplerin hiç bir malı yoktur. Yalnız kendilerinin geniş ve uzun, yünden yapılmış bîr entari, bir sadaka tası, bîr iğne, bir tespih, iki haftada bir defa başını kazıyabilmesi için bir ustura ve küçük hayvancıkları içme suyundan süzebilmesi için bîr filtre taşımasına izin verilmiştir. Başlangıçta elbiseleri, köylerin süprüntülüklerinden toplanan çaputların bir birine yamanarak, safranla boyanmasıyla yapılırdı. Daha sonraları, entarilik kumaşlar mümin halk tarafından sadaka olarak verilmeye başlandı. Nazarî olarak rahipler evsiz, yurtsuz yaşamak zorundadırlar. Önceleri, onların ormanlarda, göğün altında, bir ağaç dibinde yaşamaları isteniyordu. Ancak sonraları manastırlarda, mabetlerde, evlerde ve mağaralarda yaşamalarına istenmeyerek izin verildi ve yeni hayat tehlikelerle dolu, lüks hayat olarak vasıflandırıldı. Yiyeceklerini ise, sadece dilenmekle temin ederler. Para sahibi olmaları uzun zamanlar boyunca yasaktı. Tarikatın kurulmasından sonra, bir kaç Vaisheli bu kaideyi bozmaya teşebbüs ettiler. Bu husus, tarikat içerisinde tehlikeli bir krize sebep oldu. Önceleri kaide lehine karar verildi ise de, sonraları rahiplerin para, toprak vs. gibi mülk sahibi olmalarına önem verilmedi.
Tarikattaki sadaka taşı, Buda'mn ulviyet işaretidir. Pek çok heykeller Buda'yı sadaka taşıyla gösterirler ki bu, onun dünyevi hakimiyetten içtinap uzak durduğunun sembolüdür. Pek çok Budist büyüğü de, haleflerine otorite teslimlerinin alameti olarak, sadaka toplamak için kullandıkları çanaklarını vermişlerdir. Rahipler, geçim kaynaklarının dilencilik olduğuna inanır ve hiç bir aşağılık duygusuna kapılmazlar. Bunun tembellik, miskinlik olduğu hissini duymazlar. Bilakis, nefsi körlettiğine ve tefekkür temrinlerine yardım ettiğine inanırlar. Yine, ikramın en yüksek bir fazilet olduğunu, sadaka kabulünün ise, sadaka sahiplerine kazanç sağladığına inanırlar. Dilencilik sebebiyle çok kere aşağılayıcı olaylarla da karşılaşırlar. Kendilerine dazlak kafa vs. gibi hakaretler de

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

eksik olmaz. Ancak onlara göre gururu sindirmenin en güzel yolu dilenciliktir. Yine, az bir şey ile yaşamayı, bununla memnun olmayı, ümitsizlikleri ve öfkeyi sindirmeyi öğrenirler. Dilencilerin dünyevî mallara karşı olan kayıtsızlıkları, sakinlikleri, faziletli davranmaları; pek çoklarının bu dine girmesine neden olur ve müminleri güçlendirir.
İlk zamanlardan itibaren kadınlar tarikatı da kurulmuştur. Rivayete Buda dadısı Mahapajapati ve öğrencisi Ananda'nın ısrarına dayanamayarak kadınlar tarikatının kurulmasına izin vermiştir. [218][218]
Bekârlık, rahiplik hayatının temelini teşkil eder. Bir rahibin yolda karşılaştığı kadınlar ve rahibeler karşısındaki davranışları kesin kaidelere bağlanmıştır. Kaide dışı ilişkiler, tarikattan atılmaya sebep olur. Bekaret (Brahmacarya), en yüksek idealdir, ölüm tehlikesinde dahi, bundan vazgeçilmesine izin verilmez. Ancak Tantra Mezhebi daha hoş görülü bakar ve rahiplerinin evlenmelerine izin verir. 1200 yılında kurulan Shin Mezhebi de rahiplerine evlenme izni vermiştir. Mezhebin korucusu Shonim Shinran evlenmiş, diğer insanlar gibi yaşamıştır.
Sulh ve sükûnet, Caynizim gibi hiç bir canlıyı incitmemeyi emreder ve iki temel esasa dayanır: Birincisi, tüm canlıların bir birine akraba oldukları inancıdır. Bu inanç, tenasüh öğretisiyle kuvvetlendirilmektedir. Bugün bir canlı varlık bir insansa, yarın bir tavşan, sonra bir güve, daha sonra tekrar bir at vs. olabilir. Kim bir hayvana kötü davranırsa, belki bir zaman sonra kendisi de, o hayvanın kötü durumuna düşebilir. Ölmüş annesine veya en iyi bir arkadaşına kötü davranmış olabilir. Başkaları ile aynı hissi duya-i bilelim ki başkaları da bizim duyduklarımızı duysunlar. Biz hissetme faziletimizi geliştirirsek, başkalarına fenalık yapma hissini duymayız. Nasıl ki biz, kendi kendimize fenalık yapmazsak, diğerlerine de yapmayız. Kendimize olan sevginin sınırlarını genişleterek, başkalarını da kendi şahsiyetimiz içine sokmuş, bizi başkalarından ayıran duvarları yıkmış oluruz.
Budizm'in bu tutumu, insani ilişkilerin gelişmesine de büyük tesir etmiştir. Burma gibi, Budizm'in tamamen yerleştiği ülkelerde insanların iyilik severliği ve dostluğu bütün gözlemcilerin dikkatini çekmektedir.
Hatıra şöyle bir sual geliyor: Acaba küçük hayvanları dahi öldürmekten çekinmeleri telkin edilen Budistler arasında, dinsel kavgalara rastlanmıyor mu? Ne yazık ki, insan, dünyanın her yerinde aynıdır. Budizm'in öğretisinin bir dogma değil, bir yol, bir felsefe olmasına rağmen, diğer dinlerde olduğu gibi hoş görüsüzîüklere rastlanmaktadır. Öğretisi dogmatik olan dinlerde, doğmanın dışına çıkan sapık sayılır. Aralarındaki aşırılıklar kısmen makul sayılabilir. Fakat öğretisi bir yol, bir metot olan görüşün, mutlak olarak doğruluğunu veya yanlışlığını savunmak çok güçtür. Bununla birlikte Budizm'in yayılmasında en büyük rolü hükümdarlar ovnamış ve zor kullanmışlardır. Hatta rahipler, hoşlarına gitmeyen devlet başkanlarını tahttan indirmişlerdir. m.s. 900 yıllarında Tibet'te hüküm süren Lang Darma, bir rahip tarafından öldürülmüştür. Resmi Tibet tarihleri, katili "Hükümdarına merhamet ederek, günahlarının çoğalmasına mani olduğu için" överler. Suçlamak yerine, bu hareketinden dolayı katil rahibi kutsal insanlardan sayarlar. XI. yüzyılda Burma Kralı Anuruddha, komşu ülkenin kralı Thatan'da bulunan kutsal yazıyı ele geçirebilmek için, komşu ülkeye harp ilan etmiştir. Yine Burmalılar 1930 yılında, Saya San başkanlığında İngilizlere karşı ayaklanmışlar ve mücadeleye başlamışlardır. Vietnam ve Kamboçya savaşlarını hatırlayarak, misalleri daha da çoğaltmak mümkündür.

5. 7- Budizm'de İbadet

Budizim'de Tanrı'nın varlığı ve ona ibadet kpnusunda bir şey söylenmemesine rağmen, koyduğu ahlaki prensipler ve daha sonra gelişen kültlerle bir ibadet kültürü de gelişmiştir. Önce Buda'nın hatıralarını saklayan stupalar ve sonra da Buda'nın ve azizlerin heykellerinin konduğu pagodalar ortaya çıktı. Buda'ya saygı ve tapınma Buda heykeline çiçekler, giysiler, süsler sunmak ve müzikal methiyeler okumakla olur. İbadet ferdi yapılır. Pagodaya girildiğinde Budanın heykeline tazimde bulunulur. Tütsü ve mum yakılır. İşlenen günahlara için tevbe edilir. Evlerde ise, Buda heykelinin veya resminin bulunduğu bir köşe vardır. Dualar burada yapılır.
Budistler genelde ölülerini yakarlar. Ancak bu genel bir uygulama değildir. Çocuklar ve fakir

[218][218] Lahnemann, s. 168.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kimselerin cesetleri gömülür. Zengin aileler ise ölülerini yakarlar. Acılı aileler için teselli ve inançla ilgili telkinler yapılır.

5. 8- Budizm'in Ana Cereyanları

Budizm, günümüzde iki büyük ana mezhebe ayrılır: Bunlar, Hinayana ve Mahayana mezhepleridir. Hinayana'da "Eski Hikmet Mezhepleri" göze çarpar. Bunlar, Buda'nın Nirvana'ya ulaşmasından, takriben 200 sene sonra ortaya çıkarak, iki yönde gelişmişlerdir. Doğu Hindistan'da Therevadin mezhebi ki, bugün hâlâ Seylan, Burma, Siyam (Tayland)'da hakim mezhep durumundadır. Diğeri de Mathura, Gandhara ve Keşmir'in merkezi olduğu Batı'da 1500 yılı boyunca gelişen Servastivadin'dir. Daha pek çok mezhepler ortaya çıktıysa da, haklarında fazla bilgimiz yoktur. Mahasanghika, m.ö. 250 yıllında Magadha ve Güney Hindistan'da "Eski Hikmet Mezheplerinden ayrı olarak, bir Budist mezhebi kurmuşsa da, Budizm'in Hindistan'da kaybolması üzerine, bu mezhep de tamamen ortadan kalkmıştır.
Mahasanghikanın liberal yönü, yeni bir mezhep olan, Mahayana ismi altında gelişmiş ve yaklaşık 400 yıllarında kendi içinde çeşitli yollara ayrılmıştır. m.s. 150 yıllarında Nagarjuna tarafından kurulan Madhyamika Mezhebi, kurtuluşu, hikmetin tatbikinde görmüştür. Madhyamika'ya yakın başka bir mezhep ise, kurtuluşu Buda ve Bodhisattva'ya (Budist Mehdisi'ne) imanda görmektedir.
Sankhya-yoga felsefesi tesiriyle m.s. 400 yıllarında Asanga tarafından kurulan Yogacara Mezhebi ise, kurtuluşu derin tefekkürde ve istiğrakta görür. Hinduizm'deki Tantra'nın gelişmesiyle, m.s. 500 yıllarında Budizm'in majik bir şekli olan, Vajrayana (Elmas Araba) Mezhebi kurtuluşu ve aydınlanmayı büyüsel temrinlerde görür. Bilhassa Nepal, Tibet, Çin, Japonya, Java ve Sumatra'da yaygındır. Ayrıcı, Mahayana'mn mahalli elementlerle birleşmesinden de, pek çok mezhepler doğmuştur. Çin ve Japonya'da Han ve Amidizm, Tibet'te Nuing-Ma-Pa önemli mezheplerdendir.

5. 9- Budizm'in Yayılması

Budizm, her ne kadar rahiplik hareketi ise de, bir dinin yaşayabilmesi için geniş halk kitlelerine ihtiyacı vardır. Daha önce gördüğümüz gibi, rahiplerin yaşayabilmeleri de inanan halk tabakasına bağlıdır. Geçimlerini kendileri kazanamazlar, halkın sevgi ve sadakasıyla yaşarlar. Yine, halkın da kurtuluş yoluna girebilmesi için kendilerini sorumlu tutarlar. Öğretinin (Dharma'nın) başkalarıyla da paylaşılması gerektiğine inanırlar. Bu sebeple, kuvvetli bir misyoner faaliyeti vardır. Kral Aşoka, örnek bir hükümdar olarak, gerçeği başkalarına da tanıtmak için konışu ülkelere, misyonerler göndermişti. Buda henüz hayatta iken havarilerinden Puma kendisini Sronaparanta adındaki barbarlar ülkesine misyoner olarak göndermesi için, Üstad'tan izin ister. Buda, Onu bu düşünceden vazgeçirmeye çalışır ve aralarında geçen aşağıdaki konuşmadan sonra O'nun misyoner olarak gitmesine izin verir:
"Buda: Sronaparanta halkı vahşidir, zor kullanır ve zalimdir. Birbirlerine hakaret etmek, iftira etmek ve diğer insanları töhmet altında bırakmak onların karakterindendir. Eğer sana kötü ve kaba sözlerle hakaret ederler, iftira ederler ve töhmet altında bırakırlarsa, ne yaparsın?
Puma: Böyle bir durumda Sronaparanta halkının hakikaten iyi ve sevimli olduklarım düşünürüm. Çünkü beni dövebilir ve taşlayabilirlerdi de.
Buda: Seni döver ve taşlarlarsa ne yaparsın?
Puma: Böyle bir durumda, onların iyi ve sevimli insanlar olduklarını, benim üzerime kırbaç ve silahla yürümediklerini düşünürüm.
Buda: Eğer üzerine kırbaç ve silahla yürürlerse ne yaparsın?
Purna: Onların sevimli ve iyi insanlar olduklarını ve beni öldürmediklerini düşünürüm.
Buda: Purna, seni Öldürürlerse ne yaparsın?
Purna: Böyle bir durumda, yine de onların iyi ve sevimli insanlar olduklarım, fazla zahmet vermeden beni bu kötü cesetten ve vücuttan kurtardıklarını düşünürüm. Vücutlarından utanan nefret eden rahiplerin kendilerini bir silâhla öldürdüklerini, zehirlediklerini, astıklarını veya bir uçuruma attıklarını biliyorum.
Buda: Purna, büyük bir cesaret ve nezaket kabiliyetine sahipsin. Sronaparanta ülkesinde

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yaşayabilirsin. Oraya git ve öğret, dilediğin gibi serbest ol. [219][219]
Bazıları Hinayana'nın Mahayana kadar misyon faaliyetlerinde bulunamadığını iddia ederler. Fakat bu teşhis, isabetli değildir. Hinayana da Mahayana gibi Seylan'a, Burma'ya, Tibet'e, Çin'e, Cava ve Sumatra'ya kadar yayılmıştır. Çin'de ve Tibet'te Mahayana'nın tutunması ise, bu mezhebin o bölge halklarına daha uygun olmasındandır. Mesela, Tibet Kralı o zamanlar Keşmir ve Orta Asya'da yaygın olan Hinayana mezhebinden Sarvastivadin'i, 750 yıllarında Tibet'te davet etti. Fakat, halkın ekseriyeti büyüyle ilgili bir din arzu ettikleri için, Sarvastivadin Tibet'te başarılı olamadı.
İmparator ve kralların himayesi olmasaydı, Budizm'in Asya'daki zaferi de mümkün olmazdı. Hint hükümdarlarının en büyüklerinden biri olan Kral Aşoka (m.ö. 274-236), Budizm'i Hindistan'a, Seylan'a, Keşmir ve Gandhara'ya yaymıştır. Hatta, zamanın Yunan saraylarına misyonerler göndermiştir. Daha sonraları Budistler, Kuzey Hindistan'da hakim olan İskit Hükümdarı Kanişka'nın (m.s. 78-103) himayesini de görmüşlerdir. Bengal idaresinde bulunan Harshavardha'na (606-647) ve Pala Sülalelerinin imkanlarından istifade etmişlerdir. Hindistan dışında ise, Çin İmparator ve İmparatoriçelerini, Moğol Hanlarını, Japonya'da ileri gelen devlet adamlarını Budizm'e kazanmışlardır.
Pek çok devlet adamı da politik sebeplerle Budizm'i desteklemiştir. Mungka Han, Budistleri himaye ettiği kadar, Nesturi HıristİyanIarı ve Taoistleri de himaye etmiştir. Ona göre, bütün dinler bir elin parmaklan gibi idi. Kubilay Han, Nestoryanizm'e Öncelik tanımakla beraber, Budizm'e de meyil göstermiştir. Kral Kanişka bastırdığı paraların bir tarafını İran ve Hint tanrıları ile süslerken, diğer tarafına da ayakta duran Buda resimleriyle süsletmiş ve altına Yunan harfleri ile Boddo ve Boudo kelimelerini yazdırmıştır. Gupta kralları, Budizm gibi VişnuİzmIe de yardım etmişlerdir. Hükümdarların, her şeyden önce hakimiyetlerini sürdürme gayretinde bulundukları şüphesizdir. Budizm'e karşı kolaylık göstermelerinin sebebi az veya çok inançları yanında hakimiyetlerini düşünmeleridir. Çünkü Budistler, dünyada bir sükûnet isterler, dünyayı isteyenlere de kolaylık sağlarlar. Dünyanın ızdırap yeri olduğu, fenalıkların düzelti I meleri gerektiği görüşüyle, idarecilerin kusurlarını Örterler, tenkitte bulunmazlar. Hatta, kendilerine yardım eden kralları, Bodhisattva olarak görürler. 1326 yılından kalma bir Uygur yazısında, Cengiz Han, Bodhisattvanın en son doğumu olarak vasıflandırılır. Moğol rivayetlerine göre, Kubilay Han bir Cakravartin, bir kutsal kişidir. Seyyahlar, Moğol ve Tibet hükümdarlarını genellikle "Yaşayan Buda" olarak anlatırlar.

5. 10- Tibet Budizm'i Veya Lamaizm

Tibet'e VII. yüzyılda ayak basan Budizm'in Mahayana Mezhebi, Tibet'te özel bir gelişme gösterdi. Daha önce burada, Animizm'e ve Şamanizm'e dayanan, hatta bugün de memleketin kuzeyinde ve güneyinde yaşayan, "Bon Dini" bulunuyordu. Himalayalarm bu dağlık ülkesinde yaşayan insanlar, kendilerini görünmeyen kuvvetlerin tehdidinde görüyor, büyücülere, cincilere kurtarıcı olarak inanırlar ki, zamanla bunlar, Budist rahipleri olmuşlardır. Tibet'te Mahayana Mezhebi'nİn Mantra yahut Tantrizm denen bir kolu gelişmiştir. Kült ayinleri, yemin formülleri ve büyülü sözlerle dolu bir takım merasimler önem kazanmıştır. "Tantra" kelimesi dokumada kullanılan çözgü ipliği için kullanılır. O görünmeyen, kendisiyle uygun temrinlerin yapıldığı gizli "Formül" sayılır. Bu mezhebe "Elmas Araba" da denir. Burada önemli olan Mantra'nın kıraatidir: Duyularla anlaşılamayan sırlar, gizemli sözlerle metinlerin gücünden ortayaçıkar. İslam'daki murakabe tasavvurunda olduğu gibi vücut, ses ve ruh birlikte etki gösterirler. Temrinlerde vücudun durumu da çok önemlidir. Tantrayana'da meditasyon dört kademeli olarak yapılır:
1- Eşyanın boşluğu.
2- Mantra (mesela: Om mani padme hum) konularını düşünmek.
3- Kendini kurtarıcı yerinde ve suretinde tasavvur etmek.
4- Kurtarıcıyla (Buda, Bodhisattva) bir ve beraber olma üzerine meditasyonudur. Dua, duacı ve dua edilen birbiri içinde kaybolur.
Mezhep zengin literatüre sahiptir. Hint dilindeki pek çok metinler Tibetçe'ye tercüme edilmiş ve rahiplerin tefsirleriyle muazzam kutsal yazılar yığını ortaya çıkmıştır ki, yaklaşık

[219][219] E. Conze, Der Buddhismus, s.66.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

300 cildin üzerindedir. Bu kutsal kitaplar serisi m.s. 1300 yıllarında son şeklini almıştır. Lama denen Tibet rahiplerinin teşkilatı özel bir gelişme göstermiştir. Çünkü burada rahipler, diğer Budist ülkelerindeki meslektaşlarından ayrıdır. Sadece dini işlerle değil siyasetle de uğraşırlar, dünyevî bir otorite olarak önemli hükümet makamlarını ellerinde tutarlar. Halkın yedide biri ruhaniler sınıfına dahildir. 3000 manastırla memleketin iktisadi hayatına ruhaniler hakim olurlar. Bu sebeple Tibet'e "Rahipler Cenneti" de denir. Başlangıçta rahiplerin evlenmeleri yasak değildi, bu sebeple idareci rahip sülâleleri meydana gelmişti. Fakat XV. yüzyılda reformatör Tsung-khapa (1356-1418) nın gayretiyle, rahiplik İşareti olarak sarı bir elbise giymeleri ve yardımlar için bir çanak taşımaları mecbur kılınarak, alkol içmeleri, evlenmeleri ve bilhassa büyücülükle uğraşmaları yasak edildi. Ayrıcı, Lama'ya iman da bunlara ilave edildi . Bu suretle "Sarı Mezhep" ortaya çıktı. Buda'nın öğretisi yeni bir istikamet aldı. Buda'nın halefleri, Dalaylamalarm ölüm saatinden sonra doğan çocuklar arasında aranmaya başlandı. Bulunan çocuk yeni vücutta görünen, evvelki kutsal zat, yani Dalaylama İdi. Dalaylamalar, Tsung-khapa zamanından beri Tibet'tin başşehri Lhasa'da taht sürmektedirler.

Yeni Lama ise, çok nadir bir sistemle erkek çocuklar arasından aranır. XV. yüzyıldan beri Lamaizm'in yahut Tibet Budizm'inin başı, ne sultanlarda olduğu gibi kan mirasıyla, ne de Papalıkta olduğu gibi seçimle başa gelir. Burada ölçü inkarnasyonun ruhsal mirasıdır. Buradaki güçlük Buda'nın hakiki inkarnasyonunu, hakiki halefini tanıyabilmektir. Bütanıma ve bulma yüzyıllardan beri aynı kaidelerle olmaktadır. Son Lama için büyük Lama'nın ölümümden 49 gün sonra Kumbum Manastırı'nın 40 km. doğusunda Çin'e ait bir köylü evinde doğan halefi hakkında da şu bilgi verilir: "Şimdiki ziyaret 6 Haziran 1935 de doğan Pabo Dongrub'a yapıldı. Çocuk içeri girenleri dikkatle karşıladı ve "Sera Lama" diye bağırdı, hizmetçi kılığına girmiş seyahat gurubunun idarecisine koştu. Hiç çekinmeden 13. Dalaylama'dan kalan tespihe sarıldı. Ertesi gün rahipler esas kıyafetlerini giyerek geldiler ve çocuğu kaideye göre imtihana çektiler. O, önce Dalaylama tarafından kullanılan tespihi bir birinden farksız dört çeşit tespih arasından bir kere daha bulmak zorunda idi. Yine, çocuk Dalaylama'nın hizmetçilerini çağırmak İçin kullandığı davulunu, aynı şekilde yapılmış pek çok davulun arasından, kesinlikle tanıdı. Yine aynı şekilde, çocuk eski Dalaylama'nın bastonunu, gümüş ve fildişi süslü diğer yeni bastonlara göz dahi gezdirmeyerek, aldı. Çocuğun vücudu da muayene edildiğinde, Buda'nın inkarnasyonu olduğunu ispat edecek işaretler bulundu: Büyük kulakları ve dört kollu tanrı Patmapani'yi tasvir eden ikinci bir çift kol yerleri bulunmakta idi" [220][220]

Çocuğun Tibet'e geçirilebilmesi işi Çiang Kay Şek Hükümeti'ne yüksek bir meblağ ödemekle çözümlendi. Kurtarma ücretleri yapılan görüşmelerde yükselmesine rağmen, 1939 da çocuk Çin'i terk edebildi ve Şubat 1940'da Lhasa'da merasimle tahta oturtuldu. Aynı zamanda yapılan merasimlerle "Mukaddes, Hatip, Mutlak Hakikat, Doktrin Hakikati, Büyük Okyanus, Büyük Zafer Mücevheri" vs. gibi unvan ve isimleri de aldı.

Burada, Şamanizm ve Budizm öncesi tasavvurlar görülmektedir. Dalaylama bir halife ve "Yaşayan bir Tanrı'dır". O, kurtarıcı Buda'dır. Dünya ve ahiret arasında aracılığı, rahiplik hizmetleri gibi görevleri yanında, Tibet Hükümeti'nin politikasını da yürütmektedir. Ona yardımcı olarak Taçilhumpol Manastırı'nda oturan Pançen Lama yahut Rinpoçe bulunmaktaydı. O da yine, Dalaylama gibi aynı yolda bulunur ve Buddha Amitabhanın inkarnasyonu sayılır. Pançen Lama, Tibet'in ikinci adamı ve en büyük alimi olarak ruhanî bir hayat sürer. Zamanla Dalaylama Lhasa'daki tahtmda Tibet'in en yüksek dünyevi hakimi olurken, Pançenlama da daha ziyade dinî işleri üzerine almıştır.

Tibet'teki son gelişmeler ise, durumu tamamen değiştirmiştir. Kızıl Çin'in Tibet'e hakimiyetinden sonra, Pançen-Lama, Komünizm taraftarı olarak politik hakimiyetini sürdürürken, XIV. Dalaylama memleketi terke mecbur kalmış ve bugün Hindistan'da mülteci olarak yaşamaktadır.

Lamaizm'in tanrılar panteonunu saymak çok yorucu bir iş olurdu. Tanrılar, tanrıçalar ve çeşitli dinlerin kült şekilleri, eski Boh Dini'nin çıplak, çirkin dev figürleriyle kaynaşmış olan, dini bir karışım göze çarpar. Dua reçeteleri, tespihler, büyü kağıtçıkları, dua bayrakları, kutsal formüllerle yazılmış kağıtlar, mabetlere asılmış veya gelip geçenler tarafından çevrilen dua formülleriyle dolu büyük çarklar, bu dinin şekil ve ihtişamını bir kat daha

[220][220] Schoeps, Religionen, s.208.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

artırmaktadır. Dua çarkları rüzgarla veya gelip geçenlerin hareketleriyle döndükçe, Lamaizm'in meşhur dua formülü olan "Om Mani Patme Hum" ibaresi söylenmiş olmaktadır. "Om" ve "Hum" gizemle dolu büyülü sözlerdir. "Mani", mücevher yani Buda ve "Patme" de lotus çiçeği olarak manalandırıhr. Bu sözleri sihir ve cinsel anlamlarla tefsir edenler de vardır.

5. 11- Çin Budizmi

Eski rivayetlere göre, Mahayana Budizm'i m.s. 61 yılında ilk defa Çin'e gelmiş ve hatta VI. yüzyılda Çin'in devlet dini olmuştur. Çin Budizm'i, Kur'an'dan 700 misli daha fazla muhtevası olan kutsal yazılar külliyatı yaratmıştır. Büyük bir kısmı Sanskritçe'den tercüme edilmiş, Mahayana yazılarıdır. Eski Çin'deki 10 Budist mezhebinin kurulmasına da bu muazzam literatür sebep olmuştur. Halkın arasında en fazla yayılan, pratiğe önem veren "Çan-tsung" (Japonca, Zen) ve "Tsingto" (Japonca, Jodo) mezhepleridir.

5. 11. 1- Çan-Tsung (Zen) Mezhebi

Tefekkürle iç aydınlanma yoluna yönelmiştir. Kökleri VI. yüzyılda Hint mistiklerinden Bodhidarma'ya kadar uzanır. Rivayete göre bu zat, dokuz sene bir duvarın önünde tefekkürle oturmuştur. "Kendi kalbine bak, orada Buda'yı bulacaksın" sözü, Onun meşhur sözlerindendir. Zen Mezhebindeki söylentiye göre Buda bir gün, doktrinini açıklamak, tefsir etmek yerine, altından bir çiçeği dinleyicilerine karşı kaldırmış ve çiçek gülümsemiştir. Fakat bunu, tebessüm den genç bir rahipten başkası görememiştir. Meğer buradaki gizem kelimelerde değil, çiçeğin kendini derinden müşahede etmesinde imiş.
İlmİ metotlar hakikati aramak için bir nesnenin durumuna çeşitli yönlerden bakarlar. Mesela bir çiçeği araştinyorlarsa, onu botaniksel, kimyasal ve fiziksel yönlerden incelerler, analizlerini yaparlar, nasıl ve ne olduğunu anlamaya çalışırlar. Ancak tüm objeyi çeşitli bağlantılar içinde anlamaları imkansızdır. Zen metodunda ise araştırıcı objenin içine girmeye ve ona objenin içinden bakmaya çalışır. Çiçeği tanımak demek çiçeğin kendisi olmak, çiçek olarak açmak, güneşte ve yağmurda sevinmek demektir. Böyle yapabilirsek o zaman çiçeklerle konuşur, onun tüm gizliliklerini, sevincini ve acılarını, tüm hayatını tanıyabiliriz. Bu yöntemle yalnız kâinatın gizliliklerini değil, kendi Ben'ini, hayatı boyunca kendinden uzakta duran kendini takip eden veya kendinin takip ettiği dualizm İçinde bölünmüş Ben'i nesne ve gölgesi olarak tanıyabiliriz. Çiçeği tanıdığımız gibi Ben'i de tanıyabiliriz.
Zen yaratıcı gücün kaynağına inmeye ve oradan hayatı içmeye çalışır. Yenİ bir şey bulmak içini ilim adamları öldürürken, sanatkarlar denerken, Zen objenin içinde yaşayarak gerçeği görmeye çalışır. Meditasyonla kurtuluş şuuruna ulaşmaya çalışır. Kurucusu Hintli BodhİdarmA 520' de Çin'e gelmiştir. Görüşleri daha sonra Kore ve Japonya'ya da yayılmıştır. Temrinleri dik oturma, nefesin düzenlenmesi ve ruhsal konsantrasyona dayanır. Zen'i yaşayan kişi oturur, oturur, oturur. Klasik "Lotos oturuşunda" bağdaş kurulur ve bu esnada dizler yere yaslanır. Bu esas üzerinde vücut dik tutulur, baş hafifçe eğilir, gözler açık tutulur ve yere bakılır, eller kucakta durur. Müntesip bu halde nefesini kontrol etmeye ve düzenlemeye çalışır. Bir ritimle nefes alış verişini sayar. Birden ona kadar her sayışını tekrar eder. Dikkatler nefes alışverişi üzerine yoğunlaşır. Sonra düşünceye, resimlere ve topluma çevrilir. Daha sonra da kişi kendi içine inmeye, derin ruhsal konsantrasyona çalışır.

5. 11. 2- Tsing-To (Jodo) Mezhebi

Çin Budistieri'nin %60 ı Tsingto mezhebine mensuptur. Burada Buda, gökte saltanat süren ölçüsüz bir ışıktır. Semavî Buda, Cennetin yahut ebedi ışığın efendisi ve müminlerin kurtancısıdır. Yüzyıllardan beri Uzak-Doğu'nun sayısız ruhanî ve rahibelerinin dua ettikleri, kendisine sığındıkları Rahman ve Rahim olan Tanrı'dır. Arhat (aziz), veli) olmak istemeyen halk için Ona inanmak yeterlidir. O, müminlerin semavî kurtancısıdır, müminin artık ne asketik hayata, ne de iyi amellere ihtiyacı vardır. Judo Mezhebi, bir rahmet dini olmak yolundadır. Buda, kendisine inanan müminlerin ölümlerinden sonra Cennetine de alacaktır. Artık burada Budizm'in Nirvana Doktrini ile pek ilişkisi kalmamıştır.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

5. 12- Sayentoloji Mezhebi

Literatür.

1- Ekrem Sankçıoğlu, "L.Ron Hubbard ve Sayentoloji" Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1-2.

Kurucusu ve hareketin öncüsü Amerikalı Lafayette Ron Hubbard'tır. 1911 de Tilden'de (Nebraska-A.B.D.) doğdu. Hıristiyan bir ailenin çocuğu olmakla birlikte, deniz subayı olan babasının Uzak Doğuya tayini üzerine, lise eğitimini bırakarak O da ailesiyle birlikte gitti. Çeşitli ülkeleri gezdi. Budist öğretmenlerden dersler aldı ve Budizm'i öğrendi ve benimsedi. Ülkesine dönüşünden sonra orta öğretimini bitirdi ve mühendislik tahsil etti. Esa*s yeteneğini yazarlığında gösterdi. Geçimini Bilim-Kurgu hikaye ve senaryoları yazarak kazanmaya başladı. İkinci Dünya savaşında katıldığı Deniz Kuvvetlerinde yaralandı. Kaldırıldığı hastanede Psikoanalizci hekimlerle tanıştı ve kendisi de ruhsal rahatsızlıkların çözümü konularında teoriler üretti. Taraftarlarıyla kurduğu cemiyet 1954 de dinsel bir harekete dönüştü.

Budist metafizik ve Pisikoanalist görüşlerin temelini oluşturduğu yeni sentezleriyle kendini Budanın halefi ve Budizm'in Mehdisi "Maytreya" olarak hissetti. Ortaya koyduğu sistem ve metotla, insanların ruhen yükselerek Tanrı Mertebesi'ne (OT) ulaşılabileceğini, tenasüh girdabından kurtulabileceğini ileri sürdü. Başta "Daianetics" olmak üzere kurtuluş sistemiyle ilgili 30 un üzerinde kitap yazdı.

Hubbard'a göre, ezelde madde alemi yok iken, sonsuzluk içinde yalnız ruhlar vardı. Derin tefekkürleri neticesi, madde, enerji, mekan ve zaman gibi fiziksel unsurlar ortaya çıktı. Bu unsurları ruhlar, kainatı yaratmada malzeme olarak kullandılar. Tarih olarak bu olay 70 x I084 trilyon yıl önce başladı. Ruhlar kendilerine oyuncak edindikleri fiziksel nesnelerle oynarken, ruh ve fizik alemi ilişkisi yaklaşık 70-74 trilyon yıl önce başladı. Bu aradakendiyarattıkları maddeye bulaşmaya, madde tarafından yutulmaya başlandılar. Oynadıkları oyunun içine düşerek kendi tabiatlarını ve köklerini unuttular. Ruhlara özgü yeteneklerini kaybettiler. Sahip oldukları vücutlarından başka olmadıklarına da inanmaya başladılar. Böylece ruhların tenasühü de başladı ve sürüp gitmektedir. Kurtuluş insanın varlığını ve geçmişini hatırlayarak, tanıyarak "Dianetics" ismini verdiği psikoanalist metotlarla kurtulmaya çalışmasındadır. Maddeden arınmış ezeldeki saf ruh halini tekrar kazanmasıdır. Bu bir çeşit tanrılık mertebesidir.

Hubbard, İslam'ın anladığı manada bir "Tanrı" İnancı tanımaz. Tanrılık dediği husus "Maddeden temizlenmiş, tenasühten kurtulmuş, saf ruh halidir" Budist hidayet felsefesine, yeni bir yorum getirerek, Buda'nın duğu "Dört Kutsal Hakikat" yerine "Daianetics" ismini verdiği psikoanalizci metodu koymuştur. Hubbard 1986 yılında ölmüştür.

Sayentoloji mezhebi dünyanın çeşitli ülkelerinde görüşlerini yaymaya çalışmaktadır. Karşılaştığı engelleri hukukî boşluklardan faydalanarak aşmaya çalışmaktadır.

UZAK DOĞU DİNLERİ

Coğrafi bir deyim olarak doğu ve güney-doğu Asya ülkelerinden olan Çin, Japonya, Kore, Vietnam ve Okyanusya Adalarında yaşayan insanların din ve inançlarına Uzak Doğu Dinleri diyoruz. Aralarında kendilerine özgü önemli etkileşimlerin de olduğu dikkati çekmektedir. Bu geniş bölgenin inançlarını, öğretimde kolaylık olması bakımından, bîr gurup olarak inceleyeceğiz. Bölgede Budizm'in etkinliği sebebiyle de bazen bizim ayrı bir gurup olarak Hint Dinleri içinde incelediğimiz konuların Uzak Doğu Dinleri içinde de yer aldığına şahit olacağız.

1- Çin Halk Dini

Çin Halk Dini, Konfüçyanizm'in ve Budizm'in bir karışımıdır. Yaklaşık bir milyara yakın insanın dinîdir. Kökleri eski zamanların efsanevî karanlıklarında kaybolur. Tasavvurların ana hatları yer, su ve havada bulunduğuna inanılan ruhlara, büyülü kuvvetlere tazim ve hürmet etmek, aynı zamanda dua, kurban vs. yoluyla dostluklarını kazanarak şerlerinden korunmaktır. Ruhlara ve onların etkilerine inanç, eski Çin kültürünün kalıntıları ve

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

mirasıdır. Toplumdaki ideal ahlâk elementleri, Konfüçyüs'ün öğretilerinden, mistik tasavvurlar Laotse'nin derin öğretilerinin yüzeysel etkilerinden gelmektedir. m.s. I. yüzyılda Mahayana Budizm'inin Çin'e ayak basmasından sonra, mahalli inançlar ve öğretilerle birleşmiş ve kendisine has yeni mezhepler oluşturmuştur.
Çin'in toplu bir inancına tarih boyunca rastlanmaz. Dindar halk kitlesi, beraber bir hayat hissi, belirli merasimler, atalara hürmet gelenekleriyle, çevre ve insanın içten birliği şuuruyla birbirlerine bağlanırlar. Her bir Çinli hayatını kâinatın âhengine uydurmaya gayret eder. Çünkü kâinatın ahengi, kendisine dua edilen ulûhİyetlerden, tek tek insanlardan daha önemlidir. İnsan bu ahengi idare eden kuvvetlere derin tefekkürle ulaşabilir. O Tao'dur ve sırdır, Tao, "Yin ve Yang" denen pasif dişi ve aktif erkek elementin uyumlu birliğidir. Bunlar dairesel şekilde birbirine girmiş, kâinatın ezelî kuvvetleridir. Aralarında hiçbir düşmanlık ve zıtlık yoktur, her yerde beraber ve ahenkle görülürler. Dişi Yin ve erkek Yang, yeri ve göğü temsil ederler ve her ikisi de dünya nizamı için gereklidir. Müspet ve doğru yolda devam edildiği sürece İyidirler. İnsan kötü yola saparsa, gök ve yer öfkelenir, bitkiler yetişmez olur.
Kâinat nizamının kaynağı sayılan Tao kavramına çok eski Çince yazılarda da rastlanır. Ancak kelime, filozof Laotse ile kozmik nizamın ana kavramı olarak Çin düşüncesinin merkezine itilmiştir. Çin düşüncesinde insanla tabiat arasındaki ahenk dâima bîr özlemdir. Dağlara ve nehirlere hürmet, bu değişen ilişkilerin tezahürüdür.
Çin köylerinin girişinde, yerin verimliliğini temsil eden, bir toprak duvar bulunur. Baharda bu duvar, tabiatın verimliliğinin artması için yapılan, dans ve şarkılarla kutlanan törenlerin merkezi olur. Güzün ise, burada hasat bayramı yapılır. Bugün dahi Çin çiftçileri kurban sunarak, dinsel âyinler yaparak, Su ve Yer Tanrılarının merhametlerini, ihsanlarını kazanmaya çalışırlar.
Herkes göğe ibâdet edebilir, fakat gök kültü daha çok göğün oğlu sayılan imparator tarafından uygulanırdı. İmparator, gök ve halk arasında ki aracı olarak, politik ve dinî vazifeleri yapardı. Kış dönümünün (23 Eylül) gecesinde Gök Mabedinde kurban sunardı ve bu yılın en önemli ibâdeti sayılırdı. Bu devlet kültü 1911 de Mançu Sülalesinin tahttan indirilişine kadar sürdü. Nihayet ruhlara ve cinlere iman yanında, cemiyetin çekirdeği olan aile ve atalara hürmet, Çin halk dininde önemli bîr yer alır. Her bir aile atalarının ruhlarına, kendi koruyucuları olarak hürmet eder. Evlerinin güney batı köşesinde, ölülerine hizmet için kutsal bir köşe bulunur. Bu âdet m.ö. 1776-1122 yıllarında hüküm süren Şang Sülâlesi zamanından beri devam eder. Ataların İsimleri, her bir evin atalar listesinde yazılıdır.

2- Taoizm

Literatür
1- Lao-Tzu, Taoizm, 2. Baskı, Ankara 1963.
2- H.von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, s.110-114.
3- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, s.117-127.
Çin'de dinî spekülasyonun zirvesine Güney Çinli düşünür Laotse erişti. Tarihen şüpheli kaynakların bildirdiğine göre, Laotse m.ö. 604 de Çin'in Çu devletinin, Ku bölgesinde, Çüyen köyünde dünyaya gelmiştir. Kendi adı Erh, aile adı Li'dir. Çu Sülâlesinden bir prensin arşivcisi ve tarihçisi oldu. BİR çocuğu ve birçok torunları oldu. Fakat O, saray hayatından ve devlet işlerinden çabuk bıkarak, Han Kvan Bölgesinde bir dağın yamacındaki bir kulübeye yerleşti. Orada senelerce yaşadı ve küçük bir kitap yazdı. Sonunda, seksen yaşının üzerinde İken, kulübesini terk ederek Batıya doğru gitti ve bir daha görünmedi. Çin kaynakları onun Hotan'a gittiğini ve orada Öldüğünü rivayet ederler. [221][221]
Laotse hakkında fazla bilgimiz olmamakla birlikte, geriye bıraktığı bilinen kitap, dünyanın en zor anlaşılan kitaplarından biridir. İçinde kîsa kîsa işlenmiş, Tao ve Te hakkında seksenbir yazı bulunur. İfadede ki kapalılık, onun ne olduğu sorusuyla başlar. "Tao" kavramı yaklaşık "Varlık esası, istikâmet, yol, kâinatın içinde hareket ettiği yol" mânalarına gelebilir. "Site" ise, "İyi amel, fazilet" demektir. Fakat bu fazilet tâbiri genel bir sözdür. Bundan ne kastediliyor, pek belli değildir.
Tao-Te-King, "Fazilet yolu, kâinat kanunu ve onun tesiri" anlamına gelir. m.s. 664 de kutsal

[221][221] Lao-Tzu, Taoizm, s. 10 vd. 5.

kitap olarak kabul edilmiş ve T'ang sülalesi imparatorlarından Ming Huang 719 da ona bir tefsir yazmıştır. Eski zamanlarda gök her şeyin hakimi sayılırdı. Daha sonraları ahlaki manayı da içine almıştır. Mistik ve panteist bir düşünür olan Laotse'nİn öğretisinin anlaşılabilmesi, çekirdek kelime Tao'ya bağlıdır. Tao nedir? Sorusuna cevap bulmak gerekir. Laotse kitabında buna şu cevabı verir: "Yer insanların normudur, Gök yerin normudur, Tao Gök'ün normudur, Tao'nun normu ise onun kendi hayatıdır." Tao fiilsiz ve ebedîdir. Bu sebeple onun yaşadığı hiçbir şey yoktur. Varlıkların hiçbir şey yapmaması, yânî sükûneti, onların işi yapmasına daha çok yardım eder. Ona göre evrenin çıktığı ilk prensip Tao'dur. O ezelidir, ebedidir, her yerde vardır, ancak bilinmez ve isimsizdir. Her şey ondan gelir, bütün yaratıkların anasıdır, esasıdır. Nitekim Koreli Peygamber Moon onu "Tanrı" olarak vasıflandırın ıştır.

Hayatın gayesi sükûnet olmalıdır. İnsan duygusuyla harekete geçmeden önce Wuwey (hiçbir şey yapmamak) ve Puhyen (hiçbir şey söylememek) ve Huwu'ya (denge durumuna) ulaşmalıdır. Bu vaziyette hayat her bakımdan ideal ve güzel olur. Çünkü tabiat kanunları kuvvetlidir. İnsan kendi tabiatının gelişmesi dahilinde her şeye yardım etmelidir; fakat ona müdahale etmemelidir. Tabiat kesin olarak İyİ ve güzeldir. İnsanların yaptığı şeyler tabiatın meydana getirdikleri yanında adi ve basit kalır. O halde Wuwey fiilsiz tesirdir. Su, Tao'nun suretlerinden biridir. Kavga etmez, en aşağı yeri alır. Bununla beraber, o çok önemlidir. Aslında her şey kendiliğinden olur, ayrıca güç harcamaya gerek yoktur. İcraat düzenli oluşma da zarar verir ve Tao, çöküntüye uğrar. Böylece akıl ve adalet meydana çıkar ki, bu da insanlar arasındaki nifak ve gerginliği artırır. [222][222]

Laotse'de ki ahlâk anlayışı tamamen menfidir. Mutlak sükûnet ve rahatlık içinde arzu ve İstekleri terkederek dünyaya sırt çeviren bir hayat tarzı ile insanın kendini Tanrıya teslim etmesi ve onunla birleşmesi esasına dayanır. İnsana, varlıklar içinde özel bir yer tanınmaz. Bilakis hayat bağlarından çözerek, Tao'nun derinliklerine düşürmek ister. Tao'yu tanımaya ise, ne teorik âlimlik, ne de fiilî dünya hikmeti fayda verir. Laotse diyor ki, "Pencereden bakmadan gök yolu görülür. Evden çıkmadan dünya tanınır. Evden ne kadar uzaklaşılırsa, o kadar az tanınır. Bu sebeple hikmet sahibi gitmeden, görmeden ve bir şey duymadan bütün eşyayı tanır". Laotse'ye göre dünyadaki bütün fenalıklar, ihtiraslar, karışıklıklar hep öğrenilen şeylerden gelir;

"İhtirasları uyandıran şeyleri öğrenmektense, kendini dinlemeli ve bu şekilde içini, kalbini okuma yolunu bulmalıdır. Ancak o zaman ezeli erginliğe varılır. Bunun için insan mümkün olduğu kadar sükunete ve huzura erişmeğe çalışmalıdır. Bunun biricik çaresi de bir şey yapmamak" (Wuweı)dır. [223][223]

Ona göre insan ancak manevi faziletleriyle insandır. İdeal insan ise, iyi, lütufkar, sadık, dürüst ve her hale kendim uydurmaya çalışan alçak gönüllü bir kimsedir. Bazı düşünürler bunun açıklanmasında, "İnsanın biri manevi, diğeri maddi iki tabiatı olduğu gibi, biri iyiliğe, diğeri de fenalığa çevrilmiş iki yönelimi vardır. İyiliğe yönelimini geliştirmek insanın en önemli vazifesidir" şeklinde açıklamalar yapmışlardır. [224][224]

Tao'yı takip eden kimse en iyi bir hükümdardır. Şeref ve zenginlikten dolayı gurur duymak çok aşağı bir davranıştır. Bunlardan kendini çeken kimse semanın yolunu bulur. Maddi hayata kıymet vermenin doğru bir şey olmadığını kabul eder. Bunun için halkın çok fazla arzu edecekleri şeyleri göstermek ve onları başkalarını düşük gösterecek şekilde takdir etmek ideal bir insanın yapamayacağı şeylerdir. Yalnız kendini görenler akıllı değillerdir. Kendileriyle iftihar edenler bir iş göremezler. Bunları kimse sevmez.

Taoizm'de Devlete müspet vazifeler düşmez, harp tenkit edilir, maddî ilerleme küçümsenir. Pek çok memuriyet ve müesseseler lüzumsuz görülür. Tao'nun Devleti, sessiz ve kendiliğinden yürümelidir. Belirli bir İdeal, müspet bir hedef olmamalı, bir sükûnet ve hareketsizlik durumu izlenerek, Tao'yu tanımaya çalışılmalıdır. Laotse'deki en yüksek saadet, ruhsal bir durumdur. "Devleti yönetenler halkın ihtiraslarım ve arzularını tahrik ve teşvikten çekinmelidirler. Bunun için büyük adamlar halkın midelerini doldururlar, kalplerini, kafalarını boşaltırlar; iradelerim zayıflatırlar, kemiklerini kuvvetlendirirler ve

---

[222][222] Lao-Tzu,s.l4.

[223][223] Lao-Tzu, Taoizm, (Çev.Mukaddere N.Özerdim,) 2.baskı Ankara 1963, s. 9.

[224][224] Lao-Tzu, s. 15.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

onları daima bilgisiz bırakırlar.” [225][225] Laotze'nin halkın bilgisiz kalmasını istemesi onları aşağı görmesinden değil, halkın huzur ve sükun içinde yaşamasının ancak bu yolla gerçekleşeceğine inanmasmdandır.
Lao-tse'den bazı öğütler:
“İç hayatımızı keşfe çalışmak, çok konuşmaktan daha iyidir!” k.5.
“Kendine kıymet verdiği kadar, dünyaya da kıymet veren kimseye herkes güvenir. Kendini sevdiği kadar memleketim de severse, herkes ona saygı gösterir.” L13.
“Herhangi bir kimsenin dünyayı elde etmek istediğine ve neticede bunu yaptığına şahit oldum Fakat, gene tamamiyle muvaffak olmadığını gördüm. Dünya ruhtan bir kap gibidir. Yapılamaz. Yapanlar onu harap ederler. Elde edenler kaybederler.” k. 29.

3- Konfüçyanizm

Literatür:
1- EzraPound, Konfüçyüs, Çev. Ahmet Yücel, İstanbul 1981.
2- Thomas Cleary, konfüçyüs, (Çev. Sibel Özbudun), İstanbul (tarihsiz), 192s.
3- Rudolf Wrede, Worte des Konfuzius, München. H.von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religionen, s. 108-110.
4- D.Howard Smith, Confucius, England 1974.
5- F.Heiler, die Religionen der Menschheit, s.112-117.
Dinin kurucusu Kuzey Çinli Konfüçyüs (Kungtse) de, kendini Laotse gibi hiçbir vakit Tanrısal bir kuvvetin elçisi olarak hissetmedi. Fakat O'ndan ayrıldığı taraf, Konfüçyüs'ün fiiliyata yönelmiş bir politikacı olmasıdır. Tenkitlerinde, fiili icraatı hedef tutar. Rivayetlere göre Konfüçyüs, babasının vali olduğu Çe-Fo'da (bugünkü Şantung ilinde) Laotse'den yaklaşık elli sene sonra (m.ö.550) doğdu. Üç yaşında iken babasının ölümü ve ailesinin fakir düşmesi sebebiyle güçlükler içinde büyüdü. Hayat sıkıntılarına rağmen spora zaman ayırdı. Kendisinin iyi bir ok atıcısı olduğu söylenir. 15 yaşından sonra da öğrenime ilgi duymuş ve hayatı boyunca bu ilgisini sürdürmüştür. 17 yaşlarında memuriyet alarak çiftlik idaresine başlamıştır. Boş vakitlerinde hırsla eski kaynaklan ve rivayetleri tahsile koyulmuştur. Annesinin isteği üzerine 19 yaşında evlenmişse de bu evliliği ona mutluluk getirmemiştir. Bu sebeple kendisini ailesine bağlı hissetmemiş, orta yaşlardan sonra ailesinden uzak kalmıştır. Gönlünde oğlundan çok öğrencilerine yer ayırmıştır. Ailesinin geçimini prens saraylarında özel dersler vererek kazanmıştır. Uzun süre yaşadığı Lu da huzursuzlukların yoğunlaşması üzerine şehri terk etti. Yakın dostlarından birinin eyalet beyliğine gelmesi üzerine Çungtu şehrine vali tayin edildi ve hayatı boyunca Öğrettiklerini tatbik etme fırsatı buldu. Görevdeki başarısı onu Adalet bakanlığına gelmesini sağladı. Ancak bu görevde beklenen başarıyı gösteremedi, yıprandı ve üç yıl sonra görevi bırakarak ülkeyi terk etti. O zamanlar 54 yaşlarında idi. Kendisine sadık öğrencileriyle diyar diyar dolaştı ve dersler verdi. Komşu ülkeler kendisine yüksek görevler teklif ettilerse de o bunları kabul etmemiştir. Çünkü onun reform planlarını tatbik etmeyi kabul etmemişlerdir. Uzun yıllar süren muhacerat hayatından sonra öğrencilerinden birinin Lu da yüksek bir makama gelmesi, yaşlı üstadı memleketinde yeni bîr görev için ümitlendirdiyse de bu olmadı. Konfüçyüs kendini edebi çalışmalara verdi. Çin tarihi ve eski şiirle ilgili vesikaları topladı. Oğlunun ve sevdiği öğrencilerinin ölümüne şahit oldu. Bunların üzüntüleriyle y. m.ö. 479 da 71 yaşlarında öldü. Çu-Fu şehri yalçınlarına gömüldü. Kendisine saYgı gösteren öğrencileri zamanın gelenekleri üzere mezarının yanına bir kulübe inşa ederek 27 ay üstatlarının yasını tuttular. Gösterişsiz sade mezarı günümüzde de ziyarete açıktır. [226][226]

3. 1- Kitapları

Konfüçyüs, görüşlerini canlı bir örnek olarak sözleriyle yaymıştır. Ondan nakledilen sözler öğrencileri tarafından daha sonraları yazıyla tespit edilmiştir. Önemli eserlerinden biri eski Çin belgelerinin mecmuasıdır. Büyük hükümdar ve Çalışkan memurların hayatlarından ve

[225][225] Lao-Tzu, 16.
[226][226] Rudolf Wrede, Worte des Konfuzius, München, tarihsiz, s. 13-19; Thomas Cleary Konfüçyüs, (Çev. Sibel Özbudun) İstanbul (tarihsiz), 192 s.

çalışmalarından örnekler verilir. Halkın tarihi rivayetleri onun için diğer milletlerin din kurucularının Tanrısal vahiyleri rolünü oynar. Bu sebeple o, kendi tebliğ ve hizmetlerini "Eski hikmetleri nakletmek ve yenilerini ortaya koymamak da" görür. Onun için bu mecmua edebi çalışma ve ders aracı olmaktan öteye tarihi bir abidedir. Onun ahlak felsefesi ve politik reform fikirlerinin dayanağı ve tarihi temelleridir. Bunlar: "Bahar ve Güzden Hatıralar", "Vesikalar Kitabı" (Şu-KingA "Değişmeler Kitabı" (T King), "Şarkılar Kitabı" (Şi-King), ve en önemlisi "Konuşmalar Kitabı" (Lun-Yü)dır. [227][227] Öğrencilerinden 3. neslin tespit ettiği bu kitapta, Üstat ve sözlerinden hatıralar bulunur. Yaklaşık yirmi kitaptan meydana gelir. Elde bulunanlar m.s.III. yüzyıldan kalmış ve üzerinde bir takım düzeltmeler yapılmıştır.

3. 2- Öğretisi

Konfüçyüs'ün meşhur eseri Lun-Yü'nün dağınık mozayiğinden anlaşılan fazilet ve vazife ahlakıdır. Dinsel bir karakter taşımaz. Onda günah ve suç, mükafat ve ceza, Tanrısal vahiy ve kutsal elçilik kavramları görülmez. Diğer dinlere göre tebliğinin mahiyeti "İnsanın tanrı karşısındaki tutumu ve görünümüdür". Bütün metafizik düşünceleri aşan berrak ve faydaya yönelik Çin varlığına uymaktadır. Bununla birlikte onun öğretiminde zamanlan aşan bîr güç ve etki vardır. Ona felsefe de denebilir, din de. Hayatın her alanına nüfuz etmiş ve o ruhla şekillenmiştir.
Konfuçyüs, büyük din kurucuları arasında Konfuçyüs gelenekleri yenileyen ve kendini Tanrısal gücün elçisi saymayan, öte dünyadan bahsetmeyen tek kişidir. O kendisine görev duygusu veren, Göğe ve Ruhlara inanıyordu. Öğretisi din olarak nitelendirilmekle birlikte, bu din onun ahlaki tekliflerinin temeli değildir. Bu bir nevi filozofun aklıyla ortaya koyduğu bir vazife ahlakıdır. Bizim ilgilendiğimiz dinsel problemlerle o ilgilenmemiştir. Dinî meseleler üzerine konuşmaktan kendini uzak tutmaya çalışmıştır. Halkının geleneksel dini inançlarını değiştirmeye de çalışmamıştır. Geleneklerin devamında metafizik olayların, ruhların ve cinlerin etkisi olduğu, insanın görevinin onlarla uyum içinde yaşamak, onlara saygı göstermek ve kadere karşı sızlanmamak, şikayet etmemek olduğu düşüncesinde idi. Bu sebeple Konfuçyüs metafizik problemler üzerinde fikir yürütmeyi kendi vazifesi olarak görmemiştir. Onun öğretisi pratik hayat felsefesi idi. [228][228]
Konfuçyüs felsefesini metafizik temellere dayandırmaktan uzak dursa dahi, zamanının mistik metafiziğini, yani zamanının tabiat felsefesi Tao'yu reddetmiyordu. Tao kelimesi, yol anlamındadır. Her şeye hakim gizli güç anlamındadır. O her şeyin kendisine döndüğü yol anlamındadır. Yerde ve gökte tüm olayların uyumluluğudur. Konfüçyüs'ün ilgisi ve çalışması insan topluluklarının "Tao"su ideal yol İdi. Bu yönde tao, ahlaki prensip, dünyevi güç, toplumu idare eden, geliştiren kuvvettir. İnsanların ve toplumun mutluluğu Tao'ya bağlıdır. Tao'nun tutumu her bir iyi hükümetin tutumuna bağlıdır. Hükümet iyi ise, o da iyidir. Tao'nun yaygınlığı veya kaybı kaderdir, bunda insanın etkisi yoktur. Tao'nun etki yolları musiki, ritim ve toplumsal yaşama kâidelerindendir.

3. 3- Musiki Ve Ritim

Konfüçyüs'ün öğretisine göre Tao, insan toplumlarında iki şekilde kendini gösterir. Biri musiki de, diğeri Li'de, yani birlikte yaşama kaidelerinde. Konfuçyüs için her ikisi de gizem dolu güçlerdir. Cemiyet hayatını kendilerine özgü bir biçimde etkiler ve yönlendirir. İnsanları ahenkle yetiştirir. Onlar yozlaşırlarsa, devlet de ve toplumda düzensizlik başlar, onlar korunmalı ve ayarlanmalıdırlar. Bu görev adaletin büyük koruyucusu imparatora aittir. Adalet ve kanunilik de "Tao" özel olarak yoğunlaşır.
Li (literatürde sıkça söylendiği gibi, ahenk veya merasim) toplum hayatı İçin musiki ile daha çok anlam kazanır. Konfuçyüs bundan yalnız insanlarla ilişkide görünen zahiri şekli değil, aynı zamanda insanlahn iç tutumunu ve sağ duyularını da anlar. Li yeryüzündeki kanuniliğin en yüksek ifadesidir, kainat kanunları için insani dengedir. Li geleneklerin ve adaletin içeriğidir. Elbisede, konuşmada ve yüz ifadesinde ki güzelliktir. Li'ye saygı ile İnsan sağduyu

[227][227] Wrede, 21-24.
[228][228] Wrede, 25-27.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ve doğru düşünceye ulaşır. İhtiyaç duyulan hazır sistem ataların geleneklerine uyumdur. Bu insanlara saadet ve memnunluk verir. İnsan hayatı olmadan ahenk olmaz, ölüler gömülmez, gök tazim edilmez. Merasimlerden taviz verilirse, halk kaybeder, toplum kötüye gider. Eski devirlerde halkın mutlu ve memnun oluşunun sebebi merasimleri korumasındadir. Bunun için Konfuçyüs birinci vazifesini atalardan kendilerine miras kalan merasimleri, gelenekleri evveliyattaki şekliyle öğretmek olarak görür. Li'nin tahsili ile insandaki fıtri iyilik canlı tutulur. Eğitim ve öğretimsiz fıtri iyilik, kötü alışkanlıklar içinde kaybolur. Bu sebeple Konfüçyüs'e göre iyilik öğrenilebilir. Dış şekli korumaya çalışan doğru iç tutuma ulaşır. Doğru düşüncenin sağ duyunun ifadesi, zahiri iyiliktir.

3. 4- Kemalat

İyinin öğrenilebilirliği görüşünde olan Konfüçyüs halkına ideal bir insan örneği olmuştur. Kendisine yönelen Çinlilerin gözünde O yüksek bir İnsandır. Asil ve iyilik özelliklerine sahiptir. Konfüçyüs kendinde Tao'nun, kainat nizamının gerçekleştiği, ahlaki düzen şuurunun yaşandığı bir insandır. O ulu kişidir. Ölçü ve dengenin sahibidir. Arzu ve eğilimlerinin efendisidir. Hakimidir. Kendinde, sağ duyusunda iyiliği ve ahlaki tutumu birleştirmiştir. Yorucu ve sabırlı çalışmalarıyla, kendini sürekli yetiştirmekle ahlâkî olgunluğa ulaşmıştır. [229][229]
İnsanın ahlâkî olgunluğu, kemalâti kendisi için bir gaye değil, diğer insanların da olgunluğa ulaşmaları için bir vasıtadır. Bu sebeple Konfüçyüs'ün ortaya koyduğu sistemde insanın fert olarak değeri üzerinde fazla durulmaz. İnsanın esas değeri toplumsal varlık oluşundandır. Topluma sunulabilen özellikler fazilettir. Toplumu çözücü, dağıtıcı şeylerin hepsi yüktür. Bu yönden bütün ahlaki değerler, karşılıklılık esasına dayanır. Konfüçyüs bunu "Öğretinin Yekünü" olarak nitelendiriyor. İnsanlar arasındaki ilişkiyi mütekabiliyet (karşılıklılık) esası tespit eder. Lun Yü de "Kendin için istemediğini, başkasına yapma", denir. Bu karşılıklılık prensibinin en güzel meyvesi İnsan sevgisi veya insalcıllıktır. Konfüçyüs'ün konuşmalarındaki karşılıklılıktır, neticedir. [230][230] Haksızlık ve kötülüğe sevgi ile karşılık vermek yerine, adaletle mukabele prensibi vurgulanır. Ancak kin ve intikam duygularına da kapılar kapalıdır. Lun-Yü de kötülüğün kötülükle değil, kötülüğün iyilikle, merhametle yok edileceği söylenir.
Adalet ve karşılıklılık olmadan insan kemâlâtı düşünülemez. İnsanlarla ilişki de dikkat edilmesi gereken üç önemli fazilet ortaya çıkar: Adalet, dürüstlük ve saygı. Konfüçyüs için bilgi ve cesaret, şahsiyetin olgunlaşmasında kaçınılmaz gerekliliktir. Kim bu fazilet ve erdemlilik vazifelerini çiğnerse, günün birinde cezasını çekeceği, günahkâr da olmaz.
Çünkü Konfüçyüs'de "Günah" kavramı yoktur. Günah Konfüçyanizme yabancıdır. Hata yapan, yanlış yapan kişi, tekrar doğru yola girerse, düzeni yerine getirmiş Tao'yu tamamlamış olur. Bu yeterlidir. Tanrıyla uzlaşma, onun rızasını kazanma vs. gibi kavramlar Konfüçyanizm'de yoktur. Doğruluk ve görevlerin yerine getirilmesi karşılığında bir mükafat görüşü de yoktur. İyilik, bir mükafat, bir karşılık için değil, iyi olduğu için yapılır. Onun mükafatı kendi içindedir. [231][231]

3. 5- Devlet Öğretisi

Mütekabiliyet prensibinin yerine getirilmesinden filizlenen görevler, toplumu geliştirir. Konfüçyüs'ün devlet öğretisi bu noktada yerini alır. Onun için üç toplum şekli vardır: aile, dostlar, devlet. İnsan topluluklarının fazileti ve ondan filizlenen görevler özel ifadelerini aile, dostluk ve devlet çevresinde bulurlar.
Konfüçyüs'ün devlet temeline koyduğu ailenin anlamı, hayat çevresinde de en önemli vazife ve en büyük dindarlıktır. O merasim kaidelerine göre yaşanır. Aileyi güçlendirici samimi itaatten evladın atalarına borçlu olduğu ölüler kurbanına kadar her şeyi içine alır. Açıkça görüldüğü gibi, karı-koca ilişkisi değil, baba ve çocuklar arası, baba ve oğul arası bir ilişkidir. Kızlar soyu devam ettirmedikleri, ve atalara kurban sunma görevleri olmadığı için,

---

[229][229] Wrede, 29 vd.
[230][230] Wrede, 31
[231][231] Wrede, 32

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

aile de hesaba katılmazlar. Zamanın adetlerine uygun olarak, vazifelerinin yerine getirilmesinde kadın erkeğe tabidir. Baba ölürse, anne en büyük oğluna ve genç kardeşler büyüklerine itaat ederler. Bu telakkiye göre karı-kocanın görevi çocuk sahibi, özellikle erkek çocuk sahibi olmaktır. Bu görevi yerine getiremeyen eşler, ayrılabilirler. Bu açıdan erkelerin sadakatinin ahlaki anlamı pek yoktur.
Konfüçyüs'ün tabiatına uyan, aileden çok değer verdiği husus, dostlar çevresidir. Burada da esas karşılıklı vazife ve dürüstlüktür. Dostların karşılıklı yardımseverliği tabiidir. Bu konuda Konfüçyüs fazla bir şey söylemeye gerek duymaz. Dostlar çevresindeki doğru tutumlar, merasim ölçüleri içinde belirlenmiştir. Dostluk, aile gibi devletin temellerinden biri sayılır. [232][232]

3. 6- Devlet Yönetimi

Aile ve dostluk çevresinin düzeni iyi olmazsa, düzenli bir devlet ve iyi bir hükümet de olmaz. Devlet hayatında doğru yönetim en önemli rolü oynar. Bunun için Konfüçyüs tebaanın vazifeleriyle değil, idarecilerin vazifeleriyle ilgilenir. Çünkü hükümet iyi ise, halk da itaat eder. Bunun için yönetici önder, Tao'yu kendinde gerçekleştiren ve onun kanunlarını tatbik eden ulu kişi olmalıdır. Hislerine göre hareket eden, gayretsiz kişinin gözünde büyük menfaat düşünceleri vardır ki, o kişi yönetilmeye daha layıktır. O kişiye yöneticilik verilmemelidir, O kişi yöneticiliğe uygun değildir. Tüm yönetimlerin ağırlık noktasında iyi örnek olmak vardır. Kanunlar ve ceza sadece yüzeysel itaate sevk eder, başarıyı sürekli kılmaz. Buna karşı iyi örnek, her şeyi etkileyici bir güçtür. "Hükümdarın ahlaki otoritesi rüzgara benzer, halkın varlığı da çimenlere benzer, çimenler üzerlerinde dâimi esen rüzgara boyun eğdiği gibi, halk da ahlaki otoriteye boyun eğer." Lun Yüderki: "Şahsiyet gücüne hakim olan kişi, kutup yıldızı gibidir. O yerinde sabit durdur, diğer yıldızlar onun etrafında dolaşırlar" Yalnız ahlaki olgunluk iyi örnek olabilir. Bunun için ahlâkî yüksek olgunluk göğün seçtiği hükümdar, içindir. İyi bir idarenin ilk şartıdır. O Tao'nun, kainat düzeninin vücutlaşmasıdır, bu sebeple düzen içindeki İnsan Tao'sunun âyinesidir. Hükümetteki Tao'yu kullanmak da onun vazifesidir. Bu vazife merasimlerini ve musikiyi teşvikle, desteklemekle olur. Bilhassa Li merasimi, onun elindeki en zengin alettir. Onu iyi kullanırsa, halk mutlu olur, bu tamamen idareye, hükümete bağlıdır. Bu hükümdarın gayesi olmalıdır. Konfüçyüs'e göre, hükümdar sınırsız hakimdir ve kendi mülkü gibi tüm ülkelere hükmeder. Yozlaşan otoriter ve sert rejimi yumuşatır. Tao'ya bağhlığıyla ve temel prensipleriyle tebaasını rahatlatır. Devlet hayatında bu, hükümdarın halkın isteklerin yerine getirmesi, hesaba katması demektir. İdareci ve idare edilenler arasındaki ilişki de en önemli istektir. Konfüçyüs güvene, devletin tüm güç vasıtaları üzerinde bir yer verir. Hükümdar ülkesine manevi gücüyle hakim olur, pratik idaresinin maddi gücü yeterli değildir. Bunun için memurlar ferdi isteklerine göre değil, yetenek ve karakter özelliklerine göre seçilmelidir. Memur ve halk ilişkilerinde karşılıklılık esasları üzerine karar kılınır. Memurlar da zeka, pratik yetenek ve hükümdara sadakat ve samimiyet olmalıdır. Bütün bu kaidelere dikkat edilirse, cemiyet çarkı aksamadan, kaymadan çalışır. Devletin Tao'su düzenli olur. Aksi halde hükümdar kutsal hükümranlığı, göğün oğlu liyakatine lâyık olamaz.
Görüldüğü üzere, Konfüçyüs'ün devlet düzeni görünen bir otorite ve kanun üzerine bina edilmemiştir. O iyi örneklik ve karşılıklık temelleri üzerine oturmuş bir ahlâk öğretişidir.
Konfüçyüs'ün gayesi birlikte olduğu insanları, çevreyi bu öğretisiyle değiştirmekti. İnsanlığın manevi tarihinde dinsel bir inanca dayanmadan ayakta kalabilmeyi başarması dikkate değer bir tezahürdür. Bunun kökleri Çin tarihinin, Konfüçyüs öncesi yaratıcı devirlerine kadar gitmekte ve görülmektedir. Konfüçyüs'ün ölümsüz hizmeti zamanında çökmekte olan bu değerleri ve prensipleri, bir öğreti haline getirmiş olmasıdır. Böylece eski cemiyet düzenini kurtarmıştır. Onun öğretisi kamil orta sınıf insanlar tarafından ölçü alınmış ve hiç bir zaman çiğnenmemiştir. Felsefe ve vecde dayalı kutsallıkları reddederek, sağlam insan anlayışını temel almış, azizlere, evliyalara, efsane kahramanlarına yer vermemiştir. Bu öğreti, Çin'in soy mirasıdır. Aşırı nüfus kargaşasını ve çöküntüyü önlemiştir. [233][233]
Devletin vazifesi, halka bu yönde yardımcı olmak ve halkı yetiştirmektir. Bu esas üzerine

[232][232] Wrede, 34.
[233][233] Wrede, 37.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

devlet hayatının temel prensibi uygulanmış olacaktır. Konfüçyüs, tanrıların ve ruhların varlığı hakkındaki düşünceleri reddetmiştir. Bu sebeple bazıları, Onun yerinin dinde değil, felsefe tarihinde olduğunu söylemiştir. Konfüçyüs, ölümden sonraki hayata da pek ilgi göstermemiştir. Öğrencilerinden birinin bu hususta ki sorusunu: "Eğer insan hayatı henüz taniyamazsa, ölümü nasıl tanıyabilir?" diyerek cevapsız bırakmıştı. Fakat dine karşı çekingen durumuna rağmen, dinsel merasimlere de katılmaktan geri durmamıştır. Ona göre fazilet üçtür: Bunlar sıra ile: göğün yönetimine, büyük insanlara ve kutsal kişilerin sözlerine hürmettir. Bu, eski dinin Konfüçyüs'teki bir kalmtısıdır. Tabii olarak Konfüçyüs, hayatında ve ölümünün ilk devirlerinde pek hürmet görmedi. Ne zaman ki Çin Hükümdarı, Onun ahlâk görüşünü devlet dini yaptı ve kendisini yavaş yavaş ilâhlaştırdı, O zaman Konfüçyüs'e tazim başladı. Yazıları, m.ö. 140 yılında okul kitapları arasına katıldı ve kendisine hürmet resmen ilân edildi. M.S. I. yüzyılda Konfüçyüs için devlet okullarında ilk defa kurban kesildi. Gelenek VI. yüzyılda genelleşti. VII. yüzyılda kendisine "Üstad-ı Kebir" unvanı verilerek şerefine bir mabed yapılması emredildi ve öğrencilerinin levhası yapıldı, XI. yüzyılda "Prenslik" ve "Evliyalık" unvanları verildi. XIII. yüzyılda Chu-Lisi admda birinin, Budizm karşısında Konfüçyanizm'igeliştirmesiyle, Konfüçyanizm devlet öğretisine yükseltildi ve 1906 yılma kadar devam etti.
Konfüçyanizm'in resmî tanrılarına bazı şahsiyetler de ilave edilmiştir. İmparator istediği insanı, efsanevî bir dahîyi tanrılığa yükseltebiliyordu. Böylece XIV. yüzyılda eski bir yıldız ruhu, "Literatür Tanrılığına" yükseltildi. Aynı şeklide, daha önce de halkın hürmet ettiği, "Şehir Duvarı Tanrısı"nın tanrılığı tasdik edildi. XVI. yüzyılda ise, tarihî bir kahraman "Harp Tanrılığına" yükseltildi.
1911'de Mançu Sülalesi'nin çökmesiyle, o zamana kadar devam eden imparatorluk kültü sona erdi. Meşhur Gök Mabedi bir müzeye çevrildi. Mao Çe-Tung ise, partisindeki arkadaşlarına Marx ve Lenin'i öğrendikleri gibi Konfüçyüs'ü de öğrenmeleri için uyarmıştı.

4- Japon Milli Dini (Şintoizm)

Literatür
1- F.Heiler, DieReligionen derMenschheit, s.135.
2- H.von Glasenapp, Die nichtchristlichen Religlonen, s. 268-274.
3- Ernst Benz, Neue Religionen, Stuttgart 1971.
Şinto kelimesi "Tanrılar Yolu" anlamına gelir. Japonların yerli dinlerine verdikleri isimdir. "Shin, Shen" (tabiat ruhu), "To, tao" (yol) manasınadır. Arı Japonca'da "Kami no miçi" olarak ifade edilir.
Japon dini hakkındaki bilgilerimiz, Yezuit Misyonerlerinin XVI. ve XVII. yüzyıllarda Japonya'ya gitmeleri ve orada uzun yıllar kalmalanyla başlamıştır. Şinto tarihi üç devrede incelenir: İlk devir efsanevî zamanlarda başlar, Budizm'in Japonya'ya giriş tarihi olan 552 yılında sona erer. İkinci devir ise, Budizm ve Sintoizm'in birbirleriyle mücadele zamanı olan IX. yüzyıla kadar sürer. Bu devirde Budizm elementleri ve fikirleri Şintoizm'e nüfuz eder. Üçüncü devir ise, imparatorluğun 1868 ıslahatına kadar devam der. Çünkü, 1392 senesinden beri İmparatorun otorite ve hakimiyeti taht kumandanlarının (Şogunlarm) elinde idi. Yine bu tarihte Şintoizm'i ve Budizm'i birbirinden ayırarak, "Saf bir Şinto" yahut "Reformlaştırılmış Şinto meydana getirilmek istendi ve resmî devlet dîni olarak ilan edildi. Ancak o hareket, halkı gerektiği gibi tatmin edemediği için, pek çok Şinto mezhebinin doğmasına yol açtı.

4. 1- Kutsal Yazıları

Japonların, Çin Yazısını kabulünden önce kendilerine has bir yazıları yoktu ve daha önceki devirlere ait bilgiler sözlü rivayetlere dayanıyordu. İlk olarak 712 yılında, eski efsane ve tarihî rivayetler "Koçîki" isimli eserde toplandı. 720 yılında da ilk İmparatorluk tarihi olan "Nihongi" yazıldı. IX. ve X. yüzyıllarda tespit edilen din ve devlet kültüyle ilgili mecmualar ise, 927 yılında 50 kitap halinde yayınlandı. Bunların en önemlisi "Engişiki"tir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

4. 2- Kainat Tasavvurları

Ekseri milletlerde olduğu gibi, Şintoistler için de dünya, birbiri üstünde duran üç tabakadan oluşur. Gök, yer ve yeraltı. Her üç tabakada da tanrılar oturur. Ancak, yeraltı âleminde ekseriyetle ölüler ve devler bulunur. Çin kültürü tesirindeki yaratılış efsanesine göre, başlangıçta yumurta şeklinde bir kütle varmış. Bu kütlenin ince hafif kısımlarından gök, kaba kısımlarından yer meydana gelmiş. İlâhlar ise, kendi kendilerine meydana çıkmışlar. Nihayet, Tanrı İzinagi ve kız kardeşi İzinami diğer tanrıların teklifi ile bir asma köprü üzerinde durarak, mücevher bir mızrakla şekilsiz çamur kütlesini katılaşıncaya kadar karıştırmışlar. Mızraklarını kaldırdıklarında, ucundan damlayan çamur bir adayı meydana getirmiş. Daha sonra, izinagi ve kız kardeşi izinami bu adaya yerleşerek orada evlenmişler. Bu evlilikten sekiz Japon adası, Güneş İlâhı Amaterasu ve bir sıra ilahlar doğmuş. Diğer tanrılar hakkında da pek çok efsaneler anlatılır: Gök Tanrıçasının yeğeni Ninigi, Japon imparatorluk alâmetlerini (ayna, kılıç, ve mücevher iplik) kendi yanında bulundurmakta imiş. O, Kyuşu Adasına inerek orada bir dağ tanrısının kızıyla evlenmiş. Onun daha sonraki neslinden Cimmu-Tenno, Tanrısal savaşçıların hükümdarı meydana gelmiş. Ninigi, kavmini Kyuşu'dan doğuda ki Yamato'ya götürmüş ve orada ilk "İnsan hükümdar" olmuş. Ninigi, bugünkü hükümdar sülâlesinin de kurucusu sayılır. Japon tarih yazarları, Ninigi'nin tahta çıkış tarihi olarak, m.ö. 660 yılını gösterirler.
Bu efsaneler, Şintoizm'de birleşen iki elementi gösterir: Bir tarafta, ilkel kavimlerin efsanelerinden farkı olmayan, basit bir tabiat dininin günümüze kadar gelişi; diğer tarafta Japon İmparatorluğunun kuruluşunun kozmik olayların merkezine itilişi ve tanrılar katına yükseltilişi. Bu bağ, yüksek kültüre sahip bir halkta, bugüne kadar yaşayan en eski tabiat dininin Şİntoizmolduğu hakikatini ortaya koyuyor. Dini, en içten bir tasavvurla İmparatorluğa bağlıyor ve hükümdarına kutsiyet kazandırıyor.

4. 3- Metafizik Kuvvetler

Şintoizm'de tanrılar ve ruhların sayısı, içinden çıkılamayacak kadar çoktur. Bununla beraber, seksen yahut sekizyüz Kami'den (ilâhtan) söz edilir. Panteonun zirvesinde Güneş Tanrıçası Amaterasu bulunur. Fakat bu, hiçbir zaman kâinatın umumî hükümdarı değildir; O sadece Gök Ülkesini idare eder. Dünyanın idaresi ise, daha çok bir tanrılar meclisinin elinde bulunur. Amaterasu'nun en büyük kült yeri Isa'dedir ve tanrılık simgesi aynadır. Ay Tanrısı Tsukiyonii, bugün sahnede pek görülmez. Onun rolünü kısmen fırtına ve deniz tanrısı Susanowo almıştır. Tehlikeli bir tanrı ise, Ateş Tanrısı Atago'dur. Ana kült yeri Kyoto'da, Atago Dağındadır. Japonların ahşap evleri ekseriya ateşten yok olduğu için ateş, saadet veren bir kuvvet olmaktan ziyade, yıkıcı bir güç olarak görülür. Eski zamanların gıda tanrısı Inari ise, bugün Pirinç Adam olmuştur. Tilki, onun kutsal hayvanı sayılır. Bu sebeple mabedinde tilki beslenir veya tilki heykelleri bulunur. Bu mühim tanrılardan başka, pek çok da muayyen yerlerin, yolların, tabiat kuvvetlerinin çeşitli mesleklerin tanrıları vardır. Hatta kapı, mutfak, ocak vs. gibi evin her bir kısmının, özel tanrıları olduğuna inanılır. İlk devirlerde Phallus kültü de çok yaygındı. Ayrıca, kutsal dağlara ve hayvanlara da hürmet edilmekte idi. Hele ölen bazı hükümdarların Panteona alınmasıyla, Panteon çok daha genişlemiştir. Tanrılaştınlan hükümdarlardan devletin kurucusu Cimmu ve 1912 de ölen İmparator Meyci'ye ve bilhassa Ocin'e çok hürmet edilir. Büyük devlet adamlarından ve kumandanlarından da tanrılaştırılanlar vardır.

4. 4- Kült

Karnilere (İlâhlara) ibadet, dua okumakla, pirinç ve pirinç şarabı kurban etmekle olur. Artık bugün hayvan kurbanları pek yoktur. Ayrıca, çok nadir ve kendi arzularıyla kendilerini kurban edenlerin dışında insan kurbanlarına da rastlanmaz. Meselâ, General Nogi ve Karısı, İmparator Meyci'nin kabre gömüldüğü gün, kendilerini "Harakiri" ile öldürerek kurban etmişlerdir. İbâdetler, ya evlerde ya da kümbete benzeyen "Miya" tabir edilen mabetlerde yapılır. Mabetler ekseriya basit, tahta evciklerdir. Bir dua salonu ve bir de ana salondan teşekkül ederler. Mümin, dua salonu Önünde el çırparak tanrının dikkatini çeker ve duaya başlar. Ana salonda bir perdenin arkasında, örtülü bir kese içinde saklı "Şintay" (tanrının

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

vücudu), yâni tanrıyı temsil eden semboller (ayna, silah, yastık yahut benzeri şeyler) bulunur. Tanrıların mabet binaları ve resimleri eski Şinto'da bulunmakta idi, daha sonraları Budizm'in tesiri ile büyük kutsal binaların yapılması adet oldu. Şinto mabetlerinin önünde bir veya daha fazla "Toru" denen tahta, taş veya madenî, üstü açık özel kapılar bulunur. İbâdet için kutsal dağlar, mabetler de ziyaret edilir. Ziyaretçiler bu esnada beyaz elbise ve hasır şapka giyerler. Cünüplük hali gibi durumlarda, temiz su ile vücudun yıkanması (gusletmek) icap eder.
İbadetlere, rahipler önderlik ederler. Bunların evlenmelerine engel yoktur. Ekseriya, vazifeleri kendilerine atalarından miras kalmıştır. İbadet esnasında siyah bir fatör şapka, beyaz bir cüppe giyerler ve baston taşırlar.

4. 5- Ahiret Tasavvurları

Eski rivayetlere göre ŞİntoizmŞ, yüzeysel bir öte dünya inancına sahipti. Ölen kimsenin ruhunun yeraltı dünyasına gittiğine inanılır, ancak çok üstün şahsiyetler dünyada yaşamaya gizli olarak devam ederler. Bazıları göğe çıkmaya muvaffak olur. Şintoizm'de iyi ve kötü davranışların karşılığını görme inancı yoktur. Ancak diğer kavimlerde olduğu gibi, Şintoizm'de de ataların, nesillerini koruduklarına inanılır. Bugünkü görüşe göre ise, Ölen herkes "Kami" (tanrı) olur.

4. 6- Devlet Şintosu

Şintoizm'in 1868 yılında yaptığı reform hareketleri ile, Budizm'in geriletİlmesi, Şintoizm'in devlet dini olması planlandı. Fakat çok geçmeden, 1889 da din hürriyeti ilan edildi. 1900 senesinden itibaren de Şintoizm'in bir devlet kültü olduğu, hangi dinden olursa olsun, her Japon'un bu külte dahil olabileceği iddia edildi. Bununla, milli hisler ve imparatorun otoritesi kuvvetlendirilmek istendi. 1945 yılında Devlet Şinto'su ve Japon politikası arasındaki bağîar Amerikalılar tarafından çözüldü, 1946 yılında da İmparator, Tanrfnın oğlu olduğu iddiasından vazgeçti. Devlet Şintosu yerini sekülarizasyon ve laikiiğe bıraktı. Ortaya çıkan boşluğu yeni dinler ve akımlar doldurmaya çalıştı. Mesela Soka-Gakkay, Japon Parlementosundaki sandalyaların çoğuna sahiptir. Günümüzde ağırlığını hissettiren siyasi ve sosyal bir gerçektir.

5- Yeni Japon Dinleri

Yeni akımların bir kısmı geçen yüzyılda doğmuştur. Tenri-Dini ve Omoto-Dini bunlardandır. 1945 sonrası hızlı gelişme göstermişlerdir. Şintoizm devlet dini iken Budizm ve Hıristiyanlık devlet kontrolünde idi. Din ve devlet idarelerinin ayrılması, yeni din hürriyetinin gelmesi bir sıra yeni cemaatların toplum önüne çıkmasına yol açtı. Önceden 34 olan cemaat sayısı, 1946 dan sonra geçen sürede 400 üzerine çıktı. [234][234] Bu cemaatları ortak isimler etrafında toplamak zordur. Her birinde kendine özgü yeni gelişmeler vardır.
Yeni dinlerin göze çarpan özellikleri, "Hepsinin de yeni bir Tanrısal vahye dayanması ve kurucularını bu vahyin taşıyıcıları hatta Tanrısal İnkarnasyonu saymalarıdır. Bu gerçek yeni dinlerin başarı temelini teşkil eder. Her din Tanrısal tecrübenin güncelliğine değinir. Yeni bir hidayet klavuzunu tebliğ eder. Japon toplumundaki ataerkil yapıya rağmen vahiy taşıyıcıları arasında bir sıra kadınların da olması dikkate şayandır. Tenri-Dini kurucusu Miki Nakayama bir marangozun karısı idi. 1838 de tanrıların kendini hizmete çağırdıklarım ilan etti. Onun büyük torunu Zene Nakayama bugün sayıları üç milyonu aşan müminlerin lideridir. Aynı şekilde Omoto-Dini de Gök Tanrı ve kainatın yaratıcısının vahiy taşıyıcısı Nao Deguchi'ye dayanır ve torunu günümüzdeki cemaatın başkanıdır. Taraftarlarının sayısı bir milyonun üzerindedir.
Diğer din kurucularından bazıları Tanrısal vahiylerini Buda'nın yeni hidayet yoluna dayandırırlar. Örneğin Issay-Şu'nun kurucusu Baba Kakuşun bunlardan biridir. Yine Yasaka Kakusho, Budist Shingon Ekolü lideri Kobo Daishi'nin vahyine dayanır. Aynı şekilde Nempo-Shinkyo'nun kurucusu Ogura Raigan mezhebini Amida Buddha tezahürüne dayandırır.

[234][234] Ernst Benz, Neue Religionen, Stuttgart 1971, 18.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Bazıları da vahiylerini tazim edilen geleneksel Japon tanrılarına dayandırırlar. Örneğin "Dans Edenler Dini" denen cemaatın kurucusu Kitamura Sayo, bir erkek ve bir kadın uluhiyetin kendisini yeryüzünde Tanrısal Hakimiyeti kurmakla görevlendirildiğini iddia etmektedir. Başka bir kısmı da kendilerinin İnsanlarla ruhlar arasında aracı oldukları ve insanlara doğru yolu göstermek için görevlendirildikleri iddiasındadırlar. [235][235]
Dinlerin dayandıkları köklere göre, vahiy tasavvurları da değişmektedir. Genelde semavi alemin elçisi durumundaki yeni vasıtalar, üstün gücün günümüz ihtiyaçlarına göre önerdiği uygun yeni çözümlerini insanlara getirdikleri kanaatindadirlar.
Yeni dinlerin önemli bir yönü, dinsel hidayet ile bedensel sağlık ve şifa arasında içten bir ilişkileri olmasıdır. Yeni hidayet elçileri, hidayete ulaşmanın yolu olarak yalnız manevi hidayeti değil, aynı zamanda ruhsal ve bedensel şifa da dağıttıklarını vurgularlar. Yeni dinlerde şifa dağıtma mucizeleri çok yaygındır. Maddi ve manevi şifa, insan beden ve ruhunun yenilenmesi olarak telakki edilir. Tanrısal alemle ilişki içinde bulunduğunu iddia eden bu şahısların şaşırtıcı, hayret verici işlerine şahit olunur." [236][236]
Bu yeni dinlerde sosyal ahlak da vurgulanır. Şifa ve hidayetle birlikte, fakirlik ve savaşların getirdiği sosyal çöküntülerin çözümleri beklenir. Bu dinlerin büyük bir kısmı pasif tutum sergiler. Cemaat içi sosyal ahlak faaliyetleri çok kuvvetlidir, bu yönde en modern vasıtaları kullanırlar. Örneğin Tenri ve Omota dinleri çocuk yuvalan, yetimhaneler, hastaneler, dinlenme evleri vs. gibi tüm sosyal alanlarda tesisler kurmada birbirleriyle yarışırlar. Dîni tesislerde dikkati çeken özellik, eski Japon büyük ailesinde fertlerin sosyal koruyuculuğu ve emniyeti aile içinde sağlanırken, modern endüstrileşme ile birlikte yıkılan büyük ailenin yerini dini cemaatların almasıdır. Burada fertler yalnız manevi doyum değil, aynı zamanda cemaat içi sosyal dayanışma ve sevgi bulmalarıdır. [237][237] Tarikatlarda görüldüğü gibi, dini liderin temsilciliğinde ruhsal ve idari idealler yaşanır.
Yeni dinler sadece Kutsal Yazılar ve Kutsal kitaplar şeklinde tezahür etmez, yeni vahiy ve şahsiyetler, manevi kuvvetin temsilcileridir. Bu liderler cemaat içindeki maddi ve manevi sorunların çözümünde büyük rol oynarlar. Henüz hiyerarşik sistemler teşekkül etmemiştir. Cemaat ve lider arasındaki ilişki tabiidir.
Lidere gösterilen yüksek saygı ve sevgi, fertlerin özel sorunlarını lidere götürmelerine, liderin de onlarla ilgilenmesine engel değildir.
Bu sosyal hareket, ahir zaman beklentilerine de bağlıdır. Temel hedef yalnız İnsanın yenilenmesi değil, toplumun da yenilenmesidir. Canlı bir gelecek beklentisi vardır ve bu beklenti açlık, sefalet ve savaşlar gibi tüm sosyal felaketlerin bertaraf edilmesi ve ideal toplumlarının kurulmasıdır. Bu gaye için ideal toplumun yaşayacağı yeni cemaat şehirleri kurulmaktadır. Dindarlık ölçüsü cemaat içindeki sevgi ve saygıdaki başarıdır. [238][238]

6- Vietnam Cao-Dai Dini

Cao-Dai Vietnam dilinde Ulu Tanrı'nın ve aynı zamanda 19. yy. başlarında ortaya çıkan yeni dinin adıdır. Kısa zamanda iki milyonun üzerinde taraftar kazanmıştır. Cao-Dai eski dinleri birleştirerek çeşitli dinlerde vaad edilen hidayet devrini başlattığını, hidayet yolunu açtığını söyler. Dış görünüşüyle Katolik kilisesi ve Budist rahipliğinin hiyerarşik yapısını, Konfüçyanizm'in ahlakını, Taoizm'in kainat tasavvurunu yansıtır. Evrensellik iddiasındaki bu yeni dinin mesihçi özelliği, dünyanın çeşitli bölgelerinde görülen yeni akımlarla paralellik gösterir. Önemli özelliği ruhçu görüşünün ağırlığını hissettirmesidir. Asya'nın çeşitli bölgelerinde rastlanan geleneksel ruhçuluktaki ata ruhlarına ve ölmüş kişilerin ruhlarına tazim ile Fransız Allan Kardec'e dayanan Batı kökenli "Bilimsel" ruhçuluğunun sentezidir. [239][239]

Fransız sömürge memur ve subayları yoluyla Vietnam'a ulaşan Batı tipi ruhçu görüşlerin yerli ruh İnançlarıyla karışımından yeni bir akım doğmuştur. Akımın temsilcisi ve peygamberi Phuvan-Chieu'dir. Tanrı Cao-Dai'dan vahiy aldığını, kendisini Vietnam halkına

---

[235][235] Ernst Benz, s.19.
[236][236] Benz, 5.20.
[237][237] Benz, s.21.
[238][238] Benz, s.22.
[239][239] Benz, s.25.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

irşat için gönderdiğini iddia etmiştir. Daha sonra vahiy ve risalet Levan -Trung da devam etmiştir. Trung alkol ve diğer uyuşturucuların, et ve balık gibi hayvansal gıdaların yasak olduğunu, bitkisel gıdalarla beslenmenin gereğini açıklamıştır. [240][240]
Caodai 1926 da yeni bir din olarak resmen kabul edilmiş ve ilk mabetleri Tay-Ninh de açılmıştır. Vatikan'a benzer dinsel hakimiyetlerini sürdürdükleri sembolik bir bağımsız bölgeleri (kampusları) vardır. 1953 de yayınlanan ilmihallerine göre, dünya her geçen gün kötüye gitmekte ve kıyamete doğru yaklaşmaktadır. Cao-Dai tüm peygamberlerin birliğini, varlığını haber verdikleri Ulu Tanrı'dır. Peygamberler birbirlerinin tebliğini tamamlayıcılardır. Bedenin ölümünden sonra ruhlar müteakip vücutlarda yaşamaya devam ederler. Reinkarnasyon ölçüsü Hint Karma sistemindeki iyi ve kötü davranışların karşılığı olarak gelecek vücutlarda etkisini gösterir. Yeniden doğuş yalnız dünyada değil, diğer yıldızlarda ve gezegenlerde de olabilir. Ruhlar aracılar vasıtasıyla diğer insanlarla konuşabilirler. Kültsel seanslarla yeni vahiyler alınabilir. Vahiyde zaman ve mekan sınırlaması yoktur. Ancak istismarlara karşı önlem olarak, ferdi seanslara izin verilmez. Geçerli olan mabette, ruhban sınıfının ayin esnasında ilahi alemle kurduğu bağlantı ve alman vahiydir. [241][241]

7- Sun Myung Moon Ve Birlik Hareketi

Koreli Sun Myung Moon tarafından 1954 de kurulan "Kutsal Ruh" Derneği ile hareket başlamıştır. Hareketin gayesi Hıristiyanları ve tüm dünya dinlerini "Beklenen Mesih" cemaatı olarak kendi ilkeleri esasında birleştirmektir. Bu "Birleştirme" hem dünyevî ve hem dinidir. Sistemin temel esasları "İlâhî Prensipler" isimli kutsal kitaplarında açıklanmıştır. Moon, dinlerin "Mesih" olarak beklediği manevi liderdir. Dünya kardeşliğini kurmak için görevlendirilmiştir. İsa'nın yarım bıraktığı görevi tamamlayacaktır. [242][242]
Hareketin kurucusu Sun Myung Moon 1920 de Kuzey Kore'de Sangari'de doğdu. Moon 10 yaşlarında iken ailesi Taoizm'i bırakarak'Hıristiy anlığı kabul etmişti. Öğretide de bu iki dinin temel prensiplerinin etkileri göze çarpar. Mühendislik tahsili yaptı. 16 yaşlarında yaşadığı İsa Mesih vizyonunu ve bu görevin kendisine geçtiğini hissetmesi üzerine meditasyonuna devam etti, aldığı vahiy ve ilhamlar ışığında 25 yaşlarında "Unification Prensipleri" adı altında sunulan öğretinin temellerini hazırladı.[243][243] 1951 de görevini tebliğe başladı. Yeni dünyanın hakimi olacak mesih'e vaad edilen yakında gerçekleşecekti. Resmi hareket 1954 de başladı.
İnsanlar arasındaki ayrılık, ırkçılık duygularını ortadan kaldırabilmek için Moon, "Melez" evlilikleri teşvik eder. Çeşitli alanlarda Uluslar arası teşkilatlar kurar. O cemaatın "Babası" sayılır. Kendisinin ilk üç evliliği başarılı olmamıştır. Fakat 4. Eşi ile birlikte o "Gerçek Ebeveyn"dir. Kıydığı nikâhla kurulan aileler de "Gerçek aile"dir. Doğacak çocuklar, günahsız çocuklardır. O insanlığı şeytanın hakimiyetinden kurtaracak yolu bulmuştur ve onu tebliğ etmektedir. Havva'nın şeytanla yaptığı "Zina" ile başlayan günah "Kabil" ile devam etmiştir. İnsan soyunun gerçek atası "Şeytan" olmuştur. Şimdi Moon'un kurduğu "Gerçek aile" ve onun takdis ettikleri yeni aileler ile şeytan hakimiyeti ve günah sona erecektir.
Moon'a göre, Eski ve Yeni Ahid devirlerinin geçerlik süresi dolmuş, II. Mesih devri başlamıştır. İnsanlar doğru inanç ve ahlâki davranışlarla olgunluğa ulaşacaklardır.
"Beden bir kez işlevini tamamlayıp, öldüğünde, görünmez olan, ancak belli bir olgunluğa erişmiş ruh, fizik ötesi bir boyutta varlığım sürdürmeye devam eder," Fiziki bünyenin gayesi ruhun gelişimine yardımcı olmaktır. [244][244] "Beden işlevini tamamlayarak öldüğünde, bir daha asla bir madde bütünü oluşturmamak üzere, yapısını oluşturan temel elemanlara ayrılacağı yer olan toprağa döner. Beden öldüğü anda, ruh ondan ayrılarak, beden sınırlaması olmaksızın, ruh dünyasındaki sonsuza dek sürecek varlığına başlar. Bu boyuta geçmiş ruhun, hem ruh dünyasındaki diğer ruh varlıklarla, hem de halen fizik dünyada

---

[240][240] Benz, s.26-28.
[241][241] Benz, 29-42.
[242][242] Kwak-Cromwell, 233-241
[243][243] Chung Hwan Kwak-Thomas Cromwell, Unification Prensiplerinin Özü, Sun Myung Moon'un Öğretisinin Esasları, yer ve zaman belirsiz, s.3.
[244][244] Kwak-Cromwell, 41.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

fizik bedenleri içinde bulunan insanların ruh benlikleri ile iletişim kurabilme yeteneği vardır. [245][245] "Yaratılış amacı olan bu mükemmelliğe, yeryüzü yaşamları süresince ulaşamayan insanlar, ruh dünyasında bir beden ayrıcalığı bulunmadığından, çabalarını halen yeryüzünde fizik bedenleri içinde yaşayan insanlarla işbirliği yaparak sürdürmek durumundadırlar. Ne var ki ruhun, bu yeni boyutta, seviyesini direkt olarak yükseltmesine yardımcı olacak canlılık elemanlarını sağlayan beden avantajından yoksun olması, onun seviyesini yükseltebilmek için, yeryüzüne kıyasla çok daha fazla çaba harcamasını zorunlu kılar dürüst insanlara yardım ederek, çokzaman alan dolaylı yollarla istifade edebilir." [246][246]
"Bedenin Ölümü sonrasında, pek çok kişinin yanlış yorumladığı gibi, ne bedenini terk eden ruhun sihirli bir değişimle artık hiç bir sorumluluk taşımadan cennette yaşayacağı, ne de, ruhunun düşük olması nedeni İle cehennemde sonsuza dek kalma laneti ile yüzyüze kalacağı iddiası doğru değildir. Kendine merkezli hayatlar yaşayarak, başkaları üzerinde kuran düşük seviyeli ruhlar, oluşum aşamasının altındaki ruhsattık alanı olarak adlandırılan ceben nemde yaşarlar. Cehennem alanının yakınlarında, cennet diye adlandırılan yerde ise, Tanrı'ya inancı olan, ya da doğru değerlere bağlı kalarak bilinçli yaşamlar süren ve bağlı bulundukları grup ve kültürlere göre gruplandırılan ruhlar yer alır. [247][247] "Tanrı 'nın ideal dünyasında cehennem diye bir yer yoktur ve kişi, bir kez, O'nunla (Tanrıyla) mutlak birliğe ulaştığında, o'nun sonsuz ve tükenmez sevgi egemenliğinde yaşamanın zevkine varır." [248][248]

Yani olgunluğa ulaşan ruhlar ölümden sonra Tanrı katına yükselir. Yanlış inanç ve davranışlarla olgunluğa ulaşamayan kişilerin ruhları ise dünyada hayalet olarak, bedensiz ruh olarak dolaşmaya, ızdırap çekmeye devam eder. Fiziksel hayatlarında kurtuluşa ulaşamayan ruhlar, ölümlerinden sonra fiziksel varlıklara olumlu yardımlarda bulunarak, salih amellerini, sevaplarını artırabilirler, kemalâtlarmı yükselterek, Tanrı'ya kavuşabilirler. Tanrı'ya kavuşmanın sembolik ifadesi cennet, Tanrı Man uzak kalıp yükselme sıkıntısı çekmenin sembolik ifadesi cehennemdir. Müşahhas bir cennet ve cehennemin varlığı kabul edilmez. İslam'da görüldüğü gibi kıyamet, hesap günü ve haşir inancı da yoktur. [249][249]
Hz. İsa mesihlik görevinde başarılı olamamıştır, Hz. Muhammed ise, "Gerçek ebeveynlerin gelişine hazırlık yapmakla yükümlü bir peygamber olarak insanlığa yollanmıştır. [250][250]
II. Mesih tarafından Tanrı'nın yeryüzündeki hakimiyetinin tesis edilmesiyle, "Altın Devir" başlamıştır. Uluslararası çeşitli varış örgütleriyle çalışmalar sürdürülmektedir. Tanrı tarafından seçilmiş kişi, vazifesini bitirince, Tanrı onu insanlığa duyuracak ve insanlık onu izleyecektir.
Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti ÇİN Tao inancındaki gibi "Yin ve Yang" denen dişi ve erkek prensiplerle anlatılır. Buna göre, Tanrı'nın varlığı Yin ve Yang tâbir edilen dişi ve erkek prensiplerin ahenkli birliğinden meydana gelir. Yani Tanrı iki cevherden oluşan mürekkep bir varlıktır. Ancak bu özellikler arasında bir bölünme söz konusu değildir. Mükemmel bir uyum içindedir. [251][251] Kâinat ve içindeki varlıklar da Eski Yunan ve İslâm felsefelerin de anlatıldığı üzere O'nun varlığından sudur etmişlerdir; taşıdıkları negatif ve pozitif özellikler Tanrı'nın iç yapısını yansıtırlar.
"İnsanların ruhsal tabiatları, Tanrı 'nın içsel özelliklerinin, bedenleri ise yine Tanrısal dışsal özelliklerin mükemmel birer yansımasıdır... atomlardan insana değin tüm yaratılış, Tarın'nın gerçek tabiatına benzemek ve bu benzerliği bütünlemek için gereken çabaları, yani varoluş amaçlarını yerine getirmek üzere yaratılmış bulunmaktadır" [252][252] "Her erkek, Tanrı'nın maskulin özellikleri, her kadın eminin özellikleri yansıtıp, mükemmel bir şekilde Tanrı 'yi ifade etmek durumundadır". [253][253]
Hareket çeşitli alanlardaki teşkilâtlanma ve ticarî şirketlerle maddî ve manevî etkisini

---

[245][245] Kwak-Cromwell, 52.
[246][246] Kwak-Cromwell, 56-57.
[247][247] Kwak-Oomwe, 56.
[248][248] Kwak-Oomwe, 57
[249][249] Kwak-Cromwell, 233 vd.
[250][250] Kwak-Cromwell, 213.
[251][251] Kwak-Cromwell, 13.
[252][252] Kwan-Cromwell, s. 19 vd.
[253][253] Kwan-Cromwell, s.20.

kuvvetlendirmeğe çalışmaktadır. Kore, Japonya ve A.B.D. başta olmak üzere, dünyanın çeşitli ülkelerinde misyon merkezleri kurmuş, kendini tanıtma ve taraftar kazanma çalışmalarını sürdürmektedir. İstanbul'da da bir misyon merkezleri vardır.

8- Kargo- Kültü

Okyanusya adaları, Malenezya, Yeni Gine ve çevre bölge yerlilerinin yeni mesihci hareketlerine Batıhlarca "Kargo-Kültü" ismi verilmiştir. Kargo kelimesinin temel anlamı "Gemi Yükü"dür. Bölgedeki sömürge hakimiyetlerine karşı ayaklanan yerlilerde görülen hareketler de cennetin ve ata ruhlarının doğu'da olduğu, içi zenginliklerle dolu saadet gemileriyle bir gün geri gelecekleri; refah ve manevi kurtuluş getirecekleri düşüncesi vardır. Cennet tasavvurları, ahir zaman ve atalar kültleriyle de birleşmiş, gemilerin ve refah getiren yüklerinin dini yorumları "saadet ve kurtuluş gemilerine" dönüşmüştür. Geçen yüzyıl sonlarında bu gemilerin beklentisi ve yükleri olan pahalı Avrupa mallarının yerlilere parasız, karşılıksız sunulacağı tasavvurları yaygınlaşmıştır. Batılılara ve misyonerlere karşı ortaya çıkan yerli ayaklanmaları dini karaktere de bürünmüştür.
Yeni hareketin peygamberlerinden biri Ndugomoi idi. Fici de yerli bir rahip aüesindendi. [254][254] Eski kabile tanrılarından vahiy aldığını; eski güzel günlerin (Altın Çağın) yaklaştığını, tanrının ve ata ruhlarının kendilerine yardım edeceğini söylüyordu. Vahyin müjdesi ebedi hayat ve saadetti. Yaşlılar gençleşecek, ölümsüz hayata kavuşacaktı. Kafirler ise, ebedi cehenneme gidecek veya en iyi ihtimal müminlerin hizmetçileri, köleleri olacaklardı. Batı mallarını Tanrı ve Ata ruhları getirip, dağıtılacaktı. Bu mesih çağı müjdelerinde dini hidayet ve ahiret, sosyal hedefler ve politika birleştirilmişti. İstilacılara ve sömürgecilere karşı bir tepki idi. [255][255] Harekette beklenen mesih, Tanrısal ikizlerdi ve yerli dilinde Yahve ve İsa'nın karşılığı olan Natirikaumoli ve Nakausambaia idiler. 1885 de meydana gelen ayaklanma kanlı bir şekilde bastırıldı. Benzeri bir hareket de Kuzey Gine'de Mambu isimli bir yerli tarafından 1937 de başlatıldı. Mambu kehanetin yakında başlayacağını, gerçek olacağını söylüyordu. Ahir zaman beklentisi, refah ve zenginlik müjdeleniyordu. 1938 de yakalanan Mambu hepse atıldı. Ayaklanma da 1939 da bastırıldı. Benzeri hareketler bölgenin çeşitli yerlerinde zaman zaman görülmeye devam etti. [256][256]

YAHUDİLİK

Literatür

1- Yahudilikte Kavram ve Değerler, Haz. Suzan Alalu, Klara Arditi, Eda Asayas vd. Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul 1997, 302 s.
2- Ali Sayı, Hz.Musa, İstanbul 1992, 322 s.
3- Hikmet Tanyıt,Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul 1977.
4- (Ahmet Çelebi) Yahudilik, İstanbul 1978.
5- Günter Lanczkowski, Heilige Schriften, Stuttgart 1956, s.20-27.
6- Cari Clemen, Die Religionen der Erde, C.1II, s.7-55.
7- H. von Glasenapp, Die Nichtchrisülichen Religionen,,Frankfurt 1963.
8- F.Heiler, Die Religionen der Menschheit, s.652-636.
9- H.J.Schoeps, Religionen, s.239-263.
10- Türkiye Başhahamlığı, İbrani Din Bilgisi,İstanbul, 1992,60 s.
11- NisİM Behar, İbrani Tarihi, İstanbul 1979, 200 s.
12- Mehmet Aydın (Der.veÇev.), Din Fenomeni, Konya 1993.
13- Ahmet Hikmet Eroğlu, Osmanlı Devletinde Yahudiler (Dini ve Sosyal Durumu XVI-XIX. Yüzyıllar),Seha Yayınları, Ankara 1997 y. 250 s.
14- Abdurrahman Küçük, Dönmeler ve Dönmelik Tarihi, İstanbul 1979.
15- Isidore Epstein, Judaisın, G.B.1979.
16- Rolandde Vaux, The Early History oflsrael, Landon 1978, c.I-1I.
17- Zafer ül-İslam Han, Yahudilik'de Talmud'un Mevki ve Prensipleri, Çev.M.Aydın,

[254][254] Benz, 129.
[255][255] Bcnz, 130.
[256][256] Benz, 131-133.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

İst.1981, 90 s.
Yahudilik yaşayan dinlerin en eskilerinden biridir. Kendi halinde din mi, ırk mı, millet mi olduğu pek belirli değildir. Dinler tarihinde kendine has bir yere sahiptir. Irk ve din İçice girmiştir, birbirinden ayırmak çok zordur. Tevrat'daki Balam hikâyesinde "İşte ayrıca oturan bir kavimdir ve milletler arasında sayılmayacaktır", ifâdesi YuhudiIİğin durumuna ışık tutmaktadır.[257][257] Bu özel durumu modern bir deyimle ifâde edilirse, Yahudiliğin genelde aynı biyolojik soya ve dînî cemaata sahip ırk ve inanç birliği olduğu, söylenebilir. Dünyada yaklaşık 15-20 milyon kadar Yahudi olduğu tahmin edilmektedir. Bunların 3 milyon kadarı İsrail'de, 6 milyon kadarı A.B.D.de, diğerleri de küçük azınlık cemaatları olarak dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamaktadırlar.
Rivayete göre, Allah Hz. İbrahim'e vaadi gereği onun soyundan gelen bu kavmi, dünya milletleri arasından seçmiş ve Sînâ Yarımadasına götürmüş, kendine muhatap edinmiş ve Tevrat'ı vermiştir.

Yahudi Kavramı:

Hz.Yakub'un 12 oğlundan 4.'nün adı Yuda veya Yahuda idi ve Yahuda kabilesinin soy atası oldu. Daha sonraları Hz.Süleyman'ın ölümünden sonra ikiye ayrılan devletin güney krallığına Yahuda ismi verildi. Bâbil sürgünü sonrası bu kabile ve krallık mensupları için kullanılmaya başlandı, zamanla gene! bir isim haline geldi.

İsrail:

Hz. Yakub'un lâkabıdır. "Tanrıyla uğraşan" anlamına kendisine "İsrail (Yisrael) adı verilmiştir." [258][258] Daha sonra kabîle ve Hz. Süleyman sonrası kuzey devletinin de ismi oldu. Günümüzde 1948'de Filistin'de kurulan İsrail Cumhuriyeti'nin de adıdır. Tebalan da İsrailli veya İsrâilî olarak isimlendirilmektedir. Kur'an'ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde de "Benî İsrail" (İsrail Oğulları) kelimesi sıkça geçer. Yahudiler kastedilir.

İbranî:

Bu kelime "İbrim" kelimesinden türemiştir. m.ö.XIV. yüzyılda Kenan'da (Filistin'de) yaşayan "İbri" veya "Hibri" isimli kabilelere dayanır. Çivi yazısı metinlerde "Hapiri" olarak geçer. Önce İsrail Oğullan İle anlaşmalar yapmış ve sonra da, "Eber" isimli bir soy atasına bağlanarak onlarla karışmıştır. Aynca Yahudilerin kendileri de yabancılar tarafından "Ürdün nehrinin öte tarafında oturanlar" anlamına "İbrim" (Eber) olarak adlandırılmışlardır. Tevrat'ın diline verilen isim de, "İbranca"da bu kökten türemiştir.

Musevî:

Yahudî dîninin kurucusu olarak bilinen Hz. Musa'ya mensup olanlar anlamına kullanılır.
Günümüzde her dört terim de aynı mânâda kullanılır. Hıristiyan ülkelerde yaşayanlara "Aşkenazim", İslam ülkelerinde yaşayanlara "Sefardin" deyimi kullanılır. İsrail Devleti'nin kurulmasından önce bölgede 65.000 Yahudi varken, Aşkenazim ve Sefardin Yahudilerinin göçleriyle nüfus hızla artmış ve İsrail'in nüfusu bugün yaklaşık 3 milyonu bulmuştur. En fazla nüfus yoğunluğu A.B.D.'dedir ve sayıları 6 milyonu bulur. Onu Rusya ve Fransa takip eder.

1- Hz. Mûsâ

Hz.Mûsâ, Yahudi dînînin kurucusu sayılır. Bu sebeple bu dîne Musevîlik de denir. Genel görüşe göre, Hz.Mûsâ m.ö. 1250 yıllarında yaşamıştır. İsmi çeşitli şekillerde açıklanır. Tevrat'ın Huruç bölümüne göre, "Sudan çıkarılmış" anlamına gelir. [259][259] Muhtemelen

[257][257] Sayılar, XXIII, 9.
[258][258] Tekvin, XXXII, 22-32.
[259][259] Çıkış, II,10.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

İbranca Moşe kelimesi, Eskî Mısır dilinde "Tanrı verdi" anlamına gelen bir kelime olabilir.
Tevrat rivayetlerine göre, Mûsâ (a.s.) Levî Kavmindendir. Annesi Yohebed, babası Amran'dır. Beşinci batından Hz. İbrahim'in torunudur. Mısır'da doğmuştur. O zamanlar İsrail oğullarından doğacak bir çocuğun Mısır'a hâkim olacağı kehâneti üzerine Firavun erkek çocukların öldürülmesini emretmişti. [260][260] Musa'nın annesine de çocuğunu teslim etmemesi ve emzirmesi, tehlike sezerse nehre bırakması ilham edildi. [261][261] Yaklaşık üç ay kadar emziren annesi onu bir sepetin içine yerleştirerek nehrin kenarına bıraktı. Nehirdeki sepet (sandık) Firavun'un kızı tarafından görüldü ve getirildiğinde içinde bir çocuk bulundu. Çocuğun sevimliliği karşısında öldürülmeye kıyılamayıp, evlâtlık olarak sarayda büyütülmesine karar verildi. [262][262] Kararı Firavun'un karısı da destekledi. [263][263] Bu suretle Mûsâ bir prens gibi, o zamanki dünyanın en güçlü imparatorluklarından birinin sarayında çağının en üstün eğitimini alarak, idareci ve komutan olarak yetiştirildi. Yazıyı ve çağının ilimlerini öğrendi. Hikmet-i İlâhiye ona dolaylı yoldan istikbalde verilecek vazifede ihtiyacı olacak eğitimi aldırttı.
Gençlik çağma erişince, bir gün şehirde dolaşırken angaryada çalışan bir Yahudi'ye bir Mısırlı'nın kötü davranışına dayajıamıyarak attığı tokat üzerine, Mısırlı ölmüş, kendisinden öc alınacağı endişesiyle korkuya kapılıp kaçmıştı. Kendisini bulamamaları için Medyen tarafına gitti [264][264] ve Kur'an'a göre, orada ihtiyar, sâlih bir zatın, Tevrat'a göre, rahip Yesro'nun kızı Zippora ile evlenerek çobanlığa başladı. [265][265] İslâmî litaratür bu zatın Hz. Şuayb olabileceği üzerinde durmuş ve Hz. Şuayp'le özdeştirmiştir. Medyenli sâlih zatın kızından Hz.Mûsâ'nın Gerşenı ve Eliezer isimli iki oğlu olmuştur." [266][266] Medyen'de ulaştığı 40 yaşına kadar Hz. İbrâhîm soyundan gelen, İbrâhîm inancındaki akrabalarıyla yakınlık kurmuştur. [267][267] Âdil ve sâlih kişinin kayın pederi oluşu onu Medyen'de de ön plana çıkardı. Doğa hayatının yollarını, iklimini, yaşama kaynaklarını öğrendi. Muhtemelen sarayda öğrenemediği vahdaniyeti öğrendi. Mısır'daki soydaşlarını, ailesini düşünme fırsatı buldu. Günün birinde çölde soğuk bir gece parlayan bir çalı gördü ve ısınmak, bir parça kor getirmek için gittiğinde ilâhi hitaba muhatap oldu. Peygamberlik görevine çağrıldı. [268][268] İlâhi emirle ailesiyle birlikte Mısır'a geri dönmek için yola çıktı. Kendisindeki ifâde güçlüğünden çekinerek, kardeşi Harun'u da yardımcılığına istedi ve duası kabul oldu. Mısır hükümdarı Firavun'u vahdaniyete davetle, halkını kölelikten kurtarmakla görevlendirildi. [269][269]
Tekrar Firavun'un sarayına geri döndü ve aldığı vazife gereği Firavun ve çevresindekileri vahdaniyete davet etti ve kavmini Mısır'dan çıkarmak için izin istedi. Firavun bir ara izin verme eğilimi gösterdiyse de sonradan kararından caydı. Hz. Musa, peygamberliğine kanıt olarak mucizeler gösterdi. Fakat kabul edilmedi ve sihirbazlıkla itham edildi. Siyasi güç ve devleti ele geçirmek isteğinde olmakla itham edildi. [270][270] Çünkü Firavun onları serbest bıraktığı takdirde, ülkenin iş gücünü kaybedeceğine, yapılmakta olan işlerin yarım kalacağına ve ülkenin zarar göreceğine inanıyordu. Diğer bir tehlike de, Mısır'dan ayrılan İsrail Oğullarının Mısır'ın kuzeyindeki düşmanlarıyla işbirliğine girişerek, Mısır'ı güç durumda bırakabileceği idi. Kendisine izin verilmeyince Hz. Mûsâ, İsrail Oğulları'nı Mısır'dan çıkarma işini gizliden gizliye yürütmeye başladı ve gizlice Mısır'ı terketme teşebbüsünde bulundular. Süveyş sahillerine vardıklarında Firavun'un da kendilerine ordusuyla yaklaşmakta olduklarını gördüler. Bu kritik anda, Hz. Musa'nın mucizesi olarak, Kızıldeniz yarıldı ve İsrail Oğullan'na yol verdi. Hz. Mûsâ ile beraberindekiler Kızıldeniz'fn verdiği geçit sayesinde kurtuldular. Onları takip eden Firavun ve askerleri (m.ö. .1224) ise, denizin dalgaları içinde boğuldular. Mısır'a yaklaşık 70 kişi olarak giren İsrail Oğıılları'nın 220 sene

---

[260][260] Bakara: 2/49.
[261][261] el-Kasas: 28/7.
[262][262] Çıkış, 11,5-10.
[263][263] el_Kasas: 28/9.
[264][264] Tâha: 20/40; Kasas: 28/22-28.
[265][265] el-Kasas: 28/ 25-26; Çıkış, II,21; 111,1
[266][266] Çıkış, II,22; XVIII,3,4.
[267][267] Çıkış, XVlII,10-12.
[268][268] el-Kasas: 28/29, 32.
[269][269] el-Kasas: 28/34-35.
[270][270] Taha: 20/63; Yunus: 10/75. 78, 87; el-Mümin: 40/26.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

sonraki çıkışlarında yüz binleri buldukları tahmin edilir.
İsrail Oğulları'na baskı yapan Firavun (m.ö.1301-1234) II.Ramses'dir.
Yahudilerin Mısır'dan ayrıldıkları sırada hükümdar olan Firavun ise, II.Ramses'in oğlu Minfıtan (m.ö.1290-1224)dır ve Hurûc olayı m.ö.1224 yıllarına rastlamalıdır. [271][271]

2- Sînâ Hayatı Ve On Emir

İsrail Oğulları'nın Hz.Mûsâ etrafında toplanmaları, O'nun bir peygamber olduğuna inanmalarından çok kendilerini Mısırlıların köleliğinden kurtaracak bir kumandan, bîr lider olarak gördükleri içindi. Mısırdaki rahatlıklarını kaybedip çölde yoksulluğa düşünce, Hz.Mûsâ ve kardeşi Harun'a çıkışarak: "Keşke Mısır'da et kazanlarının başında otururken ölseydik. Siz bu kadar cemaatı öldürmek için mi bu Allah'ın belası çöle getirdiniz?" diyorlardı. [272][272]
Filistin'e (Kenan İline) doğru ilerlerken Sînâ'da Hz.Mûsâ, Allah'ın emriyle kabilesinin arasından ayrılarak işaret edilen dağa çıktı. Bu dağ genelde Tûr-i Sînâ olarak anılıyorsa da, aslında "Tûr" dağ anlamında cins isimdir. Özel İsim değildir. Sînâ dağı demektir. Bu Sînâ yarımadasındaki dağın en yüksek olanı mıdır, başkası mıdır, ayırdetmek güçtür. Ancak günümüzde "Sina Dağı" isimli yarımadanın güneyinde bir dağ vardır. Horeb Dağı olarak da bilinir. Bu ilâhi emirle gidilen dağın yüksekliklerinde 40 gün süreyle oruç ve diğer ibâdetlerle bekledi, Allah'ın emir ve tavsiyelerini aldı. Kendisine kavminin uyması gereken inanç ve davranış esasları on hüküm hâlinde (on emir) verildi. Bunlar:
1- Allanın varlığına ve birliğine inanmak.
2- Put yapmamak ve putlara tapmamak.
3- Allanın ismini lüzumsuz yere anmamak.
4- Cumartesi gününün kutsiyetine saygı gösterip, hiç bir iş yapmamak ve dinlenmek.
5- Anne ve babaya saygı göstermek.
6- Öldürmemek.
7- Zina yapmamak.
8- Çalmamak.
9- Yalancı şahitlik yapmamak.
10- Hiç kimsenin evine, barkına, karısına, hizmetçisine, öküzüne, eşeğine, yâni malına ve canına göz dikmemek idi. [273][273]
Ancak Hz. Musa'nın dağdaki kalış süresi uzaymca, kavmi Harun'a gelerek. "Haydi, bize yol gösteren ilâhlar yap, çünkü bizi Mısır'dan çıkaran bu adam, Mûsâ hâlâ dönmedi. Başına neler geldiğini bilmiyoruz" dediler. Tevrat'a göre Harun, [274][274] Kur'an'a göre, Sâmirî adında biri, [275][275] kabiledeki altınları toplayarak bunlardan dövme bir buzağı yaptı ve İsrail Oğulları'nın bu buzağıya tapmasını sağladı. Kur'an'a göre Hz. Harun, buna engel olmak istedi ise de mâni olamadı. Uyardı, dinleyen olmadı. Hz. Mûsâ döndüğünde kardeşinin yakasına yapışıp azarladı, [276][276] öfkesinden elindeki tabletleri yere çarptı. Kırılan tabletler sonradan tekrar yazıldı. Kur'an ise, Musa'nın levhaları öfkeyle yere attığını, ancak öfkesi geçtikten sonra levhaları geri aldığını söyler. [277][277] Tekrar yazıldığından bahsetmez. Bu durum Mısır'da uzun süre kalan kavmin Mısır dînî etkisinde kaldığını açıkça gösteriyordu. Hz. Musa'nın aralarından kısa bîr süre ayrılması onların nasıl geriye döndüklerinin açık delilidir. Hz. Harun'un aralarında bulunması dahi buna engel olamamıştır. Bu durum Hz. Musa'nın yönetim gücünü de göstermesi bakımından dikkate değerdir.
Hz.Mûsâ kavmini alarak Filistin'e doğru ilerlemeye başladı. Ancak kavmin buzağıya tapma hatası Allah'ın gazabına sebep oldu. Tövbelerini Allah kabul ettiyse de, bu defa da kavmin ileri gelenleri Musa'nın Filistin topraklarına geçme isteğine itiraz ettiler. Bu isyan onların 40 yıl süreyle çöllerde sıkıntı içinde dolaşmalarına sebep oldu. Bu sürede şeriatın diğer

[271][271] Ahmet Çelebi, Yahudilik İstanbul 1978, s. 45.
[272][272] Huruç ,XVI, 2-3.
[273][273] Hunıç, XX, 1-17; Tensiye V, 6-21.
[274][274] Huruç, XXXIl, l-6.
[275][275] Taha: 20/87.
[276][276] Taha: 20/88 v.d.
[277][277] A'raf: 7/150-154.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

hükümleri de İsrail Oğulları'na tebliğ edildi. Bu çöl ve göçebe hayatı içinde Hz.Mûsâ 120 yaşında Nebo dağında vefat etti.
Cesedinin Allah tarafından gömüldüğü ve mezarını kimse bulamadığı rivayet edilir. [278][278]
Kısaca Hz.Mûsâ, Allah'la İsrail halkı arasındaki antlaşmanın yapıcısı ve İlâhî dînin kurucusu bir peygamber; halkını Mısır boyunduruğundan kurtarması ve millî hayatın kurucusu olmasıyle, bir lider ve bir kânun yapıcısıdır.

3- Hz. Harun (a.s.)

Kur'an,
"Kardeşi Harun'u da bir peygamber olarak ihsan ettik, biraderi Harun'u da maiyetine vezir yaptık".[279][279] buyurarak onun Musa'nın yardımcısı olduğunu haber verir. Sâmiri'nin buzağı yapmak için halkı kışkırttığı olayda da, Samiri'ye değil kendisine uymaları, buzağıya tapmamaları konusunda kavmini uyarmıştır. Ancak kavmin arasında ayrılık çıkarmamak, daha büyük bir fitneye sebep olmamak için fazla ses çıkarmadığını kardeşine îtiraf etmiştir. [280][280] Hz. Harun kardeşinden üç yaş daha büyüktü. Sayılar kitabında, 123 yaşında Hor Dağı tepesinde öldüğü ve gömüldüğü anlatılır. [281][281]

4- Hz. Hızır (a.s.)

Hz.Mûsâ ve kardeşi Harun'un çağdaşı kabul edilir. Tevrat'da bahsi geçmez. Hakkındaki bilgiler folklorik ve efsanevîdir. Tarihsel bilgi yoktur. Müslümanlar Kur'an'ın bahsettiği Hz.Mûsâ ile buluşan Hikmetli Kişinin[282][282] Hızır olduğu kanaatindadır. Ancak âyette Hızır ismi geçmez. Mûsâ ile buluşan Hikmet Sahibi kişi, olayların iç yüzünü kavrama ve değerlendirme yeteneğine sahiptir. Hz. Mûsâ ile buluşma yerleri "Mecmau '1-Bahreyn", yâni iki denizin birleştiği yerdir. [283][283] Bu yerin Sînâ sahillerinde Kızıldeniz'e veya Ak Oeniz'e açılan suyu tatlı bir göl ile denizin birleştiği bir yer olabileceği gibi, büyükçe bir nehrin denize döküldüğü [284][284] bir yer de olabilir. Yolculuk yapılan denizde korsan tehlikesinden söz edilmesi, buluşma yerinin açık denize açılan bir sahil olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.
Sonraki asırlarda Hızır ismiyle şöhret bulacak sâlİh kişinin peygamber değil, Allah'ın velî bir kulu olduğu kanaatında olanlar davardır. [285][285] Onun kıyamete kadar yaşayacağı, ölümsüz olduğu hakkındaki yorumlar ise, eski Yunan dinindeki Hermes mitolojilerini hatırlatmakta; Kur'an'ın;
"Senden önce hiç bir insana ebedî yaşama vermedik...Her nefis ölümü tadacaktır..." âyetlerine ters düşmektedir.[286][286]

5- Yeşû B. Nûn Ve Hâkimler Devri

Hz.Mûsâ'dan sonra İsrail Oğullan'nın başına Yûşâ b. Nûn (Yeşû b. Nûn) geçti. Yûşâ, Musa'nın en yakın dostlarından biriydi. Ölmeden önce O'nu İsrail Oğulları'nın başına başkan olarak seçmişti. [287][287] Yûşâ İsrail Oğulları'nın başına geçtikten sonra, Ürdün nehrinin kuzey doğusuna yöneldi. Daha sonra da Ürdün nehrini geçerek, Filistin topraklarına yerleşmek için hazırlıklara başladı. Nehri geçtikten sonra istila ettikleri ilk şehir Eriha oldu. Yûşâ daha önce iki casus göndermiş ve bunlar Rahab isimli fahişe bir kadının evinde gizlenmişlerdi. îsrâil Oğulları, Eriha'yı aldıktan sonra, şehirdeki bütün insan ve hayvan, canlı ne varsa

---

[278][278] Tesniye, 34,6.
[279][279] Meryem: 19/53; Furkan: 25/35.
[280][280] Taha: 20/92, 94.
[281][281] Sayılar, XX, 20-29; XXX, 37-39; Tesniye,XXXIII, 50.
[282][282] el-Kehf: 18/60, 82.
[283][283] Kasas: 28/7.
[284][284] Kasas: 28/7.
[285][285] Tecrid Tercümesi, IX,145.
[286][286] Enbiya: 21/34-35.
[287][287] Sayılar, 28,15,20.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

öldürdüler. Casusları saklayan kadın ve ailesi kendilerine verilen söz üzerine bu katliamın dışında tutuldu. [288][288] Bunu diğer şehirlerin fethi ve Yûşâ'nın saltanatı tâkip etti.
Yûşâ bin Nûn'un ölümünden sonra da Hz.Musa'nın siyaseti devam ettirildi ve İsrail Oğulları'nın idarecileri halkın ileri gelenleri tarafından seçilmeğe başlandı. Bazen kadınlar da bu makama gelebİliyordu. Halk onikİ kabîle halinde yaşıyordu. Aşiret idaresi hâkimdi. Aşiretlerin ileri gelenlerinin oluşturdukları bir meclisleri vardı. Aralarından seçtikleri bir hakem kabileler arası anlaşmazlıkları çözüyordu. Önemli işlerde bütün kabîlelerin ileri gelenleri hakemin başkanlığında toplanıyor ve problemlerini görüşerek çözüme götürüyorlardı. Bu devir yaklaşık üç asır sürmüştür. Halk göçebelikten yerleşik hayata, çadırlardan küçük köylere geçmeye, tarımı ve diğer zanaatları öğrenmeye başlamıştır.
Ancak Hâkimler veya diğer adıyla Hikmetli Kişiler Devri rüşvet v.s. gibi yolsuzlukların yaygınlaşması ve komşu ülkelerin baskısı, harplerin doğurduğu problemler üzerine, İsrail Oğullan da komşu ülkelerdeki gibi bir otorite, mutlak emir ve komuta sahibi bir hükümdar İstemeye başlamışlardır
Kur'an bu durumu şöyle açıklar:
"Musa'dan sonra İsrail Oğullarının ileri çelenlerini görmedin mi? Peygamberlerine (izâ kâlû li nebîyyin lehum) bize bir hükümdar gönder. (Onun önderliğinde) Allah yolunda savaşalım, demişlerdi." [289][289] Bunun üzerine Rahip ve Hakîm Samuel, Savl'u (Tâlût'a) krallığa takdis etti ve toplumun idaresini kendisine bıraktı. Yukardaki âyetin Yahudilerin "Hakîm" tâbir ettikleri Hz. Musa'nın halifeleri için "Nebî" ifâdesini kullanması [290][290] sebebiyle, Müslümanlarca Yûşâ b. Nûn'dan rahip Samuel'e kadar tüm hakîmler, hikmetli kişiler "Nebî, Peygamber" sayılmışlardır. Peygamber unvanı ile anılmışlardır. Kur'an da açıkça zikredilmeseler dahi bazı zatların peygamberler tarihlerinde "Peygamber" olarak anılmalarının sebebi bahsettiğimiz âyettir.

6- Hükümdarlar Devri

Hikmetli Zatlar (hakîmler veya nebîler) devrinde rüşvet v.s. gibi yolsuzlukların yaygınlaşması ve sürekli harplarin doğurduğu problemler üzerine, İsrail Oğulları da komşu ülkelerde olduğu gibi, başlarına bir otorite, hükümdar istediler. Rahip Samuel'in Tâlût'u (Savl'u) hükümdar seçmesi üzerine îtirazlar yükseldi.
"Nasıl olurda O'nun gibi soylu olmayan halktan bîri bize melik ve kumandan olur. Asıl bizler kumandanlığa lâyıkız. Hem Ona mal-mülk de verilmiş değildir", dediler". [291][291] Samuel (a.s.);
"Onu sizin üzerinize Allah seçti ve Ona ilimde ve cesarette maddî ve manevî bir inkişaf verdi" [292][292] diyerek İtirazları kabul etmedi.
Tâlût (Savl) komşu putperest FilİstÎler üzerine yürüdü. Kendine güvenenlerle nehri geçti ve düşmanlarını mağlub etti. Bu savaşta henüz delikanlı yaştaki Dâvud Câlut'u (Golyat'ı) zekâsıyla yendi. [293][293] Üstün zekâ ve savaş yeteneğiyle dikkatleri üzerine çekti. Savl'un komşu kabilelerle yaptığı bir savaşta ölümü Üzerine Dâvûd tahta geçti. [294][294]

6. 1- Hz.Dâvûd (a.s.)

Hz. Dâvûd Yahudilerce İsrail Oğulları'nın büyük bir hükümdarı olarak bilinir, fazilet ve hikmeti kabul edilmekle birlikte bir peygamber olarak görülmez.
Bu konuda Müslüman ve Yahudiler farklı görüşlere sahiptirler. Kral Savl'un (Tâlût'ua) ölümü üzerine İsrail Oğulları'nın ikinci hükümdarı olmuştur. Yaklaşık m.ö. 1006-966 yıllarında saltanat sürmüştür. Kurduğu ordusuyla ülkesinin sınırlarını güneyde Mısır'dan kuzeyde Toroslar'a kadar genişletmiş ve Kudüs'ü başkent yapmıştır. İçinde Hz.Musa'dan kalan

---

[288][288] Yeşu,VI. Bölüm.
[289][289] Bakara: 2/246.
[290][290] Bakara: 2/247-248.
[291][291] Bakara:2/247.
[292][292] Bakara: 2/247.
[293][293] Bakara: 2/249, 251; I.Samuel, XVII,50-51.
[294][294] Fazla bilgi için Eski Ahid'de II. Samuel, I-IV. bölümlere bakınız.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Tevrat ve diğer kutsal emanetlerin saklandığı Tâbutu's-Sekîne'yı buraya nakletmiştir. Daha sonra oğlu Süleyman tarafından genişletilecek olan mabedi yaptırarak, Tâbûtu's-Sekîne'yi de buraya yerleştirmiştir. İsrail Oğulları'nın yüzyıllar boyu unutamadığı ihtişam devrini açmış, Kudüs'ün etrafını surlarla çevirterek, şehrin güvenliğini sağlamıştır.
Dâvud Beytlehem'de sekiz kardeşin en küçüğü olarak fakir bîr ailede dünyaya gelmişdi. Kırmızı benizli, sarışın, sevimli bir çocuktu. Annesi dindar bir hanımdı. Evin küçüğü olarak babasının sürüsünü otlatmakla görevlendirilmişti. Bir gün sürüsüne saldıran bir aslanı, daha sonraki günlerde de bir ayıyı zekâsıyla kaçırmasını bilmiş ve sürüsünden hiç bir kayıp vermemişti. Mûsiki yeteneği vardı ve güzel ud çalardı. Bu yeteneği ona Hükümdar Savl'un sarayının kapısını aralamıştı. Daha sonra da Savl'un silâhtarlığına yükseldi. Filistîlerle yapılan savaşta, zekâ ve cesaretiyle çocuk yaşta olmasına rağmen, meşhur komutan ve silâhşor Golyat'ı öldürerek İsrail Oğulları'nın galibiyetini sağladı. [295][295] Savl'un damadı ve komutanı oldu. Davud'un kısa zamanda halk arasında şöhretinin artmasından endişelenen Hükümdar, onu bertaraf etmek, ondan kurtulmak istediyse de Dâvud kaçarak kurtuldu. Savl'un tüm düşmanca davranışlarına karşı, o saygıda kusur etmedi. "Allah'ın hükümdarlık verdiği ve takdis ettiği kimseye el kaldırılmaz" diyerek, saygısızlık edenleri de cezalandırdı. [296][296]

Eski Ahid'in Mazmurlar kitabı (Zebur) kendisine atfedilir. Çeşitli dini törenlerde ondan parçalar okunur. 150 mazmurdan meydana gelir. Hikmetli sözleriyle kavmine doğru yolu göstermeye çalıştı, güzel örnek oldu. "Hikmetin başı Allah korkusudur vecizesi Zebur ayetlerindendir" [297][297] Tevrat şeriatına tâbi oldu. Güzel sesiyle meşhurdu. [298][298] (İslama göre, Allah ona demircilik ve zırh yapma sanaatını öğretmişti. [299][299] Bu haber ve işaretlerden İsrail Oğulları'nın Hz. Dâvûd zamanında Demir çağma girdiğini ve yaşadığını anlıyoruz. Çünkü demir bu yüzyıllarda henüz yeni keşfedilmiş bir madendi. Onun çağdaşları arasında hikmet ve tebliğ sahibi kişilerden, Lokman Hekim de zikredilir.
Hz. Lokman: Oğluna verdiği öğütler ve dînî bilgiler sebebiyle Peygamber olabileceği ihtimâli üzerinde durulmuştur. Halk arasında hekimlik yönü meşhur olmuştur. [300][300] Hakkında tarihî bilgi olmayan bu zatın Nebiler devrinde yaşadığı ve Hz.Dâvûd'a yetişerek onunla görüştüğü rivayetler arasındadır. Hakkında anlatılan hikmetli sözlerin, Batılı filozof Ezop'unki (Aesopos) ile sık sık karıştırılması sebebiyle, onunla özdeştİrenler de vardır. [301][301]

6. 2- Hz. Süleyman (a.s.)

Hz. Davud'un ölümünden sonra yerine oğullarından Betseba'dan doğan Süleyman geçti. Kardeşlerinin en yeteneklisi idi. Nitekim Kur'an;
"Biz Davud'a Süleymanı ihsan ettik" [302][302] buyurarak onun yeteneğine işaret etmekte, onu övgüyle anmaktadır. m.ö. 966-926 yıllarında saltanat sürmüştür. İslâm inancına göre, Allah Ona da babası gibi hem hükümdarlık, hem de peygamberlik ihsan etmiştir. Yahudiler ise, O'nu yalnız hükümdar olarak görürler. Bu noktada Yahudilik İslâm'dan ayrılır. [303][303] Kur'an'a göre, Allah Ona cinlere hükmetme ve hayvanların dillerini anlama yeteneği vermiştir. Bu yeteneğinden dolayı sihir yapmakla suçlanmıştır. [304][304] Saraylarını ve bahçelerini havuz ve heykellerle süslemesi, [305][305] Firavun'un kızlarından biriyle evlenmesi, muhafazakâr halkın ve aleyhtarlarının onu putperestlikle, şariatı çiğnemekle suçlamalarına sebep olmuştur. Ârâmî bölgesini ve Edom'u kaybetmesi, İsrail halkınca Tanrı'nın cezalandırması şeklinde yorumlanmıştır.
Zamanındaki toprak kayıplarına rağmen, ülkedeki ticaret güçlenmiş, halk zenginleşmiş,

---

[295][295] I. Sam. XVII,51;Bakara: 2/ 251.
[296][296] I.Sam. XXIV,7 v.d. XXVI,11 v.d.
[297][297] Mazmurlar, 111,10.
[298][298] Nisa: 4/163, Enbiya: 21/79, Sebe: 34/10.
[299][299] Enbiya: 21/80, Sebe: 34/11.
[300][300] Lokman: 31/12, 19.
[301][301] Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, s.411-412.; Bernard Heller, "Lokman", Isl. Ans. VII,66.
[302][302] Sad: 38/30.
[303][303] Enbiya: 21/79.
[304][304] Bakara: 2/102, 20,.81-82; Neml: 27/4-43; Sebe: 34/12.
[305][305] Sebe: 34/13.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Kudüs îmar edilmiş, saraylar ve köşklerle süslenmiştir. Babasının yaptırdığı mabedi yıktırarak yerine çok daha büyük ve ihtişamlı meşhur Süleyman Mabedini yaptırmıştır.
Saba melikesi Belkıs'la ilişkisinden Kur'an ve Eski Ahid haber veriyorsa da, konuyla ilgili vahiy dışı tarihi belgelere henüz ulaşılamamıştır. Eski Ahid'in Süleyman Meselleri bölümü ona dayanan ilahilerdir.

7- Devletin İkiye Bölünmesi

Hz. Davud'un zamanında ülkenin sınırlarını genişletmesi, İsrail Oğullarını çevredeki putperestlerle içice yaşamaya şevketti. Hz. Süleyman'ın bazı araştırıcılara göre m.ö.920'de, bazılarına göre m.ö.935 yılında ölümü üzerine ülke Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrıldı. Oğullarından Rehobeam, Güneyde Yahuda devletinin kralı olduğunu ilan etti. Kudüs'ü başkent edindi. Yahuda ve Bünyamin kabileleri kendisine biat ettiler. Ancak, O'nun şiddet taraftan olması sebebiyle, İsrail Oğullarının Kuzeydeki 10 kabilesi O'na biat etmeyerek, kardeşi Yerobeam'ı kendilerine kral seçtiler. Kuzeyde kurulan bu devletin ismi İsrail ve başşehri Şekem idi.
Devletin ikiye bölünmesi toplumun dînî hayatını da sarstı. Kuzey'in kralı Yerobeam, halkının Kudüs mabedîne eğilim gösterebileceği endişesiyle iki altın buzağı yaptırarak Dan ve Bethel'deki eski putperest mabetlerine yerleştirdi. Halkını putlara tapmaya teşvik etti. [306][306] Bunların İsrail Oğulları'm Mısır'dan çıkaran tanrılar olduğunu ilan etti. Haccı bu putlara yönlerdirmeğe çalıştı. Tevrat'ı yürürlükten baldırdı. Monoteist Krallık putperstliğe dönüştü. [307][307]
Komşu ülkelerle yapılan savaşlarda zayıflayan krallık otoritesinin yerini komutanlardan Omri aldı ve kral oldu. Saltanatını (m.ö. 878-871) müteakip yerine oğlu Ahab geçti. Ahab Fenike prenseslerinden İzabel ile evliydi. Hükümdarlığı sırasında (m.ö. 871-852) karısının da etkisiyle putperest Baal kültünü hâkim kılmaya çalıştı. Vahdaniyeti savunan pek çok din adamını öldürtürken, Baal rahiplerini ödüllendirdi. Kur'an'ın pek çok peygamberin ölümüne sebep olduğuna işaret ettiği olaylar, bu zamanlarda meydana gelmiştir. m.ö. 722 de Krallık Asurlularca yıkılmakla birlikte, inananlar için acılı günler Babil esaretiyle devam etti. Burada yaşayan Yahudiler Mezopotamya'ya sürülürken yerlerine Asur topraklarından getirilen kavimler yerleştirilmiştir. Rivayetlere göre bu kavimler arasında Kuta şehrinden getirilip yerleştirilen halk da vardır. Daha sonra bunlar Yahudiliği benimsemiş ve kendilerine Samiriler denmiştir. [308][308] Samiriler ise kendilerinin sürgüne gitmeyen dağınık İsrail Oğullarının kalıntıları olduğu görüşündedirler. [309][309]
Güneydeki Yahuda kralları da kısa zamanda putperestliğe meyletmiş, Tevrat terkedilmiştir. Bazı krallar Musa inancını ortadan kaldırmak için gayret göstermiştir. Örneğin m.ö. 841 de tahta geçen Ahazya Tevrat'tan Allah'ın kutsal isimlerini çıkartmış ve yerlerine put isimlerini koydurtmuştur. Kral Ahaz (m.ö. 736-716) ve Kral Menasseh (m.ö. 687-642) Tevrat okumayı yasaklamış, Tevrat nüshalarını tahrip ettirmiştir. [310][310]

7. 1- Hz. İlyas (Elia, Elijah)

Politeizmin teşvik edildiği bir zamanda Kral Ahab (m.ö. y. 874-853) ve Ba'al putuna karşı halkını ve dînini korumaya çalıştı.[311][311] Kur'an'ın ifadesiyle;
"O en güzel Yaradam, sizin de, evvelki atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'al'e mi tapıyorsunuz?" [312][312] diyerek, düştükleri hatayı anlatmaya çalıştı. Çoğu kez kralın şerrinden gizleniyor, öldürtmesinden çekiniyordu. Halkına gizli gizli tebligatta bulunuyor ve mucizeler gösteriyordu. [313][313]

---

[306][306] I.KralIar, XII,28-31; XIV, 23-24.
[307][307] Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Ankara 1997, s. 82.
[308][308] Baki Adam, 83.
[309][309] Baki Adam, 99.
[310][310] Baki Adam,83 vd.
[311][311] Fazla bilgi için bkz. I, Krallar,XVII-XVIII.
[312][312] Saffat: 27/124.
[313][313]I.Krallar XVII, 27-46.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Kral Ahab'ın ölümünden sonra yerine geçen Ahasya ve Yoram'a karşı da mücadelesini sürdürdü ve Ba'al'e tapmamalarını telkin etti. [314][314] Bir gün Ahasya'nın durumuyla ilgili kehânet bilgisi edinmek üzere elçisini Ekron'daki Ba'al-Sebub mabedine gönderdiğini öğrenince, Elçinin yoluna çıktı ve "İsrail'de Allah yok mu da, Sen Ba'al-Sebub'a gidiyorsun?" dedi ve elçiyi geri dönmeye ikna etti. [315][315] ilâhi emirle kendisi de Kral'ın yanına gitti ve aynı soruyu Krala da sordu. Bunun üzerine Kral kendi geleceğini sorunca, "Yattığın yataktan kalkmadan, öleceksin" dedi. Henüz Hz. İlyas'ın sözü sona ermeden, kral öldü ve çevresindekiler de bu mucizeye hayretle şahit oldular. [316][316]
Eski Ahid, Hz. İlyas'ı hayatının sonunda gökten inen alevli bir arabanın üzerine alarak göklere götürdüğünü rivayet eder. [317][317] Benzeri rivayetin Hz. İdris için de olması sebebiyle, bazı tefsirciler onların ahir zamanda dünyaya geri dönecekleri yorumunda bulunmuşlardır.

7. 2- Hz. Eliyasa (a.s.)

Hz. Eliyasa (Elisa, Elisha), Hz.İlyas'm Karmel dağındaki mucizelerini seyreden gençler arasında idi. Onunla karşılaştıktan sonra yanından ayrılmadı. [318][318] Hz. İlyas'ın ölümünden sonra görevini üstlendi ve diğer şakiriler de kendisine biat ettiler. [319][319] Öğrencileriyle Ürdün'den Yeriha'ya, Bethel'e ve oradan Karmel dağına, Samarya'ya döndü." [320][320] Çevre topluluklara ve Şam'a seyahatlar yaptı. Mucizeler göstererek insanları Allanın birliğine davet etti. Allanın adıyla hastaları iyileştirmek, çorak kuyuyu tatlandırmak ve bazı kehânetlerde bulunmak gibi mucizeler gösterdi. Ba'al'e karşı Allah'ın varlığını ve birliğini savundu, tebliğini sürdürdü. Komutanlardan Yehu'yu (m.ö.845-817) krallığa takdis ederek Ba'al taraftarlarını bertaraf etmeğe çalıştı. Kral Yoas zamanında vefat etti. [321][321] İsmi saygı değer peygamberler arasında anılır. [322][322]

7. 3- Hz. İşaya (Yeşayahu)

m.ö. 8. y.y. da Yahuda krallığında, Kudüs'te yaşamıştır. Yahuda krallarından Uzziya, Yotam ve Hizkiyanın çağdaşıdır. Yoksulların ve kimsesizlerin yanında yer almıştır. m.ö.742 de Mabette gördüğü bir rüya ile peygamberlik görevine çağrılır. [323][323] Kur'an da ismi geçmez, ancak Eski Ahid'den vahdaniyetin savunucularından olduğu anlaşılmaktadır. Şeklî ibâdetten çok, kalp temizliği ve hayırlı işlere, topluma hizmete ağırlık verir. Ahlâkî değerlere sarılmayı tavsiye eder. Asur saldırılarını ve başarılarını Allah'ın İsrail Oğulları'nı cezalandırması olarak yorumlar. Yahudilerin putperestlerle karışmamaları, Allanın birliğine sarılmalarını tavsiye eder ve uyarır. [324][324]

7. 4- Hz. Yeremya

Eski Ahid'deki Yeremya kitabının yazarı sayılır. Peygamberliğe çağrı Kral Yoşiya'nın hükümdarlığının 13. yılında, yâni m.ö. 627-626 da güney devlet Yahuda'da başlamıştır. Putlara tapılmasın! ve sosyal adaletsizlikleri tenkit eder, halkı tövbeye çağırır. Günahların kaynağını insanın kalbinde ve irade zayıflığında arar. Mısır'da kendi halkının taşlamaları ile öldüğü rivayet edilir. Kur'an'da ismi geçmeyen Yahudi peygamberlerindendir.

---

[314][314] II.Krallar, I,l-18
[315][315] II.Krallar 1,9-18.
[316][316] II.Krallar 1,9-18.
[317][317] Il.Krallar, II,Il.
[318][318] IKrallar, XIX,21.
[319][319] II.KralIar, II,15 v.d.
[320][320] I.Krallar.II, 19-25.
[321][321] II. Krallar, XIII,20.
[322][322] Enbiya: 21/ 86 ve Sad: 38/48-49. Fazla bilgi için Bkz: l. Krallar, XIX,16-19, II.Krall.,1-18.
[323][323] Eski Ahid, Işaya VI,8.
[324][324] Fazla bilgi için Eski Ahid, İşaya Kitabına Bkz.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

7. 5- Zü'1-Kifl (As)

Kur'an'da geçen [325][325] zü'1-kifl kelimesi müfessirlerce özel isim olarak algılanmış, sağlam delilleri olmadığı halde Hz.Eyyb' un oğlu Şeref (Bişr); Elyasa'nın (as.) amcaoğlu veya İlyas, Yeşu, Zekeriya, Hezekiel peygamberlerle özdeştirilmistir. Bunlardan birinin sıfatı olarak da yorumlanmıştır. Uzak Doğu Müslümanları ise, Buda ile özdeştirmeye çalışmışlardır.
Bazı çağdaş müfessirler ise, zü'1-kifl ibaresinin özel isim olmadığı, (bir şeyden veya bir kişiden) sorumlu oldu, kendim adadı, anlamındaki keffele, özellikle bu fiilin tekeffele (bir şeyi yapmayı) tekeffül etti üzerine aldı, türevinden, "Kendini adayan" manasında bir kelime olduğu kanaatındadır. [326][326]

8- Sürgün Devri

İsrail Oğulları'nın bölünmeleri, sosyal adaletsizlikler, kralların tüm tebaayı memnun etme ve putperestliği hoş görmeleri dînî ve sosyal alanda sarsıntılara sebep oldu. Ahlâkî çöküntüler kuvvetlendi. m.ö. 721 yılında İsrail devleti Asur Kralı 2. Sargon tarafından yıkıldı. İsrail'in son kralı Hosea b. Elia'yı aile ve yakınlarıyle birlikte Mezopotamya'ya gönderdi. Bölgeye de kendi adına hükmeden bir vali tayin etti. m.ö. 608 yılında ise, Firavun ordusuyla beraber Yehuda'ya yürüdü ve bölgeyi işgal etti. Daha sonra da Asur hâkimiyetine girmiş İsrail topraklarını zaptetti. Ancak Asurlular üzerinde daha önce hâkimiyet tesis etmiş olan Bâbil kralı Buhtunnasır, Firavun'un bu davranışını onaylamadı, o toprakların kendisine Asurlulardan geçtiğini söyliyerek, hak iddia ettiği Filistin topraklarını geri almak üzere eski İsrail topraklarına yürüdü ve geri aldı. Bu arada Yahuda topraklarına da yürüdü, Kudüs'ü yağma etti, yakıp yıktı. Böylece yaklaşık bİrbuçuk asır sonra (m.ö.586) Yahuda devleti de Bâbillilertarafından tarih sahnesinden silindi. Ülkeyi yerle bir eden Buhtunnasır (II. Nabukadnezar), İsrail Oğulları'nı esir olarak Bâbil'e götürdü. Genel rivayetlere göre, Filistin'de hiç bir Yahudi kalmadı, bazı araştırıcılara göre de çiftçi ve sanaatkarlar bırakılarak, sadece idareci sınıf sürgün edildi. [327][327] Bu olaylara Kur'an aşağıdaki uyarılarla değinir:
"Kitab'da İsrail oğullarına şu hükmü verdik. Siz o ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız ve çok böbürleneceksiniz (zorbalık edeceksiniz)! Birincisinin zamanı gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip (sizi) araştırdılar. Bu yapılması greken bir vaad idi. Sonra tekrar size, onları yenme imkanı verdik ve sizi mallarla, oğullarla destekledik ve savaşçılarınızı çoğalttık. İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinizedir." [328][328]
Bu esaret devrinde halkın ve dînîn yok olmaması için, peygamberlerin ve uyarıcıların ortaya çıktığını görüyoruz Bunların başında Mezopotamya'da Hz. Yunus ve Hz. Danyal peygamberlerin uyarıları meşhurdur. Dine sızan yabancı unsurlardan yanlış inançlardan korumak için tebliğ ve irşatlarını sürdürmüşlerdir.

9- Filistine Dönüş

Sıkıntılı devir m.ö.538 yılında Fars kralı Kurus'un (Hüsrev'in) Bâbil'i istilâ etmesine kadar sürdü. Böylece eski İsrail ve Yahuda topraklarına da hâkim olmuş oldu. Yahudileri serbest bırakarak eski ülkelerine geri dönmelerine izin verdi. Böylece Kurus'un hâkimiyeti altında Filistin'de hürriyet devri başladı. Fakat Yahudilerin bir kısmı Mezopotamya'daki hayata uymuşlardı, orada nesilleri çoğalmış, kazançlı işleri Öğrenmişleridi. Bu sebeple Kudüs'e dönmekte tereddüt gösterdiler. Büyük bir kısım, Mezopotamya ve Mısır'da kalmaya karar verirken, vatan hasreti duyanlar Dâvûd soyundan Sarubabel'in liderliğinde geri döndüler. Bundan sonra Mısır ve Bâbil'de bazı Yahudi kolonileri de yaşamaya devam etti. Filistin'den uzakta Sinegogları etrafında toplanan bu cemaatlara "Diyaspora" adı verildi. İbadet ve

---

[325][325] Enbiya: 21/85 ve Sad: 38/48.
[326][326] Muhammed Esad, Kur'an Mesajı, Meal - tefsir, s. 562.
[327][327] Ahmet Çelebi,Yahudilik, Çev. M.Büyük Çınar ve Ö.F.Harman, İstanbul 1978, s. 68.
[328][328] İsra: 17/4,7.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

şeriat da kısmen Yahuda bölgesinden ayrılmışlardır. Babil etkisine kendilerini açmışlardır. Kurban âyininin yerini Tevrat kıraati ve dua almıştır. Melek, şeytan v.s. gibi manevî varlıklar yanında Ahir zamanla ilgili tasavvurlar da Mecusi etkisinin olduğu varsayılır.
Filistin'e geri dönenler Kurus'un yardımıyle yeniden mabedlerini yaptılar. Ancak kendileri geri dönmekle birlikte eski devletleri geri dönmemişti. Siyasi bakımdan Fars hâkimiyetinde yaşamaya devam ettiler.
DİN ve kültün tamircileri dini lider ve başrahip Ezra ve vali Nehemia idi. Önceki devirlerin taharet kaidelerini, büyük bir enerji ile yeniden tatbike çalıştılar. Yahudilerden yabancılarla evlenenler, "Kutsal nesillerini" putperestlerle karıştırmış oluyorlardı ki, karılarını ve çocuklarını terketmek zorunda idiler. Yine dinlenme günü olan Sabat (cumartesi) öyle sıkı tatbik ediliyordu ki, Kudüs kapısı Sabat'ın başladığı cuma günü akşam karanlığından başlayarak Cumartesi gününün sonuna kadar kapalı kalıyor ve her türlü ticarî faaliyet engelleniyordu.
m.ö. 330 da Büyük İskender Filistin'e yürüdü ve bölgenin idaresi İskender'e geçti. O'nu Ptolemelerin idaresi takip etti. Yahudiler Pers ve Yunan hâkimiyetlerinde yarı bağımsız idiler. Nihayet Seloykiyalılar hükümdarı 4. Antokyos'un aşırı baskısına dayanamayan Yahudiler, m.ö. 169 yılında isyan ederek, Yudas Makkabî'nin başkanlığında bağımsızlıklarına kavuştular. Makkabîler veya Hasmonîler denen bu devletin başına m.ö. 37 yılında Romalıların yardımıyla Herodes geçti. O, daha önceki mabedi de muhteşem bir şekilde yeniledi. Halefleri ise, devleti Roma hâkimiyetinden koruyamayarak Roma'ya bağlı yaşamaya devam ettiler.
Bu çağlarda Yahudilerin cemaat işlerini m.ö. 3.yy. da kurulan ve Sanhedrin ismi verilen Yüksek Yahudi Meclisi idare ediyordu. 70-71 kişiden oluşan bu meclis, m.ö. 63. m.s.70 yılında Mabedin yıkımına kadar Mabed'te toplanıyordu. Daha sonra 5. yüzyıla kadar da Filistin'in çeşitli şehirlerinde toplanmaya devam etmiştir. [329][329]

10- Hz. Üzeyir (Ezra)

Hz. Ezra (Üzeyir a.s.) m.ö. 5-4. y.y.da yaşamıştır. Bâbil esaretinden dönen Yahudi toplumuna yeniden dînî kurulları öğretmeye çalışmış, dağılmış Yahudiliği bir cemaat haline getirmeye gayret etmiştir. Başarılarından dolayı halkın gözünde 2. Mûsâ sayılacak kadar önem kazanmıştır. Hakkındaki bilgiler Eski Ahid'in Ezra ve Nehamya kitaplarına dayanır. Günümüz araştırıcıları Ezra'nın (a.s.) m.ö. 397 de Kudüs'e döndüğü görüşündedirler. Göç sonrası Yahudiler arasında genel bir ahlâk çöküntüsü vardı. Toplumu korumak için yabancılarla ve putperestlerle evliliği yasaklamıştı. Fars devletinin resmi temsilcisi durumunda idi. En büyük hizmeti Eski Ahid kutsal metinlerini derlemesi ve redaksiyonu olmuştur. Onun bu büyük hizmetleri sebebiyle kendisine aşırı sevgi ve güven gösterildiğini, yüceltildiğini ona uluhiyet atfedildiği şeklindeki Kur'an'ın mecazi ifadesinden [330][330] anlıyoruz. [331][331] Günümüzde de Hz. Ezra hizmetleriyle yûceltilmekle birlikte, onu ilâhlaştıran ve tazim eden hiç bir Yahudi cemaatı bilinmiyor.

10- İsrail Oğulluğundan Yahudiliğe

İsrail Oğulları din tarihinin yaratıcılık devri Babif sürgünüyle sona etmişti. Sürgün sonrası devir, taklit devridir. Peygamberlerin yerini rahiplik düzeni doldurmaya çalışır. Aktif rol rahiplerdedir. Artık cemaat başkanı yüksek rahiplerdir. Yüzyıllar boyunca cemaat politik olaylardan uzak tutulmuştur. İlk defa Makkabeliler devrinde halk kendini gösterir. Rahiplerin düşünce ve çalışma ağırlığını cemaatın manevi hayatı, özellikle Tevrat hukukunun açıklanması teşkil eder. "Tevrat" kavramı başlangıçta rahibin taharet konusundaki sorulara verdiği kısa cevaplardı, fetvalardı. [332][332] Bu Musa devrindeki Yahve isteğinin, vahyinin güncel kısalfadesi sayılıyordu. İlk olarak Sürgün Devri sonrası bu Tevrat

---

[329][329] David Goodalatt, "Sanhedrin", The Encyclopedia of Religion, New York, 1987. C.XIII, p. 61.
[330][330] Tevbe: 9/30.
[331][331] Nitekim Kuran Tevbe: 9/11. Ehli Kitap "Hahamlarını ve Papazlarını ilâh edindiler" ifadesiyle de, bazı din bilginlerini aşırı yücelttiklerini ifade etmişti ki, Hz. Müzeyir'e karşı Yahudilerin gösterdiği aşırı güven ve otoritesini tenkit için olabilir!
[332][332] Heiler, 589

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Şeriatı cemaata ferahlık yerine, yük olmaya başladı. Artık dindar kişinin yolu, Allah'ın iki tarafını çitle çevirdiği dar bir patika olarak tasavvur ediliyordu. Dindarların görevi bu dar yolda kalabilmek ve şeriat çitinin dışına çıkmamaktı. Tüm hayat dini kanunlarla sınırlandırılmıştı. Hayatın her noktası dini kanunlarla eksiksiz örtülmüştü. Hayat hukukçuların yorumladığı, takdir ettiği kanun, fetva ve içtihatlara uymaktı. [333][333] Dini kanunları çiğnemek laneti çekerken, ona uymak rahmeti garantiliyordu. Lanet ve rahmet sözcükleri çok yaygınlaştı. Hz. Musa devrinde de amellerin karşılığının görüleceği düşüncesi şüphesiz vardı, ancak bu tüm davranışların tadat edildiği, kanun hükümleri değildi. Şimdi ise alimlerin içtihat ve fetvaları dogma haline gelmişti. Tarihi gelişmeler her bir davranışın günah-ceza-tövbe-kurtuluş şemasını çiziyordu. Artık misilleme inancı, inanç esaslarının merkezlerinden biriydi. Allah mutlak surette dindarı mükafatlandırmak, günahkarı cezalandırmak zorunda idi. [334][334]

Sürgün sonrası önem kazanan kavramlardan biri de Yahve Cemaatı şuuruydu. Yahve (Allah) şuurunun kendisi zamanla uzaklara, sonsuzluğa itildi. Onun ismini anmak yerine "Rab" kelimesinin kullanılması yaygınlık kazandı. Yahve ismi "İsmi Azam" olarak ağıza alınmaz veya anmaya cesaret edilemez oldu. Artık onun olaylara doğrudan doğruya müdahalesi yerine, emirlerini yerine getirmek üzere onun tarafından yaratılan aracı kuvvetler tasavvuru ağırlık kazandı. Bilhassa Tanrı'nın semavi hükümranlık sarayında emrine hazır melekler olumlu icraatlarda bulunurken, olumsuz, sevilmeyen icraatlar, Tanrı karşıtı şeytana bırakıldı. Şüphesiz önceleri de şeytan inancı vardı, ancak eskiden bu "Ruh" olarak etkisini sürdürürken, maddi etkiden uzakken, şimdi kötülüğün yaratıcısı ve Allah'ın rakibi olma görevini üstlenmişti. Ancak bu tasavvur monoteist inancı zedeleyecek kadar ileri götürülmedi. [335][335]

Sürgün sonrası ağırlık kazanan konulardan biri de , olayların arkasındaki hedefi görmek, tanımak anlamındaki "Hikmet" kavramıydı. "Hikmet" kavramı ilahiyat içine alındı ve müşahhaslaştırıldı. Bazen Kitab-ı Mukaddes ile bazen Allah'ın yaratıcı kelamıyla özdeşleştirildi. Bazen de şüpheli ve anlaşılamaz durumlar ardındaki bilinmez, görülmez hedef oldu.Cemaat önderleri tarihi olayları Allah'ın hidayet ve kutsallık dolu icraatları olarak değerlendirirken, diğerleri Allah'ın önemli icraat alanları olarak saydılar. Bazen dünyevi hedeflerin, bazen de ahiret hedeflerinin vasıtası olarak değerlendirildi. [336][336]

11- Orta Ve Yeni Çağlar

Mesihliğini (Mehd il İğini) îlan eden Bar Kohba'nın, m.s. 135 yılında başarısızlıkla sona eren ayaklanmasından sonra, Roma İmparatorluğu'nda Yahudi takibatları başladı ve m.s. 636 yılında bölgeye müslümanların gelmesine kadar devam etti. Müslümanlar, onları Ehl-i Kitap sayıyor ve Hz.Muhammed'in de onlardan çıkan peygamberler zincirinin son halkası ve dînîn tamamlayıcısı olduğuna inanıyordu. Haçh Seferleri sırasında Yahudilerin durumu tekrar kötüleşti ise de, Haçlıların mağlubiyetiyle bu durumuzun sürmedi.

Orta Çağ'da ise, Avrupa'daki Yahudilerin kaderleri, ülkelere ve idarecilere göre çok çeşitli olmuştur. En muhteşem devirlerini, Endülüs Emevileri zamanında yaşamışlar, büyük hekimler, matematikçiler ve Mûsâ ibn Meymun (Maymomdes) 1136-1204) gibi filozoflar yetiştirmişlerdir. Ancak Müslüman hâkimiyetinin sona ermesi ile Yahudilerin ihtişamları da son bulmuştur. Takibatlara ve zorla Hıristiyanlaştırma baskılarına muhatap olmuşlardır. Bir kısmı Endülüs'ten göç etmek, bir kısmı da Hıristiyanlığı kabul etmek suretiyle (Maronitler gibi) canlarını kurtarabilmişlerdir. Almanya'ya ilk defa m.s. 321 yılında Kral Konstantin'in izniyle girmişlerdir. Fakat haçlı seferleri sırasında ve daha sonraları durumları çok kötüleşmiştir: Kilisedeki İsa'nın vücudu sayılan komünyon ekmeğini çaldıkları, çeşmeleri zehirledikleri ve Hıristiyan çocuklarını ibâdet gayesiyle Öldürdükleri iddiasıyla, haklarında özel kanunlar çıkarılmış ve acıklı takibatlara uğramışlardır. Bu sebeple, Almanya'da oturan pek çok Yahudi ailesi, başta Polonya olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır.

---

[333][333] Heiler, 589

[334][334] Heiler, 590.

[335][335] Heiler, 592.

[336][336] Heiler, 593.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Yahudilerin büyük bir kısmı Rusya'da bulunmaktadır. Fakat çoğu Rusya'nın yerli halklarındandırlar. Sami ırktan değillerdir. Bunlardan Hazar Türkleri 740 yılında Yahudiliği kabul ve muhafaza ettiler. Bunlara Kafkaslardaki Dağlı ve Gürcü Yahudileri de ilâve edebiliriz. [337][337]
Hindistan'daki Yahudiler ise, çeşitli göç gruplarına göre üçe ayrılırlar:
1- Siyah Yahudiler. Hintlilerle karıştıkları için bu isim verilmiştir. Milâdın 1. yüzyılında Mezopotamya'dan gelmiş olabilecekleri tahmin edilmektedir.
2- Beyaz Yahudiler. İkinci mabedin Titus tarafından yıkılmasından sonra Hindistan'a gelmişlerdir. Fakat bu hususta her iki grubun da elinde sağlam delil yoktur. Haberler rivayetlerden ibarettir. Hint Kast sistemi tesiriyle, iki komşu sokakta oturmalarına rağmen bir birbirleriyle ne aynı sofraya otururlar, nede aralarında evlenirler.
3- Benî İsrail. Bombay'da oturmaktadırlar. 1500 yıllarında Yemen'den veya İran'dan geldikleri rivayet edilir.
Yahudilerin Çin'de Kayfung-Fu da XII. yüzyıldan beri havraları vardır. İrandan veya Hindistandan göç etmiş olabilecekleri rivayet edilir.
Amerikaya ise, henüz Kolomb'la beraber gitmişlerdir. İspanya Kralının 2 Ağustos 1492 tarihli emrine göre, Yahudiler ülkeyi terketmek zorunda idiler. Aynı ne 3 Ağustos'da ise, Kolomb hareket etmişti. Fakat daha sonraki devirlerde İspanyol ve Portekiz Amerikasında, 1650 yıllarından beri Yahudilerin yaşamakta oldukları tarihen bilinmektedir.

12- Yahudilikte İnanç Temelleri

Yahudilikte kalıplaşmış iman kaideleri yoktur. Bununla beraber, bazı inanç prensipleri tesbit edilmiştir. Ancak şekillenmiş bir sistem ortaya çıkmamıştır. İnanç meselelerinde son sözü söyleyecek bir otorite, bir makam yolftur. Yahudilerin inancı daha çok günlük ibâdetlerde ve hayatta kendini gösterir. Önemli olan Tevrat'da bildirilen şeriatın yaşanmaya çalışılmasıdır.

12. 1- Allah'a İman

Yahudiliğin en büyük iman esası, Allah'ın varlığına ve birliğine imandır, inanç bir tarafta putperestlikteki çok tanrıcılığa, diğer tarafta Hıristiyanlığın inancına karşıdır. Varlık ve birliğine inanılan Tanrı görülemez, resim ve heykelle tasvir edilemez. İnsan veya hayvan şeklinde, ay veya güneş gibi tabii varlıklar halinde tasavvur edilemez. Hiristiyanlarda olduğu gibi Tanrı'nın bir insanda inkarnasyonu da kabul edilmez. Tanrı kendini yalnız yaratmasıyla ve Peygamberlerine vahyettiği sözleriyle anlatır. Tanrı ve insanlar arasında, Peygamberler dışında bir aracı da düşünülmez.
Yahudiler, kendilerinin Tanrı tarafından üstün bir millet olarak seçildiklerine, yeryüzündeki diğer insanlardan Tanrı katında daha Üstün olduklarına inanırlar. Tanrı ve İsrail Oğulları arasındaki bu bağ, Hz. İbrahim'le [338][338] yapılan anlaşmaya dayanır. Ayrıca, bu anlaşma Sina'da Hz. Mûsâ vasıtasıyla da tastik edilmiştir. Dünya durdukça devam edecektir. İşareti, yeni doğan çocuğun sünnet edilmesidir. Bununla çocuk, ilâhi vaad'ın mirasçısı olur. Bu anlaşma hiç bir vakit bozulmaz, günah işleyen Yahudi halkı tövbe ederse, tekrar anlaşmaya bağlanmış olur. Ancak bu günahlar sebebiyle, Tanrı onları cezalandırır. Bâbil Esareti, Romalıların ikinci Mabedi yıkmaları (m.s.70) ve yeryüzüne dağılmaları hep ilâhi cezanın sonuçları olarak yorumlanır.
Yahudi filozofu Mûsâ İbn Meymun (1135-1204) Yahudilerin iman esaslarım, İslâmiyet'deki "Amentü'ye" benzeterek, 1180 yıllarına doğru onüç madde halinde şöyle formüle etmiştir: "Bütün kalbimle inanıyorum ki;
1- Allah, var olan her şeyi yaram ve onlara O hükmeder.
2- Allah birdir ve ondan başka Allah yoktur.
3- Allah ilk ve son Yaratıcıdır.
4- Allah ibâdete layık tek yaratıcıdır ve ondan başka ibâdete layık yoktur,
5- Peygamberlerin bütün sözleri hakikattir.

---

[337][337] Fazla bilgi için Bkz. Ü Günay, H.Güngör, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, Kayseri 1997.
[338][338] Tekvin,17,9 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

6- Öğreticimiz Mûsâ bütün peygamberlerin en büyüğüdür.
7- Elimizde olan Tevrat Allah tarafından Musa'ya verilmiştir.
8- Tevrat değiştirilmemiş ve Yaratıcıdan bir başka da gönderilmemiştir.
9- İnsanların yaptıkları ve düşündüklerini Allah bilir.
10- Allah emirlerini tutanları mükafatlandırır, emirlerini yerine getirmeyenleri cezalandırır.
11- Allah Mesihi (mehdiyi) gönderecektir ve gecikse dahi, geleceğini her gün beklemekte ısrar ediyorum.
12- Allah'ın istediği bir tarihte ölüler dirilecektir.
13- Allah'ın bedeni yoktur ve hiç bir şekilde tasvir edilemez. Bütün methiye ve dualar yalnız Allah'adır" [339][339]

12. 2- Âhirete İman

Eldeki kaynaklara göre, ilk zamanlarda âhirete imanın varlığına dâir bilgiler bizlere ulaşamamıştır. Bu sebeple eski Yahudilik'te âhirete inancın olmadığını iddia edenler vardır. Kutsal kitapta iyi ve kötü amellerin karşılığı için bir âhiretten bahsedilmemesi bu yönde şüphelere yol açmıştır. Ancak, amellerin karşılığı olarak, gelecak neslin mükâfatlandınlacağı şeklinde cevaplar veriliyordu. Ölüler ise, dünyanın içinde "Şeol" denen bir yaraltı dünyasında yaşıyorlardı. Tevrat'ta da ebediliğe ve âhirete dair açık bir âyet yoktur. Ancak Bâbil esaretinden sonra, İran tesiriyle Yahudiler arasında kıyamet ve haşir İnancının ortaya çıktığı kanaati hâkimdir. İyiler için ebedî mükâfattan, kötüler için de ebedî cezadan bahsedilmeye başlanmıştır. Ancak, eski Yahudi mezheplerinden Saddukîler bu inancı Tevrat'ta bulamadıkları için kabul etmezlerdi. Kabbala isimli meşhur tasavvufî eserin taraftarları ise, ayrıca ruh göçüne (tenasühe) inanırlar. Mîlad yıllarında görülen Essenîler gibi mezheplerde cennet ve cehennem inancı vardı. Daha sonraki asırlarda tüm Yahudilerce bu inançların benimsendiği görülür.
Kur'an Hz. Musa'ya âhiret inancıyla ilgili bilgi verildiğini açıklayarak [340][340] günümüz Yahudilerinin bu konudaki inançlarım Hz. Musa'ya dayandırır. Tarihî bakımdan İsrail Oğulları için Eski Mısır ahiret inancı da meçhul değildi. Bunu m.ö. 6. Yüzyıla kadar gerilere çekip, Babil esaretine ve Mecusi etkisine bağlamanın ne derece sağlıklı olduğu tartışmaya açıktır. Daha önce de ahiret tasavvurları hakkında bilgileri vardı. Tanrının seçkin kulları oldukları düşüncesiyle günahlarının karşılığını kısa süreli çekeceklerine dair inançlarını İslam tenkit eder.[341][341]

12. 3- Meleklere İman

Yahudilik'te Tanrı tarafından yaratılmış ve O'nun emrinde olan manevî varlıklar olduğuna da inanılır ki, bunlar meleklerdir. Bir takım derecelere ayrılırlar, başta Mîkâil, Cebrail, Uriyel ve Rafael (İsrafil) gelir. Cennetin kapıcısı Kerubim'du. Cenneti ateşli bir kılıçla bekler. Serafim de büyük meleklerden sayılır. Meleklerin faaliyetleri ise çeşitlidir. Bir kısmı Tanrı'nın tahtı altında bulunup, Tanrı'ya hizmet ederler. Baş meleklere, tabiat kuvvetleri ile ilgili bir takım vazifeler emanet edilmiştir. Mesela, Mikâil Yahudileri korumakla görevlidir ve göğü idare eder. Cebrail, vahiy taşıyıcısı ve ateşin koruyucusudur. Uriyel, havanın ve yıldızların reisidir. Rafael de mucizevî bir hekimdir Melekler, kanatlı insanlar şaklinde tasavvur edilmişler. Bu düşüncenin Yunanlılardan Yahudüer'e geçmesi muhtemeldir. Çünkü eski inançlarına göre, melekler gökten yere inebilmeleri için merdiven kullanırlardı.
Melekler, Tanrı'ya mutlak itaat ederler. Mesela, Yahova'nın emrini yerine getirebilmek için bir melek 70.000 insanı veba ile yok etmişti. [342][342] Asur karargahında bir melek bir gecede 185.000 insanı öldürmüştü.[343][343] Eğer bir kimse ölürse ona ölüm meleği kılıcını vurmuştur. Onun için evde bulunan bütün sular boşaltılmalıdır: Çünkü ölüm meleği kirlenen kılıcını bunların İçinde yıkar. Geç devirlerde dualizmin tesiriyle ölüm meleği, şeytanın özel bir

[339][339] İbrani Din Bilgisi, Haz. Türkiye Hahambaşılığı, İstanbul 1992, s.20-21. Schoeps, Religıonen, 243 vd.
[340][340] Tâhâ: 20/15.
[341][341] Bakara: 2/80-8l.
[342][342] 2.Sam, 24,15.
[343][343] Kral. 19,35.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

tezahürü olarak düşünülmeye başlanmıştır. Şeytan, sayısızkötü meleklerin reisi olarak kabul edilir. Kabbala'ya göre, Şeytan Romanın koruyucu patronudur. Eski devirlerde iyi ve kötünün Tanrı tarafından yapıldığına İnanılırken, sonraki devirlerde bütün kötülüklerin şeytanî kuvvetler tarafından yapıldığı yazıimaktadır. Davud'un nüfus sayımı yaptığı hakkındaki hikâyede, Allah öfkelenerek Davud'u yapılması günah olan nüfus sayımına teşvik etmiş, "Git, İsrail ve Yahuda"yı say demişti. [344][344]
Cinler de, Tanrı'nın gazabına uğramış melekler olarak kabul edilirler. Onların tabiat üstü kuvvetlerine karşı, ancak tılsım ve büyü yardım edebilir. Kabbala'ya göre, ölü ruhları da cinler gibi canlılara girer, onları tutabilir, deli edebilir.

12. 4- Peygamberlere İman

Tanrı insanları aydınlatmak ve ilâhî bilgiyi ulaştırmak için, İsrail Oğulları arasından kendine peygamberler seçmiştir. En önemli yer, Hz. Mıısâ'ya veri- lir. Eski Ahid'de ismi geçen tüm peygamberlere İnanılır, bunlar Hz. Nuh ile başlar Malahi ile son bulur. Kur'an'da hem peygamber hem hükümdar olarak anılan Dâvûd ve Süleyman'ı yalnız hükümdar olarak kabul ederler, bu konuda Müslümanlar'dan ayrılırlar. Nebîlere Allah'ın vahiyde bulunduğuna inanırlar. Genelde nebîler, dînî ve dünyevî merasimlerden uzak yaşarlardı ve şekilci geleneklere pek bağlılık göstermezlerdi. En çok üzerinde durdukları husus doğru yoldan ayrılanların yanlış yolda olduklarını kendilerine uyarmaktı. İnsanlara hatalarını söylerlerdi. Nebîler mabed ve kurban işleriyle ilgilenmezlerdi. Onları tâyin eden dünyevî bir otorite de yoktu. Belirli bir eğitimleri olduğu söylenemez. Ekseriya kahinleri tenkit ederlerdi. Ahlâkî ve vicdanî kurallara sıkı sıkı bağlı kalırlardı.

12. 5- Kitaplara İman

Yahudiliğin saygı duyduğu kutsal kitaplar Tanah ve Talmud'tur:
Tanah kelimesi İbranca'da Tora (Tevrat), Nevüm (Peygamberler), Ketuvirn (Mukaddes Yazılar) adlı kitapların baş harflerinin birleşiminden meydana gelmiş özel bir isimdir. Bu kitaplar yaklaşık Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahid kısmını meydana getirirler. Tevrat, Kitab-ı Mukaddes'in birinci kısmına, Hz. Musa'ya indirildiğine inanılan bölümüne verilen isimdir. Neviim, Hz.Mûsâ sonrası peygamberlere indirildiğine inanılan kısımdır. İki bölüme ayrılırlar: Birinci kısmı, İlk Peygamberlerdir. Bu kısımda Hz. Musa'nın ölümünden sonra İsrail Oğullannın Allah tarafından vaad edilen topraklara yerleşmeleri, krallığın kuruluşu, kralların idare ve davranışları, aynı zamanda putperest kavimlerle yaptıkları savaşlar anlatılır. İlk Peygamberler, Yeşua, Şoftim (Hâkimler), Samuel ve Melahim (Krallar)dir. İkinci kısım Son Peygamberlerdir: Peygamberlerin putperestlerle mücadeleni ve öğütleri, dînî telkinleri anlatılır. Bunlar, Yezaya, Yeremiya, Hezekiyel, Oşea, Yoel, Amos, Ovedya, Yona, Miha, Nahum, Habakuk, Tsefanya, Hagay, Zaharya ve Malahi'dir. Ketuvim: Yazılar demektir. Bunlar, Mazmurlar ve Süleyman Meselleri'div. Hz. Dâvûd ve Süleyman'a dayandırılırlar. Ahlâkî ve güzel sözleri içerirler. Şir Aşirim (Neşideler Neşidesi), bu kitap da Hz. Süleyman'a atfedilir. Kohelet. felsefi bir eser sayılır ve Hz. Süleyman'a atfedilir. Ruf. Hâkimler zamanında cereyan eden bir olayı hikâye eder. Ester. Musevilerin Kraliçe Ester tarafından planlanmış bir katliamdan kurtarılışını anlatır. \yov: Hz. Eyüb'ün hazin ve ibret verici hikâyesini anlatır. Eha: Kudüs'ün yıkılışını ve Yeremiya'nın üzüntülerini dile getirir. Dantel: Bâbil sürgünü yaşayan Danyeli, Mabedin yıkılışını, gördüğü rüyetleri anlatır. Ezra ve Nehemya:Yahudilerin Bâbil esaretinden dönüşü, Kudüs'ün ve mabedin yeniden inşa edilişini anlatır. Divre Ayarnim: Musevî tarihini özetler. Bütün bu kitaplar toplu olarak Eski Ahid ismiyle de anılırlar. Bölümlere ayrılışı ve kitapların sayısı bakımından H iristi yanlardan ayrılırlar. Kilise 39 kitap sayarken, Yahudiler 24 kitap sayar ve tertibinde Kiliseden ayrılırlar. Eski Ahid'in orijinal metin dili /branca, Batı Sami dillerindendir. Önemli diyalekleri Kenanca, Fenikece ve Ugaritçe'dir. Arapça'da olduğu gibi İbranca'da da sesli harfler yazılmaz. Zamanların ifâdesinde fakirlik göstermesine rağmen, aksiyon ve kavram zenginliği çok yüksektir. Yazı, kare şeklindedir ve sağdan sola doğru ilerler. Yanlış okunmasının önüne geçmek için, sesli harflerin eksikliği (Arapçadaki harekelerin yeri) noktalama işaretleriyle

[344][344] 2.Sam, 243,l.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

giderilir.
Eski Ahid yaklaşık 1000 sene içerisinde ortaya çıkmıştır. Ancak, kitabın sınırlandırma işlemi, m.s.90 yılında toplanan Yemnia konsilinde yapılmış, bugünkü yazılar seçilerek tesbît edilmiştir. Tam metin tesbiti ve tashihi ise, m.s. 100 yıllarında yapılmış olmalıdır. Yazıların sıhhati konusundaki tartışmalar yüzyıllardan beri devam etmektedir. [345][345] Cemaatın sahih saymadığı yazılar kitaba alınmamıştır. Fakat bunlar Eski Ahid'in Yunanca tercümesinde (Septuaginta) muhafaza edilmişlerdir. Bunlar: III. Ezra, Makkabîler, Tobit, Yudis, Maneses'in Duası, Danyal ve Ester, Barah, Yeremiyanın Mektubu, İsa Sirah ve Süleyman Meseleleri'dir.
Talmud: Eski Ahid yanında, hahamların nesilden nesile naklettikleri rivayetler de vardır. Bu rivayetler mecmuasına Talmud ismi verilmiştir. m.s.150 yıllarında Yudas isimli bir haham, kendilerine kadar rivayetle gelen haberlerin ve dînî esasların kaybolmasından korkmuş, onları "Mişna" isimli bir eserde toplamıştı. Mişna, "Tekrar edilen şeriat" mânâsına gelir. Çünkü Tevrat'ın tekrarı, şeriatın açıklaması ve yorumu sayılır. Daha sonraki senelerde, Filistin ve Bâbil hahamları Yudas'm tesbit ettiği esere bir çok ilâveler yaptılar. Miladi 216 yılında Yahuda isimli bir âlim bu ilâvelerin ve sözlü rivayetlerin tamalanmasını sağladı ve Mişna kelimesi, Yudas'm zamanından Yahuda'ya kadar gelen, bütün yazılan ifâde eder oldu. Mişna'nın anlaşılması bazı okuyucular için zorlaşmca, Yahudi âlimleri O'na bir çok haşiyeler ve şerhler yazdılar. Bu şerh ve haşiyelere "Gemara" ismi verildi.
İşte Talmud, Mişna ve Gemara isimli eserlerin toplamından meydana gelir. Yahudi dînî ve terbiyesinin öğreticisi durumundadır. Kendisinde, Filistin, hahamlarının ilâve ve şerhleri bulunan Mişna'ya Kudüs Taîmudu, Bâbil hahamlarının şerhleri bulunan Mişna'ya Bâbil Talmudu denir. Yahudilerin ekseriyeti Talmud'u Allah tarafından indirilmiş bir vahiy kitabı olarak, kabul ederler ve O'nu Tevrat'la aynı değerde tutarlar. Talmud'u kabul etmeyenleri gerçek Yahudi saymazlar.
Talmud, muhteva bakımından modern millet meclislerinin hayatî ve önemli sorunlar hakkında aldıkları kararlara benzer. Ancak burada sözü edilen insanlar, Yahudilerdir. Kanun, Öğreti, Kitab-ı Mukaddes tefsiri, vaaz, tarih anlatımı ve kısa hikâyeler birbiri içinde mozayik görünümündedir. Günlük hayatın sorunları hakkındaki emir ve yasaklar, Kitab-ı Mukaddes ve sözlü şeriat rivayetlerine uygun olarak tesbit edilir. Aksi halde, ilâhi emir sayılmaz. Bu hususta Talmud şöyle der:
"Kim bir farzı yerine getirirse bir şefaatçi, kim bir farzı çiğnerse, bir davacı kazanır. Tövbe ve hayırlı işler ilâhi cezaya karşı birer şemsiyedir". [346][346]
Şerİ hayat kaidelerinin süresi bitmez ve sona ermez. Talmud'un kapanışı yaklaşık 500 yıllarıdır. Bir çeşit Yahudi Protestanı sayılabilecek Karâiler 8. yüzyılda Kitab-ı Mukaddesi yegane dînî kaynak saymak istediler. Bu akım Orta Çağda İbn Meymun'un Mişna-Tevrat kodifikasyonunu ve Schulchan Aruch'un (1565) Yahudi İlmihali yazmasına yol açtı.
Talmud muhtevası Halaha ve Haggada olarak iki guruba ayrılır. Halaha'dan Talmud'taki haram, helal, farz vs. gibi kaideler anlaşılır. Hahamların hesabına göre 613 Tevrat hükmü vardır, bunun 248'i farzlar (emirler) ve 365'i haramlar (yasaklandır. Haggada ise, ahlâki ve hikmetli sözlerin, efsanelerin, vaazların ve sembollerin hikâyelerini anlatan kısımlardır. Halaha şeriat ve dînî hukukla insanı sıkıştırırken, Haggada öğütleri, hikmetli söz ve hikayeleriyle rahatlık ve ferahlık verir. Her ikisi de Tevrat ve geçmişi günümüze bağlamak ister.
Ahabya ben Mahalel der ki:
"Üç şeyi bilirsen, günah işlemezsin, nereden geldiğini, nereye gittiğini ve kimin huzurunda hesap vereceğini! Nereden geliyorsun? Kokan bir damladan! Nereye gidiyorsun? Toz, top rak, kurt ve böceklerin bulunduğu bir yere! Kimin önünde hesap vereceksin? İsmi saygıyla anılan, Sultanlar Sultanının!" [347][347]
Rabbi Hanina da der ki:
"İdarenin iyiliğine dua etki, onlardan korkmayasın, aksi halde, birbirlerini diri diri yutarlar."
Rabbi Yakab der ki:
"Bu dünya gelecek dünyanın bekleme odasıdır, kendini bekleme odasında süsle ki, salona

[345][345] Fazla bilgi için bkz. Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Seba Yayınları, Ankara 1997, 176 s.
[346][346] Schoeps, 253
[347][347] Schoeps, 253

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

almasın! Yine dedi ki, tövbe ve hayırlı işlerle geçirdiğin bir saat, gelecek dünyanın tüm hayatından daha hayırlıdır, gelecek dünyanın bir saati, bu dünyanın tüm hayatından daha saadet vericidir."
Sumuel de der ki:
"Düşmanın düşerse, sevinme ve sendelerse hoşnut olma ki, Rabbin de görüp öfkesini sana çevirmesini" [348][348]

12- 6. Mesih İnancı

Yahudilikte ve daha sonra Hıristiyanlıktaki Mesih (Mehdi) tasavvurunu ifâde eden "Mesih" kelimesi, İbranca (ha) Maşlah ve Aramca meşiha kelimesinin Arapça şeklidir. Kelime, "Yağ sürülmüş, mesh edilmiş, temizlenmiş" anlamlarına gelir. Başlangıçta mesih deyimi, İsrail kralları için kullanılırken, sonradan başrâhip ve rahipler için de kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü krallar tahta çıkarken, rahipler de tâyinlerinde kutsal yağla mesh ediliyorlardı. Bununla onlara özel bir güç ve kutsiyetin geçtiğine inanılıyordu. Hatta sonraları Nebîler de mesh edilmeye başlanmışdır.
Bâbil esaretinden sonra bu tâbir, âhir zamanda tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek bir peygamber veya dînî bir lider için kullanılmaya başlandı. Daha önce Yahudiler arasında, görülmeyen bu kavrama, Sümerliler zamanından beri şahit olunur. I. Sargon (m.ö.2350 yılları) ve Hammurabi (m.ö.1728-1686) kendilerinin mehdi-mesih olduklarına inanıyorlardı. Yeni kavrama göre, zamanın ilerlemesiyle yeryüzünde dinsizlik ve ahlâksızlık yayılacak, insanlarda utanma hissi azalacak, pahalılık artacak, saygı kalmayacaktır. Tabii ve sosyal felâketler de birbirini kovalayacaktır. İnsanları savaş ve hastalık saracaktır. Dünyanın verimi azalıp ülkeler çöle dönüşecektir. Kudüs harabeye dönüşecek, sürülerin otlak yeri olacaktır. Mesihin gelmesi yaklaştığında ise, güneş kararacak, Ürdün nehrinin suları kana dönüşecek ve bir cihan harbi olacaktır. Hahamların hesabına göre, Mesih m.s. 240 veya 471 yılında gelecek ve saltanatı 400 sene sürecekti. Fakat bu sürenin 2000 sene süreceğine inananlar olduğu gibi, 70 veya 40 sene süreceğini söyleyenler de vardı.
Yine geleneksel tasavvura göre, Mesih gününde çöllerden sular fışkıracak, bozkırlardan dereler akacaktır. Çöller, cennetin Eden bahçelerine dönüşecektir. Ayın ışığı güneşinki gibi parlak olacak, güneşin ışıkları ise, şimdikinin yedi kat daha fazlası olacaktır. Ağaçlar devamlı meyve verecek, yeryüzü bitkilerin aromatik kokularıyle dolacaktır. Yeryüzünde vahşi hayvan kalmayacak, aslanla kuzu cennette olduğu gibi dost olacak, çocuklar yılanlarla oyuncak gibi oynayacaktır. Sinek ve böcekler kimseyi ısırmayacaktır. Ayı ve aslan sığır gibi ot yiyecektir. Mesih, Tanrı Evini (mabedi) Kudüs'te Sion tepesi üzerinde kuracaktır. İlâhi rahmetle Kudüs, sahil şehri olacaktır. Etrafını 12 kapısı bulunan ateşten bir sur çevirecektir. İçeri girmek isteyen düşmanları yok edecektir. Şehir, inci ve mücevherlerle süslenecektir. Dağılmış cemaat burada toplanacak ve tozlar içinde muazzam bir ihtişam yükselecektir. Caddeler evler, surlar mücevherlerden inşa edilecektir. Şehir genişleyerek Şam kapılarına ulaşacaktır.
Yahudilerce Mesih, Davud'un soyundan gelecek, Betlehem'de doğacaktır. Doğum günü mabed yıkılacak, doğumu Mikâil îlan edecektir Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olarak Yahudilere ve Yahudi olmayanlara hükmedecektir. Bir dünya imparatoru olarak Yahudilere Tanrının rahmetini, küfürbazlara da lanetini ulaştıracaktır. Âdil bir hükümdar olarak Dâvûd tahtından ülkeyi idare edecek, ülkesinin sınırlarını denizlerden denizlere ulaştıracaktır. Roma'yı fethedecek, Mısırlılarla, Arapları vergiye bağlayacak, ülkesini ilâhi kanunlara göre idare edecek, bütün insanları sulh ve refah içinde yaşatacaktır. Tevrat'ı bütün milletlere öğretecektir. İnsanların kalpleri imanla dolacaktır. Harbi yeryüzünden kaldırıp, kılıç ve mızrağı ziraat aletlerine dönüştürecektir. Devrinde mesud olmayan kimse kalmayacak, hatta hadımlara dahi evlenme ve çocuk sahibi olma imkânı sağlanacaktır. Kudüs'ü kuşatacak olan Yecüc ve Mecüc'ü, Allah hastalık, ateş ve dolu ile imha edecek, leşlerini vahşi hayvanlar temizleyecektir.
Dünyanın saltanatı dünyanın 6 bin'İnci yılında sona erecek ve yeryüzünde hiç bir canlı kalmayacaktır. 7 bin'inci yılda ise kıyamet kopacaktır. Sonra da haşir ve hesap günü

[348][348] Schoeps, 253

gelecektir. [349][349]

13- İbâdet Ve Gelenekleri

Yahudi halkı, İkinci Mabed'in yıkılmasıyla içinde Tanrı'nın dâima hazır bulunduğuna inandığı mukaddes mahallini kaybetmişti. Mabetle birlikte kurban ibâdeti de, tamamen son bulmuştu. Ancak bu darbe, büyük mabet dışındaki havralar vasıtasıyla atlatıldı, bua ve toplantı yerleri olan havralar, büyük mabedin yedekleri olarak görüldü. Havralarda da, "Kutsal mekan" (aron hakkodeş) bulunuyordu. Buralar, Kudüs'e yönelik ve kıymetli bir perde İle örtülüdür. İçerde bir sandığın içinde, rule halindeki Tevrat metni saklanır. Sandığın önünde de "Ebedi lâmba" (ner tamid) yanar. Kudüs mabedinin yedi kollu şamdanı da havralarda yer alır. İbâdet esnasında en muhteşem an, Tevrat rulelerinin işlemeli bohçalar içerisinden çıkarılması ve haham tarafından kürsü üzerinde merasimle okunmasıdır.

13. 1- Dualar

Yahudiler'de ibâdet yalnız cemaatla olmaz, aile içinde de devam eder. Rahiplik işlerini aile babası yerine getirir. Evlerde giriş kapısı ardında nıezuzâ denen, uzun silindir bir kutu içine rule halinde konmuş, Tevrat âyetlerinin yazıldığı bir metin bulunur. Bu metinde Tanrı'dan başka ilâhlara tapmanın haram olduğunu ifâde eden sözlerin bulunduğu, Tesniye, VI,4-9 ve XI,13-21. âyetleri yazılıdır. Eve girişte ve çıkışta bu ruleye parmakla dokunulur ve dokunan parmaklar öpülür. Dindar Yahudi, cemaatle yapılan ibâdete katılamazsa, üzerine farz olan ibâdetini kendi başına yapar. İbâdet esnasında "Talik" denen bir kemer takar ve başını da örterek Kudüs istikametine yönelir. Kudüs, Yahudiliğin hblesidir.
Yahudiler'de serbest dualar dışında günde üç vakit farz namaz diyebileceğimiz ibâdetler vardır: Sabah (şaharît), İkindi (minhâ) ve akşam (maarîb) ibâdetleridir. Cumartesi ve bayram günleri de bunlara öğleden önce (mûsaf) ibâdeti ilâve edilir. Pazartesi ve perşembe günleri tövbe duaları yapılır. Aramca Kaddiş ismi verilen cenaze duaları ise, haftanın belirli günlerinde, cenaze olmasa dahi ansızın gelebilecek ölümlere hazırlık için okunur.
Peygamberlik felsefesine göre, günah ve ceza ancak tövbe ve dua ile ortadan kalkar. Şekli ibadetten çok, ihlasla, samimiyetle, Allah'a dönüş rahmet kapılarını açar. Her fırsatta Allah'ı düşünüp ona dua etmek ilâhi rahmete kapı açar. Hıristiyanlıkta olduğu gibi rahip vasıtasıyla günah çıkarma yoktur.

13. 2- Oruç

Tarihteki felâketli günlerin yıl dönümlerinde ve Tövbe Günü'nde (Kipur gününde) oruç (Tânit) tutulur. Bunlar, Kudüs'ün kuşatılması, Kudüs'ün işgali, Mabedin yıkılışı, Yahudi liderlerinden Gedalya'nın katledilmesi ve 13 Adar (12. ay) günleridir. [350][350]

13. 3- Zaman Hesapları

Yahudilerin değişmez bir takvimleri vardır. Buna göre, takvimleri dünyanın yaratıldığı günden itibaren başlar. Bu yaratılış, m.ö. 7 Ekim 3761 tarihinde olmuştur. 1958 den itibaren ise, Yahudi yılı 5719 olarak başlatılmıştır. Takvimde kamerî sene kullanılır. Bir yıl, her biri 29-30 gün süren 12 aydan ibarettir. Ancak, Güneş takvimine göre ortaya çıkan fazla günler birikimi, bazı yıllara 13. bir ay ilâvesi ile boşaltılmış olur. Bu yıllara Geçiş Yılı veya Ara Yılı denir. Fazla aya da Adar Sanı denir. Ayların isimleri, Bâbil esaretinden beri hiç bir değişikliğe uğramamıştır. Bunlar: Nîsan, İyyâr, Sîvân, Tammuz, Ab, Elûl (yeni yılın başı), Tişri, Marheşvan, Kislev, Tebet, Sebat, Adar (mart) aylarıdır. [351][351]

---

[349][349] Fazla bilgi için Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinlerde Mehdi Tasavvurları, Samsun 1997.

[350][350] Fazla bilgi için bkz. Haz. Suzan Alalu, Klara Arditi, Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul 1996, s. 76.

[351][351] Yahudilikte Kavram ve Değerler, ss. 9-73.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

13. 4- Bayramları

Yahudilerin üç büyük bayramı, eski tabiat bayramlarının kalıntılarıdır. Bu bayramlarda Yahudi halkının tarihi, şimdiki zamanda yaşanmış olur. Bunlardan sekiz gün süren Pasah (Hamursuz) bayramı (15-22 Nisan) ilk mahsul bayramıdır. Mısırdan ayrılışın, kurtuluşun hatırasıdır. Dua ve Tevrat kıraatıyla dolu bayram ziyafetinde, yemeğe mayasız ekmek ve acı odlarla (maror) başlanır. Bu Mısır'daki köleliğin acı hatırasıdır. Şarap kadehi, kurtuluş ve sevinç işareti olarak dört defa boşaltılır. Sivan'ın 6. ve 7. günleri kutlanan Şabuos ise, On Emrin iniş bayramıdır. Sînâ'daki vahyin hatırası olarak kutlanır. 15 Tişri'de kutlanan Sukot (Çardak) bayramı ise, İsrail Oğullarının çöldeki hayatlarının hatırasidır. Halk o zamanlar çadırlarda yaşadıkları için o gün, yapraklı ve çiçekli dallardan bir kulübe yaparlar ve çevresinde Tevrat'ın ilgili âyetlerini okuyarak bayramı kutlarlar. Bu bayramlara ilâveten, 25 Kislef de başlayan Hanuka'yı (Kandil Bayramını) sayabiliriz. Makkabîlerin, putperest Suriye kralı Antiyohus'a zaferinin ve İkinci mabedin takdisinin hatırasıdır. Sekiz gün sürer. Diğer bir bayram da Pûrîm (Şeker) bayramıdır, 14 Adar'da kutlanır. Fars kralı Ahasvar'ın (m.ö.485-461) başrahibi Haman'ın (Kur'an'da adı geçenle ilgisi yoktur) öldürülmesinin bayramıdır. Rivayete göre, Harnan Fars İmparatorluğu içerisinde yaşayan bütün Yahudileri öldürtmek istemiş, ancak kendisinin öldürülmesiyle planlanan katliam önlenmişti. Bu bayramda fakirlere hediyeler dağıtılır, dostlara ziyafetler verilir.'Ertesi gün de oruç tutulur. Ayrıca, Yeni Yıl (Roş Haşşânâ) ve, Barışma Günü (Yom Kippûr) bayramları da kutlanır.
Sabat, yâni cumartesi günü diğer iş günlerinden ayrılır. O gün sükûnet ve dinlenme günü ve bayramıdır. Sabat, cuma günü hava kararmadan 45 dakika önce dua ve ibâdetlerle başlar, her türlü iş durur. Mesela sigara içmek, yazmak, paraya el sürmek vs. gibi her türlü fiil ve iş yasaktır.

13. 5- Gelenekleri

Yahudilerde erkek çocuklar, doğumlarının sekizinci günü sünnet olurlar ve o gün kendilerine isim konur. Ön derinin ayrılması, Tanrı ile Hz. İbrâhîm arasındaki anlaşmanın görünen işareti sayılır. Bir çocuk 13 yaşını doldurmasıyla "Bar mızva" (ergin) olmuş sayılır ve bir dua kemeri kuşatılarak dînî cemaata alınır. Bu tarihten itibaren çocuk, Tanrı katında dînî emirlerden sorumlu sayılır.
Ailevî hayatta ise, en önemli hadise evlenmedir. m.s. 1000 yıllarına kadar birden fazla kadınla evlenmeye izin veriliyordu. Ancak daha sonra, haham Herşem ben Yudanın gayretleriyle bu izin kaldırılmıştır. Evlilik işareti olan nikâh yüzüklerini ise, sağ ellerinin İşaret parmaklarında taşırlar.
Ölülerini toprağa gömerler. Kadınlar cenaze merasimlerine katılmazlar. Dînî bakımdan, adet gören, lohosa olan kadınlar ve bazı hastalık sahibi kişiler temiz sayılmazlar. Ölü bir hayvana veya insana dokunmak da taharetin bozulmasına sebep olur. Dindar bir Yahudinin bir ölünün bulunduğu yerde dahi bulunması doğru sayılmaz. Bu manevi kirlerden İslam'daki abdest gibi özel dinsel yıkanmalarla temizlenilir.

14- Gıda Kuralları

En fazla dikkat edilen hususlardan biri yiyecekler hakkındaki kurallardır. Dînî değerlendirmelere göre, bazı hayvanların etleri helâl, bazılarının ki haram sayılır. Bunlardan tırnağı yarık olmayan ve geviş getirmeyen dört ayaklı hayvanların et ve sütleri, dînî kurallara aykırı kesilen hayyvanların etleri; domuz eti, sürüngen ve böcek etleri; pullan ve yüzgeçleri bulunmayan balıkların etleri; et ile birlikte bulunan sütlü yiyecekler haram sayılır. Çift tırnaklı ve geviş getiren hayvanlar helâldir, ancak deve istisna edilir. Yine helal hayvanların da atar damarı ve çiği iç yağlan haram sayılır. Bazı hastalık ve yaralanmalar da hayvanın yenmesine engel teşkil ederler.

15- Sembolleri

Dâvûd Yıldızı ismi verilen içİçe girmiş iki üçgenin meydana getirdiği, altı köşeli yıldız, Yahudiliğin iki önemli sembolünden biridir. Bu yıldız, aslında pek çok ülke insanları arasında

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

rastlanan, sihirli bir işarettir. İlk defa m.ö. VII. yüzyılda Sidon'da bir İbranî mühürü üzerinde görülmüştür. Muhtamelen o, başlangıçta bir tanrı işareti olmalıdır ve Bar Kohba isyanında da sembol olarak kullanılmıştır. Daha sonraları bu altıgen yıldız Kabbala'nın bir işareti olmuştur.
Menora, Yahudiliğin sembol olarak kullandığı yedi kollu şamdandır. Rivayete göre, İsrailliler çölde dolaşırken, kutsal çadırın ve mukaddesatın aydınlatıcısı olarak kullanmışlardır. Bugün İsrail Cumhuriyeti'nin devlet armasıdır.

16- Yahudi Mistisizmi (Tasavvufu)

Çeşitli dinlerde görülen, derin dindarlık tezahürü mistisizm, tabiatüstü âlemden söz eder ve o âlemle ilişki kurulabileceğini, o âlemden çağrıya muhatab olunabileceğini düşünür. Süjeobje bölünmüşlüğünü geride bırakan üst bilginin varlık tecrübelerini yansıtır. Temelinde kapalı, kozmolojik sistemlerin ve pek çok gelişme safhalarının bulunması anlaşılmasını zorlaştırır. Yine ümit edilen mesih beklentileriyle de yakından ilgilidir.
Mistisizmin kökleri, Kutsal Kitab'ın içinde aranır. Yansımaları peygamberlerde (Mûsâ, İlyas, Elişa ve diğerlerinde) görülmeğe çalışılır. Tekvin'deki Yaratılış rivayetlerine ve mabetteki İşaya vizyonuna, Ezekiyel'deki mucizevî araba tasvirlerine göre, kâinat ve ulûhiyetin tabiatı üzerine doktrinler ortaya konur. Eski Ahid'e dayalı bu dindarlık, Talmud dindarlığında devam ettirilir. İkinci Mabed'in yapımından sonra, Farizalılar çevresinde de mistik spekülatif görüşler vardı. Daha sonraları Helen ist-Gnotik tasavvurların Yahudi spekülasyonlarına karıştığı görülür. Hezekiyel'in "Kudret Arabası" (merkaba) vizyonu, 5. 6. yüzyıllar mistisizminde "Allah'ın Tahtı'nı istiğrak ve vecd halinde görme, duyma" düşüncesinden filizlenmiştir.
Muhtemelen Eski Çağ gnostik çevrelerden kaynağım alan ve "Kabbala" ismi altında toplanan eski rivayetler, 13. yüzyılda İspanya'dan Güney Fransa'ya kadar yayılan manevî harekete, Yahudi mistiğine güç katmıştır. Ana malzeme kapalı bir Aramca ile yazılan "Zohar" (Nur, İhtişam) kitabı idi, Rabbi Simon bar Yohay tarafından 2. yüzyılda yazılmıştı. Ancak bu eser pek bütünlük içinde olmayan, ritmi hedefleyen "Midraş" şeklinde bir Tevrat tefsiri idi. İçindeki pek çok kısım 1305 de ölen Kabbalist Guadalajara'lı Moşe ben Şemtob de Leon tarafından yazılmıştı. Zohar ilk defa 1558'de Cremona ve Mantua'da basılmıştır.
Yahudi mistiğinin ana konusu görünen sema üzerindeki ezeli ışık ve yaratılış öncesi varlıktır. Ulûhiyetten doğan 10 sema âlemi öğretisine göre, dünyevî her şeyin içine nüfuz eden semavî ışık kıvılcımlarının tekrar çıkarılması, yâni ruhun kurtarılması faaliyetidir. İkincisi de Tevrat'daki derin anlamların sayılar mistiği ile ortaya konmasıdır. Sayılar ve harfler mistiğinin ana kaynağı Kabbala bölümlerinden "Yaratılış Kitabı" (Sefer Yetsira)'dır. 3. ve 6. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Ana esas 10 temel rakam ve İbrani alfabesinin 22 harfidir. Her ikisi birden 32'yi "Hikmet Yolunu" meydana getiriyordu. Allah kendini "Harfler" işaretiyle tasvir ediyordu. Buna göre Kutsal Kitab'ın sözlerine sembolik anlamlar veriliyordu. Çünkü Tevrat'ın anlattığı tarihi olaylar ve kanunlar sadece Tanrısal kelâmın elbisesi ve bedenidir. Onların ruhunu anlamaya sadece mistik düşünce fırsat verir. [352][352] Bu arada sihir ve karşıt sihir konulan da "Pratik Kabbala" konulan içinde idi. Kabbala'nın son hedefi, son gizliliğin manen tanınması, bilinmesi, ezelî surette yaratılan insanın tanrıyla mistik birliğidir, bu dua konsentrasyonu, vecd ve istiğrak ile olurdu.
Yine 12. yüzyıl Kabbala metinlerinden Sefer habâhir Yahudi mistiğinin gelişmesinde etkili oldu. Bununla Yahudiliğe ruh göçü (gilgul) kavramı girdi. 13. yüzyılda yazılan Sefer hatemuna, Allanın sıfatlarının mistik yorumunu yapıyordu. Nur Kitabı çok önem kazandı.
Özellikle 17. yüzyıl Avrupa Yahudiliğinin manevî hayatı Kabbalist mistik Moses Cordoveros (1522-1570) ve İsaak Lurjas (1534-1572) da zirveye ulaştı. 17. yüzyıl boyunca Talmudist okul eğitimi yeterli görülmedi ve büyük değişiklikler beklendi. Ancak bütün gelişmeler Yahudi Gettosu içindeki dar bir çevrede kaldı ve çözüldü.[353][353]

15. 1- Sabatay Sevi

[352][352] Mehmet Aydın (Ter. ve Der.), Din Fenomeni, Konya 1993, 111.
[353][353] Schoeps, 254.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Sabatay Sevi 1626 İzmir doğumlu bir Yahudi mutasavvıfıdır. Etrafındaki müritlerinin sayısının artması ve toplum içindeki başarısı onda mesihlik duygularını ortaya çıkardı. Selanik'de bir ziyafet esnasında Tanrıdan ilk sudur eden kız sayılan Tevrat ile birleştiği şuuruna vardı. Kabbalistlerin kurtuluş senesi olarak hesap ettikleri 5408 (=1648) de Sabatay Sevi, ilk defa MesihÜğini ilan etti. Kendisi ve taraftarları için beklenen mesih yılı 1666 da gerçek olacaktı. Yıl geldi, fakat beklenen olmadı, ancak Mesih, Sultan kuvvetlerinin eline düştü. Ya mesihlik iddiasından vaz geçecek veya hayatından idi. O birinciyi seçti ve Müslüman olduğunu açıkladı. Kargaşalı geçen müteakip 10 yıllık hayatının sonunda öldü.
Sevi'nin ölümünden sonra mistik mesihci hareket Yakob Frank ve kızı Eva'da tekrar doğdu ve Fransız devrimine kadar sürdü.

15. 2- Hassidizm

Merkaba mistiğinden gelişti. Hassid başlangıçta Makkabîler devrinin aşırı dindarları için kullanılırken, kelime (İbranca, dindar) mistikler ve Üstadlarma teşmil edildi. Dindarlık, riyazatın ve tanrı sevgisinin adı oldu. Hİnt Yoga metotlarını hatırlatan derin tefekkür, meditasyon gelişti. İstiğrakla peygamberlik sırlarını temaşaya kapı açıldı. Vecd bir anda hem kendi benliğini tanıma, hem de kendini unutma olarak açıklandı. Tanrıyla mistik birlik hedeflendi. Harfler mistiği, Tanrı isimlerinin mistik öğretisini temellendirdi. Zohar (İhtişam, Nur Kitabı) Kabbalistlerin Tevrat ve Talmud'tan sonra en önemli kitabı oldu.
Kabbalist sistem Filo ve Yeni Eflatunculuğa dayanır. Tanrı kavramlarına göre, Tanrı görülemez, tanınamaz, tarif edilemez. Yaratılış görüşleri de, Sudur nazariyesiyle ifâdesini bulur: Taht, Basiret, Adalet, Hikmet, Lütuf, Kuvvet, Büyüklük, ihtişam, Hâkimiyetvs- Bütün bunlar "İlk İnsan"da insanın samavi suretinde toplanmıştır. Manevî âlemden kâinatın yaratılışı, Allah'ın kürsüsü (tahtı), ondan da mürekkeb âlem, melekler ve kötü ruhlar, onlardan da maddî âlem, görünen dünya sudur etmiştir. Kabbala'da üç çeşit Ruh tasavvuru vardır: Aklî Ruh (neşema) yanında "Hissi ruh, nefs" (ruah) ve "Nebati ruh" (nefes). İnsan ruhu, yüksek âlemden çıkan ilk varlık gücüdür, geldiği yere tekrar dönmeyi özler. O tekrar eden inkarnasyonlarla kemâle ulaştıktan sonra, dünyevî varlıklara bağlı kalmaktan kurtulabilir. Doğumların çemberi (gilgul) özellikle Amsterdam'lı Manessa ben îsrael (1604-1657) öğretmiştir.. Kötülüğün temelinin Tanrısal cevherlerin uzaklaştırılması, Tanrı rahmetinin kavranamamasında görülür. Tanrıya yükselme dua ve ibâdetle olur, İbâdetle ruh, manevî bir süre Tanrı ile birleşir ve yaratıcı güce yükselir. Ruh Tanrı ile mistik birliğe gider. Kutsal Yazılar, sembollerle yorumlanır, harflerine, kelimelerine ve isimlerine gizli ilâhi sırlar atfedilir.
Kabbalist mistik şeriat dînînin karşısındadır. Bu sebeple Talmudcuları küçük görürler. ZoharMa Mişna cariye, Kabbala da hanımefendi olarak tasvir edilir. Talmud eğitimi, sert ve verimsiz bir kaya ile mukayese edilir, kırılsa da küçük taşları ortaya koyar, buna karşı Kabbala taze ve kaynayan bir gözedir, denir. [354][354]
Hassidîzm, şer'î hükümlerin katılığım kırarak, manevî, ruhsal alana yol açtı ve geniş bir çevreye yayıldı. Sabataycı, Frankenci hareketler birleşti. Hassidizm kurucusu, 18. y.y.ın en önemli temsilcisi Rabbi İsrael ben Elizer (1700-1760) sayılır. Vaaz ve mistik yorumlarıyla şöhret bulmuş ve "Baal şem Tov" (Kutlu Adın Efendisi) unvanını almıştır. Samimi bir kalb dindarlığını savunur. İnsanlar kalblerindeki sevgiyle Allah'a kulluk ederse, bölünmüş dünya yeniden bütünlüğe kavuşabilir. Şer, iyinin en aşağı kademesi olarak görülür.
2. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Yahudinin öldürülmesinde büyük darbe almıştır. Günümüzde ABD ve İsrail'de taraftarları vardır. Filozof Martin Buber (doğ. 1878) hareketin yeni yorumcularındandir. [355][355]

17- Yahudilikte Yeni Akımlar

Fransız Devrimini takiben Yahudilere "Sürgünler" gözüyle bakılmaması anlayışı gelişti ve vatandışlık hakları tanınmaya başlandı. 1848'de Almanya'da, 1858'de İngiltere'de, 1870'de İtalya'da medeni haklara kavuştular. Bu gelişmeler karşısında Yahudiler ilk defa dînî

[354][354] F.Heiler, Die Religionen der Menschheit,632.
[355][355] Heiler, 633.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

hayatlarında değişiklikler yapmayı düşünmeye başladılar. Daha önce dış dünyaya karşı kapalı tutumlarını değiştirerek, Getto'larını açtılar. [356][356] Gettoların açılması Avrupalı Yahudiler için büyük bir devrim niteliği taşıyordu. Ancak bu ihtiyaç yalnız dış getto için değil, iç getto için de geçerli idi. Dînî liberalleşme ihtiyacı 19. ve 20 . yüzyıllarda devam etti. Bu gelişmeler dışarda "Antisemitizm" denen tepkileri doğururken, Yahudiler arasında, Ortodoks, muhafazakar ve liberal doğrultuların, şeriat, İbâdet vs. gibi dînî kavramların tartışılmasına, yeni yorumlara yol açıyordu. Önce liberalizmin ve Sionizrn'in aşırı akımları, çevrelerindeki değişik inançlarla varlık şekillerini karşılaştırmaya başladılar. Sorunlarının çözümünü Avrupa Milliyetçi akımlarna paralel olarak "Milli Hak" istemekle milli bir devlet kurmakla çözülebileceği ümidi dini ve siyasi akım olan Siyonizm'i güçlendirdi. Dînî gruplaşmalar da buharlaştı.

17. 1- Ortodoks Yahudilik

19. ve 20. yüzyılda gelişen dinde modernleşme hareketlerine karşı çıkan cemaattir. Yüzyıllar boyunca süre gelen gelenekselliği savunurlar. Tevrat, Talmud ve diğer klasik eserleri ve geleneksel görüşlerini her türlü tenkitten uzak tutarlar. Kutsal kitapların ve şeriatın yeniden yorumlanmasına karşı çıkarlar, bunu dinden uzaklaşma olarak değerlendirirler. Yiyecek ve ibâdetlerle ilgili yasaklara bağlılıklarını sıkı sıkıya sürdürürler. Günümüzde İsrail Devleti'nin de resmi mezhebidir. [357][357]

17. 2- Reformcu Yahudilik

Fransız Devriminin etkileri Moses Mendelssohn'un (1729-1786) eserleri vasıtasıyla gelenekselliği sürdüren cemaata nüfuz edebilmişti. Esas etkisini Amerika Yahudileri arasında gösterdi. Bunlar:
1- Ahireti ve Yeniden dirilmeyi kabul etmezler.
2- Şahsi bir Mesih beklemezler.
3- Yahudiliği bir millet değil, cemaat olarak değerlendirirler.
4- Geleneksel şeriatı bütünlüğüyle değil de, modern hayata sağladığı uyum ölçüsünde seçmeci bir yaklaşımla kabul ederler.
5- Tevrat ve Talmud'u bütünüyle bağlayıcı görmezler ve Tanrısal kaynağını tartışırlar.
6- Sabat ve Kaşer kurallarına itina göstermezler.
7- Yahudiliğe ihtida hareketlerine sınır koymazlar.
8- Havrada kadın-erkek birlikte otururlar.
9- İbâdetlerini bulundukları ülkenin dilinde yaparlar. [358][358]

17. 3- Muhafazakar Yahudilik

Reformcu Yahudiliğe tepki olarak doğmuştur. Ortodokslardan farkları, ibâdetlerini İbranca yerine İngilizee yapmalarıdır. Eski Yahudi şeriatını reddetmezler, ancak değişebilirliliğini kabul ederler. Havrada kadın erkek yanyana otururlar. Dış evliliğe karşıdırlar.
Muhafazakar Yahudi cemaati içinde Amerikalı Yahudi Mordacai Kaplan'ın öncülüğünü yaptığı "Yeniden Yapılanmacı" bir akım daha doğmuş ve reformistlerin görüşlerine yaklaşmışlardır. [359][359]

18- Türkler Ve Yahudiler

Tarihte Yahudilerle Türklerin karşılaşmaları 70 yılındaki Romalılara karşı ayaklanma sonrasında, 2. Mabed'in yıkılması ve Yahudilerin dünyanın dört bucağına sürülmesiyle birlikte olması muhtemeldir. Tarihi karşılaşma ise, m.s.8. yüzyılda Hazar Türklerinin

---

[356][356] Getto, genelde Orta Çağ Hıristiyan ülkelerde Yahudileri Hıristyanlardan ayıran özel tecrit ve yerleşim bölgeleridir. Kuzey Afrikada buralara "Mellah", Rusya'da "Yerleşim Bölgesi" denirdi, M.Aydın ,Din Fenomeni, s.108.
[357][357] Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, 2. Baskı Ankara 1993, s. 213.
[358][358] Tümer-Küçük, s.214 v.d. M.Aydın , Din Fenomeni, s.116.
[359][359] Tümer-Küçük, s.216 v.d.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Yahudiliği kabul etmesiyle başlamıştır. [360][360] Bunların bir kısmının 10. yüzyılda İslâm'ı kabul ettikleri bilinmektedir. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra da daha önce Bizans İmparatorluğu içine dağılmış Yahudi topluluklarıyla da karşılaşmış olmaları şüphesizdir. Nitekim Orhan Gazi Bursa'yı zaptettiğinde orada bir Yahudi cemaatı bulmuştu ve kendilerine Sinegog yapma izni vermişti. [361][361] Balkanların fethinden sonra da Edirne ve Selanik Yahudi kolonilerinin merkezi durumuna gelmişti. İstanbul'un fethinde de Rabbani ve Karai olmak üzere iki ayrı Yahudi cemaatıyla karşılaşıldı. Daha sonra da İstanbul'a Yahudi göçlerine izin verildi. Devlet kademelerinde Hekim ve Tercüman olarak çalıştılar. Avrupa'daki baskılar karşısında göçenler ve kaçanlar Osmanlı'ya sığındılar. 1492 İspanyol Yahudi göçmenlerinin 200-500 bin kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. [362][362] imparatorluğun çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Daha sonraki devirlerde de Osmanlı topraklarına Yahudi göçleri devam etmiştir.
Sabatay Sevi'nin Mesihlik iddiası (1648) bir ara havayı gerginleştirdiyse de, Devletin gücü ve S. Sevi'nin iddiadan vaz geçmiş ve taraftarlarıyla İslâm'ı kabul etmeleri sorunu çözmüştü. Ancak bu zorunlu ihtidanın, gerçek bir ihtida olmadığı, bir süre zahiren Müslüman olmakla birlikte, gerçekte eski inançlarını devam ettirdikleri rivayet edilir ve bu guruba tarihte "Dönmeler" denir. İsIamiyetİ gerçekten kabul edip etmedikleri tartışmaları günümüzde dahi zaman zaman gündeme getiriliyorsa da, [363][363] Tanzimattan buyana din ve inanç hürriyetinin hakim olduğu Türkiye'de fertlerin inancını gizlemesini gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Bu vatandaşlarımız gereksiz itham ve tartışmalardan üzüntü duymaktadırlar. [364][364]
Yahudilerin Osmanlı Devletindeki idari problemleri, Haham Basılan vasıtasıyla, Tevrat ve Halaha'ya göre, Bet-Din adı verilen mahkemelerde çözümleniyordu. Bir Yahudi ile arasında anlaşmazlık olan MüslÜmanın veya Hıristiyanın müracaatı üzerine anlaşmazlıklara da bakabiliyordu. [365][365] Ticari ihtilaflar dışında Müslüman komşularıyla ilgili anlaşmazlıklara pek rastlanmaz. 19. ve 20. yüzyıllarda Siyonist akımlarla ilgili siyasi faaliyetler devleti rahatsız etmişse de halka yansımamıştır.
Osmanlı Yahudileri çok dilli bir topluluktu. Lisanları geldikleri yere, yaşadıkları bölgeye, yaptıkları işe, hatta sayılarının çok veya az oluşuna göre değişiyordu. Genellikle Sefaradlar İspanyol Yahudicesi (Ladino), Eşkenazlar Yiddiş, Müstaribeler ise Arapça konuşuyorlardı. [366][366]

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 25.000 kadar Yahudi'nin Türkiye de yaşadığı tahmin edilmektedir. İstanbul'da oturan tarihî Haham Başılığa bağlıdırlar. Ankara, İzmir ve İstanbul başta olmak üzere bazı büyük şehirlerde havraları ve küçük cemaatları bulunur. îsrâİl devletinin kurulmasından sonra büyük bir kısmının göç etmesi sebebiyle, ülkemizdeki sayıları her geçen yıl biraz daha azalmaktadır. Ancak son zamanlarda bu göçlerin durduğu gözlenmektedir.

19- Yahudiliğin Diğer Dinlere Bakışı

Halaha'ya göre Yahudi olmayanlar, "Nûhîler" ve "Putperestler" olarak iki kısma ayrılırlar. Nûhîler, Hz.Nuh'un tevhid esasına dayalı yedi temel kanununu benimseyen kimselerdir. Bu esaslar:
1- Putlara tapmamak.
2- Küfürden kaçınmak.
3- Zinadan, özellikle yakın akraba zinasından uzak durmak.
4- Adalete riayet etmek.
5- Kan dökmemek.

---

[360][360] Şaban Kuzgun, Hazar ve Karatay Türkleri, Ankara 1985, 272 sayfa; Şaban Kuzgun, Dinler Tarihi Dersleri, C.l, Kayseri 1993, s.71 v.d
[361][361] Jak V.Kamhi, 500. Yıl Vakfı (Raporu), 1992, s.6
[362][362] Abdurrahman Küçük, Dönmeler Tarihi, s.40-56.
[363][363] Küçük,80 vd.,262vd.
[364][364] Ilgaz Zorlu, Evet, Ben Selanikliyim, Türkiye Sabetaycılığı, 6. Baskı İstanbul 1999, 176 s
[365][365] Ahmet Hikmet Eroğlu, Belgeler Işığında Osmanlı Devletindeki Yahudilerin Dini ve Sosyal Durumu, Ankara 1996, (Basılmamış doktora tezi) s. 218.
[366][366] Ahmet Hikmet Eroğlu, Belgeler Işığında, s.218.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

6- Hırsızlık yapmamak.
7- Eti kanıyla birlikte yememek (canlı hayvandan et koparmamaktır). Maimonides'e göre bunları yerine getirenler "Yan muhted" sayılırlar ve her iki dünyada kurtuluşa ulaşırlar. Yaptıkları işe göre, amellerine göre kutsiyet kazanırlar. Kurtuluşa ulaşırlar.
İslam ve Hıristiyanlık Nûhî dinlerden sayılır. Monoteizmin yayılmasına hizmet etmişlerdir. Ancak bir Yahudi'nin İslam veya Hıristiyanlığa geçmesi büyük günah sayılır, çünkü Yahudilikten çıkan bir Yahudi kendisini tanrı'ya ve halkına bağlayan "Ahid"i bozmuş olur.
Yahudilik Müslümanları Nûhî saymakla birlikte, İslamı Yahudilikten çalıntı sayar. Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmez, ancak arada ciddi yakınlığın olduğunu kabul eder. İbadethanelerine suret sokmamak, domuz eti yememek, sünnet olmak iki dinin ortak noktalarındandır. İslam'ın Yahudiliğe yakınl ığını Hıristiyanlıktan daha çok görürler. İkinci gurup sayılan müşrikler ve putperestler için ise, hiç bir kurtuluş ümidi kabul edilmez.[367][367]

HIRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU

Bugün 6 milyara yaklaşan dünya halkının yaklaşık 1,5 milyarı Hıristiyanlığa inanmaktadır. Avrupa'nın %90'nı bu dinin mensuplarıdır. Türkiye'de ise 1960 nüfus sayımında yaklaşık 230.000 Hıristiyan sayılırken, 1965 'de bu rakam 206.000'e düşmüştür. Bu durum yurtdışı işçi göçleri ve Batı sosyal hayat ve zenginliğinin dindaşlarını kendine çekmesi, Batılıların da kapılarını dindaşlarına
açmasıyla açıklanabilir. Günümüzde bu rakamın yaklaşık 110 bine düştüğü tahmin edilmektedir. [368][368] Bu evrensel dinin değerlendirilme konusu tarihte ve günümüzde çeşitli mezheplerce değişik açılardan ele alınması sebebiyle, genel bir anlatım içinde sunulması, karşımıza büyük güçlükler çıkarmaktadır. Ortaya konan her bir değerlendirmenin karşıt görüşü de vardır. Her hangi bir mezhepte karşımıza çıkabilir. Birileri çıkıp, bir Hıristiyan olarak biz böyle inanmıyoruz, bizim görüşümüzü aksettirmiyor, diyebilir. Bu sebeple biz değerlendirmelerimizde, ifadelerimizde büyük mezheplerin ana hatlarıyla görüşlerini yansıtmaya çalışacağız.
Hıristiyanlık günümüzden yaklaşık 2.000 yıl önce yaşayan Nasırah İsa'nın çevresinde gelişen bir dindir. Hareketin doğuşu Yahudilikteki Mesiyanizm ümit ve inancına dayanır. Hz. İsa da İsrail Oğulları'nı istikbalde bahşedilecek Tanrı Krallığına hazırlamak üzere tebliğine başlamıştı. Onun tebliğleri ve varlığı dünyadan ayrılmasından sonra cemaata giren Paulus'un karizmatik yorumlarıyla yeni bir yön kazanmış ve bugünkü Hıristiyanlığın temellerini oluşturmuştur.
Hıristiyan kelimesi, Yunanca kökenli "Hıristos" (mesih) kelimesinden filizlenir ve Mesih'e bağlı olanlar anlamındadır. İbranca'sı "Meşiah"dir, "Yağlanmış, takdis edilmiş" mânasındadır. Çünkü krallar ve din görevlileri mesleğe başlarken yağ ile mesh ve takdis olunurlardı. Müstakbel kurtarıcılığına inanılan, kral olacak, tebliğcİ ve müjdeci İsa da "Mesih" unvanıyla isimlendirilmişti.
İsa'nın dünyaya geldiği zamanlar Filistin'in resmi temsilcileri, ülkeye hakim olan Romalılardı. Hukukî ve dinî Yahudi otoritesi ise, Kudüs'teki Sanhedrium (Yüksek Meclis) idi. Yahudiler, İmparatorluğun çeşitli yerlerine yerleşmişler; Roma ve Yunan dillerini benimsemişlerdi. Aramca bilmeyen, taşradan gelecek hacılar için Kudüs'te özel Helenistik havralar bulunuyordu. İdare memurlarının resmi dili Latince idi. Zamanın Yahudilerinin çoğu da meslekî ve ticarî sebeplerle, Yunan konuşma dilini biliyorlardı. 250 seneden beri ise, ülkenin halk dili Aramca idi. İbranca sadece Tevrat'ta ve havradaki ibadetlerde kullanılıyordu. Zamanın pek çok Yahudilerinde görüldüğü üzere, Hz. İsa da en az üç dil biliyor olmalıdır.
Halkın içindeki bazı guruplar ise, Mesih'e ve getireceği 1000 yıllık politik hürriyete inanıyor, gelecek sulh devrini bekliyorlardı. Hatta, İsa zamanında siyasî, millî bir yeraltı ordusu da Roma'mn yabancı hükümranlığına karşı ayaklanmak istiyordu. Roma valisi Herodos'un ölümünden, 66 yılındaki Kudüs'ün tahribine kadar, Zelot'lar denen bu yeraltı'teşkilatının sık

[367][367] Baki Adam, Yahudiliğin Dini Açıdan Hristiyanlığa ve İslam'a Bakışı, II. Türkiye Dinler Tarihi Sempozyumu, 8-9 Kasım 1996.
[368][368] Stephan Teplan, "Christen in der Türkei", Weltbild (30 Januar 1998) Nr.3. Bu sayı 30.000 Katolik, 1000 Protestan, 15.000 Süryani, 60.000 Ermeni, 3.000 Rum Ortodoks, 1.000 Serbest Kilise taraftarları olarak tahmin edilmektedir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

sık ayaklanmalarına şahit olunmuştur. İsa'nın talebeleri arasında da ihtilalci partiye mensup Simaon adında birisine rastlanır.
Zamanın meşhur dini gurupları ise: Saddukiler, Fariziler, Esseniler'di. Saddukiler, hakim zengin zümreye mensuptular. Bütün yeniliklere muhalefet ederlerdi. Tevrat'ın dışındaki kutsal sayılan yazıları kabul etmezlerdi. Yine Ölülerin haşri, ahiret, kader inancı gibi hususları, ispat edilemeyeceği ve delillerin yetersizliği bahaneleriyle kabul etmezlerdi. Fariziler ise, Tevrat yanında gelen sözlü rivayetlerin doğruluğunu, günlük hayattaki haram ve helal hakkındaki kaidelerin geçerli olduğunu savunurlardı. Bunlar, sadece dini ilericiliğin değil, aynı zamanda gerçek dindarlığın da temsilcileri idiler. Farizalıların aşırı gurubu ise, Esseniler'di. Küçük manastırlarda yaşarlardı. Temizlik kaidelerini gereği gibi tutabilmek için, diğer Yahudilerden ayrılarak köylere çekilmişlerdi. Aralarındaki manevi kardeşlik ve sevgi bağları neticesinde gelecek olan, Tanrısal Mesih devleti içinde yer almayı düşünüyorlardı.
Dinsel ağırlıklı akımlar yanında, milliyetçi duyguları öne çıkaran mesihçi akımlar da vardı. İsa'nın tebligata geçtiği zamanlar Zelotlar diye anılan bu akım mensuplarının ayaklanma teşebbüsleriyle doludur. Tarihçi Yozefus bunları yanlış değerlendirerek, eşkıyaların ayaklanması olarak ifade etmişti. Ancak iddialar apaçık Mesihçilik idi. Yeni bir devrin müjdeciliği idi. Kur'an'da kendilerinden övgüyle sözü edilen Hz. Zekeriya ve oğluYahya da benzeri müjdeciler görünümündedirler.

1. Hz- Zekeriya

Hz. Zekeriya, m.ö. 1. yüzyılda Kudüs mabedinde rahip olarak yaşamıştır. Kur'an onun Yahudilere gönderilen Peygamberden olduğunu beyan eder. Yahudilerce Peygamber olarak kabul görmez. Yahya Peygamberin (Vaftizci Yahya veya diğer adıyla Yohanna'nın) babasıdır. Çok yaşlı iken Allah O'na Yahya'yı ihsan etmiştir.[369][369] Efsaneye göre, Filistin valisi Herodes'in zulmünden kurtulmak için kaçıp bir ağaç kavuğuna saklanmış ise de, Herodes'in askerleri kendisini bularak ağaçla birlikte ikiye bölmüşler ve şehit etmişlerdir. Halep'de makamı vardır. Hıristiyanların Eski Ahid'e kattıkları Zekeriya Kitab'ı onun adını taşır. Hz.Meryem'in mürebbisi ve teyzesinin kocası idi. [370][370]

2- Hz. Yahya

Hz.Yahya, Zekeriya peygamberin ve karısı Elizabet'in oğludur. Yahudilerce peygamberliği kabul edilmez. Hıristiyan ve Müslümanlara göre Tevrat'a kuvvetle sarılmış, henüz çocuk yaşta Allah o'na hikmet vermiştir.[371][371] İsrail Oğulları'nı irşat için öğütler vermiş, takva hayatını sürdürebilmek için çoğu kez ıssız çöllerde yaşamayı tercih etmiştir. Hz.İsa'nın çağdaşıdır. 28 yıllarında hayatta idi. Hıristiyan rivayetlerine göre, İsa'yı görünce müstakbel görevini tanımış ve onun beklenen Mesih olduğunu anlamıştır. Onu Ürdün nehrinde vaftiz etmiştir. Ancak onun gelecekten bahsetmesi ve idareye ters düşmesi, kral Herodes Antipos'un üvey kızıyla evlenmesine karşı çıkması üzerine başı kesilerek şehit edilmiştir. Mezarının Samarya'da olduğu rivayet edilir. Taraftarlarını vaftize davet etmesi sebebiyle Hıristiyanlarca "Vaftizci Yahya" lakabıyla anılır. Kıyamet ve haşrin yakınlığını haber vermiş, halkın tövbe etmesini tavsiye ederek, onları vaftiz etmiştir. İslâmî tâbirle bir çeşit boy abdesti aldırmış, manevi temizlik yaptırmıştı.
Hz. Yahya'nın tebliği mesianizmden ayrı tutulamaz. Tiberius'un 15. yılında, yani 28 senelerinde hayatta idi. Esseniler gibi, Helenizm'in şehir kültüründen kaçmıştı. Vaazları ve vaftizi ile diğer dindarlardan ayrılıyordu. Allah'ın yaklaşan gününü ilan ediyordu. Artık balta ağacın köküne dayanmıştı. Büyük gün kendiliğinden gelecekti. Mesih hakimlik hizmetini yürütecek, başağı sapından ayıracaktı. Bir nevi kıyamet ve haşir günü olarak da yorumlanabilecek korkunç günün öncesindeki tek çare, tövbe etmek .ve vaftiz olmaktı. Ben su ile vaftiz ediyorum, fakat o ateş ile vaftiz edecek diyerek, bir ateş dalgasıyla dünyanın

---

[369][369] Ali İmran: 3/38, 41; Meryem: 19/5, 11; Enbiya: 6/90.

[370][370] Bkz. Eski Ahid, Zekeriya Kitabı.

[371][371] Meryem: 19/3, 11,13, 15. İbraniler İncili, Çev.Ekrem Sarıkçıoğlu, Ondokuzmayıs Uni. I. Türkiye Dinler Tarihi Sempozyumu, Samsun 1994.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yenileneceği hakkındaki, Yahudi bekleyişinin yaklaştığım müjdeliyordu. Kur'an [372][372] onun Hz. İsa'nın risaletini müjdeliyeceğini babası Zekeriya'ya da bildirildiğini beyan eder.
Hz. Yahya'nın vaftizi bir çeşit boy abdesti idi; tövbe ve günahların affı içindi ki, bugüne kadar Yahudilikte görülen, putperestlerin Yahudiliğe girişlerindeki su banyosundan farklıydı. O ne bir sihir, ne de sembolik bîr işti. O, yalnız istikbaldeki olaylara kefaret edecek, Tanrı ile mümin arasındaki sembolik bir antlaşma idi. Onun cemaatına Nasuralar denir. Filistin bölgesindeki karışıklıklar ve baskılar nedeniyle ülkelerini terketmek zorunda kalmışlardır. Daha sonraları bunlar Sabiiler adıyla Mezopotamya ve diğer yerlerde tarih sahnesine çıkmışlardır.

3- Hz. İsa (a.s.)

Hıristiyanlığın kurucusu sayılan Hz. İsa, bugün dünyanın pek çok ülkesinin kullandığı müadî takvimin başlangıcında Filistin'in Nasaret kasabasında Roma Valisi Herodes zamanında, bir Yahudi ailesinde doğdu. Kutsal Kitapların rivayetlerine göre, annesi Meryem İsrail Oğullarından İmran isimli salih bir zat ve karısı Hanna' dan yaşlılık çağında doğmuştu. İmran ismi Kur'an'daki bir surenin de adiy olmuştur. Gençliklerinde çocukları olmayan bu aile, yaşlılıklarında olan çocuklarını henüz doğmadan, Allah'a şükür için mabede adamışlardı. Çocuğun doğumunda kız olduğunu gören Hanna "Faz erkek gibi olmaz kî" diyerek biraz üzülmüşse de, bu vadini yerine getirmiş, Meryem adını verdikleri çocuklarını bebeklik çağı geçince, rahibe olması için mabede teslim etmişlerdi. Meryem'in teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriya çocuğun eğitim ve ihtiyaçlarıyla ilgileniyordu. [373][373] Meryem genç kızlık devresine ulaşınca bakımını kimin üstleneceği konusu gündeme gelmiş, tartışmaların çözümü için açılan kurra Marangoz Yusuf'un şansına düşmüştü.
Artık Meryem'le aynı zamanda amcası oğlu olan Marangoz Yusuf ilgilenmeye başlamıştı. GünümüzHıristİyanlarıncaApokrif sayılan Yakub İnciline göre, Meryem henüz 16 yaşlarında iken bir gün kuyudan su çıkarmaya gittiğinde gaipten bîr ses duymuştu; bu ses uLütuf bulmuş selâm sana, kadınlar arasında bereket bulmuş, Allah seninle olsun", diyordu. Etrafına bakmdığında kimseyi görememişti. Korkarak evine girmiş; bir süre sonra önünde bir melek görünmüş ve hamile kalacağını söylemişti. "Rabbin gücü seni gölgeleyecek" demişti. [374][374]
Bir süre sonra Meryem'in bakımını üstlenen amcası oğlu, yaşlı Marangoz Yusuf onun hamileliğini fark eder. Durumu kendisiyle konuşur, fakat Meryem'in söyledikleri onu tatmin etmez. Ertesi günü durumu akrabalara açıklamak isterse de, gece gördüğü rüya onu bu düşüncesinden geri çevirir; aile şerefini korumak için, nişanlanıp evlenmeye karar verir ve evlenir. [375][375] Çocuğun doğumu yaklaşınca, Hz.İbrahim ve Hz.Musa için anlatılan hükümdarın egemenliğini sona erdirecek bir çocuğun doğacağı kehaneti İsa için de öngörülür. Doğacak çocuğu ölüm tehlikesinden korumak için, Yusuf ve Meryem vahiy üzerine Mısır'a kaçmak üzere yola çıkarlar. Bebek yolculuk esnasında ailenin geceleyin sığındığı bir ahırda doğar.
İsa'nın doğumunda etrafın mucizevi olarak aydınlanması üzerine, gecenin karanlığında duruma şahit olan çobanlar aydınlanan ahıra doğru koşarlar ve hayvanların yemliğinde yatan bebek İsa'yı görürler. Bebeği selamlayarak Tanrı'ya şükrederler. [376][376] Ayrıca üç hakim kişinin de yıldızları takip ederek bebeği buldukları ve saygı gösterdikleri de anlatılır. Taharet gününün sona ermesinden sonra çocuğun Kudüs'e kurban takdimi ve sünnet için götürüldüğü, Mabet'te sünnet edildiği ve bu sırada Simeon adında hikmet sahibi bir kişinin bebeğin istikbalini tanıdığı ve övücü şeyler söylediği anlatılır. [377][377]
Daha sonra Mısır'a giden aile bir süre orada kalır. Vali Herodos'un ölümü ve tehlikenin geçmesinden sonra Filistin'e Nasara'ya geri döner. [378][378] Yolda yiyecek ve içecek zarureti

---

[372][372] Al-i İmran: 3/39.
[373][373] Yakub İncili, (çev. E. Sarıkçıoğlu), Türkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992, Samsun, s. 9-14; Ali İmran:3/ 35-44.
[374][374] Yakub İncili ,Xl,3. Luka İncili, 1,26-38.
[375][375] Yakub İncili ,XII-XVIII., Matta 1,19-23; Luka, 1,27-38.
[376][376] Luka, 11, 15-21.
[377][377] Luka, 11,25-35.
[378][378] Matta, II. Bölüm.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ile karşılaişınca, mucizevi olarak yanlarında bir dere ve taze meyveli hurma ağacı oiuşuverir ve ihtiyaçlarını karşılarlar. [379][379]
Meryem'in İsa'ya Yusuf la nikahlanmadan önce hamile kaldığı rivayetleri sebebiyle günümüzün ekseri mezhepleri Yusuf'u biyolojik baba olarak kabul etmezler. [380][380] Markos İnciline göre, İsa'nın dört erkek, en az İki ya da üç kız kardeşi vardır: "Meryem'in oğlu ve Yakub'un, Yoses'in, Yahuda 'nın ve Simon'un kardeşi, dülger, budeğilmi? Kardeşleri bizimle burada değil mil [381][381] ayetinde anılan kişiler Yohanna'ya göre (XIX,25) İsa'nın kardeşleri değil, kuzenleridir. Ancak bu konuda da mezhepler arası görüş farklılıkları vardır. Protestan mezhebi bu evliliği gerçek evlilik ve İsa'nın babasını da Yusuf sayarken, Katolik mezhebi bu evliliğin formalite bir evlilik olduğunu, Yusuf la Meryem'in iki kardeş gibi bir evde yaşadıklarını, İsa'ya isnat edilen erkek ve diğer kız kardeşlerinin manevi kardeşler olduklarını savunur. Kur'an İsa'nın doğumu konusunda Katolik mezhebinin görüşüne paralel, İsa'nın babasız olarak Meryem'de yaratıldığını, Meryem'in de iffetli bir hanım olduğunu; Adem'i annesiz ve babasız yaratan için, onu babasız yaratmanın çok daha kolay olduğunu söyler. [382][382] Ancak İsa'ya hamileliğinden sonraki nikah ve diğer kardeşler konusunda olumlu veya olumsuz bir görüş beyan etmez.
Hz. Meryem ve İsa hakkında Kur'an'da haber verilen bilgilerin bir kısmı Hıristiyanların sahih saydıkları, resmi İndilerde yoktur. Bu haberlerden bazılarına Kilisenin apokrif (uydurma) saydığı İbrani Tomas ve Yakub İndilerinde rastlanır. [383][383] Batılılar buniara "Çocukluk İnciüeri" derler, günümüze çok az nüshaları ulaşabilmiştir.
Hz. İsa'nın delikanlılığa geçiş ve eğitimi konusunda ne İndilerde ne de başka kaynaklarda hiç bir bilgi yoktur. İlk haber 12 yaşma geldiğinde ailecek Kudüs'e Fısıh Bayramı için gittiğidir; bir süre orada kalırlar, dönüş zamanı gelince İsa'yı bulamazlar. Ararlar ve ancak üç gün sonra onu mabette rahiplerle tartışırken bulurlar. [384][384] Kilisenin uydurma saydığı İbrani Tomas İncili'nde bazı mucizevî haberler de anlatılır ve bunların bir kısmına Kur'an'da da işaret edilir. Örneğin 5 yaşında bir derenin kenarında çamur oynarken, 12 serçe figürü yaptığı ve özellikle de günün cumartesi oluşu sebebiyle babası (sayılan) Yusuf a şikayet edildiği, Yusuf un çocuğun yanına gelip azarladığında, İsa'nın "Gidiniz" sözü üzerine serçelerin gerçek kuşa dönüşerek ve bağrışarak uçup gittikleri, çevredekilerin şaşırdıkları beyan edilir. [385][385] Yine henüz 5 yaşında iken, çevrenin en meşhur öğretmenleriyle onları şaşırtıcı tartışmalara giriştiği, [386][386] çocuk yaşta ölüleri dirilttiği, körü ve abraşı iyileştirdiği haberleri anlatılır. mutabakat yoktur. [387][387]
İndiler arasında bu konuda tam bir İncillerdeki ikinci gurup haber, Hz.Yahya'nın kendisini Ürdün nehrinde vaftizi ve İsa ile karşılaşma sahnesidir. [388][388] İncil rivayetlerine göre, vaftiz esnasında Kutsal Ruh güvercin şeklinde gelip onun başına konmuş ve gökten "Benim sevgili oğlum budur, ondan hoşnudum" diyen bir ses işitilmiştİr. Ayrıca Yahya da: "Ben sertin tarafından vaftiz olunmaya muhtacım, sen bana mı geliyorsun? diyerek (İsa'nın) önüne geçmek" istemiş ve beklenen mesİhin o olduğunu söylemiştir. [389][389] Bu olay İsa'da Mesihlik şuurunun doğmasında ilk etken rolü oynamış olmalıdır.
İsa'nın tebliğ görevine başlaması Hz. Yahya'nın tutuklanmasından sonradır. Gezici vaiz olarak tebliğ bayrağını açmıştır. Bu sıralarda 30 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir. O da selefi gibi, insanların günahlarından tövbe etmelerini istiyor ve Ahir Zamanda kurulacağına inandıkları Tanrısal Krallık in yakında gerçekleşeceğini, ona hazırlık gerektiğini

---

[379][379] İbrani Tomas İncili, XX, Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 1992; Meryem: 19/ 24-26
[380][380] Matta İncili, 1,18-20.
[381][381] Markos,VI,3.
[382][382] Ali İmran: 3/56 vd.
[383][383] Bkz. Hıristiyanlarda Çocukluk İncilleri ,Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Samsun 1902, s.5-42.
[384][384] Luka, 11,41, 52; İbrani Tornam İncili, XIX. Bölüm
[385][385] İbrani Tomas İncili/fürkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 24-25 1992, Samsun, 25.; Ali İmran: 3/49.
[386][386] Ali İmran: 3/46; İbrani Tomas încili,Ill-VIII. Bölümler.
[387][387] İbrani Tomas İncili, IX-X, XVN~XV1II. Al-i İmran: 3/49.
[388][388] Matta, III. bölüm.
[389][389] Matta, III, 13-16; Markos, I ,9-11; Luka, III, 21-22.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

haber veriyordu. [390][390] Kendisine sadakatle bağlanmış Havarileriyle insanları çevresine topluyor, gelecek günlerden bahsediyordu. Kendisine gelen vahyin kendisi veya başkaları tarafından yazılması, kaydedilmesi için her hangi bir gayret göstermiyordu. Tevrat'a bağlılığını ifade ediyor, ancak yeni bir kitaptan bahsetmiyordu. İbadet ve davranışlar yönünden tamamen Yahudi toplumunun bir üyesi idi. Vaazlarında ve davranışlarda ahlâkî derinüliği ve gelecekte kurulacak Tanrısal Devleti vurguluyordu. Bu sırada kendisinden mucize bekleyenlere, halk arasında yaygın hastalıkları tedavi ederek". [391][391] az bir yiyecekle büyük kalabalıkları doyurarak [392][392] deliller gösteriyordu. Tebliğleriyle ilgili en meşhur hitabeti Zeytin Dağı vaazıdır:

"Ne mutlu ruhta fakir olanlara, çünkü göklerin meîekutu onlarındır, Ne mutlu yaslı olanlara, çünkü teselli edileceklerdir, Ne mutlu halim olanlara, çünkü onlar yeri (dünyayı) miras alacaklardır. Ne mutlu salaha acıkıp susayanlara, çünkü onlar doyurulacaklar. Ne mutlu merhametli olanlara, çünkü onlara merhamet edilecek. Ne mutlu yüreği temiz olanlara, çünkü onlar Allah'ı görecekler. Ne mutlu sulh edicilere, çünkü onlar Allah Oğulları (olarak) çağrılacaklar. Ne mutlu salah uğrunda eza çekmiş olanlara, çünkü göklerin meîekutu onlarındır. Benim uğruma insanlar size sitem edecekleri, eza eyleyecekleri ve size karşı yalan yere her türlü fenalığı söyleyecekleri zaman, size ne mutlu! Sevinin ve meserretle coşun, çünkü göklerde karşılığınız büyüktür. Çünkü sizden önceki peygamberlere de böyle eza ettiler. Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim, ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeğe geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeriatten en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır. Bundan dolayı bu en küçük emirlerden birini kim bozar ve insanlara öylece öğretirse, göklerin melekutundan kendisine en küçük denilecektir ve onları kim yapar ve öğretirse, göklerin melekutunda kendisine büyük denilecektir. Zira size derim ki, salahınız Yazıcılar ve Farisilerinkinden ziyade olmazsa, göklerin melekutuna hiç girmeyeceksiniz-İşittiniz ki, eski zaman adamlarına denildi "Katletmeyeceksin", ve kim katlederse, hükme müstahak olacaktır. Fakat ben size derim: Kardeşine kız.an her adam hükme müstahak olacaktır ...kim ahmak derse, cehennem ateşine müstahak olacaktır. İmdi, takdimini mezbahta arz ederken, kardeşinin sana karşı bir şeyi olduğu hatırına orada gelirse, takdimini orada mezbahın önünde bırak ve git, önce kardeşin ile barış ve o vakit gel, takdimini arz et. Hasmınla yolda beraber iken onunla çabuk uyuş da hasmın seni hakime, hakim de seni memura vermesin ve zindana atılmayasın. Doğrusu sen mangırı ödeyinceye kadar oradan çıkmazsın.

Zina etmeyeceksin denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Bir kadına şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde onunla zina etmiştir. Ve eğer sağ gözün sürçmene sebep oluyorsa, onu çıkar ve kendinden at, çünkü senin için azandan birinin yok olması, bütün bedenin cehenneme atılmasından iyidir. Ve eğer sağ elin sürçmene sebep oluyorsa, onu kes ve kendinden at, çünkü senin için azandan birinin yok olması bütün bedeninin cehenneme gitmesinden iyidir. Ve kim karısını boşarsa, ona boş kağıdını versin, denilmiştir. Fakat ben size derim ki, zinadan başka bir sebeple karısını boşayan adam onu zaniye eder ve kim boşanmış kadınla evlenirse, zina eder.

Ve yine eski zaman adamlarına: Yalan yere and etmeyeceksin ve andlarım Rabbe ödeyeceksin, denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Hiç and etmeyin, negök üzerine, çünkü o Allah'ın tahtıdır. Ne yer üzerine, çünkü onun ayaklarının basamağıdır. Nede Yerusalim üzerine, çünkü o, büyük kralın şehridir.

Göz yerine göz, diş yerine diş, denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koyma, ve senin sağ yanağına kim vurursa, ona ötekinize çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse, ona abam da bırak Ve kim seni bir mil gitmeğe zorlarsa, onunla iki mil git Senden dileyene ver, senden ödünç isteyenden yüz çevirme.

Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin, denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Düşmanlarınızı sevin, ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan Babanızın çocukları olasınız. Zira o güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur ve salih

---

[390][390] Matta, IV,17; Markos,l,14.

[391][391] Matta, V. bölüm.

[392][392] Matta, XIV, 15-21.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

olanlar ile olmayanların üzerine doğdurur, ve salih olanlar ile olmayanların üzerine yağmur yağdırır. Çünkü eğer sizi sevenleri severseniz ne karşılığınız olur? Yalnız kardeşlerinizi selamlarsanız, fazla ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyorlar mı?.
İmdi sadaka verdiğin zaman, ikiyüzlü adamların insanlardan hürmet görmek için, havralarda yaptıkları gibi, önünde boru öttürme. Doğrusu size derim: onlar karşılıklarım aldılar. Fakat sadaka verdiğin zaman, sol elin sağ elinin ne yaptığım bilmesin de , sadakan gizli olsun, gizlide gören Baban da sana ödeyecektir.
Dua ettiğin zaman da ikiyüzlüler gibi olmayın, çünkü İnsanlar kendilerini görsünler diye, havralarda ve köşe başlarında durup dua etmeği severler. Doğrusu size derim: onlar karşılıklarını aldılar. Fakat sen dua ettiğin zaman kendi iç odana gir ve kapını kapayarak gizlide olan Babana dua et, gizlide gören Baban sana ödeyecektir. Dua ederken putperestlerin ettiği gibi boş tekrarlar yapmayın, zira onlar sanırlar ki, çok söylemeleriyle işitilecekler. Bundan dolayı onlara benzemeyin, çünkü babanız nelere ihtiyacınız olduğunu siz ondan dilemeden önce bilir.
Ve oruç tuttuğun zaman, ikiyüzlüler gibi surat asmayın, zira onlar oruç tuttuklarım insanlar görsünler diye suratlarını asarlar.
Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin ki, orada güve ve pas yiyip bozar, ve orada hırsızlar delip girerler ve çalarlar. Fakat kendinize gökte hazineler biriktirin ki, orada ne güve ne de pas yiyip bozar, ve hırsızlar orada ne delerler ne de çalarlar. [393][393]
Hz. İsa'nın vaazlarının dinleyicileri ve takipçileri her geçen gün artı- yordu. Şeriatın geleneksel ve şekilsel tatbiki tenkit ediliyor, onun manevi içeriğine ve ihlâsa dikkat çekiliyordu. Bu konular Yahudi Yüksek Meclisini (Sanhedrium'u) rahatsız ettiği gibi, yakında kurulacak Tanrısal Krallıktan söz etmesi de Roma Valisini rahatsız ediyordu. Doiayısiyle bundan hem Sanhedrium hem de devlet endişeleniyordu.
İsa'nın tebliği iki ana konuda yoğunlaşıyordu: Mesiyanizm ve Şeriat.

3. 1- Mesiyanizm (Mehdilik)

İsa'nın elçiliğinin temel içeriği, Tanrısal görevle gelecek Mesih hakimiyetinin artık kapının önünde hazır olduğu haberiydi. İsa müjdesinde, "Sizin gördüğünüz şeyleri gören gözlere ne mutlu. Çünkü size derim ki, çok peygamberler ve krallar sizin gördüğünüz şeyleri görmek istediler, göremediler ve işittiğiniz "Fakat ben Allah'ın parmağıyla cinleri çıkarıyorum, bu halde Allah'ın Melekutu (Devlet ve hakimiyeti) üzerinize gelmiştir" diyerek, kendini mucizeleriyle savunmaya çalışıyordu. Kendinin beklenen Mehdi (Mesih) olduğuna işaret ediyor, 'Ve kim bende sürçmezse, ona ne mutlu" diyordu. Bahsedilen mucizelerin tarihi hakikati sorusunu, bir karara bağlamak mümkün değildir. Ancak İsa'nın bîr kurtarıcı olarak Filistin'de kurulacak Tanrısal Mesih devletinden haber vermesi birinci derecede tebliğ hedefini gösterir.
İsa'ya göre, dünyayı değiştirmek Tanrı'nın vazifesiydi. Onun yaptığı şey ise, yaklaşan Tanrısal Devleti ve Hesap Gününü müjdelemesiydi. Fakat vazifesi, yalnız müjde ve tebliğle bitmiyordu. O'nun varlığı ahir zamanın bir işareti ve beklenen günün bir vasıtasrydı. Bundan dolayı O, etrafındaki küçük bir gurupla Kudüs'e giderek, Mabed'i, kutsal olmayan şeylerden temizlemek için, işgal etmişti. Oradaki satıcıları ve dilencileri kovup çıkarmıştı. Yine, cemaat rivayetlerinden anlaşıldığına göre, Paskalya Bayramım adamlarıyla kutlarken durumu aydınlatıcı bir konuşma da yapmış ve gelecek Paskalyayı Tanrısal Devlet'de birlikte kutlayacaklarını haber vermişti.
Tanrısal Devlet ve hakimiyet ne idi? O, acıklı olayların beklendiği, ahir zamanda meydana gelecek, kıyamet Öncesi 1000 sürecek bir İhtişam ve cennet hayatının başlangıcıydı. Önce, milli Yahudi politikacılarının tasvir ettiği ümitler hakikat olacak, yabancı hakimiyetler yıkılacak, Davud Krallığı tamir edilecek ve bütün Yahudiler mukaddes topraklarda toplanacaktı. Bu sebeple, Mesih ve Ahir Zamandan haber veren yazılarda, Ahir Zamanın olağan üstü hadiselerini ve Mesih faaliyetlerini tasvir eden, özel bir literatür gelişmişti. Mesih'in gelişi, haşir, insanların kalplerinden kötülük eğilimlerinin ve acılarının çıkarılışı, peygamberlerin vaad ettiği yeni kalplerin takılması vs. gibi olağanüstü olaylar bekleniyordu. Böylece, Tanrısal Kral, yani Mesih yeryüzüne hakim olacak, öVun ismi ve arzusu, yegane

[393][393] Matta,V,3-VI,20.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

İsim ve arzu olacaktı. Değişen dünyanın tfu hali, bir nevi günahsız dünyanın Cennetteki başlangıcı olacaktı.
Yahudiler arasındaki çeşitli fikir akımları, İsa zamanında birbirine karışmıştı ve bunları birbirinden ayırmak çok güçtü. Eğer İsa, gelmekte olan Tanrısal Hakimiyetten bahsediyor ise, O, bunların hepsini beraber düşünüyordu. Fakat, zaman ve mekan tesbiti gibi bir ayırımı ve özleştirmeyi kabul etmiyordu. İlahi hakimiyetin birdenbire, gece dolaşan bir hırsız gibi, ansızm gelivereceğini ve o anı çağdaşlarının yaşayacağını, haber veriyordu. Fakat bütün bu bekleyişlerin hiç bîri gerçekleşmedi. Özellikle Havariler Cemaatının beklediği gibi, henüz kendi hayatlarında İsa'nın dünyaya geri dönerek, vaad edilenleri gerçekleştireceği hesabı, bir netice vermedi. Havari Petrus, Her şeyin sonu yaklaştı, Yohanna, son saattir, Paulus, Rab Yakındır diyerek, hayatları boyunca cemaatlarını sakinleştirmeye ve ümit vermeye çalıştılar. Zamanımıza kadar aradan uzun yıllar geçmesine, hiç bir değişiklik olmamasına rağmen, milyonların gönlüne yerleşen îsa, hala müjdelenen Tanrısal Mesih devletini kuracak kişi sayılmaya ve beklenmeye devam etmektedir.
Müslümanlar Hz. İsa'nın bu "Tanrısal devlet ve hakimiyeti" konusundaki haberlerini, ahir zaman ve kıyametin yaklaşması, ahiret hayatı müjdeleri olarak anlarlar. Konunun içeriğinin yorumunda Hıristiyanlardan ayrılırlar. Hıristiyanlığa paralel bazı hadis kitaplarındaki rivayetlerin de zayıf veya uydurma olduğu kanaatmdadirlar. Kıyamet ve Haşir öncesi, ölümün ortadan kalktığı 1000 yıllık Mesih saltanatı diye bîr durum kabul etmezler. Hz. İsa'nın mesih ismini de makam ve görev ismi değil, ona verilmiş özel bir isim olarak anlarlar.

3. 2- Şeriat Sorunu

İncil yazarlarından Matta, sıhhatında şüphe edilemeyecek bir sözü rivayet eder. Büyük bir ihtimalle, Hz. İsa'nın en eski sözlü rivayet mecmualarından alınmış olmalıdır: "Sanmayın ki ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim, ben yıkmaya değil, bilakis tamamlamaya geldim" Bu sözün kaderi Eski Kilise'de çok yönlü oldu. Aşırıya kaçmaksızın, bütün Hıristiyan inanç tarihinin bu cümlenin tefsirleri üzerine bina edildiği söylenebilir. Eski kiliseler de bu cümleyi anlamaya çalışmışlar, Ebionitler hariç hiç biri Eski Ahid şeriatını takip etmemişlerdir. Marsiyon bu cümleyi yalanlama ve Hz. İsa'nın sözü olmadığını söyleme cesaretini göstermiştir.
Bu cümlenin tefsir tarihi çok önemlidir. Çünkü, İsa Mesih Kilisesinde Yahudi şeriatının geçerli olup olmadığı, tamamen bu cümlenin anlaşılmasına ve kabulüne bağlıdır. Bu cümle ile Hıristiyanlığın, Yahudiliğe bağlanması muhtemeldi. Kilise bu soruya her zaman geçerli olabilecek, karmaşık bir çözüm yolu buldu. Buna göre İsa, Eski Ahid kanunlarını kısaltarak muhafaza etmiş ve yenilemişti. On Emir etrafında ibadet ye merasim kanunları devam ederken, ahlak kanunları gelişmiş oluyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Hıristiyanlık, daha çok İsa'nın tutumunu kendisine prensip edinmiş, lâfza bağlı kalmamıştır.
O halde, Matta İncİl'indeki "Bilakis tamamlamak için geldim", sözünü nasıl anlamalı idi? "Eski Ahid'de denildi, fakat ben size diyorum ki" sözüyle, İsa Hz. Musa'ya karşı olmuyor muydu? Yahut, yeni bir şeriatın esaslarını mı vermek istiyordu? Veya Eski Ahid kanunlarının ağırlığını, tatbikat imkansızlığını mı söylpmek istiyordu?
Sorunun cevabına kısmen Zeytin Dağı vaazı ışık tutar: O, dinleyicilere Allah'ın arzularını Öğretmek ve eskiden bilinen Tevrat Kanunlarını esas gayesine götürmek istiyordu. Gayesi, şeriatı bir takım fazlalıklarla ziyadeleştirmek ve tatbikini güçleştirmek değildi. Günlük hayatın alışılmış kanunları ötesinde, Allah'ın hakiki isteklerine dikkat çekmek istiyordu. İsa, ne şeriatı ziyadel eştin yor, ne de ruhtan uzak şekilsel tatbikini teklif ediyordu.
Hz. İsa'nın şeriatla ilgili tebliğine Kur'an da ışık tutar, nitekim Tevrat'tan Önümde bulunanı doğrulayıcıyım. Size haram kılınmış olanın bir kısmını sîze helal yapacağım demektedir [394][394] ki, bu ayet İsa'nın Şeriatın ağırlığını hafifletmek ve Zeytin Dağı vaazında açıkladığı şeriatın içeriğine, ahlakî kalite ve samimiyet getirmek İsteğini yansıtmakta, şekilsel hukuk kuralları yerine, içten gelen dindarlığı, ihlası, takvayı öne alma gereğini vurgulamaktadır.

[394][394] Ali İmran: 3/50.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

3. 3- Hz. İsa'nın Tebliğ Alanı

Hz. İsa'nın elçiliği daha çok Yahudilere yönelikti. Arada sırada Yahudi olmayanların isteklerini yerine getirmekle beraber, hizmetinin ağırlık merkezi Yahudilerdi: "Ben İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim" [395][395] , sözüyle bunu ifade ediyordu. Tanrısal devleti müjdelemek için, havarilerini yalnız Yahudilere gönderiyor ve onları açıkça uyarıyordu: "Milletler yoluna gitmeyin ve Samirileri'in şehirlerinden hiç birine girmeyin, fakat daha çok İsrail Evinin kaybolmuş koyunlarına gidin ve giderken, Göklerin Melekutu (Tanrısal Devlet) yakındır diye vaaz edin" diyordu. İndilerin haberleri de, İsa'nın hayatı boyunca Yahudilik sınırlan içinde kaldığını göstermektedir. Günümüz Hıristiyanlanna göre, göklere yükselen İsa sonradan talebelerinin diğer milletlere mensup halklar arasında da vazife yapmalarını onlara vahyetmişti: "Bütün dünyaya gidin, İncil'i bütün varlıklara vaaz edin", demişti. Putperestler arasındaki misyon çalışmaları Paulus'un cemaata girmesinden sonra başlamıştır. Başlangıçta ilk hedef Yahudiler'di, daha sonra tebliğ çalışmalarının ağırlığı, Filistin dışındaki Yahudileri Hıristiyanlığa kazanma yoluna çevrildi. Bu arada putperest misyonuna yer verildi.
Kanaatimızca Hz. İsa'nın başlangıçtaki sınırlı hareketi, çekirdek cemaatını Yahudilerden kurmak, daha sonra bu merkez cemaat etrafındaki tebliğ çemberini genişletmek olmalıdır. Tebliğinin kendi milletince daha kolay anlaşılabileceğini ümit etmiş olmalıdır. Yoksa Tanrının görevlendirdiği bir elçinin insanlar arasında ayırım yapması düşünülemez. Nitekim Kur'an: *"Allah, kemlilerine Kitab verilenlerden 'onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz!"* diye söz almıştı. Fakat onlar, verdikleri sözü arkalarına attılar..." buyurarak görevin yalnız bir millete, kabileye değil, tüm insanlığa tebliğ olduğunu vurguluyor. Başlangıçtaki sınırlandırıcı yorum ve rivayetlere açıklık kazandırıyor. Diğer milletlere tebliğ görevini sürdürmeyerek, Tevrat'ı Yahudi kavmine has kılan anlayışı tenkit ediyor. Dolayısiyle İncildeki sınırlayıcı ayetlerin özel şartlarda geçerli olabileceğine işaret ediliyor.

3. 4- Dünyadan Ayrılışı Ve Değerlendirmeler

Hz. İsa'nın cumartesi yasağına rağmen hastaları tedavi etmesi, şeriatın zaruret hallerinde yumuşatılabileceğine işaret etmesi, geleneksel Yahudiliğe karşı gelmek demekti. İsa şekilsel dindarlık aleyhinde konuşuyor, Yahudi Meclisi görüşlerine pek itibar etmiyordu. Etrafına toplanan kalabalıklara vaaz ediyor, yeni yorumlar yapıyordu. Bu davranışlar idareci çevrede hoşnutsuzluk yarattı. Özellikle MesİhIik iddiası, bu hoşnutsuzluğu daha da artırdı. Henüz tebliğe başlayalı üç beş sene kadar olmuştu ki, tutuklanarak daha fazla güçlenmesinin önüne geçilmek istendi. Rivayetlere göre, 12 Havarisinden bîri olan Yahuda İşkariyot'un yardımıyla yakalandı ve kararı önceden verilmiş Yahudi Yüksek Mahkemesinde yargılandı. İdama mahkum edildi. Hükmün infazı için, Roma Valisi Pontius Pilatus'a teslim edildi. Yine idam cezasına çarptırılmış iki eşkıya ile birlikte çarmıha gerilerek idam edildi. [396][396] İndilerde bu sahneler acıklı bir şekilde tasvir edilirler.
Yine İndilerin tasvirine göre, haça gerilerek ölen İsa'nın cesedi, annesi ve şakirtleri tarafından teslim alınarak cuma günü akşam öncesi gömüldü. Cumartesi gününü sükunetle geçiren annesi ve şakirtler Pazar günü sabah erkenden kabir ziyaretine gittiklerinde, kabrin açılmış, üzerine sarılmış kefen bezlerinin etrafa atılmış ve cesedin de olmadığını gördüler. Endişe ile cesedi ararken, İsa kendilerine göründü ve Allah'ın yanına çıkacağını söyledi. Daha sonraki günlerde de (İsa) yakınlarına ve şakirtlerine görünmeye, mesajlar vermeye devam etti. [397][397] Daha sonra İsa'nın Hz. İdris ve İlyas gibi göğe yükseldiğine ve Tanrı'nın yanma oturduğuna inanılır.
Kur'an ise, İsa'nın çarmıha gerilmediğini ve işkence ile öldürülmediğini, İsa'nın yerine ona ihanet edenin İsa'nın suretine dönüşmesi sebebiyle İsa zannıyla idam edildiğini, [398][398]

---

[395][395] Matta, 15/24. Aynı muhtevayı Kur'an "Onu İsrail Oğullarına peygamber olarak gönderecektir" (Âli İmran: 3/ 49) buyurarak onaylar. Ancak İsrail Oğullarından başkasına gönderilmedi savını Kur'an kabul etmez. Musa'nın da İsa'nın da tüm insanlığa tebliğde bulunmaları emredildiği vurgulanır. Âli İmran: 3/187.

[396][396] Matta, XXVI-XXVII; Markos, XV-XVI; Luka, XXIII; Yohanna, XIX.

[397][397] Markos, XVI; Luka, XXIV; Yohanna, XX-XXI.

[398][398] Al-i İmran: 3/55; Mâide: 5/l17.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Allah'ın Onu kendine yükselttiğini haber verir. [399][399] Yine Kur'an onun vefat ettiğini söyler, ancak Hıristiyan kökenli yeni Müslümanların yorumlarıyla gelişen rivayetler ve ona bağlı tefsirler, uzlaştırıcı yeni görüşler ortaya koymuşlardır. "Tanrı katına yükseltilmesiyle" ilgili ayetler ve Meryem suresi 15. Ayetteki "Diri olarak kaldırılacağı gün" ifadesi İsa'nın haşir günü dirileceği yerine, Kıyamet öncesi dirileceği yününde, Hıristiyanlık paralelinde yorumlanmıştır.
"Tanrı katma yükselme" Hz. îdris, Hz. İlyas ve Hz. Yahya için de kullanılmasına rağmen, kimse bu peygamberlerin de Ahir Zamanda geri döneceğini, savunmaz!" [400][400] Çünkü Hıristiyanlıkta da böyle bir iddia yoktur.

3. 5- Tanrısal İsa

Hz. İsa'nın Meryem'e "Kutsal Ruh" vasıtasıyla getirilip, Meryem'in babasız hamile kaldığı hakkındaki İncil haberleri [401][401] ve vaftizde "Allah'ın ruhunun güvercin gibi inip üzerine geldiğini gördü ve işte göklerden bir ses dedi: Sevgili Oğlum budur, ondan razıyım" [402][402] "Sen Allah'ın Oğlu isen" [403][403] ve yine bazı havarilerin ona uluhiyet atfetmesi ve ölümden dirildiği haberleri bazı mezheplerin İsa'yı Tanrısal varlık olarak görmesine ve yorumlanmasına tsebep olmuştur. Günümüzde Katolik, Ortodoks ve bazı Protestan mezhepleri onu, insan şeklinde dünyada yaşamış ve üç Tanrısal şahıstan biri olarak kabul ederler. Bu konuda Hıristiyan ilahiyatında "Kristoloji" tabir edilen bir bilim dalı doğmuştur. İsa'nın uluhiyet ve beşeriliği sorununu ve iki cevherin birbiriyle ilişkisi konularını açıklamaya çalışır. Hıristiyan inanç tarihi bunun tartışmalarıyla doludur. Günümüzde Tanrı'nın Birliği konusu bazı mezheplerce Tanrı'nın İsa'da inkarnasyonu(avatarası); Kutsal Ruh konusu da Tanrı'nın gücünün tezahürü şeklinde yorumlanmaya çalışılır.

4- Mesihlik Beklentileri

Hıristiyanlar İsa'nın ölümden dirildiği, Tanrı katına yükseldiği haberlerine dayanarak, onun Mesihlik görevini tamamlamadan ayrıldığını, tekrar geri dönerek Tanrısal Mesih devletini kuracağını düşünürler ve inanırlar. İlk zamanlar dönüş günlük beklenirken, zamanla yerini haftalık bekleyişe ve pazar gününe bırakılmıştır. Aradan yüzyılların geçmesi üzerine artık bekleyiş, her yıl bilinmeyen bir Paskalya bayramına kalmıştır. Büyük kiliseler beklenen paskalyanın tarihini Allah'a bırakırken, günümüz yeni dini akımları İsa'nın geleceği hakkında yakın zaman kehanetlerinde bulunurlar. Verilen rakamlar gerçekleşmeyince bir gerekçe bularak gelişin yakın bir zamana ertelendiğini cemaatlarına duyururlar. Cemaatlarının "Tanrısal Devlet" heyecanını canlı tutmaya çalışırlar. Bu tasavvurlar müslümanları da etkilemiş, İsa'nın öldürülmediği, Tanrı katma yükseltildiği yolundaki Kur' an ifadesi, Hıristiyanlık paralelinde rivayet ve yorumlarla Hıristiyan tasavvurlarına yaklaştınImıştır Yorumlar Mehdi tasavvurlarıyla birleşerek Hz. İsa'nın ölmediği, göklerde yaşadığı, Ahir Zamanda Şam'daki Beyazminare'den dünyaya inerek, kurulacak Mehdi devletinde yer alacağı, icraatında Mehdiye yardımcı olacağı yönünde yorumlar gelişmiştir: Ali İmran, 55 ve Maide, 117 ayetlerinde verilen "Ey ha, ben seni öldüreceğim, bana yükselteceğim" ve "Sen beni vefat ettirince onları gözetleyen sen oldun" meallerindeki açıklamaları belirtilen "İsa'nın öldüğü, fakat öldürülmediği" şeklindeki ifadeler dikkate alınmamış, Hıristiyanlık etkili sentezci görüşler yaygınlık kazanmıştır. [404][404]

4.1- Tanrısal Devlet Yankıları

İsa'nın haber verdiği ve şakirtlerinin de göreceklerini müjdelediği Tanrısal Devletin ve Ahir Zaman olaylarının meydana gelmemesi, ilk cemaatı hayal kırıklığına uğrattı. Haber verilen

---

[399][399] Nisa: 4/157 vd.

[400][400] Meryem: 19/15, 33. Onbeşinci ayette aynı ifade Yahya (a.s.) için kullanılmasına rağmen. Yahya'nın göğe yükseldiğini kimse iddia etmez.

[401][401] Matta: 1,18.

[402][402] Matta 111,16-17.

[403][403] Matta, IV,3, 6.

[404][404] Hüseyin Atay, Kur'ana Göre Araştırmalar,I, Ankara 1993, s. 49.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

devrin, Havariler zamanında meydana geleceği kanaati zayıfladı. Ancak, İsa'nın ölüm ve haşir ile ilgili haberler, Ahir Zamanla ilgilendirilerek yorumlanmaya devam etti. Haftanın ilk günü (Pazar), haşir günü, "Rab Günü" olarak kabul edildi. Yine, İsa'nın geri dönmesi ve olağan üstü değişiklikler, pazar gününde bekleniyordu. İsa, ölümden dirildiği gibi, yine bir pazar günü dünyaya geri dönerek olağan üstü devri açacak, bir nevi ahiret hayatını başlatacaktı. Bu sebeple, her gün yapılan "Rabbın Ziyafeti" (Komünyon) ayini, sonraları "Rab gününe" (pazara) bırakıldı. Bu ayin, İsa'nın dönmesi için bir davet, bir rica ve tekrar cemaatla birleşmesinin bayramı sayılıyordu. Ancak, beklenen günün çok uzaması sebebiyle İsa'nın dönüş günü, zamanla senede bir güne, Paskalya bayramına bırakıldı. Bu inancın, 3. Yüzyıla kadar bütün canlılığıyla yaşadığı kaynaklarca sabittir. Yaklaşan günün işareti olarak, bazı yeni yorumlar da ortaya çıktı. Güneşin kararması, Mabet perdesinin yırtılması, zelzele, mezarların açılması ve ölülerin haşri gibi ahir zaman alâmetlerini^ İsa'nın ölümü esnasında meydana geldiği ve artık kıyametin yaklaştığı söyleniyordu.

Yahudi isyanları sebebiyle meydana gelen sıkıntılı olaylar, mabet Perdesinin yırtılması, kutsal yerlerin tahrip edilmesi, ahir zamanın açık alameti sayılıyordu. Ama, haşir durdurulmuştu. Nikodemus İncili'nin yazarı Kudüslü Küril (Cyrill) ve Epifanyüs (Epiphanius), hadiseyi daha da canlı bir şekilde tasvir ediyorlardı. Bunlara göre, halen yaşamakta olan Kudüslüler, 10-15 sene önce ölen akrabalarının mezardan kalkışlarına ve dirilişlerine şahit olmuşlardı. Artık ölmüş babalar, kardeşler sokakta birbirleriyle karşılaşıyor ve şaşkınlıkla birbirlerine, "Sen şuraya gömdüğümüz filan ve filan değil misin?" şeklinde sorular soruyorlardı. Daha sonraki yüzyıllarda, Amfilokiyus İkoniyum gibi, bazı Hıristiyan yazarlar, İsa'nın haşriyle beraber azizlerin umumi haşrini yalanlıyor ve haşir olanların sayısını sadece 500 kişiyle sınırlandırıyordu.

Karışıklığın kaynağı, Kilisenin zaman hesabında idi. II. Yüzyılda yazılan Barnaba Mektubu'nun şahadetine göre, daha ilk devirlerde Yahudilerin zaman teorisi Hıristiyanlarca kabul edilmişti. Tekvin'deki yaratılışın altı günde olduğu rivayeti, eski dünya yaşının dünya hesabıyla 6000 yıla tekabül ettiği şeklinde yorumlanıyordu. 7. bin yılın başlaması ise, Ahir Zamanda mesihle başlayacak rahmet devrinin, Tanrısal Devletin başlangıcı kabul ediliyordu. Bu hesap, Tanrının dünyayı altı günde yaratıp, yedinci günde istirahata çekilmesini temsil ediyordu. Hıristiyanların bu teoriyi kabul etmesi, Ahir Zaman alâmeti olarak yorumlanan; İsa'nın ölüm hadisesini, dünyanın yaratılmasından sonraki 6000 yılın içine yerleştirilmesini gerektiriyordu. Adamantiyus, 6000'nin içine İsa'nın ölüm yılını değil, doğum yılını dahil ediyordu. Zaten 6000'nin sonu, dünyanın sonu olarak kabul ediliyordu. Ancak, beklenen devrin yüzyıllarca geriye kalması, İsa'nın ölümünü 6000'e dahil etme gayretlerini geçersiz kıldı.

Bu mesele, daha Havariler zamanında da cemaatı rahatsız etmişti. Vaad edilen Tanrısal Devlet'in gelmemesi, bazılarının vaftiz edilmelerine rağmen ölmeleri üzerine Paulus, önceden ölen müminlerin yaşayanlardan farklı olmayacağını, ancak onların yakında geleceği vaad edilen güne kadar mezarlarında bekleyeceklerini, İsa'nın geldiği gün dirilerek yaşayanlarla beraber olacaklarını söylemişti.

Neticede Sositheus, Simon Magus, Yudas Galileus ve Montanus gibi, yeni mesihler ortaya çıkmıştı. Cemaatın hayatı bir hayli karıştı. Montanistler sadece kıyametin yaklaştığını değil, aynı zamanda Semavi Kudüs'ün Firikya'da kurulacağım haber vererek, oraya toplanmaya başladılar. Ailelerinden ayrıldılar. Hippolit (Hippolitus) iki mesihten bahseder: Biri Suriye'de, diğeri Pontus'da (Kuzey Anadolu'da). Bunların teşvikiyle halk tarlalarını ve işlerini bırakarak, mallarını dağıtır, çöle çekilerek ümit edilen Tanrısal Devleti beklemeye başlar. Hatta, Kilise Babaları vaazlarında, "Eğer söylenenler meydana gelmezse, artık Kitaba da inanmayın ve dilediğiniz yolu seçin" diyorlardı. Tabii, bu pervasızca sözler sonucu cemaatın bir kısmı dağıldı. Ümitlerini kaybeden halk: "Biz bunları babalarımız zamanında da duyduk, bakın biz ihtiyarladık, fakat ortada vaadlardan hiç bir şey yok" diyorlardı. Bazıları alayla, "Vaad edilenler nerede? Her şey ataların uyudukları zamandan beri aynı değil mi?" diyorlardı. Bunun üzerine, o günün gelmesi için kiliselerde dua edilmeye başlandı. Zamanla bu ümitsiz konudan ve bekleyişlerden vazgeçildi. Ancak, III. Yüzyılda Firikyah Montanus ve iki kadın peygamber tarafından, konu tekrar canlandırıldı. Mesih'in pek yakında geleceği müjdelendi. Buna göre, Pepuza da (Firikya'da) bir yere, Semavi Kudüs inecekti. Montanus çabucak taraftar buldu ve yankıları bütün kiliseyi çınlattı. Başlangıçta bu hareket, ilk kilisedeki kıyamet bekleyiş ve konuşmalarının yenilenmesiydi. Müjdelenen

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

günü karşılamak için, halk sıkı bir asketik hayat sürmeğe başladı ve sonradan bu cereyan bir mezhep halini aldı. Daha sonra Montanus, kendinin Yohanna İncilinde müjdelenen Paraklet olduğuna inanmaya başladı. Afrikalı meşhur Tertulien dahi 202 yıllarında beş sene bu harekete katılmış ve hizmet etmişti. Nihayet Kilise, bu sorumsuz hareketlere engel olmanın gereğine inandı ve bu sebeple Yohannanın Ahir Zamandan bahseden yazıları dışında, hiçbir kehanet yazısını Yeni Ahid'e almadı. [405][405] Kilisenin görüşünden ayrılanlar zındıklıkla suçlandı, Kilise dışında bırakıldı. Günümüzde büyük kiliseler bu konu üzerinde pek durmazlar. Ancak Yahova Şahitleri vs. gibi küçük kilise ve mezhepler konuyu bütün canlılığı ile yaşamaya devam ederler.

5- Kutsal Yazılar

Hz. İsa, içinde doğup büyüdüğü Yahudi cemaatının bir üyesi olarak Tanah'ı (Eski Ahid'i) kutsal kitap olarak görmüş ve ona yorumlarıyla derin anlamlar kazandırmaya çalışmıştır. Vaaz ve tebliğlerinin kaynağı Eski Ahid'ti. Bu sebeple günümüz Hıristiyan kutsal yazılarının ilk bölümünü Eski Ahid oluşturur, ikinci bölümünü ise, İsa'nın ölümünden sonra ortaya çıkan, İsa ve vaazları hakkındaki rivayetleri içeren, Yeni Ahid teşkil eder.
Hz. İsa hayatta iken kendine gelen ayetleri veya aldığı vahiyleri ne kendisi bir yere kaydetmiş, ne de başkalarına kaydetmeleri için emir vermişti. O kendinden önceki kutsal kitaplara bağlı, ancak onlara yeni yorumlar getiren bir ıslahatçı, bir öğretmen görünümünde idi. Talebelerinin Yahudilerce dışlanması ve takibatlar, cemaat içinde yeni bir grup oluşmasına yol açtı. Yargılanıp, İdam edilmek istenmesi ise, İsa Mesih gurubunun Yahudi cemaatından tamamen uzaklaşması ve kopmasına zemin hazırladı. Bu yeni cemaat üyelerinin üstatları Hz. İsa ile ilgili vaaz ve hayat hikayelerini kaydetmeye başlamaları, onun ölümünden yaklaşık 25-30 sene sonradır. Bu kadar geç kalınmasının iki temel sebebi olabilir: Birincisi, o zamanın şartlarında kendinin yazmaya veya yazdırmaya fırsat bulamaması; ikincisi, beklenen Mesih devletinin çok yakında geleceği ümidi ile, bir şeyler yazıp geriye bırakmaya ihtiyaç duyulmaması olabilir. Nitekim kendinden sonra da talebeleri Üstatlarının çok kİsa bir zaman sonra geri döneceği ümidiyle, Üstatlarını yazıyla anlatma ihtiyacını hissetmemişlerdir. İsa'yı ve öğretisini öğrenmek isteyen yeni cemaat üyelerine ve çocuklarına, hatıralarını ve duyduklarını sözlü olarak anlatmayı tercih etmişlerdir.
İsa'nın bir türlü geri dönmeyişi, cemaat içinde vaftiz olan kimselerin ölmeye ve canlı şahitlerin azalmaya başlaması cemaat ileri gelenlerini harekete geçirmiş, çeşitli bölgelerde ve ülkelerde İsa'yı ve vaazlarını anlatan risaleler yazılmaya başlanmıştır. Yazarlar istisnasız ya "Havariler" gibi İsa'yı şahsen tanımış olan, ya "Tâbiûn" gibi onu izleyenlerin ilk kuşağını oluşturan şakirtlerdir. Hıristiyanlar Yeni Ahid'in bütün yazarlarının İsa'nın hayatının görgü tanıkları olduğunu iddia etmezler. Yeni Ahid yazarlarını "peygamber" de saymazlar, ancak yazılarını Allah'ın ilhanlıyla yazdıklarını kabul ederler. [406][406] Bunlara İnciller ve Havari Mektupları denir. İncil Arapça'da müjde, iyi haber anlamına gelir. İnciller yazılmadan önce ağızdan ağıza bir süre nakledildi. Zamanın ilerlemesiyle İsa Mesih cemaatının büyümesi, yeni görüş ve meşrep ayrılıklarının ortaya çıkması yeni cemaatların kendi indileri ve büyüklerinin mektupları etrafında toplanmalarına ve kayıtlarına yol açtı. Her cemaatın kendi İnanç ve görüşlerini yansıtan İncil ve mektuplar ortaya çıktı.
Ancak şu hususu vurgulamak gerekir ki: "Hıristiyanlar İsa'nın bir kitap, bir İncil getirdiğini kesinlikle savunmazlar". [407][407] Bu konuda Müslümanlardan farklı düşünürler. Onlara göre, İsa'nın kendisi Meryem'in vücudunda etekemiğe bürünmüş, insan olmuş tanrı kelamıdır. Dolayısıyla O Tanrı'nın insanlara vahyidir. Hz. Musa'da vahiy "Tevrat Kitabına" dönüştüğü gibi, Hıristiyanlık'ta İsa'nın şahsına dönüşmüştür. Vahyin mesajı İsa'nın hayatı ve vaazlarıdır. İncil ismi verilen eldeki kitaplar Müslümanların anladığı gibi Tanrı'nın İsa'ya vahyi sayılmaz. Onlar ilk devir şakirtlerinin gördükleri veya duyduklarının yazılı kayıtlarıdır. Yaklaşık 60-150 yılları arasında cemaatların İncil yazarlarına "Bize İsa'yı ve olayları anlatın" demeleri üzerine onlar da kendilerine kadar gelen rivayetleri, haberleri top- layıp, kaleme

[405][405] Fazla bilgi için bakınız. Martin Werner, Die Entstehung des Christlichen Dogmas, 2. Baskı Tübingen 1941, ss. 61-79, 83-105.
[406][406] T.Michel, 32
[407][407] T.Michel.39 v.d.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

almışlardır. Kendileri nasıl inandılarsa, o şekilde yazıp anlatmışlardır. Müslümanların anladığı anlamda Vahiy değillerdir. Ancak Hıristiyanlar İncil yazarlarının Tanrı'nın ve Kutsal Ruhun lutfu ve himayesi altında bulunduklarına inanmaları sebebiyle, bu yazıların doğruluğuna yazarlarına vahyedildiğine inanırlar ve güvenirler.

5. 1- Sahih Yazılar

Miladın 2. yüzyılında Kilise Büyüklerinden Marsiyon'un kendine has görüşlerini yansıtan bir kutsal yazılar mecmuası hazırlaması ve kendi derlediği yazılar dışındaki İncil ve Mektupları uydurma ilan etmesi, Roma kili- sesini harekete geçirmiştir. Marsiyon'u zındıklıkla dışlarken, kendisi de çeşitli görüşlere ve mezheplere zemin oluşturan İncİlleri ve Mektupları "Sahihler ve Uydurmalar" (Kanon ve Apokrifj olarak ayırma ve değerlendirme ihtiyacını hissetmiştir.
Bunlar üçüncü yüzyılın başından beri, Yunanca yazılan 4 İncil, 27 risale veya mektuplardır. Kilisece, "Havarilerden geldiği ve sahih olduğu" kabul edilir. Bunların İlkini Matta, Markos, Luka ve Yohannanın dört İncil'i teşkil eder. Bir takım ayrılıklara rağmen, bunlardan ük üçünün ana meselelere bakışı birbirine yakındır. Bu sebeple ilk üç İncil'e 150 yıldan beri Sinoptik İnciller (Birlikte Bakan İnciiier) denir. Metin araştırma ve tertiplerinden, Markos İncili'nin Matta ve Luka İndilerinin de kaynağı olduğu ve bu üçünün de yine İsa'nın sözlerini ihtiva eden bilinmeyen bir kaynağa dayandığı tespit edilmiştir. Bu üç Sinoptik İncil, zaman bakımından 4. İncil Yohanna'dan öncedir. Dil ve içerik karşılaştırmaları bunu gösterir. Fakat hepsi de, bize verdikleri haberlerden, zikrettikleri nesillerden, felaketlerden çok daha sonra yazılmışlardır. Tarihi muh- tevaları ise, daha ilk zamanlarda kaybolmuştur. Verilen haberler, İsa'nın talebelerinden ağızdan ağıza gelen, sözlü rivayetlere dayanır.
İnciller kaynak olmaları bakımından, ne modern, ne de eski çağ hayat hikayeleriyle kıyaslanabilir. Yazarları, kahramanlarını nasıl düşünüyorlarsa soruşturmalarında nasıl öğrendi ve inandı ise, o şekilde tasvire çalışmışlardır. Bu bakımdan, rivayetler bizi birinci derecede ilgilendiren, tarihi İsa'nın hayat hikayesi ve tarihi olayların bilgisi değildir. Sinoptik İndilerin yazarları, kendilerine kadar gelen ve içinde İsa'nın da sözleri bulunan rivayetleri, toplu halde bize ulaştırmışlardır. Yohanna ise, bu rivayetler üzerinde kendisi ayrıca çalışarak, yorumlarıyla birlikte İncilini hazırlamıştır.
a- Markos İncili, Hıristiyan araştırıcıların genel kanaatına göre, İndilerin ilkidir. Muhtemelen miladi 63-70 yılları sonunda mabedin tahribinden önce Romalı müminlerin isteği üzerine İncilini Yunanca yazmıştır. Yazarın esas adı Yuhanna'dır. 12 havariden biri değildi. Yahudi bir aileye mensuptu. Bilgileri havarilerden almış olmalıydı. Mısır'da misyon faaliyetlerini sürdürürken, putperestlerin entrikalanyla öldürülmüştür. Markos'un havarilerden Petrus ile birlikte isa'nın uluhiyetinİ kabul etmediği bildirilir. [408][408] Matta ve Luka Jncillerini hazırlarken Markos İncilinden yararlandığı tahmin edilir. Bunların yanında İsa'nın sözlerini ihtiva eden başka bir mecmuada bulunmalıdır. Bu güne kadar henüz açıklığa kavuşturulamayan bu kaynağı Luka da kullanmıştır. Ayrıca özel riva- yetlere de sahip olmalıdır. [409][409]
b- Matta İncili'nin yazarı 12 Havariden biridir. Hz. İsa'ya bağlanmadan önce Kafemahum ilçesinde (Celil vilayetine bağlı) vergi memuru idi. İsa'ya bağlandıktan sonra ondan ayrılmadı. Ölümünden sonra da Hıristiyanlığı yaymak için çeşitli ülkelere geziler yaptı. Miladi 62 veya 70 yılında Habeşistan'da bir ok darbesi sonucu şehit oldu. İncilini 60'h yıllarda İbranca veya Süryanca yazdığı, kimliği bilinmeyen biri tarafından Yunanca'ya çevrildiği tahmin edilir." [410][410] İsa'nın Şeriatı kaldırmak için değil, geliştirmek için geldiğini vurgulamasıyla dikkatleri çekmiştir.
c- Luka İncili yazarının mesleği hekimlik idi. O, aynı zamanda Yeni Ahid'in 5. kitabı "Resullerin İşlerinin"de yazarıdır. Kitaplarını 60-80 yıllan arasındaki dönemde Yahudi asıllı olmayanlar için Yunanca yazdığı kabul edilir. Bu sebeple yazılarında müşrikleri cezp edici hikayeleri sergiler. Antakya'da Yahudi asıllı bir aileden gelmiştir. Özel kaynağı ile birlikte

---

[408][408] Muhammed Ebu Zehre,Hıristiyanlık üzerine konferanslar, lst. 1978, 79; Şaban Kuzgun, Dört İncil, Farklılıkları ve Çelişkileri, Ist. 1991,s. 146.
[409][409] Eduard Schweizer, Jesus Christus, München-Hamburg 1968, s. 12.
[410][410] M.Ebü Zehre,73.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

kendinden önceki iki İncili de kullanmıştır. En önemli kaynağı, üstadı Paulus'tur, kendisine yardımcılık etmiştir. Romalı olduğu görüşünde olanlar da vardır. [411][411]

d- Yuhanna İncili kendinden önceki üç İncil'den farklıdır. Onlar "Tanrısal Devlet" üzerinde dururlarken, Yohanna İsa'nın Tanrısallığını vurgular. İncil yazarının havari Yohanna değil, II. yüzyılda yaşayan Filozof Yohanna olduğunu ileri sürenler vardır. Yazar Yeni Eflatuncu görüş etkisinde, İsa'yı "Logos"la özdeşleştirir. İncilini 90-110 yıllarında Efes veya Antakya'da yazdığı tahmin olunur. [412][412] Ancak bir kısım tarihçiler yukarıdaki İndilerden hiç birinin 3.asırdan önce mevcut olmadıkları kanaatındadırlar. Bu dört İncilin varlığından ilk bahseden kişi, m.s. 209 da Aryus'dur. Daha sonra Klemen Alexandriyanus (m.s. 216) dört incilin kabul edilmesinin gereğini belirtir. [413][413]

e- Resullerin Mektupları, Yeni Ahid'in İndilerden sonraki bölümüdür. 22 mektuptan oluşur. Birincisi "Resullerin işleri!". Luka'ya nispet edilir. 14 mektup Paulusa, geri kalanlarından biri Yakub'a, ikincisi Petrus'a, üçüncüsü Yohanna'ya ve biri de Yahuda'ya aittir. Bu 22 mektuptan başka, "Yohanna'nın vahyi" adını taşıyan bir bölüm daha yer alır. Mektuplar genelde vaaz ve öğreti içerirler. Ancak bunlarda Hz. İsa'nın Tanrılığı şuurlu bir şekilde vurgulanmaya çalışılır.

Mektup yazarları arasında isminden en çok söz edilen 12 mektupla Paulus'dur. Bugünkü kiliselerin babası sayılan enerjik bir zattır. Tarsus'da bir Yahudi ailesinden doğmuş, putperest çevrede yetişmiştir. Önce İsa düşmanlığı yaparken, İsa'nın ölümünden sonra vizyonel bir aydınlanma ile İsa'nın risaletini kabul etmiş, yaptığı yorumlarla İsa'nın Tanrılığını savunarak Hıristiyanlığa yeni bir yön vermiştir. İsa'nın ölümüyle Eski Ahid şeriatının kefaret olarak nesih edildiğini, kaldırıldığım savunmuş, kendini Hıristiyanlığın merkezine getirebilmiştir.

Mektup yazarlarından Yakub, balıkçı Zebedin'in oğludur. Yohanna'nın kardeşidir. Havarilerdendir. Yahudi liderlerin nefretini kazanması sebebiyle 62 yılında recim edilerek öldürülmüştür.

Yahuda, Matta İncili'nde adı geçen Taddeus'tur. Yakub'un küçük kardeşidir. Misyoner olarak gittiği İran'da şehit edilmiştir. [414][414]

Petrus'un asıl adı Saman'dır. Hz. İsa'nın havarilerindendir. Balıkçılıktan misyonerliğe geçmiştir. 65 yılında Roma'da haça gerilerek öldürülmüştür. Petrus ve öğrencisi Markos'un İsa'nın Tanrılığı hakkındaki iddiaları kabul etmediği rivayetler arasındadır. [415][415]

Hıristiyanlarca, İndilerin hiç biri Hz. İsa'ya hayatında iken gelmiş bir vahiy olarak kabul edilmez. Mektuplar da dahil Yeni Ahid'in tüm yazılarının İsa ve Kutsal Ruhun ilhamıyla müelliflerine yazdınldığına inanılır. Allah kendini ve isteklerini bu yazılarda açıklamıştır. Buradaki ilham, kelime ve cümle veya metin ilhamı değil, konu ve içerik ilhamıdır.

5. 2- Apokrif İndiler

Hıristiyanlığın sahih sayarak Yeni Ahid'e aldığı metinlerin dışında, sahih saymadığı, uydurma kabul ettiği bazı İndiler ve mektuplar da vardır. Bunların en meşhurları Ebionitler, İbraniler ve Barnaba İncilleridir. Bu İnciller, bugünkü Hıristiyanlığın aksine, Allah'ın birliğini, İsa'nın Allah'ın kulu ve resulü olduğunu, Tanrı olmadığını savunurlar. Ebionitler İncilinden bazı parçalar günümüze gelebilmiştir. Bütıin olmadığı için bu konuda geniş açıklama yapmak güçtür. Eldeki Barnaba İncili 20. yüzyılın ilk yarısında iki ingiliz bilgini olan Londsdale ve Laura Ragg tarafından İngilizce'ye çevrilmesinden buyana sayısız tartışmalara ve incelemelere sebep olmuştur. [416][416] Yakub İncili, 63 veya 66 yıllarında Romalılarca şehit edilen İsa'nın kardeşi Yakub'a dayanmaktadır. Hz. Meryem'in babası İmran ve annesi Hannanın çocuk hasretleri ve Meryem'in doğusuyla başlar, büyümesi, Hz. Zekeriya'nın himayesine mabede verilişi, evlilik zamanı gelince evleneceği erkekler arasında kur'a çekilişi, marangoz Yusuf'un şansına düşüşü, Kutsal Ruhla hamile kalışı ve İsa'nın doğumu

---

[411][411] Kuzgun, 149.

[412][412] E.Zehre, 85 v.d.; Ş.Kuzgun.150 v.d.

[413][413] M. Ebu Zehre,s.70.

[414][414] M. Ebu Zehre, 114.

[415][415] M. Ebu Zehre, 113.

[416][416] Thomas Michel, Hıristiyan Tanrı bilimine Giriş, İstanbul 1992,s.43. Ayrıca Türkçe tercümesi için Bkz. Barnaba İncili, Çev. Mehmet Yıldız, İstanbul tarihsiz, Kültür Basın Yayın Birliği 3. Baskı.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

hikayeleri, Kur'an'ın Ali İmran. 3/33-48 ve Meryem: 19/2-35 ayetlerine paralel ve daha ayrıntılı olarak anlatılır. [417][417] ibrani Tomas incili, Hz. isa'nın çocukluğu ve mucizeleri ile ilgili anlatılanları ve Hz. Yahya hakkındaki haberleri içerir. Al-i Imran ve Meryem Surelerindeki haberlere paralel bilgiler verir. [418][418] Bu iki İncil'e Hıristiyan bilginlerince "İsa'nın Çocukluk İndileri" denir. İbrani Tomas İncilinden başka, ayrı bir "Tomas İncili" daha vardır. Mısırda 1945 yılında bulunmuştur. Hz.Isa'dan sözler nakleder.[419][419] Petrus incili, 1886/87 de Yukarı Mısır'da bulunmuştur. Pilatus'un el yıkama sahnesiyle başlar, İsa'nın ölümü ve haşriyle son bulur. [420][420] Filip İncili, 1945 de Nag Hammadi metinleri arasında Mısır'da bulunmuştur. Hz. İsa'nın sözlerini içerir. Hayat hikayesine yer vermez. Gnostik düşüncenin etkisi kendini hissettirir. [421][421]
Aynı paralelde, sahih sayılan Yeni Ahit mektupları yanında, sahih sayılmayan Petrus'un, Paulus'un, Yuhannanın, Andreas'ın yaptıklarını hikaye eden kitaplar da vardır. Bunlar muhtemelen 2. yüzyılın sonuna aittirler. Ayrıca Kiemens'in ve Barnabanın yazdığı ilk iki mektuptan, Paulus'a atfedilen diğer iki mektuptan başka da mektuplardan söz edilir. İlk Hıristiyan cemaatınca bunlar sahih sayılmadığı veya Yeni Ahid'e kabul edilmedikleri için, daha sonraki Hıristiyanlarca da sahih sayılmazlar. [422][422]

6- İlk Cemaat Ve Ayrılıkların Ortaya Çıkışı

Hz. İsa'nın yeni bir din kurmak için ortaya çıkmadığı muhakkaktır. Fakat Kilise, O'nun hayatı ve davranışlarının bir neticesi olmuştur. O, İnsanlara yaklaşan Tanrısal Devletten bahsediyordu. Elçinin başlangıçtaki dinleyicileri, ilk cemaatın çekirdeğini meydana getiriyordu. İlk Hıristiyan cemaatı, İsa'nın ölümden dirilişine imanla, yeni bir Mesih hareketinin nasıl meydana geldiğine şahit olmuştu. Çeşitli çevrelerden toplanan ilk Kudüs Cemaatı, Havariler Tarihi'nin haberlerine göre. Kutsal Ruh'un, Paskalya Bayramında inmesiyle, yabancı dillerde konuşmaya başlamışlardı. İlk cemaat için bu, onların Ahir Zaman cemaati olduklarının işareti idi. Zaten, Yahudilerin bekleyişlerine göre, Ruh'un Ahir Zaman'da İneceği vaad edilmişti. Ancak, Yahudilerin şüphe vereddi, İsa Mesih cemaatinin Yahudilerden ayrılmasına ve bağımsız bir kilisenin kurulmasına sebep oldu. Ardınca da, İlk Hıristiyanlar arasında çarmıha gerilen ve tekrar dirilen İsa Mesih elçiliğinin Filistin sınırları dışına, bütün dünyaya taşınmasının zorunluluğu şuuru ortaya çıktı. Henüz İsa'nın ölümünden 4 yıl geçmişti ki, Paulus'un Hıristiyanlığı kabul etmesi, cemaate yeni bîr hareket ve kuvvet kazandırmakla birlikte, yeni doğmuş Hıristiyan cemaatı arasına, değişik düşünce ve yorum tohumlarının da atılmasına sebep oldu. Yeni yorumlarla karşılaşan cemaat üyeleri farklı iki temel görüş etrafında toplandı. Bu istikbalde meydana gelecek ikiye bölünmenin bir İşareti idi.
İsa'nın aralarından ayrılah az bir süre geçmişti ki cemaat içindeki huzursuzluğu giderebilmek ve eski birliği sağlayabilmek için, m.s. 48/49 yıllarında havariler ve İsa'nın yakınları toplanarak meseleleri müzakere zorunluluğunu hissettiler. Meşhur Havariler Konsili'ni toplayarak görüşmelere başladılar. Ayrılık ve tartışma konuları açıkça ortaya kondu. Hatta Paulus'un Korintlilere Mektubundan Galilea'da özel bîr Hıristiyan gurubun oluştuğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Paulus'dan önce de putperestlikten dönenlerle, Yahudilikten dönenler arasında bazı görüş ayrılıkları olmuştu. Çünkü aynı ırk ve inançtan olup da, sonradan Hıristiyanlığı kabul edenlerin, önceki inanç ve ibadet tasavvurlarının tesirinde kendi aralarında kapalı bir birlik teşkij etmeleri tabii idi. Kur'an'ın Hz. İsa ve geliş gayesi hakkındaki görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından bu guruplaşma ve

---

[417][417] Bkz. Yakub İncili, (Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu,) Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992, Samsun,s. 6-22.
[418][418] Bkz. İbrani Tomas İncili, (Çev. E. Sankçioğlu) Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992, Samsun, s. 23-42.
[419][419] Bkz. Tomas İncili, (Çev, E. Sarıkçıoğlu) Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Samsun 1990, s.13-25. Diğer bir tercüme: Thomas İncili, (Ter. Ergün Arıkdal) İstanbul 1988.
[420][420] Bkz. Apokrif Petrus incili, (Ter. E. Sarıkçıoğlu) Ondokuzmayıs Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı 7, Samsun 1993, s. 3-6.
[421][421] Bkz. Filip İncili, (Ter. E. Sarıkçıoğlu) Ondokuzmayıs Üni. İlahiyat Fak. Der, Sayı 6, Samsun 1992, ss. 1-20.
[422][422] Thomas Michel,s.42 v.d.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ayrılıkların temellerinin ne kadar derinlere gittiğini ve bu ayrılıkların neler olduğuna değinmekte yarar vardır. Hıristiyan Kilise tarihlerinde bu konuya pek yer verilmez veya belirli bir bakış açısıyla gözlerden uzak tutulmaya çalışılır. Bu sebeple araştırmalar da sınırlıdır.

6. 1- Putperest Kökenli Hıristiyanlar Sorunu

Eski bir Hıristiyan aleyhtarı olan Paulus, Şam yolundaki vizyonunda bulutlar arasında İsa'yı görmüş ve Hıristiyanlığı kabul etmişti. Artık bundan sonra O, kendisinin putperestlere hidayet yolunu göstermesi için, İsa tarafından görevlendirilmiş olduğunu hissediyordu. Putperestlerin Hıristiyanlığa girişinde ortaya çıkacak problemler üzerinde duruyordu. Zaten daha önce de, putperestlerin Yahudiliği kabulünde ortaya çıkan problemler, Yahudilik'de münakaşa edilmişti.
Başta gelen mesele, putperestlikten Yahudiliğe giren bir kimsenin ne derece Musa kanunlarından sorumlu olduğu idi. Yahudi asıllı Hıristiyanlar, daha önce de bildikleri çözüm yolunu (putperestlikten Yahudiliğe girenlerde olduğu gibi), kendilerine örnek alıyorlardı. Eğer Paulus meselenin üzerine gitmese, bu normal bir çözüm yolu idi. Fakat Paulus diğer havarilerin aksine, putperestlikten dönenler için her türlü şer'i teklifi reddediyordu. Hatta Galatya'da ki cemaat, sünnet meselesinde anlaşmazlığa düşmüştü. Yahudi asıllılar, putperestlikten gelenlerin de sünnet olmaları gerektiğini savunuyorlardı. Paulus ise, bunun Yahudi Şeriatının boyunduruğu altına girmek olacağını, İsa'nın geliş gayesine ters düşeceğini, iddia ediyordu. Bu şeriat meselesi, yeni Hıristiyan cemaatı içerisinde ilk ihtilaf kıvılcımı oldu. Bir kısmı, kurtuluşu iman ve amelde (şeriatta) görerek "Sünnet olmak, Mesih üyeliğinin mührüdür" diyordu. Bu fikri savunanların başında Havari Petrus ve Hz. İsa'nın kardeşi Yakobus geliyordu. Diğer kısım ise, kurtuluşu yalnız imanda görüyor, ameli lüzumsuz buluyordu. Nihayet, konsil vasıtasıyla uzun tartışmalardan sonra cemaat arasında bir anlaşmaya varıldı ve putperestlikten dönenlerin en azından Nuh kanunlarına uymaları gerektiği kabul edilerek, sünnet olmayabileceklerine karar verildi. Ancak Musa Şeriatmdaki dört hususu da kabul etmeleri gerekiyordu. Bunlar: Putlara kesilen veya kesilmeden önce ölen hayvanların etinden yememek, yakın akrabalar ile evlenmemek ve gayr-i tabii cinsi ilişkilerde bulunmamaktı. Bu kanun, Eski Ahid'in Levüiler bölümünün, 17-18. ayetlerinden alınıyordu. Fakat Nuh kanunundaki esaslardan, küfür, hırsızlık, kan dökmek ve adaletsizlik yasakları bildiride zikredilmiyordu. Bunlara uyulması tabii görülmüş olmalıydı. [423][423]

6. 2- Havari Kavramındaki Anlaşmazlıklar

Havariler İsa ile birlikte aynı sofrada yemişler içmişler, Hz.İsa'nın vaazlarım dinlemişlerdi. İsa havarilerini bizzat kendi seçmişti. Paulus'un Hıristiyanlığa girişinden sonra ise, Paulus'un yeni yorumlarıyla cemaat içinde görüş ayrılıkları doğmuştu. Burada, Paulus'un havariliğinin hukukiliği tartışılıyordu. Havarilerce, Hz. İsa henüz hayatta iken, kendilerini en yakınları olarak seçmişti. Onlar da üstatlarıyla beraber yemişler, içmişler, vaazlarını dinlemişlerdi. Paulus'unki ise vizyona (vecd halindeki bir görüntüye) dayanıyordu. Kabul edilse dahi, bu sadece dünyadan ayrılan üstatla karşılaşma idi. O rüya gibi bir şey idi. İsa'nın dünyevi hayatını görüp tanımamıştı. Bu sebeple, İlk Hıristiyan cemaatında Apostolos (havarilik) meselesi ihtilafa sebep oluyordu. Her hangi bir kimsenin, her hangi bir zamanda Paulus gibi, havariliğini iddia etmesi halinde, havariliğin ölçüsü ne olacaktı ?[424][424]

6. 3- Cemaat İdaresindeki Anlaşmazlık

Havariler cemaatı, İsa'nın şahsıyla İlgili olarak bir cemaat İdaresinden, cemaat başkanlığının gereğinden bahsederken; Paulus bu ihtiyacı duymuyordu. Cemaat idaresini, ölümden dirilen İsa'nın ruhunun yapacağını iddia ediyor ve cemaat kontrolünü İsa 'nın Ruhuna bırakıyordu. Tabii ki havarilerce, Paulus'un bu görüşü yadırganıyor, cemaat hayatı

[423][423] Hans Joachim Schoeps, Das Judenchristentum, Bern 1964, s.22 vd.
[424][424] H.Joachim Schoeps, Theologie und Geschichte des Juıdenchristentums, Tübingen 1949, ss.71-146.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

için tehlikeli görünüyordu. Bu sebeple İsa'nın kardeşi Yakub'un manevi otoritesine saygı gösteriyorlardı.

6. 4- Komünyon Konusundaki Ayrılıklar

Kudüs Cemaatınca, İsa'nın son akşam yemeğinin hatırası devam ettiriliyordu. Pauîus Hıristiyanlığa girişinde, bu uygulamayı hazır bulmuştu. Ama ona yeni bir anlam getiriyordu. Komünyon ayinindeki ekmeği, İsa'nın gerçek eti ve şarabı da, gerçek kanı olarak yorumluyordu. Komünyon ayinine katılan kimsenin manen olduğu gibi, maddeten de İsa ile birleştiğini iddia ediyordu. Halbuki havarilerce bu, sadece bir hatıradan ibaretti.

6. 5- İsa'nın Şahsı Konusundaki Ayrılıklar

İsa'nın havarileri kendisini peygamberler zincirinin son halkası olarak görürken, Paulus O'nun normal bir insan olmadığını, Tanrının ilk yaratığı ve oğlu olduğu görüşünü savunuyordu. Yahudi kökenliler için bu iddia küfrün ve sapıklığın en büyüğü idi. Eski Helen ve Gnostik kültürle yoğrulmuş putperest kökenliler için ise, tabii ve akla uygundu. [425][425]

6. 6- İsa'nın Geliş Gayesindeki Anlaşmazlıklar

Paulus'a göre İsa, şeriatı kaldırmak için gelmişti. Çünkü Şeriat günahların kaynağı idi. Şeriat olmasa, günah da olmazdı. Tanrı, Adem'den beri devam edip gelen, ezeli günaha ve şeriat yüzünden işlenen diğer günahlara kefaret olarak, kendi oğlunu dünyaya göndermiş ve kurban etmişti. Artık O'nun kurbanıyia ezeli günah ve şeriat kalkmıştı. Ölümden dirilen Yeni Mesih devrinde şeriat ve günah yoktu.
Paulus'a karşı diğer havariler ise, Matta İncili'nde ifade edildiği gibi, İsa'nın şeriatı kaldırmaya değil, eksikliklerini tamamlamaya geldiğini savunuyorlardı.
Bu suretle, Paulus'un etrafında toplanan putperest kökenli Hıristiyanlarla, İsa'nın kardeşi Yakub'un etrafında toplanan Yahudi kökenliler arasındaki ayrılıklar genişliyordu. İkiye ayrılan cemaatın kollan, kendi içinde gelişiyor ve guruplar arası uçurum kapanmaz hale geliyordu. Bunlardan: Cemaatın çoğunluğunu Yahudi kökenli Hıristiyanların meydana getirdiği ve başlarında İsa'nın kardeşi Yakub'un bulunduğu cemaata tarihte "Yahudi Hıristiyanlar veya Ebionitler" denecektir. Ancak fazla gelişemeyerek zamanla tarih sahnesinden silinmişlerdir. Bu isim, Yahudi kökenli Hıristiyanlan değil, bir mezhebi işaret etmektedir. Paulus etrafında genişleyen gurup ise, her geçen gün biraz daha büyüyerek, bugünkü dünya Hıristiyanlığının tohumu ve temeli olmuştur.[426][426]

7- Yahudi Hıristiyanlar Veya Ebionitler

Geniş bir ifade ile Yahudi-Hıristiyan, Yahudi kanından olan bütün Hıristiyanlardır. Fakat bir gurubun veya mezhebin tarifi olarak, bu isim çeşitli anlamlara gelebilir. Bu isimden gaye, bir zamanlar putperestlikten dönen Paulus taraftarı Hıristiyanların büyük kilisesi yanında, ayrı bir gurup teşkil etmiş ve onlardan ayrılmış, özel kaderleri olan bir guruptur. Özellikle, Paulus teolojisi üzerine bina olan kiliselerce, zındıklıkla itham edilmişlerdir. Artık bu isim, Yahudi kökenli bir gurubu değil, bir mezhebi işaret etmektedir. Büyük Kilise'de kalmış Yahudi kökenli kimseler için, bu isim söz konusu değildir. Bunlara Ebionitler de denir.
Meşhur kilise tarihçisi Epifanyus, Yahudi-Hıristiyanlarm çıkışını Kudüs'ün fetih yıllan olarak tarihlendiriyor. Başlangıçlarını ise, hemen İsa'nın ölümünden sonraki ilk Kudüs cemaatına kadar götürürler. Havariler Konsili diye adlandırılan 40/41 veya 48/49 yıllarındaki genel toplantıda, Paulus sebebiyle ortaya çıkan görüşler, ilk cemaatta bir Yahudi-Hıristiyan gurubunun varlığını göstermektedir. Bunlar, daha sonraki yüzyıllarda tarih sahnesinde kîsa bir süre görülecek Yahudi-Hıristiyanların, yani Ebionitlerin ataları sayılabilirler. Çünkü, bu gurup bir müddet sonra Paulus'u zındıklıkla suçlamıştır. Havariler Konsilindeki tartışma

---

[425][425] Schoeps, Judenchris.,53 vd.; Fazla bilgi için Bkz. H.J.Schoeps, Theologie und Geschichte des Judenchristentums, Tübingen 1949, 400 s.
[426][426] Schoeps, Judenchris., 63 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

sorusu, din değiştireceklerin yeni Hıristiyan cemaatında Yahudi adetlerine uyup veya uymayacakları idi; çünkü havariler hidayeti amele bağlı görüyorlardı. Fakat, hareket noktalan kendini kabul ettiremedi. Konsil, Paulus ve taraftarlarına tavizler vermek zorunda kaldı. Cemaatın başkanı olarak Hz. İsa'nın kardeşi Yakub bulunuyordu, paulus'la aynı fikirde olmamakla beraber, cemaatın tehlikeye düşmemesi için uzlaştırıcı bir yol takip ediyordu. Yakub'un ölümüyle Hıristiyanlar arasında bölünmeler başladı. Daha sonraları Yakub, Yahudi-Hıristiyan efsanesinin kahramanı olmuştur. Onu bir vejetaryen, bir riyazetçi olarak gösterirler. Rivayete göre O, cemaatının günahlarının affı için, Mabette o kadar uzun süre kalmıştır ki, dizlerinin derisi deveninki gibi kat kat olmuştur. Bu aşırı dindarlığından dolayı O, bir nevi Paraklet olarak görülmüştür. [427][427]
Yakub'un şehit ediliş tarihi hakkında farklı iki haber vardır. Biri, 62/63 senesini, diğeri 66 senesini gösterir. Ebionit rivayetleri, Yakub'un ölümünü, kendi dağılışlarının, göçlerinin başlaması olarak gösterirler. Yahudilerin başına gelen 70 senesi felaketini, Yakub'un öldürülmesine bağlarlar. Aynı zamanda bunu, Tanrının Yahudilere gönderdiği bir ceza olarak tefsir ederler. Yakub'un ölümü ise, Ebionitlerin hicretleri takip etmiştir. Çünkü, 70 senesinde meydana gelecek felaketlerin yaklaşan gölgeleri, Yahudilerin düşmanlığı, Paulus taraftarlarıyla olan iç çekişmeler, onların anavatanları olan Kudüs'ten ayrılma kararını hazırlamış olabilir.
Ebionitler, henüz harp çıkmadan Kudüs'ü terk ettiler. Hicret 66/67 senelerinde Doğu Ürdün'e yapıldı. Hicret hedefi, putperest Pella veya diğer ismiyle Dekapolis idi. Artık Ebionitler, uzun zaman bu sapa gölgede sükunetle yaşayacaklardır. İkinci ana yerleşme merkezleri ise, Kohba şehridir. Burası, Pella'dan sonra kurulmuş olmalıdır. Muhtemelen, bugünkü yerinin Tel el-Amarna olabileceği kanaati hakimdir. Pellanın 30 km. kuzeyine düşer. Daha sonraları Halep ve Şam bölgelerine de yayılmışlardır. IV. yüzyıla kadar suları bol Ürdün yaylalarında veya çöl kenarlarına giren Doğu Ürdün'de yaşamışlardır. Peila'da ilk Katolik piskoposluktan V. yüzyılda söz edilecektir.
Yahudi-Hıristiyanlann, Yahudilerle ilişkileri pek iç açıcı değildir. Yahudiler onları ihanetçiler olarak görüyorlardı. Hatta harpten sonra, onları Havra'daki ibadetlerinden de uzaklaştırmaya başladılar. Artık, Yahudi Cemaatının dışında sayılıyorlardı. Haham Samuel, Sanhedrium'un teklifi üzerine zındıklara lanet duasını yazmıştı. Yahudiler onları, milletlerine ihanetle suçlarken, Romalılar da onları Yahudilerden ayırmıyor ve yedek isyancılar olarak görüyorlardı. Hatta, Trayan'ın 10. senesinde, yani 107 senesinde politikaya karıştırılmış bir şikayet üzerine, yaşlı piskoposlarını vali Atticus çarmıha gerdirmişti.
135 yılında meydana gelen Bar-Kohba isyanına kadar Ebionitlerin 15 piskoposları birbirini takip etmiş olmalıdır. Fakat bunlar hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Üç buçuk sene süren isyanın sonunda, Kudüs'teki Yahudi-Hıristiyan cemaatı fiilen son bulmuştur. Bundan sonra cemaatın başına geçen piskoposun ismi, Markos'tur ve Yahudi asıllı değildir. Tabii ki, Ebionitler Bar-Kohba isyanına karışmamışlardır. Fakat, hainler olarak hem Romalıların hem de Yahudilerin takibatlarına uğramışlardır ve Kudüs cemaatları son bulmuştur. Doğu Ürdün'de ise, varlıkları 450 yılma kadar bağımsız olarak sürmüştür. Daha sonra görüş ayrılıkları ve bölünmelerle güçleri zayıflamış ve tarih sahnesinden kaybolmuşlardır.
Ancak, Salman-ı Farisi'den nakledilen bir rivayetin, bize Yahudi Hıristiyanların sonu hakkında ışık tutabileceği düşünülebilir. Bu rivayete göre, Salman-ı Farisî henüz Hıristiyan iken, üstadına kendisinin ölümünden sonra kime tabi olması gerektiğini sorar. O da kendisi dışında Hak Dine mensup kimse kalmadığı için, Allah'ın bir peygamber göndermesinin muhtemel olduğunu söyler ve eğer görebilirse ona tabi olmasını tavsiye eder.[428][428]
Salman-ı Farisi'nin İslam'a girişi ve İslamiyet'le Yahudi-Hıristiyanlar arasındaki büyük paralellik bu zatın en son Yahudi-Hıristiyan mümini olabileceği İhtimalini uyandırmaktadır. Bu zat, İslamiyet'ten az önce, yani 550-600 yıllan arasında vefat etmiş olabileceğine göre, Yahudi-Hıristiyanların bu tarihlere kadar varlıklarını koruyabildikleri tahmin edilebilir.

8- Yahudi-Hıristiyanların İnanç Meseleleri

[427][427] Schoeps, Judenchris.,23 vd.
[428][428] Nureddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemi, Mecmu-uz-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, C.9. 2. baskı, Beyrut 1967, s.333 v.d

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Yahudi-Hıristiyanların İsa ve Havarilerine dayanan en eski Hıristiyan mezhebi olması ve özellikle vahdaniyet konusundaki hassasiyetleri, inançlarının Kur'an'da ki İsa ve Hıristiyanlık görüşlerine paralellik göstermesi, bazı görüşlerini vurgulamamızı gerektirmektedir. Aksi halde Kur'an'ın ortaya koyduğu vahdaniyet silsilesi içinde bugünkü Hıristiyanlığı anlatmakta zorlariınz.

8. 1- Cemaat Başkanlığı

Yahudi-Hıristiyanlarca İsa'dan sonra cemaat başkanı, Katolik Kilisesinin iddia ettiği gibi Petrus değil, İsa'nın kardeşi Yakub'tur. Çünkü Petrus, Yakub'a vaazları ve faaliyetleri hakkında senelik rapor verirdi. Bu durum, Yakub'un, Petrus'un amiri olduğunu gösterir. Yahudi meclisini takliden kurulmuş idari teşkilatlarına göre, Yakub'un başkanlığında 70-72 kişilik bir meclisleri vardı. Cemaat işleri burada görüşülürdü. 40/41 yılında toplanan Havariler Meclisinde de , toplantı başkanlığını Yakub yapmıştı. Bu toplantıda Yahudi baş rahibi Kayfas'a karşı, cemaatın sözcülüğünü Yakub yapmıştı. İlk cemaatta İsa'nın halefi Petrus veya Paulus değil, Hz. İsa'nın kardeşi Yakub idi.

8. 2- Havarilik Meselesi

Yahudi Hıristiyanlarca Hz. İsa, 12 havarisini henüz sağlığında seçmişti. Onlara "Havari" unvanını vermişti. Onlarla beraber yemiş, içmiş, dolaşmıştı. Buna karşı, Paulus'un Şam yolunda yaşadığı istiğrak ve vizyon kendisine havarilik yetkisini ve unvanını vermez. Bu sebeple, Paulus'un ölümden dirilen İsa'nın kendisini putperestlere misyoner ve havari tayin ettiğini kabul etmezler. istiğraktaki görevlendirmenin habis bir ruh, şeytan tarafından yapıldığını söylerler. Öğretim, istiğrakla değil, peygamberin şahsından olur derlet. Hatta, Yahudi-Hıristiyan olarak gösterilen Petrus, Paulus'a şöyle der: "Mesele hayalle olacaktı da, Üstat bizimle senelerce neden dolaştı? Onun sana göründüğüne nasıl inanalım? Hem sen onun düşmanıydın, onun aksine düşündüğün halde, o sana nasıl görünür? Peki sen onun bir saatçik görünüşüyle her şeyi öğrendiğini, havari olduğunu söylüyorsun, o zaman onun konuşmalarını söyle, üstatla beraber bulunmuş havarilerle tartışma, onları sev! Eğer sen hakikate yönelmek istiyorsan, önce bizden İsa 'yi öğren ve bizim yardımcımız ol. "Bu tartışmalardan daha ilk zamanlar Paulus' la havariler arasında görüş ayrılıkları olduğunu anlıyoruz." [429][429]

8. 3- Hz. İsa'nın Durumu

Yahudi-Hıristiyanlarca Hz. İsa, Hz. Musa tarafından müjdelenen, onun gibi bir "Peygamber"edir. Her ikisi de, bazı mucizeler göstermişlerdir, ancak İsa, peygamberden de öte, aynı zamanda Mesih'tir. O ölümden kalkmıştır ve geri gelecektir. Tanrısal devleti kuracaktır.
İsa, Musa şeriatının ıslahatçısı olarak gelmiştir. Kurban kültünü kaldırmıştır. O şeriatın savunucusudur. Şeriatı ruhuna uygun tatbik etmek istemiştir. Kutsal Kitap'taki değişiklikleri, vahiy olmayan unsurları temizlemek istemiştir. O vahye muhatap bir insandır, peygamberdir. Ancak Tanrı Oğlu vs. gibi ulûhiyet isnatları şirktir, büyük günahtır. Komünyon ayini, bir hatıradan ibarettir. [430][430]

GÜNÜMÜZ HIRİSTİYANLIĞI

Hz. İsa'nın dünyadan y.33 yılında ayrıldığı rivayet edilir. Bu olaydan 4 yıl sonra da Paulus cemaata katılır. Hz. İsa'nın geliş gayesi ve dünyadan ayrılışı konularına getirdiği yeni yorumlar ve karizmatik yeteneğiyle çevresinde guruplaşmalar başlar. Bazı kaynaklara göre 40/41, bazılarına göre de 48/49 yıllarında toplanan "Havariler Meclisi" tartıştığı konularda bağlayıcı kesin kararlara varamaz. Zaten liderleri ölmüş ve kendileri de takibat altında olan bir guruptur. Meclisin dağılmasından sonra ikna olmayan her iki görüş mensupları kendi

[429][429] Schoeps. Judenchris., 42.
[430][430] Schoeps, Judenchris., 66.

yollarında yürümeye devam ederler. Zamanın Yahudi toplumu da mesİyanİzm ve diğer akımlarla, Romalıların siyasi baskılarıyla çalkantı halindedir. Bu toplumsal çalkantılar her iki gurubu kendi içlerinde birbirlerine yaklaştırıp, dayanışmalarını artırması gerekirken, birbirlerinden de uzaklaşmalarına engel olamadı. Yaklaşan Yahudi İsyanının belirtilerini gören Yahudi-Hıristiyanlar Kudüs'ten ayrılıp Doğu Ürdün'e göç ederken; Paulus'un liderliğindeki putperest kökenliler, köşeye çekilmek yerine İmparatorluğun çeşitli bölgelerine yayılarak, misyon faaliyetlerini sürdürdüler. Her geçen gün sayıları ve güçleri biraz daha arttı.
İlk bağlantı noktaları, henüz tamamen kendilerinden kopmadıkları Akdeniz havzasına yayılmış Yahudi Havraları idi. Yeni mesaja rağbet, Putperestler arasında Yahudilerden daha fazla oldu. Mitra kültü inananları ve felsefe^ğitimİ alanlar daha çok ilgi gösterdiler. Sır dinlerinde öğretildiği gibi^ kurtarıcıya ve kurtuluş yollarına hasret ve arzu, zamanın genel özelliği İdi. Bilhassa sahipsizler, ezilenler, köleler yeni öğretiyle insanlık şerefine ve eşitliğe ulaşacaklarına inanıyorlardı. Bu durum, kadınlar için de aynı idi. Kutsal kitapta ifade edildiği gibi, "Ve Yahudi, ne Yunanlı vardır. Ne de erkek ve dişi vardır. Çünkü Mesih-İsa da hepiniz birsiniz," Putperest dünya kendi aralarında bilmediği, görmediği yardımlaşmayı, sevgi bağlarını Hıristiyanlıkta buluyordu. Bu da, putperestleri Hıristiyanlığa çeken başka bir unsur oluyordu.
Hıristiyanlık, antik dünyanın küçümsediği fazileti vaaz ediyor ve yeni bir şeyler getiriyordu. İlgisini iç hayata, ruha yöneltmişti. Hayatın hedefini, ölüm ötesindeki dünyaya çevirmişti. Klasik kültürün temsilcileri için, tasavvur edilemeyen ve korkunç olan bu şeyler, halk kütlelerini kendine çekti ve taraftar buldu. Devletle araları açılan pek çok Hıristiyan, bu heyecanla Hıristiyanlıklarını gizleyemedi ve inançları uğruna canlarını feda etti.

1- Paulus

Asıl adı Saul'dır. m.s. 5-15 yıllarında Tarsus'da Yahudi bir aileden doğdu. Hz. İsa'nın ölümünden y. 4 yıl sonra bir istiğrak yaşantısıyla İsa'yı bulutlar üzerinde gördü, onun hitabına mazhar oldu ve Hıristiyanlığı kabul etti. Ancak yeni harekete getirdiği yeni yorumlarla İsavîliği bir Yahudi mezhebi olmaktan çıkararak, ayrı bir din, ayrı bir yol haline getirdi.
Paulus'un cemaata girmesine kadar İsa'nın Havarileri birlikte yaşadıkları İsa'nın vaazlarını, hal ve hareketlerini kendilerine esas alıyor, Yahudilik sınırları içinde bazı fikri konularda yeni yorumlarla hayatlarını sürdürüyorlardı. Eğer Paulus cemaata girmeseydi belki de Hıristiyanlık Yahudilik içinde reformist bir mezhep ve grup olarak hayatını sürdürecekti. Paulus'un cemaata girmesiyle İsa'nın uluhiyeti dile getirildi. Yaşayan İsa'nın hayatı değil, ölen ve ölümden dirileri İsa'nın yorumları ortaya çıktı. Bu yorumlar vurgulanarak günümüz Hıristiyan mezheplerinin de temellerini oluşturan esaslar meydana geldi.
Bu değişim ve gelişimin mimarı Paulus'tur. Yaşayan İsa'nın hayatını inançlarının merkezlerine koyan Yahudi kökenli Hıristiyanlar zamanla tarihten silinirken, Paulus'un yorumlarıyla gelişip, büyüyen Hıristiyanlık dünyayı kaplamış, günümüz Hıristiyan mezheplerinin temellerini oluşturmuştur. Bu sebeple Paulus günümüz Hıristiyanlığının kurucusu sayılabilir. Yeni Ahid'in yaklaşık üçte birini onun mektupları oluşturur ve sahih sayılan indilerin değerlendirilmesinde de onun görüşleri önemli rol oynamışdır. Hıristiyanlığın en eski metinleridir.
Paulus doğum yeri Tarsus'da putperest kültür içinde büyümüştü. I. Gamelyel zamanında Kudüs'de hahamlık öğrenimi görmüştü. Önceleri aşırı bir Ferisi olarak İsa taraftarlarının aleyhinde çalışırken, yaşadığı istiğrak olayından sonra Hıristiyanlığı benimsemiş ve kendini putperestlerin misyonuna adamıştı. Getirdiği yorumlarla cemaat içinde kargaşa yaratmış, 40/41 yıllarında toplanan Kudüs Havariler Meclisinde Tevrat kanunlarının putperest kökenli Hiristiyanlara uygulanmaması gerektiğini kabul ettirmişti. Yine komünyonun İsa'nın Tanrısal bedenini oluşturduğu, ezeli günahı kaldırdığı, putperestler havariliği ile görevlendirildiği vs. gibi ana doktrinler ona dayanır. Zamanın cemaat başkanı sayılan İsa'nın kardeşi Yakub ve Yahudi kökenli Hıristiyanların İhtilafları sebebiyle misyon merkezi olarak Antakya'yı seçmiş, çalışmalarını putperestler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Çalışmalarında Suriye, Anadolu, Yunanistan, Kıbrıs, Roma seyahatlerinde bulunmuştur.
Ancak çalışmaları hem Yahudilerce, hem de Romalılarcazararlı görülerek m.s. 67 yılında

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Ostia'da başı kesilerek şehit edilmiştir.

2- Hıristiyan İnançlarının Gelişmesi

Hıristiyanlığın putperestler arasında hızla yayılması, Paulus görüşlerinin de gelişmesine ve hakimiyetine yol açarken, Yahudi kökenliler günden güne zayıflayıp tarihten silindiler. Paulus'a göre vaftiz, Mesih'in vücudunda müminlerin hakiki yer alması, Mesih'in ölüm ve haşirinde de kutsal varlık olarak hisse sahibi olmasıydı. O, bu hususta şöyle diyordu:
"Bilmez misiniz ki, Mesih-İsa'ya vaftiz olanlarımızın hepsi, onun ölümüne de vaftiz olunduk. Şimdi onunla beraber vaftiz vasıtasıyla ölüme gömüldük, ta ki Baba'nın izzetiyle Mesih Ölülerden kıyam ettiği gibi, biz de böylece hayat yeniliğinde yürüyelim. Çünkü ölümün benzeyişinde o 'nunla birleşmiş olduksa, kıyamın benzeyişinde de olacağız." [431][431]
Suyla yapılan vaftiz işlemi, Hıristiyanlara ' İsa'nın yanında olmalarını, Kutsal Ruh'u almalarını garantiliyordu. İsa Mesih'le beraber ölmüş, İsa ile gömülmüş ve yine onunla beraber ölümden kıyam etmiş oluyorlardı.
İsa'nın Veda Yemeği de kutsal sayılmıştı. İsa'nın son yemeğini sakinleriyle beraber yemesi, Hıristiyanlığın kutsal davranışlarından, ibadetlerinden biri olarak sayılmış ve yerleşmişti. Bu meselede en büyük hisse yine Paulus'undur. Paulus ona, ilahlaşan Mesih ile ziyafet cemaatının birleştiği anlamını vermiştir. Artık, "Akşam Yemeği misafirleri" göklere yükselen İsa'nın sofra arkadaşları oluyor ve İsa'nın vücudundan bir parçayı kendi vücutlarına almış sayılıyorlardı. Ruhen de olsa, onun etini yiyorlar, kanını İçiyorlardı. Paulus yîne, "Kutsadığımtz bereket kasesi, Mesih'in kanına iştirak değil midir? Bir ekmekten hissedarız" diyordu. Hıristiyanlıktaki kurtuluş yahut kurtarma cevheri olan İsa, taraftarlarının da ölüm ve haşirlerine tesir ediyordu. Zaten, Mesih kültünün kutsal hedefi de, bu olmaktadır. Bu tasavvur daha da ileri gidiyordu. Eğer, kutsal Akşam Yemeği'nde hakikaten İsa'nın et ve kanı müminler tarafından yeniliyor ve içiliyorsa, o zaman ekmek ve şarap Mesih'in bedensel varlığının devamı oluyordu. Helenistik inanç ve düşünce tarzına da bağlanabilen bu inanç, eski kilise de çabucak teşekkül etmişti ve Antakyah Ignatius da büyük Kilise Babalarından öyle öğrenmişti. Buna göre ayin esnasında, elementlerin içinde varlığına inanılan tanrı, kurban ediliyordu. Çünkü, rahibin yaptığı Komünyon Ayini bir kurban merasimi idi. Çarmıhtaki kurbanın benzeriydi ve tanrıyla barışmaktı. Bu görüşe Martin Luther itiraz etmiş, yanlış anlama olarak vasıflandırmıştır.

3- Marcion

Putperestler ve Gnostik din taraftarları Hıristiyanlığa girdikçe, Hıristiyanlığın yorumlanmasında, yeni mânâlar kazanmasında büyük rol oynuyorlardı. Eski dinleriyle İlgili bazı düşüncelerini yeni dinlerine katıyorlar ve bazı meseleleri eski din ve kültürlerinin etkisinde yorumluyorlardı. Zaten Hıristiyan cemaatı putperest ve Gnostik mezheplerle iç içe yaşıyordu. Paulus ilahiyatı da, bu gelişmelere imkan hazırlıyordu. Bu şartlar içinde Paulus'u en iyi anlayan Marsiyon'du. Marsiyon'a göre, dünyayı yaratan Ulu Tanrı değil, ondan ayrı bir varlık, Eski Ahid tanrısı Demiurg'tu. Kanun ve yasa koyucusu, baskıcı, kötü nitelikli bir tanrıydı. İsa'nın Babası değildi. Yeni Ahid tanrısı ise, İsa Mesih'ti. Işık aleminin ilahı, merhametli, iyi niyetli idi. Bu dualizm, onu mantıki olarak dünyanın reddine, asketik ahlaka yönlendirdi. Fakat Marsiyon'un, Paulus'un yolunda aşırı gidişi, Kilisece yadırgandı ve 144 yılında Kiliseden çıkarıldı. Marsiyon'un, "İsa'da yabancı tanrının göründüğü" dünyanın "Yahudi Tanrısı tarafından yaratıldığı" görüşleri Kilisece "Şeytanın eseri" olarak ilan edildi. Hıristiyanlığı Eski Ahid'ten ayırmak istemesi ve Eski Ahid' i reddi ise, zındıklık olarak vasıflandırıldı. Bunun üzerine Marsiyon yeni bir kilise kurdu. Sıkı asketik hayat anlayışına ve vücuda karşı olan menfi tutumuna rağmen, büyük bir başarı kazandı. Batı'da 150-190 yılları arasında, Doğu' da IV.yüzyıla kadar, Katolik ve Ortodoks kiliseleri için büyük bir tehlike oldu. Nihayet imparatorun zındıklar hakkındaki kanunuyla, Marsiyon Kilisesi tarihten silindi.
Marsiyon, Katolik Kilisesi için büyük bir mana ifade eder. Çünkü onun, üzerinde çalışılmış bir Luka İncilini, Havariler Tarihi'ni ve Paulus Mektuplarını Kilise'nin kutsal kitapları olarak

[431][431] Paulus. Romalılara mektup, VI,3-4.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ilan etmesi üzerine, Katolik Kilisesi de kendi kutsal kitaplarını tespit etmek zorunda kaldı. Roma Kilisesinin ilk havariler sembolü de, iman esasları olarak formüle edildi ve Vaftiz Şahadeti olarak ibadet diline girdi. Dolayısıyla, "Yeni Ahid" yazıları ve "Vaftiz Şahadeti", Marsiyon'un tahrikiyle resmiyet kazanmıştır. Marsiyon'a galibiyet ise, Büyük kilisenin istikbalde önüne çıkacak muhalif cereyanlara karşı gücünü artırdı. Ancak gnostik etkilerden kendini kurtaramadı.

4- Hıristiyanlığa Baskılar

Hıristiyanlığın İmparatorluk içinde gelişmeye başlaması tepkilerin de yükselmesine sebep oldu. Aslında Roma İmparatorluğu bütün dinler ve inançlar hakkında büyük bir hoşgörü sahibiydi. En azından Yahudilere gösterilen hoşgörü Hıristiyanlar için de geçerli olabilirdi. Müsamahasızlığın kökünde yatan sebep, ne imparator Kültü için kurban kesmemeleri, ne de Roma Tanrılarına ibadetten kaçınmaları idi. Bu sorunlara bir formül bulunabilirdi. Çözümsüz görünen problem Hıristiyanların kendi inançlarının hakimiyetini istemeleriydi, bu devletle Hıristiyanlar arasında bir uçurum meydana getiriyordu. Uzun zamanlar gizlenen sabır ve hukuksal durum, III. yüzyılda İmparator Dakyanus ve Valerian dönemlerinde İmparatorluğa yayılan feci takibatlarla ortaya çıktı ve Hıristiyanlar çok büyük kayıplar verdiler. İslam müfessirleri de Kur'an'ın Kehf suresinde sözü edilen Mağara Ehliyle (Ashab-ı Kehf le) ilgili anlatılan olayların Dakyanus zamanında meydana geldiği kanaatındadır.[432][432] Nevşehir dolaylarındaki yeraltı şehirlerinde rastlanan kilise kalıntıları da takibat zamanlarında inananların buldukları çözüm yollarının tarihi kalıntılarıdır. Zulümler yalnız roma imparatorluğunda değil, zaman zaman başka ülkelerde de olmuştur. Mesela Buruc (85/4) suresinde zulme uğradığı beyan edilen "Ashab-ı uhdud" da Yemen'de Himyeri kralı Yahudi Zûnüvas zamanında (5.yy.) Yahudiliğe dönmeleri için ateş dolu hendeklere canlı canlı'atılan Necran Hıristiyanlarının kaderlerine işaret eder. [433][433]
Hıristiyanlara, dünyaya düşmanlık ve insanları küçük görme isnat ediliyordu. Takdis işlemlerinin ise, ahlâk dışı âyinler olduğu zannediliyor ve üzerlerine her türlü iftiralar atılıyordu. Çaresiz bir azınlık olarak, kendilerine her türlü aşağılama reva görülüyordu. Daha sonraki resmi makamların susması ise, eski tanrıların cezası ve intikamı olarak yorumlanıyordu. Tertulian umumi kin ve öfkeyi şöyle anlatır:
"Eğer Tiber Nehri surlar üzerinden dökülse, eğer Nil tarlaları sulamasa, hava değişmese, zelzele, kıtlık yahut bir salgın hastalık olsa, devamlı surette Hıristiyanlar aslanların önüne, deniyor!" Bu takibatlara kİsa bir süre ara verildiyse de, İmparator Diocletian (Dakyanus) zamanında (284-305), imparatorluğun yeniden düzenlenmesi ve kuvvetlendirilmesi gayesiyle, tekrar Hıristiyan takibatları başladı. 303 yılındaki üç emirnameye göre: Kiliseler yıkılmalı, Kutsal Kitaplar toplanmalı ve ruhaniler zindana atılıp öldürülmelidir", deniyordu. Bu takibat iki sene sürdü. Sayısız şehitler verildi. Ama bir safhaya kadar geldî ve durdu. Hıristiyan yazarlar bunu "Dalgalar Petrus'un kayalarında parçalandılar", şeklinde ifade ederler. Zamanla Hıristiyanların sayısı gittikçe arttı, Kilise toplantıları kuvvetlendi ve takibatların da, artık tesiri kalmadı. 313 yılında İmparator Konstantin'in, rakipleri Licinius ve Maxentius'u yenmesinden sonra, serbestlik fermanı ilan edildi. Bu imparatorluk merkezli kiliseye Apostolik (Havarisel) kilise de denmiştir.

5- Konstantin Ve Hıristiyanlığın İmparatorluk Dini Olması

Konstantin 313 yılında hakimiyeti ele almakla ve Hıristiyanlara din hürriyeti tanımakla birlikte kendisinin Hıristiyanlığı kabulü ölüm döşeğinde (m.s. 337) olmuştur. Zamanında imparatorluğun çökme ve gerileme işaretleri görülüyordu. Yeni inançla Konstantin Roma İmparatorluk dünyasına yeni bir güç ve ruh girdiğine inanıyordu. Bu sıralarda imparatorluğunun toplam nüfusu 80 milyon kadardı. 310 yılında yaklaşık bunun %25'i Hıristiyan idi. Fakat, dengesiz bir şekilde dağılmışlardı. Bir kaç eyalette (Anadolu'da) halkm yarısından çoğu Hıristiyanlığı benimsemişti. Mısır, Roma, Aşağı İtalya ve İspanya'da göze çarpan faal bir kilise cemaatı azınlığı teşekkül etmişti. Galya (Batı Britanya), Germanya vs.

---

[432][432] Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, c.V, İstanbul 1990, s. 293.

[433][433] S. Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağ., C.X, s. 396.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

gibi diğer bölgelere de Hıristiyanlık adımlarını atmaya başlamıştı. Doğu Hıristiyanlığının gelişmesinde ise, Konstantin'in din politikasının oynadığı rol büyüktür. Hoşgörü fermanı ile bütün dinler hürriyete kavuşmuşlardı. Fakat İmparatorluğun bunu takip eden politikası, sosyal kanunları, Hıristiyanlığın resmen imparatorluğa girmesine sebep oldu. Kilise makamlarına alışılmamış yetkiler verildi. Konstantin'in gayelerinden biri de Doğuda Roma'ya alternatif diğer bir başşehir kurmaktı. Başarılı da oldu. Yakın tarihe kadar kendi ismiyle (Konstantinepolis) adlandırılan bu başşehir İstanbul'du. Putlara kurban yasak edildi. İstanbul'daki piskoposluk makamı İmparatora bağlandı.. Kendisi ekseriya burada oturuyordu. İmparatorun Roma'dan uzakta olması, Papalığın geniş yetkiler kazanmasına sebep oldu. İstanbul Patrikliğine göre daha çok gelişti. Doğu ve Batı arasındaki farklı siyasi şartlar sebebiyle, kiliseler arasında da farklı gelişmeler oldu.
İmparator, İstanbul'da muhteşem bir kilise inşa ettirdi. Daha sonra Jüstinyen (483-565) bu kilisenin yerinde Ayasofya'yı (537) yaptırmıştır. Genel görüşe göre, kilise binaları Hıristiyanlık inancını bütün dünyaya göstermeliydi. Böylece Kudüs'te Mezar Kilisesi (İsa'nın gömüldüğüne inanılan mezar üzerine yapılan kilise), Roma'da Kurtarıcı Kilisesi ve efsaneye göre, Petrus'un şehit edildiği Neron' un sirk meydanında eski St. Petrus-Bazilikası inşa edildi. İmparator onu, Roma Devleti tarafından öldürülen Hıristiyanların hatırasına yaptırmış ve bununla Roma piskoposlarının putperest devlete karşı zaferlerini kanıtlamıştır. Bu olay gelecek devirlerde Papaların nüfuzlarının artması için bir gerekçe olarak kullanılacaktır.
Böylece Hıristiyanlık, IV. yüzyılda diğer dinler ve kült şekilleriyle beraber sayılırken, İmparator Büyük Teodosius zamanında (3 80 yılında), İmparatorluğun yegane dini oldu. Putperestlik Teodosius tarafından yasaklandı ve devlete ihanet olarak, ilan edildi. Bu suretle, putperest kültleri çabucak günlük hayattan silindi. 529 yılında İmparator Jüstinyen tarafından Atina'daki Eflatun Akademisi de kapatılarak, bu gelişme onaylanmış oldu.

6- İsa'nın Varlığı Hakkındaki Doktrin Kavgaları

Hıristiyanlığın IV. ve VII yüzyıllar arası, takibi güç inanç kavgalarıyla doludur. Bunların hepsi de, başlangıçtan o zamanlara kadar gelişen, Hıristiyan büyüklerinin görüşlerine ve Kutsal Kitab'a dayanırlar. Bunlara, dogmatik tartışmalar da denir. Bu sebeple önce, dogma nedir? sorusu üzerinde duralım. Dogma, Kilise tarafından vaaz edilen, özel tabirle formüle edilmiş bir inanç cümlesidir. Özel tabirle formüle edilmişten maksat, kutsal yazılardan alınmış, felsefi veya ilmi dille ifade edilen bir iman esasıdır. Dogmayı teşkil eden çalışma, inanç sahasındaki Kilise ilminin, yani teolojinin vazifesidir. Birbirleriyle güreşen fikirlerin yerini hakikat almalıdır. Bu ise Kilise de, yani Piskoposlar Meclisinde meydana gelir, çünkü onların istişarelerinde "Kutsal Ruhun" hazır olduğuna inanılır. Bu sebeple teolojik ve dogmatik çalışmalar, Katolik Kilisesinde henüz kapanmamıştır. Vatikan Konsili, 1870 yılında Havari Petrus'un halefi olarak Papa'nın "Layuhti" (hata işlemez) olduğu dogmasını, 1950 de Meryem'in cesediyle beraber miraç ettiği dogmasını ilan etmiştir. Fakat dogma formüllerinin, yani iman esaslarının tespit ve ifadesinin en muhteşem devri IV. ve V. yüzyıllardır.
En başta gelen konu, Hıristoloji, yani İsa Mesih'in mahiyeti meselesiydi. Çünkü, Tanrı Bir'dir denilmesine rağmen, İsa'nın ve Kutsal Ruh'un da Tanrı oldukları, İsa'nın hem Tanrı hem insan olduğu söyleniyordu. Bir Tanrı'da üç Tanrısal şahsın durumunu açıklamak, İsa'nın ve Kutsal Ruh'un Tanrıyla olan ilişkisini çözmek mantıken çok güçtü. Diğer taraftan, Mesih'in "Baba" tabir ettiği Tanrıyla eşitliği ve aynı zamanda ondan ayrılığı üzerinde duruluyor, politeizme, şirke düşmeden bu çelişkilerden kurtuluş yolları aranıyordu.
İskenderiyeli Aryus (ö. 336), İsa'nın Tanrı olmadığını, sadece Tanrısal kuvvetlerle donatılmış ve tanrı tarafından oğul kabul edilmiş bir yaratık olduğunu ileri sürmüştü. Daha önce de, Antakya piskoposu Samosatalı Paulus (m.s. 260'tan sonra), İsa ile Tanrı ilişkisini, insandaki akıl ve kalp ilişkisine benzetmişti. Buna göre, tarihi İsa üstün bir insandı, ancak Tanrı'nın özel bir rahmeti İle, Tanrısal Ruh (Logos), O'nun vücudunda mabette oturur gibi oturmuştu. Aynı Tanrısal Güç, tarihi İsa'nın dışında, dünyanın yaratılışında da etkin rol oynamıştı. Ona göre bu Tanrısal Ruh tarihi İsa ile birleşmiş ve onda ikamet etmişti. Tarihteki diğer peygamberlere hulul ettiği gibi, Ona da hulul etmişti. Fakat Samosatalı Paulus, İsa'daki iki tabiattan söz etmiyordu. İskenderiyeli Dionisyus (ölm.265) Logosun

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Tanrı' nm düşük derecede tezahürü olduğu ve bu sebeple Tanrı'nın mahluku olarak kabul edilmesi gerektiği kanaatında idi. Roma Piskoposu Dionisyus (259-269) ise, "Oğul İsa'nın ezeli olduğunu, Baba ve Oğul arasında cevher farkı olmadığım' söylüyordu. Logos'un, Baba Tanrı ile mahluk dünya arasında bir vasıta olduğunu, bir vahiy sureti olduğunu, Baba'ya benzediğini iddia edenler de vardı. Bu tartışmaların sonucu olarak, Meryem'e de Tanrıyı Doğuran vasfı veriliyordu. Burada "Meryem", cisim dünyası ile görünmeyen Tanrısal alemin birleştiği sırlı bir mekan olarak görülüyordu. Onda dünyevi ve semavi İki cevher birleşmişti. Buna karşı Antakya ekolünde, İsa'nın insan olduğu görüsü, iddia ediliyordu.
İşte, Antakya Ekolünün temsilcilerinden olan Aryus, İsa'nın yani Lagos'un Tanrısal cevherden olduğu görüşünü tenkit ediyordu. İsa, Tanrı'nın bir evlatlığı kabul edilebilirdi ama, evladı olamazdı. Tanrı, yoktan var ettiği mahlukatgibi, Onu da sonradan yaratmıştı. Varlık bakımından Tanrı'dan ayrı idi Cevher bakımından Yaratıcısına yabancı İdi ve birbirlerine benzemiyorlardu Belki cevher bakımından meleklerle mukayese edilebilirdi. Buna karşı, İskenderiye'de 319 yılında toplanan bir konsİl, Aryus'un görüşlerini reddetti. İskenderiye Piskoposu Alexander, meseleyi daha da büyütünce İmparator Konstantm iki tarafın arasını bulmak gayesi ile 325 yılında İznik Konsili'ni toplantıya çağırdı. Bu toplantıda 318 piskoposun hazır olduğu rivayet edilir. Neticede İman esasları şöyle formüle edildi:
"Biz biliyoruz ki, Tanrı birdir, doğurulmamıştır, görülmez ezelîdir, yalnız gerçek, yalnız ölümsüzdür, yalnız bilen, yalnız iyi, yalnız kudret sahibi, her şeyin hakimi ve idarecisidir.
Tahavvül etmez değişmez, adil ve aynı zamanda iyidir.
Şeriatın ve peygamberlerin ve Yeni Ahid'in Tanrısıdır, zaman öncesi devirde bir oğlu olmuştur, onun vasıtasıyla O, zamanları ve her şeyi yaratmıştır.
Ve Tanrı, bütün mevcudatın sebebidir, yalnız kendisinin menşei yoktur, fakat Oğul, Baba 'dan zamansız olmuştur ve zaman öncesinde yaratılmış ve yerleşmiştir, O olmadan önce yoktu, fakat zamansız bütün varlıklardan önce olmuştur, yalnız Babadan olmuştur.
Çünkü O ebedi veya vasıtalı ebedi değildir veya Baba 'dan aynı olmamıştır, aynı zamanda Baba'nın varlığı ile aynı değildir, bazılarının söylediği gibi, olmamış ezeli güç değil, bilakis her şeyden önce bir birlik ve bir menşedir; böylece bütün varlıkların öncesi Tanrı'dır. [434][434]
İznik Konsilinde ki bu formüle edilmiş ifade, taraftarları tatmin etmedi. Aryus'un muhaliflerinden İskenderiye Piskopos Yardımcısı Athanasius (295-373), Logos'un yaratılmadığı, Baba Tanrı ile aynı cevhere sahip olduğu, ebedi oğul olduğu görüşünü savunmaya devam etti. Nikomedyalı Piskopos Euseb de II. İznik Konsili'nde (327 sonunda) gurupları birleştirici bir formül buldu: Buna göre, uluhiyet, tezahür eden Baba, Oğul ve Ruh arkasında gayri şahsi bir varlık idi. Bu görüş Konsilce kabul edildi. Ancak tartışmaların ardı gelmediği için 362 de İskenderiye'de, 381'de tekrar İznik'de, 431 deEfes'de yeni konsüller toplandı. Meryem'in, hakiki tanrıyı doğurduğu görüşü ise, 431 yılında toplanan Efes Konsilinde kabul edildi. Mesih'in iki tabiata sahip olduğu görüşü de, zihinlere takılan meselelerdendi. Tanrı'nın insan olduğu sırrı ise, Monofizitlerin (İsa'nın tek tabiata sahip olduğunu savunanlar) ve Nesturilerin (Diofizitlerin) itirazına uğradı. Bunun üzerine, 451'de Kadıköy'de (Kalkedon) bir konsil daha toplandı. Aldıkları karara göre, konu şöyle formüle ediliyordu: "İttifakla bir ve aynı oğul, efendimiz İsa Mesih'in kamilen Tanrılığını ve kamilen insanlığını... iki tabiatın, birbirine karışmamış ve tahavvül etmemiş, ayrılmamış ve tecrit edilmemiş, her ikisi de bir şahısta bir araya gelmiştir…" [435][435] Bu karar, istikbaldeki diğer konsüllerin de temelini teşkil etmiş, ancak yeni yeni mezheplerin çıkmasını önleyememiştir.

7- Hıristiyanlıkta İnanç Esasları

Hıristiyanlığın inanç esaslarını kavramak dinler tarihinin en zor konularından biridir. Hareket noktası Yahudilik ve İslam'dan farklıdır. Bu dinlerde Tevrat veya Kur'an'nın tebliğ içerikleri dinlerin merkezlerini teşkil ederken, peygamberlerin kendileri bu vahiylerin dışında kalır. Onlar vahyin güncel yorumcuları olarak değerlendirilir. Hıristiyanlıkta ise, vahiy ve kelam İsa'nın ete ve kemiğe dönüşmüş varlığıdır. İsa'nın kendisi vahiy ve kelâmdır. O, Kur'an ve Tevrat gibi bir vahiy kitabı getirmemiştir. O Tanrısal emirleri, istekleri kendi hayatında söz ve davranışlarıyla (kâl ve hâl ile) insanlara tebliğ etmiştir. Bu sebeple Hıristiyanlarca İsa'nın

[434][434] Alfred Adam, Lehrbuch der Dogmengeschichte, c.I Gütersloch 1965, s.224.
[435][435] Adam, Lehrbuch., s.336 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

vaazlarından daha Önemlisi, İsa'nın oluşumu, doğumu, hayatı, idamı, daha sonra da ölüler aleminden dirilip kaldırılması, tekrar dünyaya geri dönmek üzere Tanrı'nın yanma oturmasıdır. Hatta ölümü ve ölümden dirilen İsa'nın yorumu, doğum ve hayatından, vaazlarından çok daha önemlidir. Bunların yorumları Hıristiyan inanç esaslarının temellerini oluşturur. Bu sebeple, Hıristiyanların İsa'ya ve tebliğine bakışlarıyla, Müslümanların Hz.Muhammed ve tebliğine bakışları arasında büyük ayrılıklar vardır. Her dinin kendi yorumu, yalnız kendi bakış açısını ve görüşünü yansıtır. Karşı tarafın görüşlerini yansıtmaz. Hıristiyanların bakış açılarına göre, Hıristiyanlık "İnsanlığı kurtarmak için semadan yeryüzüne inmiş mücessem bir tanrı tarafından kurulmuş yegane dindir. ... bütün alem için geçerlidir." [436][436]
Hıristiyanlığın bir bütün olarak anlatımı da yine çok zordur. Tanrının üçlü birliği (tek cevher üç varlık) ve bu birliği meydana getiren Tanrı, İsa ve Kutsal Ruh'un birbirlerine karşı durumları ve değerlendirilmeleri, tarihte ve günümüz mezhepleri arasında farklı farklıdır. Sık sık çelişkili ifadelere rastlanır. Bazen karşılaştıkları kişilere misyon gayesi ile söylenen ve Kilise cemaatinin görüşlerini aksettirmeyen sözler, daha da fazla karmaşaya yol açar. Bu sebeple konunun hassasiyetini fazlaca hissettiğimiz hususlarda Katolik Kilisesinin Türkçe yayınladığı kitapların kendi ifadelerini özetleyerek veya aynen iktibas ederek yansıtmaya çalışacağız:

7. 1- Tanrı İnancı

Hıristiyanlar, Yahudi ve Müslümanlar gibi Allah' in tek olduğunu söylerler. Ancak bu birlik üç Tanrısal varlığın cevher ve mahiyet birliğidir. Baba olarak ifade edilen Tanrı Allah'tır. O ebedi, her şeye muktedir, her şeyi bilen, evreni ve evrenin içerdiği her şeyi yaratma gücünde olan, her yerde hazır ve nazır, hayatı ihsan eden, merhametli ve bağışlayıcıdır. Her şeye üstün Rab, kıyamette tüm insanlığın adil yargıcı, ebedi mükafatı veya cezayı veren tek varlıktır.[437][437] Ancak yaratma işini İsa'ya havale etmiş, kainat İsa vasıtasıyla yaratılmıştır. [438][438] İslamiyet bu hususta Hıristiyanlıktan ayrılır, yaratma işinin tanrı dışında bir başka varlık tarafından yapılabileceğini Tanrıya acizlik ve ortaklık isnadı sayar ve taşaronluğu reddeder. [439][439] Yine haşir ve hesap gününün hakimi olmakla birlikte, insanları yargılama yetkisini İsa'ya vermiştir, insanları uyandıracak ve yargılayacak olan da İsa'dır. [440][440]
Allah'a "Baba" adını vermeleri geleneği, "Allah'a Baba, Yahudi Kavmine de Allah oğulları diyen Yahudilerden Hiristiyanlara geçmiş bir tabirdir. Davud'un Mazmurlarmın birinde Tanrı Yahudi Kavmine şöyle der:
"Sen benim oğlumsun, ben seni bugün tevlit ettim." Hoşea Peygamberde ise Tanrı:
"Oğlumu (Yahudi Kavmini) Mısırdan çağırdım" der. İsa bu tabire daha samimi, daha içten bir anlam vererek şakirtlerine Tanrıya Abba demelerini öğretti. Abba bir sevgi sözcüğüdür, tıpkı bir ailede çocuğun babasına verdiği ad (İngilizce Daddy, Arapça Ab, Fransızca Papa) gibi" [441][441] Bu modern yorumlara karşı, geleneksel görüşte, İsa Tanrı'dan doğma tanrıdır (I.Yuh.3,9; 5,5). Tanrı'nın evlatlığı (Adoptianizm) değil, onun gerçek oğludur. Tanrı İsa'nın gerçek babası sayılır. Bu konu ilk devirlerde uzun tartışmalara konu olmuş, bir grup îsanın tam bir insan olduğunu, vaftiz esnasında Tanrı'nın sevgisinden dolayı evlatlık olarak kabul edildiği ileri sürülmüşse de, bu görüş muhafazakarlarca sapıklık olarak değerlendirilerek reddedilmiş, İsa'nın Tanrı'nın gerçek oğlu olduğu, Tanrı'dan doğma Tanrı olduğu kabul edilmiştir.
Günümüz Hıristiyanlığının %95'i de Tanrı'nın İsa'nın gerçek babası olduğuna, sadece manevi değil, yapîsal bakımdan da, mahiyet bakımından da beraber olduklarına inanır.

---

[436][436] A. Aslan,s. 177.

[437][437] Thomas Michel, Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, İstanbul 1992,s. 56. Katolik İlahiyat profesörü olan yazar, halen Vatikan'da yüksek bir görevde vazifelidir.

[438][438] Yuhanna I,3; İbranilere mektup I,2; Koloseliler I, 15-17

[439][439] Ra'd: 13/16; Furkan: 25/2; A'raf: 7/54, İsra: 17/111.

[440][440] Yuhanna V.21,27, 28-29.

[441][441] T.Michel, 56.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

7- 2. İsa Ve Tenleşme (Incarnatio)

İkinci temel inanç "Tenleşme" (vücut bulma) olgusudur. Tanrının yaratılmamış olan ezeli mesajının tenleştiğine ve İsa olarak aramızda yaşadığına inanırlar. Diğer bir deyimle, Mesaj veya Kelam, İsa'nın insanlığında vahiy edildi de denebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Hıristiyanlarca İsa bir kitap getirmemiş, Tanrı vahyine vücut vermiştir, Tanrı vahyinin kendisidir. İsa, vahyin kendisidir. Yohanna İncili'nde "Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi" (1,1-2) denir. Hıristiyanlıkla İslam arasındaki temel farklılıklardan biri bu anlayış ve yorum ayrılığıdır.
Hıristiyanlar, İsa'nın Tanrı gücü ile, kendini Tanrıya adamış bir bakire olan Meryem'den doğduğuna İnanırlar. Ancak Meryem'in Tanrfnın zevcesi olduğu, ya da bir Tanrısal "Tohum""un Meryem'de döllendiği gibi bir tasavvurları da yoktur. Hıristiyanlar için "İsa Tanrı gücü (Aziz Ruh) sayesinde rahime düşmüş ve Bakire Meryem'den doğmuştur."
"İsa günah dışında her yönüyle tam bir insandı, ama aynı zamanda Tanrı Kelamı ile birleşmişti. İsa 'nın da bilgi ve bilinci, her insanda olduğu gibi, yaşamı süresince edindiği deneyimler ve diğer insanlarla ilişkileri sayesinde genişledi"
"Katoliklerle Ortodokslar Meryem'in tüm hayatı boyunca bakire kaldığına inanırlar. Bu nedenle, İsa 'nın bedeni anlamda kız veya erkek kardeşlerinin olması imkansız görüldüğünden, İncil'de kullanılan "Kardeş" sözcüğüne Meryem'le Yusuf'un genişletilmiş ailesi anlamını verirler. Aile sözcüğünü gerçek anlamında kabul etme eğiliminde olan bir çok Protestan'a göre ise, İsa Bakire Meryem 'den doğm ustur, ancak İsa doğduktan sonra Meryem'le Yusuf un başka çocukları olmuş olabilir." [442][442]

7. 3- İsa'nın Sıfatları

Hıristiyanlar İsa'ya Tanrı Oğlu sıfat ve unvanını verirler. İsa'nın ezeli ve yaratılmamış olduğuna inanırlar. "Tanrı tüm evreni Mesih İsa 'da, Mesih İsa'nın aracılığıyla ve Mesih İsa için yaratmıştır," [443][443] derler. "İsa Peder değildir. O'nu peder göndermiştir...İkisi ayrı kişilerdir. Ama sonsuza dek bir aradadırlar...Özleri ve asılları aynı olduğu için, dünyayı yaratan sonsuz sevgi, bilgelik ve güç her ikisinde de var olduğu için Onlar birdir." [444][444]
"Katolik İnancına göre, İsa gerçekten Tanrı'dır. O, ebedi Peder'in ebedi Kelamı ve Oğludur. Hıristiyan inancının verdiği Müjde, işte budur. Gücü ve sevecenliği tüm yaratılışın ayakta kalmasını sağlayan, her şeye yeten alemlerin Rabbi'dir. Kutsal Üçlü Birliğin oluşturduğu ebedi sevgide ebedi Kelam veya Oğul, Peder 'den çıkmakladır. Oğul'u ezelden beri Peder 'in biricik Oğludur. Tabiat ve öz olarak Oğul olan tek bir kişi vardır. O da Tanrı'nın kendi Oğludur. Kilise, İsa'nın diğerleri gibi evlatlığı kabul edildiği için değil, aynı özden olduğu için Tanrı 'nın oğlu olduğunu bildirir. İsa, "İçinde Tanrı'yi yaşatan bir insan değildir" ama "Tanrı'nın biricik öz Oğludur. O, Tanrı'nın biricik öz Oğludur ve sonsuza dek var olacak Peder'i ile özü aynıdır." [445][445]
İnsanoğlu, sıfatı daha Önce Danyal kitabında Ahir zamanda gök yüzünden gelecek ve Tanrısal devlette hükmetme yetkisinde olacak kişi için kullanılır. Aynı zamanda Mesih umudunu da ifade eden bu isim, Hıristiyanlarca İsa'ya atfedilir ve onda gerçekleştiğine inanırlar. İsa, Tanrı olduğu gibi, aynı zamanda kamil bir insandır:
"Görünmez Allah'ın suretidir... O, her insan gibi elleriyle çalıştı. Her insan gibi aklıyla düşündü. Her insan gibi Özgür iradesini kullandı ve insan gibi yüreği ile sevdi. Bakire Meryem O'nu doğurdu. O bizden biriydi, ama günah işlemedi... O, çarmıha gerildiği zaman insanlığını açıkça belirtti. Gerek fiziksel gerekse ruhsal yönden büyük acı çekti. O'nu kamçıladılar ve çarmıha gerdiler. Gerçekten öldü. Bizler için giydiği insan giysisini, asla çıkarmadı. Isa 'nın insan oluşu son derece Önemlidir. Çünkü O 'nda insan tabiatı en soylu biçimde belirir ve insan yaşamı için en mükemmel örnektir." [446][446]
Ancak, "İsa, bir insan kişiliğine sahip değildir. Burada "Kişi" sözcüğü tam anlamı ile

---

[442][442] Michel,57 v.d.
[443][443] Hristiyan İnancı, (Türkiye Katolik Kilisesi Yayınları), İstanbul 1994, s. 49
[444][444] Hristiyan İnancı, s.73.
[445][445] Hristiyan İnancı, s.73.
[446][446] Hristiyan İnancı, s.71.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

"Bağımsız akıllı varlık" anlamında kullanılır. İsa, Tanrı'nın Oğlu olan kişiden ayrı bir varlık değildir. Demek istediğimiz şudur: İsa bölünmüş değildir. İsa denilen Tanrı'nın ebedi Oğlundan ayrı olan insani bir kişi yoktur. Ezelden beri ve sonsuza kadar Tanrı'nın Oğlu olan kişi İsa'dır". [447][447]
Rab, Hıristiyanların İsa'ya verdikleri unvan ve sıfatlardan biridir. Hıristiyanlar bu yetki ve otoritenin İsa'ya Tanrı tarafından ölümden diriltildiği an verildiğine inanırlar. Bu unvan İsa'nın Tanrı ve insanlar arasındaki tek aracı olduğu hakkındaki Hıristiyan inancına işaret eder. Özellikle Paulus mektuplarında Rab sıfatı sıkça kullanılır. Yine Hesap Gününde Yargıç olarak Tanrı'nın sağına oturmak üzere yeniden dünyaya geleceğine olan inançlarını ifade eder.
Mesih-Hıristus, İsa'nın ikinci adı olmuştur. İbranca mesias sözcüğünün Grekçe'si, Hıristos'dur. Yahudilere vaad edilen bu kişinin İsa olduğuna inanılır. Onun için "Mesih" adı da kullanılır.
Katoliklerin kendi ifadeleriyle:
"Mesih İsa, gerçek insan ve gerçek Tanrı 'dır. O ezeli ve ebedi ilahi Kelamdır. O, "Tanrının tek Oğludur. O ezelden beri Peder'den çıkmaktadır, Tanrı 'dan gelen Tanrıdır. Peder ile aynı özdedir"
"Cennetten gelmiş ve Tanrısal niteliklerini koruyarak insan olmuştur. İnsanlarla yaşamış ve nasıl yaşanacağım sözlerle değil, kendi hayatı ile onlara anlatmıştır. Bizler için acı çeken, ölen ve görkemli biçimde yeniden dirilmiş olan Kurtarıcımızdır... Gökte ve yeryüzünde, görünen ve görünmeyen şeyler, tahtlar, egemenlikler ve yönetimler, her şey Onda yaratılmıştır. Her şey Onun aracılığıyla ve Onun için yaratılmıştır. Evreni ayakta tutan O'dur. Bizler Onun sayesinde varız" [448][448]
Hıristiyanlığın bu inancından İslam [449][449] ayrılır ve Allah'ın yaratılışta kimseyi yardımcı tutmadığını ve yanında kimseyi bulundurmadığını söyler.
Tanrı Kelamı, İsa'ya Tanrı Kelamının yerleştiği manasında kullanılır. Tanrısal kelamın İsa'da bedene, ete-kemiğe dönüştüğüne, yaşamak için her insan gibi gayret gösterdiğine, beslendiğine, bir aile içinde bulunduğuna, ancak hiç günah işlemediğine inanılır. İsmet sıfatının gerçek sahibi olduğuna inanılır.
"Yeryüzünde yaşadığı sürece hiç günah işlememiştir. Petrus, O, günah işlemedi ve Onun ağzında hiç hile bulunmadı, diye yazmıştır. Kuşkusuz. Mesih jsa 'yi tanıyınca, Onun Tanrı ve Tanrı 'nın Oğlu olduğunu anlayınca, Onun günah işlemediğini anlarız. Çünkü Onun kişiliğinin Tanrısal bir onuru vardır".
"İncil, Mesih İsa'yı baştan çıkarmak isteyenler olduğunu bildirir. Ama O, kötülükten her zaman uzak durmuş, içerden gelen şehvet uyandİran ve bedensel varlığının istekleri yoktu. Şeytan da ona dışarıdan sataştı. Ama Onun insan yüreği her zaman Peder'in isteğine uyardı." [450][450]
Hz. İsa için Rabbin Kulu, Kurtarıcı, İyi Çoban, Yol, Gerçek, Hayat sıfat ve unvanları da kullanılır.

7. 4- Kutsal Ruh

Hıristiyanlık, Tanrı ve İsa ile birlikte, uluhîyetin üçüncü varlığı olarak Kutsal Ruha inanır. Kutsal Üçlü Birliğin (Teslis'in) bir ferdidir. Bu üçlü birlik Uluhiyeti oluşturur. Üçlü Birliğin gizemi, yani Tanrının üç şahısta tezahürü kavramı henüz açıklanmış değildir. İncil çağına dek, bu sır gizli kalmıştır. Paskalya Bayramı sırrında ve Paskalyadan elli gün sonraki Pentekost Bayramında, Kutsal Ruh'un ayrı Tanrısal bir kişi olduğu belirlenmiştir.
"Kilise, Allah 'a ve İsa'ya imanım belirttiği gibi, Kutsal Ruha da imanını belirtir. Pederle Oğul, birbirlerini sonsuz bir aşkla sever. Bu aşk her ikisinde tam anlamıyla belirir. Sonsuza dek her ikisinde de tamamen eşittir. Pederle Oğul 'dan türeyen bu sevgi, bir kişidir. Ezeli

---

[447][447] Hristiyan İnancı, s.75.
[448][448] Hristiyan İnancı, (Türkiye Katolik Kilisesi Yayınları, Derleyenler: Leyla Alberti, P.Xavier Jacob, P. Luigi Iannitto, Nilay Hıdıroğlu), İstanbul 1994, s. 31 v.d.
[449][449] Kehf: 18/51.
[450][450] Hristiyan İnancı, s. 77.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

ve ebedi Kutsal Ruhtur.” [451][451] Kilise, Kutsal Ruh'a içtenlikle dua eder. Özellikle Paskalya Bayramından elli gün soıjraki Pentekost Bayramında ve güçlendirme ayininde, Kutsal Ruh'a olan bağlılık açıkça görülmektedir. O, kiliseye hayat veren güçtür. Kutsal Ruh aracılığıyla, Mesih İsa'nın armağanları Kilise'ye sunulur. Kişilere ise, Kutsal Ruh vaftizle gelir. Kişinin ruhunda yaşamaya başlar. Kişiyi kutsar. Başkalarını etkileme de ancak kutsal Ruh'un yardımıyla olur. Konserde üyelere doğruyu gösteren Kutsal Ruh'tur. Kutsal Ruh'un görevi, ikinci Vatikan Konsilinde de belirtilmiştir. [452][452]
Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında dini metinleri kaleme alan yazarlar, Kilise ile Kutsal Ruhun birbirinden ayrılamayacağını ısrarla belirtirler. “Kilisenin olduğu yerde, Tanrı 'nın Ruhu da vardır ve Tanrı'nın Ruhu nerede varsa, orada Kilise vardır” derler. Bugün de Kutsal Ruh'un Kiliseye hayat verdiğine, varlığını sürdürmesini sağladığına inanırlar. [453][453] Kutsal Ruh, Allah'ın ve İsa Mesih'in Tanrısal ruhları olarak da vasıflandırılır. [454][454]
Bazen Tanrı ve bazen Tanrısal varlık olduğuna inanılan, İsa'dan sudur ettiği söylenen bu Varlığın, Tanrısal Güç olduğu söylenir ve “Kutsal Ruh” adı verilir. Bu kavramı, Müslümanlar Hıristiyanlardan farklı anlarlar. Müslümanlarca Kutsal Ruh, büyük melek Cebrail'in diğer bir adıdır. Örneğin, Meryem'e İsa'yı müjdeleyen varlığın adı, Hıristiyanlarca Ruh iken, Müslümanfarca Cebrail'dir. Hıristiyanlar Kutsal Ruh'un yaratılmadığına, Uluhiyetin üç varlığından biri olduğuna inanırlarken, Müslümanlar Cebrail'in yaratıldığına, Allah'ın mahluku olduğuna inanırlar.

7. 5- Üçlü Birlik (Teslis)

“Üçlü Birlik” terimi Kutsal Kitab'ın hiçbir yerinde geçmez. Bu terim Hıristiyanlık tarihinde ilk defa 180 yılında Antakyalı Theophilus tarafından kullanılmıştır. Bununlabirlikte Üçlü Birlik kavramının dayandığı temeller Yeni Ahid'te mevcuttur ve en açık ifadesini Matta İncilindeki vaftiz formülünde bulur. Peder, Oğulve Kutsal Ruhun adına vaftiz edinl, denir. Hıristiyanlıktaki bu Üçlü Birlik inancının tasavvuru hakkında kesin bir şey ifade etmek çok zordur. Tarihi rivayetlerde genelde üç Tanrısal varlığın üç ayrı şahıstan meydana geldiği, aralarındaki birliğin, varlıklarını meydana getiren “Cevher birliği” olduğu yönündedir. Bir nevi karnında ikiz bebeği olan hamile anne gibi düşünülebilir. Görünüşte tek kişi, gerçekte üç kişi olduğu gibi.
“İncil'e göre tek Allah 'ta üç kişilik, şahsiyet, ya da, daha doğrusu, şahıs veya kişi vardır; birincisine Peder, ya da Peder Allah denir; ikincisine ise Kelâm, ilahi Kelam ya da Oğul, üçüncüsüne ise Kutsal Ruh denir; böylece ne üç Tanrı ne de bir üç deniyor; fakat bir tek Allah 'ta üç şahıs ya da, daha teknik bir terim olan, üç uknum vardır, denilmektedir” [455][455]
Son zamanlarda geleneksel yorumdan bazı ilahiyatçıların uzaklaştığı, Tanrı'nın Birliğine gölge düştüğü kanaatıyla, Üçlü Birliği farklı yorumladıkları göze çarpmaktadır: Buna göre, Tanrı kendini İsa'da oğul olarak, Kilise'de sevgi ve Ruh olarak göstermiştir. Bu insanların anlayış sınırlarını aşan Bir'in, aynı varlığın inkarnasyonu (avatarası) şeklindeki çeşitli tezahürleridir. Buna psikolojik modern yorum da diyorlar. Fakat ilahiyatçıların çoğunluğu, geleneksel tarzdaki inançlarını sürdürmekle birlikte halk, büyük çoğunluk fiiliyatta “Semavi Babam” tabir edilen Tanrrya inanırlar.

7. 6- Meryem

Hıristiyanlar Meryem'e “Tanrı Anası” (Theotokos) unvanı vermişlerdir. Ancak hiç bir Hıristiyan, Meryem'in Tanrı'nın zevcesi olduğu iddiasında bulunmaz. İsa'nın Tanrısal cevhere sahip olduğuna inanmaları ve Meryem'in İsa'nın annesi olması sebebiyle de ona “Tanrı Anası” unvanı vermişlerdir. Tanrının özel lûtfu ile Meryem'in hiç bir günah işlemediğine inanılır.
Bir çok Hıristiyan, özellikle Katolik ve Ortodokslar Meryem'e atfedilen kutsal yerleri

[451][451] Hristiyan İnancı, s. 118
[452][452] Hristiyan tnancı,s. 122.
[453][453] Hristiyan İnancı, s. 119.
[454][454] Xavier Jacob, Sorabilir miyiz?, İstanbul 1992, s. 13.
[455][455] Xavier Jacob, Sorabilir miyiz?, İstanbul 1992, s. 12.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

(Anadolu'da Efes ve Filistin'de Nasıra gibi) ziyaret ederler. Kiliselerde Meryem'in resimlerine yer verirler, Meryem heykellerine saygı gösterirler. Kendi hidayetleri için şefaatçi olmaya çağırırlar.
Yeryüzü hayatı sona erince Meryem'in, göğe yükselerek Oğlu ile beraber olduğuna inanılır. Kendisi Ruh ve bedeniyle göğe yükselmiştir. Yeni Ahid'te Meryem'in Göğe yükselmesi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bu inanç, Katolik Kilisesinin Meryem'in kutsallığı ve onuru ile ilgili öğretisine dayanır. [456][456]

7. 7- Kurtuluş Ve Hidayet

Hıristiyanlar, Hz. Adem ve Havva'nın cennette "Yasak meyveyi" yeme hatası ile ezeli günah işlediklerin ve bu günahın onlara ve çocuklarına ölüm getirdiğine, ayrıca günahın da miras olarak zürriyetlerinde devam ettiğine inanırlar. Bu "Ezeli günahtan" insanlığın kurtulması için Tanrı önce Eski Ahid şeriatını tebliğ etmiştir. Ancak bu yükün ağırlığını kimse taşıyam&mış, kimse Şeriatı kamilen tatbik edememiş ve günahtan kurtulamamıştır.
Bunun üzerine Tanrı ezeli ve Tanrısal varlık olan Kelâmını İsa'da "Kendi suretinde" vahiy etmiş, göstermiştir. İsa, Tanrı'nın emrini, isteklerini insanlara hayatı boyunca tebliğ etmiş, insanların anlayışsızlığı yüzünden idam sehpasına gönderilmiştir. O da Tanrı'ya mutlak itaat için, geçmiş ve gelecek tüm insanların günahlarına "Kefaret" olarak kendini çarmıhta kurban etmiştir. Tanrı'nın insanları günahtan kurtarmak için niçin böyle bir plan yapıp tatbik ettiğini, bu yolu seçtiğinin sırrı anlaşılamaz. Ancak Tanrı, bu yolu özgür iradesiyle seçmiştir. Bu kefaret kurbanı ile, tüm Yahudi şeriatı ve ezeli günah nesli olmuş, kalkmıştır.
Bu sebeple, İsa'ya inananlar her hangi bir hukuk kuralına (şeriata) ve davranışa bağlı olamadan, yalnız inançları ve sevgiyle kurtuluşa ulaşacaklardır.
Hıristiyanlar, idam edilen ve ölen İsa'nın, Tanrı'nın lutfu ile ölümden dirildiğine inanırlar. Bu dirilme ile Tanrı, İsa'nın üstlendiği görevi, tüm yaptıklarını ve hayat tarzını onaylamıştır. İsa'nın ölümü ve dirilişi günaha ve Ölüme karşı kazanılan bir zaferidir. Bununla İsa'nın günaha ve ölüme giden yolu yıktığına inanılır. Ölüme kadar uzanan bu teslimiyet, ölümü de yenerek, ölümden kalkışın yolunu açmıştır.
Bu sebeple, Hıristiyanların evlerinde, okullarında, İsa'nın vücudunu taşıyan çarmıh suretleri görülür. Çarmıh tüm Hıristiyanlar için inancın temel simgesidir.
İsa'nın ölümü, sadece Yahudilerle değil, tüm insanlıkla Tanrı arasında yapılan yeni bir anlaşmanın (Yeni Ahid'in) doğuşu, yeni devrin başlangıcı sayılır.

7. 8- Diğer İnançları

Müslümanların Hıristiyan inanç sistemini anlamaya ve öğrenmeye çalışırken, kendi inanç temelleri içindeki paralel konuların da cevaplarını aramaları tabiidir. Her ne kadar, Hıristiyan İlmihal kitaplarının inançla ilgili bölümlerinde ele alacağımız konulara değinilmiyorsa da, merak edilen bir boşluğu gidermekte yarar vardır.

7. 8.1- Ahiret

Hıristiyan İnançlarına göre, İsa Mesih'in dünyaya dönüp Tanrısal Devleti kurmasından sonra Mesih saltanatı başlayacak ve yaklalşık 1000 yıl sürecek saadet devri sonunda Adem'den buyana tüm insanlar haşir olacak ve İsa'nın hakimliğini yaptığı bir hesap günü başlayacaktır. Herkes inanç ve davranışlarının hesabım verecektir. Suçlu bulunan Hıristiyanlar hataları nispetinde süreli bir ceza görecekler ve arındırma, temizleme işlemine tabi tutularak (Alm. Fegfeuer) günahlarından kurtarılacaklardır. [457][457] Bundan sonra, Hıristiyanlar kurulacak cennete alınıp, ebedi mükafatla sevindiril irken, bazılarına göre, Hıristiyan olmayanlar (putperest, Müslüman vs.) daha önce yaşamış hayvanların kaderleri gibi, bir daha dirilmemek üzere toprak olurken, bazılarına göre de ebedi cehennemle

[456][456] Hristiyan İnancı, s.172.
[457][457] P. Oskar Simmel, R. Stahlin, Christliche Religion, Frankfurt 1964, s.77-78.

cezalanacaklardır. [458][458]

7. 8.2- Melek, Şeytan, Cin

Katolik ve Ortodoks mezheplerince melek konusu inanç objesi olmakla birlikte, Protestanlarca değildir. İslam'ın melek ve şeytan inancıyla yakınlık vardır. Hıristiyanlarca da melek, Tanrının emirlerini mutlak uygulayan, Tanrı tarafından anlayış ve serbest irade ile donatılmış vücutsuz ruhlardır. Zaman ve mekan üstü varlıklardır. Şeytan ve cin (demon) ise, Tanrı'dan kopmuş onun gazabına uğramış kötü ruhlardır. Asi melekler de denebilir. Bu noktada Hıristiyanların melek inançlarıyla, İslam'ın Cin İnancı arasında bîr paralellik olduğu görülür. Çünkü İslam'da melekler, Tanrı'ya mutlak itaat eden varlıklardır, kendi irade ve inisiyatifleri yoktur. Mahiyet itibariyle de nurdan yaratılmışlardır. Hıristiyanlıkta mahiyetten söz edilmez. Ancak Tanrı'ya itaati veya isyanı seçme yeteneğinde olduğu görülür.

7. 8. 3- Peygamber Ve Kutsal Kitaplar

Hıristiyanlığın peygamberlik görüşü İslam'dan biraz farklıdır. Eski Ahid'teki tüm peygamberleri kabul ederler. Ayrıca Yeni Ahid yazarları ve havariler için peygamber deyimi kullanılmamakla birlikte, yaptıkları işleri bir nevi peygamberlik olarak değerlendirirler.
Hz. Muhammed'e Arap Milletinin bir bilge kişisi gözüyle bakarlar ve manevi yönünü kabul etmezler. 2. Vatikan Konsili kararlarında İslam'a karşı bazı yumuşamalar göze çarpmakta ve bu arada, İslam'da İbrahim dinine has bazı hakikat kıvılcımları bulunduğu İfade edilmekte ise de, Kur'an ve Hz. Muhamnıed'in vahiyle ilişkileri kabul edilmez. Peygamberler ve Kutsal kitaplar, Eski Ahid ve Yeni Ahid'le sınırlandırılır. Eski Ahid ve Yeni Ahid arasındaki farklılıkları çelişkileri Yeni Ahid ışığında yorumlamaya giderler. Ölçü daima Yeni Ahid'tir.
Yukarda da bahsedildiği gibi, Yeni Ahid'in içeriğinden olan İnciller, Mektuplar ve Kitaplarla Kur' an' m haber verdiği İnciller arasında bir ilişki yoktur. Hıristiyanlar Müslümanların tasavvur ettikleri şekilde hiç bir İncil tanımazlar. Onlara göre Tanrı kelamı yazı ve kitaba değil, ete ve kemiğe dönüşmüştür. O da İsa'dır. Yeni Ahid'deki yazılar ise, havarilerin ve diğer şakirtlerin vahiy veya ilhamla yazdıkları, İsa ve zamanın olaylarını yansıtan hatıralardır. Yorumlardır.
Kısaca, Kur'an'ın İsa'ya indiğim haber verdiği İncil, dünyada mevcut değildir. Müslümanların tasavvurlarındaki bilgiler, günümüz Hıristiyanlığını yeterince tanımamaktan kaynaklanan hatalardır. Müslümanların inançlarındaki İsa ve indiler hakkındaki tasavvurlar, yine Müslümanlara özgü inançlardır. Hıristiyan mezheplerinden günümüzde taraftarları kalmamış Yahudi-Hıristiyanlann (Ebionitlerin) görüş ve düşüncelerini yansıtır.

8- Kilise Gizemleri (Sacramentum)

Hıristiyanlar ölümden dirilen İsa'nın cemaatle birlikte yaşadığına, ölmeden önce yaşadığı gibi, hâlâ cemaatle birlikte yaşamaya devam ettiğine, ibadeti, hizmeti, şifa vermeyi, açları doyurmayı, bağışlamayı, cefa çekmeyi ve ölmeyi sürdürdüğüne inanırlar. İsa'nın bu görünmez eylemleri Kilisenin gizemli (sakrament) ayinlerinde görünür hale gelir. Diğer bir deyimle, bir Hıristiyan bu ayinlere katılmakla manen ölümden dirilmiş İsa ile birlikte olduğuna ve birlikte yaşadığına inanır. [459][459]
Hıristiyanlar için başlıca gizemler Vaftiz ve Efkaristiya gizemleridir. Bu iki esas gizeme ek olarak Ortodokslar ve Katolikler beş gizem daha kabul ederler. Bunlar: Güçlendirme, Evlilik, Ruhbanlık, Barışma, Hasta Yağlama Gizemleridir. Protestanların çoğu Vaftiz ve Efkaristiya gizemlerini kabul etmekle birlikte, diğer gizemlere aynı değeri vermezler. Quaker' ier ve Selamet Ordusu gibi bazı Protestan kiliselerinde ise, gizem inancı yoktur. Gizemleri kısmen İslamdaki farzlarla karşılaştırmak mümkündür.

---

[458][458] İslam bu kısa süreli arındırma cezası inancına itiraz ederek "onları ateş, bize birkaç günden fazla dokunmaz, derler. Deki (onlara): "Allah 'tan söz mü aldınız... " Bakara: 2/80. diyerek son hükmün Tanrı'da olduğunu vurgular.
[459][459] Thomas Michel, Hristiyan Tanrıbilimine Giriş, İstanbul 1992, s.88

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

8. 1- Vaftiz

Birinci gizemdir ve diğer gizemlerin kabulü için temel şarttır. Hıristiyanlığa giriş bu işlemle olur. Hıristiyan inanç ve ibadetlerini kabul etmiş sayılır. Bir defa yapılır. Vaftiz ayini, İslam'daki boy abdesti gibi bir tür yıkanma işlemidir. Bununla yeni dine giren kişinin hayatının daha önceki devrinde işlediği tüm günahlardan kurtulduğuna, affedildiğine inanılır. Bazı kiliseler vaftiz olacak kişinin başına su serperler. Genelde vaftiz işlemi Paskalya kutlamaları sırasında yapılır.

8. 2- Güçlendirme (Confirmatio)

Hıristiyanlığa giriş ayininin ikinci bölümünü oluşturur. Bununla Kutsal Ruh gücünün yeni mümine bağışlandığına inanılır. Yetişkin bir Hıristiyan olarak, üstlendiği tüm sorumlulukları yerine getirmeye çağrılır. Kiliseye kabul edilen kişi ergin ise, vaftiz ve güçlendirme ayinleri iki bölümde aynı anda yapılır. Küçük çocuksa, ergenliğe girdiği, 13-16 yaşlarında yapılır. Piskopos veya rahip, adayın alnına biraz kutsal yağ sürerek "Allah'ın armağanı olan Kutsal Ruh seni simgelesin. Rab seninle beraber osun", der. Kutsal yağ, Kutsal Ruh'un simgesi sayılır.

8. 3- Nikah Veya Evlilik

Genellikle Missa (komünyon) ayini esnasında yapılır. Yeni evlenecek olanlar için bazı özel ve genel dualar yapılır. Evlenecek iki kişi ana sunak önünde durur, yanlarında da iki şahit bulunur. Rahip nikahın önemi ve ciddiyetine dair bir konuşma yapabilir. Evlenecek olanlara evlenme kararlarını serbest iradeleriyle alıp almadıklarını sorar. Olumlu cevap alınca, nikahı kıyar, dualar okunur ve sonunda yeni çift ve şahitler evlenme defterini imzalarlar.
Hıristiyanlarca evlilik, Tanrı'nın insanlığa sevgisini simgeleyen bir yaşam halidir. Karşılıklı sadakat ve yarar duyguları ile, çocukların doğabileceği ve Hıristiyan inancında yetiştirilebileceği bir ortam hazırlamayı taahhüt eden iki kişinin sevgi birliğidir. Hayat boyu sürdürme taahhüdü vardır. Eşler hayatta olduğu sürece, boşanma ve tekrar evlenme özellikle Katoliklerde kabul edilmez.

8. 4- Ruhbanlık

Bu ayinle kişi, hayatını Hıristiyan topluluğuna adamayı vaad eder. Bunlar: Rahip, piskopos, ve diyokos takdisleridir. Papalık, patriklik vs. ise, kilisenin özel görevleridir. Gizemsel anlam taşımazlar. [460][460] Takdis olan kişi lâiklikten çıkmış, ruhban sınıfına girmiş sayılır.

8. 5- Barışma (Tövbe, Günah Çıkarma)

Hıristiyanlar günahlarından dolayı pişmanlık duyduklarında Tanrı'nın kendilerini bağışlayacağına inanırlar. Günah çıkarma ayinine baş vururlar. Tarih boyunca farklı şekillerde olmuştur. Bazen öze! itiraf, bazen de toplu halde yapılır. Ayinde papazın aracı kılınmasının sebebi, Yuhanna İncİlindeki (XX,23) "Kimin günahlarını bağışlarsanız, onlar bağışlanmış olur, ve kimilerinkini alıkoyursanız alı konmuş olur" ifadesine dayanır. Yani Papaz, bu ayinde İsa tarafından görevlendirilmiş, yetkili kılınmış sayılır. Kişinin günahının papazca kabulü ile, Tanrı tarafından bağışlandığına inanılır.

8. 6- Hastalara Yağ Sürme

Hıristiyanlar Tanrı'nın İsa'yı hastalan iyileştirmek veya ölüme hazırlamak için gönderdiğine inanırlar ve ağır hastalık ve ölüm anlarında İsa'nın yanlarında olduğunu düşünürler. Bununla kendilerini zor anlarında yalnız hissetmezler. Hastalara yağ sürme işlemi, toplu halde veya özel olarak yapılır. Toplu halde yapılırsa hasta olan kişiler cemaatla birlikte kilisede toplanırlar, kîsa bir duadan sonra İncil'den parçalar okunur, rahip bir vaaz ile bu

[460][460] T.Michel,92.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

gizemin manasını açıklar. Dualar yapılır. Özel şekilde yapılırsa, merasim kısa yapılır ve hasta kişinin alnına ve ellerine kutsal yağ sürülür. [461][461]

8. 7- Efkaristiya (Komünyon, Eucharistia)

Hıristiyan inancının ve ibadetinin temel taşlarındandır. "Eucharistia" şükretmek demektir. İsa'nın ölmeden önce, şakirtleriyle paylaştığı son akşam yemeğini yenileme, tekrar etme ayinidir. Bu ayinde İsa'nın etini ve kanını temsil eden ekmek ve şarapla kendi vücudunu şakirtleriyle bütünleştirdiğİne inanılır. Ayinde kullanılan ekmek ve şarabın manen İsa'nın eti ve kanı olduğuna inanılır. Katolikler bu ayini her gun tekrar ederken, Ortodokslar pazar ve bayram günleri icra ederler. Protestanlarca ayda bir veya yılda dört defa kutlamaları yeterlidir.

9- İbadetleri

Her dinde olduğu gibi, Hıristiyanların da mezhep ve ülkelere göre değişen bazı ibadetleri vardır.

9. 1- Komünyon (Missa) Ayini

Hıristiyan İbadetlerinin en önemli ve en yaygın olanıdır. İki ana bölümden oluşur. Birinci bölümde vaaz edilir ve Kutsal Kitap'tan kısımlar okunur ve bunlarla ilgili güncelleştirilen açıklamalarda bulunulur. İkinci kısım, ayin kısmıdır. Rahip günün anlamına göre değişik renklerde kıyafetler giyer. Örneğin Noel ve Paskalyada beyaz, normal pazar ayinlerinde yeşil, ölüler için yapılan da siyahtır. Ayinde ilahiler okunur, haç çıkarılır, dua ve tövbe edilir. Mihrap (sunak) yanında duran rahip tarafından, kutsanacak ekmek ve şarap Allah'a sunulur. İlahiler ve şükran duası okunur. Ekmek ve şarap dualarla kutsanır. Bazı dua ve ilahilere cemaat da iştirak eder. Kutsanan ekmek ve şarap cemaata dağıtılır Bitiş duasiyla ayin son bulur.

9. 2- Haç İşareti

En basit ve yaygın bir dua türüdür. Katoliklerde mümin sağ elini ilk önce alnına, sonra göğsüne, sonra sol omzuna ve nihayet sağ omzuna götürür. Bunu yaparken şu sözleri söyler: "Peder, Oğul ve Kutsal Ruh 'un adıyla. Amin" İşaretin sırası mezheplere göre değişebilir.

9. 3- Rabb'in (İsa'nın) Duası

En yaygın dualardan biridir. İslamdaki Fatiha Suresinin önemine sahiptir. İçeriği şudur:
"Göklerdeki Pederimiz, Adın yüceltilsin, Hükümranlığın gelsin. Göklerde olduğu gibi, yeryüzünde de senin isteğin olsun. Günlük ekmeğimizi bu gün de bize ver. Bize kötülük edenleri bağışladığımız gibi, sen de bağışla suçlarımızı. Bizi günah işlemekten koru ve kötülüklerden kurtar." [462][462]

9. 4- Diğer Dualar

Sabah ve akşam duaları, yemekten önce ve sonra yapılan dualar, tespih duaları vs. sayılabilir. Günlük duaların kilisede yapılması daha makbuldür. İbadet vakitleri cemaatın durumuna ve iklime göre ayarlanır. Kutsal kitaptan parçalar ve ilahiler okunur. Haftalık Pazar ibadet ve duaları Hıristiyanların hayatlarında önemli bir yer işgal ederler. Temizliğe itina gösterirler. Katoliklerce bu ibadete katılmak zorunludur. Yıllık dua ve ibadetler de dini bayram ve kutsal günlerde yapılanlardır.

---

[461][461] P.Xavier Jacob, Hristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri, İstanbul 1994, s.35.

[462][462] P.Xavier Jacob, Hristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri, İstanbul 1994, s. 15.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

10- Bayram Günleri

Hıristiyanların sene boyunca bir çok bayram ve kutsal günleri vardır. Bunlar üç gruba ayrılırlar: Noel ve Paskalya Bayramı Devreleri ve olağan pazar günleri. Noel ve Paskalya Bayramlarından önce birer hazırlık süreleri vardır. Bayram günlerinden sonra da bu süre devam eder.

10. 1- Noel Zamanı

Dini takvim günlük işlerde kullanılan Güneş takvimine pek uymaz. Dini sene Noel bayramından önceki dördüncü pazar gününde başlar. Bu pazar gününde, Noel Bayramına bir hazırlık olan Küçük Perhiz ya da Noel Perhizi veya Bekleyiş (Almanca Advent, Fransızca Avent) devresi başlar. Dört pazar gününü içine alır. Bu sürede Hıristiyanlar kendilerini İsa Mesih'in doğum günü olan Noel bayramına hazırlarlar. Perhiz yaparlar, oruç tutarlar, kendilerini biraz daha çok dua ve ibadete verirler. Noel 25 Aralıkta kutlanır. Ortodoks kiliselerde ise 6 Ocakta kutlanır. Kiliselere ve yörelere göre kutlama şekilleri farklılık gösterir. Rivayete göre, bir ahırda doğan ve yemliğe konan İsa'nın hatırasına, ahır ve yemlik, bebek İsa, Meryem ve Yusuf, öküz, merkep ve bir kaç koyun, kuzu tasvirleri yapılır. 6 Ocak'da doğudan gelen hikmet sahibi müneccimlerin heykelleri ilave edilir. Süsleme olarak 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren çam ağacından süsler de konmaya başlamıştır. Almanya'dan yayılan Noel Çamı adeti pek çok ülkelere yayılmıştır. Bayram dolayısıyla çocuklara da öze! hediyeler verilir. Noel'i takip eden pazar, aileye ithaf edilir. 6 Ocak veya 2-8 Ocak arası Pazar gününde, doğudan gelen müneccimlerin gelişleri anılır ve buna Epifanya Bayramı denir. Bu bayramı takip eden Pazar günü, İsa Mesih'in Vaftiz bayramıdır. Böylece Noel devresi sona erer ve normal Pazar günleri başlar.

10. 2- Paskalya Devresi

Kül Çarşambası ile başlar ve Pentokost bayramı ile son bulur. Bu günlerin belirli tarihi yoktur. Paskalya gününün tarihine bağlı olarak hesap edilir. Paskalya Katolik kilisesinde ilk dolunaydan sonraki ilk pazar gününde kutlanır. Bu 22 Mart ile 25 Nisan arasında bir güne tesadüf edebilir. Kül Çarşambası, Paskalya bayramına bir hazırlık devresi olan Büyük Oruç süresinin başlangıcıdır. Kül Çarşambası, Paskalyadan önceki yedinci haftanın çarşamba gününe rastlar. Bu İsa'nın tebliğ hayatına başlamadan önceki, çöle çekilip kırk gün boyunca oruç tutmasının ve çektiği acıların hatırasıdır. Bu oruç devresinin ilk gününde, Komünyon ayini esnasında küller takdis edilir ve müminlerin alnına ya da kafasına serpilir. Acı çekme ve üzüntü ifadesidir. Bu sürede Orta Çağda sıkı oruç kuralları uygulanmıştı. Günümüzde ise, büyük şehirlerde Kül Çarşambasından önceki günlerde her çeşit eğlence ve çılgınlık düzenlenmektedir. Orta Çağda oruç öncesi ziyafetler verilir, daha sonra Paskalya Bayramına kadar etli yemek yenmezdi. Ziyafet son etli yemek olurdu ve ziyafete "Etlere Veda" manasına "Carne Vale" denirdi. Günümüzde bu âdet dinle ilgisi olmayan çılgın eğlencelere dönüşmüştür.[463][463] Paskalya bayramı öncesi haftaya Kutsal Hafta veya Büyük Hafta denir. Perşembe, Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri Özel ayinler yapılır. Paskalya Bayramı, İsa Mesih'in ölümden dirilişinin hatırasına kutlanır. Bunu 40 gün sonra İsa'nın göklere çıktığı inancıyla isa'nın Miracı bayramı kutlanır. Eğer 40. gün pazara tesadüf etmezse, pazara ertelenir. Paskalyadan elli gün sonra da Kudüs'te toplanan havariler üzerine Kutsal Ruh'un inişi anısına Pentokost Bayramı kutlanır.

10. 3- Pazar Günü Kutlamaları

Yılın olağan pazar günlerinin bir özelliği yoktur. Ancak bunlardan Üçlü Birlik, Efkaristiya, İsa Mesih Krallığı bayramları biraz daha özenle kutlanır. Bunlar dışında Kiliselere ve ülkelere göre değişen, Aziz Bayramları da vardır. Sayılan pek çoktur. Kiliseler bu hususta özel takvimler hazırlarlar.

---

[463][463] P, Xavier Jacob, s.24.

11- Kilise Ve Kısımları

Kilise kelimesi Yunanca "Ekklesia" kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin kökeni "Toplamak" veya "Toplantı" manasına gelir. Buna göre, Kilise kelimesi "Hıristiyan Cemaatının toplantısı" manasındadır. Yani, Kilise Hıristiyanların toplandığı yer veya bina" manasına gelir. Ancak bina ve yer anlamı dışında çok daha önemli bir manası daha vardır. O da cemaatın kendisidir. Hıristiyan topluluğudur. Diğer bir ifade ile "Mezhep" anlamına da kullanılır. Biz burada birinci mana, yani kutsal bina anlamı üzerinde duracağız:
Hıristiyan ibadet yerleri çeşitli boylarda, büyük veya küçük, çeşitli mimari üsluplar da olabilir. Küçük kiliselere "Şapel", büyük kiliselere "Katedral" denir. Mimari üslupları da mezheplere göre bazen değişiklik gösterir. Örneğin, Ortodoks kiliseleri çoğunlukla kubbelidir. Batı da ise, gotik, barok vs. üsluplardadır. Diğer binalardan ayİran, yanlarındaki bir veya daha fazla çan kuleleridir. Bu kuleler, kilisenin yerini gösterdiği gibi, ayin saatini de çan sesleriyle ilan ederler. Köy kiliseleri genelde bir holü, bir salonu andırırlar. Mimarî üslupları da yoktur. Büyük kiliseler yapıldıkları çağın ve bölgelerin özelliklerini yansıtırlar. Büyük kiliselerin ana giriş kapısı önünde bir sundurma veya revak bulunur. Bu revaklar azizlerin heykelleri veya İncil'den alınan İsanın hayatını anlatan kabartma veya heykellerle süslenmişlerdir.
Kiliseye girince karşılaşılan büyük salonun iki tarafında sandalye veya sıralar bulunur. Koridor salonun karşısına varmadan biter. Bu boşluğa Koro Yeri denir. Koridorun bulunduğu yere sahan veya gövde denir. Sahan kısmı genelde üç sıra sütun çıkıntılarıyla bölünür. Giriş kısmında ise, iki tarafta, duvarda veya ilk sütunlarda, ya da ilk sıraların birisinde asılı olarak birer okunmuş, kutsanmış su kabı vardır. Bu kaplarda, isimlerinden belli olduğu gibi okunmuş su bulunur ve kiliseye giren müminler sağ elini bu suya batırıp parmaklarının ucunu ıslatır, sonra bu eli İle haç çıkarır. Bu davranışla İbadet yerine girdiğini, Allah huzuruna geldiğini ifade eder. Daha ilerde, duvarın yanında ya da köşe de bir veya iki günah çıkarma hücresi görülür. Ayrıca Giriş kısmının bir tarafında ya bir vaftiz kurnası veya bir vaftiz odası bulunur. Girişin karşı duvarı, yani salonun ön kısmı içeri doğru kavisle bir oda şeklini alır. Bu kısma "Apsis, altar" denir. Bu kısma Ortodokslar "İkonostaz" derler. Bu kısmın uçundaki duvar önünde, büyük ve süslü bir sunak daha bulunur. Sunağın arkasında duvarda büyük bir haç, bir heykel veya bir tablo resim bulunur. Bu ana sunağın ortasında, heykel veya haçın altında küçük bir dolaba benzeyen kutsal ekmek ve şarabın bulunduğu dolap bulunur. Genelde güzel bir kumaşla örtülüdür. Bazı kiliselerde, bu muhafaza dolabı, koro yerinin sağ tarafındaki duvarın içinde saklanır.
Apsise ilerlerken salonun iki yanında, duvarlara asılı on dört tablo vardır. Genelde İsa'nın çektiği ızdırapları dile getirirler. Bu levhaların bulunduğu kısma "Haç Yolu" denir. Dindar Hıristiyanlar her tablo başında durarak tasvirleri düşünür ve dua ederler. Haç Yolunu takip edip onu tamamlarlar. Özellikle Paskalya öncesi, Perhiz ve Oruç sürelerinde çok rağbet görür.
Sunak, Kilisenin en önemli unsurudur. Kilisenin koro bölümünde, kilisenin her tarafından kolayca görülebilen bir yerindedir. Eski kiliselerde sunaklar, birer masadan ibaretti. Daha sonraki devirlerde görkemli hale getirildiler. Genellikle üzerlerinde iki mum bulunur. Bu mumlar Komünyon (Missa) ayini ve diğer merasimler esnasında yanarlar. Sunak daima beyaz bir örtüyle örtülür.
Haç, İsa'nın ölümünü ve insanın ezeli günahtan kurtuluşunu simgeler. Genelde iki çeşittir. Birincisi, İsa'yı asılı olarak gösterir. Genelde Katolik ve Ortodokslarda görülür. İkincisinde, İsa'nın tasviri ve heykeli yoktur. Simge sadece dört çıplak koldan ibarettir. Protestanların haçları da böyledir. Birincisinde, haç üzerinde küçük bir levha ve INR1 harfleri bulunur. Mânası: "Nasıralı İsa, Yahudilerin Kralı", yani Latince lesus Naz,arenus Rex ludaeorum kelimelerinin baş harfleridir. Şekillerine göre isimleri de değişir. Örneğin, Antonius Haçı büyük T harfi şeklinde, yani üst kolu yoktur. Andreas Haçı dört çapraz kolludur, yani X harfi şeklindedir. Yunan Haçı ise, bütün kolları eşit uzunlukta + şeklindeki haçtır. Rus haçının üç yatay kolu vardır, bu üç kolun ortasındaki daha uzundur. [464][464]

[464][464] P.Xavier Jacob, s. 16 v.d.

12- Kilise Memuriyetleri

İlk Hıristiyan kilisesi, kardeşçe birbirine bağlanan münferit cemaatlardan meydana geliyordu. Daha İncil'lerin çıkış devirlerinde (m.s. 50-150) havari, öğretmen, cemaat reisi (piskopos) ve yardımcıları (diakonlar) gibi bazı vazife ayırımlarının yapıldığı görülür. Henüz sabit bir teşkilat, sınırlanmış görevler ve yönetmelikler yoktu. Kilise kendini, Kutsal Ruh'un idaresindeki Mesih vücudunun, Mesih varlığının devamı olarak görüyordu. Fakat Kutsal Ruh'un nerede ve ne zaman, kimde bulunacağının belirlenmesi gerekiyordu, bu da Kilise idi. Vazife taksimatı ise, henüz I. yüzyıl sonlarında Roma'da yapılmıştı. Piskoposluk makamı, başlangıçta Kilise nezaret (muhafaza) memuriyeti idi. Daha sonra, cemaat idareciliğini de eline aldı. Onun vekilleri, kilisedeki cemaatı idare eden papazlar oldular. Piskopos bütün papazlara çağrıda bulunabiliyor ve onlara memuriyetler verebiliyordu. Vaftiz, günah çıkarma, ibadet yönetimi, cemaata alma ve cemaattan çıkarma gibi bütün işler onun idaresine girmişti. Böylece otoriter bir kilise teşkilâtının temelleri atıldı. Rahipler tarafından idare edilen papazlık bölgelerini ilk âefa IV. yüzyıldan itibaren görürüz. Diakonluk makamı ise, başlangıçta komünyon âyini ve hasta bakıcılık hizmetleri olarak görülür ve havariler zamanına kadar iner. Yaklaşık m.s. 250 yıllarından sonra baş diakonluk ve onu takiben küçük kilise memuriyetlerine rastlanır. Bunlar, önce Roma'da tatbik edilmişlerdir. Piskoposlar ve papazlar için evlenme yasağı eski bir kaide olarak vardı. Ancak başlangıçta bir kimse evli olarak piskoposluk veya papazlık görevini üslendiyse, ailevi hayatını devam ettirirdi. Evlenme yasağı ilk olarak ikinci Lateran Konsilinde (1139) kondu. V. yüzyıldan itibaren Kilise görevlileri, görev işaretleri olarak başlarının tepesini yuvarlık bir şekilde tıraş ettirmeye de başladılar ki, buna "Tonsur" denir.
Ruhaniler ve cemaat arasındaki kesin ayrılık, 95 yıllarında ortaya çıktı. Kilisedeki Rabıta (Sukzesion) öğretisinin gelişmesi ile bu ayrılık kuvvetlendi. [465][465] Çünkü Kilise hizmetleri için Mesih havarilerini, havariler de piskopos ve diakonları tâyin etmişlerdi. Yani her bir görevli İsa'nın elçisi ve vekili oluyordu. Artık piskoposlar, Havarilik ve yüksek rahipliğin üç büyük salahiyetine sahip oluyordu. Dinin ve cemaatin koruyuculuk yetkileri piskoposlara veriliyordu. Görevlilerin tayin yetkisi onlara bırakılıyordu. Üzerlerinde bulunduğuna inanılan Kutsal Ruh'un ikramı, makama yapılan kutsama işleminden geliyordu. Bu ikram hayat boyu devam ediyor, kayıp olmuyordu. Bu sebeple Katolik'lere göre, bir ruhani görevinden hiç bir zaman alınamaz. Bu öğreti, Kilise babalan tarafından sağlamlaştırılmış, temellendirilmiş ve geliştirilmiştir. Böylece teşkilatlı bir Kilise doğmuştur.
II. yüzyıldan beri Kilise'de ki birlik şuuruyla, genel meseleleri görüşmek üzere piskopos toplantıları yapılır. 250 yıllarından itibaren, tekrar eden eyalet konsüllerine de rastlanır. Bu konsillerde, İmparatorluğa bağlı ilgili eyaletin bütün piskoposları toplanırlar. Toplantı, eyalet başkentinde (Metropol'da) yapılırdı. Başkent piskoposu, metropolit olurdu ve eyalet piskoposları üzerinde hukuki idareciliğe sahipti. Piskoposlar topluluğu tarafından idare edilen Kilise, zamanla kendinin yegane kutsiyet kaynağı olduğu iddiasında bulundu. Bu suretle Kilise, Antik Devir Roma'sında çeşitli milletleri aynı cemaat İçinde birbirine bağlayan ve kaynaştİran teşkilat oldu.

12. 1- Papalık

Hıristiyan mezhepleri arasında en fazla tartışılan sorunlardan biri, Roma Piskoposunun, İmparatorluğun diğer piskoposları üzerindeki otoritesinin ne zaman tanındığı meselesidir. Roma Piskoposu Viktor 190-191 yılında Anadolu Kilisesi'ni büyük Paskalya Bayrarı'nın tarihi konusunda Roma'dan ayrıldığı gerekçesiyle, Kiliseden çıkarmakla tehdit etmişti.
Fakat Katoliklere göre ise, Roma piskoposunun yani Papa'nın otoritesinin başlangıç tarihi çok öncelere gitmekte ve Kilise'nin ilk teşekkülüyle birleştirilmektedir. Halifeliğine ise, İsa Mesih havari Petrus'u Matta İncil'inde ifade edildiği gibi: "Sen benim Kilisemi kuracağım kayasın" diyerek işarette bulunmuştu. Bu söz Roma'daki Petrus kilisesinin iç kubbesine altın levhalar üzerine yazılmıştı ve kiliselerin genel idaresini ve mutlak otorite hakkını vermişti. Sonradan zındıklıkla itham edilen Ebionitler ise Petrus'un halifeliğine itiraz ederek,

[465][465] Sukzesion Kilise ruhanileri için takdis ve tayin zincirinin sürekliliği, Hz.İsa'dan köy papazlığına kadar inen, manevi görevlendirme bağıdır.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

İsa'nın halefinin kardeşi Yakub olduğunu, Petrus'un Yakub'a raporlar sunduğunu söylemişlerdir. Ancak Kudüs'te Yakub'un otoritesi yanında, Roma'da Petrus'un cemaat idaresindeki nüfusunun artmış olabileceği düşünülebilir. Hakikatte ise, Petrus'un 63 yılında şehit edilmesinden sonra, halefi olan Roma Piskoposu Romanın diğer kiliseleri üzerindeki otoritesini savunmuştur. Tüm itirazlara rağmen, zamanla üstünlüklerini kabul ettirdikleri de bir gerçektir. Makamını Petrus'un makamı ile aynı sayan ve birleştiren ilk piskopos Calix (221-227) idi. 3.yüzyıl sonunda durum öylesine gelişmişti ki, Roma Başpiskoposu "Papa" olarak, İsa'nın yeryüzündeki vekili ÇVicarius Christ) olarak, din esasları hakkında kendisinin karar verebileceğini iddia ediyordu. Yani bundan sonra, inanç meselelerinde ve Kilise idaresindeki en yüksek makamdı. Petrus makamının dogmal aştın İması ve O'nun halefleri meselesi, Roma papalık düşüncesinin muhtevası oldu.

13- Katolik Ve Ortodoks Kiliselerin Ayrılması (Skizma)

Skizma (ayrılma) deyimi, iki Hıristiyan grup arasında temelde doktrine dayanmayan bir bölünmeye işaret eder. Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki ayrılık yüzyıllar boyunca süren bir gelişmenin ürünüdür. Roma Kilisesi, Hıristiyan kiliselerinin birlikte hareket eden dünya piskoposları tarafından yürütülmesi ve piskoposlar topluluğuna Roma piskoposu olan Papa'mn başkanlık etmesi gerektiğini savunuyordu. Özellikle Romanın ilk imparatorluk merkezi olması sebebiyle Piskoposunun da diğer eyalet piskoposlarından önde olması gerektiği kanaatında idi. İstanbul Kiliselerinin kanaatına göre ise, Hıristiyanlığın 5 eski merkezi, Kudüs, Antakya, Roma, İskenderiye ve İstanbul eşit yetkiye sahipti. Kilisede yetki konusundaki bu görüş farkına rağmen 9. yüzyıla kadar kısmi bir birlik sürdü. İstanbul Patriği Fotius zamanında ilk geçici ayrılık meydana geldi. Daha sonraki yüzyıllarda Kiliseler kâh barıştılar, kâh ayrıldılar. İstanbul ve Roma arasındaki kesin kopma 1054 yılında oldu. Dil, kültür ve halkların karakterleri bakımından Doğu ve Batı birbirinden ayrıldı. Papalar Avrupa'da otoritelerini sürdürürken, krallar taçlarını onların ellerinden giyerlerken ve yine onların elleriyle vaftiz olurlarken, Bizans'taki gelişmeler başka yönde oldu. Burada Hükümdarlar kiliseye hükmettiler. Patrik, kralın bir nevi saray piskoposu oldu. Kralların hareketlerini tenkit edemezlerdi. Yalnız onları alkışlamak ve dua etmek zorunda idiler. Roma'da ise, dünyaya nüfuz etmek Kilise'nin bir özelliği olmuştur. Böylece, değişik görünüşte İki Kilise gelişmiş ve bugüne kadar devam etmiştir.
Doğu kilisesindeki pek çok husus Roma'dan eskidir. İnançları IV-IX. yüzyıllar arasındaki konsil kararlarına bağlı kalarak, fazla bir değişiklik göstermemiştir. Bu muhafazakarlık kendisine "Ortodoks" unvanına hak kazandırmıştır. Ortodoks kilisesinde dindarlık, Tanrı'nın dünyaya yakınlığını simgeleyen külttür. Kim bu kültü, nizamına uygun yerine getirirse Ortodoks sayılır. 726 yılında Bizans'ta çıkan aziz resimlerinin takdisi hakkındaki kavgalar, Doğu ve Batının arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir. İkonalar, Tanrısal suretlerin ve hadiselerin vahiy edilen resimleri olarak kabul edilmiş, bunlara ibadet ve saygı tavsiye edilmiştir. Mesih'in, meleklerin ve azizlerin ikonalarıyla süslü kilise iç duvarları, mihrabı salondan ayırmıştır. 1054 yılında patrik hakları konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık ise, iki Kilisenin birbirinden tamamen ayrılmasına sebep olmuştur.
İnanç bakımından "Credo" yani iman düsturunda yer alan filiogue ("ve Oğlun") sözcüğünden dolayı, bir farklılık da girmiştir. Katolikler ve Protestanlar bu deyimi kullanmakla, Kutsal Ruh'un, birlikte hareket eden Pederden ve Oğuldan geldiğine işaret ederler. Ortodokslar ise, ilk ifade şekli uyarınca, Kutsal Ruh'un Tanrı'dan geldiğine inanır ve bu deyimi kullanmazlar.

14- Papalığın Dünya Hakimiyeti Ve Politik Çöküşü

Papalık, dünya hakimiyetinin başlangıcında ve gelişmesinde, bütün Orta Çağ boyunca Kilise hukuku sahasında, inanılmış iki sahte evrak büyük rol oynamıştır. Biri VIII. yüzyıldan kalmadır ve Konstantin tarafından bahsedildiği iddia edilmektedir. Buna göre İmparator, Roma'mn üstünlüğünü tasdik etmekte ve Papa'ya kendi hakimiyeti yanında Roma, İtalya ve bütün Batı eyaletlerinin dünyevî hâkimliğini de vermektedir. Papanın, Batı Roma İmparatorluğunu tanıyan, tarihi öne alınmış bu ferman, Frank kralı Pippi'nin İtalya'nın içişlerine karışmasına ve bir kilise devleti kurulmasına (756) sebep olmuş, Papa'yı 1100

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

sene dünyevî politik kuvvet yapmıştır.
Kilise hukukunun kaynağındaki diğer sahte evrak, IX. yüzyıldan kalmadır. Buna "Pseudoisidor Buyruğu" denir. Buna göre piskoposlar, memleketlerinin ne metropoli, ne de dünyevî hükümdarlarıdır. Böylece Roma'da oturan Papanın politik hükümranlığı temellendirilmiş, Papa'nın merkezî hükümranlığı lehine kararlı olarak piskoposların makamları zayıflatılmıştır. l.Nikolaus (754-814), "Pseudoisidor'u, Papanın genel piskoposluğu için bir dayanak olarak değerlendirmiştir. Büyük Kari (768-814), Kilise üzerine bir hakimiyete sahip olmuş ve Papa'yı bir eyalet piskoposu derecesine düşürmüşse de, bu geçici olmuş ve hakiki durumu değiştirememiştir.
Fakat Papalık, Roma asilzadeleri karşısında zor duruma düştükçe sırtını Alman hükümdarlarına dayamıştır. Büyük Otto'ya 962 yılında, daha sonra da haleflerine Batı İmparatoru unvanını vermişti. Güçlü Alman hükümdarlarından biri olan III. Heinrich (1039-1056), Sutri Konsilinde (1046) Papalığı yıkılmaktan kurtarmış ve bir Alman'ı Papalığa getirmişti. Bundan sonra Papalık, çeşitli hükümdarların baskısından kurtulmak için mücadele etti. Bu mücadele, Cluny Manastırı'ndan yayılan reform fikirleriyle, yozlaşmış rahipliğe ve rüşvetle Kilise makamlarının dünyevi (laik) kimselere verilmesine (simonie) karşı, yapıldı. Çünkü, piskoposların ve manastır baş rahiplerinin tayini Alman krallarının salahiyetine girmekle, devletin dine karışması zirveye ulaşmıştı.
Papa VII. Gregor (1037-1085) dünyayı, Augustin'in "Tanrı Devleti" idealine çevirmek istiyordu. Bu sebeple, Kilise'nin idaresini rahiplere verdi. Ruhban olmayan kimselerin Kilise makamlarına tayinini yasaklayarak (1075), genç kral IV. Heinrich ile mücadeleye girişti. Kral Heinrich, Alman piskoposlarınm Worms Konsili'nde Papa'yı azlettirdi. Fakat ülke dindarlarının Papa'nın yanında yer alması üzerine, bu mücadele kralın aleyhine gelişti ve Papa, Alman kralım azlederek aforoz etti. Bunun üzerine kralın çevresi kendini terk etti. Aforoz, IV. Heinrich'nin 1077 de yalınayak karlar içinde, Cannosa'daki Papa'nın sarayına giderek, kendisine diz çöküp yalvarmcaya kadar devam etti. Fakat VII. Gregor da muzaffer olarak kalmadı ve sürgünde acı bir şekilde öldü. Piskoposların tayini hakkındaki Papa-Kral mücadelesi 1122 yılında, kralın aday göstermesi ve Papanın tayini ile son buldu. Piskoposluk yüzüğünü ve asasını Papa, "Zepter" denen hükümranlık simgesi asayı da Kral, takdisten sonra makam sahibine hediye ediyorlardı.
Papalık, sınırsız bir kuvvete ve bunun şuuruna sahipti. Dünya ve Kilise'nin efendisiydi. Sadece, Petrus'un halefi değil, İsa ve Tanrı'nın yeryüzündeki vekiliydi. Makamı ile ilgili meselelerde günahsız ve lâyuhti (yanılmaz) idi. Her şeyi düzenleyen ve idare eden O idi; fakat O, hiç kimse tarafından yönetilemezdi. İmparator ve prensler Papa'nın hakimiyetinde idiler. Ona ayak öperek, atının eğerini tutarak biat ediyorlardı. O, onları azledebilir ve bratlarını kabul etmeyebilirdi. Papalar bu sebeple, makam alameti olarak, "Tiara" denen üç tuğlu tacı XIV. yüzyıldan beri giyerler.
Papalığın dünyevî hakimiyeti, Alman İmparatorluğunun parçalanmasıyla zirveye ulaştı. Alman krallığına seçimini onaylamayan Papa'ya karşı İtalya'ya yürüyen Konradin, mücadeleyi kaybedince 1268 de Napoli'de başı kesilerek idam edildi. Papa VIII. Bonifaz (1294-1303), Thomas Aquino'nun sözlerine dayanarak bütün yaratık ruhlarının kurtuluşları için Roma'daki Papa'nın emri altına girmek zorunda olduklarını ilan etti. Bununla, dünyevi politik saha kastediliyordu. Fakat VIII. Bonifaz'ın halefi, milli birliğine kavuşan Fransa'ya boyun eğmek zorunda kaldı ve 1309-1377 yılları arasında politik güçleri alınmış Papalar, Fransız Avignon'ünda hüküm sürmek zorunda kaldılar. Ama bu, dini saha da değildi. 1336 yılındaki Papalık Fermanı, Papa'nın Alman kralının seçimindeki rolünü ortadan kaldırıyordu. Papalığın, Avignon ve Roma'da olmak üzere ikiye ayrılması (37 sene Papalar Roma ve Avignon'da oturdular) Konstanz Konsilfyle (1414-1418) sona erdi. Diğer bir konsil Bazel'de, Kilise üyeleri üzerinde reform yapmak istemişse de, başarılı olamamıştır.

15- Halk Dindarlığı

Dindarlık yalnız seçkin ruhlara değil, Komünyon ve Passion (İsa'nın öldürülmesi ve dirilmesi) tasavvurlarıyla, Meryem aşkıyla bütün Katolikliğe nüfuz etti ve yeni şekillerini meydana getirdi. Fakat eski Kelt, Roma ve Cermen putperest dinleri de kuvvetli etkilerini uzun zaman gösterdiler. Evliyaların dünyevî hayatlarında temas ettikleri şeylerin kültü, geniş bir alana yayılmıştı. Evliyaların (azizlerin) ahlakî üstünlüklerine saygıdan ziyade,

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

religuinlerin (kutsal kalıntıların) gizli kuvvetine saygı, dua ve onlara temasla gizli kuvvetlerinden istifade yoluna gidiliyordu. Meselâ onlarla pek çok kimselerin maddeten temas edebilmesi için, azizlerin kemikleri küçük parçalara bölünerek paylaşılıyordu. Azizlerin hakiki yahut tasavvur edilen vücutlarının kalıntılanndaki gizli güçlerin, temas ettikleri şeylere de geçmiş olduğuna inanılıyordu. İsa'nın çocukluk kundağı, dikenli idam ağacı, asası ve kuşağı, Meryem'in elbiseleri, Roma'ya getirildiğine inanılan Platus'un mahkeme binasının merdiveni ve Loreta'ya melekler eliyle indirildiğine inanılan kutsal ailenin (mesih ailesinin) evi, hürmet ve dua vasıtası olan kutsal şeylerdendi. Halk bunlara dokunmakla gizli, büyülü kuvvetlerinden istifade ettiği gibt, dünyevî ihtiyaçlarında da onların sahipleri olan evliyaları, bizzat yardıma çağırıyordu. Artık bunlar, Hıristiyanlık öncesi tanrıların yerlerini alıyordu. Bir at üstünde yakılarak şehit edilen Laurentius, ateş ve ateşli hastalıkların koruyucusu ve ekmekçilerin piri sayılıyor; kendisine atfedilen sahada yardıma çağrılıyordu. St. Wendel ve St. Leonhard hayvan hastalıklarının, St. Ottila ve Klara göz ağrılarının yardımcıları, hekimleri sayılıyorlardı. St Petrus, hava azizi idi. Azizlerin heykelleri, eski devirlerin putları gibi öpülerek dua ve takdis ediliyordu. En makbul kurban, dua edenin kilisede yaktığı büyük veya küçük mumdu. Eski Cermen ve Kelt tanrılarının yerlerini bir sıra evliyalar aldıkları gibi, eski kutsal yerler, koruluklar, kaynaklar vs. Hıristiyanların kutsal ziyaret yerleri olmuşlardı. Aslında buralar, putperestlerin tabiat kültleriyle ilgili yerleriydi. Sayısız efsanelerle de suretlerin ve kutsal yerlerin evveliyatı, tabiat üstüne yüceltilmektedir. Bu, sadece halkın dindarlığından kalmamış, resmi Kilise'ye de nüfuz etmiştir. Putperestlerin tanrı suretleri ile şehrin sokaklarında dolaştıkları gibi, şimdi de azizlerin kutsal kalıntıları (religuinleri) ayinler yapılarak sokaklarda dolaştırılıyordu. Putperestlerin kısrak kutsamaları yerine, atların kutsanması yapılıyordu. Putperestlerin kurbanının yerini komünyon almıştı. İçki kurbanının yerini, şarap takdisi almıştı. Kilise, bunların sadece putperest manalarıyla mücadele etmiş; bunları Hıristiyan küllüyle tevil ederek, Hıristiyanlaştırmaya çalışmıştır. Eski dinin rahibeleri olan kâhin ve falcı kadınlar, cin ve şeytanlar olarak vasıflandırılmışlardı. Büyü ve falcılıkla meşgul olanlar ise, Engizisyon Mahkemeleri ile feci şekilde öldürülmüşlerdir.

16- Zındıklıkla Mücadele

Zındıklıkla mücadele ve Engizisyon: Orta Çağda Kajolik ilkelerinden ayrılma, laneti gerektiren bir günah sayılıyordu. Bundan sonra Kilise, zındıkların takibatında devlet kuvvetini yardıma çağırdı. Böylece Engizisyon teşkilatı ve zındıkların takibatı korvu.su ilk defa 1184 yılında Verona Konsili kararları esasına dayanarak meydana çıktı ve IV. Lateran Konsili'nde (1215) tasdik edildi. Papa 9. Gregor, 1231 yılında Papalık Engizisyonunu kurdu. Bu teşkilatta çalışanlar, X)ominikan ve Franziskan tarikatlarının mensuplarıydı. Şüpheliler, çeşitli işkencelere tabi tutularak suçlarını itirafa zorlanıyorlardı. Malları devletleştiriliyor, zindana atılarak veya yakılarak cezalandırılıyorlardı. Cezaların tatbikinden önce, başlarına alay taçları ve elbiseleri giydirilerek, bir eşeğin üzerinde şehrin sokaklarında dolaştırılıyordu. Engizisyon, bilhassa XV. yüzyılda İspanya'da, XVI. yüzyılda Hollanda ve İtalya'da büyük faaliyet göstermiştir. Orta Çağ ilahiyatı bunu desteklemiştir. Eski putperest dinin rahibeleri cadı ve şeytanın karıları sayılıyor, zındıkların feci kaderini tadıyorlardı. Papa VIII. Inozenz 1484 yılında yayınladığı fermanla, cadıların yakılmasını emretmişti. Bu vahşet, aydınlanma ve reformasyon devrinin etkileriyle son bulmuştur.

17- Karşıt Cereyanlar

Tatmin olmayan dindar halkın ihtiyaçlarından, kısmen de yüzyılların baskısından patlamış bir halde, yeni cereyanlar ortaya çıktı ve kilise kültünün birliğini zamanla bozdu. Haçlı Seferleri ve Papalık emperyalizminin yayılması, aslında onun çöküşünü hazırladı. Papa, Avigon'a iltica etmek zorunda kaldı. Rönesans papaları, Papalık Hükümeti Teşkilatıma mâlî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, ruhanî makamları rüşvetle dağıtıyor, parayla satıyorlardı. Bu da, Papalığın manevi otoritesinin çabucak yıkılmasına sebep oldu. Kilise idaresindeki irtikap ve ahlâksızlıklara, yüksek Kilise makamlarının dünyevîleşmesine karşı Savonarola (1452-1498) gibi büyük vaizler karşı çıktılar. Savonarola 1498 yılı Şubatı Oruç vaazında şöyle diyordu:

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

"Fenalıklar Roma'dan çıkıyor ve bütün hudutları aşıyor. Onlar, Türklerden ve Araplardan daha fenalar. Roma'ya bakarsanız bütün kilise ve vakıfların rüşvetle kazanıldığını görürsünüz. Ayrıca bir cesaretle çocukları ve kardeşleri için binlerce günaha giriyorlar. Korkunç bir hırsa sahipler ve para uğruna her şeyi yapıyorlar. Çanlarında hırs çınlıyor; papazlar, kilise korolarına, memuriyetlerine, akşam dualarına para için gidiyorlar. Ayinleri satıyorlar; kısacası, ayinleri ve her şeyi para uğruna yapıyorlar ve sonra da aforozla korkutuyorlar. Akşam olur olmaz biri oyuna, diğeri metresinin yanına gidiyor. Cenaze merasimine ise, orada ziyafetin bulunması sebebiyle gidiyorlar. Ölü için bolca dua edecekleri yerde, bolca yiyorlar, içiyorlar ve gevezelik ediyorlar..." [466][466]

Burada zikredilen yozlaşmalar, çoktan meydana çıkmış olan içteki çözülmeleri yansıtmaktadır. Ahlaki bozuklukların tenkidi, yüzyıllardan beri sürüp gelmekte idi. Yaklaşık 1176 senesinde Waldensler, havariler devrinin mütevazı Hıristiyanlığını tatbike çalıştılar. Fakat yapılan özel Haçlı Seferleriyle feci takibatlara uğradılar. Onların kalıntıları, bugün halen Yukarı İtalya'da yaşamaktadırlar. 1383-84 yılında Oxford'da ilahiyat profesörü olan John Wiclif, Deccal 'm, Papa olduğu teşhisinde bulundu. Normal Ölümünden sonra zındıklıkla lanetlenen Wiclif in kemikleri, defninden 44 sene sonra mezarından çıkarılarak Papanın emriyle yakıldı. Wiclif in, Johannes Hus'a (1370-1415) ve Praglı Hieronymus'a yazdığı mektupların tesiriyle "Hussitler ve Böhmenli Kardeşler Hareketi" meydana çıkmıştır. Johannes Hus, manastırların mal-mülk sahibi olmasına, kilise hizmetlilerinin dünyevileştirilmesine karşıydı. Kilise memuriyetlerinin ehil kimselere verilmesini istiyordu. Fakat bununla o, Katolik Kilisesi'nin müspet bir teşkilat olduğu görüşüne karşı gelmiş oluyordu. Hus görüşlerini savunmak için gittiği Konstanz Konsili'nde imparatorun himayesine rağmen tutuklandı ve zındıklık isnadıyla meydan ateşinde yakıldı. Çünkü, "Allah'ın düşmanı" olan zındıklara karşı zor kullanmak caizdi. Zındıkların ve sapıkların zararını önlemek ve günahlarından temizlemek için, 1231 yılından beri Engizisyon Teşkilatı vardı. Suçlu görülenler bu vasıtayla ateşe atılıyorlardı. BÖhmen Kilisesi'nin serbestliğini istediği için, meydan ateşinde şehit edilen Hus, Çeklerin milli kahramanı olmuş ve fikirleri uğruna 1420-1436'da Hussitler Savaşı meydana gelmiştir.

Diğer taraftan Orta Çağda, dindarlığın arttığı da görüldü. Alman Dominikalılar tarikatı başkanı Üstat Eckart (m.1327) ve öğrencisi Johann Tauler'e (ö. 1361) göre, Hıristiyan dindarlığının hedefi bir "İç aydınlanma" olarak Tanrı'nın ruhda tezahürü olmalıydı. Buna, dünyadan uzak durmak, ruhsal sükûnet ve tevekkül ulaştırabilirdi. Hollandalı Thomas von Kempen'in (1380-1471) bu hususta Imitatio Christi (Mesih'e Benzeme) adlı kitabı yazdığı söylenir. Almanya'da ise 1400 yıllarında yazılmış, yazarı bilinmeyen Hıristiyan tasavvufu ile ilgili bir kitabı Luther "TheologİadeutscH" ismiyle 1516 yılında yayınlamıştır.

Antik dünyayı örnek alan Rönesans ve Hümanizm, XIV. yüzyıldan itibaren İtalya'dan çıkarak yayılmaya başladı. Rönesans?kültür tarihi ile ilgili bir terimdir. Antik kültürün tekrar doğuşunu ve sanatın tekrar çiçeklenmesini gösterir. Hümanizm ise, eski dillerin tahsilini ve şehirli halkın İçine kadar yerleşen eğitimi gösterir.

"Kaynaklara inelim" çağrısında ise, her şeyden önce Kitab-ı Mukaddes'i aslından tahsil etmeye yönelindi. Yaklaşık 1450 yıllarında meydana çıkan matbaa sayesinde, ilim ışığı herkesin eline Yunanca, Almanca birer Yeni Ahid vermeyi mümkün kıldı. En büyük Alman hümanizmi, Roma'dan kopmaktı. Kilise'nin, Roma'dan kurtulması ve kendi millî benliğinin teşekkülü için ilk çağrıyı yapan büyük bir ihtimalle, şövalye Ulrich von Hutten (Ö.1523) olmuştur. Hümanizme karşı olanlar için, meşhur "Kara Adamlar Mektubu"mı yayınlayanlardandı. Bunda O, "Ey asır, ey ilim, o bir hayat zevkidir. İlim, çiçek açıyor, yağmur gibi ruhlar yağıyor," diyerek sesleniyordu. Hıristiyanlıkla hümanizm kültürünün uzlaştmlmasma Johannes Reuchlin (Ö.1522) ve bilhassa Erasmus von Rotterdam (1465-1536) gayret etmişlerdir. Fakat Erasmus'da din, hümanizm oluvermişti. Kilise, yanlışlıkla Erasmus'la mücadele etmiş ise de, Erasmus hiç bir vakit Katoliklikten ayrılmamıştır. Hümanizm ve Rönesans, Yeni Çağı açmış ve Reformasyon'un gelişmesine çok tesir etmiştir. "Kaynaklara dönelim" parolasıyla reformasyon, Hümanizmi kendisine örnek almıştır. Hümanizm, eğitim hareketiydi, Reformasyon gibi dinî bir patlama değildi. Bununla beraber Hümanizmin muhtevası Reformasyon oldu. Erasmus'un Hıristiyan hümanizmi, reformasyon tarafından benimsendi, fakat reformasyon hümanizmi geliştiremedi, ondan ayrılarak yeni

[466][466] Schoeps, Religionen, s. 336 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

bir yol aldı. [467][467]

18- Reform Hareketleri Ve Martin Luther

Reform hareketlerini başlatan Augustin tarikatı rahiplerinden Martin Luther'dir (1489-1546). 31 Ekim 1517 de Wittenberg saray kilisesi kapısına 95 maddelik meşhur bildirisini asması, hareketin kıvılcımı olmuştur. Reformasyon ateşinin tüm çevreyi sarması, zamanın olgunlaştığının işaretidir. Kilisenin günahları bağışlaması, bunu kağıtlar üzerinde makbuzlaması, dinin mâli bir oyuncak yapılması, yozlaştırıİması halkın öfkesine ve tepkisine yol açıyordu kî, gerilimin ne derece arttığı ve yaygınlaştığının bir kanıtıdır.
Haber, sıçrayan bir kıvılcım gibi bütün Almanya'ya yayıldı. Tartışmalar önce kendi tarikatında sonra da diğerlerinde başladı. Dominikahlar tarikatının Roma'daki tepkisi, O'nu zındıklıkla ithama ve mahkemeye götürdü. Papa'nın aforoz yazısını ise, Martin Luther halkın önünde yakarak cevap verdi. Peter Waldes, Wiclif, Hus gibi düşünürleri meydan ateşine götüren bu emirnamenin yakılması, aforozdan çok daha şiddetli etki yaptı. Luther, kendi yanmadan, Papanın buyruğunu yakan ilk insandı. Eyalet Beyi Friedrich von Sachsen'in isteği üzerine Luther, Worms Meclisinde imparator tarafından sorgulandı. Papa ve KonsiPin yanılmazlığı aleyhindeki yazılarını yalanlaması ve reddetmesi teklifini kabul etmedi. Dönüşünde Kursachson'lu süvariler tarafından yapılan bir baskınla kaçırıldı ve Watburg'a getirildi. Luther orada çatışmalarını sürdürdü. Hareket XVI. yüzyılda en fırtınalı zamanlarını yaşadı. Şövelya Franz von Sickingen'in Trier Prenslerine karşı giriştiği Pfaffen Savaşı (1522-23), Prenslerin baskısından usanan "Köylüler Ayaklanması" (1525), eski Alman cemaat hürriyetlerinin istenmesi, Protestan teklifleri olarak yerleştirilmek istendi. Luther, bunları büyük bir sempatiyle destekledi. Köylülerin yenilmesine rağmen reformasyon, ne bir imparatorluk ne de bir halk hareketi olabildi.
Martin Luther, kendisi de bir rahibe oian Katerina von Bora ile evlenerek tasavvuru dahi güç bir ihtilali gerçekleştirdi. Sapık sayılan bir rahibin, yine bir rahibe ile evlenmesi Orta Çağ için düşünülmesi dahi çok günah sayılan bir olaydı.'
İmparator V. Kari, yeni çıkan zındıklığı, kökünden kazımak istediyse de, başarılı olamadı. Speyer Meclisinde (1529) protesto edilmeleri sebebiyle "Protestanlar" olarak isimlendirildiler. İnançlarının tanınmasını istediler ise de bu, ancak 1530 yılında Augsburg Meclisi'nde kabul edildi. Can güvenliği sebebiyle meclise gelmeyen Luther'in görüşlerini Philipp Melanchthon (1497-1560) savundu. Başlangıçta Katoliklerle anlaşmayı temin etmek gayesiyle Augsburg İnanç Formülünü de (Augsburgische Bekenntnis-Confessio Augustana) Melanchthon düzenlemişti. Buna göre piskoposluk, Sakrament düzeni ve ibadet metni (liturgie) Eski Kilise'nin prensiplerine göre sabit kalıyordu. Fakat birlik temin edilemedi. İmparatorluk Meclisindeki duruşmaların sonunda Almanya'da iki yeni parti meydana çıktı. Protestan bölgeleri inançlarını bastırmak isteyenlere karşı bir teselli olarak, 1531 şubatında "Schmalkald Anlaşmasında birleştiler. Bununla Protestanlık politik bir parti oluyor ve İmparator da ateşkese rıza göstermek zorunda kalıyordu.
Münavebeli harp yıllarından sonra, Schmalkald Savaşı'nda (Mühlberg Savaşı, 1547), Protestanlık neredeyse kaybetmek üzere iken Augsburg İmparatorluk Meclisinde, din hürriyeti ve eyalet beylerinin İmparatora karşı serbestiyetleri sağlandı. İmparatorluk, din hürriyetinin ana maddesini tespit ediyordu: Ülke kime aitse, dine de o karar verecekti. Bu karar Almanya'daki Katolikliği kurtardı. Bununla Protestanlık en büyük hedefine kavuştu. Dini bir mesele, papazsız ve konsilsiz Alman makamları tarafından çözülüyordu. Fakat bunlar modern anlamdaki din hürriyetinden uzaktı. Prensler ve eyalet beyleri serbesttiler. Yalnız Augsburg Meclisi'nde Calvinizm ve bazı mezhepler korunmamıştı. Halktan bir kimse eyalet beyinin inancını kabul etmezse, göç etmek hakkına sahipti. Bütün bu önlemler Otuz Sene Harplerinin çıkmasını engelleyemedi.
Dinler Tarihi bakımından Luthefin kıymeti, 95 maddelik bildirisinin ilk maddesinden tanınabilir. O şöyle diyordu:
"Eğer İsa Mesih diyorsa; Tövbe ediniz, ilâhi devlet yakındır, onunla O, müminlerin bütün hayatlarının tövbe olduğunu söylemek istiyor. Ne papazların Kilise 'nin rahmetiyle günah çıkarmaları, ne de herhangi bir vekalet ve makamın rahmetin yolunu tıkayabilmesi

[467][467] Schoeps, Religonen, s.338.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

mümkün olur. Daha çok bu, insanın mümin olarak yaşamasına bağlıdır. O zaman bütün hayatı tövbe olur, kadir Tanrı, kendi teklifi karşısındaki ferdi amellerine göre değerlendirmez. O, ferdi doğrudan doğruya bir günahkar olarak kabul eder ve rahmetiyle muamele eder. Fert Tanrı 'yi seçemez, ama görünmeyen Tanrı ferdi seçer, faydasız kulunu hizmetine yarar bir alet yapar. İnsan, inanca yahut inançsızlığa sahip değildir, ancak inanç ve inançsızlık insanda meydana gelir. Hiçbir zaman Hıristiyanlık inancı bir kimsenin garantili malı değildir. Rabb'im sana inanıyorum, Sende benim inançsızlığıma yardım et!". [468][468]
Luther'e göre hidayet, tamamen Tanrı'nın lutfunda ve inançtadır. Tanrı'nın adaleti insan tarafından arzu ile yahut salih amelle, takdisle teklif edilen bir ayin özelliğiyle kazanılamaz. O öyle bir adalettir ki, ancak inanabilenin hediyesinde ifadesini bulur. Bu hak verme (adaleti gerçekleştirme tecrübesi) yalnız başına reformların kalbini teşkil eder. Bu, Luther için tekrar bulunan İncil'dir. Paulus Mektuplarının tahsilinden öğrenilir. Hidayet, Tanrı'nın kazanılmadan verdiği bir rahmettir ve inançla ilahî vaade ulaşılır. Çünkü, Mesih'in kefaret olarak ölümü bütün günah cezalarını örtmüştür. Hidayet edilen kimse, papazların takdisi ve azizlerin aracılığı olmadan Tanrı'ya serbestçe ulaşır. Bununla Luther, Papa'nın yanılmazlığını ve Konsülleri reddeder ve öğretinin yegane temelinin Kutsal Yazılar olduğunu savunur.
Reformasyon, kurtuluş ve halkın teşkilatı olarak Orta Çağ Kilisesi'nin kısıtlamalarını kaldırdı ve kurtuluş aracılığım ferdin kendine bıraktı. Orta Çağın takdis ve dogma dininin yerini, aracısız Tanrı ile ilişki dini aldı. Tanrı ile insan arasındaki rahipler hiyerarşisi kaldırıldı. İnanç vasıtasıyla kurtuluş da, Tanrı'nın bir fiili olarak görüldü ve Kilise'nin etkisi reddedildi.
Alman halkı için İse, Kitab-ı Mukaddes' i tercüme ederek herkesin yararına sundu. Bu arada Alman yazı dilinin gelişmesine tesir etti. Kendi ifadesine göre, Luther'in bazen İbranca bir kelimenin Alrnanca'daki karşılığını senelerce aradığı olmuştur. Luther'İn tercümesi olmadan bugünkü Almanca düşünülemez. 1517-1520 yılları arasında, yaklaşık 30 bin civarında Kitab-ı Mukaddes satıldığı tahmin edilmektedir. Bu zamanda tanesi 1,5 Gulden, yani bir at fiyatında idi. Yine,Luther'in "İlâhiler Kitabı" ile Protestan Kilisesi, müzikli kilise olmuştur. Luther' in korosunda inanç, dua ve methiye kuvvetli kelime ve melodilerle birleşerek özel bir bütünlük meydana getirmiştir. Luther'in büyük ve küçük ilmihalleri ise, yeni bir metotla yazılmış iyi bir eğitim aracı olmuştur. Katolik Kilisesi onu "Catechismus Romanus'la taklit ederek, kendi ilmihalini hazırlamıştır.

18. 1- Huldrich Zwingü

Günahkar insanın rahmet sahibi bir Tanrı'yı nasıl bulabileceği, kurtuluşa nasıl erişebileceği sorusu ile meşgul olan Martin Luther yanında, Zürichli reformcu Huldrich Zwingli de (1484-1531) aynı problemle ilgilenmiş ve daha ahenkli bir çözüm yolu bulmuştur. İsviçre'nin politik durumu ve Zvvingli'nin hümanist kökeni, meseleleri Luther'den daha pratik ve akılcı bir şekilde ortaya çıkarmasına yardımcı olmuştur. Zwingli'ye göre, komünyon ayininde Mesih fiziki değil, ruhen bulunur. Ayin bir hatıra ve simgedir. Bu konuda, Zwingli ve Luther 1529'daki Marburg dini görüşmesinde uzlaşmak istedilerse de, kendilerine engel olunması sebebiyle, başarı gösterememişlerdir.
Zwingli, reformasyon ve hümanizmi birleştirmek istiyordu. 1531 yılında İsviçre'deki bir iç savaşta taraftarlarıyla beraber Protestanlık uğruna öldürülmesi bu isteğine fırsat vermedi. Luther'e göre, Zvvingli'nin öldürülmesi, bir papaz olarak onun eline kılıç almasının cezasıydı. Protestan bölgelerinde onun bu hareketi, politik Hıristiyanlığa ve Hıristiyan politikacılarına örnek olmuştur.

18. 2- Johannes Calvin

Calvin, ikinci neslin reformcusudur. Akılcı ve sertliğiyle hukuk kökenli oluşu dâima dikkati çeker. Ülkesinden sürüldükten sonra Bazel'de 27 yaşında Hıristiyan Din Dersleri (Institutio Religionis Christianae) isimli kitabını neşretti. Hayatının sonuna kadar Protestan öğretisini sistemli bir şekilde sunmaya çalıştı. Tanrısal kuvvet ve değişmeyen arzuyu, reformların en önemli fikri beyanı olarak açıklamak istedi. Augustin'in kader hakkındaki öğretisini işleyerek

[468][468] Schoeps, Reli gitmen, 342 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

geliştirdi. Yani hidayetin ve küfrün yahut hidayete ulaşamamanın kaynağını Tanrı'nın değişmez kararında buldu. Calvin'in Anglo-Sakson taraftarları O'nun bu kader Öğretisinden ayrılmışlardır. Onlara göre dünyevî saadet ve refah Tanrı'nın hidayetini ispat eder. Modern Kapitalizmin köklerinden birinin bu noktada bulunduğunu iddia edenler de vardır.
Luther için iyi ameller ve meyvaları, imanın işaretiydi. Calvin için ise, ilâhî seçkinliğin işaretidir. Calvin, Genf de kuvvetli ve disiplinli bir cemaat kurdu. Ona göre, Tanrısal Devlet getirilebilirdi. Calvin'in kendisi, bu şehir devletinin başıydı ve cemaatının hayat düzenini elinde tutuyordu. Bu durum, Luther'e kısmet olmadı ve O hayatı boyunca Wittenberg'de bir vatandaş olarak kaldı.

19- Günümüzün Büyük Kiliseleri

Günümüz Hıristiyanlarının büyük çoğunluğunu, Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezheplerinde toplandığını, bunların dışında tarihten gelen veya Reformasyon sonrası ortaya çıkan görüş ayrılıkları sonucunda yeni teşekkül etmiş mezhepler bulunduğunu görürüz:

19. 1- Katoliklik

Kilise Teşkilatlarının en büyüğü, Roma Katolik Kilisesidir. 1970 istatistiklerine göre, dünyada yaklaşık 613 milyon mensubu vardır. Bunun 226 milyonu Lâtin Amerika'da, 250 milyonu Batı Avrupa'da, geri kalan rakamın %24'ü Kuzey Amerika, %14'ü Afrika ve diğer ülkelere dağılmış durumdadır. Arap Dünyasında %19, Asya'da %4 oranında mensubu olduğu tahmin edilir. [469][469] Vaftizi Katolikliğin ölçüsü kabul edersek, mensuplarının çoğu Kiliselerinin öngördüğü işleri yapmaktan uzaktırlar. Ancak nikâh ve cenaze merasimleri gibi olaylarda mezhep şuurları belirginleşir.
Katoliklik manevi bir hayat yolu değildir. O bir kilise ve Hıristiyanlığın ortaya koyduğu tarihi bir teşkilattır. Belirgin özelliği "Otorite ve idari yapısıdır". Katolik Kilisesi, Papalık etrafında'çevrelenmiş merkezi bir birliğe sahiptir. Papa, piskoposluk bölgelerindeki idarecileri tayin eder. Bunlar bekâr ve kendini bu işe adamış papaz sınıfı ile desteklenir. Dünyada yaklaşık 268.000 (keşiş olmayan) papaz olduğu hesaplanmaktadır. Dağılımları ülkelere göre değişmektedir.
Katoliklere göre Kilise, İsa Mesih'in vücududur. Yani mümin Hıristiyanların görünen birliğidir. Kilise, İsa'nın yaşayan vücudu olarak O'nun vekili Papada ve sınırlı bir şekilde piskoposlarda vücutlaşmıştır. Bütün Hıristiyanlığı ilgilendiren inanç ve ahlaki meselelerde Papa lâyuhtidir. Kilise kutsaldır. Kutsal öğreti ve kutsal gizemleriyle (sakramentleriyle) insanları kurtuluşa yöneltir. Cemaat hiyerarşik derecelenmiş ruhaniler ile sade halk olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Ruhaniler Mesih'in koyduğu kutsal sakramenti idare ederler. Dağıttığı Kutsal Gizemle müminleri Mesih'in vücudu ile birleştirmekte ve inananların manevi kurtuluşlarına hizmet etmektedirler. Trient Konsili'nde Sakrament in yedi sayısı tespit edilmiştir. Bunlar: vaftiz, güçlendirme, nikah, ruhbanlık, tövbe, hasta yağlama, ejkaristiya'dır. Sakramentlerin İsa tarafından konduğuna inanılır. Gizemlerin tesiri, gizemin dağıtıcısına ve kabul edene bağlı değildir.
Reformasyon'dan bu yana tarikatların sayısı artmıştır. Çoğu misyonerlik ve eğitim faaliyetleriyle meşgul olurlar. Kendi içinde yenileşme ve modernleşme düşünceleri de gelişmektedir. Bu hareketi Trente Konsili'yle başlatırlar. II. Vatikan Konsili bu hareketi daha da belirginleştirmiştir. Konsiller temel inanç ve hareketleri çağın anlayışına göre yorumlarlar. Papa'nın başkanlığında toplanan konsiller bir nevi istişari role sahiptirler. Papa'nın dogmatik kararlar alma yetkisi vardır. 3854 yılında Papa Pİus IX. "Meryem'in İsa'ya bakire olarak hamile kaldığını", 1950 yılında da Papa Pius XII. "Meryem'in cismen göğe çıktığını", inanç esası olarak ilan etmiştir.
Papa'nın seçicisi olma şerefi Kardinallere aittir. İki kısımdırlar. Birinci kısmı, piskoposlukların başında bulunan kardinal unvanlı ruhanilerdir. Diğerleri Papalığın yönetim işlerinde Papa'ya yardımcı olanlardır. Günlük işleri organize ederler. Bir nevi papalık teşkilatının bakanlarıdır.

---

[469][469] Albert M.Bernard, "Katolik Mezhebi", Din Fenomeni, Neşr. M.Aydın, Konya 1993 s. 133.

Vatikan Konsilinden buyana Katolik Kilisesinde 15 Patrik, 1340 Başpiskopos ve doğrudan doğruya Vatikan'a bağlı 70 yüksek kilise memuru, 12 havari idareci ve hepsinin başında Papa bulunur.
Mezhebin başlıca özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:
1- Dinî başkan, Papadır. Papa, İsa'nın vekili, Petrus'un halefidir.
2- Papa, yanılmaz otoritedir. Roma, diğer Kiliselerin ruhani merkezidir ve hepsinden üstündür.
3- Kilise, evrenseldir (Katolik kelimesi, evrensel anlamına gelir), onun dışında kurtuluş yoktur. Kilise, Kutsal Ruh tarafından sevk ve idare edilmektedir. İncil'in yorumu Kilise eliyledir.
4- Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'dan çıkar.
5- İsa'da, ilâhî ve insanî iki tabiat vardır.
6- Gelenek kabul edilir.
7- İsa gibi Meryem de günahsızdır, aslî suçtan uzaktır. Meryem, Tanrı yanında şefaat da bulunabilir. O, göğe yükselmiştir.
8- Azizler de Tanrı katında sözcü olur, şefaatte bulunabilir. Onların resimleri ve kutsal emanetlerine saygı gösterilir. Adlarına hemen her gün âyin düzenlenir.
9- İnsan aslî suçun içindedir. Kötülüğe temayül, günaha sevk eder. Günahtan kurtulma önemlidir. Bu günah çıkarma hücresinde, papaza itiraf şeklinde olur. Ergenlik çağma giren her Hıristiyan'ın yılda en az bir defa günah çıkartması 1215'de toplanan Lateran Konsilinde karara bağlanmıştır.
10- Sakramentler (gizemler) yedi tanedir. Ruhban sınıfı evlenemez. Ruhban sınıfı dışında olanlardan evlenenler boşanamaz. Kilisede yapılmayan nikah, sahih sayılmaz. Boşandıktan sonra evlenme zina kabul edilir. Vaftiz, su dökülerek yapılır. Vaftiz olmadan ölen, cehennemlik sayılır. Efkaristiya Ayininde ekmeğe maya katılmaz. Efkaristiya'da konfırmasyon (güçlendirme âyini), ilk komünyondan sonra her hangi bir vakitte yapılır.
11- Yirmibir konsil ve kararlarını kabul ederler.
12- Cuma günü et ve yağlı yiyecekler yemezler. Boğulmuş hayvanların etini ve kanını mubah görürler.
13- Son yargı gününü, cenneti, cehennemi ve a'rafı kabul ederler.
14- Ayin dili Latince'dir. (1965'deki II. Vatikan Konsili'nde değişik dillerde yapılmasına izin verilmiştir)."[470][470]

19. 2- Protestan Kiliseler

Dünyada yaklaşık 300 milyon Protestan'ın varlığı kabul edilir. Avrupa'da 110 milyon, Kuzey Amerika'da 130 milyon, Afrika'da 22 milyon, Asya'da 12 milyon, Avustralya ve Güney Amerika 10'ar milyon mensubu olduğu kabul edilir.
Protestan mezhepler arasında ortak veya ayrıldıkları noktalan araştıran yeterince çalışma yoktur. Bu sebeple hepsine hitap edebilen bilgiler vermek çok zordur. Genelde, kilise yapıları çeşitlidir. Cemaata önem verirler. İsa 'nın bedeninin şekillendiği yer cemaattir. Bu müşahhas cemaata itina Protestan kilisesinde süreklilik gösterir. Kilisenin evrenselliği gözden ırak tutulmaz. Aralarındaki çeşitlilik ve bazen kopukluk, birlik özlemini doğurmuş ve Gençler Birlikleri kurmuşlardır. Bu özlemler günümüz Kiliseler Birliği ruhunun doğmasına ve gerçekleşmesine yol açmıştır. Katolik ve Ortodokslardan ayıran özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:
1- Papa vs. gibi bir otorite kabul etmezler. Hıristiyanlık hakkında bilgi sahibi her kesin değerlendirme yapabileceği görüşündedirler.
2- Kilisenin Kutsal Kitap yorum yetkisi yoktur. Her Hıristiyan Kutsal Kitabı yorumlayabilir. İbadet ve vaazlar Kutsal Kitaptan çıkarılır.
3- Kutsal Gizemlerden (sakramentlerden) yalnız vaftiz ve komünyonu kabul ederler. Komünyon bazılarınca sadece bir hatıradan ibarettir.
4- Kilise görevlilerinin günah çıkarma yetkisini kabul etmezler.
5- Anglikanlar dışındaki mensuplar haç çıkarmazlar..
6- İbadet ve ayinlerini ana dillerinde yaparlar.

---

[470][470] G.Tümer-A.Küçük, Dinler Tarihî, Ankara 1993, s. 270-271.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

7- A'rafa ve ebedi cezaya inanmazlar.
8- Katoliklerin Meryem inançlarına katılmazlar.
9- Evliyaları (azizleri) kabul etmezler ve onlar için özel âyinler yapmazlar.
10- Teslis bütün Protestanlarda vardır. Ana konularda diğer Kiliselerden farkları yoktur.[471][471]

19. 3- Ortodoks Kiliseler

160 milyon vaftizli taraftarıyla üç büyük kiliseden biridir. Hıristiyanlığın ilk devirlerine sadakatıyla şöhret bulmuş mezheplerin başında Ortodoks Kiliseler gelir. Bunlar, Kral Konstantin'in kurduğu Bizans İmparatorluk Kilisesinin mirasçılarıdır. Kendilerine has özel inançları vardır. Küçük ayrıntılar dışında ibadet ve hukuk sistemleri de aynıdır. Ancak, mensuplarının milliyetlerine göre idari bakımdan bağımsız Kiliseler meydana gelmiştir. Genellikle dillerinin eski şekilleriyle veya kısmen modern şekliyle ibadetlerini yaparlar. İdari yönden birbirlerine karşı tamamen bağımsız olan bu kiliseler "Autokephal" olarak vasıflandırılırlar ve başlarında bulunan kişiye "Patrik" derler. Bilhassa İstanbul Patriği, tarihi durumuyla aralarında en itibarlısıdır. Autokephal kiliselerin başhcaları İskenderiye, Antakya, Kudüs ve İstanbul patrikliklerdir. Bunlara İlâveten, Kıbrıs, Gürcü, Bulgar, Sırp, Rus, Rumen, Yunan ve Arnavut kiliselerini de sayabiliriz. Çoğu, yüzyıllar boyunca devlet kilisesi olarak faaliyet göstermişlerdir. Kilisenin en büyük makamı, piskoposlar meclisidir
Doğu-Batı Kiliseleri arasındaki ayrılık XI-XIH. yüzyıllar arasındaki bir gelişmenin sonucudur. 1204'de Dördüncü Haçlı Seferi İstanbul üzerine oldu. İstanbul yakılıp yıkıldı. İkonlar, kutsal kâseler parçalandı. Rahipler asıldı. Patriklik tahtı üzerinde fahişelere şarkı söyletildi. Papa'nın atadığı Latin Patrik halkı Latinleştirmeye çalıştı. Bütün bu olaylar Doğu Kilisesini Batı'dan tamamen kopardı, uzaklaştırdı.
Osmanlı hakimiyetinden sonra, Kilise içi ayinlere ağırlık verildi. Rusya'nın etkisiyle dine milli duygular da karışmaya başladı ve "Dinsel Milliyetçilik" doğdu. Hıristiyan cemaatın hukukî sorumluluğunun İstanbul Patriğine verilmesi, Slav ve Araplar aleyhine Helenizm'in himayesine yol açtı. Bu durum Rus halkının "Üçüncü Roma" olarak "Moskova Patrikliği" tasavvurlarını doğurdu. [472][472]
Osmanlı Devletinin zayıflaması Milli Kiliselerin teşekkülünü hızlandırdı. 1850 de Yunan Kilisesi, İstanbul Patrikliğince resmen tanındı. 1879 da bağımsızlığını kazanan Sırp Kilisesi 1922 de Patrikliğe yükseldi. 1860 da istiklalini ilan eden Bulgar Kilisesi 1945 de İstanbul Patrikliğince tanındı ve 1953 de de Patrikliğe yükseldi, 1960 da da İstanbul Patrikliğince resmen tanındı. Rus kilisesi ise, 1917 ihtilali sonrası zor günler yaşadı. Yeni rejime uymaya çalışan yeni hareketlerin doğmasına yol açtı. 1943-1959 yılları arasında Kilise, Parti ve Devletten bağımsız olmak istediyse.de Kruşçev zamanında devletin baskısı arttı, 22.000 kiliseden 15.000'i, 68 manastırdan 60'ı, 8 papaz okulundan 5'i kapatıldı. Bu baskılar Kruşçev'in ölümünden sonra biraz hafifledi. [473][473] Günümüzde tekrar din hürriyetlerine kavuşmuşlardır.
İstanbul Patrikliği içindeki bu tarihi sarsıntılara karşı, dağılan kiliseyi toplamaya çalışmaktadır. 1948 de kurulan "Kiliseler Birliği" konseyinde Anglikan ve Luthercilerle birlikte "Hıristiyan Birliği" hareketinin kurucusu olmuştur. 1966'dan beri "Kiliseler Birliği Konseyi" üyesidir. Diğer Doğu kiliselerinin buraya üyeliğini teşvik etmektedir. Diyalog ve Ortodoks kiliseler arasındaki bölünmeleri ortadan kaldırma ve birleştirme çalışmalarını sürdürmektedir. Son yıllarda Ortodoks ve Katolikler arasında diyalog girişimleri sürdürülmekte; Papa ve Patrik arasında karşılıklı ziyaret ve görüşmeler devam etmektedir. Ortodoks Kiliseler, inançla ilgili konularda piskoposlar meclisi kararlarını geçerli sayarlar. Tarihteki yedi Konsil kararları emredici güçtedir. İznik ve İstanbul Konsilleri kararları iman esasları arasında yer alırken, diğerleri ilahiyatla ilgili düşünceler olarak kabul edilir. Kutsal Kitap yanında, Kilise Babalarının yazıları da ikinci derecede saygınlığı olan yazılardır. Ortodoks Kiliselerde layuhti bir otorite yoktur. Mukaddesatın varlığı, tesiri ve sayısı, Kilisenin durumu ve Meryem konularında bir doğma bulunmaz. İlahi varlık ve hidayet sırrı

[471][471] G.Tümer-A.Küçük, Dinler Tarihi, s.273.
[472][472] Olivier Clement, "Ortodoks Mezhebi", Din Fenomeni, (Neş. M.Aydm), s.208
[473][473] O.Clement,s.221.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

konusunda, bunların kavranılamayacağı ve ifade edilemeyeceği kanaatındadırlar. İbadetleri, ruhsal ve mistik karakterdedir. Sır Kilisesi olarak, Antik dinlerin mirasçısı görünümündedirler. İkonalar ise, göksel suretlerin vücutsuz ruhlarını tasvir ederler. Bu sebeple önlerinde secde edilir, öpülür, okşanır ve tazim edilirler. Cemaat, İsa ile. Meryem ile, melekler ve evliyalar ile birlikte ibadet etmiş olduğuna inanır. Çocuklar vaftiz edilmekle veya organlarının miron yağıyla yağlanmasıyla, şeytani kuvvetlere karşı korunmuş, mühürlenmiş sayılır. Dini işlerde kullanılan yağ, su, ayrıca nikah, rahipliğe giriş, cenaze takdis edilirler. İbadetleri sabah, gündüz, akşam ve gece vakitlerinde yapılır. Bu esnada, İsa'nın cemaata gelişinin sembolü olarak Kutsal Kitaptan parçalar okunur. Kutsal Ekmek ve Şarap dağıtılır. Advent, Paskalya, Havari ve Meryem oruçları adıyla çeşitli zamanlarda'oruç tutarlar.
Ortodoks Kiliseler, kendi içlerinde bazt mezhepler de ayrılmışlardır. Balkanlar ve Rusya'daki Ortodoks kiliseler bir grup oluştururken, İslam Ülkeleri içinde asırlardır yaşayan Milli Kiliseler de, ayrı bir grup oluştururlar.
Ortodoksları diğer Kiliselerden ayîran başlıca hususlar özetle şunlardır:
1- Ruhani başkanları Patrik veya Başpiskoposlardır.
2- Papa'nın üstünlüğünü kabul etmezler.
3- İlk yedi konsil dışındaki konsülleri ve kararlarını kabul etmezler.
4- İkonalara hürmet ve tazimde bulunurlar.
Papazlar evlenebilir. Keşişler, piskoposlar ve Patrikler evlenemezler. Boşanmaya bazı şartlarla izin verilir.

MİLLİ KİLİSELER

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu içinde 3. ve 4. yüzyıllarda gelişen Hıristiyanlık içi inanç meselelerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bizans İmparatorlarının ve İstanbul Patriklerinin siyasetlerinin de bu gelişmelerde etkisi vardır. Bunlar Süryanî, Ermeni, Kıptî ve Habeş Kiliseleri ile Nesturi ve Maronit Kiliseleridir:

1- Süryanî Kilisesi

Literatür:
1- Bertold Spuler, Die Morgenlandischen Kirchen, Leiden 1964, s. 170-216.
2- Bertold Spuler, Gegenwârtslage der Ostkirchen, Frankfurt 1968, 279-287.
3- Hanna Dolapönü, Tarihte Mardin, İstanbul 1972, 208 s.
4- Kemal Özbay, Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiyedeki Durumları, İstanbul 1975, 30 s.
5- Mithat Sertoğlu, Süryani Türklerinin Siyasi ve İçtimai Tarihi, İstanbul 1974, 88 s.
6- P.Samuel Akdemir, Dini Kurallarımız, İstanbul 1972, 96 s.
7- Saliba Şamun, Antakya ve Doğu Sayın Patriki Kadesetli Mar Iğnatiyos 3. Yakub'un Hindistan Süryani Kilisesine Resuji Ziyaretleri, İstanbul 1965, 188 s.
8- Hanna Aksöz, Şammasların Rütbeleri, Mardin 1960, 8 s.
9- Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır 1970,446 s.
10- Mehmet Çelik, Süryani Kadim Tarihi, İstanbul 1987,296 s.
Hıristiyanlık daha ilk devirlerde, Roma İmparatorluğunun pek çok yerinde olduğu gibi, Akdeniz ve Mezopotamya arasındaki bölgede de yayılmıştı. Isa 'nın varlığı ve tabiatı konusunda çıkan görüş ayrılıklarında İskenderiye Patriği LKüril'in "Monofizitlik" ismi verilen görüşlerini benimsemişlerdi Kürü'e göre, İsa Mesih'in ilâhî ve insanî tabiatlarının birleşmesinden sonra, İsa Mesih sadece ilâhî tabiatın taşıyıcısı olmuştu. Zamanın akışında Mısır halkı Monofizitizm'e uygun düşünüyordu. Suriye bölgesinde Yunanca konuşanlar İstanbul Patrikliğinin görüşlerini benimserken, Süryanca konuşanlar Mısır halkı gibi Monofizitizm'e eğilim gösteriyorlardı. Dilleri ayrı olmasına rağmen Ermeniler de İstanbul yerine Mısır ve Suriye halklarıyla aynı kanaati paylaştılar. Dil ve ırk ayrılıklarına rağmen 'nanç birliği bu üç kiliseyi birbirine yaklaştırdı. Ancak zamanın Kudüs Patriğinin
(istanbul'a yakın oluşu, Monofizitizm'in Filistin'de kuvvet bulmasını önledi. Bizans İmparatorluğuna Rum Ortodoksluğunun hakim olması Monofizitler üzerindeki baskıları artırdığı gibi diğer bölgelere de yayılmasını önledi. Ortodokslar, Monofizit papaz takdislerini

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

de engelledi ve MonofızİtizmTi çıkmaza soktular.
Bu sırada, GassanİlerdenTbir Arap Prensi olan V. Haris, İmparatorla görüşerek İmparatorluk sınırlarının Sasani'lere karşı daha iyi korunabilmesi İçin, Suriye Monofizitierinin birleşmesi ve teşkilatlanması gereği hakkında, İmparatoru (552) ikna etti, Theodor ve Yakub Bardayos isimli iki piskoposun takdislerini sağladı. Bunlardan Yakub Yunanca, Süryanca ve Arapça'yı çok iyi biliyordu ve çok hareketli idi. Çökmekte olan Monofizit Kilisesinin teşkilatlanmasını sağladı. Suriye ve Mısır bölgeleri Monofizitleri için, iki patrik, 27 piskopos ve 100.000 papaz takdis etti. Verdikleri izne pişman olan Bizans İmparatorları Yakub'un yakalanması ve öldürülmesi için, çok uğraştılarsa da başarı gösteremediler. Yakub'un bu teşkilatçı ve hayat verici faaliyetleri, Suriye Monofizit Kilisesinin Yakubîlik adını almasına sebep oldu. Bundan sonra, Süryanî kilisesi Yakubîler lakabıyla da anılmışdır.

1. 1- Diğer Hıristiyan Cemaatlerle İlişkileri

Mısır ve Suriye'nin Müslümanların hakimiyetine girmesi, YakubîlerİTsevindirmiş ve Müslümanları kurtarıcılar olarak karşılamışlardır. İslam İmparatorluğu içinde serbestçe dolaşma, problemlerini serbestçe tartışma imkanını bulmuşlardır. Ortodokslar, Nesturiler ve Ermenilerle İlişkileri kuvvetlenmiştir. Ancak bu mezheplere ve İslam'a karşı inançlarını savunmada güçlüklerle de karşılaşmışlardır.
Bizans'taki İkonalara tazim problemi Yakubîlerce ilgi görmemiştir. Bunda. İslam'daki surete tazim yasağı ve İlgili kelâmı tartışmaların da rolü olmuş olabilir. Ayrıca, İkona düşmanlığı sebebiyle, Bizans'tan kaçarak İslam ülkesine sığınan Hıristiyanların da etkisi olabilir.
Ermeniler de Monofizit olmalarına rağmen, bazı inanç konularında Yakubîlerden ayrılıyorlardı. Bu ayrılık, Ermeni'lerin Halikarnaslı Yulian'ın etkisiyle Aftartodoketizm [474][474] kabul ederken, Yakubîlerin Pîartolatrizm [475][475] kabul etmelerinden ileri geliyordu. Bu sebeple Ermeniler, Süryanileri kendilerinden saymazIardı. 726 yıllarından sonra aralarında bir yaklaşma oldu ise de, ibadetle ilgili meselelerde de ayrılıkların ortaya çıkması, birleşmelerini önlemiştir.

1. 2- Süryanilerin Çöküşü

Süryanileri en çok sarsan kendi içlerindeki ihtilaflar olmuştur. Bu ihtilaflardan sarsılanlar huzuru İslamiyet'i kabulde buluyorlardı. Ayrıca Suriye'nin kısa bir süre Bizans'ın eline geçmesi, Patrikliğin 975 yılında Müslümanların hakimiyetinde olan Malatya'ya nakline sebep oldu. Haçlı Seferlerinden sonra da, manastır merkezleri Bar Savma'nın 1148 yılında Haçlılarca yağmalanması, Süryanileri İslam'a daha çok yaklaştırdı. Bunu, 1295 de İlhanlıların ve daha sonra da Timur'un seferleri zayıflamalarını hızlandırdı. Mardin ve Musul'daki ekseriyet azınlığa düştü.
YakubilerİnTçöküşünde Katolik Kilisesinin de rolü büyüktü. Henüz Haçlı Seferleri sırasında Katolikliği kabulleri için yoğun baskılar yapmış, ancak etkili olamamiştı. Siyaset daha başanlı oldu. 1662 yılmdaHalep Fransız Konsolosu vasıtasıyla Papa taraftarı Andreas Akıcıyan patrik seçildi. Süryanilerle Papalık arasında temaslar başladı. Akıcıyan'nın ölümü, ilişkileri bir süre durdurdu ise de, Mikaîl Karve isimli Patriğin gayretleriyle, 1760 yılında tekrar başladı, Katoliklere yaklaşma girişimleri kuvvetlendi. Roma, Süryani kilisesine maddi yardımlar vasıtasıyla daha da yaklaştı. Hatta 1830 yılında siyasi baskılarla Katolik Süryanilerin Osmanlı Devletinin ayrı bir milleti olduğu, Padişaha kabul ettirildi. Böylece, Monofizit Süryani Kilisesi resmen ikiye bölünmüş ve bir kanadı Roma'ya bağlanmış oldu. Katolik Süryanilerin Patriği Halep'ten Antakya'ya taşındı. Dürzi isyanı üzerine de Mardin'e geldi. I. Dünya Savaşı sonrası da Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulması üzgrine, Rusya ve İngiltere'ye yakınlığı sebebiyle, Beyrut'a taşınmayı uygun buldu.
Bugün Türkiye'de 40'a yakın köy Süryanca konuşmaktadır. Süryani Kadim Kilisesi, tarihi Monofizit geleneği sürdüren küçük bir guruptur. 30 bin kadar cemaat taraftarının çoğu Mardin ve İstanbul çevresinde yaşarlar. Suriye Şam Patrikliğine bağlıdırlar. Türkiye'de Baş

[474][474] Aftartodoketizm, İsa'nın insanî vücudunun diğer insanlarla aynı olmasına rağmen, ebedi ve çürümez olduğu görüşüdür. Yulianizm de denir.
[475][475] Ptartolatrizm, Severus'un temsü ettiği, İsa'daki insanî tabiatın varlığının geçici ve fani olduğunu savunan görüştür, geçici vücuda tazimde bulunanlar manasına muhaliflerince söylenmiştir.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Rahiplerle idare edilirler. 1934 yılına kadar Süryani Kadim Patriği Türkiye'de Mardin Deyruzzeferan manastırında oturmuştu. Ancak, ölümünden sonra yeni Patrik "Antakya Patriği" unvanıyla Şam'da seçilmiştir.
Protestanlığı kabul eden Süryaniler de eski cemaatlarından ayrılmışlar, dağınık olarak yaşamayı tercih etmişlerdir.

1. 3- Siiryanilerin İnanç Ve İbadetleri

Süryanilerce, kilise İsa Mesih tarafından kurulmuş ve ebedidir. Haram ve helali mensuplarına öğreterek, Tanrının rahmetine kavuşmalarını sağlar. Antakya ve İskenderiye Patrikleri aynı seviyededirler. Patrikler kiliselerinin baş idarecileridir ve Havari Petrus'un Antakya'daki makamının halefidirler. İsa'nın Petrus'a verdiği salahiyet, Patriğin şahsında değil, Kilisede devam eder.
Süryanilerce kutsal gizem (sakrament) sayılan hususlar tartışmalıdır. 13. yüzyılda kararlaştırılan sayıma göre, gizemlerin sayısı beştir, daha sonra iki daha ilave edilmiştir: Vaftiz, Miron Yağı Takdisi, Komünyon, Kehnüt (ruhanilik), Tövbe ve İtiraf, Hasta Yağlama, Evlenme.
İbadetleri: toplu ve ferdi olarak yapılan dualar, Haç çıkarmak ve haçı öpmek, saygı göstermek, ayinlere katılmaktır.

2- Ermeni Kilisesi

Literatür:
1- Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ocak Yayınlan, Ankara 1997, 312 s.
2- B.Spuler, Die Morgenlandi senen Kirchen, s.122-150.
3- Necla Başgün, Türk-Ermeni Münasebetleri, İstanbul , 180 s.
4- Sadi Kocaş, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara 1967.
5- Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2.Baskı İstanbul 1987.
Hıristiyanlığın, daha ilk zamanlarda yayıldığı bölgelerden biri Ermenistan'dır. Ermeni Kilisesi rivayetlerine göre, henüz ilk devirlerde Adday (Thaddeus) ve Bartholomeus'un misyon çalışmalarıyla, Hıristiyanlık ülkenin çeşitli bölgelerine girmiştir. Tarihi belgeler, Ermenistan'daki ilk Hıristiyan cemaatın kuruluşunu 3. yüzyıl olarak gösterir. M.s. 230 ve 301 yıllarında takibata uğradıkları haberleri vardır. Hıristiyanlıktan önce bu bölgede Mecusilik yaygındı.
Ermeni Kralı Tridates'in Hıristiyanlığı kabulü Hıristiyanlığın gelişmesinde bir dönüm noktası oldu ve bundan sonra Hıristiyanlık halk arasmda süratle yayıldı. Tridates, akrabası Gregor'u da 302 yılında Kilisenin başına Patrikliğe (Katolikos'luğa) tayin etti. Gregor'un başarılı çalışmalarından dolayı, bu kiliseye "Gregoryan" kilisesi de denir. Gregor, oğlu Rustak'ı piskoposluğa tayin etti. Aştişat'taki Mecusi mabedinin yerine Kilise merkezini kurdu. Ülkenin çeşitli yerlerinde Süryanca ve Yunanca eğitim yapan okullar kurarak, Hıristiyanlığın öğretilmesine çalıştı. Tarihte Hıristiyanlığı ilk defa devlet dini haline getirenler Ermeniler olmuştur. Bu sebeple Hıristiyan dünyasında özel itibar görürler.
367 yılında Pers'lerin istilasiyla Ermeni Krallığı yıkılmış ve halkının çoğu İran ve Mezopotamya'ya sürülmüştür. Bu olağanüstü sıralarda Büyük Nerses'in yerine geçen oğlu I. İslak (Sahag) 387-390 da âlim bir keşiş olan Mesrop ile birlikte milli Ermeni Alfabesini hazırlamıştır.

2. 1- Ermeni Kilisesinin Gelişmesi

Ermeni Alfabesinin hazırlanmasından sonra, Yunanca ve Süryanca dini eğitim yerini halk dili Ermenice'ye bıraktı. Kilise dili Ermenice oldu. Yunanca konuşan bir kısım halk başlangıçta tepkiyle karşıladı ise de, Bizans sempatizanhğı ithamından kurtulmak için Yunancayı çabucak terk etti. Kitab-ı Mukaddes 433 yılında Süryanca Peşitta ismi verilen tercümeden Ermenice'ye çevrildi. 432 ve 435 yıllarında Aştişat'da toplanan dini meclisler, Efes konsili kararlarını Ermeni Kilisesi için kabul ettiler. Fars'ların baskıları karşısında da Efes Konsili kararlarına sıkı sıkıya bağlandılar. Tevin'de 506/507 ve 552 yıllarında toplanan dini meclislerle de Monofizitliği resmen benimsediler. 640-653 yıllarında Müslümanların

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

hakimiyetine girerek, Bizans'ın etkisinden ve baskısından kurtuldular.
Katalikosluk merkezi Tevin, Müslümanların hakimiyet sınırlan içine girmesine rağmen Katalikos'un dini faaliyetlerine hiç dokunulmadı, halk serbestçe inanç ve İbadetlerini sürdürmeye devam etti. 893 yılında Tevin şehrinin şiddetli bir depremle yıkılması, Katalikosluğun Valarşabat'a, daha sonra da Van Gölü içindeki Akdamar Adası'na taşınmasına sebep oldu. Çevrede Müslümanların yoğunlaşması cemaatın azalması üzerine, Patriklik 992 yılında Kars yakınlarındaki Ani'ye taşındı. Anİ'de zengin bir kilise hayatıyla birlikte, güzel bir mimari de gelişti. Ancak 1045 yılında Bizans'ın eline geçmesi ve Katolikosun İstanbul'a sürgün edilmesi, Ani'deki gelişmeleri önledi. Selçukluların Anadolu'ya gelişleri de idareci zümreyi memnun etmedi. Halkın muhalefetine rağmen, dinî merkez Bizans hakimiyetindeki Amasya'ya daha sonra da Yukarı Fırat bölgesinde Rum Kalesi'ne taşındı. Kilise idarecilerinin bu davranışları Ermeniler arasında bölünmelere yol açtı, Monofizit Ermeni halkının Monofızit Süryani kilisesine daha çok yakınlaşmasına sebep oldu.
Haçlı seferleri sırasında Ermeniler, Sasanilerce yıkılan devletlerine yeniden kavuşmak ümidiyle Papalığa yaklaştılar. 1198 yılında II. LeO Ermenistan Kralı olarak takdis edildi. Maraş ve havalesinde "Küçük Ermenistan Krallığı" adıyla bir devlet kurularak Papalığa bağlandı. Ancak 1248 yılında Papalığın Ermenileri Katolikleştirme isteği, Papalıkla Ermeniler arasındaki ilişkileri kopardı. 1344 de halk İsyan etti. Bir süre sonra da "Küçük Ermenistan Krallığı" Memluklarca yıkılarak Roma ile ilişkileri ve bağlan tamamen koptu.

2. 2- Ermeniler Ve Türkler

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra 1461 yılında Bursa Ermeni Piskoposu'nu yeni başkente Patrik tayin etmişti. Cemaatın iç meselelerinde de ona İdari yetkiler vermişti. Patrik, Ermenilerin dini ve milli lideri durumuna getirilmişti. Ancak aynı mezhepteki Süryani ve Kıpti kiliselerine karışamıyordu. Bu sıralarda Kara Koyunlu Beyliği içinde Ecmiazin'de, Memluklu hakimiyetindeki Kudüs'te Ermeni patriklikleri kurulmuştu. Her İslam devletinde, Ermeni cemaatından sorumlu birer Patriklik vardı.
17. yüzyıla kadar siyasi yönden sakin yaşayan Ermeniler, Erivan'ın 1724 yılından sonra sık sık Türkler ve İranlılar arasında el değiştirmesi, İran'daki iç kavgalar ve Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlaması gibi sebeplerle, bağımsızlık ümitlerini Kafkas'larda güçlenmekte olan Rusya'ya bağladılar. Ruslar da 1770 yılında Petersburg'da ve Moskova'da birer Ermeni Kilisesinin yapımına izin vererek Ermenilerin kalplerini kazanmaya çalıştılar. 1800 yıllarından sonra Ruslar, İran ve Osmanlı Devletleri içindeki Ermeni Patriği seçimlerine karışmaya başladılar. 1829 da Ecmiazin Patrikliği Rus hakimiyet bölgesine girdi. Bu suretle, Ermenilerin yoğun olduğu bölge ve çoğunluk Rus hakimiyetinde yaşamaya başladı. Hayat şartlarının maddi yönden düzelmesi, XIX. yüzyılda 96.000 Ermeni'nin Anadolu'dan Rusya'ya göç etmesini teşvik etti.
Bunda, Ermeni cemaatı arasındaki iç huzursuzluklarının da rolü vardır. Çünkü içlerindeki Katolik, Protestan ve Ortodoks misyon faaliyetleri, tarihi Gregoryan-Monofizit Patrikliğin cemaatini koruma gayret ve baskıları, dış devlet müdahaleleri vs. gibi etkenlerin rolü büyüktür. Yine, 1730 yılında İstanbul'da kurdukları matbaa ile bol miktarda Ermenice kitaplar yayınlanıyor ve milliyetçi duyguları kuvvetlendiriliyordu. Avrupa devletlerinin baskısıyla 1847 de İstanbul'da bağımsız dinî ve sivil Ermeni Meclisi'nin kurulmasına izin verildi. 1860 da '"Ermeni Müh Meclisi" Osmanlı Hükümetince resmen kabul edildi. Bundan sonra dünyevi memuriyetlere de kendi memurlarını kendileri tayin edebiliyorlardı. Aralarında bu gelişmeleri daha da ileri götürmek isteyen silahlı teşkilatlar kuruldu. Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan Devleti kurma girişimleri başladı. [476][476] Mücadeleler özellikle Doğu Anadolu'da iç savaşlara dönüştü. Müslüman ve Ermeni cemaatları içine düşmanlık tohumları atıldı. 1917 ayaklanmasıyla maddi desteğin geri çekilmesi, mücadelelerin Türklerin galibiyetiyle sonuçlanmasına fırsat verdi. Kaybedilen iç savaş, Doğu Anadolu Ermenilerini göçe zorladı. Batı ve Orta Anadolu'da ise, siyasi olaylara karışmayan Ermeniler geleneksel hayatlarını sürdürmeye devam ettiler. Bugünkü sayıları

[476][476] Bkz. Bayram Kodaman (Çeviren ve yayına Hazırlayan), Türkler Ermeniler ve Avrupa, SDÜ. Yayınları İsparta 1994.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yaklaşık 50.000 kadardır. Cemaatin büyük yoğunluğu İstanbul çevresinde toplanmıştır.

2. 3- İnanç Ve İbadetleri

Geleneksel Gregoryan Kilisesi, Süryani ve Kıpti Kiliseleri gibi Monofizit bir kilisedir. Patriklerine "Katolikos" unvanı verilir. Komünyon ayinindeki ekmek ve şarabın İsa'nın etine ve kanına dönüştüğünü, Kilisece günahların bağışlanabileceğin! kabul etmezler. Zina dışında boşanmaya izin vermezler. İkonaları, eski putperest adeti sayarak reddederler ve evlerinde kutsal suretler bulundurmazlar.

3- Mısır Kıpti Kilisesi

Literatür.

1- Mustafa Erdem, "Kıpti Kilisesi üzerine Bir.Deneme", A.Ü. İlahiyat Fak. Der.,sayı 35.
2- B.Spuler, die Mor geni andischen Kirchen, s. 151-188.

Mısırlı Hıristiyanların rivayetleri, Hıristiyanlığın Nil bölgesindeki yayılışını, Havariler devrine kadar götürür. İncil yazarlarından Markos'un ilk önemli misyonerlerden olduğunu söyleyerek, Orîu İskenderiye Patriklerinin ilki sayarlar. 1945 yılında Nag Hammadi'de bulunan el yazmalarından Ebionitler İncili'nin Nil Bölgesinde 70 yıllarında bilindiği anlaşılmaktadır. Mısırda Yahudi-Hıristiyan cemaatının izleri, "İbraniler İncili, Mısırlılar İncili, Tomas İncili" gibi İndilerin varlığından anlaşılmaktadır. Mısır'daki ilk Hıristiyan Elçinin "Barnaba" olduğu rivayeti de vardır. Burada büyük Hıristiyan bilginleri yetişmiştir.
İsa'nın tabiatı ile ilgili tartışmalarda, İskenderiye patriği I.Küril'in Monofizit görüşün babası sayılması, Mısır' in bu görüşü benimsemesine de Yol açmıştır. 639-642 yılları arasında ülkenin İaiaıii hakimiyetine girmesi, Monofızit Mısırın Bizans baskısından kurtulmasına fırsat vermiştir. Yunan asıllıların Mısırı terk etmeleri, Monofızit görüşün Kiliseye hakimiyetini daha da kolaylaştırmıştır. Hatta Mısır kiliselerinde Yunanca konuşulması 706 yılında yasaklanmış ve ibadet tamamen Kıptice'ye dönüşmüştür. Aynı devlet içinde bulunmaları Suriye kilisesiyle kardeşlik bağlarını daha da güçlendirmiştir. Arapça aralarında hızla yayılmış, Kıpticenin yerini almıştır. Kıptice yazılmış en yeni elyazmasının tarihi 1395'tir. Halk dili olarak da yerini 17. yüzyılda tamamen Arapça'ya bırakmıştır. Bugün Kıptice yalnız kilisede ibadet dili olarak kullanılır.

3. 1- Günümüzdeki Durumları

Osmanlıların zayıflaması Batılı Misyonerlere Mısır'ın kapısını açmıştır. 1741 de bir gurup Katolikliğe geçmiştir. Katolik ibadet kitapları Kıptice basılmıştır. Napolyon'un Mısır seferi, Avrupa'nın etkilerini daha da kuvvetlendirmiştir. Ancak Protestan, Anglikan ve Katolik misyonerler arasındaki rekabet, geleneksel kilisenin cemaatını korumak istemesi, cemaat içi huzuru da bozmuştu. Günümüzde 1,5 milyon kadar mensupları vardır. Genelde şehirlerde yaşarlar ve zengin sosyal bir sınıf teşkil ederler. 1956 yılında, İslam'ı kabul edenlerin sayısı 10.000'i bulmuştu. Roma'ya bağlananların sayısı 1957 sayımlarında yaklaşık 75.000 kadardı.

4- Habeşistan Kilisesi

Hıristiyanlık Habeşistan'a IV. yüzyılda ulaşmıştır. Rivayete göre, Tiros'da bir deniz kazası sonucu satılan esirler arasında Frumeiitios ve Aydesios isimli iki kardeş de vardı. Bunlar hükümdarın sarayına getirildiler ve saray hizmetlerine alındılar; zamanla hükümdarın güvenini kazandılar. Hatta, Ebrahe veya Ezana ismiyle anılan hükümdarı Hıristiyanlığa kazandılar. Hükümdar Hıristiyanlığın yayılmasını teşvik etti. Bu zamanda Habeşler Güney Arabistan'da Farslarla uğraşıyorlardı ve Bizans'tan kendilerine destek istemiş de olabilirler. 1955 de 8 milyon Hıristiyan sayılmıştır.
Rivayete göre, Aydesios uzun süren çalışmalardan sonra ülkesi Suriye'ye döndü ve kendisini rahip olarak takdis ettirerek tekrar Habeşistan'a geldi ve misyon çalışmalarını sürdürdü. Frumentios ise Mısır Kilisesiyle ilişki kurarak, Habeşistan Piskoposu olarak takdis edildi. Bu suretle Habeş Kilisesi Monofizit Mısır Kilisesine bağlanmış oldu. Habeşistan'da

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Hıristiyanlığın kolayca yayılmasında orada bulunan Yahudi cemaatlarının rolü de olabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Batıyla yapılan anlaşmanın en önemli maddelerinden biri, Batılı Misyonerlerin ülkede serbest çalışmalarına izin verilmesi idi. 1955 yılında 37.000 kadar Habeşli Katolik sayılmıştır. [477][477]

5- Nesturiler

Hıristiyanlığın, İran ve Mezopotamya gibi Ortadoğu ülkelerinde nasıl yayıldığı konusunda ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Miladi 3. yüzyılda Mezopotamya'da Arâmî kilisesinin ortaya çıktığı görülür. Çünkü bölgede İranlılardan çok Aramlar yaşıyordu. Her ne kadar İranlılar, Mecusîliği devlet dîni ilan ederek, Hıristiyanlığa ve Manihaizm'e karşı korumak istedilerse de, kendi gücünü kaybetmiş olan Mecusîliğin çöküşüne, yapay destekler fayda vermedi. Zaten, İslâm'ın 7. yüzyılda İran'a kısa zamanda hakim oluşu bunu kanıtlamaktadır.
Sasanî İmparatorluğu içerisinde yaşayan Hıristiyanlar arasında, Bizans'ta sürüp giden, İsa'nın zâtıyla ilgili tartışmalar pek ilgi görmedi. Ancak İstanbul Patriği Nestoryus'a bağlı Antakya Ekolünün görüşleri bütün Orta Doğu'da, özellikle Aramca konuşan bölgelerde tesirini gösterdi. Nestoryus 382 yılında bugünkü Maraş dolaylarında doğmuştu ve Antakya'da öğrenim görmüştü. Daha sonra intisap ettiği rahiplikte, üstün belagat ve zekâsıyla yükselerek, Patriklik makamına getirilmişti. Yetiştiği Okulun görüşlerini geliştirmeğe çalıştı. Buna göre; Meryem'e "Vanrı Anası" (Theotokos) denmemeli idi, O sadece Tanrı 'nın insanî tarafını doğurmuştu, bu sebeple Ona "Mesih Anas" (Kristotokos) denmeliydi. Halbuki daha önce Hıristiyanlar arasında ve ibadetlerde "Tanrı Anası" deyimi kullanılıyordu, cemaat buna alışmıştı. Nestoryus yeni formüle ifadesiyle alışılmış, kabul edilmiş bir kanaata karşı çıkmış oluyordu. Yine Nestoryus, İsa Mesih'in inkarnasyonunda iki tabiatlı özelliğini ve bütünlüğünü muhafaza ettiğini savunuyordu. Bu suretle ne logos İsa'nın insanî tabiatında kayboluyor, ne de insanî tabiat ilâhlaşiyordu. Yani her iki tabiat yan yana, fakat birbiriyle yakın ilişki içinde bulunuyordu. Nestoryus bunu şöyle ifade etti:
"Logos, Meryem 'den doğan insanda, sadece ikâmet etti, onunla yakından birlik halinde bulundu. Tabiatların bu yan yana bulunuşu, biri diğerini sıkıştırmadan, şahsiyet birliği şeklinde oldu". [478][478] Bu görüşlerinden dolayı Nestoryus diofizitlikle (iki tabiatçıhkla) suçlandı, Patriklikten azledilerek sürgüne gönderildi ve 451 yılında Mısır'da öldü. İran ve Mezopotamya Htristiyanlannca benimsenen görüşleri Çin'e kadar yayıldı. Taraftarlarına Nesturîler denir.
Nestoryanizm diofizit inanca sıkı sıkıya bağlıdır. İsa'yı Tanrı'nın evlat edindiği, Tanrı'nın iki oğlu olduğu (İsa ve Kutsal Ruh) hakkındaki görüşleri reddederler. Logos ve insanoğlunun bir cevherde birleştiği görüşünü, Monofizit ve sapık görüşler olarak değerlendirirler. Meryem'e, Theotokos (Tanrı Anası) tabirinin kullanılmasından çekinirler. İsa hakkında, 612 yılında "İki tabiat, iki cevher, bir şahıs" şeklinde ifadesini bulan formülü, resmen kabul ederler. Ruhların, "İlk varlıklar" (Preexistenz) olduğu görüşünü de şiddetle reddederler. Nestoryanizm'e göre, her bir ruh Tanrı tarafından doğrudan doğruya yaratılır ve hamileliğin 40. günü ceninle birleşir. Ölümden sonra haşire kadar "Ruhlar uykusuna" girer. Adem'in Cennette işlediği günahın, zürriyetine de "Günah mirası" olarak kaldığı, görüşünü de reddederler. Hidayetin yalnız kendi kiliselerinde bulunduğunu, diğer mezheplerin sapık olduğunu kabul ederler. Havari Petrus'un halefinin Papa değil, kendi Patrikleri "Katolikos" olduğuna inanırlar.

5. 1- Nestoryanizm'in Zayıflaması

Nestoryanizm, her ne kadar geniş bir alana yayılmış ise de, bir devlet dini olamamıştır. Türk, Moğol, İran saraylarına kadar nüfuz etmekle birlikte, geniş kitlelere etken olamamıştır. 13. yüzyılda Moğol ve Türk'lerin Batıya ilerlemeleri sırasında, ordu içerisindeki çok sayıda Nestoryanist Hıristiyan varlığı, Abbasi Hakimiyetindeki Nestoryanistlere kuvvet vermişse de, bu geçici bir parlama şeklinde olmuş ve kısa bir zaman sonra hemen hepsi İslam'ı kabul etmiş, yerlilere pek faydası olmamıştır. İslam'ı kabulde yerli Hıristiyanlar da

[477][477] B.Spıiler, Die Morgenlândischen Kirchen, s.191-200.
[478][478] A. Adam. Dogmengeschichle, C.I, Gütersloh 1965, s.326.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

âdeta Moğol ve Türk askerleriyle yarışmışlardır. Nihayet sayıları çok azalan Nestoryanistler, Timur istilâsı sırasında dağlık Hakkari bölgelerinde toplanmışlardır.
Bu çöküşü durdurma gayesiyle Piskopos Yohanna, Papalıkla temasa geçmekte ve Papa'nın üstünlüğünü kabulde mahzur görmedi. Kendisi Papa tarafından Doğu Patriği tayin edildi. Osmanlı Hükümeti bunu, siyasî bir hata kabul ederek tutukladı, buna üzülen Yohanna 1555 yılında öldü. Ancak onunla birlikte Vatikan'a bağlananlar, bu olaydan sonra da eski mezheplerine geri dönmediler. Katolikliği kabul eden bu Nestoryanist Hıristiyanlara "Kaideliler" denir. Eski, geleneksel tarihi inançlarını koruyan, Diofizit Nestoryanistlere "Asurlular" denir.
O zamanlardan beri, Batı Süryanîleri arasında iki mezhep ve iki patrik bulunur. Kendilerine Kaideliler de denen, Katolik Nestoryanist-lerin 1833 yılında 50.000 kişi oldukları tahmin edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası, Kaideliler Patriği Bağdat'ta oturmağa başlamıştır. 1957 sayımlarına göre, 176.000 kişi olarak hesap edilmişlerdir.
Asurlu'ların Patrikleri dâima "Simon" unvanı taşırlar. 1834 yıllarından sonra bölgeye Amerikan misyonerlerinin girmesi, tarihi Nestoryanist cemaatın çöküşünü hızlandırmıştır. Bazıları Katolik, bazıları Anglikan Kilisesine girmiştir. Rus misyonerlerinin çalışmaları daha başarılı olmuş, 1835 yıllarında 3000 kişilik bir gurup Osmanlı topraklarını terk ederek, Kafkasya'da Rus hakimiyetindeki topraklara göçmüştür. Sonraları bunları başka guruplar da takip etmiştir. I. Dünya Savaşına Osmanlıların girmesi, Rus sempatizanlarının Müslümanlara karşı taşkınca hareketleri, yaklaşmakta olan iç harp rüzgarlarının artması, Rusya'ya olan göçleri artırmıştır. Ancak 1917 da Çarlık Rusya'sının yıkılışı, Türklerin Kurtuluş savaşını kazanmaları, Asurluları ortada bırakmış, ne Rusya'da yerleşebilmişler, ne de Türkiye'ye geri dönebilmişlerdir. Çözümü, İngiliz istilası altındaki Kuzey Irak topraklarına" dönme de bulmuşlardır. Ancak,1933 yılında Iraklı Müslümanlarla aralarında çıkan iç savaşlar, pek çok Asurlunun Suriye, Kıbrıs ve Amerika'ya göçlerine yol açmıştır. Patrikleri halen Chikago'da oturmaktadır. Dünyadaki toplam sayılarının 100.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. [479][479]

6- Maronitler

Bizans İmparatorluğu içindeki Hıristiyanlığın temel inançlarını tespit çalışmalarında, İmparator Herakleyos (610-641) Süryanî ve Ermeni liderleriyle görüşerek, u İsa'nın insanî hareket gücü fenergeya) hiçbir vakit Tanrısal güce muhalif olamaz, isa'nın insanî arzusu da hiç bir vakit Tanrısal arzuya karşı olamaz, İsa da iki arzu gücü bulunmakla birlikte, gerçekte İsa sadece tek arzuya sahiptir formülünü ilân etti. İsa'daki uarzu gücü" konusu bu açıklama ile, İsa'da bir enerji bulunduğunu savunan "Monergizm" görüşü reddediliyor, iki tabiat görüşü vurgulanıyordu.
İmparatorun teklifini Filistin bölgesindeki bir gurup Hıristiyan kabul etmişti. Bu görüşün taraftarları genelde, Hama ve Humus arasında bulunan Aziz Maron Manastırında yaşayan rahiplerdi. Daha sonraları "Monotheletizm" denen bu görüşlerini bırakmışlar, ancak kendilerini meşhur rahip Yohannes Maron'un şakirtleri saymaya devam etmişlerdir. Niçin bir cemaat oluşturduklarını açıklayamazlar. Genelde, Lübnan'ın ovalık bölgelerinde yaşarlar. Kendilerine has Patrikleri vardır, Roma ile birleşerek Katolikliği kabul etmişlerdir. İbadetlerini Süryanca yaparlar.
1952 yıllına göre sayıları Suriye ve Lübnan'da yaklaşık 400.000, Mısırda 13.000 idi. Günümüz Lübnan devletinde yaşayan Hıristiyanların en kalabalık gurubunu Maronitler teşkil ederler. [480][480]

BAĞIMSIZ HIRİSTİYAN MEZHEPLERİ

Batı ülkelerinde yaygın Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliseleri gibi Hıristiyanlığın ana Kollarına tepki olarak veya dinsel problemlere getirdikleri farklı yorumlarla yeni yeni mezhep ve cemaatlar oluşmaktadır. Farklılıklar bazen inançla ilgili, bazen de İbadetlerle ilgili değişik yorumlara dayanır. İlk devirlerdeki safiyete ve cemaat hayatına

[479][479] B.Spuler, Die Morgenlândischen Kirchen, Leiden 1964, s.2-51.
[480][480] B.Spuler,s.99-105.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

dönmekşuuruyla ortaya çıkmışlardır. Dünya Kiliseler Birliği ile ilişki içindedirler veya ilişkiye müsait akımlardır. Bunlara İslam'daki mezhep veya cemaat anlamında "Kilise" deyimi kullanılır. Yeni kiliseler isimlerini kurucularından veya üzerinde durdukları ana konulardan alırlar. Küçük cemaatlarını büyütebilmek, güçiendirebilmek için yoğun propaganda ve misyon çalışmalarına önem verirler.

1- Babtistier

İngiliz Puritanistlerin devamıdırlar. Kitab-ı Mukaddes'i inanç ve hayatlarının temeli sayarlar. 16. yüzyıl sonlarında cemaatlarını Devlet Kilisesinden bağımsız saymışlar, "Kutsallar Cemaatı" adıyla aralarında bir birlik oluşturmuşlardır. Devletin baskıları ve takibatları sonucu bazı üyeleri İngiltere'yi terk etmiştir. Cemaatın ileri gelenlerinden John Smyth 1608 de AmsterdanVa yerleşmişti. Burada "Kutsallar Cemaat!" müminlerinin Hz. İsa sünneti olarak İncil örneğinde vaftiz olmaları gerektiği şuuruna ulaştı. Cemaat üyelerinden bazıları Smyth'den ayrılarak Thomas Helwy yönetiminde (1611-12) tekrar İngiltere'ye döndüler. Benzeri "Vaftiz" eyleminde bulunan Mennonitlerle karışmamak için kendilerine "VaftİzciIer" anlamında "Babtistier" ismini vermişlerdir. Zamanla bu hareket Avrupa ve Amerikanın çeşitli ülkelerine de yayılmıştır.
Cemaat hayatının temelini Pazar ibadetleri teşkil eder. İbadet içeriğini belirleyen kesin bir metin yoktur. Vaazlarının merkezini Kitabı Mukaddes'ten alınan metin ve muhteva oluşturur. İbadetlerinde Kitabı Mukaddes'ten metinler okunur. İlahiler söylenir. [481][481] Komünyon ayini ekseriya ayda bir yapılır. Ayinde bölünen ekmek tabii ekmektir ve cemaat üyeleri sırayla birer parça alırlar, şarap kadehinden de yudumlarlar. Ancak bunu bir sakrament değil, bir hatıra olarak algılarlar. Hafta içinde de çeşitli toplantılar düzenlerler. Cemaat içinde görev yapan papazın ücreti ve diğer masrafları cemaat tarafından karşılanır. Cemaat mensupları birbirlerine "Kardeş" dîye hitap ederler. En yüksek İdari organları Cemaat Meclisidir. Senede bir toplanır.
Günümüzde Protestan Kiliseler Birliği üyesidirler. Hz. İsa'yı Tanrı'mn Oğlu, Dünyanın kurtarıcısı ve Efendisi sayarlar. Vaftizin çocuklara değil, ergenlik çağına girmiş inananlara gerekli olduğunu, iman ve vaftizin birbirinden ayrılamayacağını savunurlar. Kilisenin ve devletin ayrılığı prensibini benimserler. Kilise'de ruhani İnsan otoritesini kabul etmezler.' 1975 tahminlerine göre dünyada yaklaşık 35 milyon Babtistin var olduğu sanılmaktadır. [482][482]

2- Hür Protestanlar (Serbest Kilise)

Ortaya çıkışlarını Pietizm hareketine dayandırırlar. Tarih sahnesine çıkışları 1816 da Genfde Robert Haldane (1764-1842) etrafında toplanmalarıyla görülür. Fransa ve İsviçre'de 1849, Almanya'da 1854 yıllarında resmen kurulmuşlardır. Cemaatlerini Yeni Ahid'e göre düzenlemek idealindedirler. Ruhani sınıfı kabul etmezler. Cemaatın her üyesi aynı zamanda ruhani sayılır. Dini ayinlerini cemaat içindeki eğitimli kişiler yönetirler. Cemaat hizmetlerinde yaşlılar daha çok görev alırlar. Çocuk vaftizini reddetmezler, ancak ergenlik yaşı vaftizini tercih ederler. Vaftizi çimdirerek yaparlar. Dini bakımdan halk ve devletten bağımsız olmak isterler. Gerçek bağımsızlığın Tanrı'ya ve onun sözlerine bağlanmaktan geçtiğine inanırlar. [483][483]
Dini bilgileri vaaz eden ve dini hizmetleri yöneten görevlileri vardır. Cemaat düzeni yerel şartlara göre değişir. Her cemaatın bir cemaat listesi vardır ve harcamalar cemaat arzusuna göre yapılır. Her mahalli cemaat kendi düzeninde diğerinden bağımsızdır. Diğer cemaat üyeleriyle gönül birliğiyle bağlanırlar. Bulundukları ülkeler içinde "Serbest Protestan Cemaat Birlikleri" oluşturmuşlardır. Bir çeşit mahalli cemaatlar federasyonu mahiyetindedirler. Bu üst birlikler cemaatları koruma, yaz okulları açama, yayın ve misyon faaliyetlerinde bulunma vs. gibi faaliyetleri sürdürürler. 1960 tahminlerine göre dünyada

[481][481] Gunthcr Balders, "Der Bund Evangelisch-Freikirchlicher Gemeinden in Deutschland", in: Gliederd an Eincm Leib, Hrsg.: Hans-Motel, Konstanz 1975, s.l 17 vd.
[482][482] H.Reller, Handbuch Religiüse Gemeinschaften, s.27-45.
[483][483] Bkz. H.Reller.46-66; Erich Geldbach, Frcikirchen, Göttingen 1989, ss. 181-190.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

300.000 civarında üyeleri vardır. Protestan Kiliseler Birliği üyesidirler. [484][484]

3- Metodistler

Hareket 18. yüzyılda İngiltere'de doğmuştur. Kurucuların başında John Wesley (1703-1791) ve kardeşi Charles (1707-1788) gelir. Oxford Üniversitesinde "Kutsallar Kulübü" mensuplarının İbadet zamanlarına ve prensiplerine bağlılıkları sebebiyle bunlara "Metodistler" denmiştir. Aslında Wesley ayrı bir cemaat kurmak veya cemaat olmak niyetinde değildi. Ancak din anlayışındaki yorumlarıyla farklı bir cemaat haline gelmişlerdir. Çeşitli ülkelere dağılan Metodist kiliseler 1968 de aralarında birlik kurmuşlar; Protestanlık ruhunda gelişmişlerdir. Kutsal Kitabı inanç ve hayatlarının temeli sayarlar. Hayatlarını Hıristiyan ahlakı üzerine kurma özlemi içindedirler. Kiliselerinde Papaz olmayanlar da vaaz edebilir. 1967 tahminlerine göre, Avrupa ve Amerika'ya dağılmış 20 milyon kadar üyeleri vardır. Dünya Kiliseler Birliği üyesidirler. [485][485]

4- Hür Kardeşler (Freier Brüderkreis)

İngiltere'de liberal eğilimliler arasında doğmuştur. Avrupa ve Amerika'ya da yayılmışlardır. Kutsal Yazıların otoritesini inançlarının temeli sayarlar. Kitab-ı Mukaddes tenkitlerinim tümünü reddederler. Kendilerini ıTanrı Çocukları" sayarlar. Vaftizi çimdirme şeklinde yaparlar ve bunu İsa'ya bağlılığın temeli sayarlar. Ruhban sınıfını kabul etmezler. Komünyon ayinini bir sakrament (gizem) değil, bir hatıra olarak kabul ederler. Kıyamet öncesi 1000 yıllık saltanat için, Hz. İsa'nın "Mesih" olarak gökten döneceği günü beklerler. Cemaatlarının yoğunluğu günümüzde, Almanya'dadır. Sayıları yaklaşık 20.000 kadardır. [486][486]

5- Mennonitler

Reformasyon hareketlerinin Vaftizci cereyanlarıyla ortaya çıktıkları kabul edilir. Kuruluş günü olarak 25 Ocak 1525'i kabul ederler. Kendilerini "En Eski Hür Protestanlar" olarak adlandırmayı tercih ederler. İsa'nın takipçileri olduklarını söylerler. Silahlarının "Tanrı Kelamı, Inciller ve sevgi" olduğunu vurgularlar. Askerlik yapmayı kabul etmezler. Devlet ve Kilise ayırımını savunurlar. "Mennonif ismini Katolik rahip Menno Simons'a (1496-1561) mensubiyetlerinden alırlar. Yemin etmeyi kabul etmezler, dünyevî gayeler için Allah'a söz vermenin gereksizliğini savunurlar. Vaftizle sulh cemaatına girdiklerine ve günahlarının affedildiğine inanırlar. Modern dünyaya karşı kapalı bir hayat sürerler. Sayısal olarak cemaat ağırlığı Amerika Birleşik Devfetlerindedir. 1975 sayımına göre dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış yaklaşık 60.000 misyonerleri vardır. Çalışmalarını Hıristiyan yardım kuruluşları ismi altında yaparlar. Dünyada yaklaşık 550.000 Mennonit olduğu tahmin edilir. Kiliseler Birliği üyesidirler. [487][487]

6- Kutsal Askerler (Salvation Army)

Kendilerini mezhepler üstü bir hareket olarak görürler. Kuruluş İngiliz asıllı Witliam Booth'a (1829-1912) dayanır. "Kutsal Askerler" ismi 1878 de verilmiştir. Bundan sonra her geçen gün askeri sıfatları daha çok benimsemişlerdir. Sokaklarda vaaz etmeyi ve Kitabı Mukaddes'i yaymayı en büyük hizmet sayarlar. Kilise gizemlerine itibar etmezler. Çocuk vaftizi yerine ebeveynlerin "Çocuk yetiştirme sorumluluğunu, Teslis'i ve Günah Çıkarmayı" vurgularlar. Sabit bir İbadet metinleri yoktur. İbadet toplantılarında dua eder, ilahiler söylerler. Halkın dikkatini çekebilmek için cadde ve kalabalık yerlerde serbest toplantılar

---

[484][484] Wühelm Wöhrle-Heinz Adolf Ritter, "Der Buntt Freier Evangelischer Gemeindcn in Dcutschland", in: Glider an Einem Leib, Hrg. H.Motel, ss.218-237.

[485][485] H.Reller,67-83. Geldbach, ss. 199-206. H.Voigt, "Die Evangelisch-Metodische Kirche", in:Glideran Einem Leib, ss. 174-218.

[486][486] H.Reller, 86-94.

[487][487] H.Reller, 95-I05. Peter Foth, "Die Mennonitein, in: Glieder an Einem Leib, Hrsg. H.Motel, ss.50-92. Erich Geldbach, Freikirchen, Göttingen 1989, ss. l72-181.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

düzenlerler. Cemaat içi kadın-erkek eşitliğine saygı gösterirler. Alkollü içkileri, sigarayı ve devlet memuriyetine girmeyi haram sayarlar. Bunlarla savaştıklarını söylerler. 1978 de yaklaşık 2,5 milyon üyeleri (askerleri) vardı. Merkezleri Londra'dadır. Protestan Kiliseler Birliği üyesidirler. [488][488]

Kurucuları W. Booth vaazlarını şehrin sefalet bölgelerinde davul ve trampetler eşliğinde yapıyordu. İlk mensupları fahişeler ve ayyaşlardı. Etkili vaazları yanında yaptığı düzenlemelerle sefalet içindeki halka yiyecek dağıtırdı. Daha sonra alkol bağımlılarını ve fahişeleri kurtarmak için yurtlar kurdu. Kimsesiz çocuklar, genç kızlar ve ihtiyarlar için koruma evleri açtı. Deneyimlerindeki başarılarıyla çeşitli ülkelerde hastane, poliklinik, okullar açılmasına, sosyal yardım müesseseleri kurulmasına öncülük etmiştir. [489][489]

7- Kuveykırlar (Dostlar Cemaatı)

17. yüzyılda İngiltere'de siyasi ve dinsel mezhep kavgaları sebebiyle ortaya çıkmışlardır. Hareketin kurucusu George Fox (1624-1691) dur. Fox Kitabı Mukaddes'i şahsına gelen vahiy kabul eder ve onun bir defalık değil sürekli olduğunu vurgular. Her insanda bir "İç ışık" bulunduğunu, Tanrı'nın yüksek kulelerde, görkemli binalarda değil, her yerde, özellikle İnsanların kalplerinde bulunduğunu söyler. Cemaat ruhçu ve mistik özelliğe sahiptir. Belirli bir inanç sisteminden söz etmezler. "Dostluğu" vurgularlar. Temel Hıristiyan ilkelerine bağlıdırlar. İlk Hıristiyanlık ruhunu tekrar canlandırmaya çalışırlar. Diğer din saliklerine de hoşgörüyle bakarlar. Ancak Hıristiyan olmayanı Kuveykır (dost) saymazlar. Tanrı'nın doğrudan doğruya insan kalbinde ortaya çıktığına inanırlar. Formüle ibadeti, sakramenti, rahiplik ve din görevliliğini kabul etmezler. Aralarında tefekkür toplantıları yapıp, Kutsal Ruh'un ilhamını beklerler. Askerlik yapmayı, yemin etmeyi kabul etmezler. Ekümenik Kiliseler Birliği üyesidirler. 1969 da yaklaşık 200.000 üyesinin olduğu tahmin edilmiştir. Vaftiz ve Komünyon ayinlerini bırakmışlardır. [490][490]

8- Pfingst Cemaatı (Hıristiyan Cemaatı Birliği)

20. yüzyılın Hıristiyan dindarlık hareketi sayılır. Hareketlerini "Ahir zaman uyanışı" olarak değerlendirirler. Kutsal yazıların ilhamını savunurlar. 1000 yıllık Mesih saltanatı için, İsa'nın çok yakında geri geleceğine inanırlar. Hizmetsiz inanç hayatının mümkün olmadığını, Mesih cemaatının Tanrıya kendini adayanların cemaatı olduğunu söylerler. Çocuklarını çeşitli pazar ve yaz okullarıyla eğitirler. Aralarında güçlü bir sosyal yardım anlayışı hakimdir. Komünyonu İsa'ya sevginin deliü sayarlar. Tüm fertlerin katılımına gayret gösterirler. Protestan Kiliseler Birliği üyesidirler. Dünyada yaklaşık 65-75 bin üyesinin olduğu tahmin edilmektedir. [491][491]

9- Katolik Havariler (Irvingianlar)

Katolik-Havariler Kilisesine genelde "Irvingianlar" da denir. Hareketin kurucusu İngiliz Edward Irwing (1792-1834) dir. dünyanın sonunun ve mesih gününün yaklaştığını ilan etmiş ve yeni havarileri hizmete çağırmıştır. Fransız ihtilâli "Kıyamet Alâmeti" olarak kabul edilir. Kilisenin genel inançları Anglikan kilisesi paralelindedir. 1000 yıllık mesih saltanatı için, İsa'nın yakında geri geleceğine inanırlar. Bunun için Kilise Teşkilatının "Havariler Zamanındaki" gibi olması gerektiğini savunurlar. Komünyon ayinindeki ekmek ve şarabın, İsa'nın gerçek eti ve kam olduğunu kabul etmezler, onları sembol olarak algılarlar. Dünyada 100.000 kadar taraftarlarının olduğu tahmin edilir. [492][492]

---

[488][488] H.Reller,106-115. Erich Geldbach, ss.207-211.

[489][489] Wilhelm Kiefcl, "Die Heilsarmen", Glieder an Einem Leib, s.241-242.

[490][490] H.Reller,l 16-131. G.Tümer-A.Kuçük,292 v.d.: Curth Nuthmann, Die Religiöse Geselîschaft der Freundc", in:Glieder an Einem Leib, ss.264-271. E.Geidbach,ss.224-231.

[491][491] H.Rcller,132-147. VVolfgang Meissner"der Christliche Gemeinschaftsverband"in: Glider an Einem Leib, ss.248-263. E.Geldbach, ss.217-223.

[492][492] H.Reller, 159-169.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

10- İsa Mesih İmparatorluk Kardeşliği

Kurucusu Abram Pojak'dır. Yahudi asıllı bir aileden 1900 yıllarında Rusya'da doğmuştur. Almanya'ya göçtükten sonra Hıristiyanlığa ilgi duymuş ve Hıristiyan olmuştur. 1935 de Kudüs de "Yahudi-Hıristiyan Birliğini" kurmuş, hareketi Avrupa'ya taşımıştır. 1963 de Möttlingen'de ölmüştür. Cemaatın liderliğine meşhur basın kralı Albert von Springer getirilmiştir.
Ahir zamanın geldiği, yakında olağanüstü olayların görüneceği görüşündedirler. İsa Mesih'in kuracağı Tanrısal Devleti beklerler. Sayıları bilinmiyor. Kiliseler Birliği'ne sempati duyarlar. [493][493]

11- Adventistler

Mezhebin tarihi NewYork'lu William Miller'in (1782-1849) 1833 de Babtist Kilisesinde vaızlığa başlamasına dayandırılır. İlk zamanlarına "Miller Hareketi"de denir. Hz. İsa'nın yakında geleceğini vurgulayan, Mesihci bir hareket olarak doğmuştur. Miller 1843 de İsa'nın geri döneceğini hesaplamıştı. Tanrı ile konuştuğunu, kendisine insanları uyarma görevinin verildiğini iddia ediyordu.
Adventist Dergisini yayınladı. İddialarıyla binlerce kişi Mesih İsa'yı beklemeğe başladı. 1844 de de İsa'nın geri gelmemesi, cemaatı huzursuzluğa sevk etti. Ancak kehanet yeni yorumlarla süresiz ertelendi. Miller 1849 da öldü. Cemaatın bir kısmı, İsa'nın "Ruhen" geri döndüğüne, rahmet devrini başlattığına inandı ve 1844'ü Büyük günün başlangıcı saydı. Yeni lider ve yorumlarla cemaat ve akım günümüze kadar gelmiştir.
Adventistler Kitab-ı Mukaddes'i ilk "Kutsal kitap" olarak kabul ederler. İsa'nın da yaratıldığına, ancak İsa'da ve Kutsal Ruh'da Tanrısal ruhun bulunduğuna inanırlar. Ölen Hıristiyanlar, gökte İsa ile beraber yaşarlar. Zaman gelince hepsi birlikte geri döneceklerdir. Yani ölümden uyanacak, 1000 yıllık Mesih Devletinin ihtişamını yaşayacaklardır. Tütün ve sarhoşluk veren şeyleri haram sayarlar. [494][494] 1976 tahminlerine göre dünyada yaklaşık 3 milyon taraftarı hesap edilir.

12- Hıristiyan İlimleri Cemaatı (Christian Science)

Amerikalı Mary Baker Eddy (1821-1910) isimli bir hanım tarafından 1879 da kurulmuştur. 1883 den itibaren "Christian Science Journal" isimli aylık bir dergi yayınlamaya başlamışlardır. Mezhep ilk toplantısını 1888 de Chicago'da yapmıştır. Mary Baker Eddy'nin Science and Health isimli kitabının Allah'ın saf vahyi olduğuna inanırlar. Hıristiyanlık içindeki görüşlerinin temelini bu kitap teşkil eder. Hz. İsa'yı "Tanrı Oğlu" kabul ederler. Tanrının İsa ile cevher birliğine, ancak "Tanrısal tezahürlerin ve ferdiyetlerinin sayısız varlığına" inanırlar. Dünyanın çeşitli ülkelerinde üyeleri vardır. Dünya Kiliseler Bjrliği toplantılarının gözlemci üyesidirler. Amerikan Protestan Kiliseler Birliği ile diyalog halindedirler. [495][495]

13- Tanrısal Devlet Kilisesi

Kurucusu Alexandre Freytag (1870-1947)'dır. Günahsız bir hayatın sonunda ölüm olmayacağına inanırlar. Bitkisel gıdalarla beslenmeye, İsa'nın ahirzamanda başkanlığını yapacağı Adalet Devleti'nin kurulmasına çalışırlar.
Diğer kiliselerle ilişki kurmazlar. Yaklaşık 70.000 üyesinin olduğu tahmin edilir. [496][496]

14- Mormonlar

Kurucusu Amerikalı Joseph Smith (1805-1844), İsa'nın ilk kilisesini yeniden kurmakla görevlendirilmiş bir "Peygamber" olduğunu hissediyordu. "Mormon Kitabı" (The Book of

---

[493][493] H.Reller, 192-205.
[494][494] H.Reller, 231-249.
[495][495] H-Reller, 301-315.
[496][496] H.RelIer, 373-380.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Mormon) isimli Eski ve Yeni Ahid'e paralel kutsal bir kitap ortaya koydu. Cemaatın büyük bir kısmı 1845 de Utah Eyaleti "Büyük Tuz Gölü" vadisine göçtü ve orada Salt Lake City'yi kurdu.
Mormonlar Allah'ı insan suretinde, insan ölçülerinde, et ve kemikten bir varlık olarak tasavvur ederler. Tanrı'nın insan ve ruhlardan oluşan çocuklar içinden, kendine bir eş seçtiğini de söylerler, Yahudilikteki Tanrı Yahve'yi "İsa Mesih"Ie özleştİrİrler. İsa Mesih Tanrı'nın çok sayıdaki oğullarının en yaşlısıdır. Diğerlerinin en büyük kardeşidir. Kazançlarının %10'nu kilise vergisi olarak öderler. Alkol, sigara, et, çay, kahve ve sigara, sohbet haram sayılır. Dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmışlardır. Ağırlık Amerika'da dır. 50 milyon kadar üyelerinin olduğu tahmin edilmektedir. [497][497]

15- Swedenborgianlar (Yeni Kilise)

Mezhebin kurucusu tabiat filozofu Emenuel Swedenborg (1688-1772) dur. Gördüğü rüya ve vizyonlarla 1744 de Londra'da ilk cemaatını kurdu. Swedenborg'un vahiy aldığı ve görüşlerinin vahye dayandığı kabul edilir. Buna göre, tabiat ve kainat yoktan değil, kendiliğinden ortaya çıkmıştır. İnsanın cennetlik veya cehennemlik olması kendi elindedir. Melek ve cinleri Allah yaratmamıştır. Onlar iyi veya kötü İnsan ruhlarıdır. Yaşayan İnsanlara da tesir ederler. Kendilerine özgü tefsirleri vardır. Yeni ve Eski Ahid'in bazı yazılarını uydurma (apokrif) sayarlar. İsa'nın Tanrı'nın inkarnasyonu olduğu görüşündedirler, Bu sebeple teslis 'i kabul etmezler, Tanrı'nın birliğine inanmakla birlikte, İsa ve Kutsal Ruhu Tanrı'nın değişik tezahürü sayarlar. İsa'nın miracının maddi değil, ruhen olduğuna inanırlar. Ruh göçünü kabul ederler. Ebedi kurtuluşta iman yanında amelin de rol aldığına inanırlar. İsa'nın tekrar döneceği görüşünü kabui etmezler. Avrupa ve Amerikanın çeşitli ülkelerine dağılmış yaklaşık 60.000 üyenin olduğu tahmin edilir. [498][498]

16- Yahova Şahitleri

Cemaat kurucusu Charles Taze Russell'(1852-1916)'dir. Hareket noktaları İsa'nın yakında gelerek, Ahirzaman Tanrısal Devletini kuracağı ve 1000 yıl sürecek saltanatına başlayacağı beklentisidir. Sık sık verilen ve çıkmayan kehanetlerini yeni yorumlarla değiştirirler ve bekleme heyecanını canlı tutarlar. Kilise'nin teslis görüşünü ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmezler. Evrim teorisini reddederler. Aktif misyon faaliyetleriyle dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmışlardır. 5 milyon kadar taraftarlarının olduğu tahmin edilir.[499][499]

17- Tanrı Kilisesi (Armstrong Kilisesi)

Mezhebin kurucusu Herbert W. Armstrong (1893-198?) Adventist ve Britanya İsrail Hareketi çevrelerinin etkisinde, eklektik bir görüşe sahipti. Cemaat Ahir Zaman beklentisi ve hesabı içindedir. Darvinizm'i Kitab-i Mukaddes yoluyla çürütmeye çalışırlar. Güçlü bir misyon teşkilatları vardır. Çeşitli dergi ve okuyucu sayısından yaklaşık 4 milyon taraftarının olduğu tahmin edilir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde basın-yaym yoluyla aktif misyon faaliyetlerini sürdürürler. Klar und Wahrs dergileri Türkiye'de de en çok dağıtılan misyon dergilerindendir. [500][500]

18- Monoteist Kilise Hareketleri (Teslissiz Kiliseler)

Hıristiyanlığın başlangıcında Ebionitlerde, sonra da Vlonarşianizm ve Aryaynizmde görüldüğü gibi, Hıristiyanlık tarihinde teslisi kabul etmeyen, tanrının Üç şahısla açıklanmasına karşı çıkan görüşlerin reformasyonla yeniden filizlendiğini görüyoruz. Reformcu kilise hareketleri arasında teslisten uzaklaşan, İsa'yı tanrı değil, peygamber ve İnsan sayan akımların varlığına da rastlıyoruz. Bunlar büyük kiliselerce sapık sayıldıkları

---

[497][497] H.Reller, 381-392.
[498][498] H. Reller, 402-417.
[499][499] H. Reller, 441-453. Tümer- Küçük, s.348-350. Fazla bilgi için Bkz. H.Tanyu, Yahova Şahitleri, Ankara 1973.
[500][500] H. Reller, 470-488.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

için, bugüne kadar Kiliseler Birliğine kabul edilmemişlerdir.

18. 1- Üniteryanlar

Literatür:
1- İsmail Yılmaz, Uniteıyanizmin doğuşu ve Bunu Etkileyen Dini Faktörler, Bursa 1994 (basılmamış doktora tezi); Bilal eBaş, Bir Hıristanhk Mezhebi Olarak Aryüscülük, (basılmamış Yüksek Lisans tezi) İstanbul 1999.
Kainat düzeninin Allah'ın birliğine bağlı olduğu, İsa Mesih'in ilahlaştırılamayacağı; Tanrı'nın Adem ve soyuna olan öfkesini dindirmek için İsa'nın kendini kurban ettiğine inanmanın, merhametli Tanrı'ya karşı yapılmış bir iftira olduğu görüşleriyle kimlik bulun Üniteryan akımının öncüsü Michael Servetus (1511-15539, Engizisyon Mahkemesince diri diri yakılarak şehit edilmiştir. Yankı bulan fikirleri, İngiltere'de John Bidle (1615-1662); Samuel Clark (1675-1729), Thomas Emlyn (1663-1741), James Martineau (1805-1900); Amerika'da William Ellary Channing (1780-1842) tarafından geliştirilmiştir. Paralel gelişmeler Polonya'da FaustusSocinus (1615-1662), Macaristan'da Francis David (1510-1579) öncülüğünde geliştirilmiştir.
Üniteryanlar Allah'ın Bir olduğuna ve kainat düzeninin birlik prensibine göre işlediğine, mecazi olarak bütün insanların Tanrı'nın çocukları sayılabileceğine inanırlar ve diğer kiliselerin teslis öğretisine karşı çıkarlar. Hz. İsa'nın Marongoz Yusufla Meryem'in çocukları olduğuna inanır, "Mucizevi doğumu" kabul etmezler. Allah' in her dönemde, insanlara doğruyu bildirmek için peygamberler gönderdiğine ve İsa'nın da bu zincirin önemli bir halkası olduğuna inanırlar. Ezeli günah doktrinlerini de kabul etmezler ve bunu Tanrı'ya iftira olarak kabul ederler. Kutsal ruhu ise, insan ruhunun derinliklerine Allah'ın yerleştirdiği bir ilham aracı olarak yorumlarlar. Ancak ahiret inançları berrak değildir. Sistemlerinin temelini İndilerin oluşturduğunu vurgularlar. Toplu ibadetleri, ferdin şuurlanmasmayol açan olumlu davranışlar olarak görürler. Vaftiz ve Evharîstiya gizemlerini kabul etmekle birlikte, vaftizi, Allah'ın çocuk ihsanına bir şükür, Evharistiyayı da İsa'nın mesajlarını hatırlatan, kişilerin dini ve ahlaki hayatını geliştiren bir "Ayin" olarak yorumlarlar.
Reform hareketleri esnasında Kilise'nin Teslis inancına tepki olarak doğmuştur. Çeşitli gruplara ayrılmışlardır. İngiliz, Alman ve Amerikan Üniteryan kiliseleri vardır. Ortak inançları: Teslis'in reddi ve Allah'ın birliğine imandır. Rasyonalizmi dogmatizmin önüne koymuşlardır. İsa sonrası Kilise yorumlarına değil, tarihi İsa'ya ve onun hayatına değer verirler, Hz. İsa'nın bir insan ve Allah'ın peygamberi olduğuna inanırlar. Aralarında ibadet farklılıkları vardır. Çeşitli ülkelere dağılmış bir milyona yakın Üniteryan olduğu tahmin edilir. Ağırlık Amerika ve İngiltere cemaatlarındadır. [501][501]

18. 2- Lorberiaıı'lar

Kurucusu Jacob Lorber'e (1801-1864) dayanır. Cemaat Almanya'da doğmuştur. Lorber Allah'tan vahiy aldığını iddia ediyor ve buna "Allah'ın Kâhyalığı, Vekilliği" diyordu. Ölümüne kadar da her gün kendisine vahiy geldiğini iddia etmiştir. Vahiy veya düşüncelerini yazılarında kaydetmiştir. Böylece 25 ciltlik kutsal yazılar külliyatı ortaya çıkmıştır. Geçimini ise, keman ve musiki dersleri vererek kazanmış; 1864 de Graz'da bekâr ve yoksul olarak ölmüştür.
Lorber duyduğu seslerin, aldığı vahiylerin İsa Mesih'ten geldiğini söylüyordu. Külliyatının 10 cildinin ismi "Groj'le Evangelium Johannisdır. İsa'nın hayatını tasvir eder. Muhtevada İndilerden farklı teferruata rastlanır. Tabiat ve ölüm sonrası ile ilgili konulara yer verilir. Ölümünden sonra dostları Külliyatını yayınlamışlardır.
Lorber"e göre İsa, tamamen "İnsan"dır. Diğer kilise mensuplarının İsa'nın uluhiyeti iddiaları doğru değildir. İsa faziletiyle "Tanrısal Nura" kavuşmuştur. Taraftarları gayr-ı resmi bir cemaat görünümündedirler. Teslis 'i kabul etmezler. Cemaat üyeleri çeşitli kiliselere üye olmakla birlikte, Lorber'in eserleri etrafında toplanırlar. Dünyada 45.000 kadar taraftarının olduğu tahmin edilir. [502][502]

---

[501][501] H.Reller, 428-440
[502][502] H.Reller, 170-182.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

18. 3- İsa Mesih Havariliği (Apostelamt Jesu Chtisti)

Hareket Hıristiyanlığın havarilik rufıunu yeniden canlandırmak gayretiyle 1902 de doğmuştur. Cemaat İdarecisi Havari Ephraim (ölm. 1923) idi. Kutsal yazılara ve Havarilik düşüncesine dayandıklarını söylerler. Dinin anlaşılmak için değil, hissetmek için olduğunu, söylerler. İsa'nın "Tanrı Oğlu" olduğu tezini kabul etmezler. Kiliseler Birliği İle ilgileri yoktur. Taraftarlarının çoğu Almanya'da yaşarlar. [503][503]

19- Afrika Mesihçi Hareketleri

Günümüz Afrika'sındaki gelişmelerle eski sömürge hakimiyetlerinin bağımsız devletlere dönüşmesi, dinsel bakımdan da çeşitli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 16. Yüzyılda başlayan Batılı misyon faaliyetleri çeşitli Hıristiyan mezheplerini de buraya taşımış ve fılizlendirmişti. Daha önce bölgede Müslüman tüccarlar vasıtasıyla organize olmadan tesadüfen yayılmış İslam da vardı.
Bugün Hıristiyanlık öncesi ilkel Afrika halk dini kalıntılarının yeniden canlanması yanında, siyasi-milli duyguların hareketlendiği, sömürgeciliğe karşf tepkiler görülür. Bu arada Afrika kabile ve cemaatları içinde yeni bir dinin kurucusu, vahiy taşıyıcısı görünümünde Siyah Mehdi hareketi de görülür. Yeni mezheplerin çoğu beyaz misyon cemaatlarının çözülmesiyle ortaya çıkan hareketlerdir. Sömürgecilerle misyon kiliselerinin yakınlığı ne kadar çoksa, ayrılma şuurları da o kadar kuvvetlidir. İlk grupsal kopmalar Paris Misyon Kilisesinde 1872'de başlamıştır. Bunda ırk ayrımlarının rolü büyüktür. [504][504]

19. 1- Nazareth Baptist Kilisesi

1911 de İsaiah Shembe'nin kurduğu Nazareth Baptist Church Afrika'nın etkili mezheplerindendir. Shembe, Zulu kabilelerinden Natal boyuna mensuptu. 1870 de bugünkü Oranje-Bağımsız Bölgesinde doğmuştu. O ne okula gitti, ne de resmi dil İngilizce'yi öğrendi. Daha sonra mesih olarak gönderildiği şuuruna ulaştı. Vaazlara başladı. Okyanus sahilinde hasta tedavicisi ve Cin çıkarıcı olarak faaliyet gösterdi. [505][505]
Shembe daha çocukken de gaipten sesler duyuyordu. Bir fırtına esnasında şimşekler içinde kendisine hitap gelmişti. "Ahlaksızlığı Bırak!" deniyordu. Daha sonraları da şimşek vasıtasıyla vizyonlar görmeğe devam etti: Yerde yatan insan veya meleklerden bir kalabalık gördü. Çürümekte ve kokuşmakta olan kendi cesedini gördü. İlk vizyonunda "Ahlaksızlığı bırakmas" emri kendisine verildi. "Yahova bana tedavinin ilaçla değil, sözle yapılmasını vahiy etti." diye hasta tedavisine başladı. İsaiah Shembe vaaz etti, hastalara şifa dağıttı, cinleri kovdu. Cemaatı Pazar yerine Cumartesiyi kutsal sayıyordu. Shembe'nin ruhsal yetenekleri yanında, teşkilatçılığı, mükemmel şairlik ve musiki yetenekleri de vardı. İkiyüzün üzerinde kendi şiirini bestelemişti. Bunlar elçiliğinin ve öğretisinin Zulu dilindeki ifadeleri idi. Kendisine akan mal ve zenginliğe değer vermedi, eskiden olduğu gibi basit kulübesinde yaşamaya devam etti. Kendisinden sonra vasiyeti üzerine 1904 doğumlu 2. Oğlu Johannes Galilee Shembe cemaat idaresini üstlendi. [506][506]
Johannes iyi eğitim görmüş, üniversitede okumuş, bir lisede öğretmen olmuştu. Babasının ölümünden sonra yerini aldı. O, babasının yazdıklarından ilhamını alarak görev yaptı. Beyaz Mesih'ten beklediklerini bulamayan Afrikalılar yönlerini siyah mesihe döndürmüşlerdi. Siyah Mesih'in günlük hayatında, bedensel varlığında hidayet yolunu görmüşlerdi. Nazareth Cemaatına göre, Shembe beklenen Mesih'in kendisiydi. Göklerin anahtarı ondaydı. O hidayet kapısının anahtarı ve sahibiydi. Sadık müminlere kapıyı açacaktı. [507][507]

---

[503][503] H.Reller, 250-272.
[504][504] Benz, 143.
[505][505] Benz, 144.
[506][506] Benz, 145.
[507][507] Benz, 146 vd.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

19. 2- İsa Mesih Kilisesi

1921 de Simon Kimbangu tarafından kurulan İsa Mesih Kilisesine göre, peygamber Kimbangu 1951 de 30 yıllık hapis hayatından sonra ölmüştür. Kendisinin ölümden dirildiğine Tanrının yanına oturduğuna inanılır. O müminlerin ruhlarında yaşamaya devam etmektedir ve istikbalde bedensel varlığıyla da geri gelecektir. [508][508]
Afrikalı mesihler peygamberlik ve dinsel tebliğleri yanında, şifa dağıtırlar. Özellikle cinleri vücuttan kovduklarına inanılır. Beyazların ilaçlarını kullanmalarını, beyaz hekimlerin tedavilerini yasaklamıştı. Bu İsaiah Shembe cemaatına kabul şartlarından biriydi. Nazaret Cemaatı sağlık aşısının ilaç sayılamayacağı gerekçesiyle aşı olmayı 1944 sonrası kabul etmiştir. Şifa merasimlerinde kaynak suları ve banyoları önemli rol oynar. Zulu geleneklerinde rüya ve vizyon vahiy sayılır. Meleklerin veya kutsal ruhun mesajı sayılır. Rüyada görülen ışık, parlak elbise, nehir ve su manevi mesajlar olarak yorumlanır. İnananların en büyük arzusu rüyada İsa'yı ve Tanrı'yı parlak elbiseler içinde görmektir. Çok kadınla evlilik, sınırlı ölçüde serbesttir. İbadetlerde şarkılar, ilahiler ve dans önemli yer alır. Beyazlarca putperestlik sayılmasına rağmen, dans siyahların vazgeçilmez gerekliliğidir. Kadın ve erkekler kendi cins 5% yaş gurupları arasında geleneksel milli kıyafetleriyle dans ederler. Simon Cemaatınca ilaç, tütün, alkol, kahve, domuz eti yasaktır. [509][509]

DİNİ-FELSEFİ MEZHEPLER

Bu mezhepler Hıristiyanlıkla doğrudan doğruya ilişkileri olmamakla birlikte, Hıristiyanlığın Doğu Felsefeleriyle sentezlerinden veya Hıristiyanların çoğunlukta olduğu Batı Ülkelerinde doğup gelişmişlerdir:

1- Theosophie Mezhebi

Teozofi Cemiyetinin ana prensibi "Hiçbir din hakikatten daha üstün değildir" sözünde ifadesini bulur. 1875 de Nevv York'da kurulmuştur. Kurucusu Helena Petrowna Blavatsky (1831-1891) isimli Rus asıllı bir hanımdır. Batı Avrupa ve Amerika'da pek çok seyahatler yapan Blavatsky, ruhçuluk deneyimleri üzerine konferanslar vermiştir. Cemiyetin merkezi 1879 da Hindistan'a taşınmış, Blavatsky de Budizm'e girmiştir. Tibet'de Malıatma ile ilişki kurmuş, görüşlerini "Gizli Öğreti", "Kosmogenis", "Anthrogenesis" ve "Esoterik" isimli kitaplarla açıklamıştır. 1897 de "Uluslararası Theosophie Kardeşliği1' birliğini kurmuştur.
İnançlarına göre, Teozofi Bütün dinlerin hedefi, meyvesi, çekirdeği ve varlığıdır. Teozofi ile "Tüm dünya tanrının kilisesi olacaktır". Kurtuluş insanın kendi içindedir. Her görünen varlık, fiziki dünyada vücutlaşmış olan mutlak varlığın bir sembolüdür. Düşüncenin bedenleşmesidir. İnsanın varlığı da önceki karmasının meyvesidir. Karmanın taşıyıcısı ve deposu insanın kendi şahsiyetidir. İnsan evrim yoluyla Tanrı oluncaya kadar reenkarnasyon çemberi içinde dolaşmaya devam edecektir. Teozofıstler Yeni Eflatunculuğun sudur nazariyesini, Hint dinlerinin karma ve reinkarnasyon görüşlerini benimserler. İnsanın hedefi ve kurtuluşunun yavaş yavaş maddeden sıyrılarak saf ruh haline gelmek olduğunu söylerler. Avrupa ve Amerika'da yayılan cemaat üyelerinin kesin sayısı bilinmemektedir. [510][510] Özel kültleri yoktur. İbadetleri Blavatsky'nin anılması, resim, müzik vs. merasimlerinin dinsel karakterle icra edilmesidir. Grup meditasyonu önemli rol oynar.

2- Anthroposophie

"Anthroposophie Cemiyeti" 1913 de kurulmuştur. Kuruluşu ve tarihî Rudolf Steiner'le (1861-1925) yakından ilgilidir. İnsanın varlığı hakkında tabiat ve duyular üstü alemden alman kâmil bilginin insanlığı aydınlatacağına inanılır. Ruhun varlığı konusunu araştırmadan uzak dururlar. Ruhsal tasavvurları tefekkürle anlamaya çalışmanın daha doğru olduğunu savunurlar. Meditasyona büyük değer verirler; manevi aleme yönelmekle, manevi

[508][508] Benz, 148.
[509][509] Benz, 151-156.
[510][510] H.Reller, 491-505.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

duyumlara ve ilhama ulaşılabileceğine; ölüm ve doğum ilişkisini ve kozmolojiyi anlayabileceğine; ilhamın tanrının okunamayan yazısı olduğuna inanırlar. Steiner'e göre, înciller birer kehanet kitabıdır, inananları Mesih'e götürür. İncil yazarları hikmet sahibi kişilerdir. Yohanna, kozmik insan İsa'nın şuurluluk ruhunu; Markos, duygu alemini; Matta düşünce alemini tasvir etmişlerdir. Yine Hıristiyanlıktaki inanç ve ibadet konularını teozofık yollarla açıklamaya çalışırlar. İsa'nın ruhunda Zerdüşt'ün ve Buda'mn da tezahür ettiğini anlatırlar. Yeni cemaat için, Mezhep saliklerinin bulundukları eski dinden veya mezhepten ayrılmaları gerekmediğini söylerler. Bu sebeple akımın taraftarları çeşitli dinler içinde dağınık olarak yaşarlar. Kendi aralarındaki ilişkilerini dernek üyeliği şeklinde sürdürürler. Almanya'da 20.000 üyesinin olduğu tahmin edilir. [511][511]

3- Rocy Cross Mezhebi

Gizemli, sembolik ve mistik düşünceye açık bir harekettir. Kökleri 16 ve 17. yüzyıllara kadar iner. Simya, Kabbala, Paracelsus (1493,-1541) felsefeleri dinde büyük rol oynar. Mistiker ve Teozoflarm mezhebe katkıları büyüktür. Tabiattaki Tanrısal işaretlerden hareketle tanrının tanınabileceği görüşüne ağırlık verirler. Skolastik ilimleri kabul etmezler. Felsefe ve ilahiyat, iman ve bilgi arasında bir sentez ararlar. Tarihi gelişmeler esnasında cemaat yeni yorum ve ekollere ayrılmıştır. Avrupa'daki en eski gurubunu Masonlar oluşturur. Yeni hareketler olarak:
a- Antiquus Mysticus ordo rosae crucis, 1916 da gazeteci ve psikolog H.Spencer Lewis (1883-1936) tarafından Nevv York'da kurulmuş ve Avrupa'da da yayılmıştır.
b- Heindel Rosenkreuzer Cemaatı, Max Heindel (1865-1919) tarafından Almanya'da kurulmuştur. İkinci dünya savaşından sonra cemaat Darmstadt'da Georg Vollmer (ölm.1971) tarafından tekrar hayata geçirilmiştir.
c- Lectorium Rosicrucianum, Jan van Rijckenborgh (Ölm. 1968) tarafından kurulmuştur. 1936 den beri merkezleri HaarİenR dedir. Avrupa'da şubeleri vardır,
Bu mezhep taraftarları "Transfiguration" (değişim) kavramını çok kullanır. İnsan varlığını inanç, davranış ve takdis ile değiştirmeyi hedef edinmişlerdir. Tanrısal gücün insanın içinde olduğuna, bunun uyandırılması ve aktif hale getirilmesi gerektiğine inanırlar. İnsanın kendini idraki, ilahi aleme girişin başlangıcıdır, derler. Takdis eylemleriyle hayvani kısımlardan kurtulup temizlenmeyi, bilgi ve tefekkürle Tanrısal güce ulaşmayı, Tanrısal ruhla bütünleşmeyi arzu ederler. Manevi mertebelerden geçerek insanın da tanrılaşacağına inanırlar. İsa Mesih'i de bu açıdan değerlendirirler. Varlıklarını çeşitli Hıristiyan mezhepleri içinde sürdürürler. Özel kursları ve okulları üyelerini eğitmeyi amaçlar. Amerika ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dernek ve misyon merkezleri vardır. [512][512]

4- Kâinat Helezonu

1963 yılında Avusturya Linz şehrinde Welt Spirale (Kâinatı Yenileme ve Geliştirme Ahlak Cemaatı) olarak resmen kuruldu. Kurucusu Leopold Brandstatter (1915-1968) çeşitli dinlerden malzeme alan sentezci bir yapıya sahiptir. Ona göre kâinattaki bütün varlıklar görünüşlerindeki farklılıklara rağmen, Tanrısal kaynaktan sudur ederler, aynı köke sahiptirler. Farklılık ve varlık çeşitliliği bir yanılgıdır. Lâtif cevherlerden en kabasına kadar çeşitli kademelerde yer alan varlıkların en üst kademesi, Tanrısal alemdir. Manevi alemdir. Kainat ve insan yedi kattan meydana gelir. İnsanın benliğinde madde dışında latif madde ve prensipler de vardır. Ancak Tanrısal kıvılcımlara sadece insan sahiptir. Tüm hayatın ve karmanın asimilatörü insandır. Karma ve reinkarnasyon sayesinde insanda gelişmeler olur. Kâinat içinde oluşumun ve yok oluşumun hareket ettiği spiral bir yapı vardır. Yukardan aşağı sudur eden, boşalan hayat, tekrar tekrar alt kısımlara ayrılır. Maddenin içine doğru çöker, pek çok aldatıcı görünümlere ulaşır. Kainatın logos'u, Musa'yı ve İsa'yı öğreten Tanrıdır. Venüs'ün logos'u ise, kainatın annesidİr. Tanrı da aslında bir insandır. Güneşin ve Saman Yolunun logosu olabilmek için, kişi kendi kemalâtını geliştirmeye çalışmalıdır.
Şuurun yüksek kademelerine ulaşmak için, bir üstadın (şeyhin) kılavuzluğuna ihtiyaç

[511][511] H.Reller, 506-533.
[512][512] H.Rcller, 534-556.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

vardır, ki bu Tibet'deki Sambala şehrindeki üstattır. Onlar inkarnasyon içinde yaşarlar ve vazifelerini yerine getirirler. Bunlar Krişna, Buda, İsa, Muhammed, Konfüçyüs, Laotze, Zerdüşt, Psagor, Eflatun, Süleyman, Origenes ve Jakob Böhme vs. de tezahür etmişlerdir. Manevi makamlardan "Budalık makamı" 7. makamdan da üstte 8. makamdır. Günümüz Sambala hakimi Üstat Morya'dır.
İslam'ın ve Yahudiliğin inandığı Allah inancı bunlarda yoktur. Cemaat mensupları Batı ve Orta Avrupa'da yayılmışlardır. Cemaatlarına has bir ibadet biçimleri yoktur. Çeşitli din ve mezhepler içinde varlıklarını sürdürürler. [513][513]

5- Spiritizm (Ruhçuluk)

Ruhların varlığı ve tezahürlerine inancın kökleri çok eskilere dayanır. Hemen hemen bütün dinlerde vardır. Ölümden sonra yaşama, ahiret, ruhlar alemi vs. gibi ruhla ilgili tasavvurlar dinlere zenginlik kazandırır. Ancak ilmin rasyonalizme ve insanın elementer varlığına yönelmesi, ruh kavramına da mantıki, akılcı, tecrübi bir temel arama eğilimini geliştirdi. Tabii ilimlerdeki metotlardan yararlanma, ruh kavramı araştırmalarına bazı ilkeler koyma eğilimlerini doğurdu. Yani spiritualizm insan düşüncesi ve inancındaki modern bir gelişme ve dünyevileşme ürünüdür. Bir tarafta dünyeviieşme, maddilesine yönüne karşı bir protest, diğer yönde dünyevi düşüncenin kabul edilebilir unsuru olmak, model göstermek yöntemiyle kabul edilebilirlik ve kuvvetlenmek arayışıdır.
1848 yılında yayınlanan Ludwig Feuerbach'ın "Hıristiyanlığın Varlığı" isimli kitabında, "Ebedi hayata inanan kimse, bu hayatı ve değerini kaybeder. Veya daha çok değer kaybetmiş olur. Semavi hayata inanç, bu hayatın değersizliğine ve yokluğuna inançtır" denir. Aynı şekilde 1848 de Kari Marx da "Ahireti yalanlamak, burayı kabul etmek anlamına gelir. Ahiret'te ki daha iyi bir hayatı yalanlamak dünyevi hayatı tam bir yenilemek ve daha iyi bir teklifle bağlanmaktır", demişti. Feuerbach'm 1848 de dünyevi düşüncenin ahiret inancını düşman ilanı, Spirizmin de doğumuna yol açtı. Olay bir teoriden çok, fenomen olarak başladı. Amerika Birleşik Devletlerinde Rochester yakınlarında Hydesvilli'de oturan Metodist bir çiftçi olan John Fox'un iki küçük kızı Leah (10) ve Kate (12) geceleyin evlerinde kapı çalınması, duvar vurulması vs. gibi bir gulyabani sesi işitirler. Çocuklar bu "Gürültücü ruhla" oyun kabilinden başarılı temaslar kurarlar. Olayın duyulması üzerine Rochester aydınlarından bir araştırma gurubu kurulur. Tıklama veya tıkırdama sesleri alfabeye dönüştürülerek ruhla haberleşme sağlanır. Fox'm evinde yaşayan ruh, daha önce tüccar olarak yaşadığını, öldürüldüğünü ve bodruma gömüldüğünü söyler. Bodrum kazıldığında bir iskelet bulunur. Daha sonra Andrew Jackson Davis (1826-1910) "The Philosophy of Spiritual Intercourse" isimli bir kitab yayınlar. Kitapta ruhlar aleminden gelen haberler ve onlarla iletişim teknikleri üzerinde durulur. Masayı tutma, otomatik yazma, derin trance vs. yöntemlerle spiritizme İlgi duyanların sayısı 1885 de 2 milyonu bulduğu tahmin edilir. Amerika'da doğan bu hareket Avrupa ülkelerinde de taraftar bulmaya başlar. 1882 de İngiltere de "Society for Psychical Research" kurulmuş ve bunlar arasında ünlü kimyager, fizikçi, psikologlar yer almıştır. Bu cemaatı diğer ülkelerde kurulan yeni cemaatlar takip etmiştir. Araştırma cemiyetleri kurulmuş, büyük bir literatür ortaya çıkmıştır. 1960 da üye sayılarının 100 milyon üzerinde oldukları tahmin ediliyordu.
Spiritistler çok yönlü bir faaliyet gösterirler: Yaptıkları toplantı ve oturumlarda, medyumlar vasıtasıyla ölen yakınlarıyla ve öte taraf ruhlarıyla konuşurlar, öte dünya ve kader hakkında bilgi edinmeye çalışırlar. Ruh hekimliği, ve tedavi yöneticiliği yaparlar. Şifa veren güçlerin hastaya nüfuzuna çalışırlar, bazen kansız amaliyatlar yaparlar. Uzaktan tedavilerde bulunurlar. Bazı medyumlar astral seyahatlarda bulunduğunu, çok uzakları ziyaret ettiğini söyler. Hatta öte dünyaya girip, sakinleriyle konuştuğunu iddia edenler de vardır.
Ancak Spiritizm'de bir inanç ve görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir. Çeşitli dinlerin ve halk inançlarının nüfuzuyla geniş bir tasavvur ufku açılmıştır. Hıristiyan ülkelerdeki akımlarla diğer ülkelerdeki akımlar arasında farklılıklar vardır. Bu sebeple bir spirutaîizmden değil, çeşitli spİrİtualist akımlardan söz edilir:
Spiritizm ile "Spiritualizm"i birbirinden ayırmak gerekir. Aimanca'da "Spiritizm"den emprik-sistematik Öte dünya araştırması anlaşılır. Ana konusu ölümden sonra öte dünyada hayatın

[513][513] H.Reller, 557-573.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

devam edip etmediği, araştırmasıdır. Bu gaye için Parafenomen gözlenir veya çağrılır, kaynağı ve doğruluğu kontrol edilir.
Spiritizm bu gayede bilimsel çalıştığı iddiasındadır. Medyum vasıtasıyla ölünün, ölüm tecrübesi ve dünyadaki yaşantısı öğrenilmeye çalışılır.
Spiritualizm ise öte dünya araştırma verileri üzerine bina edilen bir kainat görüşüdür. Bilgilerini ruhların haberlerinden toplar. Medyumun deneyimine bağlı kalır, kainat hakkında ve insanın iç dünyası hakkında kanunlar ortaya koyar. Tanrının varlığını anlamaya çalışır.
Spiritizme göre madde dünyası büyük bir hakikatin, küçük bir kısmıdır. "Latif madde" gizli bir kainat gücü olan manyetizmle mukayese edilebilir. Günümüz spiritualizmi atom fiziği kavramlarını sıkça kullanır. O ışık gibi neşet eden bir cevherden müteşekkildir. Ondan tüm kainat meydana gelir. Kainat, "kaba maddeir materyal sıkışmış, yoğunlaşmış ışıklardır, en küçüğü atomik kısımlardır. Latif maddeli dünya ise, astral veya eter dünyası olarak da isimlendirilir. İnsan ise üç kısımdan meydana gelir: Fiziki vücut, astral vücut ve ruh. Astral vücut fiziki vücudun sadık bir refakatçısıdır. Duyma ve hissetme özelliklerimiz, organlarımız bunlardandır. Bir de hastalanmayan, yaşlanmayan ve ölmeyen kısım vardır ki, bu fizikî vücudun dışındadır. Bu ruhlardan özel bir mekândır. Bu değişmez, bozulmaz bir cevher ve sonsuz bir hayattır. Bu ruhlar Allah tarafından yaratılmışlardır. Dünya hayatı ruhların kemalât yolu üzerindeki bir durak, bir istasyondur. Bu noktada ruhun inkarnasyonu tasavvuru konunun içine girer. Karma öğretisi ile de süreklilik açıklanır, ölüm ise dünya sahnesinde bir halden diğer hale geçiştir.
Astral âlem dünyadaki manzaralara benzer. Dağlar, vadiler, sular, hayvanlar, ağaçlar, çiçekler, şehirler vs. Ama orada bir cehennem ve ateş, su, çamur, karanlık, işkence vardır. Ancak burası ebedi değildir. Ceza sürelidir. Ruhlar alemi ise her türlü güzelliğin bulunduğu bir yerdir. Dünyadaki güzellikler orada da devam eder.
Spiritizm materyalizmi ve materyalist ideolojileri kesinlikle reddeder. Tabii ilimleri yüzeysellikle değerlendirir. Dinleri ise, kendi ölçülerine göre değerlendirir ve yorumlar. Bu yönde "Hıristiyan Spiritizmini" temsil eden gurup ve dernekler kurulmuştur. Ancak geleneksel kiliselerin görüşleri SpirİtistIere kapalıdır. Bunlar Kitab-ı Mukaddes üzerinde pek durmazlar. "Kutsal Ruh" kilisenin kabul ettiği gibi uluhiyetin bir parçası değil, ruhlar aleminin bir üyesidir. Hıristiyanlıktaki Tanrısal Devlet de "Allah'ın Ruhlar Dünyası" olarak anlaşılır. Vaftiz ve komünyon ayinleri ruhun kılavuzluğuna giriş olarak yorumlanır.
Spiritistler mensubu oldukları dinlen tenkit etmekle birlikte, onları terk etmezler. Kendi görüşlerine göre yorumlamayı tercih ederler. Pek çok taraftarları olmakla birlikte sayılarını tahmin güçtür.[514][514]

6- Ufoloji, Uzay Gemileri Mezhebi

Literatür:
1- Ernst Benz, Neue Religionen, Stuttgart 1971, ss. 112-124.
Ufoloji mezhebi yeni dinler arasında en dikkate şayanıdır. Öğretilerinin ve hidayet beklentilerinin konusu Ufolardır. Mezhep mensupları kendilerine "Planetarienler" derler. Ufo, Unknown fiying Object, deyiminin kısaltılmışıdır. Bilinmeyen uçan nesne anlamına gelir. Yıldızlarda yaşayan varlıkların gezegenler arası uçuşlarında dünyamıza yaklaşan vasıtalar, uzay gemileri olarak değerlendirilir. Mezhep son yıllarda hızla yayılmış Amerika ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde cemaatlar teşkil etmiştir. Haklarında çeşitli dergi ve gazete- lerde çok sayıda haberler yayınlanmıştır. Akımın kökleri 16. Yüzyıla uzanır, yeni tabiat felsefeleriyle gelişir.
Çeşitli tabiat araştırıcısı ve ilahiyatçıların uzayda, yıldızlarda ruhsal ve bilgisel yönden dünyadakilerden daha üstünlüğe ulaşmış varlıkların bulunduğu, yaşadığı tasavvurlarına dayanır. Bu düşüncenin öncüsü Alman Pietistlerinin başı Friedrich Christoph Oetinger idi. İlk defa modern tabiat felsefesiyle Hıristiyan kozmolojisini ve Ahir Zaman beklentisi ve Ahireti bekleme tasavvurlarını birleştirmiştir. Yayınladığı yazıları büyük yankılar uyandırmış, İlahiyat felsefesi ve Pietizme büyük etki yapmıştır. Astronomların "Gezegenlerin sakinleri" hakkındaki görüşlerinin gelişmesine yardımcı olmuştur.[515][515]

[514][514] H.Reller, 574-590
[515][515] Emst Benz, 115.

Konuyu halk seviyesine indirgeyen, Fontenelle'dir. O zamanın astronomi bilgilerim kullanarak yıldız sakinlerinin ruhsal ve bedensel yapıları hakkında görüşler ortaya koymuş, onların da bize benzediğini, ancak bizden daha üstün yeteneklere sahip olduklarını, insandan başka bir varlığa benzemeyeceğini tasavvur etmiştir. [516][516] Bu konular daha sonraki devirlerde çiçekler açacak Bilimkurgu romanlarının tohumları olmuş ve onlara ortam hazırlamıştır.
1938 da Amerika'da bir radyo istasyonunun "Marslıların İstilası" isimli bir tiyatro oyunu yayınlaması, öyle inandırıcı olmuştu ki, halk paniğe kapılıp bazıları intihara teşebbüs etmişti. Uzay tekniğinin gelişmesi ruhsal endişelere yol açtı. 1947 de bir amatör pilot, uzaylılar filosu gördüğünü iddia etti. Gazeteler de bu ve benzeri uçan cisim, uçan daire haberlerini artırdılar. Bunun üzerine Amerikan Hava Kuvvetleri bir araştırma komisyonu kurarak konuya el koymak zorunda kaldı. Görünen gök cisimlerinin Amerikan Uzay araştırmaları için yapılan deneylerde kullanılan araçlar olduğunu açıkladı. Spekülasyonlar azalmakla birlikte, inananları ikna edemedi. 1952 de bir emekli deniz binbaşısı Donald E. Keyhoe'nün "Fiying Saucersfrom outer spac" isimli kitabı yeni bir şoka sebep oldu. George Adamski isimî biri, Ufo inananlarının baş havarisi oldu ve tasavvurları dini kimliğe büründürdü. Venüslülerle konuştuğunu iddia etti, vaazlara başladı. Aslında Adamski, bir meşrubat büfesi işleten ve büfesinin çatısında kurduğu küçük bir teleskopla yıldızları seyreden bir amatör idi. O peygamber ve vahiy alıcısı olarak kabul edildi. Etrafına toplananlarla kurulan cemaatte dinsel bir hava oluştu. [517][517]
Buna göre, dünyadaki bazı büyük yapıların, örneğin Mısır Piramitlerinin yapımındaki plan ve teknolojide uzaylıların çalıştığı iddia edilir. Diğer yönden Ahirzaman beklentileriyle birleştirilen zaman tasavvurları ve gelişen atom teknolojisiyle insanlığın ve dünyanın kendini imha edeceği kehanetinde bulunulur. Beklenen atom patlamalarına karşı kurtuluş yolu, diğer yıldız sakinleriyle ilişki kurup, felaket zamanında uzay gemileri ile başka gezegenlere veya yıldızlara gitmek olarak görülür. [518][518] Ruhsal gezegen yolculuklarında' İsa benzeri şahıslarla karşılaştıkları söylenir. Zaman zaman felaket ve kıyamet kehanetle rinde bulunulur. Zamanı gelip gerçekleşmeyince de Allah merhamet etti, felaketi erteledi denir. [519][519] Türkiye'de de yankı bulan Erich von Dâniken' in ve benzeri yazarların bilim kurgu kitapları cemaatın inançlarını etkileme de büyük rol oynarfer. Mart 1997 de Hale-Bopp kuyruklu yıldızının görülmesi üzerine Kaliforniya Rancho Santa Fe'de 39 kişi uzun yol kıyafetleri ve yiyecekleri yanlarında olmak üzere toplu intihar etmişler, kuyruklu yıldız ardındaki gizlenen uzay gemilerine ulaşabilmek, yıldızlarda kurulu Cennete varabilmek için vücutlarından kurtulmayı tercih etmişlerdi.

İSLAMİYET

Günümüzde yaklaşık bir buçuk milyarın üzerinde insanın inanç dünyasına hükmeden İslamiyet, Allah'ın birliğine inanmak, O'na gönülden teslim olmak ve Ondan gelen emirlere boyun eğmek temellerine dayanır. Dünyanın tüm ülkelerine yayılmış olmakla birlikte yoğunluk Endonezya'dan Atlas Okyanusuna kadar olan geniş alandadır. Azınlık cemaatları halinde dünyanın diğer ülkelerine de yayılmıştır. Bu, inananlar cemaatinin temeli Hz. Muhammed'in hayatında atılmış, O'nu izleyen devlet teşkilâtı içinde kurumlaşmıştır.

1- Hz. Muhammed

Hz.Muhammed, Arabistan Yarımadasının Mekke şehrinde Kureyş Kabilesi'ne mensup oldukça fakir bir ailenin çocuğu olarak, yaklaşık 570 yılında dünyaya geldi. Henüz, doğumundan az önce babası Abdullah'ı, altı yaşlarında da annesi Amine'yi kaybetti. Öksüz ve yetim kalan Muhammed'in bakımını amcası Ebu Tâlib üstlendi. Peygamber olduktan sonra da Onu Mekkeli muhaliflerine karşı fedakarca ve korkusuzca savunmaya devam etti. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevine başladığı 40 yaşından Önceki hayatı hakkında

[516][516] Emst Benz, 116.
[517][517] Benz, 118-120.
[518][518] Benz, 122
[519][519] Benz, 122-124.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

fazla bilgi sahibi olunmamakla birlikte, o'nun "Muhammed ul-Emin" lakabını alacak kadar dürüst ve üstün ahlâklı olduğu, 25 yaşlarında kendisinden daha yaşlı ve zengin, dul bir hanım olan Hz. Hatice ile evlendiği bilinmektedir. Hz. Hatice'nin ölümüne katlar da başka hiçbir kadınla evlenmemiştir. Hz. Hatice öldüğü zaman, kendisi 50 yaşlarında bulunuyordu. Hz.Muhammed, kendisine peygamberlik görevi gelmeden önce, Mekke toplumunun içinde bulunduğu sosyal çöküntüden sıkılarak, zaman zaman Mekke yakınlarındaki Hira Mağarası'na çekilir, burada derin düşüncelere dalarak günlerini geçirirdi. Bu tefekkür ve ahlâkî tecrübeler, kendisine peygamberlik görevi verilmesiyle zirveye ulaştı. Yeni dini tebliğe önce kendi ailesi ve yakın çevresinden başladı. Özellikle şehrin hayatını denetim altında tutan azınlık bîr gurubun şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. Muhalefet büyüdü, ithamlar ağırlaştı. Peygamberin tebliği her geçen gün biraz daha çok engellenmeğe çalışıldı. Hayatının tehlikeye düşmesi ve tebliğin çıkmaza girmesi üzerine, hayatını ve tebliğini Mekke dışında sürdürebileceği yerler aramaya başladı. Mekke'ye hac için gelen diğer şehir ve kabile mensuplarıyla ilişki kurdu. Özellikle Medinelilerden bir grup, Ondaki liderlik vasfını ve tebliğindeki yüceliği fark ederek İslamı kabul ettiler; peygamberin içinde bulunduğu sıkıntıyı görerek Medine'ye davet ettiler. Dikkatli ve gizli görüşmelerden sonra alınan kararlar üzerine, Peygamber Mekke'yi miladi 622 yılında gizlice terk etti ve Medine'ye göçtü. Hz. Muhammed'in bu göçüne "Hicret" denir. Bu göç kararında Mekkelilerin suikast hazırlıklarının da rolü olmuştur. Olay, daha sonra Hicrî takvimin de başlangıcı sayılmıştır.
Medine'ye varışından sonra, Mekkeli muhacirlerle Medineli Müslümanlar arasında gerçek bir kardeşliğin sağlanmasını başardı. Ancak Mekkeliler, Hz.Muhammed'in hicretinden sonra da Müslümanlara karşı olan düşmanca tutumlarını sürdürdüler ve aralarındaki gerginlik kİsa sürede arttı. Mekkeliler Suriye'den gelen zengin bir kervanın Müslümanlarca tehdit edildiği haberinin kendilerine ulaşması üzerine, yaklaşık 1000 kişilik bir ordu toplayarak Hicretin 2. yılında Medine üzerine yürüdüler. Müslümanlar kendilerini savunmak için, Mekkelilerİ, 300 kişiyle Bedir mevkiinde karşıladı ve büyük bir yenilgiye uğrattılar. Bu başarı, Müslümanların çevre kabileler arasındaki itibarlarını da artırdı. Ancak Mekkelilerin düşmanlığı, bu savaşla sona ermedi, Uhud ve Hendek savaşlarıyla da gerilim devam etti. Nihayet, Hz.Muhammed'in Hicri 8. yılda (m. 629) barışçı yollarla Mekke'yi fethederek Kabe'yi putlardan temizlemesiyle, bu durum son buldu. Bundan sonra da, Hz.Muhammed faaliyetlerini Medine'de sürdürmeye devam etmiş, lakin ömrü vefa etmemiş, 8 Haziran 632 de, 63 yaşında, arkasında evrensel bir din ve Kitap bırakarak vefat etmiştir.

2- Kur'an

Müslümanlar için Kur'an, Allah'ın kelâmını içeren bir kitaptır. Allah, elçisi Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla 23 senede kısım kısım indirmiştir. Peygamber, kendisine gelen Tanrısal sözleri, buyrukları (ayetleri) bir taraftan "Vahiy kâtipleri" ismi verilen, okuma-yazma bilen yakınlarına dikte ettirerek yazıyla kaydettirirken, diğer taraftan da müminlerin ezberlemelerini tavsiye ederek korunmasını sağlamıştır. Kur'an, "Sûre" ismi verilen 114 bölüme ayrılır. Sûreler arasında, uzunluk bakımından bir eşitlik yoktur. Mekke'de vahiy edilen ilk sûreler en kısa olanlardır. İfade bakımından da son derece derin ve güçlüdürler. Medine'ye hicretten sonra bu üslûp, yeni doğan cemaat devletinin yönetimi için gerekli hukukî muhteva ile daha kolay anlaşılır sade bir üslûba dönüşmüştür.
Kur'an her şeyden önce dinî ve ahlâkî ilke ve öğütler kitabıdır. Medine'de bir İslâm devleti kurma işlemi sırasında vahiy edilen, önemli hukuki sözleri de içerir. En önemii husus, kadınlar ve köleler konusunda genel ıslahata yönelik buyruklardır. Kadına lam bir kişilik sağlanmış, karı-kocanın birbirinin elbiseleri, koruyucuları olduğu vurgulanmıştır. Sayısız kadınla evlenme sınırlanmış ve âzami sayı dörde indirilmiştir. Tek kadınla evliliğe doğru gelişmeyi sağlayacak kısıtlamalar getirilmiştir. Kölelik müessesesi ıslah edilmiş, kaldırılması fazilet yolu olarak gösterilmiş, köleleri hürriyete kavuşturmak için, her türlü hukukî ve ahlâkî ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. "Köle azad etmek" büyük bir erdemlilik olarak övülmüş ve teşvik edilmiştir. Ancak dünyada devam eden savaşlar ve savaş esirliği, Kur'an'm beklediği ve gösterdiği hedefi yüzyıllar boyunca geciktirmiş, zamanın olgunlaşması beklenmiştir.
Sınırlı sayıdaki hukuki ayetlerle toplumu evrensel hukuk düzenine sokmak istemiş, önerdiği ceza teklifleriyle alt ve üst sınırlan göstermiştir. Örneğin katil olayında en üst ceza kîsas,

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

en alt ceza tazminat ve aftir. İki uç arasındaki ayrıntılar hakime bırakılmıştır. Olayların ahlaki boyutlarına ağırlık verilmiştir.

3- İman Esasları

İnanan bir Müslüman'dan beklenenler, Kur'an da özetlenmiştir:
"Bu, kendisinde asla şüphe olmayan ve daha önceki kitaplarda Allah 'in inzal edeceğim vaat buyurduğu kâmil kitabtır. Ahirete zarar verecek şeylerden korunan takva sahipleri için yol göstericidir. O takva sahipleri kî, gayba inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz azıklardan harcarlar, yedirirler. Yine o kimseler kî, Sana ve Senden evvelki peygamberlere indirileft kitaplara inanırlar ve âhirete ise şüphesiz yakînen inanırlar. İşte onlar, Rab'lerinden olan hidayet ve doğru yol üzerindedirler ve bunlar azabdan kurtulup sevaba erenlerdir." [520]***[520]***

3. 1- Tanrı İnancı

İslâm' a göre Allah, azîz ve âlim, âdil ve kadir, âlemlerin rabbi dir. Gökleri ve yeri, hayatı ve ölümü yaratan, ezelî, ebedî bir İlâh'dır. Canlılara rızk veren, kâinattaki küçük veya büyük her hâli ve işi bilen O'dur. Kullarının gözcüsü, yetimlerin koruyucusu, yoldan çıkanların mürşidi, felâkete uğrayanların kurtarıcısı ve affedicisi, merhamet edicisidir. O doğmamış ve doğurulmamıştır. Tektir, eşi ve benzeri yoktur.
Allah varlığını, bilgisini ve gücünü, yaratıklarmdaki harikalarla, onlara verdiği yeteneklerle gösterir. İnsan yapısı O'nu doğrudan doğruya, beş duyu ile kavramaya uygun değildir. Nitekim Hz. Musa. O'nu gözleriyle görmekte ısrar edince, O'nun karşı dağdaki bir anlık tezahürüne dayanamayıp, bayılmıştır. Eski Ahid'in [521][521] aksine İslama göre, İnsan varlığının, ne uyanıkken, ne de uyurken, ne de rüyada Tanrı'yı görmesi mümkün değildir.
Yarattığı mahluklara dönüşebileceği, onlarda müşahhaslaşabileceği ve tecrübe edilebileceği, görülebileceği yönündeki put, avatara vs. gibi tüm görüş ve tasavvurları reddeder, kabul etmez. Yine kendi yaratığı olan melek veya cinlerin veya herhangi bir başka varlığın (Demiurg'un) Allah'ın yaratıcılığına yardımcı olması, Allah'ın takdir ve icraatına müdahale etme tasavvurları kabul edilmez. Kur'an [522][522] bunları *"Ben onları ne göklerin, yerin, yaratılmasında ve ne de kendilerinin yaratılmasında hazır bulundurmadım; yoldan saptırıcıları (kendime) yardımcı tutmuş da değilim",* buyurur ve bu cümlesiyle Hıristiyanlıktaki "Kainatı Hz. İsa'nın yarattığı hakkındaki" İznik Konsili kararlarını" [523][523] da reddeder.
Politeistlerin tasavvur ettikleri gibi her hangi bir fiziki görünümle müşahhaslaşan Tanrı'nın bir veya daha çok zevce edinebileceği, onlardan oğulları ve kızları olabileceği, yani kendi varlığından her ne suretle meydana gelirse gelsin, daha alt derecede Tanrılar veya Tanrısal varlıklar oluşabileceği görüşlerini de kabul etmez. Hulul, inkarnasyon, avatara vs. gibi tarihin veya günümüzün bu yöndeki tüm tasavvurlarını reddeder. Bu türlü tasavvurları politeizm olarak değerlendirir. Melekler vs. gibi metafizik veya fizikî varlıklara uluhiyet isnadım da kabul etmez.
Allah'ın insanlarla veya başka varlıklarla ilişki kurabilmek veya bir İcraatını başka varlıkların şerrinden koruyabilmek için, mahlûkatı içinde kendini gizlemesini, her hangi bîr varlık şeklinde görünmesini, avatarasmı da (inkarnasyonunu) kabul etmez. Bunu Tanrı'ya yapılan acizlik ve zayıflık isnadı olarak değerlendirir.
Allah'ın sıfatlan yaratıklarında da tezahür eder, ancak o sıfat ve özellik kendisi veya kendisinin bir cüzi olamaz. Bu sebeple Hinduizm ve Hıristiyanlıktaki gibi kısmî avatara [524][524] ve inkarnasyon tasavvurlarını kabul etmez. O kelâmıyla, düşüncesiyle istediğini yaratır. Ancak yarattığının kendisi veya cüzü olmaz. Bu sebeple ezelî ve ebedî Tanrısal oğul, Tanrısal varlık tasavvurlarını kabul edilmez. Örneğin Kur'an muhtevası ve sözleri, Tanrı

---

[520][520] Bakara: 2/2,5.
[521][521] İşaya, 6,l-5
[522][522] Kehf: 18/51.
[523][523] Adam, c.I, 224.
[524][524] Zuhruf: 43/15.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Kelâmıdır. Ama ne Tanrı, ne de Tanrı'dan bir kısımdır. Nasıl kî, tabiat olaylan ve varlıklar O'tuhi sâni sıfaünm, yaratıcıhğHiiiî görünttoıüdür sözü de kelâm sıfatının görünümüdür, fakat Tanrı değildir. Dolayısıyla bazı Hıristiyan grupların- ileri sürdüğü gibi Logos'un (Tanrısal kelâmın) ulûhiyeti görüşü de kabul edilmez. Yanlış inançlar olarak değerlendirilir. Hinduizm veya benzeri sistemlerdeki Allah'ın (İşvara'nın) çok uzaklarda olduğu, yaratıkları duyabilmesi için, ara Tanrısal varlıklara, kutsal kişilere ihtiyaç olduğu Jasavvurlan da kabul edilmez. İslam'a göre, Tanrı İnsana veya diğer yaratıklara kendilerinden daha yakındır, her hangi bir ağaçtan düşen kuru yapraktan dahi haberdardır. Tanrının varlıkları duyabilmesi İçin bir aracıya ihtiyacı yoktur. Tanrı dışında Tanrısal özelliğe sahip hiç bir varlık ve aracı yoktur. Tanrı dışındaki tüm varlıklar onun yaratığıdır.
Panteizmin, Tanrı'nın tabiatın tüm içine yayıldığı, eşyanın benliğinde yayılmış olarak bulunduğu görüşünü de kabul etmez. İslam'a göre, Tanrısal güç her yerde ve her zaman hazırdır. Canlı veya cansız tüm yaratıklar, yaratılışlarında kendi varlıklarına verilen veya yerleştirilen emirlere, programlara, tabiat kanunlarına uyarlar. Ama Tanrı'nın kendisi tabiat veya tabiat kanunlarının, eşyanın, mahlûkatın bir cüzi, parçası değildir. O mahlukatından, eşyadan bağımsızdır.
Bazı Doğu Asya dinlerinde görülen, Ying ve Yang'dan, yani erkek ve dişi iki cevherden, iki güçten oluştuğu tasavvur edilen Tanrı veya Tao İnancını da kabul etmez. Çünkü bununla Tanrı'mn varlığı iki ayrı varlık ve cevherin sentezinden oluştuğu varsayımı ortaya çıkar ki, yeni bir tip dualizm'î oluşturur. Vahdaniyet iki ayrı cevhere bölünmüş veya iki şahsa ayrılmış olur. İki cevherin sentezinden oluşmuş tek varlık halinde tasavvur edilse dahi, bu ve benzeri tasavvurlar kabul edilmezler. Nitekim, geç devir Parsizm'de ortaya çıkan ve Tanrı' dan ezelde sudur ettiğine İnanılan Ehriman ve Angramainyu düalizmini de İslam kabul etmez.
Allah'ın varlığının mahiyeti, ancak kendisinin bildiği, kendisinin dışında hiç bir mahlûkatın kavrayamayacağı bir sır olarak kabul edilir.
İslam din adamlarının (haham, rahip vs.) Tanrı adına hükümler vermelerini, onların içtihatlarını bilimsel görüş değil de Tanrısal vahiy gibi algılanmasını, papalarda olduğu gibi yanılmazlıklarını (layuhtilik) kabullenmeyi de onları Tanrı edinmek olarak değerlendirir, Tanrı'ya eş koşmak olarak kabul eder. Nitekim Kur'an;
"Onlar, Allah'dan başka bilginlerini ve rahiplerini de kendilerine Rab edindiler..." [525][525] diyerek Allah adına kurallar koymaya, hükümler vermeye yetkili görmek de onları Tanrı edinmek, onlara tapmak sayılır. Bu ayeti şaşkınlıkla karşılayan sahabelere Peygamber *"Allah'ı helal kıldığını haram derler, siz de haram tammazmıydmız? Allah 'in haram kıldığım helal derler, siz de helal saymazmıydiniz, işte bu onlara ibadettir"* buyurarak ayete açıklık getirmiştir.[526][526]

3. 2- Melekler Ve Fizik Ötesi Varlıklar

Fizikî âlemin dışında ruhsal hayat sahibi varlıkların bulunduğuna inanılır. Bunlar melekler ve cinlerdir. Kur'an, insanın topraktan, cinlerin ateşten yaratıldığını beyan etmiştir. Meleklerin ise neden yaratıldıklarını açıkça bildirmemiştir. Ancak Peygamberden gelen bir haberde, meleklerin ışıktan yaratıldığı nakledilmektedir. [527][527] Meleklerin tabiatları insanlardan farklıdır. Yaratılış cevherleri ayrıdır. Gözle görünmezler, ancak istedikleri şekle girip görünebilme kabiliyetindedirler. Kendi arzularına göre hareket etmezler. Allah'ın emirlerine mutlak olarak boyun eğerler. Yorulma ve usanmaları yoktur. Yemezler, içmezler ve cinsiyetleri de yoktur.
Melekler Tanrının vahyini peygamberlere getirirler. Müminlere de işlerinde yardımcı olurlar, doğru yolu gösterirler. Hayat süreleri dolan canlıların ölürken ruhlarını alırlar. İnsanların affı İçin dua ederler. Yaratıkların iyi ve kötü her türlü davranışlarım kayıt ederler. Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail, isimleri Kur'an'da zikredilen büyük meleklerdendir.
Hiristiyanlarda "Kutsal Ruh" İsmiyle anılan ve UluhİyetIn bir parçası veya tanrıdan doğan Tanrısal varlık veya Tanrısal sıfat, Tanrısal güç tasavvurlarını İslam kabul etmez. İslam'a göre "Kutsal Ruh", melek "Cebrail"in diğer adıdır. Tanrı ve Tanrısal varlık değil, diğer

---

[525][525] Tevbe: 9/31.
[526][526] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Zaman Feza yayıncılık, İstanbul tarihsiz, C.4, s.317 vd. .
[527][527] Müslim,Zühd, bâb:10.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

melekler gibi Allah'ın yaratığıdır. Üst dereceli bir melektir. Genelde Peygamberlere vahiy taşıyan görevli olarak bilinir. Meleklere Tanrısallık isnadı, İslam'a göre şirk ve politeizm sayılır. Tanrı'nın oğlu veya kızı olarak da vasi ilandın İmal arı İslam'a aykırıdır.
İslam' m melek tasavvuru, Hıristiyan ve Yahudilerinkinden biraz farklıdır. İslâm'ın melek İnancında, melekler Allah'a mutlak itaat eden, isyan etme özelliği olmayan varlıklar iken, Hıristiyan ve Yahudilerde, Allah'a karşı gelme özelliği olan, serbest irade sahibi varlıklardır. Nitekim "Şeytan" onlara göre, âsi bir melektir. İslâm'a göre ise Şeytan (İblis) ateşten yaratılmış ve cin zümresinden bir varlıktır. İsyan etmezden önce, meleklerle birlikte Allah'ın hizmetinde iken, Adem'in yaratılışını kıskanarak Tanrısal emri tutmamış ve lanetlenmiştir. Meleklerden mahiyet bakımından da farklıdır.
Cin ve Demon inancında da İslam diğer dinlerden ayrılır. İslam dışı dinlerde "Kötü ruh" (demon) tasavvuru vardır. Onlara göre, kötü ruhlar inançsız, doğal olarak kötülükleri yaymaya çalışan, negatif karakterli ruhsal varlıklardır. Öunların iyilik özellikleri yoktur. İnsanları kandırmak, kötü yola sevk etmek vs. onların işidir. Bir nevi şeytanın askerleridir. Yardımcılarıdır. İslam'a göre ise, Kötü Ruhlar Cin Sınıfının inançsız zümresidir. Allah onları da dumansız ateşten yaratmış ve kendilerine iyiyi kötüyü seçme iradesi vermiştir. Fakat imansızlıkları sebebiyle, inançsız insanlar gibi şer yolunu seçmişlerdir. Tüm cin ve İnsan sınıflan gibi hesap gününde yaptıklarından sorumlu tutulacaklar, hesaba çekileceklerdir. İnsanlar gibi mükâfat veya ceza göreceklerdir. Hepsi de Allah'ın denetimi altındadırlar. Allah'ın izni olmadıkça hiç bir şey yapamazlar. Allah onları da karar ve davranışlarında belirli ölçülerde sınav için serbest bırakmıştır. İnsanlar gibi, dişileri ve erkekleri vardır. Halk inancında dişilerine "Peri" denir.
Müslüman Hint bilginleri, putları ve suretleri yapılan, kendilerine tapınılan, Hinduizm'in ilahlarını "Cin" ve cinlerin tezahürü olarak değerlendirmişlerdir. [528][528]
İslam çeşitli dinlerdeki, "Gulyabâni", "Hortlak" vs. gibi kötü ruh tasavvurlarını da kabul etmez. İslam'a göre, ölen varlığın "Ruhu" görevli melekler tarafından mahiyetini insanların bilmediği ve kavrayamadığı, ancak İslam Alimlerinin "Ruhlar âlemi" olarak isimlendirdiği Tanrı katında bir yere götürülür.[529][529] Serbest dolaşmasına izin verilmez. Haşir güntine kadar orada tutulur.
"Rabbim beni dünyaya geri gönder de yararlı işler yapayım diyen ruhların da ricaları kabul edilmez. Dünyaya geri dönmelerini engelleyen bir perde (berzah) bulunur." [530][530]
"Her şey Allah'ın mutlak denetimi altındadır. Ancak ruhlar aleminde ruhun dünyadaki tutumuna göre, hesap günü öncesinde de, manen mükafatlandırdığı[531]***[531]*** *veya cezalandırıldığı kabul edilir."* [532][532]
"Hârut ve Mârut isimli melekler de âsi değil, Allah'a teslim olmuş varlıklardır. Ancak Bâbil'de bazı insanlara ruhsal etkileme .yöntemlerini öğretmişler, onlar da başkalarına öğretirken, kötüye kullanılmamasını uyarıyorlardı. Kur'an'a göre büyü ve sihir de dünyadaki sınavın bir parçasıdır. Allah'ın izni olmadan büyü ile hiç kimseye zarar verilemez." [533][533]

3. 3- Kitaplara İman

Kitaptan maksat, peygamberlerin ümmetlerine Allah'dan getirdikleri emir ve tavsiyeleri içeren yazılı metinlerdir. Bunlardan: Tevrat, Zebur (Mazmurlar) ve İncil, Kur'an'da adı geçen kitaplardandır. Müslümanlar bu kitaplara ve ismi Kur1 an'da zikredilmeyen diğer vahiy kitaplarına teorik olarak inanırlar. Çoğu kez elde mevcut olanlar da safiyetlerini koruyamadıkları gerekçesiyle müminlerin günlük hayatına doğrudan etkileri olmaz. Ancak bilimsel yönden Kur'an tefsirlerinde kendilerinden yoğun bir şekilde yararlanılması sebebiyle dolaylı olarak etkileri görülür.
Tevrat ve Zebur'un Varlıkları konusunda Ehli Kitapla ihtilâf olmamakla birlikte, sağlıkları

[528][528] Nisa: 4/117. Ernst Zbinden, İslam'da ve Eski Orta Doğuda Cin ve Ruh İnançları, Yeni Ufuklar Neşriyat, s.72, 154.
[529][529] En'am: 6/62
[530][530] Mü'minun: 23/99-100.
[531][531] Al-i İmran: 25/169.
[532][532] Fazla bilgi için Bkz. Ernst Zbinden, islam'da ve Eski Ortadoğuda Cin ve Ruh İnançları, İstanbul 1997, 200 s.
[533][533] Bakara: 2/102.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

konusunda tartışmalar devam eder. Ancak Hıristiyanların anladıkları vahiy ve İncil tasavvurları ile Müslümanların inandıkları vahiy ve İncil tasavvurları arasındaki ayrılık büyüktür. Hıristiyanlara göre, Tanrısal kelam ve vahiy, Hz. İsa'da et ve kemiğe dönüşmüş ve İsa kendisinden sonra Tevrat ve Kur'an gibi ayrıca bir vahiy kitabı bırakmamıştır. Elde bulunan ve "İncil" diye bilinen ve isimlendirilen kitaplar Havarilerin, şakirtlerin veya onlara inananların Kutsal Ruh'un ilhamıyla "İsa ve hayatı hakkında anlatılan haberleri topladıkları, kaydettikleri kitaplardır". Müslümanların inandıkları gibi bir "İncil" yeryüzünde yoktur.
Müslümanların geleneksel görüşlerine göre, Hz. İsa'ya "İncil" ismi verilen bir vahiyler muhtevası verilmiştir. Ancak İsa kendisine gelen vahiyleri yazıyla kaydetmediği veya şakirtlerine dikte ettirmediği için kaybolmuştur. İncil isimli mevcut kutsal yazılara İsa'ya gelen vahiylerden bazı parçaların girmesi muhtemeldir.
Ancak bu görüşlerle, Kur'an'ın [534][534] haber verdiği İsa'nın Tanrı'mn Meryem'e bıraktığı "Kelamı" oluşunu ve henüz çocukken Tevrat'ın, İncil'in ve hikmetin [535][535] öğretildiği; konuşmalarıyla büyükleri ikna edici açıklamalar da bulunduğu âyetlerini açıklamak zordur. Kanaatımızca pek çok mahlukata, hayatlarında ihtiyaçları olacak bilgi ve yeteneği yaratılışlarında benliklerine yerleştiren Allah, Hz. İsa'ya da henüz yaratılışının başında Tevrat ve İncil bilgilerini, yani vahyini yerleştirmiş, Onu vahiy bilgileriyle yaratmış olmalıdır. Bu sebeple o çocukluğundan itibaren hayatı boyunca ilahi vahyin ışığında konuşmuş ve davranmıştır. Söz ve hareketleri vahyin dışa açılımı ve insanlara dolaylı tebliği olmuştur. Ancak İncil'in vahyi Tevrat ve Kur'an vahyinden farklı olduğu görülmektedir. Hıritiyanlarm da ifade ettiği gibi, İsa'nın hal ve hareketlerini, sözlerini anlatan İnciller vahye dayalı kitaplar olmalıdır. Bununla birlikte Hadisler de olduğu gibi, bunları sonradan kaydedenler ve anlatanlar kendi beşeri yeteneklerine göre, anlayıp ifade edebildikleri için, Hadislerde olduğu gibi bilimsel ölçülerle değerlendirmeğe açık olmalıdır. Allah'ın mutlak birliği ilkesine zıt olmamalıdır. Aykırılıklar rivayet ve yorum hatası olarak değerlendirilmelidir.
Günümüz Hıristiyanları Yeni Ahid'in içeriğini oluşturan İncil ve Havari Mektuplarının hepsim Kutsal Ruh'un vahyi, ilhamı sayar ve ilâhi gerçeği yansıttığına inanırsa da, Müslümanlar için ilk zamanların olaylarını yansıtan "Tarihi Vesikalar"dır. Nitekim günümüz kuşelerinin sahih kabul ettiği resmi înciller dışında başka İnciller de vardır. Bunlardan Ebionitler ve îbraniler indileri gibi bazıları İsa' nın bir Peygamber ve insan olduğunu savunur. Özellikle Bamaba İncili Hz. Muhammed'e açık bir şekilde işaret eder. Resmi İnciller Paulus Hıristiyanlığının temsilcisi görünümündedir. İçlerinde Hz. İsa'dan ve havarilerinden rivayet edilen veya kalan hakikat kıvılcımlarının olduklarından da şüphe edilemez. Muhtevadaki hikmetli sözler ve hakikatler bunların göstergeleridir.
Kur'an'm, kendinden Önceki Kutsal Kitapları '"Doğrulayıcı" (musaddakunj olarak geldiği yönündeki âyetleri ise, iki anlamda algılanır: Birincisi, Kutsal kitapların içerdiği Kur'an'a paralel, Kur'an'la aynı muhtevalı ifade eden ayetleri için Kur'an "Tasdik edici, onaylayıcı"dir. İkincisi, Ehl-iKitabın aralarında çelişkiye düştükleri önemli konularda probleme ışık tutan, hataları doğrulayan, yanlışlıkları düzeltendir. NitekimNahl Suresi 64. Ayette: *"Biz sana Kitabı indirdikki, hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara (Ehl-i Kitab 'a) açıklayasın ve inanan bir kavim için, (o Kitab) yol gösterici ve rahmet olsun"* buyrulur. Kur'an'la çelişkiye düşen, Kur'an'a karşıt Kutsal Kitap âyetleri ise, zamanla veya tercümeler esnasında tahrif edilmiş, değişmiş olarak kabul edilir. O zaman Kur'an onlar için "tasrih edici, düzeltici"dir. Bu sebeple Kitab-ı Mukaddes'le çelişkilerde, ihtilaf konularında Kur'an esas alınır ve Kitabı Mukaddes'İn âyetleri Kur'an'a göre yorumlanır. Bu konuya ışık tutan ayette:
"O peygamberlerle beraber gerçekleri içinde taşıyan Kitap indirdi. Oysa kendilerine kitab verilmiş olanlar, kendilerine açık deliler geldikten sonra, sırf aralarında kıskançlıktan ötürü o (Kitab hakkı)nda anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle inananları, onların üzerinde ihtilaf ettikleri gerçeğe iletti" [536][536] denir. Bu ifadelerden, Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes'deki ve yorumlarındaki ihtilaf konularına doğrulayıcı olarak ışık tuttuğu kabul edilir.
Kutsal Kitab'a sahip oldukları kabul edilen dinlerin mensuplarına "Ehlul-Kitab" (kitap sahipleri) denir. Ehlul-Kitab deyiminden birinci derecede İbrahim Dini geleneğine sahip,

[534][534] Nisa: 4/171.
[535][535] Mâide: 5/110.
[536][536] Bakara: 2/213.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Yahudi, Hıristiyan ve Sabii'ier anlaşılır. Ancak bu kavram sonradan hemen hemen "kutsal kitaplarının vahye dayandığı iddiasında olan, tüm kitap sahibi din mensublarına" teşmil edilmiştir. Bu anlayış, teorik olarak fıkıh kitaplarında yer bulmasa da, güncel hayatta MecusİIer, Maniheistler ve hatta politeist Hint dinleri mensupları, hukuken "Ehlul-Kitab" muamelesi görmüşler ve dinlerine müdahale edilmemiştir. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Müslümanlar bu dinlere ve kitaplara saygı göstermekle birlikte, kendi inanç sistemleri içinde yer vermemişlerdir. Vahiy ve Tanrısal kaynak iddiaları ciddiye alınmamıştır.

3. 4- Peygamberlere İman

Allah, emirlerinin ve insanlar için gerekli gördüğü ahlâki öğütlerin tebliği ve beyanı için insanlar arasından bazılarını seçerek, insanlara elçi olarak gönderir. Bu kişilere "Peygamber" denir. Peygamberler üstün ahiak ve fazilet sahibi kimselerdir. Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ ederler. Hata yapacak olurlarsa, Tanrı kendilerini uyarır. Bu sebeple hatada ısrar etmezler. Doğru ve sadık, üstün yetenekli kişilerdir.
Kur'an her millete peygamber gönderildiğini haber vermekle birlikte, bunlardan sadece Arabistan ve çevresine gönderilen bazılarının isimlerini inanç ve ahlak önderleri olarak açıklar. Bunlar: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, ibrahim, Lût, ismail, İshak, Ya'kub, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, îlyas, Elyesa, Zü'l-kifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa ve Muhammed (a.s.)dır. Bir de Üzeyir, Lokman, Zü'l-karneyn isimleri geçer ki, bunların peygamber mi veli mi oldukları tartışma konusudur.
Ahlâkî öğütleriyte veya kurdukları dinî-felsefî sistemleriyle peygamberler gibi davranışlar sergilemiş veya dinler kurmuş, insanlığa yön vermiş düşünürler de vardır. Buda ve Konfüçyüs bunun örnekleridir. Ancak bu büyüklerin yaptıkları işi Tanrı'dan aldıkları bir görevle, vahiyle yaptıklarına dâir elimizde belge yoktur. Hayatları gözden geçirildiğinde, kendilerinden önceki dinleri veya düşünce ürünlerini, ahlâkî zenginlikleri tahsil ederek, topluma ve insanlığa hizmet için ürettikleri düşünceleri insanlık yararına kullanmak istedikleri anlaşılır. Ancak Tanrısal bilgilerin tebliğcisi, öğreticisi oldukları hakkında bilgi sahibi olunmadığı gerekçesiyle ne kabul edilirler, ne de reddedilirler. İslam onları resmen peygamber saymaz. Nitekim adını zikrettiğimiz her iki filozof da Tanrıdan ve vahiyden hiç bahsetmemişlerdir. Buda, Hint düşünce ve kültüründeki ruhun sonsuz tenasüh acılarından canlıları kurtarmanın yollarını aramıştır. Konfüçyüs de ahlâkî bir toplumun nasıl oluşabileceğini öğretmeye çalışmıştır. Müslümanlarca bu şahsiyetler peygamber değil, insanlık tarihinin yetiştirdiği büyük düşünür ve din filozoflarıdır.
Tarih boyunca insanlığın sevgisini ve saygısını kazanmış önder ve düşünürlerin peygamber olup olmadıkları ihtimalleri, günümüze ulaşan eserleri incelenerek değerlendirilmeye çalışılır. Meselâ Zerdüşt kendisine bir meleğin vahiy getirdiğini, tek Allah'ın varlığını öğrettiğini ve diğer insanlara da öğretmekle görevlendirildiğini açıklamıştır. Allah'a eş koşulan ilâhların cinler olduğunu ilan etmiştir. Ahiret ve hesap gününden bahsetmiştir. Bu haliyle Peygamber olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Ancak kurdukları sistemleri İslam'a uymayanlara peygamberlik ihtimali verilmez.
Müslümanlar, Hz. Muhammed'den sonra dünyaya gelip Peygamberlik iddiasında bulunanlara şüpheyle bakarlar. Kur'an, Hz. Muhammed'in ahir zaman peygamberi, "Hâtemü'l-Enbiya" olduğunu ifade eder. Bu ibare, hem kendinden öncekilerin onaylayıcısı, hem de sonuncusu anlamını taşır. "Hâtem" (sonuncu) kelimesini, yalnız "Hatem" (onaylayıcı) olarak yorumlamak isteyen düşünceler kabul görmezler.

3. 5- Ahirete İman

İslâm'ın zaman tasavvuru bir noktada başlayıp, diğer noktada son bulan bir doğrultu şeklindedir. Bu sebeple, zaman ve talih geri alınamaz, tekrar edilmez. insan da bu geri dönüşü olmayan zaman akışı içinde dünyaya gelir, yaşar, ölür. Canlıların tâbi olduğu bu hayat süreci gibi bu dünyanın da bir ömrü vardır. Yaratılışla başlayan tarih, "Kıyamet" dediğimiz, her şeyin yıkılışıyla son bulacaktır. Bu sürecin bilgisi ve takdiri Allah katmdadır. Ondan başka kimse bilemez. Yine zamanını Allah'ın bildiği bir süreden sonra, dünya bir

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

başka yerküreye, gökler de başka göklere dönüştürülerek[537][537] haşir gününe hazırlanacak ve tüm canlılar, özellikle insanlar, dünyada yaşadıkları bir defalık hayatın hesabını vermek üzere yeniden canlandırılacaklardır. Dünyadaki vücutlarına benzer vücutlara kavuşacaklar. Serbest iradeleriyle yaptıkları tüm davranışların hesabını verecekler, muhakeme edileceklerdir. Bu Tanrısal muhakemeden sonra, suçlu bulunanlar cezalarını çekmek üzere "Cehennem" denen ceza yerine, affa uğrayanlar ve mükâfata lâytk görülenler de, mükâfat yeri "Cennete" gönderileceklerdir. Kur'an'daki Cennet ve cehennem anlatımları insanların anlayabileceği, abartılmış dünyevî tasvirler şeklindedir. Anlatımların gerçek mahiyetlerini ancak Allah bilir. Ahiret alemi için, naklî bilgiler dışında bilgi kaynağı yoktur.

Ölüm, Allah'ın emrindeki elçilerin canimin hayatını, canını almasıyla olur, Kur'an'da *"Sonra o (canlar) gerçek Tanrıları olan Allah'a döndürülüp götürülürler"* [538][538] buyrulur.

Canlıların dünyevî hayatlarının sona ermesiyle, haşirle başlayacak âhiret hayatları arasındaki sürede hayat cevherlerinin (ruhlarının) nerede, nasıl vakit geçirecekleri bilinmez. Kur'an bu konuda;

"Onlar gerçek Tanrı'ları Allah'a döndürülüp götürülürler" buyurur [539][539] daha fazla bir açıklamada bulunulmaz. Gene de âlimler bu yere "Bekleme mahallî" anlamına "Arasat" veya mahiyeti bilinmeyen bir kavram olan "âlem-i ervah" (ruhlar âlemi) demişlerdir. İslâm açısından bu yerin nasıl ve nerede olduğu bilinmez. Buna rağmen ilâhiyatçılar çeşitli görüşler ve düşünceler üretmiş, bunlar üzerinde tartışmalar yapmışlardır.

İslâm, çeşitli dinlerde ölümden sonra ruhun gittiği ve haşir gününe kadar bekleyeceği yer olarak ortaya konan çeşitli görüşlere saygı duyar. Onları ne kabul eder, ne de reddeder. Ancak fiziksel vücutlarını kaybetmiş ölü ruhlarının hayalet, hortlak vs. gibi serbestçe dolaştıkları, kötülerin, şeytanca hareket edenlerin günahlarını çoğalttıkları, iyilik yapıp hayrı destekleyen ruhların sevap kazanmaya devam ettikleri, kemaiâtlarmı artırdıkları yolundaki görüşleri kabul etmez. İslam'a göre günah veya sevap kapısı ölümle kapanır, ancak hayatta iken hayırlı evlât yetiştirenlerin, faydalı kitap yazanların ve insanlığın yararına hayırlı eserler bırakanların, geride bıraktıkları hayırlı işlerden yararlanıldığı sürece "Sadaka-i câriye" olarak ölü ruhlarına sevap veya insanlığa günah yolunu açanların açtıkları günahın işlendiği sürece, günah kazanmaya devam edeceğine inanılır. İlgili ruh da görevli meleklerce Allah'ın dilediği yere götürülür. Ölümle fizik ötesi gerçeği anlayan ruhların;

"Ah keşke bir daha dünyaya gitmemiz mümkün olsaydı da şimdi onların (bizi kötülüğe sevkedenlerin) bizden uzak durdukları gibi biz de onlardan uzak dursaydık." [540][540] şeklindeki dünyaya geri dönme istekleri kabul edilmez. Ölü ruhlarının yaşayan insanların konuşmalarını duydukları, ancak onlara cevap veremedikleri yolundaki haber ve tasavvurları da Kur'an kabul etmez, Fatır suresi 22. Ayet;

"Dirilerle ölüler bir olmaz. Allah dilediğine dilediğine işittirir; yoksa sen kabirlerde bulunanlara işittirecek değilsin" buyurarak ölülerin işitmediğini beyan eder.

Yine vücudu terk eden ölü ruhunun, kemâlat devresini tamamlayıncaya, Tanrısal hoşnutluğu kazanıncaya kadar, başka bir bedene girdiği görüşü, yânı tenasüh ve reinkamasyon kabul edilmez. Kur'an'ın Mü'minûn Sûresi 100. Ayette dünyaya tekrar geri dönmek isteyen ve yeni bir hayat arzu eden kişi için *"Hayır, bu onun söylediği, "Olmayacak" bir laftır, önlerinde, tâ dirilecekleri 'kıyamet' gününe kadar, 'geriye dönmelerini engel olan' bir perde vardır"* ifadesi kullanılır ki, bu ayet reinkamasyon düşüncesini açıkça reddeder.

Budizm'de olduğu gibi, ruhun Nirvana'ya (yokluğa veya mutlak sükûna) girdiği görüşünü de kabul etmez. İslam'a göre, her ruh, hesap gününü bekleyecek, hesap günü sonunda vadedilen mükâfata kavuşturulacak veya cezaya çarptırılacaktır. Allah'ın iradesi dışına çıkmak, cennette veya cehennemde ölmek yoktur. Ölebilmek de mümkün değildir. Yine bazı Hint dinleri tasavvurlarında olduğu gibi, ruhun şu anda mevcut bir cennet veya cehennemde mükâfat veya ceza gördükten sonra, tekrar dünyaya geri dönerek çeşitli hayat kademelerinde yeniden dünya hayatını sürdüreceği inancı da, İslam'da kabul görmez.

---

[537][537] İbrahim: 14/48; Tâhâ: 20/55

[538][538] En'am: 6/61-62.

[539][539] En'am: 6/62

[540][540] Bakara: 2/167.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

3. 6- Kader Ve Kaza

Bu konu çeşitli dinlerde olduğu gibi, Müslümanlar arasında da en çok tartışılan sorunlardandır. Kader, Allah'ın ezelde mahrukatın, ileride yapacağı İyi veya kötü şeyleri bilmesidir. Zamanı gelince, ezeli ilmine uygun olarak eşyayı ve olayları yaratması da kazadır. Bazı dinlerin "Allah yalnız iyiyi yaratır, takdir eder", görüşüne karşı İslam hayrın da, şerrinde yaratıcısının Allah olduğuna inanır. Ancak insana verilen akıl nimeti sayesinde İyiyi veya kötüyü seçme hürriyeti, serbestiyeti sayesinde, insanın hayatı boyunca yaptığı iyi veya kötü tüm davranışlarından sorumlu kendisidir. İnsanın irade sınırları içindeki seçimi insana, fiilin yaratılışı ise Allah'a aittir. Bununla birlikte Allah istikbâlde kimin ne yapacağını, ne yaptığını bilmesi külli ilim sıfatı gereğidir.

4- Diğer Dinlerin Mehdi Ve Mesih İnançlarına Bakışı

Mehdi ve Mesih kavramları temelde aynı tasavvurun değişik kültürlerdeki ifâdeleridir. Ahir Zamanda, kıyamet öncesinde tüm insanlığa doğru yolu, Allah'ın hoşnut olduğu yolu gösterecek, evrensel dini öğretecek, tanrının gönderdiği veya göndereceği görevli kişilere verilen isimlerdir. Her dinin ilâhiyatçısı bu tasavvuru kendi inanç sisteminin sınırlan içinde şekillendirmiştir.
Kur'an'a göre, çeşitli dinlerin, özellikle Yahudi ve Hıristiyanların bekledikleri ahir zaman hidayetçisi, mesih "Muhammed" a.s. dır. Nitekim Ehl-i Kilab'ın sağ duyu sahipleri onu "Kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar". Hz. Muhammed'in unvanlarından biri de "Ahir zaman peygamberi", "Hâtemü'l-Nebiyyîn"dir. Geldiği günden beri "Evrensellik, sonluk" beyanında bulunmuştur. Risâlet tarihinde Hz. Musa'ya paralel bir görev ve icraat da bulunmuş tek kişidir. Getirdiği şeriatın evrenselliği, kurduğu devletin siyasî otorite sahibi oluşu, ordulara komuta edişi, savaşması vs. bunun işaretleridir. Bu özellikler Budizm ve Taoizm dışındaki kehanetlerin ortak özelliğidir.
Hıristiyanlar arasında yaygın olan İsa'nın tamamlamadan gittiği, görevini geri dönerek bin yıllık bir saltanatla tamamlayacağı görüşü, İslam'a göre kabul edilmez. Çünkü Hz. İsa, Yohanna İnciline göre, bu görevi tamamlamak işini Paraklet (Ahmed) isimli bir kurtarıcının yapacağını haber vermiştir. Kur'an'a göre de, İsa a.s. çarmıha gerilmemiş, Allah onu İşkenceli bir ölümden kurtarmış, acı çektirmeden vefat ettirmiştir. O da diğer peygamberler ve insanlar gibi ölmüş ve haşir gününü beklemektedir. Yohanna İncil'inin (Bölüm 16) haber verdiği, görevi tamamlamaya gelecek Parakletos Hıristiyanların yorumladığı gibi "Yardımcı veya Kutsal Ruh" değil, Hz. Muhammed'dir. Nitekim kelimenin çeşitli anlamları arasında "Ahmed" (hamd eden) anlamı da vardır. Kur'an'a göre, basiret ve hikmet sahibi Ehl-i Kitap alimleri Onu kendi oğulları gibi açıkça tanırlar.
Hıristiyan rivayetlerine göre, Hz. İsa'nın haber verdiği ölümün kalkacağı, daha önceki ölülerin dirileceği, mevcut tabiatın değişeceği "Tanrısal devlet ve hakimiyetten" Müslümanlar "Haşir ve ahiret gününü" anlarlar. Bazı Müslümanların kitaplarında kehanette bulunulan Kıyamet Öncesi yaşanacağı ileri sürülen kısa süreli "Mehdi Saltanatı" Kur'an dışı ve İsrailiyat etkili haberler olmalıdır. Mehdi-Mesih devrinde ortaya çıkacağı tasavvur edilen tabii ve toplumsal değişiklikleri Kur'an, Kıyamet öncesi değil, Kıyamet sonrası kurulacak yeni dünya ve ahiret işareti olarak değerlendirir:
"O gün yerküre başka bir yerküreye dönüştürülür. Gökler de öyle" [541][541] buyurarak, Ehl-i Kitab'ın Mesihle ilgili mucizevi tasavvurlarını, Kıyametle ortaya çıkacak alemin yeniden yapılanması ve Haşir sonrası bir âlemin veya ahiret âleminin başlangıcı olarak kabul eder.
Hint Müslümanları, Hinduizm'in mehdisi Kalki ve Budizm'in mehdisi Maytreyanın kelime anlamlarının da "Hamd eden" anlamlarını taşıdığı, Muhammed (as.)'a İşaret ettiği kanısındadır. Yâni Ahir zamanda ekseri dinlerin beklediği evrensel dinin tebliğcİsi Hz. Muhammed'dir. Hidayetçi ve yol gösterici olarak gelmiş, görevini yapmış, kendisinden sonra da İslâm'ı ve Kur'an'ı bırakmıştır.
İslam'ın Şii mezhebine göre Mehdi-Mesihe iman şarttır. İman esaslarmdandır. Ancak Sünnî İslâm, imamiyenin 12. İmam Mehdi-i muntazar beklentisi ve inancını, siyasal bir tasavvur ve değerlendirme olarak görür. Hadis kitabi arı ndaki rivayetleri Peygamber sözü değil,

[541][541] İbrahim: 14/48.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

onun adına uydurulmuş siyasal sloganlar, zayıf rivayetler olarak değerlendirir. Kur'an'da bu konuda her hangi bir âyet olmaması nedeniyle de, imanla ilgisi olmayan, sosyal ve kültürel bir tasavvur olarak kabul eder.

5- Hidayet Öğretisi

İslâm'a göre kişinin hidayete ulaşması, yâni Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmasının temeli, Allah'ın o kişiye doğru inancı lütfetmesi ile birlikte, kişinin akıl ve vicdanının sesini dinleyerek hakikati bulmaya çalışması, onu kabul etmesiyle başlar. Kur'an'm önerdiği ahlâkî davranışları ve. ibâdetleri yerine getirmek, yasaklardan (çirkin ve adîl olmayan davranışlardan) uzak durmak, emirlere uymak manevî kazançları artırır. İbadet ve güzel davranışlar inancın güçlenmesine yardımcı olduğu gibi, Allah'a daha çok yaklaşmayı, onun hoşnutluğunu kazanma imkanlarını sağlar. Güzel ve ahlâki davranışlar hidayet yolunda daima doğru inancı tamamlar. Bilinçsiz davranışların (inançsız amelin) hidayete katkısı olmadığı gibi, güzel davranışlarla bütünleşmemiş iman da hidayeti garanti 1 eyemez. Ancak mutlak hüküm rahibi yalnız Allah'tır. Kararında kimseye karşı da sorumlu değildir. Günahkârı affedebilir de, affetmeyebilir de. Allah'a eş koşan veya yalanlayanın affolma şansı yoktur. Son karar Allah'ındır. Kararından kimseye sorumlu değildir.
Bu görüşleriyle İslâm, amelsiz inancı savunan dinleri tasvip etmediği gibi, imansız ameli de öne çıkaran dinleri onaylamaz. İman ve amel (davranışlar) bütünlüğünü ve dengesini vurgular. Hint dinlerinin ortaya koyduğu "Karma" ve ahlâk sistemlerini hidayet için yetersiz bulduğu gibi, Hıristiyanlığın ve bazı Budist mezheplerin amelsiz imanla hidayete ulaşılabileceği hakkındaki görüşlerini de onaylamaz.

6- Din Ve Vicdan Hürriyeti

İslam'a göre tüm varlıkları yaratan Allah, yaratıkların en mükemmeli olarak insanı yaratmıştır. Ona verdiği akıl ve sağ duyu yardımıyla kendisini tanımasını, emrettiği ahlâkî davranışlara uymasını istemiştir. Ancak bu dünya hayatının "İnsanlar için" bir sınav yeri olması sebebiyle, insanları kendi iradelerinde serbest bırakmıştır. Her kişi kendi şahsi inanç ve davranışlarından sorumludur. Ancak başkalarını iyiye veya kötüye yönlendiren kimseler de bu hareketlerinin karşılıklarını görecekler, sebep oldukları iyilik ve kötülükten hisseder olacaklardır.
Bu sebeple, İnsanları bir dine veya inanç sistemine zorlamak İslam'a göre doğru değildir. Kalben benimsenmeyen, zorla kabul ettirilen din, geçerli değildir. İnançlı ve bilgili Müslümanların vazifesi yalnız doğruyu ve iyiyi tebliğdir. İnansın veya inanmasın tüm insanlara âdil ve ahlâkî davranmaktır. Başkalarının inancına saygı göstermektir. Gerektiğinde doğru ve güzeli anlatmaktır. Ancak İslam aynı saygıyı ve hoş görüyü karşısındaki diğer din ve inanç sahiplerinden de bekler. Aksi halde zamanın şartlarına göre, adalet ve misilleme yöntemleriyle, kendini ve diğer Müslümanları savunma hakkı ve görevi doğar. Bu sebeple İslam'ın yayıldığı ve hakim olduğu tüm ülkelerde, vahdaniyetten politeizme ve tanrı tanımaz inançlara kadar bütün inanç sahiplerine, vatandaşlık görevlerini yerine getirdikleri sürece din ve vicdan hürriyeti tanınmıştır. Devlet idareleri dinî ve şer'î hukuk uygulamalarına rağmen yüzlerce tanrıya inanan veya puta tapan insanlara, örneğin bazı Hint dini mensuplarına ve mabetlerine dokunulmamış, maddi veya manevi baskı uygulanmamıştır. Bazı idarecilerin hukuk dışı davranışları ise, istisna veya komşu ülkelerin yanlış davranışlarına misillemelerdir.

7- Tabiat Felsefesi

İslam'a göre Allah, yarattığı canlı veya cansız tüm varlıklara yaratılışlarında temel emirlerini vermiş *"İsteyerek veya istemeyerek gelin"* buyurmuş ve buna karşı, tüm varlıklar "İsteyerek" geldik cevabını vermişlerdir. Çağdaş tabiat ilimlerinin "Tabiat Kanunu" dediği prensipler Allah'ın canlı-cansız tüm varlıklarda görünen Tanrısal emirleridir. Tabiatla uğraşan, tabiat olaylarını açıklamaya, incelemeye, anlamaya çalışan ilim adanılarmın yaptıkları da Allah'ın tabiatta görünen "Müşahhas ayetlerini" anlamaya, yorumlamaya çalışmaktan ibarettir. İlahiyatçılar Tanrının sözel âyetlerini, vahiylerini anlamaya ve

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yorumlamaya çalıştıkları gibi, tabiat ilimleriyle uğraşanlar da Tanrı'nın maddi ve fiilî âyetlerini anlamaya, yorumlamaya çalışırlar. Ancak bazıları bunu bilinçli olarak yaparlar, bazıları ise bilinçsizce. Övgüye değer olan, bilinçli yapılanlardır.

8- İbadetler

Allah'a karşı vazifelerinin idrakında olan insanın, buyrulan emirlere uyması, onları yerine getirmeye çalışması, kendisine sunulan nimetler karşısında teşekkürü ibadettir. Genelde bunlar: namaz, oruç, zekat, hac vs. gibi Kur'an'da belirtilen ahlâki ve hukuki emirlere uyulması, saygı gösterilmesidir.

8. 1- Namaz

Namaz (salât) kelime olarak "Dua" anlamındadır. Ancak bu duadan kasıt "Resmî, şekilsel" duadır. Zamanları ve prensipleri Kur'an'da belirtilirken, uygulanışı peygamber tarafından hayatı boyunca müminlere gösterilmiş ve öğretilmiştir. İnsanı kötü işlerden ve uygunsuz davranışlardan koruyucu bir ibadettir. Allah'a tazim ve ona şükürdür, duadır. Günahlardan pişmanlık duyup af dilemektir. Her Müslüman tek başına veya toplu halde yerine getirebilir. Mümin, namazla doğrudan doğruya yaratıcısının huzuruna çıkmış ve kulluk vazifesini yerine getirmiş sayılır.
Resmî olmayan, serbest dualar, müminlerin her zaman ve her yerde kalplerinden geldiği gibi, Allah'a yakarmaları, ricada bulunmaları, her türlü dünyevî ve uhrevî isteklerini dile getirmeleridir. Bunun yeri ve zamanı, şartlan yoktur. İnsana şah damarından yakın olan Allah kendisine yönelen gizli veya açık, sesli veya sessiz her hitabı her an duyar, haberdar olur. Bu iki dua çeşiti "Salat" (resmi dua, namaz) ve "Dua" deyimleriyle Kur'anda da birbirinden ayrılmıştır.

8. 2-Oruç

Oruç, Ramazan ayı süresince müminlerin sabahleyin henüz güneş doğmadan önce başlayıp, akşam güneş batıncaya kadar süren her türlü yeme, içme vs. gibi bedensel ihtiyaçlarından uzak durmak, bunlarla ilgili güçlü arzulara sabır etmektir. Gayesi, arzu ve ihtirasları, duyuları ve hayvansal hisleri kontrol altında tutmayı öğretmektir. Ancak bu ibadet bedensel kuvvetleri elverişli olanlara emredilmiştir. Sağlığı elverişli olmayanlar, hastalar, yolcular, lolıosa ve hayızh kadınlar, sonradan uygun duruma kavuştuklarında, tutamadıkları günler sayısınca oruçlarını tutarlar. Kimlerin oruçla yükümlü oldukları, kimlerin olmadıkları nasıl tutulacağı vs. gibi şartların ayrıntıları, ilmihal kitaplarında anlatılır.
Oruç Kur'an'ın da işaret ettiği gibi İslam'dan önce gelen dinlerde de vardır. Ayrıntılarda farklılıklar olmakla birlikte, Yahudilikte Behor ve Teşa-Beav, Hıristiyanlıkla Paskalya oruçları bunun örnekleridir.

8. 3- Zekât

Zekat, Müslümanların ihtiyaç fazlası, zenginliklerinden belirli oranda toplumdaki ihtiyaç sahibi kişilere ve içinde yaşadıkları devlete pay ayırmalarıdır. Mâlî bir ibadet türüdür. İslâm'dan önceki dinlerde bu gönüllü yardımlar şeklinde idi. Kur'an İse, her ferdi kendinden daha fakir yakınlarına ve komşularına yardım etmesi için, malından bir hisse vermeğe mecbur kılmıştır. Bunun miktarı Kur'an'da belirtilmemekle birlikte, Peygamber kırkta bir, yani %2,5 oranında bir uygulamada bulunmuştur. Günümüze kadar da süregelmiştir. Ayrıca Ramazan ayının sonunda, her aile reisi kendisi ve aile fertleri adma, Ramazan ayında kendi evinde oturan ve oruçlarını açan misafirleri adına Fıtır Sadakası adıyla mali yardımda bulunur. Uygulama ayrıntıları İlmihal kitaplarında anlatılır.

8. 4- Hac

Hac, sağlığı ve mâlî durumu müsait olan müminlerin ömürlerinde bir defa, Haram Aylar içinde Kabe'yi ziyaret etmeleri ve ona bağlı diğer şartları yerine getirmeleri ile ilgili bedensel

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

bir ibâdettir. Haram Aylar Zu'1-Ka'de, Zu'1-Hicce, Muharrem ve Recep olmak üzere dört aydır. Peygamber hac gününü Zu'1-Hicce'nin 9. Günü Arafat'da vakfe ile başlatmıştır. Ancak dünya nüfusunun artması ve yolculuk imkanlarının kolaylaşması gibi sebeplerle artan hac isteklerinin karşılanması, milyonlarca hac misafirinin bir anda Mekke' de barındırılması her yıl biraz daha güçleşmektedir. Zaruretlere binaen gelecekte hac ibadetleri sayısının Haram Aylar içinde artırılması mümkündür.
Diğer dinlerde de Kutsal Yerleri ziyaret şeklinde ibadetler vardır. Ancak İslam'daki gibi farz ve zorunlu değildir.
Yukarda kısaca anlatmaya çalıştığımız ibadetler zamanı ve yeri belirli, herkes için geçerli resmi ibadetlerdir. Bunların dışında resmi olmayan, ibadet niyetine yapılan davranışlar da vardır.

9- Ahlâkî Ve Hukukî Kurallar

İslam, inananların hidayete ulaşabilmeleri, Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilmeleri için, Kur'an'ın açıkladığı ahlaki ve hukuki kurallara uymayı emreder. Zerre kadar yaptığı iyiliğin de, zerre kadar yaptığı kötülüğün de, yani ahlâk ve hukuk dışı davranışın karşılığını göreceğine, hesap günü sorgulanacağına inanır. Ceza hükümleriyle ilgili beyanlarda alt ve üst sınırları çizilmiş, evrensel adaletin esasları konmuştur. Örneğin ölüme sebebiyet vermede üst sınır kısas iken alt sınır aftır. Kısasla af arasındaki geniş karar alanı taraflara ve hakime bırakılmıştır. Müslümanlar bunlara uymak zorundadır. İnançlarında kusur olmasa dahi, bu davranışlarının karşılığını gördükten, cezalan varsa çektikten sonra Tanrı katına ulaşabilecekleridir. İnanca bağlı davranışlar, imanın tamamlayıcısı sayılır. Kur'an bunları şöyle özetler:
"De ki, geliniz size Allah 'in haram kıldığı şeyleri beyan edeyim: Allah 'a hiç bir ortak koşmayınız. Ebeveyninize iyilik ediniz. Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyiniz. Biz, sizin ve onların da rızkını veririz. Zina gibi kötü şeylerin açığına da gizlisine de yanaşmayın. Allah 'in muhterem kıldığı nefsi haksız yere öldürmeyin. İşte bu yasaklara riayet etmeyi, Allah size tavsiye etti, olur kî düşünür ve akıl erdirirsiniz. Yetimin malına, bulûğ çağına varıncaya kadar, malını en güzel şekilde koruyup çoğaltmak hizmetinden başka bir surette yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve denk getirin. Biz herkese gücünün yettiğini teklif ederiz. Söz sahibi olduğunuz zaman, davacı veya davalı hısım ve akrabanız dahi olsa, hep adaleti gözetin. Allah'a karşı verdiğiniz sözlerinizi, yemin ve adaklarınızı yerine getirin. İşte Allah, iyi düşünesiniz diye size bunları emretti" [542][542]

10- İslam'dan Ayrılan Yeni Dinler (Veya Mezhepler)

İslam kültürü içinde doğduğu halde, İslam toplumundan ve Kur'an'dan ayrılan yeni akımlar da vardır. İslam toplumunca benimsenmeyen bu cereyanlar uluslararası hukukun dinlere tanıdığı insan hak ve hürriyetlerinden daha çok faydalanabilmek, ayrıldıkları cemaat üyelerinin duygusal baskılarından kurtulabilmek için yeni ve ayrı bir din olduklarını ifade ederler.

10. 1- Dürzilik

Şii-İsmailiye mezhebi kökenli Fatımî hanedanından Halife el-Hakim b. Emrillah (996-1021) ve veziri Hamza b. Ali'nin kurduğu dini bir akımdır. İsimlerini mezhebin yaytcısı Anuştekin Dürzi'den (ölm.1019) alırlar.
Mezhebin inancına göre, el-Hakim insan şeklinde görünen tanrıdır. Tanrı onda tecessüm etmiştir. O hem ruh ve hem de bedendir. Ölümü görünüştedir.Gerçekte ölmemiştir. Fitne ve bozgunculuk yüzünden gizlenmiştir. İnsanlar günahlarına tövbe edip fitne ve bozgunculuğa son verdikleri zaman tekrar ortaya çıkacaktır. [543][543] Wizirî Hamza b. Ali de Tanrı'nın ilk yüce yaratığıdır. Kainat onun cevherinden yaratılmıştır. O, aklı küllidir. Allah'ın

[542][542] En'am: 6/151-152.
[543][543] A. Turan, İslam Mezhepleri Tarihi, Samsun 1993, s. 79.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

nurundan yaratılmıştır. [544][544] Cennet ve cehennem vs. gibi ahiret inançlarını ve geleneksel ibadetleri kabul etmezler. İslam da dahil diğer dinlerin tüm inanç ve ibadetlerini reddederler. "Halavat" adını verdikleri mabetlerini ıssız yerlerde kurarlar. Sigara ve şarabı haram sayarlar. Cemaat çoğunluğu Lübnan'dadır. Suriye, Ürdün ve İsrail'de de taraftarları bulunur.

10. 2- Kadiyanîlik

"Ahmediye" veya "Mirzaiya" olarak da bilinen Kadıyaniliğin kurucusu Mirza Gulam Ahmed (1839-1908)tir. Hindistan'ın Kadıyan şehrinde 19. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Kadıyan Pencap eyaletinin Gurdaspur bölgesindedir. Başlangıçta İslam savunucusu olarak gazetelerde yazdığı yazılarla şöhret bulan Gulam Ahmed, şöhretini Berahini Ahediye isimli eseriyle güçlendirdi. Onun keramet ve kehanetlerinden söz edilir oldu. O vahyin kesilmediğini "Hz. Muhammed'e eksiksiz uyan kişinin onun dış ve iç bütün bilgileriyle donanacağmı, sezgiye dayanan bilgilerinin Peygamberin bilgisini andırdığını, bu yolda pek çok ilham aldığını bildirdi." [545][545] Cihadı, barışçıl yöntemlerle yapılacak bir savaş olarak yorumladı. Müceddidliğini ilan etti ve taraftarlarından bir cemaat oluşturdu. Bir süre sonra da Hz. İsa'nın ölmediğini, inançlarını yaymak için Keşmir'e geldiğini ve burada 120 yaşlarında ölerek Srinaga'da gömüldüğünü söyledi. Ahir zamanda gelmesi beklenen mesİh, Hz. İsa değil, Muhammed ümmetinden ona benzeyen birisi olacaktı. Yani Mehdi ve mesih ayrı kişiler değil, aynı kişi olacaktı ve o da kendisi idi. [546][546] Bir süre sonra da vahiy aldığını, nebi ve resul olduğunu, ancak yeni bir din ve şeriat getirmediğini söyledi. [547][547] Peygamberliği şeriatlı ve şeriatsız olarak iki guruba ayırıyordu. Hz. Muhammed şeriat getiren peygamberlerin sonuncusu idi, ancak şeriatsız peygamberlik devam ediyordu ve kendisi Muhammed'in kısmi reinkarnasyonu idi. [548][548] Cebrail'in kendisine tann'dan vahiy getirdiğini, söylüyordu. Yine "Bu aciz, Allah katından şu ümmete sözcü olarak geldi. Sözcü her manasıyla da peygamber demektir. Her ne kadar tam bir nübüvvete sahip değilse de, cüzi bir nübüvvete sahiptir", diyerek durumunu güçlendirmeye çalıştı.[549][549] Hindular için de kendisinin Tanrı Krişnanın (Kürşan) avatarası (bedenleşmiş görünüşü) olduğunu açıkladı.
1908 de Ölümünden sonra cemaatında "Nebilik" sorununda .anlaşmazlıklar çıktı. Cemeat Lahor ve Kadıyan kollan biçiminde ikiye bölündü. Kadıyan kolu kendilerine ikinci halife ünvaniyle Gulam Ahmed'in oğlu Mirza Besirüddin Mahmud Ahmed'i (1889-1965) başkan seçtiler. Merkezlerini 1947 de Rabva'ya taşıdı. Gulam Ahmad'in Nebiliğini kabul etmeyenler, Mevlana Muhammed Ahmed'in önderliğinde "Ahmediye Encümen-i İşaat-ı İslam" adıyla bir örgüt kurarak çalışmalarına devam ettiler.
Kadıyaniler çalışmalarını dünyanın çeşitli bölgelerinde aktif misyon faaliyetleriyle sürdürürler. Toplam sayılarının 5-10 milyon kadar olduğu tahmin edilir. [550][550]

10. 3- Bahailik

Doğuşu 19. Yüzyıl başlarına kadar gider. İlk safhaya "Bâbîlik" denir, Babiiiğe göre peygamberlik hakikati, daha önceki peygamberlerde olduğu gibi, Hz. Muhammed'te de ortaya çıkmış ve onun soyunda devam etmiştir. 12. İmamın gizlenmesiyle risalet de 1000 yıl süreyle gizlenmiş ve zamanı gelince Ahmed el-Ahsâî de (ölm.1826) sonra da öğrencisi Kâzım Reştî de (ölm. 1843) ve Bab Mirza Ali Muhammed de devam etmiştir. Mirza Ali "El-Beyan" isimli eserinin vahye dayandığını iddia etmiş ve bu kitabında İslam'ın ibadet ve hukukla (muamelat) ilgili hükümlerinin zamanın İhtiyacı gefeğİ ilga edildiğini iddia etmiştir. Görüşleri İslam'a aykırı bulunmiisıyla 1850 de idam edilmiştir.

---

[544][544] A. Turan,79.
[545][545] Kadıyanilik, Ana Britanika, XII,374.
[546][546] Ebûl A'la el-Mevdudî, Kadıyanilik Nedir?, (Arap. Çcv. Ahsen Batur), İhya Yayınlan. İstanbul 1975, s. 24
[547][547] el-Mevdudî, 24 vd.
[548][548] el-Mevdudî, s. 37-39.
[549][549] el-Mevdudî,48.
[550][550] Kadıyanilik. Ana Britanika. XII.374-375.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Öğrencisi Mirza Hüseyin Ali (1817-1892) hocasının görüşlerini geliştirerek kendisine "Bahâullah" unvanını verdi. Çeşitli kitap ve risaleler yazdı. Meşhurları el-İkan ve Kitab ul-Akdes'tir. Vahye dayandıklarına inanılır. Bu kitaplardan her gün bir miktar okumak vaciptir. Mirza Hüseyin AH Bahai Dininin kurucusu sayılır. Bahâîliğe göre, Kainatın yaratıcısı Ulu Tanrı gizlidir, onun isim ve sıfatları elçileri vasıtasıyla tanınır. Tanrı, Bahaullah da zuhur etmiş ve Tanrısal sıfatlan Bahaullah da görünmüştür. O hem Tanrı, hem de tanrının kendisi vasıtasıyla insanlara ulaştığı, vahyin taşıyıcısı peygamberdir. O aynı zamanda "Mehdi" ve Hıristiyanların beklediği "Mesîh"tir. [551][551] Dünya dinlerini birleştirmek için gelmiştir. Evrensel bir öğreti vaaz etmiştir. Buna göre:
Kur'an ve hukuki hükümleri Mirza Ali Muhammed'in risaletiyla ilga edilmiştir. İbadet ve diğer emirler 15-70 yaşları arasındaki kimseler için geçerlidirler, diğerlerine farz değillerdir. [552][552] ibadet ferdidir. Cemaatle ibadet yoktur. Kıble Bahaullah'ın Akka'daki Bahaullah'ın mezarıdır. Bahai yılı her biri 19 gün süren 19 aydan meydana gelir. 2-21 Mart günleri oruç ayıdır. Yeni yıl 21 Mart da, Nevruz'la başlar. Hac, Bab'm Şiraz'da ki ve Bahaullah'ın Bağdat'daki evlerinin ziyaretidir. [553][553] Bayram günleri Bahai tarihinin önemli yıldönümleridir ve bu günlerde çalışmak haramdır. Toplam sayıları 9 gündür. "Meşarık-ı Ezkar" İsimli mabetleri vardır. Diğer dinleri birleştirmek gayesiyle, her türlü mabette o dinlerin mensuplarıyla birlikte ibadet etmekten çekinmezler. Dünya birliği için her müridin uluslar arası bir dili öğrenmesi gerektiğine İnanırlar. Bu sebeple Esperonto'yu desteklerler. Siyasetten uzak durmayı tavsiye ederler. Ancak "Siyaset Allah'ın ayetlerinden bîr ayettir" diyerek, uygun zamanda siyaset yapmak gereğine de işaret ederler. [554][554] Cemaat idaresinde ve kitapların yorumunda en yüksek makam "Umumi Adalet Evi" teşkilatıdır. Üyeleri seçimle tayin edilirler. Yeri, Akka'da Bahaullah türbesi yanındadır. [555][555] Türkiye'deki cemaat merkezleri İstanbul'da "Türkiye Bahaileri Ruhani Mahfilin"dir.

DİNLER ARASI DİYALOG

Tarihteki ve günümüzdeki dinler ve mezhepler arası savaşlar insanlığın kalplerini sızlatan görüntülerdir. İnsanlar yalnız yaratıcılarına karşı sorumlu olmaları gerekirken, bazı insanların veya grupların kendi doğrularını başkalarına Allah adına zorla kabul ettirmeğe çalışmaları, küçülen dünyamızda büyük huzursuzluklara yol açmaktadır. Sosyal ilişkilerin siklaştığı günümüzde, insanlık dışı acıların tekrar tekrar yaşanmaması için, manevî liderlerin aralarındaki farklılıkları ve sorunları karşılıklı görüşme ve anlayışlarla çözümlemeye çalışmaları doğal bir davranıştır. İslamın temelinde ki, *"Dinde zorlama yoktur"* ilkesi de bu doğrultudaki çalışmaları desteklemektedir. DİnlerarasI karşılıklı hoşgörü ve anlayışı geliştirme çalışmaları günümüzde "Dinlerarası Diyalog" ismi altında sürdürülmektedir.
Diyalogun sözlük anlamı, iki veya daha fazla kişinin sorunlarını karşılıklı görüşüp, konuşmasıdır. DİnlerarasI Diyalog da, dinleri temsil eden cemaatların aralarındaki sorunları temsilcileri vasıtasıyla karşılıklı görüşüp konuşmaları, çözüme ulaştırma eğilim ve gayretleridir. Başka bir anlatımla, benzer tür malları üreten ve pazarlayan firmaların, mallarını pazarlarken, birbirleriyle kavga etmeden, birbirleri aleyhine propaganda yapmadan, mallarını özelliklerini tanıtarak, satışlarını artırmaya çalıştıkları, aralarında çıkan sorunları karşılıklı görüşme ve uzlaşmalarla çözümledikleri gibi, dini cemaatların da kendilerini çeşitli yöntemlerle birbirlerine anlatmaları, kendilerini tanıtmaları, taraftar kazanma, cemaatlarını genişletme eğilimlerinde bulunmaları esnasında birbirlerini kötülemeden, düşmanca ve kışkırtıcı tavırlar içine girmeden, karşılıklı konuşmalarla birbirlerini anlama, aralarındaki anlaşmazlıkları çözümleme çalışmalarıdır.
Çünkü binlerce yıl süren tarih tablosuna baktığımızda, dinler ve inançlar arası sıcak ve soğuk kavgaların insanlığa felaketler ve acılar, nefret ve kin dışında bir şey getirmediği şuuru her geçen gün biraz daha kuvvetlenmektedir. En büyük etken de birbirlerini

[551][551] Muhsin Abdülhamid, İslama Yönelen Yıkıcı Hareketler, (çev. M.Saim Yeprem, Hasan Güleç), Ankara 1973, s. 173,176, 220.
[552][552] N.Özşuca, Bahai Dini, Ankara 1967, s.20-40.
[553][553] N. Özşuca. 40-41
[554][554] M.Abdullhamid, 215-238.
[555][555] Özşuca, 20.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

tanımamalarıdır. Küçülen dünyamızda insanların dostça ve barış içinde yaşayabilme yollarının başında birbirlerini yeterince tanımaları, diyalog halinde olmaları ihtiyacı kendini göstermektedir. Aynı odada yaşasa dahi, birbirleriyle konuşmayan iki kışının birbirlerini tanımaları, dost olmaları beklenemez. İnsanlar karşılıklı konuşmalarla birbirlerinin duygu ve düşüncelerini anladıkları derecede, aralarında gönül köprüleri kurulur. Ortak sorunlarını birlikte çözme eğilimleri belirir. İnanç ve vicdana bağlı ahlaki değerleri, yıkıcı akımlara karşı daha güçlü koruyabilmek için, gençliğin daha iyi yetişmesine katkıda bulunabilmek için, inanan insanların el birliği yapmasına ihtiyaç vardır. Eğer dinler iyiliği, ahlakı, güzelliği, refahı, adaleti tavsiye ediyorlarsa, aynı gayede bir araya gelip güç birliği yapmalarından, sorunlarına birlikte çözüm yolları aramaktan daha tabii ne olabilir?
Diyalog çalışmaları önce Hıristiyan mezhepleri arasındaki anlaşmazlıkları karşılıklı görüşmelerle çözüme götürmek şeklinde başlamıştır. Daha sonra bu deneyimlerden elde edilen olumlu sonuçlardan hareketle, inanan insanlar olarak Hıristiyan clmayan dinlere karşı da karşılıklı anlayış ve görüşmelerle ortak çözümler üretmek girişimlerinde bulunmuşlardır. İnsanlar arasında inanç kavgalarına son vermek, ayrı dinler ve inançlardaki fertlerin, toplumların yan yana barış ve dostluk içinde yaşamalarının yollarını aramaya başlanmıştır.
Diyalogun yöntem ve sınırları konusundaki araştırma ve çalışmalar, çeşitli dinlere mensup ilim adamları ve din görevlileri tarafından sürdürülmektedir. Tarihçesi çok yenidir. 1964. Vatikan Konsili'nden sonra söz edilmeye başlanmıştır. Bazı olumlu ilerlemelerin de kaydedildiği söylenebilir. Örneğin son zamanlarda Batılı İslam uzmanlarının İslâmiyet hakkında yazdıkları kitaplarda, önceleri olduğu gibi, İslâmı çarpıtmak, yanlış anlatmak ve kötülemek için bahaneler aramak yerine, Müslümanların inanç ve tasavvurlarını tasvir etmek, inananları oldukları gibi yansıtmak, anlatmak eğilimleri kendini göstermektedir. Objektiflik oranında eskiye göre bazı olumlu ilerlemeler de göze çarpmaktadır.
Diyalog düşüncesinin ortaya çıkmasında İkinci Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan İnsan hakları, din ve vicdan özgürlüğü kavramları aki gelişmelerin olumlu etkileri yanında, dünyada gelişen ulaşım ve haberleşme vasıtalarının, turizmin değişik inançtaki insanları yanyana getirmesi, Avrupa'da ki Türk İşçileri örneğinde olduğu gibi çeşitli göçlerle bir araya gelen insanların ve okullarda aynî sınıfta öğrenim gören farklı dinlere mensup öğrencilerin birbirlerini tanıma eğilimleri, aynı fabrikada çalışan işçiierin karşılıklı insancıl ilişkileri, işçi ve öğrenci akımları, farklı din mensupları arasındaki evlilik sayılarının artması, ticarî, askerî, dinî ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması, diyalog düşüncesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, karşılıklı hoşgörü ve iyi niyet esaslarına bağlıdır. Hemen her dinin hakimiyet alanında, diğer din mensuplarının olduğu gibi, İslam'ın hakim olduğu bölgelerde Hıristiyan azınlık cemaatlar ve Hıristiyanlığın hakim olduğu bölgelerde de Müslüman azınlık cemaatler bulunmaktadır. Aynı sokakta komşuluk ilişkileri içinde olan bu ayrı din mensuplarının birbirlerini anlamaları, iyi İlişkiler ve barış içinde yaşamalarını zorunlu kılmaktadır.

1- Vatikan'ın Aktif Rolü

Katolik kilisesi diyalog konusunu daha iyi yürütebilmek İçin Vatikan'da "Hıristiyan Olmayanlar Sekreterliği" ismiyle bir birim kurdu ve başına Hıristiyanlık dışı dinler konusunda uzman kişileri getirmek suretiyle çalışmalarını sürdürdü. 1964 yılında kurulan Sekreterlik, onu takip eden 10 yıl içinde fazla gelişme gösteremedi. Çünkü diyalog çalışmalarının tabandan gelmesi bekleniyordu. İlk teşebbüs çeşitli bölgelerdeki mahalli kiliselere bırakılmıştı. Bu beklentinin pek verimli olmadığı görüldü. Bunun üzerine yöntem değişikliğine gidildi. Çalışmalar üst seviyede ve merkezde başlatıldı. Diyalogu üstten tabana doğru yayma yöntemi daha etkili oldu. Örneğin Sekreterlik başkanı Kardinal Pignedoli 1974 yılında Suudi Arabistan Kralı Faysalı; daha sonra Kahire İslami Araştırmalar Yüksek Meclisini ziyaret etti; ilişkilere hareketlilik kazandırdı. İslam dünyasında ilk tepki Libya'dan geldi. Başbakan Abdusselam Callud, İtalya'yı ziyareti sırasında Vatikan'ı da ziyaret ederek, Papa VI. Paul ile görüştü, daha sonra da Şubat 1976 da Libya'nın Trablus şehrinde İslam-Hıristiyan Diyalogu isimli bir seminer düzenlendi. Bu seminere iki tarafın 12 şer kişilik kdnuşmacıları yanında çeşitli ülkelerden gözlemciler de katıldı; Türkiye'yi de yedi kişilik bir

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

heyet temsil etti. [556][556] Daha sonraki yıllarda Vatikan temsilcilerinin islam Ülkelerindeki ziyaret ve temasları devam etti; yapılan çalışmalar yayınlarla desteklendi. Türkiye'de bu çalışmalara katıldı, bu gaye için 1987 ve 1988 yıllarında Ankara Üniversitesi ile Roma Pontifical Gregorian Üniversitesi arasında karşılıklı sempozyumlar düzenlendi.
Vatikan bünyesinde kumlan Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreterliği ve yan kuruluşları çalışmalarını sürdürmektedir. "Bulletin", "İslamochristiana" vs. gibi dergilerle konu güncelleştirilmekte, kamu oyu oluşturulmaktadır. Bunlara ilaveten "Saint-Siega Sekreterliği" veya "Kilise Ökumenik Konseyi" gibi kuruluşların işbirliğiyle diyalog çalışmaları yoğunlaştırılmaktadır. 1971 de merkezi Cenevre'de "Zamanımızın İnanç ve İdeolojileri ile Diyalog Komisyonu" ismiyle yeni bir birim ve buraya bağlı "İslâm Alt Komisyonu" kurulmuştur. Bu teşkilâtlar çeşitli İslâm Ülkelerinde toplantılar düzenleyerek aktif faaliyetlerini sürdürmektedir.
Katolik Hıristiyanlar yanında Ortodoks Hıristiyanlar da 1984 yılından itibaren Müslümanlarla Diyalog" çalışmalarına katılmışlar ve bu yönde çeşitli ülkelerde toplantılar düzenlemişlerdir. [557][557] Temaslar devam etmektedir.

2- İslam Alemindeki Gelişmeler

Müslüman ülkelerde yaşayan Gayrı Müslimlere İslam Hukuku gereği ilk zamanlardan beri din ve vicdan hürriyeti tanınmıştı. Hıristiyan ülkelerdeki zorla Hıristiyanlaştırma çalıştırmalarına karşı dahi bîr misillemede bulunulmamıştı. İspanyadaki Müslümanlara yapılan zorlamalardan rahatsız olan Yavuz Selim misilleme yapmak istemişse de, başta Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi olmak üzere İslam Hukukçuları "Zulme zulümle karşılık verilmez" gerekçesiyle karşı çıkmışlardı. Gayrı Müslimlerin cemaat içi problemlerinin çözümü, geleneksel dini hukukları içinde kendi din adamlarına bırakılmıştı. Devlete karşı din ve dünya işlerinin sorumlusu Patrik, Baş Haham vs. gibi cemaat liderleri idi. Bu üst düzey cemaat liderleri, örneğin Osmanlı Devletinde Kadı Asker'in teklifi ile atanıyordu. Devlet protokolunda İlmiye Sınıfı içinde yer alıyorlardı. Ülkede yaşayan çeşitli din mensupları yanyana yaşamakla birlikte, aralarında diyalog yoktu. Her cemaat kendi içinde, komşusuna kapalı bir hayat yaşıyordu. Cematlar veya dinler arası misyon faaliyetlerine cemaatlar arası ahengi bozar endişesiyle İzin verilmiyordu. Kendi vicdanının sesiyle İslam dışı dinler arasındaki din ve mezhep değiştirmelere ise müdahale edilmiyordu.
Cumhuriyet döneminde gayri müslİm cemaatların liderleri ve idareleri devlet teşkilatı dışında bırakıldı. Din, vicdan ve kültürel hürriyetleri Lozan anlaşmasıyla garantiye alındı. Cemaatları Bağımsızdır. Devlet, yalnız cemaat meclislerince seçilen başkanları onaylar ve güvenlik dışında hiç bir konuda müdahalede bulunmaz. Kendi üyelerinin eğitim ve öğretimleri de Osmanlı Devletinde olduğu gibi kendi cemaatlarına bırakılmıştır. Müslümanlarla bu cemaatlar arasında dini yönden ciddi bir diyalog henüz gerçekleşmemiştir. Zaman zaman münferit, gayrı resmi teşebbüslerin olduğu gazete haberlerinden öğrenilmektedir.
Batı'da Hıristiyan mezhepler arası başlayan diyalogun, Kiliseler Birliğini doğurması; iktisadi iş birlikteliğinin Avrupa Ortak Pazarını ve sonra da siyasi birliğe yönelen Avrupa Birliğini doğurması gibi olumlu örnekler Müslümanları da benzeri birlikler oluşturma düşüncesine sevk etmiştir. 1945 da kurulan Arap Birliği çalışmaları 1969 da İslam Ülkeleri Konferansına dönüşmüş, İlk toplantı Rabat'da yapılmıştır. Her yıl başka bir İslam ülkesinde olmak üzere siyasi, ekonomik ve kültürel düzeylerde toplantılar sürdürülmektedir. Ancak bu ilişkilerin Batı'dan farkı, diyalogun cemaatlar ve dini liderler arasında değil, siyasi liderler ve devletler arasında oluşudur.
Suudi Arabistan Devleti öncülüğünde 1962 de Mekke'de kurulan Dünya İslam Birliği ise, dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslüman topluluklarına dini ve kültürel yardımı hedeflemektedir. Bu girişimlere rağmen Müslümanlar Maurice Borrmans'ın ifadesiyle henüz "Tarihi değerlendirme tarzlarında, birlik kavramına bakış açılarında, ibadet etme biçimlerinde, haklarını bildirmede beraber olmaktan uzaktırlar." [558][558] İslam alemini

[556][556] Tümer-Küçük, 400.
[557][557] Tümer-Küçük, 405 vd.
[558][558] Maurice Borrmans, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında Diyaloğa Yönelişler, İstanbul 1988, s. 20.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

oluşturan Müslümanların yaklaşık %9'nu oluşturan Şülerle, %0,25 i oluşturan, Umman, Zengibar ve Kuzey Afrika'da dağınık yaşayan Haricilerle Sünniler arasında henüz hiç bir diyalog ve birlik teşebbüsü yoktur.[559][559] Bunda İslam ülkelerindeki cemaat mensuplarının ait oldukları devletlerin siyasi otoritelerine bağımlılıklarının rolü büyüktür. Cemeatler siyasi idarelerinin izin verdiği ölçüde birlik oluşturabilirler, dış ülkelerdeki cemaatlerle irtibat kurabilirler. Gelişen dünya şartlarına ayak uydurabilir, faaliyette bulunabilirler. Siyasi otoritelerin dine bakışları ise, ülkeden ülkeye göre değişmekte ve aralarındaki ilişkiler siyasi hesaplarla daha da karmaşık hale gelmektedir. Müslüman ülkelerdeki din ve vicdan hürriyeti anlayışlarının zamanla gelişmesi, din ve devlet ilişkileri arasındaki sorunları da çözülebileceği ümidini vermektedir. Günümüzde Müslüman Cemaatlar arası ilişkiler ve sorunların çözüm arayışlarında yetkili temsilci bulma güçlüğü de her an kendini hissettirmektedir. Tarihî ve siyasî engeller dışında Müslüman cemaatlar aralarmda büyük ayrılıklar olmamasına rağmen, henüz iç barışa yönelik diyalog çalışmaları başlatılamamıştır. Burada Müslümanların tarihten kaynaklanan, devlet idaresi ve siyaseti dışına çıkamamalan, siyaset dışı bağımsız birlikler kuramamaları zaafiyeti, önemli rol oynamaktadır.

3- Türkiye'deki Yankılan

Müslüman halkın resmi temsilciliği olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Hıristiyan dünyasında gelişen diyalog çalışmalarını başlangıçta, uzaktan dikkatle takip etmeyi uygun bulmuştur. Bazı İslam ülkelerinde Katolik Kilisesi ile yapılan diyalog toplantılarına [560][560] sadece gözlemci olarak katılmıştır.
Konuya devlet yöneticileri de ilgi göstermiş, Turgut Özal diyalogu yararlı bularak Ankara Üniversitesi ile Roma Gregoryan Üniversiteleri arasında yapılacak bir anlaşma ile ortak sempozyumlar düzenlemelerini teşvik etmiştir. 1987 Roma'da ve Ankara'da düzenlenen bu toplantılara ilahiyat fakültelerinden öğretim üyeleri davet edilerek, aktif katılımları sağlanmıştır. Bu ilk resmi toplantılarda geçmişteki hatalar yerine, geleceğin güzellikleri ve ortak alanlar üzerinde durulması dile getirilmiştir.
10-15 Eylül 1989 da Ürdün Kraliyet İslam Medeniyeti Araştırma Enstitüsü ve Papalık Dinlerarası Diyalog Konseyi birlikte İstanbul'da ortaklaşa bîr "Modern Toplumda Din Eğitimi" konulu sempozyum düzenleyerek Türk kamuoyunun ilgisini artırmaya çalışmışlardır.
Resmi kurumlar arasında başlayan bu ilişkiler, sivil cemaatların da ilgisini çekmiş, basın-yayın organlarında aleyhte ve lehte tartışmalar gündeme gelmiştir. Konuya olumlu yaklaşan cemaat önderlerinden Fethullah Gülen Papa II. John Paul'u 9 şubat 1998 de ziyaret ederek kendisine ülkesinin kültür sembolü olarak ipek bir hah hediye etmiş, farklı kültürlerin zenginliklerine hoş görüyü vurgulamıştır. Papa da kendisine Aziz Paulus portresi hediyesi ile karşılık vererek Hıristiyanlığın babası sayabileceğimiz Aziz Paulus'a ve teolojisine saygıya dikkati çekmiştir. Gülen cemaatı düzenlediği bilimsel ağırlıklı toplantılarla bu yöndeki çalışmalarını sürdürmektedir.
Diyalogun karşısındaki cemaatler ise, Diyalogu akıllı bir misyon oyunu olarak değerlendirmiş, geçen asırların acı tecrübelerini dile getirerek bu oyundan uzak durulmasının yararlarını savunmaya başlamışlardır. Hatta diyalog faaliyetlerine katılan cemaat önderlerini ve İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerini İslam'a ihanet ve basit çıkarlar uğruna inançlarını satma gafletinde bulunmakla suçlamaktadırlar.
Diyalogla ikinci büyük resmî adım, İstanbul Büyükşehir belediyesinden gelmiş, 10-12 Ekim 1997 de düzenlediği "I. Uluslararası Diyalog Konferansı" ile konuya katkıda bulunmak istemiştir.
Diyanet İşleri Başkanlığı da 1997 den itibaren konuya aktif katılmayı uygun bulmuş ve Başkanlık içinde "Dinlerarası Diyalog ve Araştırmalar Merkezi" kurmuştur. 23-27 Kasım 1998 de II. Din Şurasının bölümlerinden birini bu tarihi konuya ayırmış, Hz. İsa'nın 2000. doğum yıldönümü kutlamalarına "Hoşgörü Yılı" ismi altında katılmayı uygun bulmuştur. İstanbul'da, Tarsus'ta ve İzmir'de bilimsel ve tanıtıcı toplantılar düzenlemiştir. 10-11 Mayıs

---

[559][559] Borrmans,21.

[560][560] 11-17 Kasım 1974 Tunus'dave 1-6 Şubat 1976 Libya'da olduğu gibi.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Tarsus toplantısına ülke içindeki çeşitli dinlerin cemaat temsilcileri davet edilmiş, toplantıya Katolik, Ortodoks ve diğer Hıristiyan mezheplerinin temsilcileri yanında Haham baş ılık da katılmıştır. Toplantının ortak sonuç bildirisi merasimle imzalanmış; diyalog ve gayesi ile ilgili düşünceler aşağıdaki gibi vurgulanmıştır:
"Dinlerarası sorunların çözüm yolu her dinin doğru anlatılması yanında, diğer dinlerin de objektif öğretilmesinden geçmektedir. Biz dini temsilciler olarak bu alanda üzerimize görevlerin düştüğü bilinci içerisinde yanlışlıkların giderilmesi için müşterek çaba harcama kararlılığında olduğumuzu vurgulamak isteriz."
Bu dinlerarası diyalog; dinleri birleştirme veya bir potada eritme faaliyeti değil, tüm farklılıkları koruyarak herhangi bir zorlamaya gitmeden hoşgörü ve anlayış içinde ortak meseleleri konuşma, müzakgre etme ve işbirliği yolları arama gayretidir. [561][561]

4- Hıristiyanlığın Diğer Dinlere Dogmatik Bakışı

Literatür:
1- Baki Adam, Katolik Kilisesinin Kurtuluş öğretisi Açısından Diğer Dinlere Bakışı, Ankara 1997 (Henüz yayınlanmamıştır). Adnan Aslan, "Batı Perspektifinde dini Çoğulculuk Meselesi", İslami Araştırmalar Dergisi, sayı 2, 1998, ss. 143-163.
2- Mehmet Aydın, Diyalog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine yaklaşımı, SÜ. İlahiyat fak. Der.Sayı X, (2000), ss. 16-24.
Hıristiyanlığın konuyla ilgili temel görüşünü yansıtabilmek için, katolik Mezhebini örnek alırsak,her mezhebin kendini hidayetin mutlak temsilcisi gördüğü gibi, Katolikler de K.enJiierini kurtuluşun gerçek temsilcisi olarak görürler. Ortodoks ve Prote&tarî kılı.Seiei»İni dahi kurtuluş için yeterli bulmazlar. Bu sebeple misyonerlik çalışmalarını diğer Hıristiyan mezhepleri içinde de sürdürürler. Bu iki bin yıla yakın sürdürülen temel görüşte 2. Dünya Savaşı sonrası bazı yumşamalar görülmüştür. İkinci Vatikan Konsili (1962-1965) sonrası diğer dinlerin ve kiliselerin de insanlığın manevi kuruluşundaki rolü hakkında olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte kurtuluşun yegane vasıtası Kendisi olduğu, merkezi görüşünden hiç bir uzaklaşma olmamıştır. Misyonun çağdaş metotlarla devamı benimsenmiştir. Konsil Hıristiyanlık dışı bazı dinlerin isimlerini zikretmiş, taşıdıkları değerlei i takdir etmiştir. Ancak bu onların kendi bütünlükleri içinde doğruluklarının tanındığı anlamına gelmez. Bu konudaki uzman ilahiyatçıların yaklaşımları üç gurupta toplanabilir.
a- Kilise Merkezli, Dışlayıcı Geleneksel Yaklaşım. Buna göre, Hıristiyanlık dışındaki dinler insan uydurmasıdır. İnsanlığın kurtuluşuna vasıta olamaz. Kurtuluş yalnız İsa Mesih'in aracılığıyla Kilise'de kazanılır. Bu görüşe dayanak olarak Yeni Ahidde ki, "Hiç kimse Oğulu tanımadan Baha'yı tanıyamaz ve Baba'yı bilmeden de Oğulu bilemez ve ancak Oğul istediğine kendini bildirecektir" [562][562] "Yol ve hakikat benim, ben vasıta olmadıkça Baha'ya (Tanrı) kimse ulaşamaz" [563][563] sözleridir. Bu ifadeler ışığında Protestan kiliselerde dahil, Hıristiyanlık dışında kurtuluş olmadığı yönündedir. İddialarını şöyle açıklarlar: diğer dinler arasında Hıristiyanlık, semadan insanlığı kurtarmak için yeryüzüne inmiş mücessem bir Tanrı tarafından kurulmuş tek dindir. Tanrı kendini Mesih yoluyla bu dinle vahyetmiştir. Ayrıca dinler asıl itibarıyla insani değil İlahidir. İnsanların onlar hakkında hüküm vermesi doğru olamaz. Hem bu dünyada daima cezayı hak eden insanlar olacaktır. Herkesi kurtarmak gayretiyle hakikat tahrip edilmemelidir.
b- Çoğulcu Yaklaşım. Buna göre bütün dinler Tanrı'ya götüren eşit vasıtalardır. Farklı dinlerin tanrı bilgisi ve tecrübesinde farklı metotlar vardır. Geleneksel yaklaşım "İsa Mesih" merkezli temel görüşten hareket ederken, çoğulcu yaklaşım "Tanrı" merkezli temel görüşten hareket eder. Bütün dinler tek Tanrısal gerçeğe giden kurtarıcı yollardır. Mensuplarının iddiasına rağmen, hiçbiri diğerinden ne daha üstün ne de daha az değerlidir. [564][564] Savunucuları azınlık durumundadır. Temsilcilerinden Hintli Katolik Raimundu Panikkar'a göre, Mesih beşeri, ilahi ve kozmik realitenin toplamını ifade eden, yaşayan bir semboldür. Kurtarıcı Mesih, Hıristiyanlığın İsa Mesihiyle sınırlandırılmamahdır. O gizli bir

[561][561] İnanç ve Hoşgörü Çağında Dinler Toplantısı, Tarsus Deklarasyonu, 10-11 Mayıs Tarsus.
[562][562] Matta, II,27.
[563][563] Yuhanna 14/6.
[564][564] B. Adam, Katolik Kil.,19.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

şekilde insanlığın manevi tarihinde her zaman vardır. İsa Mesih, Krişna, Buda, Rama ve diğerlerinde de tarihin değişik zamanlarında bedenleşmiş olarak tarih sahnesine çıkmıştır. [565][565]

Bu görüşün diğer bir temsilcisi John Hick, "Hak Bizatihi" "The Real an sich" ile dinlerin farklı Tanrı kavramları arasındaki ilişkiyi, kant'in numen -fenomen ayrımını kullanarak açıklamaya çahlşır. Ona göre Hak Bizatihi (the Real an sich) numen alanıdır ve yani bizim tecrübemizin dışındadır. Dolayısıyla, Hak Bizatihi hakkında hiçbir müsbet ve menfi nitememe yap im ayacağı m iddia eder"

Hick, hak Bizatihi'nin birincisi Yahudilik, Hıristiyanlık ve islamiyet gibi semİtik dirilerde ortaya çıkan müşahhas, diğeri İse hinduizim ve Budizm gibi dinlerde zuhur eden müşahhas olmayan (the impersonae of the real) iki ayrı tezahürü olduğunu söyler. Bütün bunlar, Hick'e göre, "Mutlak" ve "Aşkın" numenal varlığın fenomenal yansımaları olduğu için bu "Dinlerin her biri doğrudur ve bunlardan birine inanan kurtuluşa erecektir."[566][566]

c- Kapsayıcı veya Uzlaştırıcı Yaklaşım. Tanrının evrensel kurtarma iradesiyle, kurtuluşun sadece İsa Mesih ve Kilise'de olduğu görüşünü uzlaştırmaya çalışan bir görüştür. Buna göre, Tanrı'mn tezahürü diğer dini geleneklerde de vardır. Kurtuluş bu gelenekleri de kapsar. Hıristiyanlık dışı dinlerde de tanrıya götüren işaretler, manevi zenginlikler vardır. Ancak insanlığı kurtuluşa götürmekte yetersizdirler. İsa Mesih bunları tamamlar, mükemmel hale getirir. Daha önce Eski Ahid'i Yeni Ahid'le tamamladığı gibi, Asya dinlerindeki Krişna ve Buda tasavvurlarını da "Tanrı-İnsan İsa" tasavvuru mükemmelleştirir. [567][567]

Kari Rahner'e göre, Hıristiyanlık dışı dinlere mensup olanlar, aslında isimsiz, gizli Hıristiyanlardır. Kurtuluşun gelişmesi tanrının inayetiyledir. Bu inayet sonunda İsa Mesih'e bağlanır. Şu anda yeryüzünde yaşayan Hıristiyan inancı dışında kalan, vaftiz olmayan ve kiliseye intisap etmeyenlerin kurtulamayacağı anlayışı sürdürülmemelidir. Misyonerlik, incil'in ve Hıristiyan inancının mesajına tam uyulması, daha iyi Hıristiyan olunmasının sağlanması için yapılmalıdır. [568][568] Aslında bu görüş, geleneksel dışlayıcı Görüşün yumuşatılmış bir ifadesi görünümündedir. Diyalog uzmanlarından H. Küng bu yaklaşımı hem diyalogu engelleyici, hem de Kilise'yi kimlıksizleştireceği endişesiyle tenkit etmektedir. Ancak sunduğu tanrı merkezciliği İsa Mesih'e bağlamakla kendisi de K. Rahner'le aynı noktaya gelmektedir. [569][569]

Bu görüşler Katolik Kilisesinde geleneksel misyon anlayışını surgulamaya ve yeni yaklaşımlar aramaya sevk etmiştir. Bunlar: inancı açıklama, inkültürasyon, kurtuluş ve bağımsızlık hareketlerine katılma yöntemleridir, İnancı açıklama, tebliğ ve diyalog, en geçerli ve yaygın misyon metodudur. İnkültürasyon metodu, Hindular ve geleneksel kabile dinleri mensupları arasında uygulanmaktadır. Kurtuluş ve bağımsızlık hareketlerine katılma ise, Marksist ideolojilerin hakim olduğu bölgelerde ön plana çıkmaktadır. [570][570]

4. 1- Yahudiliğe Bakışı

Hıristiyanlık Yahudilik içinde doğmuş bir dindir. Yahudiliği Hz. İbrahim'in mirasçısı olarak görmekle birlikte, Yahudilerin düştükleri hatalardan dolayı seçilmişlik mirasının Hıristiyanlığa geçtiğine inanırlar. Hz. İsa bir Yahudi olan Meryem'den doğmuş, Yahudi toplumu içinde büyümüşdü.. Eski Ahîd kurallarına göre hareket etmişti. Bu sebeple İsa öncesi Yahudiliği ve Kutsal kitabını Allah'ın hidayet planının bir parçası olarak görmüşler, Eski Ahid'i kendilerine göre yorumlayarak Yeni Ahid'le birlikte günlük hayatlarına sokmuşlardır. Ancak Hz. İsa'yı kavminin çoğunluğunun reddetmesi, muhakeme etmesi, idamına sebebiyet vermesi dolayısıyla İndilere yansıyan olumsuz hava, yüzyıllar boyunca nesillerine de teşmil edilmiş, katı bir Yahudi düşmanlığına dönüşmüştür. Yahudi olmayan Hıristiyan'ların kilisede hakimiyet kazanmaları olumsuz bakışı daha da kuvvetlendirmiştir.

---

[565][565] Baki Adam, Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Diğer Dinlere Bakışı, Ankara 1997, s. 18.

[566][566] A.Aslan, "Batı Perspektifinde Dini Çoğulculuk Meselesi" İslam Araştırmaları Dergisi, s.2, 1998, s.I57.

[567][567] B.Adam, Katolik Kil., 21 vd.

[568][568] B.Adam, Katolik Kil., 22 vd. A. Aslan. Batı Perspektifinde Dini Çoğulculuk Meselesi, 5.151 vd.

[569][569] B.Adam, Katolik Kil., 25.

[570][570] B.Adam, Katolik Kil, 27.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Tüm Yahudiler "Günahkar" ve "Tanrı katır" sayılmışlardır. [571][571] Kurtuluşları ise, ancak İsa Mesih'e tabi olmakla mümkündür. Aksi halde yeryüzünde dolaşıp durmaları, diyardan diyara sürülmeleri alın yazılardır. Eski Ahid şeriatı da İsa ile birlikte nesh edilmiştir.
Kilisenin bu geleneksel görüşü II. Dünya Savaşından sonra yumuşamaya başlamış, II. Vatikan Konsİlİ kararlarında ifadesini bulmuştur. İsa'nın ölümünden daha sonraki devirlerde yaşayan Yahudilerin sorumlu tutulmamaları ve lanetlenmemeleri gerektiği yorumu getirilmiştir. Hıristiyan ülkelerde okutulan ders kitaplarındaki Yahudi aleyhtarı ifadelerin kaldırılma ve sevgiyle yaklaşım çalışmaları başlatılmıştır. Ancak ebedi kurtuluş yolunun Hıristiyanlıkta olduğu, Hıristiyanlığı kabul etmekle kurtuluşa ulaşabilecekleri görüşünden de taviz verilmemiştir.

4. 2- İslam'a Bakışı

Kilise'nin İslam'a ve Müslümanlara bakışı Yahudilere bakışından farklıdır. Kitab-ı Mukaddes'te Müslümanlarla ilgili dogmatik, tarihi bir ifadenin bulunmaması, onlara hareket ve yorum kolaylığı sağlamakta, ilişkileri kolaylaştırmaktadır. Buna rağmen II. Vatikan Konsiline kadar hiç bir Konsil kararında Müslümanlardan söz edilmemişti. Bu İslam ve Müslümanlar hakkında hiç bir değerlendirme olmadığı anlamına da gelmez.
Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilk temas, Necranlı Hıristiyanların Medine'ye gelerek Hz. Muhammed'le tartışmalarına (m.s.631) kadar gerilere götürülebilir ve ilk diyalog sayılabilir. Aradaki ciddi tartışmalar, Müslümanların Hıristiyan topraklarına girmeleriyle başlamıştır. İlk anda İslam'ı sapık bir Hıristiyan mezhebi zannetmişler, ciddiye almamışlardır. Daha sonraları bu hatadan çabuk vazgeçmiş, savunma gayretine düşmüşlerdir. Bu gayretle Hz.Muhammed'i şehvet düşkünlüğüyle, sahte din kurmakla, şeytanın temsilcisi olmaca itham etmişler, İslam'a reddiyeler yazmışlardır. "Kilise dışında kurtuluş yoktur" doğmasıyla ebedi kurtuluş programında İslam'a yer vermemişlerdir.
II. Vatikan Konsili Müslümanlar için önemlidir. İlk defa Müslümanlardan söz edilmiş, inanç, ibadet ve ahlak sistemleri hakkında olumlu ifadeler kullanılmıştır. Ancak bu ifadeler İslam'ın ebedi bir kurtuluş vasıtası olarak görüldüğü anlamına gelmez. Çünkü Konsilde İslam'dan değil, Müslümanlardan söz edilmiş, Hıristiyan inancına çağrılarak kurtarılmaları gereken halklar arasında bırakılmışlardır.

4. 3- Hinduîzm'e Ve Budizm'e Bakışı

Yakın zamanlara kadar Hıristiyanlıkla Hint dinleri arasında bir rekabet söz konusu olmamıştır. Ancak Hinduizm'in ve Budizm'in Batı'ya nüfuz etmeye başlaması, bu dinler üzerine daha ciddi eğilmelerine yol açmıştır.
a- Hıristiyanlıkla Hinduizm'in karşılaşması Hz İsa'nın havarilerinden Mar Thomas'ın Hindistan'da ki misyon faaliyetlerine kadar gerilere götürüfebilir. Bu ilk Hintli HıristİyanIara "Thomas Hıristiyanlar" denir. Hıristiyanların güçlü akımı 16. Yüzyıldan sonra sistemli misyon ve sömürgecilik hareketleriyle başlamıştır. II.' Vatikan Konsili misyon metotları içine konan "İnkültürasyon" çalışmalarının merkezi Hindistan'dır. [572][572] Hinduizmle Hıristiyanlık uzlaştınlmaya çalışılmaktadır. Konsil kararında Hinduizm ve Budizm'den övgüyle söz edilmiştir. Saygı, diyalog, misyon, inkültürasyon ve "Mesihie tamamlama" kavramlarıyla İyi ilişkiler kurulacak, sonra da o dinlerde ve kültürlerdeki manevi ve ahlaki değerler korunarak, Hıristiyan öğretisi aşılanarak geliştirilecek ebedi kurtuluşları tamamlanacaktır. Bu plan dahilinde onlardan "Putperestler" olarak söz edilmeyecektir. Böylece Hinduizm gerçek Tanrf ya yönelişin bir yolu sayılmıştır. "Hinduizm artık, Yehova'nın Musa'yla olan ahdinden önceki Kozmik Vahyin bir ürünüdür. Misyonerliğin amacı Hinduizm'de ki gizli Mesih'i ortaya çıkararak, Hinduları, onların kurtuluşu için kanını döken İsa'nın ahdine ortak yapmaktır".[573][573] Bu yeni yorumun adı "Tamamlama Teolojisi"dir. İlahiyatçılar tarafından "Tarın'nın bedenleşmiş kelamı Mesih" inancının karşılığı Hinduizm'de aranmış ve sonuçta Vişnu'nun avatarası olan Krişna inancınm

[571][571] B.Adam, Katolik Kil., 39-42.
[572][572] B.Adam, Katolik Kil., 71.
[573][573] B.adam, Katolik Kil, 73-74.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Hıristiyanlıktaki Mesih inancına denk . düştüğü sonucuna varılmıştır. Krişna aynı zamanda tanrı Vişnu'nun vahyidir. Tanrı Hindistan'da kendini Krişna olarak vahy etmiştir. Bhagavat-Gita'nın iyi haberini getirmiştir. Hint kökenli Raimundu Panikkar, aradaki farklılıkları "Kozmik Mesih" teorisiyle açıklamaya çalışır. Kozmik Mesih insanlığın din tarihinde mevcuttur. Krişna, Rama ve Buda'nın bedenlerinde değişik zamanlarda dünyayı aydınlattığı gibi, Nasıralı, İsa Mesih'te de aydınlatmıştır. Bu arada Hıristiyanlığa uygun Hint dua ve dini deyimleri de Hıristiyan deyimleri yerine kullanılarak Hindu misyonuna köprüler kurulmaya çalışılır. [574][574]

b- Hıristiyanlığın Budizmle ilgili görüşleri de inkültürasyon programı içinde sürdürülür. II. Vatikan Konsili kararlan arasında Budizmle ilgili de güzel şeyler söylenmiştir. Hinduizmle ilişkilerde olduğu gibi, Buda'nın daMesih olduğu söylenir. Buda'nın öğretileri Hıristiyanlık açısından yorumlanarak, Budizm'in aslında tanrısız din olmadığı iddia edilir. Entelektüel Budistler Hıristiyanlıkla diyalog toplantıları düzenlemekle birlikte, geleneksel Budistler "Diyalog" yaklaşımına şüphe ile bakarlar. [575][575]

5- İslam'ın Diğer Dinlere Bakışı

İslam düşünürlerinin diğer dinlere bakışını anlayabilmek için konu ile ilgili değişik görüşlerini tek bir çatı altında toplamak mümkün değildir. Bunları biz üç ana grupta toplayabiliriz.

1- Muhafazakar Görüş: Buna göre, kurtuluş yalnız İslam'dadır. İslam dışında hidayet yoktur. Ayette açıkça belirtildiği üzere:

"Allah katında din İslam'dır. Allah nezdinde tek (hak) dîn, (insanın) O'na teslimiyetidir" [576][576] İslam en geçerli ve saf haliyle Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir ve bu vahiy başta "Kuran" olarak tüm orij inalliğiyle günümüze kadar korunmuştur. Tün insanlık eski vahiy taraftarları da dahil İslam'a uymakla yükümlüdürler. Nasıl ki yeni bir kanun konunca, daha önceki kanunları yürürlükten kaldırır. Aynen öyle, en son vahiy dini İslam da kendinden önceki vahiy dinlerinin geçerliliğini yürürlükten kaldırmıştır. Yani Yahudi, Hıristiyan vs. gibi eski vahiy dini taraftarları da İslam'a uymakla yükümlüdürler.

2- Liberal Görüş: Bu görüşe göre, Kurian' m yukarda adı geçen ayet deki İslam muhafazakarların anladığı gibi, yalnız Hz. Muhammed'in peygamberliği İle sınırlı değil, o Adem'den beri adları ister kutsal kitaplarda anılsın veya anılmasın çeşitli milletlere gönderilen hidayet elçilerine vahyedilen evrensel inanç ve ahlak sisteminin adıdır. Adına "İslam" denen evrensel vahye inanan herkes hidayet bulur. Bunlar:

a- Allah'ın varlığına ve mutlak birliğine eş koşmadan, oğul kız zevce isnat etmeden inanmak.

b- Ahirete ve ilahi adalete inanmak.

c- Tüm canlı ve cansızlarla olan ilişkilerde adalet ve doğruluktan ayrılmamak.

Bu ölçüleri benimseyen ve onları hayatında yaşayan inanç ve davranış sahipleri Allah katında lütuf bulacaklardır. Nitekim Kur'an;

"(Bu ilahi kelama) iman edenler ve Yahudi itikadına uyanlar ile Sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe, inanıp, doğru ve yararlı fiillerde bulunanlar ne korkacak, ne de üzüleceklerdir." [577][577] diyor. Nasıl ki Müslümanların Yahudi ve Hıristiyan dinlerinin vahiy kökenli olduğuna inanmaları, kitaplarına ve ibadetlerine saygı göstermeleri; hatta onlarla evlenerek çocuklarını onlara emanet etmeleri Müslümanlıklarına bir eksiklik getirmiyorsa; eski vahiy dini mensuplarının da Hz. Muhammed'e ve İslam'ın hak din olduğuna inanmaları, saygı göstermeleri, geleneksel dinlerinin gereklerini yaşamaları, hidayet ehli olmalarına engel değildir.

3- Vahiy Dinleri Dışındakiler: Kendilerine peygamber tebliği ulaşmamış insanların durumu da tartışılmış; onların da kendi akılları ışığında Tanrı'nın varlığını ve birliğini bulmakla yükümlü oldukları, adalet ve güzel davranışlar içinde yaşamaları gerektiği, aksı takdirde sorumlu olacakları üzerinde durulmuştur.

---

[574][574] B.Adam, Katolik Kil.. 75.

[575][575] B.Adam, Katolik Kil., 89 vd.

[576][576] Al-i İmran: 3/19.

[577][577] Maide: 5/69.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

6- Diyalogun Başarı Şansı

Papalık ve Kiliseler Birliği kendi içinde gerçekleştirdiği diyalogtan sonra, ikinci diyalog adımım yakın dinler, kendileri gibi kökleri Hz. İbrahim'e dayanan Yahudilik ve İslam'a doğru atmıştır. Çünkü İnsan nedir? Hayatın anlamı nedir? Sevap ve günah nedir? Acıların kaynağı ve amacı nedir? Gerçek mutluluğa ulaşan yol hangisidir? Ölüm nedir? Ölümden sonra yargılanma ve kıyamet nedir? Varlığımızı kuşatan son ve gizem nedir? sorunlarında üç dinin yaklaşımları birbirine yakındır. Diyalogun başarı ümidini kuvvetlendirmektedir. Maurice Borrmans'a göre, resmi makamlar gelişmelere ayak uyduramasa, bürokratik engeller olsa dahi, dinler arası evlilik oranlarının artması ve kan bağlılıkları, artan komşuluk ilişkileri ve Batı Avrupa'da gelişen din ve vicdan hürriyetinin atmosferinde oluşan Müslüman cemaatlerle Kiliseler arasındaki diyalog gayri resmi olarak kısmen devam etmektedir. Birlikte yaşayan, birbirini kabullenen, anlayan, paylaşan, birlikte riske atılan insanların diyalogları tabiidir. Ancak ilerlemelerin kaydedüebilmesi, karşılıklı derin bilgî ve dürüstlüğe, samimiyete bağlıdır. HiFİstiyanların kendi paylarına düşen görev İslam Kültürü, İslam Din bilimi, mistik özelliklere ciddi bir şekilde eğilmelerini gerektirdiği gibi, Müslümanların da Hıristiyan kültürünün içeriğini, din bilimlerini ve gelişimini, mistisizmini kavraması gerekmektedir. Böylelikle diyalogun tarafları, heryönüyle karşımdakilerin ruhani zenginliklerini, kendilerine çizdikleri yolu tanıyacaklardır. Hıristiyanların İslam'ı tanıması müslümanların kabullendiği şekilde, müslümanların Hıristiyanlığı tanıması da, Hıristiyan'ın kabullendiği şekilde olmalıdır. Yanlış tanıma, yanlış anlama, yanlış kabul görme kaygıları en aza indirilmelidir. Diyalogtaki cesaret ve güvenin başında tarafların birbirini iyi tanıması gelmektedir. Karşısındaki tarafından aldatılmak endişesi diyalogu başarısızlığa götürür.

Tanrının ve İsa'nın mahiyeti konusunda ki büyük ayrılıklar sebebiyle, diyalogun inanç meselelerinden önce, dinlerdeki ahlaki değerler üzerinde birlik sağlamaları daha kolay görünmektedir. Her İki din için de, dünya insanlar içindir. İnsan hayatına ve analığa saygı gerekir. Kürtajı, intiharı, gönüllü ölümü ret, yeniden dirilmeyi beklemek her iki dinin ortak değerleridir. Cinsel eğitim, anne ve çocukları koruma, yıkılan ailelere yardımcı olma konularında birlikte çalışılabilir. Farklı dinden oluşan evliliklerde, iki dinin aile değerlerini geliştirerek ailenin korunmasına çalışmak yararlı olur. Bu arada Hz. İbrahim'e kadar inilerek temel inançlarda saflaşmaya, İbrahim inancında yakınlaşmaya gitmek, ayıran unsurları keşfetmek yararlı olur. Tarafların birbirlerini kendi inançlarına kazanma gayreti ise, teşebbüsleri faydasız kılar. Misyon hedefli, ideolojik ve sosyolojik manevralar veya karşısındakini İnancında şüpheye düşürme gayretleri diyalog için en büyük hata olabilir.

Tarihte yapılan hatalar veya onların araştırılmasj onları yeniden canlandırmak için değil, aynı hatalara tekrar düşmemek için, tedbirli olmak için yapılmalıdır. Cemaatlar arası sağırlar diyalogu, sorunları ertelemekten başka işe yaramaz. Bu sebeple samimiyetle fert vetoplumların mutluluklarını engelleyen sorunları tespit ve çözüm arayışları insanlığa yarar getireceğinde şüphe yoktur. Bu herkes için yararlı olacaktır. Zenginlik, yoksulluk, lüks ve sefahat, sağlık ve hastalık vs. gibi dengesizlikler insanlar arası birliği, ahlakı bozan unsurlardır. Savaşların kaldırılmasına, ihtiyaç sahiplerine yardıma birlikte çalışılabilir. Her iki cemaatın birlikte çalışmalarıyla bunların üstünden gelinebilir. Sanat ve kültürel konularda ortak düşünce ve duygular geliştirilebilir.

Müminler kendilerini sorgulayacağın aynı Tanrı olduğu, zaman içinde peygamberleri vasıtasıyla insanlarla konuştuğu bilincindedirler. Anlaşmazlıklarda, doktrinel tıkanıklıklarda hükmü tanrıya bırakarak, ortak anlaşma ve iyilik noktalan aranmalıdır. Hıristiyanlar da, Müslümanlar da Peygamberlerin gönderilmesini insanlara karşı Tanrının merhametinin delili olarak görürler. Tanrısal mesajı Müslüman Hz. Muhammed'de, Hıristiyan Hz. İsa'da bulur. Müslümanların birlik şuuru ümmet kavramında müşahhasİaşırken, Hıristiyanlarınki Kilise kavramında müşahhaslasın Tanrıya giden yolda rakip değil, birbirine yardımcı olabilirler. Resmî ve serbest dualar her İki dinde de vardır, her iki cemaatın müminleri aynı tanrıya dua ederler. Her dinin kendi kitabına bağlı olmaları da yadırganacak bir husus değildir. Birbirlerine saygı göstermeleri gerekir. Manevi deneyimlerinden istifade edebilirler. Nihayet ölümde birleşilecektir. Yüzyılların tarihi polemikleri ise, ortak şuurla, sabırla, sevgiyle aşılabilir. Karşılıklı suçlamaları bırakmak, bir yerde başlangıç olabilir. Sabır ve samimiyet

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

diyalogun anahtarı olabilir. [578][578]
Konu ile İlgili çalışmalarda bulunan aydınlarımız da, diyalogun başarrı şansını kısaca şu temeller üzerinde görmektedir:
Müslüman taraf önce kendi kutsal metinleriyle ve guruplarıyla Kur'an'ın evrenselliğini sınırlamadan bir uzlaşmaya varmalı ve kendi içindeki diyalogu tamamladıktan sonra ikinci adım olarak Müslüman olmayanlarla diyalogunu sürdürmelidir. [579][579]
Diyalogta doktrinel alandan uzak durulmalı, diyaloğun merkezini fakirliğe, bilgisizliğe, adaletsizliğe, sosyal ızdıraplara ve dengesizliklere, savaşlara karşı iş birliğine çekmeli; insan haklarının, refahın adaletin yaygınlaştırılmasında yardımlaşma öne çıkarılmalıdır. [580][580]

Globalleşen dünyamızda barış ve mutluluğu yakalayabilme yolunun "Global ahlakın" ortaya konmasıyla gerçekleşeceği; dolayısıyla diyalog merkezi çalışmalarının evrensel ahlakı yakalamaya yönelik olması gerektiği yönündedir. [581][581]

7- Diyalog Üzerindeki Kuşkular

Diyaloga çeşitli Hıristiyan mezheplerinin sahip çıkması, müslümanları ve diğer din mensuplarım memnun etmekle birlikte bazı endişe ve şüpheleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle Katolik Kilisesi'nin tarihte diyalog kurduğu Hıristiyan Cemaatlarından bir süre sonra Katolikliği kabul etmelerini istemesi, Süryani, Ermeni ve Kıpti Kiliselerinin bölünme ve zayıflamalarına sebep olması, tarihin tekrar edip etmeyeceği endişesini beraberinde getirmektedir. Modern bir anlayış kazanan "Misyonerlik" faaliyetlerinde "Diyalogun" yeni bir yöntem olup olmadığı şüphesini gündeme getirmektedir. Bunun birkaç sebebi vardır:
1- Diyalogun temelini oluşturan II. Vatikan Konsili "Müslümanları" bir realite olarak kabul etmekle birlikte, İslam'ı hak dinler arasında görmekten çekinmiş, İslam'ın Hıristiyanlığa, Hz.İsa'ya ve İncil'e yaklaşımına eşit olabilecek bir adım atamamıştır. Hz.Muhammed'in peygamberliğini kabul etmediği gibi, Kur'an'ın vahiy kaynaklı oluşunu da kabul etmemiştir. İslam'ın İsa'ya, Yahya'ya, Meryem'e ve Hıristiyanlığa gösterdiği hoş görü, sevgi ve saygıyı henüz İslam'a gösterememiştir. Bu da Kiliselerin İslam'a bakış açıları ve Misyon faaliyetlerinde yeterli bir yumuşama eğilimi bulunmadığı; Müslümanlara daha sempatik görünerek, savunma engellerini aşmada yeni bir vasıta ve metot olabileceği izlenimini vermektedir. Bunu İslamo-Christiana dergisindeki bir makale "Burada söz konusu 'diyalog1 misyonerliğe bir alternatif değil, bizzat şartlara uygun misyonerliktir" [582][582] diyerek, hedefe açıklık kazandırmakta, en azından diyalog çağrısında bulunanların bir kısmının gerçek düşüncesini yansıtmaktadır. Yine başka yorumlar da II.Vatikan Konsili'nden sonra Katolik Kilisesinin Misyon yolu olarak "Diyalog" yöntemini seçtiği belirtilmektedir. [583][583]
Ortodoks Kilisesi de "Diyalog"u başlatmış olmasına rağmen, başta Yunanistan ve Sırbistan'ın Müslümanlara sürdürdükleri baskıları azaltmamaları, geleneksel tutumlarında yeterli bir yumşama olmadığını göstermektedir. Bu tür fiili örnekler ilgililerin dİyalogtaki samimiyetinde kuşkular uyandırmaktadır.
2- Diyalog konusunda Kiliselerin görevlendirdiği kişilerin, aktif misyon uzmanı oluşları, Diyalogun "Yeni bir Misyon metodu" olabileceği şüphesini de beraberinde getirmektedir. Nitekim Vatikan'ın Türkiye'de bulunan tarihi kilise ve arazilerin mülkiyetini kuvvetlendirmektedir. [584][584]
Vatikan'a devrini istemesi, olumsuz şüpheleri Bütün bu kuşkulara rağmen, Hıristiyan

---

[578][578] Borrmans, s.50-140.
[579][579] Burhanettin Tatar,"Felsefı Hermenötik Açısından Dinlerarrası Diyalogun İmkanı Sorunu", Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu, 7-8 Eylül 2000, SDÜ Yayınları 2001, ss.
[580][580] Mustafa Köylü, "Kurtuluş Teolojisine İslami Bir Yaklaşım", Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu, Ispara 7-8 Eylül 2000. (Matbaa hatası olarak değerli tebliğin basımı gözden kaçmıştır. Sayın köylü'den özür dileriz.)
[581][581] Mahmut Aydın, Dinlerarası Diyalogda Teoriden Pratiğe geçiş: Küresel Bir ahlaka Doğru, Hoşgörü Yılı ve İnanç turizminde Gölle Bölgesi Sempozyumu, 7-8 Eylül 2000, SDÜ Yayınları İsparta 2001
[582][582] Tümer-Küçük,413,421.
[583][583] Tümer-Küçük,414.
[584][584] Vatikan Toprak İstiyor, Akit Gazetesi, 23 Mayıs 2000.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

yöneticilerin bu yönde olumlu adımlar atmaları, yetersiz de olsa, gelecek için ümit vermektedir. Kökünde insanî ve ahlâkî değerler taşıdığı da hissedilmektedir. En azından dinlerarası soğukluğu giderici, aktif düşmanlık etkenlerini frenleyici olması bakımından olumlu bir adım olarak görülmektedir. Nitekim bu tarihlerden sonra Batı da İslâm hakkında yazılan kitaplarda eskiye göre daha olumlu ifadeler kullanıldığı dikkati çekmektedir. İftira ve yıkıcı yorumlar yerlerini Müslümanları tasvire, İslam'ı Müslümanların anladıkları şekliyle anlatmaya yönelmektedir ki, sayıları az da olsa, bunları olumlu gelişmeler olarak görmemek mümkün değildir.

8- Tebliğ Ve Misyon Sorunu

Genelde her dinde az veya çok tebliğ (misyon) eğilimi vardır. Dinler kendilerini, mensuplarını koruyabilmek için tebliğe önem verirler. Tebliğ iç ve dış tebliğ (iç veya dış misyon) olarak ikiye ayrılır. İç Tebliğ, dine mensup kimselerin kendi dinleri hakkındaki bilgilerini artırmak, dışarıdan gelen yanıltıcı akımlara karşı korumaya yönelmektir. Dış tebliğ ise, mevcut cemaatın dışındaki insanlara dini anlatmak, tanıtmak suretiyle, diğer dinlere mensup kişileri kendi inanç sistemi hakkında bilgilendirmek, hatta onların sevgisini kazanarak, cemaat üyelerinin sayısını artırmak, en azından muhalefet ve düşmanlık duygularını ortadan kaldırmaktır. Dinler bu hizmetleri, vazgeçilmez birer zaruret olarak görürler. Bundan vazgeçmezler. Vaz geçmelerini beklemek de doğru değildir. Aksi halde kendilerini inkâr etmiş olurlar. Yolların kesiştiği bu noktada dinlerarası diyalogdaki tavır ne olmalıdır, sorusu gündeme gelmektedir!
Genelde Dış Misyonu bırakma konusunda karşılıklı bazı güvenceler verilse dahi, bu takiyyeden ileri gitmez. Nitekim Batılı Misyonerlerin Müslümanlara verdikleri konferanslarda resmi inançlarını olduğu gibi, inandıkları gibi anlatmak yerine, Müslümanların hoşuna gidecek şekilde değiştirerek veya farklılıkları gözardı ederek anlattıklarına, resmi inançlarını gizlediklerine sıkça rastlanmaktadır.
Halbuki din salikleri inançlarını olduğu gibi, saklamadan başkalarına anlatmalı. Aldatma, baskı yapma, gizleme vs. gibi yollara baş vurulmamalıdır.
Müminler ortak değerlerini bildikleri gibi, farklılıkları da bilmelidirler. Çünkü hiçbir dinde Allah'ın sevgisini kazanmak düşüncesiyle de olsa, onun adına hakikati gizlemek veya yalan söylemek doğru değildir. Dindar kişiler inançlarını samimiyet ve doğruluk esasları ışığında muhataplarına anlatmalı, Tanrı adına olsa dahi, hile ve yalana baş vurulmamalıdır. Kur'an bu konudaki metotlarını şöyle açıklıyor:
"Davet et ve emrolunduğun gibi doğru ol.." [585][585]
"(Ey Muhammed), sen hikmetle, güzel öğütle Rabb 'inin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele eder"[586][586]
"İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitab Ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir ve biz O'na teslim olanlarız" [587][587] ikna olmazlarsa kızmadan, öfkelenmeden, her hangi bir baskı yapmadan "Sizin dininiz size, benim dinim banadır" (Kâfirun, 109/6) diyerek İnsani dostluk ilişkilerini sürdürmelidir. Dinlerin gayesi, yollar ve vasıtalar farklı da olsa Tanrı'ya ulaşma gayretidir. Neticede onu değerlendirecek olan yine Tanrıdır. İnsanlar Tanrı adına da olsa yalana ve aldatmaya baş vurmamalıdır!

9- Dünya Dinleri Parlementosu

Günümüz dinlerarası diyalog çalışmaları yanında, yine dinler arasında barışın hakim olabilmesi ve tüm inanan insanların inançlarından dolayı mağdur olmamaları, herhangi bir baskıya uğramamaları içirt "Dünya Dinler Parlementosu" ismiyle bir kuruluş da çalışmalarını sürdürmektedir. Konuya ışık tutması, güncel bir haber olması bakımından, ilgili bir gazete makalesinden iktibası yararlı buluyorum:
Dünya Dinler Parlamentosu'nın (QDP) Hazırlık Konferansı 11-13 Kasım (1997) tarihlerinde

[585][585] Şura: 42/15.
[586][586] Nahl: 16/125.
[587][587] Ankebut: 29/46.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Chicago'da yapıldı. 1999 yılında Güney Afrikanın Cape Town şehrinde toplanması kararlaştırılan DDP 'nin gündeminin tartışıldığı toplantıya bütün din ve inançları temsüen çok sayıda bilim ve din adamı katıldı. Türkiye 'den benim katıldığım toplantı üç gün devam etti.
Bilindiği gibi DDP 'nin ilk toplantısı 1893 yılında yine Chicago'da yapılmaştı. İkincisi ise tam yüz yıl sonra 1993 yılında yine Chicago'da yapıldı. Bu toplantıya çeşitli din ve inançtan 850 civarında kişi katılmış ve Global Dünya Ahlakı BeyannamesVni kabul etmişti.
DDP'nin Başkanı Dr.Hovard Sulkin, yaptığı açış konuşmasında, 20. yüzyılın I. ve II Dünya Savaşları 'nin yanında irili ufaklı birçok savaşa sahne olduğunu, bu savaşlarda yaklaşık olarak 200 milyona yakın insanın hayatını kaybettiğini vurguladı ve şöyle devam etti.
20. Yüzyıldaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin başta çevre sorunları olmak üzere birçok soruna neden olduğunu, bu nedenle insanlığın yeni bir yüzyıla girerken bir kez daha manevi geleneklere ve dine yöneldiği görülmektedir. 21. Yüzyılın barış, hoşgörü sevgi yüzyılı olması için bütün dinlere ve bunların müntesiplerine büyük sorumluluk düşmektedir. Komünist Rusya'da bütün açıklığıyla görüldüğü gibi bir dini inancı şiddet ve güç kullanarak yok etmek mümkün değildir. Ayrıca tarihte yaşanan din savaşlarından da ders alarak 21 Yüzyılı medeniyetler savaşına sahne etmek isteyenlere fırsat verilmemelidir. Bu nedenle hepimize büyük görevler düşmektedir. Farklılıklarımızı koruyarak, manevi geleneklerimizden aldığımız güçle insanlığın sorunlarına çare, dertlerine derman olmalıyız.
İlk kez DDP 'nin toplantılarına katıldığımız için Türkiye adına açılış oturumunda özel olarak söz verildi. Kısaca, Anadolu 'nun değişik medeniyetlere, dinlere ve kültürlere beşiklik ettiğini, bu nedenle bu toplantının amaçlarına önemli katkılarda bulunabileceğini dile getirerek konuyla ilgili Mevlana ve Yunus Emre'den örnekler verdim.
Daha sonra 12 grup ve 4 oturum olarak devam eden toplantılarda 1999 da toplanacakparlementonun gündemi ve diğer ilgili konular tartışıldı. Aşağıdaki hususlarda öncelikle dinlere, medya kuruluşlarına, eğitim kurumlarına, iş dünyasına ve hükümetlere çağrıda bulunulmasına karar verildi.

Dinlere Çağrı

1- Bütün dinler dürüstlükle kendi tarihlerini gözden geçirerek dinlerarası sebep oldukları tüm şiddet, zulüm, adaletsizliklerden dolayı açıkça özür dilemek.
2- Dinlerarası tüm anlaşmazlık ve sorunların barışçıl yollarla çözüme kavuşturulmasına bağlı olmak.
3- Dinlerarasında ve nesiller boyu sürecek bağışlama ve hoşgörü esaslarını öğretmek.
4- Bütün varlıklarla ilgili bakış açısını derinleştirmek ve hepsine birden hitap etmek.
5- Özellikle fakir ve mağdur insanlara vurgu yaparak, global bir ahlak bilinci için çalışmak.
6- Sahip oldukları inançların bireysel ve toplumsal alanlarda, günlük hayatta ve her yerde yaşanmasına ve tezahürüne çalışmak.
7- Dünyamızın kaynaklarının sınırlı olduğu bilincinden bizleri uzaklaştıran her türlü hiyerarşiyi ve bencilliği kınamak.
8- Diğergam ve merhametli olma faziletlerini bizzat yaşayarak, bu konuda başkalarını eğitmek. [588][588]

Bibliyografya

Adam, Baki. Katolik Kilisesinin Kurtuluş Öğretisi Açısından Diğer Dinlere Bakışı, Ankara 1997 (Henüz yayınlanmamıştır).
Adam, Baki. Yahudiliğin Dini Açıdan Hıristiyanlığa ve islam 'a Bakışı, II. Türkiye Dinler Tarihi Sempozyumu, 8-9 Kasım 1996.
Adam, Baki. Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Seba Yayınları, Ankara 1997, 1768.
Adolphe, Erman. Des Pharaons, Paris 1939.
Akdemir, Samuel. Dini Kurallarımız, İstanbul 1972, 96 s.
Aksöz, Hanna. Şammasların Rütbeleri, Mardin 1960, 8 s.
Akurgal, Ekrem. Anadolu Kültür Tarihi, 9. Baskı Ankara 2000.

[588][588] İbrahim Özdemir, Dünya Dinleri Parlementosu, Zaman (Gazetesi), 24 Ocak 1998, s. 2.

Alalu, Suzan, Klara Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo, Sara Yanarocak, Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın a.ş. İstanbul 1996.
Alberti, Leyla, P.Xavier Jacob, P. Luigİ Iannitto, Nilay Hıdıroğlu (Derleyenler). Hıristiyan İnancı, Türkiye Katolik Kilisesi Yayınları, İstanbul 1994.
Albright, W.F. The Archaelogy of Palestine, London, 1949. Alexandre, Moret. Le Nil et la civilisation egyptienne, Paris 1929. Alkım, U. Bahadır. Anatolien I, Genf 1968.
Apokrif Petrus İncili. (Ter. E. Sarıkçıoğlu), Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 7, Samsun 1993.
Aslan, Adnan. "Dinlerde Mutlak Hakikat Kavramı" İslam Araştırmaları Dergisi, sayı 1, 1997, s.175-188.
Aslan, Adnan. "Batı Perspektifinde Dini Çoğulculuk Meselesi", İslami Araştırmalar Dergisi, sayı 2, 1998, s.143-
Asmussen, J.P. Manichaean Literatüre, New York (1975).
Atay, Hüseyin. Kur'an'a Göre Araştırmalar, C. I-IV, Ankara 1993-1995.
Ateş, Süleyman. Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, C.I-XI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998-1991.
Ateş, Süleyman. Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara.
Avesta, Die Heiligen Bücher der Parsen, Übersetzt von Fritz Wolf, Strassburg 1910, Tıpkı Basım: Berlin 1960.
Aydemir, Abdullah. İslamî Kaynaklara Göre Peygamberler, Ankara 1992.
Aydın, Mahmut, Dinlerarası Diyalogda Teoriden Pratiğe Geçiş: Küresel bir Ahlaka Doğru, Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde göller Bölgesi Sempozyumu, 7-8 Eylül 2000 İsparta.
Aydın, Mehmet. Din Fenomeni, Konya 1993.
Balders, Günther. "Der Bund Evangelisch-Freikirchlicher Gemeinden in Deutschland"in: Hans Motel, Glieder an Einem Leib, Konstanz 1975.
Barnaba İncili. (Çev. Mehmet Yıldız), Kültür Basın Yayın Birliği, 3. Baskı, İstanbul tarihsiz.
Barguit, P. Les textes des Sarcophages egyptiens du Moyen Empire, Paris, 1986.
Başaran, Ayşe. Tıbbi Biyoloji, 4. Baskı Bilim Teknik Yayınevi, 1996.
Başgün, Necla. Türk-Ermeni Münasebetleri, İstanbul, 180 s.
Behar, Nişim, ibrani Tarihi, istanbul 1979, 200 s.
Benz, Ernst. Neue Religİonen, Stuttgart 1971.
Bernard, Albertı. "Katolik Mezhebi", in: M. Aydın, Din Fenomeni, Konya 1993.
Borrmans, Maurice. Müslümanlarla Hıristiyanlar Arasında Diyaloga Yönelişler, İstanbul 1988.
Bucaille, Maurice. Tevrat, İnciller ve Kur'an, (Ter. M. Ali Sönmez), Konya 1979.
Budda, Ö. Hilmi. Hint Dinleri, İstanbul 1935.
Budge, EA. Wallis. The Gods of the Egyptians, 2 Vol, New York, 1969.
Budge, E.A. VVallis. The Book of the Dead, Bell Publishing Com. NewYork 1960.
Buluç, Sadettin. Şaman, İslam Ansiklopedisi, c. XI, ss.310-335.
Cameron, R.-A.J. Dewey. The Cologne Mani Codex, tr., Scholars Press 1979.
Carus, Paul. Buda'nın Öğretisi, (Çev.Teoman Uçkun), İstanbul 1984.
Childe, V. Gordon. Doğu'un Prehistoryası, (Çev. Şevket A.Kansu), 2. Baskı Ankara 1971.
Christian, Jacq. Nefertiti et Akhenaton, Paris 1990.
Cinillo, L. - A. Roselli (ed.). Codex Manichaicus Coloniensis, Merra Editare Cosenna 1986.
Claire, Lalouette. Textes sacres et textes profanes de l'ancienne Egypte, Paris 1987.
Claude, Traunecker. Les Dieux de l'Egypte, Paris 1991.
Clemen, Cari. Die Religİonen der Erde, C.I-4, München 1966.
Clement, Olivier. "Ortodoks Mezhebi"in: M. Aydın, Din Fenomeni, Konya 1993.
Çağatay, Neşet. İslam öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara 1971.
Çelebi, Ahmet. Yahudilik, Çev. M. Büyük Çınar ve Ö. F. Harman, İstanbul 1978.
Çelik, Mehmet. Süryani Kadim Tarihi, İstanbul 1987, .296 s.
Davis, John D. The Westminster Dictionary of the Bible, Philedelphia, 1944.
Demirsoy, Ali. Kalıtım ve Evrim, Ankara 1984.
Doğrul, Ömer Rıza. Yeryüzündeki Dinler Tarihi, 3. Baskı İstanbul 1963.
Dolapönü, Hanna. Tarihte Mardin, İstanbul 1972, 208 s.
Drower, E.S. The Mandaeans of Iraq and İran, Oxford 1937.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Eliade, Mircea. Die Religlonen und das Hellige, Salzburg, 1954.
Eliade, Mircea. Schamanismus und arehaisehe Ekstasetechnik, (Fransızcadan Almancaya Ter. (nge Kück), Zürich und Stuttgart tarihsiz.
Epstein, İsidore. Judaism, G.B. 1979.
Erdem, Mustafa. Hz.Adern, Ankara 1993.
Erdem, Mustafa. "Kıpti Kilisesi üzerine Bir Deneme", A.Ü. İlahiyat Fak. Der. sayı 35. Eroğlu, Ahmet Hikmet. Osmanlı Devletinde Yahudiler (Dini ve Sosyal Durumları), Seba Yayınları, Ankara 1997, 252 s.
Erzen, Afif. Doğu Anadolu ve Urartular, Ankara 1992.
Faulkner R. The Ancient Egyptian Piramid Texts, 2 Vol Oxford 1969.
Filip İncili. (Ter. E. Sarıkçı oğlu), Ondokuzmayıs Üni. İlahiyat Fak. Der. Sayı 6, Samsun 1992.
Filoramo, G. A History of Gnosticism, Oxford (1990).
Findeisen, Hans. Schamanentum, Stuttgart 1957.
Foth, Peter. "Die Mennoniter'in: Hans Motel, Glieder an Einem Leib, Konstanz 1975, s. 50-92.
Foerster, W. Gnosis, I. Patristic Evidence, Oxford 1972.
François, Daumas. La Civilisation de Egypte pharaonique, Paris, 1967.
Françoise, Dunand -Zivie-Coche Christiane. DİeuxetHommes en Egypte, Paris 1991.
Gese, Hartmut. Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandaer, Stuttgart 1970.
Geldbach, Erich. Freikirchen, Göttingen 1989, ss. 172-181.
Glasenapp, Helmuth von. Die Religionen Indiens, Tübingen 1943.
Glasenapp, Helmuth von. Die Nichtchristilichen Religionen, Frankfurt am Main 1963.
Glasenapp, Helmuth von. Die Religionen Indiens, Tübingen 1943.
Goodblatt, David. "Sanhedrin", The Encyclopedia of Religion, C.Xm, New York, 1987.
Gregoire, Kolpaktchy. Le livre des Mort des anciens egyptiens, Paris 1991.
Günay, Ü.H.Güngör. Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, Kayseri 1997.
Gündüz, Şinasi. Son Gnostikler. Sabitler, İnanç Esasları ve İbadetleri, Ankara 1995.
Gündüz, Şinasi. "Kur'an'daki Sabitlerin Kimliği Üzerine Bir Tahlil ve Değerlendirme", Türkiye 1. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Samsun 1992.
Günel, Aziz. Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır 1970, 446 s.
Güngören, İlhan. Buda ve Öğretisi, İstanbul 1981.
Haack, Friedrich-Wilhelm. Die neven Jugendreligionen, c. I-TJ, München 1980.
Halman, Talat S. Eski Mısır Şiiri, İstanbul 1972.
Harman, Ömer-Faruk. "Danyal", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans.,VIII, 480-481.
Heiler, Fridrich. Die Religionen der Menschheit, Stuttgart 1959.
Heller, Bernard. "Lokman", İsi. Ans. C. VII İstanbul 19.
Hewitt, James. Yoga, London 1970.
El-Heysemi, Nureddin Ali b. Ebi Bekr. Mecmu-uz-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid, C.9. 2. baskı, Beyrut 1967.
Hınz, W. Zarathustra, Stuttgart 1961.
Hoare, Sophy. Yoga, İstanbul 1978.
Hornung Erik. Les Dieux de l'Egypte, Paris 1986.
Höfner, Maria - Hartmut Gese, Kurt Rudolph. "Dle vorislamische Religionen" Arabiens: Die Religionen Altsyriens, Altarabiens und der Mandaer, Stuttgart 1970.
İbn al-Kalbî. Putlar Kitabı, (Çev. Beyza Düşüngen, Bilgin), Ankara 1969.
İbn Fazlan Seyahatnamesi. (Çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 1975.
İbrani Din Bilgisi. (Haz. Türkiye Hahambaşılığı), İstanbul 1992.
İbraniler İncili. (Çev. Ekram Sarıkçıoğlu), Ondokuzmayıs Üni. I. Türkiye Dinler Tarihi Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992 Samsun.
İbrani Tomas İncili. (Çev.E.Sarıkçıoğlu), Türkiye I. Dinler Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992, Samsun, s. 23-42.
İnan, Abdülkadir. Şamanizim, Ankara 1954.
İnan, Abdülkadir. Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976.
Jacob, P.Xavier. Hıristiyan Kiliseleri ve İbadet Yerleri, İstanbul 1994.
Jonas, H. The Gnostic Religion, Beacon Hill 1958.
Jonas, H. The Knowledge of Life, Oxford 1994.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Kadıyanilik, in: Ana Britannica, c. XII.
Kafesoğlu, İbrahim. Eski Türk Dini, Ankara 1980.
Kamhi, Jak V.500. Yıl Vakfı (Raporu), (İstanbul) 1992.
Kınal, Firuzan. Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962.
Kiefel, Wilhelm. "Die Heilsarmee"in: Hans Motel, Glieder an EinemLeib.
Klemen, Cari. Die Religionen der Erde, C.I, München 1966.
Koca, Sadi. Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni ilişkileri, Ankara 1967.
Kodaman, Bayram (Çev. Yayma Haz.). Türkler-Ermeniler ve Avrupa, SDÜ.
Yayınları İsparta 1994. Korfmann, Manfred. Demircihüyük, Türk Arkeoloji Der., XXIV-1, XXV-2,
Ankara 1981. Köylü, Mustafa. Kurtuluş Teolojisine İslami Bir Yaklaşım, Hoşgörü Yılı ve İnanç
Turizminde göller Bölgesi Sempozyumu, 7-8 Eylül 2000 İsparta.
Krickeberg, Walter. Die Religionen des Alten Amerika, Stuttgart 1961.
Kuzgun, Şaban. Hz.Ibrahim ve Haniflik, Ankara 1985.
Kuzgun, Şaban. Hazar ve Karatay Türkleri, Ankara 1985, 272 s.
Kuzgun, Şaban. Dinler Tarihi Dersleri, C.I, Kayseri 1993.
Kuzgun, Şaban. Dört İncil, Farklılıkları ve Çelişkileri, İstanbul 1991.
Küçük, Abdurrahman. Dönmeler ve Dönmelik Tarihi, İstanbul 1979.
Küçük, Abdurrahman. Sikim, A.Ü.İahiyat Fak. Der. Cilt 28, 1986, s. 391-417.
Küçük, Abdurrahman. Ermeni Kilisesi ve Türkler, Ocak Yayınlan, Ankara 1997, 312 s.
Küng, Hans-Joseph van Ess. Christentum und Weltreligionen, İslam, München 1987.
Lâhnemann, Johannes. Weltreligionen im Unterricht, (Teil I, Femöstliche Religionen), Göttingen 1986.
Lanczkowski, Günter. Heilige Schriften, Stuttgart 1956.
Lao-Tzu, Taoizm, 2. Baskı, Ankara 1963.
Leveque, .T. Sagesses de lTîgypte ancienne, Paris 1983.
Lieu, S.N.C. Manichaeism, Manchester University Press 1985.
Mehmet Şemseddin (Günaltay), Tarih-i Edyan, Dersaadet (İstanbul) 1338(1919).
Meissner, "Wolfgang. LiDer Christliche Gemeinschaftsverband", in: Hans Motel, Glider an Einem Leib, Konstanz 1975, s.248-263.
Mellaart, James. Excavation at Hacılar, C. I-H, Edinburg 1970.
Mensching, Güstav. Die ReligİIon, München, tarihsiz. Michel, Thomas. Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş,İstanbul 1992. Muhammed Ebu Zehre,Hıristiyanlık Üzerine Konferanslar, İst. 1978.
Meyer, Eduard. Geschichte des Altertums, C.l-2, Stuttgart 1954.
El-Mevdudî, Ebûl A'la. KadıyanilİK Nedir?, (Arap. Çev. Ahsen Batur), ihya Yayınları, İstanbul 1975.
Motel, Hans-Beat. Glieder an einem Leib, Konstanz 1975.
Muhsin Abdülhamid, İslama Yönelen Yıkıcı Hareketler, (Çev. M.Saim Yeprem, Hasan Güleç), Ankara 1973.
Nuthmann, "Curth. Die Religiöse Gesellschaft der Freunde", in: Hans-Beat Motel, Glieder an Einem Leib, Konstanz 1975, s.264-271.
Ögel, Bahaeddin. Türk Kültür Tarihi, Ankara 1962.
Ögel, Bahaeddin. Türk Mitolojisi, Ankara 1971.
Ömer Hilmi (Budda). Hint Dinleri, İstanbul 1935.
Örnek, Sedat Veyis. 100 Soruda İlkellerde, Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul 1971.
özbay, Kemal. Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiye'deki Durumları, İstanbul
1975, 30 s. Özdemir, ibrahim. Dinler Arası Diyalog, Zaman Gazetesi, 24 Ocak 1998.
Özgüç, Tahsin, öntarihîe Anadolu İdeallerinin Anlamı, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Der. C.H, Ankara 1943.
Özgüç, Tahsin. Die Bestattunsbrauche im vorgeschichtlichen Anatolien, Ankara 1948.
Özşuca, N. Bahai Dini, Ankara 1967.
Pierre, Montet. UEgiypte eternelle, Paris 1970.
Pound, Ezra. Konfüçyüs, (Çev. Ahmet Yücel), İstanbul 1981.
Quispel, G. Gnostik Studies, (2 cilt) İstanbul 1974.
Rachet, M.F. et Guy. Dictionaire dela civilisation egyptienne, Paris 1970.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Radloff, W. Sibiryadan, (Çev. Ahmet Temir), C.I kitap 2, İstanbul 1956.
Ramayana, (Çev. Ö.R.Doğrul), İstanbul, 1975.
Reller, Horst. Handbuch religiöse Gemeinschaften 2.Baskı Gütersloh 1979.
Ringgren, Helmer. Religions of the Ancient Near East, London 1973.
Rudolph, Kurt. Gnosis, the Nature and History of an Ancient Religion, Edinburgh 1983.
Rudolph, Kurt. Die Mandâer, (2 cilt) Göttingen (1960-1961)
Rudolph, Kurt. Theogonie, Kosmogonie und Anthropogonie in den Mandâischen Schriften, Göttingen 1965.
Sarıkçıoğlu, Ekrem. L.Ron Hubbard ve Sayentoloji, Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1-2.
Sarıkçıoğlu, Ekrem. Kur'an'a göre Müşrikler, Putperestler, İslami Araştırmalar Dergisi, sayı 1, Temmuz 1986.
Sarıkçıoğlu, E. Kur'an ve Arkeoloji Işığında Uz, Nuh ve Tufan Olayına Yeni Bir Yaklaşım, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, sayı, 1-4, Ankara 1996.
Sayı, Ali. Hz.Musa, İstanbul 1992, 322 s.
Sayım, Huzeyfe. Sih Dini'nin Kurucusu Guru Nanak'ın Hayatı ve öğretileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 1986, 100 sayfa.
Schmökel, H. "Sümer Dini", (Çev. Turhan Özdemir), ilahiyat Fakültesi Dergisi, C.19, s.197-217 ve c.21, s.367-390.
Schoeps, Hans Joachim. Das Judenchristentum, Bern 1964.
Schoeps, H.J. Religionen, Gütersfoh 1961, 1964.
Schoeps, H. Joachim. Theologie und Geschichte des Judenchristentums, Tübingen 1949.
Schvceizer, Eduard. Jesus Christus, München-Hamburg 1968.
Sellin, Emst- Georg Fohrer. Einleitung in das Alte Testament, 10. Baskı, Heidelberg 1965.
Sertoğhı, Mithat. Süryani Türklerinin Siyasi ve İçtimai Tarihi, İstanbul 1974,88 s.
Es-Seydişehri Mahmud Esad. Tarih-i Edyan, İstanbul 1912-1913.
Shankara. Tefrik Etme Hazinesi, (Çev. Mehmet Ali işim), Dergah Yay. İstanbul 1976.
Smith, D.Howard. Confucius, England 1974.
Spuler, Bertold. Die Morgenlandischen Kirchen, Leiden 1964.
Spuler, Bertold. Gegenwartslage der Ostkirchen, Frankfurt 1968.
Starr, Cecie -Ralph Taggart. Biology, the Unity and Dİversity of Life, 5. Baskı, California 1989.
Şamun, Saliba. Antakya ve Doğu Sayın PatrİKi Kadesetli Mar Iğnatiyos 3. Yakub'un Hindistan Süryani Kilisesine Resuli Ziyaretleri, İstanbul 1965, 188 s.
The Talmud, (Çev. H.Polano), London and New York 1978, 372 sayfa.
Tanyu, Hikmet. Türkiye 'de Dinler Tarihinin Tarihçesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1961.
Tanyu, Hikmet. Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, İstanbul 1977.
Tanyu, Hikmet. Dinler Tarihi Araştırmaları, Ankara 1973.
Tanyu, Hikmet. Türklerin Dini Tarihçesi, İstanbul 1978.
Taplamacıoğlu, Mehmet. Din Sosyolojisi, 2. Baskı, Ankara 1975.
Taplamacıoğlu, Mehmet. Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara 1966.
Tatar, Burhanettin. Felsefi Hermenötik Açısından Dinlerarası Diyalogun İmkanı Sorunu, Hoşgörü Yılı ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu, 7-8 Eylül 2000 İsparta.
Terrin, Samuel. Job, The Encyclopedia of Religion, VIII. Thomas İncili. (Ter. Ergün Arıkdal), İstanbul 1988.
Tomas İncili. (Çev. E.Sarıkçıoğlu), Ondokuzmayis Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Samsun 1990.
Turan, Ahmet. İslam Mezhepleri Tarihi, Samsun 1993.
Tümer, Günay-Abdurrahman Küçük. Dinler Tarihi, 2. Baskı Ankara 1993. Upanişadlar. (Der. M. Ali Işın), İstanbul 1976.
Uras, Esat. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2. Baskı İstanbul 1987.
Vaux, Roland de. israil Oğullarının Mısır'a Yerleşmesi ve Yusuf Kıssası, (Çev. Sıddık Yüksel), Ondokuzmayıs Üni. İlahiyat Fak. Der.sayı 3, Samsun 1989.
Vaux, Roland de. The Early History of Israel, London 1978, c.I-II. Voigt, H. Die Evangelisch-Metodische Kirche, in: Hans-Beat Motel, Glieder an EinemLeib, s. 174-218.
Wach, Joachim. Vergleichende Religionsforschung, Stuttgart 1961.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/

Weaver, Robert F.-Philip W. Hedrick, Genetics, Iowa 1989.
Werner, Martin. DİE Entstehung des Christlichen Dogmas, 2.Baskı Tübingen 1941.
Wöhrle, Wilhelm - Heinz Adolf Ritter. "Der Bund Freier Evangelischer Gemeinden in Deutschland"in: Hans Mothel, Glider an Einem Leib, ss.218-237.
Wrede, Rudolf. Worte des Konfuzius, München, tarihsiz. Yakub İncili. (Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu), Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 24-25 Eylül 1992, Samsun, ss.6-22.
Yamauchi, E.M. Mandaic Incantation Texts, New Haven 1967.
Yazır, Elmalılı M.Hamdı, Hak Dİni Kur' an Dili, Zaman Feza Gazetecilik, İstanbul
tarihsiz, c. IV. Zaferül-İslam Han. Yahudilik'de Talmud'un Mevki ve Prensipleri, (Çev. M. Aydın), İstanbul 1981, 90 s.
Zbinden, Ernst. İslam'da ve Eski Orta Doğuda Cin ve Ruh İnançları, (Ter. Ekrem Sarıkçıoğlu),Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1996, 225 s.

https://www.facebook.com/groups/dijital.murekkep/